SİSTEMATİK ŞİDDETE KARŞI BİR ADALET SAVUNUSU

AİLE ŞİDDETİNDEN, BİREYİN VİCDANINA TOPLUMSAL SORUMLULUĞA, KOSMOSA

Av. Dr. Tennur KOYUNCUOĞLU

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ YAYINLARI

Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 376

SİSTEMATİK ŞİDDETE KARŞI BİR ADALET SAVUNUSU
(AİLE ŞİDDETİNDEN, BİREYİN VİCDANINA,
TOPLUMSAL SORUMLULUĞA, KOSMOSA)

ISBN: 978-605-7848-05-5

© Türkiye Barolar Birliği
Yayıncı Sertifika No: 15566

Mayıs 2019, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Av. Özdemir Özok Sokağı No: 8
06520 Balgat – ANKARA
Tel: (312) 292 59 00 (pbx)
Faks: 312 286 55 65
www.barobirlik.org.tr
yayin@barobirlik.org.tr

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe-Ankara
(0312. 229 64 54 - 230 54 50)
Sertifika No: 14251

SİSTEMATİK ŞİDDETE KARŞI BİR ADALET SAVUNUSU

(AİLE ŞİDDETİNDEN, BİREYİN VİCDANINA, TOPLUMSAL SORUMLULUĞA, KOSMOSA)

Av. Dr. Tennur KOYUNCUOĞLU

2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11
GİRİŞ 15

BÖLÜM I
AİLE VE ŞİDDET

1- Cinsiyetin Tarihsel Baskısı 23
A- Aile Olma 26
B- Aile kutsal mı, hukuksal mı? 32
2- Yasalarda Aile 41
A- Türk Ailesine giriş 41
B- Anayasa' ın Öznesi erkektir 49
C- TMK' da Aile ve Aile Mahkemeleri yorumu 53
D- AİHS ve Aile 57
E- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW) 60
F- İstanbul Sözleşmesi 66
G- 6284 Sayılı Ailenin korunması ve Kadına Karşı şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve kötü uygulamaları 69
3- Doğu ve Batı' da Kadına Şiddet 73
A- Irak 74
B- Türkiye 74
C- Almanya 75

BÖLÜM II
ŞİDDETİN SİYASAL ARAÇLARI

1- Devletin Varlık Nedeni 81
2- İktidar Kavramı 85

A- Tanımı 85
B- Yaygın İktidar Kavramı 88
C- Egemen İktidar, Bio- İktidar Ayırımı 91
D- İktidarın Kadın Politikası 93
3- Toplumsal Alan, Laiklik, Şiddet 101
A- Laiklik, Kadın Hakları 109
B-Toplumsal Alan ve Şiddet 114

BÖLÜM III

FELSEFE VE ŞİDDET

A- Spinoza ve "Siyasi Edimsellik" 125
B- Baridotti, Yeni Maddecilik 127
C- Gınzburg, Kültürel Şiddet 128
D- Arendt, Adams, Bedensel ve İnsansal Şiddet 129
E- Faucault, İktidar Şiddeti 133
F- Benjamin, Nietzsche, Modern ve Teknoloji Şiddeti 135
G- Levinas, Pieper, Gilligan, İrigaray, Balibar ve 'Başkalık Şiddeti' 137
H- Kristeva, İrigaray, Psikanaliz, ... 138
I- Yarar, Tipolojik Yaklaşımlar, Özkazanç, Ataerkillik ve Şiddet 141
İ- Ekonomik Şiddet, Christopher Sims ve Thomas Sargent, ... 145
K- Habermas, Touraine, Barber, Giddens, Tekalan, Diyalog ve Şiddet 146
L- Mouffe, Agnostik Şiddet 148
M- Balibar, Byung-Chuk Han, Gücün Şeytanileşmesi ve Kapitalist Şiddet 150
N- Baudrillard, Kusursuz Cinayet, eğlence parkı şiddeti 152
O- Bourdieu, Laclau/ Mouffe, Sembolik Şiddet 154

BÖLÜM IV

BİREYCİLİĞİN "ERKEK" TARİHİ

1- Modernizm 159
2- Aydınlanma Çağı 161
3- Erkek Kadın İkilemi 169
4- Kapitalizm, Ataerki ve Kadın Emeği 172
A- İlkel Toplumlarda Cinsiyete Göre İşbölümü 172
B- Kapitalizm ve Ataerkil Yapı 174

BÖLÜM V

KADINLARIN BİREYSELLİK MÜCADELESİ

1- Tarihte Kadın İnsan Değildir 191
2- Kadınların Eşitlik, Adalet Talepleri 196
3- Feminizm, İdeolojiler 201
A- İdeoloji (Kuram) Kavramı 201
B- Zihniyet Değişimleri ve Feminizm Kuramı 203
4- Feminizmin Dönemlere Bölünmesi 206
5- Feminizmin Temelleri 210
A- Eşitlik Arayışı 210
B- Kadınlık Sorununun Gizemli Tanısı 211
6- Toplumsal Cinsiyet Üzerine Tartışmalar 214
A- Scott, Toplumsal Cinsiyet, Gender Kavramı 214
B- MacKinnon, Güç Eşitsizliği 215
C- Groz, "Temsil Sorunu" 218
D- Arendt, Adalet 221
E- İrigaray, Cinsiyet Farkının Aşılması 224
F- Witting, Politik Kategori 224
G- Selek, Baş Çelişki 225

H- Butler, Normların Dayatması 227
I- Gilligan, Kadınların Farklı Sesi 229
İ- Özkazanç, Eril Sistemin Nitelik Taşı 230
J- Bora, Kadınlar mı? 230
K- M.Dimen/Goldner, Haraway, Cyborg 231
7- Toplumsal Cinsiyet ve Quer Toplum 232
8- Toplumsal Cinsiyet ve Kesişimsellik 236
9- Toplumsal Cinsiyet ve Kuantum Kuramı 238
10- Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk 240
11- Özel Olan Politiktir 242

BÖLÜM VI

YENİ FELSEFE ARAYIŞLARI

1- Postmodern Kargaşa ve Faillik 249
A- Postmodernde Kaybolan Özne 253
B- Yeni Felsefeye Açılış 255
C- Özne- Fail İlişkisi 256
2- Deluze-Guattari Felsefesi 261
A- Felsefenin Temeli Nedir? 261
B- Yeni Materyalizmin "Gerçek Faili" 263
C- Deluze, Kavramlaştırma ve Feminizm 266
D- Deluze, "Kadın Oluş" 268
3- İnsan Sonrası Felsefesi 271
A- Haraway, İnsan Sonrası, "Siborg" Kuramı 271
B- Braidotti, "İnsan Sonrası" "Pek İnsanca" 272
4- Dünyanın Kumaşı, Etik 280

BÖLÜM VII

VİCDANİ RET, BİR İNSANLIK SORUNU

1- Vicdani Ret Kavramı 285

A- Dar Kapsamının Yetersizliği 285

B- Mahkeme kararları ve Vicdani Ret 289

C- Kadınlar ve Geniş Anlamda Vicdani Ret 295

2- Kadınların Vicdani Reddi ve Feminizm 299

A- Bilinçlenme Sürecinde Zorluk 299

B- Hangi Feminizm 300

3- Türkiye'de Vicdani Ret Tartışmaları 305

A- Anti Militarizm Tanımı 309

B- Askere Gitmeyin, Kitapçık Oldu 314

C- Kadınların Çözüm Önerileri 316

BÖLÜM VIII

HUKUK VE BİR ADALET DÜŞÜ

1- Hukuk Şiddeti 329

2- İktidarın Araçsalı Hukuk 334

3- Adalet Öncülü Hukuk 343

4- Hukuk Dili ve Adalet 346

5- Adalet ve Vicdan 348

A- Yargı ve Adalet 348

B- Emek ve Adalet 351

a- Maddi olmayan Emek 352

b- Kadının Görünmez Emeği ve "ev işine ücret" 354

c- Ev İşine Maaş Kampanyası 362

6- Modernizm ve Hukuk 369
A- Rawls' in Adalet Görüşü ve Eleştirisi 376
B- Zizek'in Sol Adalet Arayışı 379
7- Postmodernizm ve Hukuk 380
A- Faucault 382
B- Derrida, Adaletin Hukukla Bozulması 383
C- Dil Oyunları, Kadın Dili 393
8- Feminizm ve hukuk 397
A- Eleştirel Feminist Hukuk 397
B- Feminizm, Etik 404
C- İnsan, Kosmos 409
D- Yeni Feminist Politikalar 411

SONUÇ 417

YARARLANILAN KAYNAKLAR 437

DİZİN 459

ÖNSÖZ

Bu kitap bir tür benim yaşam hikâyem oldu. Karşılaşmalarım türlü çıkışlarla da olsa aklımda hep toplumun en zayıf halkalarına dönük isyanım vardı. Her yerde haklı haksız bulmaya dönük bir çabam vardı. Bir tartışma duyduğumda insanların önce yüzlerine, mimiklerine bakar, sonra sözcüklerine takılır, kim haklı diye kafa yorardım. Evde annemi babamı dinler gece yatağımda kimden yanayım diye düşünürdüm.

En zoru kendimin bulunduğu ortamlardı. Kim haklı, çoğu zaman askıda kalırdı. Haklıyım diye düşündüğümde, zaman içinde bu haksızlık yaptığıma da inanırdım. Kim kime karşı hangi nedenle haklı sayılır? Eşitsizliklerin sistematik olduğu bir düzende kıyaslama yapmak, ancak eşitlik varsa olanaklıdır.

Kitapta uzun uzun, tartıştım. Ülkemizde hak, hukuk ve adalet olmadığını söyleyeceğim. Bu hasret bizim derken, özlemle toplumun "bilge" kişilerine, insan doğasının engellenemeyen özüne gönderme yapmakla yetineceğim ve "adaletin yoksa bu dünya batsın" diyeceğim.

Asıl belirtmek istediğim nasıl oldu da bu kitabımım yayına girmesidir. Sanki bir ömür sürdü yazmak. Artık yeter dediğimin üzerinden bir yıl geçti. Piyasa koşulları okumanın yazmanın gereksizliğini baskılıyordu. Savaş, insan öldürme, tutukluluk asal gündemdi. Yayınevleri kitaptan çok doların çıkışını konuşuyordu. Ben TBB yönetiminde olan sevgili Filiz Saraç'ın "hukuk okuma yazarlığı" girişiminin ülkemize ne kadar yararlı

olduğunu düşünüyor ve bilgi edinme özgürlüğü açısından Türkiye Barolar Birliğini alkışlıyordum.

Bir anda sevgili Asude Şenol kitabımı Barolar Birliği Yönetim Kuruluna götüreceğini söyledi. Kendimi hemen umutlandırmadım. Hayır demelerini bekliyordum ki, güzel haber geldi. Sevgili Asude "tamam" dediğinde, bu kez kitabımı beğenmemeye başladım. Aynen basılacağını öğrendiğimde, eksiklerim düşündüm ve yeniden düzenleme ve ekleme yapma isteğimi zor yendim.

Türkiye Barolar Birliği ailem olmuştu, bir anda. Yayın Kurulundan Sayın Mustafa Horuş mail gönderim için iki üç gün verdi. Telefonlar aldım güler yüzlü. Hemen Türkiye Barolar Birliği Başkanı'nın sözlerini anımsadım:

"Kadına yönelik şiddetle mücadelenin öncüsü olmaya devam edeceğiz. Biz de buna söz veriyoruz".

Birden yaptığım çalışmanın eksikliklerine karşın önemine inandım. Olsun, haksızlıklara karşı bir dilekçe yazmış gibi, hafifledim. Bu bir avukatlık göreviydi.

Benim sevinç yolumu çizen Başkanımız Av. Prof. Dr. Metin Feyzioğlu'na başta Asude Şenol olmak üzere tüm Yönetim Kurulu üyelerine, Yayın Araştırma Sorumlusu Mustafa Horuş'a, Mehmet Tamer'e ve Basın Yayın emekçilerine, bir emekçi olarak teşekkürü borç bilirim.

Av. Dr. Tennur Koyuncuoğlu
Trabya, İstanbul

Kitabımı, bana "kadın olarak" konuşma olanağı tanıyan tüm haksızlıklara uğrayan KADINLARA, tüm gücümü kendimi oluşturmaya çabalarken, kendimden parça görüp kaderime ortak ettiğim, beni eleştirmekte haklı olan çocuklarım EMRE, ESEN, CAN'a, hukuk içinde mücadelemi sürdüren meslektaşlarım ÖMRÜNCEGÜL, HİKMET KOYUNCUOĞLU' na ve mutluluk reçetem torunlarım ÇINAR, CANCAN, DERİN ve UZAY'a, bitmedi, yaşam borcum olan annem BEHİYE'ye, babam TALAT 'a, ve eşim HİKMET 'e, kardeşim TENAY'a yeğenlerim MELTEM ve ZEYNEP'e sevgiyle sunuyorum.

GİRİŞ

"...üniversitedeki hiçbir ders,
Uyuklayan bir kadınla bebeği kadar
İnandırıcı olamayacaktır".

Ailenin başlattığı bir şiddet toplumu içinde yaşıyoruz. İnsan olarak, içimizde sallanan şiddet ve vicdan sarkacından bir türlü kurtulamıyoruz. Adalet çığlığımız dinmek bilmiyor. En küçük birimden sonra tüm kurumların şiddet üretimi, sistemin işleyişini tamamlıyor. Bu süreçlerini bilmek ve nedenselliğini sorgulamak, "insan olan, olmayan bütünlüklerin" maddi pratiklerinin sonuçlarından sorumlu olmak, şiddet dilinden, etiğe ve vicdan diline dönüşmek çalışmanın odak noktasını oluşturuyor.

Dünyamızda şiddet öyle boyutlara varmıştır ki, bireyin şiddet gücü, teknolojinin, kapitalizmin elinde çok boyutlu aygıtların yanında zayıflamıştır. Suları kirleten atıkların balıkları öldürmesi, çöp dağlarının ve katı atık yakma teknolojisinin kansere yol açabilmesi dioksinle çevrenin ve insanların zarar görmesi yeni şiddet örnekleridir. Hepimiz bu dünyanın failleriyiz ve yaralılarıyız. Canlı-cansız demeden evrimin döngüsüne sosyal bilimleri de katarak "biz" olarak dünyayı yeniden kurabiliriz. Özne bireyden yeni materyalizme değin, karmaşık bilgi dağarcığımızı bir arada ele alacağız. Her dönemde insanlığın temel içgüdüsü olan etik ve adalet, günümüzün en büyük sorunu olarak bizi çözüme zorlamaktadır.

Çalışmada önce klasik bireycilik tarihi içindeki şiddeti inceleyeceğiz. Dünya ve özellikle Ülkemiz koşulları dikkate alındığında "eril şiddetinin" ana gösterge olması ve feminizmin bunu mesele yapması doğaldır. Dahasında onkolojik ve epistemolojik değerlendirmelerin değişimiyle konu dallanmıştır. "İnsan olan ve olmayan bütünlüğün" dolaşımsallıktan doğan sorumluluğu öne çıkmıştır. Bu durumda tarihsel özne kavramından yola çıkıp "fail", "gerçekçi faile" varan uzun yolu birlikte düşünmek çelişki sayılmamalıdır.

Yeni felsefe akımlarından yararlanarak, kadın oluş ve insan oluş kuramlarının uygulamasını "Vicdani ret" ile birleştirdim. Şiddete karşı çıkılacak yolda asıl mesele "etik" konusuydu. Herkes için adalet arayışında ise vazgeçilemez bir araç olarak hukuksal desteğin ve özellikle aktivist kadın avukatlarla toplumsal mücadele vermekten kaçınılmazdı. İnsan gücünün yetmezliği karşısında insan –madde dolaşıklığında yine etik, yeni materyalizmle fikirlerin, çözümlerin inşa olanağıydı.

Konuyu önce aileyi resmederek, sonrasında şiddetle ilgili yasaların diliyle irdeledim. Şiddeti işleyen filozofların gözünden, topluma daha geniş çerçeveden baktım. Toplumsal yapının aşamalarına modernizimde bireyin erkek olduğuna, kadınların mücadelesine, postmodern dönemin karmaşasına dikkat çekerek, kadını varoluş ve emek mücadelesi içinde tanımladım.

-II-

Önce yaşadığım ülkenin şiddet geçmişini, kendimi bildiğim on yıllardan başlayarak özetlemek istiyorum:

Kadınların tarihi sürekli sosyal ve politik değişimlerle örülmüştür. Türkiye' in tarihi her on yılda bir "darbe" ile anılmaktadır. Baskılar sürerken Feminizm, insanlık tarihini alt üst eden bir girişim olmuştur. Günümüzde kadınlar bilinçlenirken kadın cinayetleri dur durak bilmemektedir. Konuya kendi on yıllarımın izlenimiyle girmek istiyorum.

İkinci on yılıma girdiğim, 1960' yıllarda bireysel hak ve özgürlükleri önce giyim kıyafetle anımsıyorum. Örneğin 'mini etek' 'pantolon' kadınlarda gözde olmuş, eşitlik özlemi ve hak aramaya kapılar açılmıştı. Beatles, Elvis Presley, Rock (Pink Floyd) müzikleri etkilemiş ve kafa karışıklığı yaratmıştı. Hippi' ler Sultanahmet'e yerleşmişti. Türk Sinematek Derneği kurulmuştu. 1961 Anayasası, sonra ilk sosyalist partinin (TİP) Parlamento'ya girmesi, bir başarıydı. 1968 de kadınların özgürlük hareketi "dünyayı kurtarmak" isterken Türkiye'de de öğrenci hareketlerinin başlaması, sanki daha iyi bir düzen değişikliğine yönelmişti. Olmadı, Adnan Menderes' in idamı, sonrasında S. Demirel'in sağ oylarının %52 sini alarak seçilmesi, 12 Mart 1971 askeri Muhtıra ile siyasete son verilmesine dönüştü. Cumhuriyetin hukuk devrimi eşsizdi. Hukuk Fakültesinde aile hukuku düzenini eleştiriyorduk. Kadın erkek eşitti, ama nedense ailede değildi? Ah bu gelenekler. Hukuk tam uygulanamıyordu işte! Hukuku soyut ilkeleriyle, havada savururken mangalda kül kalmazdı! Türk Yurttaşlar Yasasındaki (TMK) aile bölümündeki maddelerinin söz dizimini, kişilik haklarına uygun eleştirilerle temize havale ediyorduk. Elbette, yüksek yargı organları güven kaynağı idi. Ülkemizde dindar kadınların başlarını örtme sorunu da yoktu. Deniz Gezmiş' in öğrenci olduğu yıllardı, toplumun geleceği de sorgulanıyordu. Heyhat, hiçbir şey değişmedi.

1970' yıllar öncekine benziyordu. Avrupa ' da aile kurumuna karşı ayaklanmanın Türkiye'ye uzandığı, doğan bebeklerin kundağının gevşetildiği yıllardı. The Rolling Stones rock başkaldırısını ve aymazlığını sürdürdü. David Bowie Glam-Rock müziğini başlattı. Ülkemizde aile komşuluk ilişkileriyle genişletildi ve televizyonu olan ev dolup taşmaya, aile dışa açılmaya başladı. Aile allanmış, pullanmış kutsallaştırılmış bir kurumdu. Sıkışmışlık yaşansa da tek dayanaktı. Yaptıklarımız ile isteklerimiz birbirinden farklıydı! Acaba aykırılıklar bizden kaynaklanan yetersizlikler miydi? Yoksa genel miydi? Yurt dışında kapitalizmin krize girmiş, içerde ise ekonomik zorluklar, yağ, gaz kuyrukları ve toplumsal bölünmeler şiddete

dönüşmüştü. 6 Mayıs 1972' de Deniz Gezmiş' in ve arkadaşlarının idamı, gelecek yılların ilk habercisiydi. 20 Temmuz 1974 Kıbrıs'a çıkartması, Ecevit' i 'Karaoğlan ' yapıvermişti.

1980' li yıllar, 12 Eylül 1980 Darbesiyle gelen karanlık yıllarla başlar. Devlet erki, kişisel hak ve özgürlükleri sınırlanmış, toplumun siyaset yapması dondurulmuştu. İçeriksiz, klişelerle konuşmalar topluma "magazin "kültürünü dayattı. İdealler peşinde olan solcu erkeklerin, kadınları bildik çay, börek sevisinde kullanması anında tepki verdi. Kadınlar durmadı. Osmanlı dönemindeki kadın mücadelesi unutulmamıştı. Batı' da olan bitenden on yıl gecikmeli de olsa, toplumun bastırılmasına karşı kadınlar hareketlendi. Feminist kadınlar değişik kampanyalarla dayağa eril şiddete karşı eylemsel tepkilerle kamuoyunu hareketlendirdi. Bu çıkışlar "feminist yeni kadın hareketini" başlattı. "Erkekçe" dergisine paralel pek çok kadın dergileri yayınlandı. 'Cumartesi anneleri' devletten hesap sordu, 'Cuma anneleri' kendi hesabını dayattı. Yılmaz Güney'in "yol" filmi Cannes' te Altın Palmiye ' yi kazandı. 1983 genel seçimlerinde başlayan Özal'lı yıllar, herkese bedel ödemeden köşeyi dönme hevesleri yaşattı. Erkekler de haksızlıklardan payını aldı.

1990'lı yıllar, düşünürlerin, gazetecilerin gün be gün öldürüldüğü, 02.Temmuz 1993 Sivas, Madımak Katliamının ve 1996' da Derin Devlet'in Susurluk'ta görüldüğü en karanlık dönemdi. Ayni zamanda da 90' yıllar, feminist birikimin coşkularının tükendiği, sürüklemek sevdasıyla, düşüncenin kalıcılığının denenme süreciydi. Kadınların kurumsal mücadeleleri öne çıkmaya başladı. Payımıza Türk Kadınlar Konseyi, Mor Çatı Sığınma Evi ve bir nefes alma adına İstanbul Barosunda düzenlediğimiz Basın toplantıları düştü. Ama işin doğrusu 1995 yılında Gönüllü Danışman avukatlar Plaketini, Devlet Bakanı Aysel Baykal'dan aldığımda şaşkındım. Ardından Devlet kurumunda boy gösterdiğimizde, işleyişin nasıl hantal olduğunu, sistemin değişmeyeceğini apansız duyumsadık. Biz kadınlar bir ışık ararken, ancak vitrin süsü idik. Kendimizi yadırgıyorduk. Tam tersi toplumda şiddet giderek tırmanıyordu.

Birey olarak değişme isteğine karşı, toplumsal değişmezlik algısı, derin bir yaraydı. Televizyonda halka zina, bekâret, muta nikâhları ve türban anlatılıyordu. Demokrasi adına bunlara itiraz eder, olmuştuk.

Salt yasalar yolu ile eşitliğin asla gerçekleşmeyeceğini, yasa değişikliklerinin yapıldığı resmi toplantılarda anladım. Toplantılar sonunda raporlama ile ilettiğimiz görüşlerimiz erkeklerin gezindiği koridorlarında kayboluyor, biz yankılanan seslerimizle kala kalıyorduk. Yasal metinler "'sus payına" denk düşüyordu. Sosyal gerçekler ise oyunu bozuyordu. Kadına karşı ayrımcılık Şanlıurfa 'da 'Sevda Gök' olayıyla sürüyordu ve biz yanlış bir imajdık.

2000 li yıllarda kadın hareketinin emeği ve ısrarı sonucu, 07.05.2004' tarihinde Anayasa' ın 10 Maddesine "kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir, Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" fıkrası eklendi. 01.Ocak 2012' de yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girdi. 30 Temmuz 2002' de CEDAW Ek İhtiyari Protokol onaylandı. 01.06 2005 yeni Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girdi. Ne güzel değil mi? Ama değişen bir şey yoktu. Daha sonra feminist bakışla "normlar" aracılığıyla kadınların nasıl görünmeze getirildiğini, öğrenecektik. Bu arada erkekler de iş bulma güçlüğü karşısında kadının eve maddi katkı yapması sonucu değişmeye başladı. Ailenin yükümünü olduğunca ortaklaşa paylaşmak isteyen yeni bir erkek tipi ortaya çıktı. Bir başka bakışla da; işi, mesleği olan kadınla evlenmek isteyen işsiz erkekler çoğaldı.

03 Kasım 2002 genel seçimlerinde AK PARTİ birdenbire, ezici bir çoğunlukla iktidara geldi. Kadınlar arası gerginlik tırmandı, toplum bölündü. Yeni yasalar uygulanmadı. Erkek şiddeti ile öldürülen kadınların sayısı katlandı. Aile başköşeye oturdu, kadın sözcüğü bile kullanımdan düştü. Kadına Şiddetin uygulayanlara haksız tahrik ya da erkeğin giyim kuşamı pahasına ceza indirimi yapılması, yöneticilerin kadın erkek eşitliğine inanmaması, kadını aile olarak tanımlaması, kadın haklarını savunanları dehşete düşürdü.

2002- 2007 tarihleri, yeni politikaların oluşturulması süreciydi. 2008 yılında "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planıyla "ülke kadınların bilgileri toplandı. Önce 2008-2013, sonra 2018, daha sonra 2018-2023 dönemi değerlendirilmeleri, eğitim, sağlık ekonomi, yoksulluk, çevre, medya, yetki ve karar alma süreçlerinde kadının durumu yeni güncellemeleriyle sürmektedir.

Dine sarılmış, eril yeni iktidarın çalışmalarından olumlu çıkışlar beklemeyen kadınlar, susmadılar, 2007' in Nisan Mayıs aylarında pek çok ilde yapılan Cumhuriyet Mitingleriyle kamuoyunu uyardılar. İslam dinine uygun aile yapısı, laik aile modeli tartışmaları kadınlar arası savaşa dönmüştü. Kadınlar hem cumhuriyeti hem de demokrasiyi istiyorlardı. Meclise girmeliydiler, ülkeyi yönetmeliydiler. Seçim listelerinde kadınlar neden ön sıralara yazılmadıklarını sorguladılar. Tam Türkiye' de yasaların ötesinde "güçlü bir kadın hareketi" vardır, derken bakın neler, oldu?

AK Parti son on yılda, ailede, eğitimde ve sağlıkta dinselleşme sürecine girdi. Özellikle 'Kadından ve Aileden sorumlu Devlet Bakanlığının adının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olmasında ısrar edilmesi, Devlet okullarının adının İmam Hatip Okulu olarak değiştirilmesi, kadınların bedenlerinin denetimi, kürtaj ve aile planlamasının tartışmaya açılması, sağlıkta zorunlu aşı, kadavraya don giydirme gibi uygulamalarla gündemdeydi.

Bir yandan kader ağlarını örüyordu. 10 Ağustos 2014 Tarihinde Erdoğan ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı oldu. Türkiye 15 Temmuz 2016 Darbesinden sonra OHAL yasalarıyla yönetilmeye başlandı Bu dönemde kadın derneklerinin kapanması kadınlara bir başka darbeydi. 22.12.2016 gecesi ansızın bir torba yasa ile getirilen "çocukların cinsel istismarı" nı düzenleyen TCK 103. Maddesi, bardağı taşırdı. Kadınların koyduğu tepki, herkesim kadının birleşmesine, güzel bir örnekti. Arkasından. 19.10.2017 tarihinde TMK ' sollanarak özel bir yasa ile "müftülere nikâh kıyma" yetkisi verildi. Bu arada kadınların mitinglerle protesto ettiği "Boşanma Komisyonu Raporu" Meclisini ve kadınları gerdi.

2017' yılından sonra OHAL' üç aylık sürelerle uzatılması, toplu yıkımlara yol açtı. Bu durumda bir tür yasasızlık, ya da yasa koyma hakkının egemen güce bırakıldığı bir serbestlik alanına geçildi. İktidar yasama ve yargıyı fiilen kendine bağladı. Yeni bir "kurucu iktidar" oluştu. Hukuk askıya alındı, yeni siyasal rejimin kendi kuralları devreye sokuldu.

Takvim hızlandı. 2017-2018 yılları tek adamın başarılarıyla desteklendi. Eril iktidar tam anlamıyla kuruldu:

"TBMM de, 21 Ekim 2017 tarihinde çok tartışılan tüm yetkileri Cumhurbaşkanı'na veren Anayasa değişikliği oy çoğunluğu ile kabul edildi. Bu değişiklik 16 Nisan 2017 de halk oylamasına sunuldu, onaylandıktan sonra, 21 Mayıs 2017 de R. T. ERDOĞAN'ın AK Partisi Başkanı oldu ve MHP arasında sıkı bir ittifaka yol açıldı. 24. Haziran 2018 Tarihinde yapılan erken seçime gidildi. AK Parti MHP ile iktidarı sınırda göğüsledi. Böylece tek kişilik daha güçlü "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" başladı".

18 Temmuz 2018 de OHAL 'e son verildi. Yerine önceki durumu pek aratmayan "Törerle Mücadele" Düzenlemesi 21 Mayıs 2018 de kabul edildi. Yalnız ülkemizde değil, dünyayı da saran "korku" toplumlarında yükselen şiddetten en çok zarar gören kadınlardır. Bu şiddet toplumunun ötesinde başka bir dünyayı nasıl kuracağız? Hakiki sevgiye nasıl ulaşacağız? Zihniyetlere yerleşen öncülleri yerle bir edeceğiz, ve bir yenisini nasıl düşleyeceğiz? Yasalara, Devlet içindeki tüm kurumlara, aileye, okul, hastane, hapishane, yargı, genel evlere karşın…

-III-

2018' yılının sonuna geldiğimizde, yazdıklarımı tamamlama çalışması benim için teselli kaynağı olacak. Kadınlara karşı şiddetin yoğunlaştığı, haklarımızın elimizden alınmaya çalışıldığı, iktidar rantı ile milletin bölündüğü apaçıktır. Geriye dönüş politikası tutmayacaktır. İnternette bir rastlantı, Prof. Dr. Muhammed Hümayun Kayyum' in Amerika'da yayınlanan kitabındaki, 1950, 1960 ve 1970'li yıllarda Afganistan'daki ka-

dınların giyiminin ayni dönemde ülkemizin kadınlarıyla nasıl bağdaştığını gösteren fotoğraflara, baktım, durdum. Egemenlerin siyasetiyle, kadınlar arasındaki doğrudan yakın ilişki ortadaydı. Afganistan'da yaşayan, bugün yüzleri görülmeyenlerin, arkasındaki Amerika' ın bu kadınları kurtarma trajedisi de böyle çirkin bir politikaydı.

Kadınların durumunu geçmişten geleceğe kurgulamak, tuhaf bir hikâyenin konusu olacak. Tuhaf, içinden geçerken nasıl bir isyanı gizliyoruz, nasıl bir yaşam sürdürüyoruz? Tuhaf! İşin içinde bir başka şeyler var, bizi aşan nedir, onu bulmalıyız. Aradığım şey, karanlıkların içinde gizlenen "dişilik" ışığımızı elime geçirmektir. Kanımca her yeni doğuş bir umuttur. Yeter ki, doğa sonlandırmayı kendine saklamış olmasın.

Kendimi eleştirmek istiyorum. Dip notlarını çoğaltmak pahasına, feminist öğretide sıkça kullanılan yabancı sözlüklere yer verdim. Öncelikle feminist dilin çoğu kez yabancı sözcüklerle ağırlaşması, konunun kolayca anlaşılmasını zorladı. Sorunlara kendi Ülkemizle kapalı kalmak yerine uç görüşlerden söz etmenin bir lüks olamayacağını, hayal gücümüzü hareketlendireceğini düşündüm. Kuşa, böceğe, kayaya ve tüm canlı cansız varlıkları taşıyan evrenin tümüne baktım. Kadın bakış açısının çok yönlü içeriğini kadınların kendi deyişleriyle aktarmak, çok parçalı anlatıma neden oldu. Bir bakıma serbest kürsüye özendim. Feminizm sözcüğünün eleştirel bakışla yıpranmasına karşı, "kadın bakış açısı" dedimse de, daha sonra her ikisini de birlikte kullanmayı sürdürdüm.

Aslında kendim mi yazdım, alıntıladığım yazarlar mı bilmiyorum. Kadın bakış açısının dinamik özü tekilliğimi aştı, birlikteliği benimsetti. Tüm kadınlara merhaba! Kitabın çoğul yapısını onlarla sevdim. Ne kadar anlayabildim, bunu da okuyana bırakıyorum.

Eleştirilere, şimdiden sevgiyle…

Av. Dr. Tennur Koyuncuoğlu,

BÖLÜM I

AİLE VE ŞİDDET

1- Cinsiyetin Tarihsel Baskısı

Araştırmalarla inilebilen ya da sezilen en eski dönemlerde anaerkil bir aile düzeninin varlığı açıklanmaktadır.[1] Sonraki dönemlerde ataerkillik üzerine yapılan değerlendirmeler günümüzün aile yapısına ironik biçimde uyumludur ve toplumsal cinsiyet açısından işlevselliğini sürdürmektedir.

İnsanlığın kökenine inen araştırmalar,[2] ilkin insanlar arasında küme halinde evlenme ve her türlü kuraldan yoksun cinsel ilişkiler bulunduğunu gösterir. Bu durumda baba belli olmadığı için çocuklar toplumun olur ve anneleri bilindiği için klanın egemenliğinin kadın olduğunu gösterir. Destan ve mitlerde, Tanrıların, falcıların, perilerin kadın olduğu görülür. Bereket tanrısı Kibele, bu durumu simgeleyen bir örnek olarak gösterilebilir.

---

1 Bkz, Irigaray, Luce, Ben Sen Biz, Çev: Büyükdüdüvenci, Sabri/Tutal, Nilgün, İmge Kitapevi, İst., 2006, s.15- s. 13-27. 17. Ayrıca Beckofen, A. Babel, S. Firestone, E. Reed, A. Caroca için bkz. Koyuncuoğlu, Tennur, Başka Bir Aile Mümkün (Feminist Politika Deneyimi),TBB Dergisi, Mart- Nisan, 2014, sayı, 111, s. 493-494

2 Bkz. İrigaray, Luce, Başlangıçta Kadın Vardı, Çev: Özallı, İlknur, Odabaş, Melike, Pinhan Yayınları, İst. 2014, s. 13-27. Irigaray, Luce, Ben Sen Biz, Çev: Büyükdüdüvenci, Sabri/Tutal, Nilgün, İmge Kitapevi, İst., 2006, s.15-17. Ayrıca Beckofen, A.Babel, S. Firestone, E. Reed, A. Caroca için bkz. Koyuncuoğlu, Tennur, Başka Bir Aile Mümkün (Feminist Politika Deneyimi),TBB Dergisi, Mart- Nisan, 2014, sayı, 111, s. 493-494 file:///C:/Users/lenovo/Downloads/Aıle_Kavramının_Tarıhsel_Gelısımı_Ve_Tur.pdf, . ‘. Maternal aile:

Bu durumun ne kadar sürdüğünü bilmiyoruz. Erkeğin ekonomik gücünün artmasıyla kadın egemenliği son bulmuş, maddi olanakları olan bir erkekle evlenmek çağlar boyunca kadının en güzel rüyası olmuştur. Gerçeğinde ise kadını mal, erkeği sahip durumuna getiren bir aile kurumu doğmuştur:

Gılman, evlilikle "sekso- ekonomik ilişkinin'' sürekli duruma getirildiğini, yasalarla saptandığını, din tarafından onaylanıp kutsallaştırıldığını, birikmiş duygularla sarıldığını görünce onu kusursuz, doğru, sevimli bulduğumuzu vurgulayarak, "paradoksal olarak geçici cinsel alış-verişi yanlış, ama yaşam boyu sürecek evlilik üzerinde pazarlığı doğru" sayılmasının çelişkisine dikkat çeker ve can alıcı soruyu şöyle sorar:[3]

''*Cinsel işlevlerin kullanılması yoluyla geçimin sağlanmasına başkaldırmak doğal bir içgüdüdür.*" O halde bunun evlilik yoluyla yapmaktan nasıl hoşnut olunabilir?

Woolf, klasik evlilik anlayışındaki "avcılığı" şöyle dile getirir:

"..Evlenip evlenmeyeceğimiz sorun değildi, yalnızca kiminle evleneceğimiz sorundu... Aklı evlilik görüşüyle eğitilmişti. "Evlilik" görüşüyle bir piyanoya dokunuyordu, ama bir orkestraya katılmasına izin yoktu; o kitabı okuyordu ama şu kitabı okumasına, güzelleşmesine ve konuşmasına izin yoktu. Evlilik görüşüyle bedeni eğitilmişti; bir hizmetçi sağlanmıştı; sokaklar ona kapalıydı, kırlar ona kapalıydı; yalnız kalmaya hakkı yoktu. Evlilik kendisine açık tek meslekti. Manzara acayipti, çünkü kızlar kadar öğrenimli erkeğin durumu da pek değişeceğe benzemiyordu. Sülünün sevda üzerine etkileşimi yalnız başına bir kitap bölümü gerektirirdi. Büyük evlerde önceden seçilen ve çağrılan kişilerden oluşan bir parti olurdu ve her zaman bir simge yer alırdı; sülün! Çünkü av çekici olmalıydı" .[4]

---

3 Gılman, C.Perkins, Kadın ve Ekonomi, Çev: Otkun, Melahat/Candan Jale, Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık,1986, s. 61-62

4 Woolf, Vırginia, Kadının Toplumsal İşlevi, Çev, Esençay, Erol, Gün Yayıncılık, (yılı yok) İst, s. 43

Woolf, eseri Kendine Ait Oda' da bulur, tesellisini, 16. yüzyıl şairi Leydi Winchilsea ile birlikte:[5]

Heyhat! Kadın eline kalem almaya görsün,

Hemen küstah bir yaratık denir çıkılır,

Hiçbir erdem temizleyemez adını.

Kadın nasıl davranır bilmezsiniz derler:

Edep, moda, dans, giyim, kuşam, oyun,

Buymuş bize düşen başarılar;

Okuma, yazma, düşünme, sorma.

Evlilik hep değerli olmuştur. Ayni konuda Bourdieu'nun bir örneğini veren Demez, evlilik piyasasını bir başka "kır evlilik partisinden" onun gözlemleriyle şöyle aktarır.[6]

"Korumalı bir evlilik düzeninden serbest mübadeleye dayanan bir evlilik düzenine geçişle birlikte kurbanlar ortaya çıkmıştı ve bu kurbanların dağılımı rastlantısal değildi. Baloda kızlarla dans eden modern görünümlü erkekler, evlenecek kız bulamayan geleneğin ve mevcut düzenin savunucusu varlıklı ama değişime direnen erkekler için bir tehdit oluştururlar. Balonun ilerleyen saatlerinde duydukları öfkeyi dans edilen alanı daraltarak" gösterirler.

Sonrasında kapitalist düzenle bütünleşen ekonomi anlayışında; acaba kadınlar, erkeklerle yer mi değiştirdi? Yoksa artık "adam gibi adam", "kadın gibi kadın" kalmadı mı? Peki, "insan" nereye gitti?

Arkasından başlar bir tuhaf aile hikâyesi!

---

5 Woolf, Vırginia, Kendine Ait Oda, **Altı**kırkbeş Yayınları, İst. 2006, s.66

6 Demez, Gönül, Değişen Erkek İmgesi, Kabadayıdan Sanal Delikanlıya, Babil Yayınları, İst. 2005, s. 18-19

A- Aile Olma

Günümüzdeki aileye yasa çerçevesi içinde basit bir tanımla konuya gireyim:

"Aile, evlenme bağıyla birbirine bağlanmış, aynı mekânda yaşayan, aynı geliri paylaşan belli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun biçimde kuşaktan kuşağa sürdürülen toplumsal bir birimdir".

Klasik aileyi kuran ilişkinin adı "evliliktir".

Katı hukuk sözcükleri içinde aile kavramını kafamda canlandırmaya çalıştım. Daha sonra bir ders sırasında hukuk fakültesini bitirmiş bir topluluğa "aile nedir", sorusunu sordum. Çoğunluktan "kutsal" diye yanıt gelince, ezberi bozarak kutsalı düşündürmek için, evliliğin önce tarihsel, sonra kutsal ve daha sonra hukuksal niteliği ile bağlantısını kurmak düşüncesi birbiri ardına öne geçti.

Evliliğin tarihsel ve hukuksal oluşumu kutsallık kavramını destekler mi, yoksa çelişir mi? Gerçekte tarih denen şey, bireysel davranışların sentezi sosyal olaylar ve onların hareketidir. İnsanlar birbirleriyle karşılıklı bütünlük içindedir. Aile, küçük bir toplumsallık başlatır.

Papila'ya göre:[7]

"Toplumda hiyerarşik olan kaçınılmaz bir düzen bulunur. Kadın ve erkek de bu hiyerarşiden kendini kurtaramaz. Bir hiyerarşiyi sildiğinizde, yerini belki de öncekinden daha kötü olan yeni bir hiyerarşi alacaktır. Uygarlık kadının gizemli dünyasına ve doğaya yakınlığına karşı erkekleri güçlendirdi. Doğanın alt edilmesi kadınlığın öneminin yitirilmesine neden oldu. 'Toprak kültünden 'gök kültü' ne geçiş aşamasında kadın aşağı bir dünyaya doğru itilir".

Tillion'a göre:

Aileyi kuran, akrabalık ilişkilerini düzenlemenin kaynağı "bir tür toprağa el koyma biçiminin örgütlenmesinden "ibarettir. Kan bağı

7 Demez, s.106-107

ilişkisi, insanlar arasındaki en sıradan davranış ve ilişki kalıpları belirlenmeden, düşünülmeden yapılan bir içgüdü düzeyine getiren çok kapsamlı bir dünya görüşüdür. Bu gerçeği Neolitik dönemde, Cezayir'de Berberiler arasında akrabalık ilişkilerini inceleyerek ortaya koyar. Aile konusunda sosyal incelemelerin; sayısal bakımdan geniş aile-çekirdek aile ile başlama anlayışına karşı çıkar.[8]

Bourdieu'de simgesel şiddetin paradigmatik biçimi olarak kabul ettiği erkek şiddetini çözümlemede Cezayir'deki kabilelerin etnografik araştırmalarına dayanır. Buradan erkek egemenliğinin beden aracılığı ile zorlama denilen düşünceden geldiğini söyler. Ayni şekilde akraba ve evliliğin toplumsal kadın ile erkek arasında kurulan özne-nesne asimetrisi üzerine kuruluşunda görür.[9]

Ailenin kurulmasında her zaman toplumun sosyal çıkarları üstün gelir. Yasal konumda yalnız eşlere vurgu yapan iki başlı, tek eşli evliliğin kökeninde doğallık yani bireysel duygular, cinsel tutkular değil, sosyal kabul ve ekonomi vardır[10].

Aile'nin bu yönde tarihsel gelişimi ayrıntılı biçimde Morgan'ın 'eski Toplum' adlı yapıtında incelenir[11]. Morgan'a göre aile aktif bir kurumdur. Daima aşağı bir şekilden gelişmiş bir şekle doğru ilerler. Buna göre genel bir fuhuş yaşamından sonra, cinsel ilişkilerin daha gelişmiş şekillerine dönüşüm aşamasında 'aile' ortaya çıkar. Engels karı-koca evliliğinin. Tarihe en yüksek evlenme biçimi olarak girmesine, kadını dikkate alarak itiraz eder**.** Çünkü karı/koca ailesinde tek eşlilik durumu yalnız kadın eş içindir. Erkek yine çok eşlidir. Aile kavramı iki cinsin uzlaşmasından çok sosyal bir gereksinimdir ve aslında iki cins arasındaki bir çatışmanın açığa vurulması olarak ortaya çıkar.

---

8 Tillion, Germaine, Harem ve Kuzenler, Çev. Tekeli Şirin/ Sirmen, Nükhet, Metis Yayınevi, 2006. Ayrıca bkz. www.gazeteduvar.com.tr.

9 Demez, s.72

10 Engels, Friedrich Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev: Kenan Somer 4.Bası, Ankara,1975, Sol Yayınları, s. 86.

11 Bebel, August, Kadın ve Sosyalizm Çev: Sertel, Sabiha Z., Toplum yayınevi., Ankara, 1975, s 20-23.

Engels bu çatışmayı şöyle vurgular:

*"Tarihte kendini gösteren **ilk sınıf çatışması** erkekle kadın arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın karı-koca evliliği içindeki gelişmesiyle ve **ilk sınıf baskısı da** dişi cinsin erkek cins tarafından baskı altına alınmasıyla" başlar*[12].

Tarihsel süreçte yaşanan değişkenlere karşın, günümüze kadar gelen baskı sürer. Günümüzde temeli değişir, baskının adı "toplumsal cinsiyet" olur. Evlilik ilişkisi kutsallıktan uzaktır. Eşlerin birbirini aldatması ve fuhuşla birlikteliği sürer. Evlilikle oluşan aile ile devlet arasında sıkı bağlar vardır. Miras ve mülkiyet temellinde aile içinde sürdürülen küçük egemenlikler, zamanla doğal soy ilişkilerinden kopar ve yöresel topluluklarda ''devletin ortaya çıkışı ile iz sürer''[13].

Başlangıçta arkaik aile, klan topluluğu ile özdeşleşir. Klanın başı topluluğa egemendir. Aile ve devlet, kadınları toplumsal yaşamda vazgeçilmez ama görünmez kılmayı başaran, özdeş tarihsel kurumlardır. Her ikisinde de kadınlar bir denetim alanı olan "özel alan" içine yerleştirilmiştir. Ulusun oluşumu kendine özgü erkeklik ve kadınlık kavramları içerir[14]. Konu doğa ile benzeştirilerek, bütünlenir. Yuvayı yapan dişi kuş, büyür, "devlet ana" olur, onu yöneten her zaman erkektir ve bu "devlet babadır".

Tarihsel akış içinde bu "ataerkil aile" yapısı, tüm toplumlarda kadınların ezilmişliğinin özgül hikâyesi olur. Sırasıyla burjuva ailesi, kapitalist sistemin çekirdek ailesi, işçi ailesi için de değişmez bir kaderdir. Ataerkil yapılanma hepsinde egemendir. Kadınların dönüştürme çabası günümüzde de başarıya ulaşamamıştır. Bertrand Russell, bunu erkek/kadın ilişkisinde uygarlığın tamamlanmadığı sözleriyle dile getirmekte ve

---

12 Engels, s. 86.

13 Marx, Karl/ Engels, Friedrich, Devlet ve Hukuk Üzerine, Çev, Rona Serozan, May Yayınları, 1977, İst. s. 44

14 Yuval-Davis, Nira, Cinsiyet ve Millet, Çev: Bektaş, Ayşin, İst, 2003, Devlet-Millet ilişkisinde toplumsal cinsiyetin rölü için, bkz. s.17-54 .

"uygarlık tarihi aslında baba yetkisinin gittikçe azalmasının hikâyesidir" diye noktalamaktadır[15].

Tarihin yeni evrelerine geçildiğinde, avcılık, yerleşime yol açan, tarımcılık ve madencilik ile kaçınılmaz biçimde erkeklerin egemenliği başlar. Çünkü hayvan derileriyle olsun, toprak ürünleriyle olsun malvarlığı birikimi başlar, mülkiyet önem kazanır. Malvarlığı ediniminin 'başkasının emek gücünden tasarruf etme kudreti ' olduğunu önce erkekler tanır, anlar ve toplumun yapısını kendi çıkarlarına göre değiştirir. Yaradılış özelliklerine bağlı olarak herkesin kendi başına iktidar olacağı işbölümü yerine, **eril /dişil rol ayırımına dayanan ilk işbölümü düzeni** başlar. Erkek toplumsal varlık olarak tek başına yola çıkarken kadına erkeği "tamamlama" görevi verilir ve erkeğin denetimine sokulur. Artık edinilen malvarlığını elde tutmak önemli bir sorundur. Kadın erkeğin malıdır. Kadın, bedeni ve hizmeti ile çok değerli bir mal varlığıdır. Ancak kız çocuklarının evlenme sonucu, bir başka erkeğin mal varlığı olma, onu zenginleştirme tehlikesi kız çocuklarının aileden dışlanmasına yol açar. "Baba" erki erkek çocuklarla bütünlenerek güçlenir, yeni bir toplumsal model ''**ataerkil aile**' 'ortaya çıkar.

İdeolojiler değişse de, ailenin toplumsal işlevi hep aynıdır. Yeniden üretimi sağlayan aile kurumu toplumsal üretim biçimine bağlı olarak ve onun gereksinmelerine uygun olarak değişim ve dönüşüm geçirir[16] Kadınların iş yükü sürekli artar ama toplumsal düzen değişmez. İdeolojiler, felsefe yorumlar değişir ama kadınlara bakış değişmez. Russell'in kısaca özetine değinirsek [17], Freud her şeyi aileye (onu oluşturan cinsiyete) bağlarken, Marx, her şeyi ihtiyaç fazlası ekonomiye bağlar. Russell ise, ekonomi ve cinselliğin birbirine üstünlüğünü görmez ve birlikte etkileşim içinde olduklarını ekler[18].

---

15 Bertrand, Russell, Evlilik ve Ahlak, Çev, Ender Gürol, Varlık Yayınları, 1967, İst. s 16.

16 Kalan, İlknur, Ezilen Kadının Tarihi ve Sosyalizm, Teori, Ocak,1990, s. 42

17 Russell, s. 3

18 Friedan'ın eleştirisi hazırdır, Bkz. Friedan, Betty, Kadınlığın Gizemi, Çev.,Tahire Mertoğlu, e Yayınları, İst. 1983,s. 102-103de "Freud, cinselliğe

M. Foucault, evlilik dışında cinselliğin kabul edilmezliğini, tarihsel soy kütüğü ile anlatır:

''cinsel etkinliğe, ancak evlilik birliği çerçevesinde meşruluk tanındığını, evlilik bağının bu bağı oluşturan ikili ilişkinin değer kazanmasına (yol açtığını), bağın doğası, evrensel biçimi ve bunun getirdiği karşılıklı yükümlerle doğrulandığını." ortaya koyar[19].

Ronalt Fletcher ise evlilikte baskı öğesini öne çıkarır. 'Aile ve Evlilik' adlı kitabında "evlilik üzerinde ilk hak devletindir, çünkü insanları toplumun talep ettiği işlevleri yerine getirmeye zorlamanın gerçekten tek etkili rolü evlilik" ile gerçekleşir.[20]

Gilman, aile kavramının olandan olması gerekene giden yolu çok iyi açıklamaktadır. Ona göre[21] ailenin kökeninde ekonomi vardır.

"Cinsel ilişki eninde sonunda bireyseldir. Toplumsal bir ilişki değildir. Ekonomik ilişki kökeni bireysel olmasına karşın, toplumsal evrim yoluyla kollektifleşmekte... İnsanın cinsel ve ekonomik ilişkisinin birleşmesiyle, sürekli bireysel olan bir oluşum giderek kollektifleşen bir oluşumla birleşmiş olur. Bu her ikisinde de sosyalizasyonla doğru orantılı olarak artan bir gerilime neden olur ve uzlaşmaz güçlerin etkisi altında toplumsal organizma yıkılır''

Gilman'a göre; aykırılık cinsel ilişkide değil, ilişkinin ekonomik boyutundadır[22]. "Evlilik ve aile genel olarak sanıldığı gibi, bir değil, iki kurumdur. ...Aile, toplumsal bir grup, küçük bir

verdiği öneme karşın, cins farklılığını eşitsizliğe indirgeyerek kadınları tamamlanmamış cins olarak boyun eğme, acı çekme arzusuyla erkeklerden daha geri yaratıklar gibi işler. Marx ise ekonomiyi temel alırken kadının eve katkı değerini (çocuk yetiştirmeyi ve ev işlerini) ve ekonomiye yansıyan toplumsal artı değeri göz ardı eder".

19 Faucault, Michel, Cinselliğin Tarihi, Çev, Hülya U. Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İst, 1994, s. 251 v.s.

20 Comer, Lee, Evlilik Mahkûmları, Çev, Sedef Öztürk, Pazartesi Kitapları, İst. 1996, s. 270.

21 Gılmann, s. 66

22 Gılmann, s. 67-69.

devlettir. Toplumsal bir birim olarak aile, sürdürülebilmesi bir tür askersel yöntemi gerektiren, uzlaşmaz unsurların oluşturduğu hantal bir gövde olmuştur. Seks birliği biçimlerinde görüldüğü gibi evliliğin de doğal olarak çocuklar üretmesi yüzünden, onu tümüyle toplumsal bir olgu olan aile ile karıştırılır ve ekonomik aşamanın geçip gitmesinden sonra kişisel özellikli daha üstün bir yetkinliğe kavuşacaktır. Bireylerin en ileri özgürlük derecesi, onların en ileri birliğini ortaya koyar". "Eril' ve 'dişil' sözcükleri salt üreme işlevlerinde, türün korunması süreçlerini belirler. İnsan özünün korunması ise, her iki cins için de ortaktır".[23]

Burada Giddens'e sözü bırakalım ve evlilik ilişkilerinde olması gereken "duyguya" ve "demokrasiye" yer verelim:[24]

"Geleneğin çözülmesi ve düşünerek-davranmanın yaygınlaşması evliliğin, cinselliğin, arkadaşlığın, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkilerin ve akrabalık bağlarının niteliğini değiştirir… İlişkilerde 'saf ilişki' denebilecek bir şeye doğru hareket artar. Saf bir ilişki, sadece kendisi amaçlanarak, bir başkası ya da başkalarıyla birlikteliğin getirebileceği şeyler için girilen ve sürdürülebilen bir ilişkidir.

İlişki belli bir toplumsal rolden ya da diğer bireyin yaşamda ne yaptığından çok, onun bir kişi olarak 'kim' olduğuna bağlıdır.

(Önceden) evlilik farklı rollerin birleşmesiydi. Gerçek bir iş bölümüydü. Bireyler tarafından başlatılıp sürdürülmüyordu. çoğunluk düzenlenmiş bir şeydi. Evlilik daha çok doğal bir durum gibiydi.

Son yarım yüzyılda ataerkil bir ilişki olmaktan çok, eşitlerin bir buluşmasıdır. Ötekine açılmak için, kişinin kendisini bilmesi gerekir. Saf ilişki kaçınılmaz bir biçimde diyalogu varsayar".

---

23 Gılmann, s. 98.

24 Gidens, Anthony, Sağ ve Solun Ötesinde, Radikal Politikaların Geleceği, Çev. Sözen, Müge/Yücesoy, Sabir, Metis Yayınları, İst. 2002, s.119-121

Giddens, diyalogun işleyebilmesi için Davit Held'in "özerklik ilkesine" gönderme yapar. Yani ilişkideki tarafların "psikolojik" ve maddi "anlamda gerçekten özerk olmaları asıl koşuldur.

> *Sanırım ilişkilerde bu türlü denkliğin kurulamaması, evliliğin henüz gerçek yüzüdür.*

B-Aile kutsal mı, hukuksal mı?

Aile karmaşık ilişkiler ağıdır ve çok alanlıdır. Duygusal, cinsel, kutsal sosyal, kurumsal, ekonomik öğelerden biriyle veya hepsiyle tanımlanmaktadır. Ancak kutsallık yakıştırması çok sakıncalıdır ve bir tür dokunulmazlık kazandırır, eleştiriyi yadsır.

Kutsal' sözcüğü tanımlamak kolay değildir. Dinsel çağrışımının yanında dünyasal anlam içeriği ile de kullanılır. Tanrıya özgülendiğinde, "salt dokunulmazlık" alanına girer ve dünyadaki hiçbir şey bu içerikte kutsal değildir. Tanrı dışında kullanıldığında dinin, bir inancın bir öğretinin bir şeyi kutsal sayması örneği verilir, kutsal toprak gibi. Oysa evrim teorisi açısından canlı cansız doğadaki hiçbir şeyin kutsal bir konumu yoktur. İnsan da doğadaki canlılar âleminin sıradan bir parçasıdır.

Rudolf Otto, din konusunu kutsala odaklayarak "din kutsalın tecrübesidir" açıklamasından sonra, kutsalı ayrıca tanımlar[25]. Ona göre: "**kutsal, korkutucu ve büyüleyici sır" anlamındadır**. "İnsana ve kozmik olan hiçbir şeye benzemez. Bambaşkadır. Rasyonel düşünce tarafından kavranamaz ve gücüyle insanı mağlup eder".

Orhan Hançerlioğlu, kutsalı insanla ilişkilendirerek açıklar[26]:

> *"Bir yandan sonsuzdan gelip, sonsuza giden sonsuz bir uzay, öteki yanda düşünen yepyeni bir yaratık, insan… Vardır.*

[25] http://www.alewiten.com/genelmetedoloji080803.htm
[26] Hançerlioğlu, Orhan, Düşünce Tarihi, Varlık Yayınları, İst, 1976, s. 14.

Felicien Challaye' e göre de;

> *"sonlu ve kutsal olmayan varlık sonsuz ve kutsal varlıkla karşılaşınca kendinden geçer".*

Bataille 'in kutsal tanımında[27] bir sınırlama öne çıkar: Bataille, göre kutsal;

> *"esasen ve bir anlamda bütün biçimleriyle hayatın şaşılacak derecede coşması, bollaşması, gelişigüzel ve aşırıya kaçacak biçimde her şeyi istila etmesidir. Hayatın her şeyi istila etmesinin nesneler düzeninin devamı için, belli bir tarzda sınırlanması önlenmesi gerekir. Profan (din dışı) alanda ayni şekilde ve kutsalın karşı kutbu olarak tanımlanır. Bu açıdan profan, kutsalın her şeyi istila etmesini önleyen bir benttir. Bu bent olmasaydı, insan hayatı, insana özgü bir hayat imkânsız olurdu" .*

Dinsel inanışlar aileyi kutsar. Kutsal bu anlamda "Tanrı esini" anlamındadır. Tinsel, ahlaksal ve iyilikle özdeşir. Çeşitli dinsel inanışlara göre faklı algılanır.

Hıristiyanlık[28], kadını da evliliği de lanetler. Ancak neslin çoğalması için evlilik kaçınılmazdır. Öyleyse, Tieronymus'un sözleriyle ifade edersek "evlilik her zaman bir fenalıktır, yapabileceğimiz tek şey, bunu hoş görmek ve kutsamaktır" .

Müslümanlıkta ise evlilik kutsaldır. Hazreti Muhammed'in sözlerine yer verelim:

> *"Kişi evlendiği vakit dininin yarısını tamamlamış olur, diğer yarısı için de Allah'ın korumasına girsin'…'Kadın bir takım özelliklerinden biri için nikâhlanır. Güzelliği, malı, ahlak ve dini için. Sen bunlardan dindar ve ahlaklıyı tercih et".*

---

27 Bataille için bkz. Çamuroğlu, Reha, Sol ve Kutsal, Türkiye ve Dünyada Yarın, 6 Ekim 2006, http://bianet.org/

28 Bebel, s. 46

Altuntaş, bu sözleri anımsayarak, şimdiki aileyi eleştirir:[29]

> *"Günümüzde kutsal aile imajının zayıfladığı… Dünyevileştiğini" ekler.*

Cin [30] "dinsel açıdan kutsallaştırılsa da, evlilik sözleşmesi her zaman dünyasal bir kurum olarak nitelendiğini" açıklar.

Duby,[31] kutsallığın aileye neden özgülendiğini araştırır. Ona göre;

> *"aile, ortaçağın düzensiz yıllarında evlilik kurumuyla düzeni sağlamak, kişileri 'kutsal aile hücresi' diye sunulan yere kapatarak denetlemek isteyen kilise tarafından, önerilmiştir".*

Yazar, kutsallığı olumsuz anlamda ele alarak, kutsal sayılan şeylerin hemen tamamının, dünyevi tamahkârlığın kılıfları gibi görür. Ailenin; mülkiyet ve iktidara sahip olma güdüleriyle birlikteliği bu görüşü haklı çıkarmaktadır. Çünkü dine tutunmadan da aile kutsallaştırılabilmektedir. Ailenin toplumsal gücü inançlardan bağımsız yapılanmaktadır.

Örneğin masonlukta da aile toplumun temelidir ve kutsal bir kurumdur. Mason eşinin sıfatı hemşiredir. Bir adayın masonluğa kabulü için eşinin rızası şarttır. Masonluğun bir çıkar sağlama ortaklığı temelinde üyelerine maddi güç ve statü kazandırması, kutsalın iktidarla birleşen işlevlerini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak Bebel' in 6. Yüzyılda Masonluk Meclisinde "kadının canı yok mu diye ciddi biçimde tartışıldığını" yazması,[32] kadın ile kutsallığın ne anlama geldiğinin açık ifadesidir.

---

29 http//www.turkpartner.de/yazarlarİsmail Altuntaş Aile/Toplum.htm.

30 Cin, Halil, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara, 1974, s. 4,354

31 Duby, Georges, Şövalye, Kadın ve Rahip adlı yapıtında, Çev: M.Ali Kılıçbay, İst.1991, "Dinlerin evliliğe, aileye kutsallık kazandırmasının amacı bu kuruma karşı çıkılmasını engellemeye yöneliktir".

32 Bebel, s. 47

İnsanın doğa ve başka insanlarla kurduğu ilişkileri açıklayan iki temel dünya görüşünün aileye bakışı temelde farklı olsa da, kadınlık, annelik kavramı kutsallığa uzanan ve bu günlere kadar değişmeyen ortak bir görüştür. Günümüzde laik hukuksal bir yapı içinde bile ailenin gizemli, yüceltilmiş biçemiyle kutsanması sürmektedir. Çünkü kadın henüz insan teki olamamıştır.

Liberal ideolojik açıdan kadın, doğasıyla özdeştirilir, biyolojik, psikolojik özellikleriyle farklı tanımlanır. Bu farka göre kutsal görevler yüklenir. Kadına annelik, yuvayı yapan dişi kuş örneği yakıştırılır. Maddeci görüşte ise, kadın ev dışında çalışan bir işçidir artık. Ayni zamanda çocuk yapmak yeni işçiler yetiştirmek," kadının doğal ve yüce işlevleridir" tekerlemesiyle, ek yükler omuzlarında bırakılır. Her iki görüşte de erkek ve kadına biçilen toplumsal roller benzeşir.[33]

Ülkemizde ailenin kutsallığı kavramı, akıl almaz biçimde töresel şiddeti de içinde barındırmaktadır.[34] Kutsanan aile içinde kadının aile tarafından cezalandırılmasıyla, genel ceza sistemi dışına çıkılmakta, kamudan dışlanmakta, özelleştirilmekte ve aile kadına karşı infaza yetkili kılınmaktadır. Bu nedenle Yirmibeşoğlu,

"Anayasada sözü edilen kutsal aile, karşımıza çocuklarına cinayet işleten veya öldüren aile olarak çıkıyor "demektedir[35].

---

33 Karl Marks'ın Engels'le birlikte 1845 de yazdığı 'Kutsal Aile' yapıtında kapitalist aileyi resmederken ailenin kutsallığını eleştirir, insana saygının öğretilmediğini açıklar: "Kapitalizm kadın erkek çocuk arasındaki bağı aile adı altında kutsuyor ve her birine yapmakla yükümlü görevler yükler… Bu kutsal aile saygının insana ilk öğretildiği kurum. Anneye, babaya, öğretmene, işverene, devlet büyüklerine saygı, .ama asla insana saygı öğretilmez", Ancak bu sistemde "evde kocanın dinlenme ve huzur istemesi" düşüncesi ve "kadının ev hayatı ve binlerce önemsiz ayrıntılarla kendini kurban etmesine "itiraz edilmez. Bkz. Lenin, V.İ. Kadınların Kurtuluşu, Çev: Yemenoğlu, Ertuğrul, Günce Yayınları, 1975, ist. s.150. Çünkü cinsel eşitlik, "aile kavramının idari anlamda terkedilişiyle değil, işlevinin uğradığı tarihsel değişimle mümkün olacaktır". Bkz.Vogel, Lisa, Marksist Teoride kadın, Çev: Öngören, Mine, İst.,1990, s. 22.

34 Halis, Müjgan, Batman'da Kadınlar Ölüyor, Metis Yayınları, İst. 2001, s. 135 'te "Yörenin genç kızları Batman'dan kurtulmanın bir yolu olarak gördükleri için kamu görevlileri ile ilişkiye giriyor, eğer evlilik gerçekleşmezse, bakire olmadıklarını gizlemek için ve "namus" ile ilgili aile infazlarına karşı tek seçenek olarak intiharı görüyorlar" saptamasını yapmaktadır.

35 Yirmibeşoğlu, Vildan, (Akyol, Arzu, Töre Şiddetinin Kaynağı Kutsal Aile, Özgür Politika), 02Ocak2003

Aile kutsallığını bir bakıma "kadın üzerinden" sürdürmektedir. Bu kutsallıkta kadın yoktur, bir giz ya da olmayandır. Aile bu giz üzerinden "annelikle" kuşatılmaktadır. Öyle ki, anne çocuklarıyla özdeşleştirilmekte ve onlara yapıştırılmaktadır. Kadının yaşamı annelik öncesi ve sonrası olarak bölünmektedir. Çocuklarının varlığı içinde kendisi yok olmaktadır. Annelik sorumluluğu onun ölümüne bile engeldir. Latife Tekin bu sorgulamayı romanında çok güzel dile getirmektedir:

"… Kendisine hangi çocuğunu yetiştirip bir iyi insan içine çıkardığını soracaklarını duyurup içini çekti. Hiçbir evladının ele güne karşı yüzünü ağartacak bir şey olmadığını, birbirleriyle kardeş gibi girip çıkmadıklarını, ne birbirlerine ne anaya, babaya bir hayırlarının dokunmadığını söyleyip her birinin ayrı bir baş çekmesinden, kimsenin heves etmediği şeylere heves etmelerinden yakındı. ' Ölürsem her biriniz birer ayrı uca düşer, dağılır, gidersiniz' dedi. Parmağını ıslatıp duvara çaldı. Dirim annesinin parmağının duvarda bıraktığı lekeye baktı. Sonra gözlerini dört duvarın üstünde gezdirdi. Ortada kalacaklarına, akıllarını kaçıracaklarına, aç açık kalacaklarına, kötü yola sapacaklarına dair duvara koydukları işaretleri saydı. İçinden "birbirimize ne çok işaret koymuşuz" diye geçirdi. Kalkıp tırnaklarıyla kazıya kazıya tüm işaretleri sildi".

Artık çocukların, anneyi yaşamlarından kopardığı, ona ihtiyaçları olmadığı anda anne, kendi ölüm huzuruna kavuşabilirdi.[36]

Kadın somut birey, kişi olamamıştır, "ana" özelliği ile kutsallaştırılmış, toplumlaşmıştır. Kadının onca ezilmişliğini bastırmak için erkekler tarafından sık sık dile gelen basmakalıp sözler vardır. "Bizim toplumda, ananın sözü üstündür, kadın karar verme gücüdür" gibi. Aslında kadın yaşlanıp analığı ile bütünleştiği zaman, ailenin genç kadınlarının sesini bir tür susturma aracına yarar. Kadından daha doğrusu kadının dişiliğinden duyulan korkuyu dile getirmenin, kadını bastırmanın bir yoludur bu. Aile içinde kadına kutsallık yakıştırması, onun

[36] Tekin, Latife, Sevgili Arsız Ölüm, Adam Yayıncılık, 2. Baskı, s. 212

başkaldırmasını önlemeye yöneliktir[37]. Aile, bu nedenle kadının toplumsal varlık olarak erkekle bir tutulmasını engelleme işlevi görmektedir.

Aile hukuksal çerçevede basit bir sözleşme değerindedir. Aileyi oluşturan kişilerin her birinin eşit değerde insan oldukları benimsenmezse, kutsallık bir yana bir şiddet üretim kaynağı olabileceğinin altını özellikle çizmek gerekir. Aile, dünyasal bir kurumdur. Kadın, ana oluşuyla kutsal değil, erkek gibi toplumsal bir varlık ve eşit bir bireydir. Kadına kutsal sıfatı verilmesi, onu dünyadan koparır. Kutsallık varoluşun bilinmeyen kaynağına gönderme yaparken, hukuk insan davranışlarını bilinen kurallara göre değerlendirir ve onlara sorumluluk yükler.

Mackinnon'a göre:

> *"Ailenin temelinde yer alan kadın-erkek ayrımcılığının işlevi, "insan varlığının yaşayabilmesi için; zorunluluğu kavranan maddi koşullara toplumsal yapıdan gelen bir çözümdür".*[38]

Erkek egemen toplum, kendi çıkarlarına göre kadını şekillendirmektedir. Aile, insanların yaşamının kolayca sürmesi için erkek egemen toplum tarafından bilinçlere işlenen ve zorla benimsetilen bir gerçeklik çıkarımıdır.

Faucault ile ailenin tarihsel kökenine indiğimizde[39] "evlilik, girilen ailenin özel uygulama alanı içinde özel bir işlemdir. Kamu güçlerini dışarda bırakan iki aile reisi arasında yapılan bir pratiktir. Zamanla alınan yasal önlemlerde kamu otoritesinin etkisi görülür. Evliliğin bu yavaş yavaş "kamulaşmasına" başka dönüşümler eşlik eder".

---

37 Bkz. Karapınar, Denizcan, Cumhuriyet Kitap sayı 867' de: Aslı Erdoğan, "ilginç bir fantezi diyerek, kadın tehlikesiz olduğu oranda kutsaldır' sözündeki gerçeklik payına değinir".

38 Mackinnon, Catharina, A. Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru, Çev: Yöney, Türkan/Yücesoy, Sabir, Metis, Kadın Araştırmaları, 2003, s 69.

39 Faucault, s.84-89.

Açıklamasını, Veyne'nin sözleriyle örnekler, "Pagan toplumunda herkes evlenmezdi, evlilik bazı amaçlarla yapılırdı: Malvarlığının… Aktarılması ya da Kast siyasetiyle, bağlantı kurulmasını açıklar. Öyle arka amaçlar güdülmeyen evliliklerin ise, evlilik sözleşmeleriyle güçlü kişisel ilişkiler yaratan yaşam paylaşımına dönüşeceğini" ekler.

Faucault; "evlilik pratiğinin evriminde bu çelişkiye değinerek, daha kamusal bir nitelik kazandığını, ancak var olma biçimi ile (aşkla), özelleştiğine dikkat çeker. Evlilik iktisadi ve toplumsal amaçlardan kurtuldukça, kendi bir değer olmaktadır. Uygulamada geleneksel ve resmi yaşam paylaşımı yanında değişik türleriyle eylemsel biçimde bir arada kurulan yaşamlar, üçlü ilişkiler, ayni cinsten evlilikler hep bir arayışı içerir. Nedenleri cinsel haz, aşk, kişilik bütünlemesi gibi bireysel deneyimler olabilir".

Hukuksal açıdan konuya baktığımızda 'kamusal alan' ve "özel alan" ayırımı ile karşılaşırız. Kamusal alan siyasal alanla özdeşlenirken, özel alan aile ile ilişkili kabul edilir. Genelde özel alan devlet tarafından denetlenmeyen özel yaşam alanıdır. Aile yaşamının bu alana sokulması, kadınlar için ne ölçüde doğrudur?

Burada MacKinnon'a sözü bırakalım[40]:

> *"Liberal özel yaşam öğretişi, toplum işe karışmadığı sürece özerk bireylerin özgür ve eşit bir şekilde ilişkide bulunacaklarını savunmaktadır. Tanım gereği kişi kendisinin dışında hiçbir şeyin parçası değildir. Bu durum cinsiyetsiz benliğin kişisel, özel, özerk, mahrem, bireysel ve orijinal kaynağı ve son varış noktasıdır''.*

Bu saptama çerçevesinde, şu sorunun yanıtı gerekir. Peki, ataerkil bir aile yapısı içinde kadınların böyle davranacakları özel bir alanı var mıdır?

MacKinnon, kadınlar için "asla" erkekler için "her şey" dediği, liberal özel alan kuramının kadınları koruyamayacağını açıklar:

---

40 MacKinnon, s. 220-221.

Çünkü bireysel özel alan varsa, bu alana devletin dokunmaması gerekir. Özel alan iktidarın gözü ile düzenlendiğinden, özel alan erkeğin alanıdır. Kadının en çok ezildiği yer evidir. Devlet burada erkekle kadını eşit birey olarak sayar. "Kadın için ise yakınlığın ölçüsü, baskının ölçüsü olmuştur. Bu yüzden feminizm kişisel olanı politik olarak görür ve özel alan da kamusaldır" demektedir.

Toplumsal cinsiyete dayalı olarak erkeklerin yaptığı bir "cinsel sözleşme" antlaşması ile birbirleriyle dayanışması kadının özel alanının yok olması anlamına gelir. Carole Pateman, bu sözleşmenin modern hukuku nasıl etkilediğini şöyle anlatmaktadır[41]:

''Toplumsal sözleşmede söz konusu edilen bu **"kardeşlik" (erkek)**, toplumdaki hegemonik iktidar ilişkilerinin, babanın öteki erkekleri ve kadınları yönettiği bir ataerkillikten, erkeklerin özel ev alanında kadınlarını yönetme hakkını elde ettiği, kamusal, siyasi alanda birbirleri arasında toplumsal eşitlik düzeni konusundaki sözleşmeyi kabul ettikleri bir kardeşliğe dönüşmesi hakkındadır''.

Erkekler arasında "toplumsal eşitlik" kadınları kapsamaz. Erkekleri de sınırlı biçimde içine alır. Örneğin bir kadına hükmedemeyecek olanı, transseksüeli, yoksulu, dışlar. Kadınlar ayrı bir toplumsaldır. Bu anlamda kadına karşı tüm erkekler eşittir. Örneğin yoksul erkek de kadınlara tecavüz etmeye izinlidir. Yasa hayır dese de toplum özendirir.

"Kardeşlik antlaşması" erkeklerin hem özel hem de kamu alanında geçerlidir. Bu noktada özel, kamu alanı ayrılmaz. Okuduğum minik bir sohbet yazısında, yazar, Uyurkulak, erkelerin zihniyetini dehşetle dile getirmektedir. [42] Her alanda kadınların paylaşılması doğal bir kullanımdır.

Ailenin işlevi hep ayni kalsa da, tarım toplumlarının geniş ailesi, sanayi toplumunun çekirdek ailesine dönüşürken, kadınlar

---

41 Yuval-Davis, Nira, Cinsiyet ve Millet, İletişim Yayınevi, 2016, s. 151.

42 Uyurkulak, Murat, Karşıyaka'da 401 Numara, Tuhaf, Haziran, 2017, s. 23.Yazıda; yaşlı, akıl hastası bir kadının yolda bulunarak gasp edildiği bir odada meyhanede erkeklere bir bir sunulması anlatılmaktadır.

ev içinde aile başkanının sıkı denetimi kadınları kamu yaşamından koparmıştır. Şimdilerde kapitalizm kadının görünmez ev içi emeğinin yanına, kamu çalışanı emeği de eklemiş ve aile, kapitalizmin çifte sömürü düzenine uyarlanmıştır.

Devletin, toplumun aileyle ortak kaderi, pek çok konunun buyurucu kurallarla düzenlenmesine neden olmuş, hukuksal anlamda aile, kamu hukukunun bir kolu olarak benimsenmiştir. Bir başka bakımdan anayasal kişilik hakları çerçevesinde "dokunulmazlık ilkesi" bağlamında aile, özel hukukun bir dalı sayılmıştır. Aile kapsamında kadından yararlanan aile bireylerinin çıkarı, devletin nüfus politikalarıyla biçimlendiğinden, kadının anayasal kişilik hakları ve kadının korunması ilkesi kâğıt üzerinde kalmıştır. Devletin aile ilişkilerine karışması, denetleyici konumdadır ve devletin kadını koruması ikincil sıraya indirgenmiştir.

Gülriz, *hukukla kadın arasında doğru bir ilişki kurulamayacağını şöyle ifade etmektedir: "Günümüze kadar kadınların hukuk hayatımızda bir fonksiyonu olmamıştır. Hukuk, ataerkil bir sisteme sahip olmuştur".* [43] *Kitabında, ailede özel hukukun üstünlüğünü benimser: ''Bununla birlikte ülkemizde egemen olan ve hem eski hukuk geleneğinin hem yeni hukukun desteğine sahip bulunan görüş açısına göre aile ilişkileri özel hukuk içinde değerlendirilmesi gerekir''.*

Öğretide hukukta özel, kamu hukuk ayırımı tartışılabilir özelliktedir. Hukukun kamu ve özel hukuk olarak ikiye ayrılmasının reddedildiği ve bütünlendiğinde, anayasa normlarının soyuttan ve genelden, somuta ve özele giden yansıması olarak nitelendirirsek, aile hukukunun belirli bir ülkede, belirli bir dönemde geçerli olan ve aile ilişkilerini düzenleyen karmaşık normlar sistemi olarak tanımlayabiliriz.

Bireyin hukuku açısından ele aldığımızda aile, kişilik hakkı çerçevesinde en özel, kişiye sıkı sıkıya bağlı haklarla tanımla-

[43] Güriz, Adnan, Feminizm Postmodenizm ve Hukuk, AÜHF Yayınları, Ankara,1997, s.141-142.

nan özel bir kurumdur. Ancak erkek egemen bir düzende "özel yaşam teorisinin" arka planı bilindiğinden, **aile içinde kadının korunması temelinde, aile içi şiddet doğrudan kamusal alanın ilgi alanına girmektedir.** Var olan tehlike, kadının toplumdaki rolünün iktidarın politikalarıyla belirlenmesidir.

Gizliğin, bir başka kadını (M.Minnow'u) dinlerken;

> *"farlılıklar üzerine konuşmanın ve onları kurumsallaştırmanın farklı yasal sonuçlarına dikkatinin çekildiğini, bazı insanların farklılıkları konuşmaya isteksiz olduklarından söz eder. Ayni şekilde kadınların sesleriyle kamusal kürtaj arasındaki farklılığı" dile getirerek, politik düzen ile kadın erkek yaşamının ilişkisine değinir. Kadın seslerinin duyulmasının ataerkil düzeni değiştireceğini, ancak kadınların, dinlenmesi ve işitilmesi sürecinden sonra, kadınların mesajlarının eski düzene dönüştürülme tehlikesine işaret eder. Kadınların gerçeklik ve hakikat algılarına hiç önemsenmediğini açıklar.*[44]

Böylece Devlet ve tekelinde oluşturulan sistematik düzenin kadını korumak değil, kendi görüşlerine göre kadını şekillendirmek ve erkek egemen yapıyı kurmanın asıl meseledir. Hukuk adına, yasal düzenlemelerle, bu şekillendirmenin aracı konumuna indirgenir.

2- Yasalarda Aile

A- Türk Ailesine giriş

Türk ailesi Osmanlı ailesinin sürekliliğinden bağımsız değildir. Osmanlı karmaşık bir toplum olduğundan etkilenmeye bağlı olarak çok çeşitli aile tiplerinin bir arada bulunduğunu söyleyebiliriz**.** Ancak farklılıklar görünür özellik taşımaz**.** Osmanlılarda aile ve aileye ilişkin sorunlar deneysel verilere göre

[44] Kadının sesinin tarihi ve psikolojiyi değiştireceğini ileri sürer, bkz. Gilligan, Carol, Kadının Farklı Sesi, Çev: Duygu Dincer, Fulden Arısan, Merve Elma, Pinhan Yayınları, İst. 2017, s. 11-12.

değil, şeriat kurallarının tam olarak uygulandığı varsayımına dayanmaktadır[45].

Görülüyor ki, din kuralları çerçevesinde "evlilik" kurumu desteklenmiştir:

''Soyun sürdürülmesi 'Allah'ın emridir. İmam Gazali'ye göre "kadın, fitnedir ve kadınlar erkeklerin sosyal ve dini görevlerini yerine getirmeye engel olmamaları için denetlenmelidir. Toplum ancak cinsler arası ayırım ve poligami gibi erkek egemenliğini sağlayan kurumlarla varlığını sürdürebilir. Ayrıca F.Mernissi'ya göre de "müslüman sosyal yapı, bütünüyle kadın cinselliğinin yıkıcı gücüne bir saldırı ve buna karşı bir savunma olarak görülebilir" . [46].

Ailenin kutsallığına karşın Mecelle' de evlilik dünyasal bir sözleşmedir ve "borçlar hukuku" kapsamında değerlendirilir.

Çakır' ıh söz ettiği aile, daha çok nesli sürdürmek için görücülerle, birbirini tanımayan kadın erkek ilişkisidir." Evliliğin gerçekleştiği klasik dönemde aile, anne, baba, çocuklar, evlenmemiş dul kalmış ya da 'boş kâğıdı alarak' eve geri dönmüş kadınlar ile erkeğin anne babasında oluştuğunu kişilerin evlenen erkek evlatlar ve onların çocuklarıyla arttığını anlatır. Mutlak otoritenin yaşlı erkeğe ait olduğu ataerkil bir ailedir bu. Ailenin içtenliği, masa başı sohbetleri yoktur. Zengin ailelerde kadınlar daha kopuk, ayrı evlerde oturur, karı koca pek birbirini görmez, kadınlar kadınlarla erkekler erkeklerle eğlenirmiş".

Ailede dinsel kalıplar, geleneklerle sürdürülür.[47] Osmanlı toplumunda erkek kuşaklar kadınlardan önce Batı eğitimi ile ye-

---

45 Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınevi, İst, 1996, s.261

46 Mernissi, Fatıma, İslamda Aktif Kadın Cinselliği Anlayışı, Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s.53, Derleyen, İlkkaracan, Pınar, İletişim Yayınları, İst, 2003 s. 38. Ayrıca bkz. https://www.google.com.tr/

47 Geniş açıklamalar için bkzz. http://www.dr.com.tr/Kitap/Osmanli-Toplumunda-Aile/Ilber-Ortayli/Arastirma-Tarih/Tarih/Osmanli-Tarihi/urunno=0000000306655, Ayrıca, http://www.idefix.com

tişmiştir[48] Yapıtta bu durumun erkekleri etkilediği ve 19. yüzyılın ortalarından sonra, konak ailesi tipinden çekirdek aileye geçerken, konağın kalabalık çalışanlarını kaybeden kadınların tek başına evin ve çocuklarının bakımı üslendikleri gibi bir de iyi eğitilmiş olmalarının ağırlığını taşımak zorunda bırakıldıkları anlatılır. Günümüzde kadınların üniversiteler başörtüsü ile girmesi isteğinin arkasında kanımca kadının özgürleşmesinden çok, kadının ev işi emeğinin kalitesini yükseltmek, kadınları ahlaken denetlemek amacı vardır.[49]

Türk ailesine ilişkin toplanan ilk bilgiler kapsamında; kavram olarak ''aile'' ye değil ''hane'' ye vurgu yapıldığı görülür. Ailenin yalnızca üreme işlevini yerine getiren bir kurum olduğunu, hanenin ise evlilik birliklerinin oluşturduğu bir üretim ve tüketim birimi olarak tanımlanmasıyla, ekonomistlerin dilinde 'küçük işletmeci' kavramını ' köylü ailesini' karşılar.[50] Maddi koşulları sağlayan birlik, dağılmayı önler, ahlakı denetler, aileyi garantiye alır.

Ailenin toplumsal nitelikli hane ile özdeşleştirilmesi, milliyetçiliğe uzanan devlet örneği ile desteklenir. 1910'lu yıllarda kadınlar, ailenin toplumun temeli olarak görülmesinden yola çıkarak, kadınların neden hak ettikleri yerde olmadıklarını sorgular. Osmanlı döneminde yayınlanan 'Kadınlar Dünyası Dergisinde', III Selim zamanında çıkarılan 'Tazminatı Hayriye Kararnamesi' ile getirilen yeniliklerin yalnız erkeklere tanınması, aile bireyleri arasındaki uyumsuzluk ile hükümet edenler arasındaki uyumsuzluk benzetmesiyle eleştirir, aksaklıkları erkek kadın eşitliğinin olmamasına bağlarlar[51].

Günaydın'ın kitap başlığına koyduğu "Kadınlık Daima Bir Muamma" sözcüklerine uygun olarak kadınlar, her dem er-

48 Zihnioğlu, Yaprak, Kadınsız İnkılap, Metis Yayınları, İst. 2003, s. 104

49 Koyuncuoğlu, Tennur, Muhafazakârlar ve Aile, Cumhuriyet Gazetesi, 05 Mart 2008

50 Bkz. Erder, Necat, Sunuş Yazısı, Türkiye'de Ailenin Değişimi, TSBD, İst. 1984, s. 182-183

51 Bkz. Çakır, s. 187, s. 192 v.s.

kekler karşısında farklı görülmüş ve buna karşı mekânsız ve zamansız her yerde ve her zaman çoğul bir direnişin konusu olmuşlardır. Başlangıçta Osmanlı'dan bu yana Ülkemizde toplumsal cinsiyetle ilgili gelişimler daha çok romanlar ve kadın dergileriyle dile getirilmiş ve daha sonra Batı'ya ilişkin görüşler Türk feminist yazarlar aracılığıyla günümüze taşınmıştır. [52]

Konuyu Osmanlı kadın hareketinin öncülerinden Fatma Aliye' den başlayarak inceleyen ve Edebiyatımızda Bireyselleşme Serüveni adlı yapıtla derleyen Erkman-Akerson' da kadın olmakla insan olmak arasında gidip gelmeyi anlatan kadın romanlarının yanısıra, erkeklerin romanlarında da bağımsız insan olma konusunda güçlüklerine dikkat çekmektedir. Kadınların hep mücadeleci yapılarına karşı, erkeklerde kaybetme korkusu öne çıkmaktadır.[53]

1926 TMK ile yapılan hukuk devrimiyle **"laik aile"** modeline geçilir.[54] Çağdaş çekirdek ailenin kurulması devlet memurunun önünde **"resmi nikâh"** la gerçekleştirilir. Laik devlet, ailenin aile içi şiddete karşı kamusal denetimini üstlenir.

Ne değişti? Yerleşik kötü uygulama ve gelenekler yerinden edilemediği ve TMK'ın yasal içeriği ve evlilik kurumunun kadın lehine düzenlenen devrim niteliğindeki hukuksal sonuçları halka anlatılamadığı için, ülke genelinde yasaya aykırılıklar sürmüştür. "Dini nikâh" adı altında serbest birleşmeler yaşandı.[55]

---

52 Günaydın, Ayşegül, Utku, Kadınlık Daima Bir muamma, Metis Yayınevi 2018. Günaydın, Nicole Van Os'un Osmanlı Kadın Hareketini "ailesel feminizm" olarak nitelediğini, ancak günümüzde feminist yazarlarımızın farklı görüşleri olduğuna değinmektedir. Bkz. s. 34-35. Batı'da da ilksel girişimlerin kadının insan olup olmadığı sorusu ile başlaması, bir tür bulunduğu durumu aşmak isteyen her kadının önce "hak arama" girişimi nedeniyle, feminizmin evrensel bir ortak çıkış hareketi olarak, dönemine göre şekillendiğini varsayabiliriz.

53 Erkman-Akerson, Fatma, (Derleyen), Edebiyatımızda Bireyselleşme Serüveni, Ayrıntı yayınevi, İst. 2013, s. 201-205

54 Laikliğe karşı, dini toplum düzeni girişimlerinin başlangıcı için bkz. Koyuncuoğlu, Tennur, Laik Aile Yapısı Tehlike Altında, İBD özel eki,12.10.1995

55 Esen, Saliha/ Koyuncuoğlu, Tennur, "Dini Nikâh" Kılıfı, Cum. 22 Temmuz 1995

Yasal düzenlemelerle kadının toplumdaki ikincilliğini ortadan kaldırmaktan uzaktır. Çünkü hukuk erildir ve yasaların sözünde yapılan iyileşmeler bile toplumun genel gerçeklerini değiştirmez.

Anayasanın' 20. Maddesi "**özel hayatın gizliliği ve korunması"** başlığını taşır. Maddenin birinci ayırımda aile özel yaşam açısından değerlendirilir:

> *''Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.''.*

Özel hayat kişisel, korunaklı, gizli ve dokunulmaz özelliktedir. Özel yaşamın gereği mahremiyet, kişinin kendi bedenin, zihnine ve gelişimine yani kendi varoluşuna sahip olma özgürlüğü ile ilgilidir[56]. Aile, bu özel yaşam parçasında yer alır. Kırsalın feodal yapısında bireyin özel yaşam alanı daha kısıtlıdır. Aile yaşamı içinde kişilik kaybolur. Akrabalık, kan cinsiyet ve aile birbirine karışır, kadının durumunu ağırlaştırır.

Kadınlar bakımından özel yaşam ayni anlama gelmez. Kırsalda, kentte ataerkilliğin türlü biçimleri, kadınlara özel yaşam hakkı tanımaz. Çünkü bu alana erkekler egemendir. Özel hayat kadınların görünmez kılındığı, bedenlerinin ve hizmetlerinin denetlendiği yerlerdir. Erkeklerin kişisel dünyasına aittir. Ne yazık ki, gizlenen çoğu kez şiddet, ensest ilişki, tecavüz gibi davranışlardır.

Asıl gereksinim bu tür tehlikelere karşı özel yaşamın saydamlaşmasıdır. Aile içinde bireyin korunması daha önemlidir[57].

---

56 Dursun, Çiler, Mahremiyet neye yarar ve kime gerek? Radikal İki,10 Eylül.2006

57 Somut bir örnek AKP'li bir milletvekili Halil Ürünün karısı Esma Ürün'nü dövmesi olayında yaşanmıştır. Aile içi şiddetin şikâyete bağlı bir suç olmaktan çıkarılması, özel yaşamın korunması mıdır? Gazetelere yansıyan haberlere göre TBBM Adalet Komisyonu, TCK' amacıyla aile içi şiddeti şikâyete bağlayan düzenlemeden vazgeçti. Bu durumda şiddete uğrayan kadın şikâyetini geri alsa bile dayak atana iki yıl ile beş yıl arasında hapis cezası verilebilecek (Sabah,24.Mayıs.2006).Ayni şekilde milletvekili için

Anayasanın 21. Maddesinde konut dokunulmazlığı, özel yaşamın gizliliği ve korunması bağlamında ele alınmışsa da, şiddet kullanması söz konusu olduğunda, ortak konutun, şiddete uğrayanın (özellikle kadının) korunması açısından daha üstün bir değer olma niteliği ayrıca vurgulanmalıdır.

Anayasanın 41. Maddesinin başlığı "Ailenin Korunması" başlığını taşımaktadır. Maddenin içeriği aşağıdadır:

> *''Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.*

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocuğun korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar"

Maddenin 2. Fıkrası gereği; Devlet, aile içinde kadın ve çocukları koruyacaksa, Maddenin başlığı, içeriğine uyumlu olarak 'Ailede kadın ve çocukların korunması'' olarak değiştirilmelidir. Böylece kadının ve çocuğun, ailede bağımsız birey olarak yer aldığı benimsenmiş olur. Aile ile ana arasında ayırım yapmayan aile tipi reddedilmelidir.

Anayasa' ya daha sonra 03.10.2001 tarihinde, ailenin "***eşler arasında eşitliğe dayandığı"*** ilkesi, eklenmiştir.[58]

Anayasa' ın 41. Maddesi kapsamında "***aile devletin en küçük birimidir"*** tümcesi katı, yasal erkek egemen anlayışı yansıtmaktadır. Toplumumuzda aile kavramı ana ile özdeşleştirilmektedir. Devlet anadan, millete, halka ve ulus kavramına ulaşmak için kadınlar üzerinden "milletin, halkın anası ağlıyor" yakıştırılması yapılır. Ataerkil bir düzende ana devlet olunca yöneten de babadır.

dokunulmazlığın kaldırılması ve yargılanması için fezleke düzenlenebilmesi olanağı doğru bir çıkış olacaktır.

58 Değişikliğin asıl nedeni ise 3.Ekim.2005 tarihinde 4709sayılı kanunla kabul edilen 1.Uyum Paketinin 17. maddesidir. Bkz. Moroğlu, Nazan, Uluslararası Belgelerde Kadın Erkek Eşitliği İB Yayınları, İst. 2005, s. 287

Ananın korunması ilkesi altında, kadının kişisel gelişiminin kısıtlanmadan yapılacak düzenlemeler, yardımlar anlaşılmalıdır. Ailenin korunması ile kadın korunması ayni değildir. Uygulamada bu konuda sorunlar yaşanmaktadır:

2005 yılında çıkarılan bir Genelge 'de bu günde değişmeden süren kötü uygulamalara dikkat çekilmekte ve kadınların neden korunamadığı ortaya çıkmaktadır. Aslında Rapor, aileyi koruma adına kadınlara yönelik şiddete nasıl göz yumulduğunu açıklamaktadır[59].

Bir başka sorun, Lambdaistanbul Derneği Beyoğlu 3.Asliye Hukuk mahkemesi tarafından ailenin korunması gerekçesine dayanılarak kapatılmıştır. Oysa dernek tüzüğünde "bireylerin özgürlükçü değerlerini benimsemeler" amacı yazılıdır. Birey yaşantısını seçmekte serbest bırakılmalıdır. İnsanın cinsel yönelimi, mevcut düzen içinde, kişilik hakkı çerçevesinde korunacak, vazgeçilmez, herkese karşı bu arada devlete karşı da kullanacağı bir haktır. LBTİ olmak katil olmak gibi yasalar kapsamında bir suç olarak tanımlanmamıştır. Ailenin korunması, tek tek aile bireylerinin sömürülmesine karşı korunması demektir. Cinsiyetin değiştirilmesini kabul eden TMK çerçevesinde, cinsel yönelim farkı öncelikli bir hak sayılır.

En temel yasada "Anayasa" sözcüğünün kullanılması, ülkemizde "ana" ve "kadının" ikincilliği konusunda kötü uygulamalarının yerleşikliği dikkate alındığında çelişkidir. Temel bir yasanın adının ana-baba yakıştırmalarıyla ifade edilmesi yan-

[59] Bu konu, 02.12.2005 günlü Radikal Gazetesi ana başlık "şiddete yaklaşım değişti" haberi ile verilmektedir. Genelgeye göre: ''Türk aile yapısının bir sonucu olarak ve ayrıca kadınların ekonomik özgürlüklerinin de olmadığı durumlarda, özellikle aile içi şiddete maruz kalan bir kadın ve çocukların çoğunlukla şikâyette bulunmadığı veya bulunamadığı bilinmektedir. Aile içi şiddete, istismara ve suça yöneltmeye maruz kaldığından dolayı, kolluk kuvvetlerine başvuran ve şikâyette bulunanlar gereği için adli makamlara intikal ettirilmektedir. Mağdurların şikâyetlerinin aileyi korumak adına dikkate alınmadığı, sığınma evlerinde kalanların, adreslerinin de eşlerine ve yakınlarına verildiği takdirde, (iyi niyet uğruna yapılan bu davranışlar sonucu da olsa) şiddet uygulayan kişiler cezalandırılamamaktadır. Bu şekilde şiddet mağdurları, bir kez daha mağdur edilmekte, ayrıca kanunlarda öngörülen tedbirler alınmadığı veya alınamadığı için de istismar ve suça yöneltme devam etmektedir'.

lıştır. Anayasa sözcüğü yerine tüm toplumu bir araya getiren bir imge ile adı ***"insanyasa"*** olmalıdır.

Anayasanın' 174. Maddesinin 4. Fıkrası "inkılap kanunlarının" bu arada TMK' un evlenme sözleşmesinin ***"medeni nikâh"*** la yapılmasının değiştirilemeyeceğini öngörmektedir. Gerek müftünün devlet memuru sayılması, arkasından nikâh kıyma yetkisi verilmesi laik aile yapısını iki kez zedelemektedir. Ne var ki, yasalara en önce uyması beklenen milletvekillerinin bile çok eşli olabilmesi, Anayasanın temelinin topluma oturmadığını göstermektedir.

Anayasalar toplumsal özgürlük metinleridir. Toplumsal deyince iki kişilik aileden tutun, uluslararası topluluklara, devlete cemaatlere, azınlıklara, ayrıcalıklı kişi topluluklarına kadar uzatabiliriz. Her hangi birilerine göre tasarlanan bir yasa, kalanları dışlamış olur. Anayasanın demokratik ve bütünleyici işlevi "herkesi" aynı ölçüde kapsamalıdır. Kadınlar ve aile açısından Anayasa'ya baktığımızda, tersine tam bir "babayasa" görürüz.

"Herkes" sözcüğü altında kadınların yer alması sonucu değiştirmez. Çünkü toplumsal alanda eşitlik yoktur. Yasanın dili ataerkil siyasete eklemlenmekte, kültürel değişimi gerçekleştirememektedir. Anayasa kadını annelik rolüne özgülerken başka bir imaja izin vermemektedir.

Hükümetçe hazırlanan ve kabul edilmeyen önceki Anayasa Tasarı Metninde daha geri adım atılarak, kadınlar "özel özene gereksinim duyan kesim' engelliler, çocuklar ve yaşlılar arasında sayılmıştır. Bu kabul edilemez. Çünkü kadın, bağımsız bir toplumsal varlıktır ve sayılan diğer gruplara karşı, anayasal asal özne sıfatıyla kendisi sorumluluk taşımaktadır.

Anayasa Kadın Platformu tarafından, Basın Toplantısında önerilen metni aşağıdadır ve yeni bir değişiklik aşamasında değerlendirilmelidir:

"Herkes dil, ırk, renk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep, medeni hal ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlara karşı doğrudan ve dolaylı olarak her türden cinsiyet ayrımcılığı yasaktır.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir, Devlet kadın ve erkek eşitliğinin fiilen hayata geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Kadınları ve erkeklerin hayatın her alanında fırsat ve uygulama eşitliğine sahip olması hedefine ulaşılana kadar, devlet bu fiili eşitliğin sağlanması için kota dâhil hukuksal ve kurumsal geçici ve özel önlemler alır. Bu önlemler bir ayırım nedeni olarak kabul edilmez".

B-Anayasa' ın Öznesi erkektir

Anayasamızda gerçek hukuk öznesi kadın değildir, erkektir. [60]

1982 Anayasası ve sonrasında yapılan değişikliklerde kadın erkek ilişkisi erkek egemen düzenin, yasaya dönüşen bakış açısıdır. Anayasanın 10. maddesinde kanun önünde 'cinsiyet ayırımı yapılamayacağı' açıklaması olsun, 2004'teki değişiklikle aynı maddeye eklenen ***"kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir"*** kuralı olsun, uygulamada geçersizdir.

Daha önce 2001'de Anayasa'nın 41. maddesindeki ailede... Eşler arasındaki eşitlik vurgusu da, aile bireylerini birbirine eşitleyemedi. Anayasa Mahkemesi kararlarında bile, erkek kadın ilişkisindeki "eşitsizlik "için bu normlara gönderme yapılır. Kurallar eril olduğundan, onların bakış açısıyla bir kadın yaratılır ve onların gereksinmelerini karşılayan anlamlarla yorumlanır. Kadınlar kendi varoluş özellikleriyle çelişir. Anayasada kadın, kendi olarak değil, ataerkil toplumun imajına uygun olarak, "eş", "anne" sıfatıyla temsil edilir.

---

[60] Koyuncuoğlu, Tennur, Dişil Simgesel özne, Anayasa'ya Girmelidir. Radikal İki, 07 Eylül 2008. Ayrıca bkz. Koyuncuoğlu, Tennnur, Yeni Anayasa'da Kadın Hakları, Radikal İki, 16 Eylül 2006. İleride Yapılacak yeni bir Anayasada kadının dişil kimlik hakları tanınmalı ve böylece kendi özel sorunlarında kadına "kadın olarak" konuşma olanağı, yasal açıdan da tanınmalıdır.

Anayasa kuralları içeriğinde saklanmış olan bu açık çelişkiyi aşabilmek için, erkek ve kadın için ayrı kuralların düzenlenmesi gerekir. İrigaray'ın bu konudaki görüşleri kabul edilmemiştir.[61]

Anayasa kadın Platformunun hazırladığı metinde, "herkes" sözcüğü, "ayrımcılık" yasağı ile tamamlanarak, bir bakıma "Kadınlara karşı her Türlü Ayrımcılığının Kaldırılması Sözleşmesi'nin tanımı anayasaya yansıtılmaktadır. Ancak eril düzenin zihniyeti değişmeden yasal düzenlemelerin başarı şansı yoktur.

Amaç kadınla erkek ayırımı öngören ***"toplumsal cinsiyeti"*** yeniden anlamlandırmak ve biyolojik cinsiyet engeline takılmadan insan varlığını tanımlamaktır. Bunun için insan hakları kadın haklarıyla tamamlanmalıdır. Bu ikisi farklı mı? Evet!

Post -Yapısalcı Judith Butler, öncelikle modernin 'özne' kavramını eleştirirken, "öznenin önceden düzenlenip, üretilmiş bir kazanım olduğunu ve bu haliyle bütünüyle politik; hatta tam da politikadan önce geldiğinin iddia edildiği noktada belki de en politik halini almakta" olduğunu söylemektedir. Bu noktada Faucaultcu görüşle özneden vazgeçmek, onun ölümünü ilan etmek yerine belli özne sürümlerinin politik açıdan "sinsi" olduğuna dikkat çekmek istemektedir[62].

Kurulan politik özne, kadın olarak konuşmayı olanaksız kılar[63]. Kadının toplumsal varlığının silinmesi, kadın haklarının da içini boşaltır. Butler, bedenlerin maddiliği ve en maddisi dediği "cinsiyetin" kurgu nedenini apaçık eder:

"…Cinsiyet kategorisi, üreme cinselliğini zorunlu bir düzen olarak korumak için bedenlere bir ikilik ve tek biçimlilik yüklemektedir… Bedenlerin böyle bir söylemsel düzenleme ve

---

61 İrigaray, Luce, Kadınların Vatandaşlığı, Çev. Direk, Zeynep, Feminist Dergi, Amargi, 2007, sayı 7, s. 32-33

62 Butler, Judith, Olumsal Temeller, s. 57-58, Dikkatli Bir Okuma İçin, S. 143, Bu makaleler için bkz. Çatışan Feminizmler, Metis, İst. 2006

63 Butler, s. 151.

üretimden geçmesi maddi şiddetin ta kendisidir". Ona göre toplumsal cinsiyet esas hali bulunmayan bir çeşit öykünmedir; işin gerçeği, taklit etmenin kendisinin bir ürünü ve sonucu olarak "esas" nosyonunu doğuran bir öykünmedir. Heteroseksüelleştirilmiş toplumsal cinsiyetlerin doğallaştırıcı etkileri, öykünme stratejileriyle üretilmiştir [64]. Butler okumalarını sürdürürsek[65], genel olarak aydınlanma ve sekülerizm altında Batı'nın cinsiyet politikalarının Batılı olmayana karşı işkence, savaş ve sömürüyü götürerek nasıl meşrulaştırdığını açıklar ve Irak savaşında Müslüman tutsaklara eşcinsellik işkencesi yapmasını örnekler.

Beauvoir' in ***"kadın doğulmaz, kadın olunur"*** sözü, biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki çelişkinin en güzel ifadesidir.

Mackinnon'a göre, ***"ayrımcılık farklılıktan çok, baskı temellidir"***.[66] Farklılık kadın/erkek ayırımı dayatırken, baskı erkeklerin güçlü, kadınların güçsüz olmasına denk düşmektedir. İki sakıncayı birden tamamlamak simetrik bir eşitlik yanında asimetrik bir eşitlik anlayışı ile olanaklı olacaktır.

Berktay, "cinselliğin toplumsal kurgu, bir tarihsel icat olduğunu" açıklar.[67] Kate Millet, birey cinsel deneyim sonucunda "kadın olur" derken, biyolojik cinsiyetin cinselliği değil, yaşanan cinsel ilişkide bulunma deneyiminin cinselliği belirlediğine dikkat çekmekte ve erkek egemenliğinin cinselliği kurduğunu belirtmektedir[68]. Oysa kadın tıpkı erkek gibi; cinsiyetli ama cinsiyeti kıstırılmış olmayan, ucu açık bağımsız bir toplumsal varlıktır.

---

64 Butler, Judith, Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma, Agora kitaplığı,153, 2007, s. 25.

65 http/www.kaosgl.org/node/1201

66 Çağlar, Fatma, İrem, Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir giriş, İBHFSA, sayı 4,İst. 2002 s. 93

67 Berktay, Fatmagül, FeministTeorinin Önemli Bir Alanı Olarak "Cinsellik", Feminizm, Cogito, YKY, Sayı 58, 2009,s.61

68 MacKinnon, s 133

Joan W. Scott [69], toplumsal cinsiyetin örtük anlamlarının nasıl kullanıldığını yeniden nasıl içselleştirildiği sorgulayarak, "cinsiyet dışında sınıf ve ırkı kapsayacak, bir siyasi ve toplumsal eşitlik vizyonu ile birlikte yeniden tanımlanmalıdır" demektedir.

Julia Kristeva'ın kadın olmayı yalnızca ***"reddedilen şeye"*** göre tanımlaması[70] başka ezilmişlerle eşleşmeyi getirdiğine, inanır. Zamanın kadını özgürleştirdiğini ve her bir kadının, kişiliğinin, bir topluluk ya da cinsel bir mevcudiyet paydasına indirgenemez tekil gerçekliğinin artık üstlenildiğini benimser ve ben, ben olduğum, özel olarak ben olduğum için diyerek, kadınların katkılarını "Kadın Dehası" kitabıyla ilk cildini H. Arendt'e ayırır.[71]

Luce İrigaray'a göre de modernist Batı felsefesi ataerkildir[72]. Kadın "eksik erkektir. Egemen kültür özdeşlik, mantıksallık ve rasyonellik projeleri bakımından simgesel olarak tamamen erildir ve kadın bu simgeleştirmede bir yokluk, bir eksiklik ve hatta simgeleştirilemeyen bir kalıntı olarak yer alır". İrigaray, anne-kız ilişkisinin simgeleşmemiş olmasından yola çıkarak, kadınlara "annelik" rolünden başka bir kimlik tanınmayacağını ve kadının kendini yitireceği ilişkilere meyilli olacağını açıklar.

Weeks, epistemolojik varsayımların ötesinde ontolojik açıdan feminist duruş kapsamında ortaya koyduğu tekil öznelerden değil, kolektif öznelerden söz etmektedir.[73] Günümüze kadın gerçek hak öznesi olmadığı halde salt cinselliğinden ötürü erkek bakış açısıyla hukukun konusu olarak yer almaktadır.[74] Ya-

---

69 Scott, Joan W. Toplumsal Cinsiyet; Faydalı Bir Tarihsel Analiz kategorisi, Çev: Kılıç, A. Tunç, Agorakitaplığı, sayı 152, s. 55-57

70 Murphy, John W. Poztmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri, Paradigma 2000,s. 154

71 Kristeva, Julia, Kadın Dehası, Birinci Cilt, Hannah Arendt, Çev: Oğur, Zeynep Mertoğlu, Pinhan Yayınları, İst. 2012, s. 13.

72 http://mutlaktoz.wordpress.com/luce-irigaray/.

73 Weeks, Kathi, Feminist Öznelerin Kuruluşu, Çev: Özküralpli, İlkay, Otonom Yayıncılık, İst.2012, s. 22-23

74 Gazete haberleriyle örnekleyelim: Galata köprüsünde balık tutan kadının giysisi, düzen bozma nedeniyle onu suçlu bulmaya yetti. Dünya barış

sanın dili, yargının kararı, toplumun bakışı, birlikte ve uyum içinde yinelenerek, hep ayni biçimde kurulur. Kadının kendisi değil, toplumsal cinsiyeti düzenin kurucu öğesidir.

C-TMK' da Aile ve Aile Mahkemeleri yorumu

Türk Yurttaşlar Yasasında (Medeni Kanun) aile, tarafların serbest istencine bağlı bir özel hukuk kurumu olarak ele alınması aldatıcıdır. Özel hukukun temel ilkesi, "sözleşme serbestisi" evlilik söz konusu olduğunda uygulanmaz. Evlenmenin ve boşanmanın koşulları yasa ile belirlenmiştir. Tarafların, ancak yasada kendilerine bırakılan konularda farklı düzenleme yapma hakları vardır[75].

Evlilik, ***eşlerin her birinin kişilik haklarını doğrudan etkilendiğinden, aile içinde kişilik haklarına olası saldırı yine kamu hukuku alanında korunan insan hakları kapsamında yer alır[76].*** Nişanlanma şekle bağlı değildir ve evlenmeye zorlama hakkı vermez. Yasal koşullara uymadan tarafların evlilik amacıyla aile gibi bir arada yaşaması ile evlilik gerçekleşmez. Tarafların aralarında birlikte yaşama sözleşmesi yapması, ilişkinin yasal evlilik olarak tanınmasına yol açmaz, ancak genel yasa kuralları kapsamında bu sözleşmenin geçerliliği ve koşulları yargı yolu ile tartışılabilir.

1926' tarihli TMK' bir devrim yasasıdır. Bu yasada ilk kez kadınla/erkek arasında birey olarak hukuksal eşitlik kurulmuştur. Ancak yasada birey olarak eşitlenmiş kadın evlenince, eşit

için bisiklet turuna çıkan italyan sanatçı çok kapalı giyinmişti ama gelinlik yine bir kadın bedeni giysisi idi ve bu beden sokakta yalnızdı, tecavüz edilerek öldürüldü. Taksim meydanında bir yılbaşı eğlencesine katılan yabancı uyruklu kız, kadın bedenini topluma sunmaya müsaitti, tacize uğradı,

75 Örneğin edinilmiş mallara katılma yasal malvarlığı rejiminde, kişisel taşınmazlara ilişkin kira bedelinin yine taşınmaz sahibinin kişisel malı olacağının ayrı bir sözleşme ile düzenlenmesi gibi.

76 Bu nedenle nikâhsız birlikte yaşama durumu da şiddete karşı koruma üst değer sayılarak, ilişki aile gibi değerlendirilir.Örneğin Kadıköy 1.Aile Mahkemesi Yargıcı A.S..Taştepe "kadına şiddet söz konusu olduğunda korumanın konusunu eylemsel ilişkilere de uygulamış ve aile yasal açıdan geçersiz olsa da, kadına şiddetten korunma hakkının varlığı" kabul edilmiştir.

olmaktan çıkmakta, ikincil sayılmakta ve erkeğin yardımcısı sıfatını kazanmaktadır. Düşünün ki, kadın sözüm ona birey sıfatıyla özgürce evlilik hakkını kullanmakta, evlenme kararı almakta ve sonuçta ikinci sınıf yurttaş olmaya razı olmaktadır! Yasal yolla ataerkillik işte böyle bir şeydi! Yasalar, düz mantığa bile ters düşen kurallar taşıyabilmektedir!

2012 tarihli değiştirilen TMK' da ***eşler arasında hukuksal eşitlik ilkesi*** kabul edilmiştir. Yeni yasa, sözel düzenleme ile çağdaş bir aile modeli getirmişse de, zihniyet değişikliği yaratamamıştır. Geleneksel toplum yapısı nedeniyle yasa ile uygulama arasındaki çelişki daha da artmıştır. Yasada, ikinci Kitap ***''Aile Hukuku"*** başlığını taşır. Bu bölüm ***"Evlilik Hukuku"*** "Hısımlık" olarak ayrılır.

TMK' nun 185. Maddesinin 1. fıkrasında en dar anlamda aile tanımlanır. Bu aile eşlerden oluşur. ***"Evlenme ile eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur***". Maddede, aile sözcüğü yerine, "evlilik birliği" sözcükleri kullanılmıştır. Yasada, genelde aile değil, eşler ve birlik sözcüklerine yer verilmiştir. Aile kavramı kullanıldığında sanki kavrama daha çok kamu düzeni derinliği verilmek istendiği düşüncesi oluşur. Aile konutu (TMK' Madde 194 ve 254), aile huzuru, aile onuru (TMK' Madde 321-322) gibi.

Ana-baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile (TMK' 322 Maddesi), daha geniş bir birlik, ortaklıktır. Ev başkanının egemenliğinin sürdüğü en geniş biçimde aile topluluğudur.

> *Ailenin hukuksal kaynağının sözleşmeye dayanması, özgürleştirici yanına vurgu yaparken, birlik fikri ile kamu düzenine gönderme vardır. Çünkü bu birlikler birleştiğinde toplumu oluşturacaktır. Anayasa, aileyi toplumun aynası olarak ele alarak şekillendirir._*

Genel bir düzenleme getiren TMK'nun dolaylı bir yoldan dinsel motiflerle zorlandığını görmekteyiz. Ülkemizde AK partinin iktidara gelmesi ve siyasi rejim değişikliğinin ardından topluma dini dayatma girişimleri, evlilik konusunu da kapsamına aldı. Açıkçası aile iktidarın egemen birlik hücresi iken,

bu hücre dinsel kuşatmalarla da sarıp sarmalandı. Toplumu İslam dini hakkında aydınlatan ve din hizmetlerini düzenleyen ve denetleyen kişilere "nikâh kıyma" yetkisi verildi. Müftüler bu görevleri ile ailenin içine kadar uzandı. Nüfus Hizmetleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı[77] ile Müftülere nikâh kıyma yetkisi tanındı. Yasa değişikliği 05 Ekim 2017 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edildi.[78] Evlilik devlet tarafından yapay biçimde kutsallaştırıldı.[79]

Ortaya çıkan yasa ve uygulama kargaşası tüm kadınları ayağa kaldırdı ve kaldırmaya da devam edecek.[80] Kadınlar arasında bölücülük ve güvensizlik yaratılmıştır. Arkasından TMK' da başkaca değişikliğinin gelmesi hiç şaşırtmamalıdır. Kadınların toplumsal durumu ile siyasete egemen politikalar arasında üst tüste bir çakışma vardır. Bu değişikliğin geri alınması kadınların ortak sesi ile mümkündür.

Anayasa ve TMK bağlamında yargısal yorum ***"aile mahkemeleri"*** ile gündeme gelir. Bu noktada kadınların kazanımına umut bağlamak zordur. Aile Mahkemeleri Yasasının genel gerekçesinde aile, yürürlükteki anayasal tanıma uygun olarak, kadının bireyliğinden çok aileye önem verir. Gerek kanunun metninden gerekse yapılan tartışmalardan iki ayrı yönünü vurgulayabiliriz:

Aile, toplumun temeli olma açısından korunması gerekli en önemli değer olarak ele alınmıştır. Sosyal yapıdaki baş dön-

---

77 https://www.cnnturk.com/son-dakika-nufus-hizmetleri-kanunu-tbmmden-gecti

78 Bu Taslağa göre "Nüfus hizmetleri elektronik ortamda tutulan aile kütüklerinde kişiye ait tek kayıt tutulacak. Doğum olayları yurt içinde 30 gün içinde nüfus müdürlüklerine, yurt dışında ise 60 gün içinde dış temsilciliğe bildirilecek. Müftülere nikâh kıyma yetkisi verilecek. Kişiler kendileri ve alt ya da üst soylarına ait nüfus örneklerini e-Devlet kapısı üzerinden sorgulayabilecek".

79 Bkz. https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017 /10/ 9/hdplihuda-kaya-asil-muhafazakar-kadinlar-magdur-olacak/

80 Bkz. Koyuncuoğlu, Tennur, Müftüden, İmamdan Nikâh Memuru Olmaz, Cum. Gazetesi, 1 Ağustos 2017, CHP değişikliği Anayasa mahkemesine götürmüştür.

dürücü gelişmeler ve karmaşıklığın aile bireylerini etkilemesi karşısında, sosyal yapı değişikliklerinin sonucu aile, bireyleri arasında yaşanan çatışmaların çözümü aile yargıcının uzlaştırmacı takdirine bırakılmıştır. Evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyararak, gerektiğinde uzlaştırmaya yönlendirmek amaçlanmıştır. Aile vazgeçilmez sayılmış, toplum, aile ve bireylerin birbirinin tamamlayıcısı, ayrılmaz parçaları gibi görülmüştür. Bu ailenin korunması devlete aittir. Genel mahkemelerde bulunmayan uzmanlık dalları (psikolog, pedagog sosyal çalışmacı) mahkeme kadrosuna alınmıştır. Aile mahkemeleri boşanmadan önce eşlere uyuşmazlığın sulh yolu ile çözümünü önerecektir.

Bir yandan da iyi niyet çabalarını öne çıkaracaktır:

Özel mahkemeler kendi uzmanlık alanlarına girdiği konuları daha iyi gözleyebildikleri için, yargı kararları ile aile saydamlaşmaktadır. Yurttaşlar Yasasının değişen kuralları temel alınabilirse, yargıç, artık kadına geleneksel aile modelini dayatamayacaktır. Toplum düzenini dönüştürmek için yeni çözümler üretebilecektir. Örneğin boşanma davalarında ev işleri, çocuk bakımı gibi önceden kadının sorumlu olduğu alanlarda erkeğin doğrudan somut katılımını araştırmak durumunda kalacaktır. Öyle ki, kadının ev işi, çocuk bakımı nedeniyle topluma katılımının bozulduğu, bireysel gelişiminin engellendiği saptanırsa, erkeğin davranış kusuru olup olmadığı tartışılabilecektir.

Bu noktada davaya bakan Yargıçlara ve Yargıtay Dairelerine göre farklı kararlar ortaya çıkacaktır. Doğal olarak toplumun geleneksel yapısı ve ataerkil aile modelinden yargıcın ne kadar etkilendiği ve görevini bağımsız yürütüp yürütemeyeceği zincirin zayıf halkasıdır ve yargı kararlarının ne kadar kadının çıkarına sonuçlandığı feminist açıdan denetimi işin odak noktasıdır. Ailenin korunması bireylerinin hak ve özgürlüklerinin korunmaması, demek değildir. Tersine aile bireylerinin korunmuş olması doğrudan aileyi güçlendirecektir.

Bu konuda AKP tarafından hazırlatılan Anayasa taslağında ;'aileyi korumak' düşüncesi pekiştirilmiş oluyor. Taslağın

43.maddesi ile yapılan düzenlemede '**ailenin toplumun temeli**' olduğu ifadesi bir tür kültürel kodlara yollama ile evrensel, sosyolojik ve ahlaksal bir gerçeklik olarak baskılanmıştır. Örneğin 1982 Anayasa'sının 41. Maddesinde; sözü geçen "aile planlamasının öğretimi" taslakta yer almamıştır. Eski Başbakan' şimdi Cumhurbaşkanı' nın sözleriyle; "her aileye en az üç çocuk", sonra beş çocuk mesajıyla toplum aileyi büyütmeye yönlendirmiştir. Aile konusunda kültürlere gönderme kadın haklarına aykırıdır ve kadının özgürleşebilmesi için en azından "**haklar bağlamında hukuk kültürünün"** bağlayıcı olması, her anayasanın özünde saklı olmalıdır.

D- AİHS ve Aile

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Aile yaşamı özel yaşam ile birlikte bir bütündür. Sözleşmenin 8.Maddesi ***"Özel Hayatın ve aile hayatının Korunması''*** başlığı ile özel yaşam değerleri sıralanır:

"Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir" Bu hak ve özgürlükler mutlak, kesin olmayıp meşrutiyet temeli varsa, müdahale edilebilir niteliktedir.

Müdahalenin sınırları 8.maddenin 2.fıkrasında belirlenmiştir Buna göre:

> *'Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlemesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda, zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir'.*

Genel bakışla AİHS. 8. maddesi ile Anayasamızın 20. Maddesi birbirinin benzeridir. Ancak mahkeme kararlarına yansıtılan yorumlar farklıdır:

AİHS' de; ''aile hayatı'' bireysel yaşamın çeşitli durumları ya da tabanı olarak ele alınır. Koruma düşüncesi "saygı" üzerine

temellenir. Her somut olayın kendine özgü koşulları içinde pozitif anlamda yapılan bir değerlendirme yapılır. Olayın gerçekleri ve kişinin gereksinime göre geliştirici ve ileri götürücü bir yorumla hakkın içeriği tam belirlenir[81].

Hakkın korunmasında hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü yöntemi geçerlidir.

''Hukuk devleti'' tanımında; kişinin aile yaşamının devlete karşı korunması dikey, bireyler arası ilişkilerde ise yatay bir uygulama alanı oluşturur. Aile yaşamına aykırılık, özel yaşama da aykırılıktır. Maddede özel yaşam, aile yaşamı, konut, iletişim kavramları bireysel yaşamın uzantıları olarak iç içe geçmiştir ve biri konusundaki düşünceler, diğeri için de geçerlidir.

AİHS' 8. Maddesi, sözleşmenin'' ayrımcılık yasağı'' getiren 14. maddesi ile birlikte yorumlanır.

14.Madde'ye göre; ''Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır''.

Bu çerçevede AİHM üç aşamalı bir inceleme yöntemi ile bireysel hakların hukuksal denetimini sağlar:

- Önce olayın maddedeki kavramlardan birine girip girmediği incelenir. Yani bağımsız maddelerle güvence altına alınan hak ve özgürlükler bakımından **ayrımcılık** olup olmadığı araştırılır,
- İkincisi bu hak ve özgürlüklere '**müdahale'** yapılıp yapılmadığı denetlenir. Benzer durumdaki kişilere farklı bir işlem uygulanmamalıdır,
- Üçüncü olarak müdahale varsa, bunun '**meşruluk**' kazanıp kazanmadığı araştırılır. Özelde cinsiyete dayalı farklı bir

[81] Bkz. Gözübüyük, A.Şeref / Gölcüklü, Feyyaz, AİHS ve Uygulaması,6. Bası, Ankara, 2005,s 330-345

muamelenin yine nesnel ve farklı bir gerekçeyle ortadan kalkıp kalkmadığına bakılır.

AİHM' yukarıdaki kıstasları; 16.11.2004 tarihli 'Tekeli' davasında uygulamıştır. Bir Türk kadını evlenerek yasal zorunluluk nedeniyle kocasının soyadını almıştır. Oysa evlilik öncesi soyadını taşımak istemektedir. Mahkeme olayda özel yaşama bir müdahalenin varlığını kabul etmiştir. Çünkü evli kadının erkeğin soyadını almasına ilişkin Türk geleneğinin kadının ailedeki ikincil konumundan kaynaklandığını ve aile birliğinin erkeğin soyadı ile yansıtılabileceği gibi kadının soyadının ya da çift tarafından seçilen ortak bir soyadının kabul edilmesiyle de soyadı edinileceğini, açıklamıştır[82]. Davada, soyadı ediniminin özel yaşam hakkı olduğu, bu hakka TMK' kuralları ile müdahale edildiği ve bu müdahalenin meşru sayılamayacağı saptanmıştır.

AİHM' değişik kararlarıyla; aile yaşamının, bireysel yaşamın diğer parçalarına zarar vermemesi ve bireylerin kendi bütünselliğini bozulmamasın önemini ayni şekilde vurgular[83]. Bu çerçevede:

- Özel yaşam deyimi, "yabancı gözlerden uzak yaşamayı isteme hakkından daha geniş olup, bir ölçüde bireyin kendi kişiliğini geliştirme ve gerçekleştirme için hemcinsleriyle duygusal ilişkiler kurmak ve bunu devam ettirmek hakkı" dır.

Ayni şekilde özel yaşam alanı olan aile de, gözlerden ırak yaşamanın ötesinde, bireyin kendi kişiliğini geliştirmek hakkını engellememelidir. Bu nedenle;

- Aile yaşamı, kişinin bedensel ve tinsel bütünlüğünü bozamaz.
- Aile kurma, kadının kendi ismini bırakmayı içermez.
- Aile yaşamı, kadının kişisel kimliğine zarar veremez.

---

82 Bkz. Moroğlu,Uluslararası..s 208-223

83 Bkz. Karakuş, Hakan, AİHMK ve Karşı oylarında Türkiye, İst, 2001-DOĞRU, OSMAN, İHAM Kararlar Rehberi, İst 1999.

- Aile yaşamı, eşlerin birbirinin telefonlarını dinleme hakkı vermez.

- Sözleşmede aile kavramı otonom bir kavramdır. Tarafların arasındaki ilişki düzeyi temel alınır. Aile yaşamı için ''aile bireyleri arasındaki **ilişkilerin yeterli, gerçek ve sıkı** ''olması aranır. Resmi nikâhlı veya nikâhsız aile olabilir. Bekâr anne ve çocukta bir ailedir. Devlet her durumda özel hukuksal bir düzenleme yapma görevi altına girer.

- Aile olmada ''birlikte yaşama'' önemlidir ama zorunlu değildir. Kan bağı, manevi / duygusal bağ ve ekonomik bağ aile kurumunun varlığına karine oluşturur. Çocukla da ayrı yaşanabilir. Örneğin "koruyucu aile" edinimi, çocukla kendi öz ailesi arasındaki bağı koparmaz.

- Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmada, devlet ''cins ayırımı'' yapamaz. Ayni ya da benzer durumlarda bulunan bireyler, haksız işlemlere karşı korunmalıdır. Devlet ayırım yasağı yapmamalıdır. Başka türlü deyişle, devlet 'işlemde eşitlik' uygulamalıdır.

Sözleşmenin 8.maddesindeki aile kavramı sadece evliliğe dayanan ilişkilerle sınırlı olmayıp, tarafların birlikte yaşadıkları eylemsel aile (de facto) kapsamaktadır[84].

E- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)[85]

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nde; kadının aile içinde yerleşik tanımı yapılmakta ve bu nedenle ayırım yapılmaması şu sözlerle değerlendirilmektedir.

Bu sözleşmeye taraf olan devletler:

---

84 Bkz. Doğru, s 469 da yer alan AİHM 27.10.1994 tarihli kararı

85 Sözleşme BM tarafından 1981' de onayladı, Türkiye 1985'te imzaladı ancak koyduğu çekinceleri kaldırarak 1999'da onayladı. Türkiye tarafından TBMM de 20.12.1985 tarihinde imzalanmış ve.14.10.1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

'' Kadınların ailenin refahına ve toplumun kalkınmasına yaptıkları büyük katkının,

Şimdiye kadar tam olarak algılanmadığını,

Analığın sosyal önemini ve ana ve babanın aile içinde ve çocukların büyütülmesinde rollerini göz önünde bulundurarak,

Kadınların kuşakların üremesindeki önemli rolünün aile içinde ayırıma neden olmaması gerektiğini,

Nitekim çocukların yetişmelerinde kadın ve erkek ile toplumun tümünün sorumluluk paylaşmaları gerektiğini '' unutmayacaklardır.

Bu sözleşmede kadının aileye ve topluma dolayız ve görünmez katkısının altı çizilmiştir. Ancak asıl bu sözleşmede kastedilen kadının **birey olarak**, doğrudan ve görünür biçimde katkısının ortaya çıkarılmasıdır. Sözleşmenin tümü dikkate alındığında; bu önemli saptamanın işlerliğinde yetersizlik görülmektedir. Kadınlar, bir türlü yine bildiğimiz '' hem-.hem" görevlerinden sıyrılamamakta, sözleşmenin, farklı kültürlere, uluslara bağlı denetim yaptırımı için işlevsel mekanizmalar devreye sokulmamaktadır.

Küreselleşmede devletlerin yerel görev alanlarında etkinliği vazgeçilmez ise de, kadın haklarının ihlali ve kadının korunması konusunda ulus ve kültür ayırımı bölücülük anlamı taşımaktadır. Çünkü kadın sorunu evrensel niteliktedir. Örneğin törelerin uygulandığı yerleşim bölgelerini kalkındırmak için uluslararası hukuksal sorumluluk taşıyan örgütler yoktur. İngiltere'de, bir mahkemede şiddet gören Müslüman bir kadına "şeriat" uygulaması ile ilgili sorunlar yaşanabilmektedir. Her ülkeye göre alınacak ekonomik somut önlemlerle eşitsizlik aşılabilir olmalıdır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde yabancı ülkelerden toplanan kadın işçilerin sömürüsü engellenmelidir.

Nitekim yasa koyucu da kadınlara sıralanan tüm hakların verilebileceği konusunda kuşku duymakta ve 17. maddede sözleşmenin takipçisi özel ''komite'' kurulmasını öngörmektedir.

Ne var ki, bu kez uygulamada bu komitenin yaptırım gücü eksik kalmaktadır.

Sözleşme, aile içinde bir 'ayrımcılık' olmamasına dikkat çekerek, bu ayrımcılığın kaldırılmasında özen yükümü ilkesine yer veren ilk uluslararası belge olma özelliği taşır. Aile görevlerinin eşit paylaşımında devlete görev yükler. Kadının ailede eşit birey olarak tanınması için, kadının yasalarda "kadın sıfatıyla" hak sahibi olmasının önemi sözleşme kapsamında tartışılmıştır:

Luce İrigaray'a göre CEDAW'da kadınlar cinsiyetli varlıklar olarak ele alınmasına karşın kadının cinsel hakları dişi cinsiyet farklılığı zemininde talep edilmiş haklar değildir[86]. İrigaray "demokrasi iki arasında başlar" diyerek, insan haklarını kadın ve erkeğe göre yasada ayrı düzenlenmesini önerir. CEDAW hazırlanırken bu konuda çalışmalar yapılması istemi reddedilir. Belki de eril dille yazılmış yasalara kadının doğal dişilik kimliği haklarının eklenmesi amaca daha uygun düşer. Çünkü kadına seçim şansı verilmiş olur. Erkek/kadın varlığın zorunlu ifadesi olmaktan çıkar ve biyolojik tanımlamanın dışında varlığın kendi oluşumunu yapma serbestisini kazanır. Kadın / erkek işbölümü dayatması sona erebilir.

Kadına cinsel özgürlük ve özerklik hakkı yasalarda sözde bile tanınmamıştır. Çünkü özgürlük baskı görmeden yapma hakkıdır. Cinsel haz almayı, cinsel eşitliği, cinsel hayatını gizlemeyi, cinsel yönelimini ifade etmeyi birlikte kapsamalıdır. Kadınlara; çocuk yapma ya da yapmama, hamilelik, kürtaj, annelik, tek başına annelik, nafaka, meslek yaşamı annelikle dengeleme, velayet, vesayet, tecavüz, taciz, gibi durumlar için bu günkünden çok farklı haklar tanınmalıdır.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi' (CEDAW) 1. Maddesinde 'kadınlara karşı ayırım' şöyle açıklanmaktadır:

---

86 Zeynep Direk,http://www.lamdaistanbul.org/php/main.php?menuID

"İşbu sözleşmeye göre:

"kadınlara karşı ayırım" deyimi kadınların medeni durumuna bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak;

Politik, ekonomik, sosyal, kültürel medeni ve diğer alanlardaki insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınmasını,

Kullanılmasını ve

Bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve

Cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, dışlama veya sınırlama anlamına gelir".

Dikkati çeken sözleşmenin 1. Maddesinde ***eşitlikten değil, ayrımcılıktan yola çıkılmasıdır.*** Bu sözleşmenin özünde hakların kullanımında kadınların haksızlığa uğradığı kabul edilmekte ve gerçek olan 'ayrımcılık' ve onun giderilmesi amaçlanmaktadır. Devlet kadınlara karşı ayrımcılık taşıyan yasa, yönetmelik, gelenek ve uygulamayı değiştirerek, sözleşme hükümlerini iç hukuka aktarmak görevindedir. Politik, kamusal, özel, sosyal, ekonomik ve kültürel eşitlik hedeflerine varmak için "pozitif ayrımcılık" yapılarak özel önlemler alınacaktır. Eğitimde, çalışma yaşamında, aile planlamasında, hamilelik ve annelik durumunda, sağlık, konut ve sosyal güvenlik konularında koruyucu düzenlemeler yapılacaktır. Cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılıkla karşılaşan yalnız kadınlar değildir.

> *Gey ve lezbiyenler de ayni sorunlarla karşı karşıyadır. Eşcinsellere ilişkin olumsuz duygu, tutum ve davranışlar bir ayrımcılık ideolojisi olan "homofobi" diye adlandırılmaktadır*[87]*. Aynen toplumsal cinsiyet gibi kişisel bir sorun değildir. Kültür ve anlam sistemleriyle kurulan politik bir tavırdır, ayni kaynaktan beslenmektedir. Sosyal psikolojinin 'özcü inançlar' tanımı çerçevesinde, cinsiyetçi konumuyla erkekliğin pekiştirilmesine hizmet eder. Dolaysıyla kadınlara karşı her türlü ayrımcılık aslında her-*

87 Bkz. Göregenli, Melek, Radikal İki,14 Mayıs 2006

kese karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ilkesi ile bir bütün olarak savunulmalıdır. Ayrımcılığı yok etmek için öncelikle tüm insanlar arasında eşitliği sağlamaya dönük mekanizmalar kurulmalıdır. Tüm önyargıları, kalıp yargıları, sosyal üstünlüğü parçalayarak eşitlik inancıyla bir dünyayı yerleştirmek olasıdır.

"Özcü inançlar" ı tehlikeli gören ve çok önceleri bilimsel anlamda karşı duran, bilim tarihçisi, paleontolog Stephen Jay Gould, bu ayrımcılığın karşısındadır:[88]

"Biyolojik belirlenmeciliği reddederek, şiddet, cinsiyetçilik daha nice çirkin ayrımcılığın biyolojik nedenleri olduğunu ileri sürenleri, barışçıl, eşitlikçi ve hoşgörülü olmaya" çağırır. Ona göre fırsat eşitliği çok önemlidir "Birçok insan "eşitlik" kavramını tam olarak algılayamaz. Eşitlik, eşit olmayanların zorla eşitlenmesi anlamına gelmez (bazı istisnai durumlar haricinde). Eşitlik, herkesin eşit fırsatlara sahip olması demektir. Bu, elbette idealist bir yaklaşımdır. Her zaman, herkesin, %100 eşit fırsatlara sahip olması neredeyse imkânsızdır. Ancak bu, devletlerin ve yasa yapıcıların bunu hedef alması gerektiği gerçeğini değiştirmez".[89]

Sözleşmenin 1. Maddesinde "kadınlara karşı ayrım" deyimi medeni durumuna bakılmaksızın ele almakta, böylece kadınların birey sıfatlarını öne çıkarmaktadır.

Kadınların aile içi aşkın sorumlulukları, bulunduğu yerle sınırlanmaz ve kadınların iş yaşamında da ayrımcılık nedeni olmayı sürdürür. Oysa işverenin eşit davranma yükümü yasal bir yükümlülüktür. 22.05.22003 tarihli İş yasasının 5.Maddesi, "' eşit davranma ilkesi" başlığını taşır. İşveren, işe almadan başlayarak işçilerine karşı "cinsiyet ayırımına gitmeme yükümlülüğü" taşır. İş ilanları tam tersine cinsiyet eşitsizliğini sergiler. Bazı işler yalnız erkeklere özgülenir. Kadınlar bu haksızlığı dile getirmekte, işverenin eşit davranma yükümünün iş ilan-

88 Konunun ayrıntıları için bkz. Kaya, Ferha**t**, Radikal İki, 28 Mayıs 2006
89 Bkz. Ç. M. Bakırcı, http://evrimagaci.org/photo/tr/stephen-jay-gould

larını kapsayacak biçimde değişmesini, internette kurdukları sitede seslendirmektedir[90].

Aile kavramının bireyin özel yaşamına ait olduğu, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası **Sözleşmesi'nin (CEDAW) 16. Maddesinde de değinilmektedir**. Bu noktada ailenin yalnızca "erkeklerin özel yaşam alanı olduğu" biçimde uygulanan erkeklerin kardeşlik sözleşmesine bir karşı çıkış varsa da, kadınlar için sonuç almak yine köklü bir mücadele gerektirecektir.

Bu maddeye göre;

> *Taraf devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için, ''kadınlara özgür olarak eş seçme ve özgürce –kendi onayıyla evlenme hakkı''nı sağlayacaklardır.*

Maddenin ikinci bölümünde, ülkemizde erken yaşta evlenmelerin sorgulanmasına, çok önemli bir dayanaktır:

> *''Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir yasal etkisi olmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmenin resmi sicile kaydının zorunlu olması için yasa dâhil gerekli tüm önlemler alınacaktır.''*

Sözleşme doğrudan iç hukuk kuralı olarak uygulanabilirlik kazanmıştır.

Bu konuda bir başka temel kaynak da Anayasanın 90. Maddesidir. Maddenin son tümcesi apaçıktır:

> *'Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların ayni konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır'.*

[90] Bkz.http://kadın.mühendisler.googlepages.com

Ne yazık ki, küçük yaş evlilikler özellikle Müslüman ülkelerin değişmez gündemi olmayı sürdürmektedir.

F- İstanbul Sözleşmesi

> *Kadınların "birey olarak haklarından" yola çıkan CEDAW' den sonra, İstanbul'da imzaya açıldığı için adına 'İstanbul Sözleşmesi' bir Avrupa Konseyi sözleşmesidir. Uzun adı 'kadınlara yönelik şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi' dir*[91].

İstanbul sözleşmesi temel olarak aile içi şiddeti önleme yasasıdır. CEDAW' da ailede ayrımcılıktan söz edilmiş, ayrımcılığın yol açtığı ***şiddete*** açık olarak değinilmemiştir[92]. Acar, bu eksiklikten yola çıkılarak CEDAW Komitesinin kendisine verilen yetki kapsamında hazırladığı Genel Tavsiye 19' ile bu güne kadar gelen şiddet konusundaki belgelerin özünü oluşturduğunu ve bu belgenin "şiddeti" ayrımcılık olarak kabul ettiği için kadınların insan haklarının ihlali sayılmasını açıklar.

188. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık arasındaki bağlantıyı açıkça kabul eder.

AİHM' si, 09.Haziran 2009 Tarihli Opuz Kararında da[93] yine şiddetle ayrımcılık arasında bağ kurarak CEDAW ile İstanbul Sözleşmesini bütünleşmiştir. Kararda bu ilişki şöyle kurulmuştur:

"CEDAW Komisyonu aile içi şiddeti kapsayacak biçimde kadınlara karşı şiddeti bir ayrımcılık şekli olarak kabul eder. Ayni şekilde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu(

---

91 Türkiye' in İstanbul'da ilk olarak imzaladığı bu sözleşmenin tarihi 11.Mayıs 2011' dir. Sözleşmenin orijinal İngilizce metninde "ev içi" sözcüğü Türkçeye "aile içi" olarak çevrilmiştir.

92 Acar, Feride, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) ve Türkiye, 6284 s. Yasa Çalıştay Sonuç Kitapçığı, TKB, Ankara, 2016, s. 8

93 Bkz. http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/opuz-karari

BMİHK) cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık arasındaki bağlantıyı kabul etmiştir. Buna göre; 2003/45 sayılı kararında "kadınlara karşı şiddet, ***"hukuksal (de jura) ile eylemsel (de facto) ayrımcılık ve toplumda kadınlara uygun görülen düşük statü kapsamında ortaya çıkar ve kadınlar devlete sığınarak çare ararken ortaya çıkan engellerle bu şiddet pekişir".***

'Soyadı' ile ilgili alınan kararlarda benzer bir uygulama söz konusudur. Kimlik tanımına yol açan farklı uygulamalar ayni zamanda eylemsel şiddete yol açmaktadır. Kimse elinde evlilik ya da boşanma belgesi ile gezmek zorunda değildir.

17 yıldır evli olan B. Leventoğlu'nun, özel ve akademin yaşamında kullandığı soyadı ile resmi kurumlarda zorunlu kullanımı olan soyadının çeliştiğini ileri sürerek, önceki soyadını almak istediği için açtığı dava, AİHM de verilen kararda; "yalnızca evli erkeklerin evlendikten sonra da ailesinin soyadını taşıyabilmesinin ayrımcılık olduğu açıklanarak kabul edilmiştir[94].

Anayasa Mahkemesi' nin 16.04.2015 tarihli kararında;

AİHM' kararlarını dikkate alarak, Neşe Aslanbay Akbıyık'ın davasını, Anayasa'nın 17. Maddesinde açıklanan ***"herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğunu, aile adı, meslek, iş seçimi dâhil her iki eş için de geçerli eşit kişisel haklar sağlama taahhüdü kapsamında"*** kabul etmiştir.[95]

Anayasa Mahkemesi Kararı emsal niteliğini taşısa da sorun tam olarak çözülmemiştir. CEDAW' ve İstanbul Sözleşmesi uyarınca, soyadı konusunu düzenleyen TMK' 187. Maddesi değiştirilmelidir[96].

Kadının evlenme ile kocanın reis olması kuralını anımsatan biçimde, kendi soyadını eklese de kocanın soyadını alması ku-

---

94 Bkz. http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/166006-aym-den-bir-soyadi-karari-daha

95 http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150711-25.pdf

96 http://bianet.org/bianet/kadin/152691-anayasa-mahkemesi-karari-kadinin-soyadi-zaferi-mi, bkz, Bingöl,Tülay

ralı, kadının kişilik haklarına aykırıdır. Kadın erkek eşitliğinin sağlanması için, evlenme sözleşmesi sırasında her iki eşe de soyadlarını seçme özgürlüğü tanınmalıdır.

Ayrıca bu kurallar nedeniyle, haksızlıklara uğrayan kadınları "dava açma" baskısı altında tutmak da bir ayrımcılık ve şiddettir. Özellikle ekonomik kısıtlamaları olan ve bu konuda bu konuda bilgiden yoksun bırakılan kadınların avukata başvurma hakları eylemsel olarak ellerinden alınmıştır.

Anayasa Mahkemesi, bu arada önemli bir karar vererek, 25.06.2015 tarihinde "kadının boşandıktan sonra velayeti kendisine verilen çocuğuna kendi soyadını verebileceğini kabul etmiştir. Soyadı konusunda daha önce verilen kararlar ve iptal edilen yasa hükmü tartışılarak, "kişilerin hukuksal durumları algılayabilecek açıklıkta olmayan, belirlilik öğesi taşımayan bir kanun hükmünün bireysel hak ve özgürlüklere meşru bir müdahale sayılamayacağı nedeniyle Anayasa'nın 20. Maddesi kapsamında "aile hayatına saygı" ilkesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir.[97]

İstanbul Sözleşmesi[98] toplumsal cinsiyet tanımını yapan ilk uluslararası sözleşmedir. ***Biyolojik anlayış ayırımının yanı sıra belirli roller ve davranış biçimleri ayırımının da şiddete*** katkıda bulunacağını işaret etmesi son derece önemlidir:

Kadınların sünnet edilmesi, zorla evlendirme, taciz kürtaja zorlama ve kısırlaştırmaya zorlama gibi olguların suç olarak düzenlenmesini önerir. Kadınlara karşı şiddet ve aile içi şiddetin devlet ve sivil toplum kuruluşlarıyla (STK) **işbirliğini** önemser. Devlet düzeyinde yapılabilecekleri genişletir ve önleme, koruma, yargılama ve bütüncül politikalar almaya zorlar. Sözleşmenin uygulanması için Devlet yeterli mali kaynak ayırmalı, bütçe yapmalıdır. Uygulama güçlüklerini aşmak için eğitim seferberliği, sorumlu kolluk kuvvetlerinin, yargı birimlerinin ivedi koruyuculuğu sağlanmalıdır. Şiddete uğrayanlar

97 http://www.anayasa.gov.tr/
98 www.coe.int/conventionviolenceconventionviolence@coe.int

korunurken, desteklenirken devlet kurumları ve yetkilileri ***tarafından "ikincil biçimde"*** şiddete uğraması engellenmelidir.

Sözleşme kapsamına giren kişiler İstanbul Sözleşmesi ile daha geniş tutulmuştur: Yaş, ırk, din, sosyal köken, göçmenlik statüsü, ya da cinsel eğilimi ne olursa olsun, herkesi ve şiddet görme ihtimali yüksek olanları da özel biçimde kapsar. Sözleşme 18 yaşın altındaki kız çocuklarını da kapsamına almıştır.

Ev içi şiddetin özel hayatta saklı kalacak konular olmadığını, fiziksel, cinsel, ekonomik ev içi şiddetin, tacizin, tecavüzün yakın kişiler için cezayı arttıracağı vurgusunu yapar. Sözleşmeye yalnız ev içi şiddet değil, kamusal alandaki şiddet de girer.

Sözleşmenin uygulanmasını iki aşamada ele alınır: Önce kadınlara yönelik şiddetle ve ev içi şiddetle mücadele konusunda bağımsız uzmanlardan oluşa bir uzmanlar grubu (GREVİO) kurulur. İkincisi Sözleşmeye Taraf Devletlerin temsilcilerinden oluşan bir organ aracılığı ile denetim sağlanır.

G- 6284 Sayılı Ailenin korunması ve Kadına Karşı şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve kötü uygulamaları

Uluslararası Sözleşmelere değindikten sonra, bu sözleşmelere uyum amacıyla çıkarılan bu Yasayı önemseyerek, ayrıntılarına girmek istiyorum:

Bu kanunun kabul tarihi dünyada ve ülkemizde "kadınlar günü" olarak kutlanan "8 Mart' gününe denk getirilmiştir.[99] Ancak yasanın adı koyulurken seçilen "ailenin korunması" sözcükleri amacı ile çelişkilidir. Kadınların itirazı yanıt bulmamıştır.

İstanbul Sözleşmesinde kanunun adında "kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi" kaydı yer alırken, yasanın adına "aile"

[99] Kabul tarihi 08 Mart 2012,RG'te de yayınlanma tarihi 20 Mart 2012' de yürürlüğe girmiş, Kanunun uygulanması konusunda yönetmelik18 Ocak 2013 tarihinde çıkarılmıştır. Yasa 1998 yılında yürürlüğe giren 4320 sayılı Kanunun yerini almıştır. Her iki Yasa da kadın hukukunda önemli kazanımlar getirmektedir.

eklenmesi yasanın içeriğini zayıflatmıştır. Korunan bireyden önce aile olmuştur.

İstanbul Sözleşmesi 81 Maddeden oluşurken, 6284 sayılı Kanun 25 Madde ile kısaltılmıştır. İlginç biçimde İstanbul Sözleşmesinde yer alan "giriş" bölümü kanunumuzda yer almamıştır[100]. Oysa giriş bölümü Sözleşmenin can alıcı noktasıdır. Çünkü toplumsal cinsiyet ile şiddetin yapısal niteliği ortaya koyulmuştur. Ayrıca ev içi şiddet mağdurlarının kadınlar ve çocuklar olduğuna ilişkin vurgu yapılamamıştır.

6284 Sayılı Kanunun Maddelerine dayanan içeriği de eksik ve amacını yansıtmaktan çok uzaktır. Ancak Türkiye imzaladığı sözleşme ile tam bağlı (Anayasa'nın 90. Maddesi uyarınca) olması gerektiğinden 6284 sayılı Yasanın tamamlanması gereken bir yasa olduğunu vurgulayarak, bazı noktalara değinelim:

Bölümü, Amaç, Kapsam ve Temel İlkeler ve Tanımlara ilişkindir. Burada da sözleşmeye uygun toplumsal cinsiyet tanımlanmamış, bütüncül politikalara ilişkin düzenleme yapılmamış, 18 yaşından küçük kızları kapsadığı belirtilmemiştir. Devletin özen sorumluluğu vurgulanmamış, tazmin sorumluluğu düzenlenmemiştir.

6284 sayılı Yasanın 1. Maddesi aşağıdadır.

> *"Bu Kanunun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir".*

Kanunun ikici Maddesinde, temel ilkelerin Anayasa ve uluslararası Sözleşmeler çerçevesinde, adil, etkili, ivedi ve insan onuruna yaraşır nitelikte olması vurgulanmıştır. Kanımca bu temel ilkelerden hareketle 6284 sayılı Kanunun boşlukları uluslararası Sözleşmelere uygun yorumlanabilir.

[100] İstanbul Sözleşmesi ile 6284 sayılı Kanun için Acar'ın Değerlendirme Tablosu temel alınmıştır. Bkz. Çalıştay Kitapçığı, s. 31-40.

Yasanın İkinci Bölümünde "mülki amir, hâkim tarafından alınan koruyucu tedbir kararları ve hâkim tarafından önleyici tedbir kararları, ayrıca suçlara ilişkin tedbir kararları, yanında herkesin şiddeti ihbar hakkı olduğu belirtilmiştir. Tedbir kararlarının gizliliği, itiraz edilebilirliği, tedbirlerin uygulanması, kolluk görevleri, teknik takip ve tedbir kararlarına aykırılığın yaptırımları da sıralanmıştır.

Yasanın Üçüncü Bölümü şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kurulması ve destek hizmetlerine ve kurumlar arası işbirliğine ayrılmıştır.

Son olarak 6284 sayılı Yasa, 19. Sığınak toplantısında ele alınmış, sonuç raporunda; şiddet mağduru kadınların avukata erişme haklarından yoksun olduğu, hak arama sigortasının kurulması bir yenilik olarak kaydedilmiştir

Genel olarak Yasanın ağırlığını kaybettiren düzenlemeleri sıralayalım:

Aile bütünlüğünü olumsuz etkileyen unsurlar ile boşanma olayının araştırılması ve aile kurumunun güçlenmesi için alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla yapılan Meclis "Araştırma Komisyonu Raporunun" pek çok maddesi 6284 sayılı "ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair kanun "ve kadınlara karşı ev içi şiddetle dair İstanbul Sözleşmesi'ne aykırıdır.

- Komisyon raporunda önerilen maddelerin bu haliyle kanunlaşması, uygulamaya koyulması, kadın hareketinin kazanımlarının yok edilmesi, kadına yönelik şiddetin içinin boşaltılması demektir. Komisyonun kanun tasarısını geri çekmesini,

- Erkek şiddetine maruz kalan kadınlara devlet tarafından hak arama sigortasının sağlanması gerekmektedir. Adli yardımın "bütçe yetersizliğinden" dolayı, uygulamada az sayıda kadın bu haktan yararlanabilmektedir. Şiddete uğrayan kadının dava ve avukatlık masraflarının devlet ve özel sigortalarca karşılanmasını,

- buna ilişkin birim oluşturulması yönünde TBB'nin ve baroların çağrıda bulunmasını, Şiddete maruz kalan kadının defalarca aynı ifadeyi sistem içerisindeki farklı birimlere vermesinin önüne geçilmesi için karakollarda ilgili birimlerin kurulmasını,
- CMK Madde 234/5'teki sınırlama nedeniyle beş yılın altındaki cezalara ilişkin suçlarda şiddete maruz kalan kadınlar, okuma yazma bilmedikçe ya da on sekiz yaşının altında olmadıkça, avukat desteğinden/hukuksal yardımdan yararlanma olanağı bulunmamaktadır. Bu uygulama zaten sarsıntı (travma) altındaki kadının ilk beyanlarının uygun şekilde alınmamasına, dolaysıyla soruşturma aşamasının sağlıksız işlemesine yol açmaktadır.
- Tüm bu sorunların aşılması," İstanbul Sözleşmesi" e uygun hukuksal koruma sağlanabilmesi için CMK'Madde 234/5' teki sınırlamanın sadece, cinsel saldırı suçu açısından değil, cinsel taciz, yaralama, hakaret, huzur ve sükûnu bozma, tehdit, şantaj suçları açısından da kaldırılmasını,
- Suçlar yönünden de Baro tarafından şiddete maruz kalan kadınlara, avukat görevlendirilmesi hakkı tanınması şeklinde düzenleme yapılmasını istemişlerdir.

6284 sayılı Kanun çıktıktan sonra, şiddet konusu, uygulayıcı ve mücadeleci avukatların elinde kadınlara pek çok yeni kazanımlar getirmektedir[101]. Bir başka uygulamalarla da kadınları aile içinde tutma girişimleri sergileniyor. Türkiye' de geldiğimiz noktada kadın hakları alanında kazanımlar ve kaybedilenler arasında zorlu bir yol aldığımızı söylemeliyiz.

Kadının şiddete uğraması sıklığı karşısında 6284 sayılı Yasa önemli bir dayanak sayılmaktadır. Mülki amir yer yokluğu ne-

[101] 6284 sayılı Kanun son olarak 15-17 Ekim 2016 Tarihinde, Adana'da AKDAM' ın misafirliğinde, Mor Çatı' nın düzenlemesinde 19. Kadın Sığınakları ve Danışma / Dayanışma Kurultayı yapıldı. Burada "Kadına karşı Şiddetle Mücadelede Yerel Yönetim yaklaşımları, Kadın örgütleri ile İşbirliği İmkânları çok yanlı çalışma grupları oluşturularak tartışıldı. Gündemde ise OHAL kapsamında kapatılan Kadın danışma merkezleri vardı. Ne olursa olsun kadınların mücadeleden vazgeçmeyeceği bir kere daha ortaya çıktı.

deniyle barınma taleplerini yerine getirememektedir. Valilerden, kaymakamlardan, yönlendirme yapıldığında belediyelerden talep edilen maddi yardım talebi ayrıca ekonomik durum araştırmasına bağlandığından çok zor ve seyrek elde ediliyor. Tedbirlerin alınmasında kadının beyanı esas alındığından, şiddet faili tedbir uygulayan kaymakamı şikâyet edebiliyor.

Uygulamada en çok şiddet yapana uzaklaşma ve eve yaklaşmama tedbiri ile karşı koyuluyor. Müşterek konut kadına tahsis edilebiliyor. Ancak hâkimin verdiği süreler kısa oluyor, uzun süreler için kuvvetli kanıtlar aranıyor. Talebin başta yapılması durumunda çocuklar için geçici velayet hakkı alınabiliyor. Gerekli durumlarda mağdura kimlik değişimi[102] ve yüz değişimi yapılabiliyor. İş değişimi kararı verilebiliyor. Yasa TMK ile birleştirildiğinde kişisel ilişkinin kesilmesine olanak sağlanıyor. Elektronik kelepçe seyrek olarak kullanılıyor.

Ekonomik durum araştırılmasında bankalardan bilgi almak pek mümkün olmuyor. Yeni kimlik alma durumunda eski kimlik bilgilerinin silinmesi zorluklar çıkarabiliyor. Tehlikeli durumlarda çifte kimlik alması önemli oluyor. Yasanın her yerde standart bir uygulaması olmuyor. Karakolların yasayı bilmemesi aksaklıklara neden oluyor. Avukata ulaşma hakkı engellenebiliyor. Barolardan avukat sağlanması düzenli uygulanamıyor. Bazı barolarda bütçenin yetersizliği ileri sürülebiliyor. Şiddet görene sağlık yardımı verme hakkı pek bilinmiyor. Tedbir kararını uyulmaması durumları tam takip edilmiyor. Eksikliklerine karşın 6284 sayılı yasa kadın mücadelesinin kolaylaştırıcı bir aracı olduğunu söylemeliyiz.

3- Doğu Ve Batı' da Kadına Şiddet

Başka ülkelere baktığımızda, Doğuda ve Batı'da kadının iki çelişik örneğinin ayni günlerde gündemde olduğunu görüyoruz.

[102] Sevgilisinden 7 aylık hamile bir kadın nüfus ve sağlık bilgilerinin tamamen gizlenmesi talebine yargıcın 6284 yasası kapsamında olumlu karar verdiği görülmüştür (çalıştay sunusu).

A- Irak

Üstünden savaş geçen Irak' ta yaşanan kargaşadan sonra İŞİD'in şiddet yasaları topluma dayatılmaktadır. Irak parlamentosunda 30 Ekim 2018 günü yapılan oturumunda, bazı milletvekilleri tarafından medeni kanunun değiştirilmesini içeren bir yasa taslağı sunuldu. Yasa taslağı; çocuk evliliklerin önünü açtığı, erkeklerin birden fazla evlilik yapmalarını sağladığı ve miras davalarında kadınları paysız bıraktığı gerekçesiyle yoğun eleştirilere neden oldu. Irak medeni kanununda ciddi değişiklikleri içeren bu yasa tasarısına göre, erkekler kanuni yollar dışında dini vecibelere göre 9 yaşındaki bir kız çocuğu ile evlenebilir. [103]

Yeni yasa tasarısı evlilik içinde tecavüzü de meşrulaştırıyor. Kadının rızası olmasa da erkeğin istediği zaman eşiyle cinsel ilişkiye girmesi hak sayılıyor. Yasa tasarısına göre, kadının evden çıkmak için de kocasından izin alması gerekiyor".

B- Türkiye

2018 yılındayız. Ve Diyanet, buluğ çağında çağında olan çocuklara" evlilik fetvası" vermektedir. İslam' a göre erkekler için ergenlik yaşı 12, kızlar için 9 imiş. Diyanet İşleri Başkanlığı'na göre kızlar ve erkekler, bulûğ çağına girdiğinde nikâh kıyabilirler. Olmadı Diyanet yeniden düzeltme yapıyor. "Bir kız 17, erkek 18 yaşından önce evlenmemeli" Bu arada bir haber "küçük kız" evlenmek üzere iken kurtarıldı.

Bu arada TBMM sini uzun zaman işgal eden "cinsel istismar yasasının" geri çekilmiş, hazırlıklar başka bir tarihe ertelenmiştir. [104] Ancak Başbakan "cinsel istismar suçlarında, fail ve mağdurun evlenmesi halinde cezasızlık öngören kanun önerisinin Meclis Komisyonu'nda tekrar görüşüleceğini açıklamış.

---

[103] https://www.alevinet.com/2017/11/16/bu-tasari-kadin-ve-cocuklar-icin-zulumdur/ ve ayrıca bkz. https://www.sabah.com.tr/dunya/2014/03/15/irakta-cocuk-gelin-mesrulasiyor

[104] https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/180951-cinsel-istismar-tasarisi-geri-cekildi

Akıl almaz teklif erken yaşlarda evliliklere siyasetin nasıl baktığını çok güzel ele veriyor.[105] Ne yazık ki, aile bilincine sahip olmadan yapılan evlilikler, bozuk aile düzeninin sürmesinin ve çocukların erişkin insan olamadan, çocukluklarının yaşam sevinçlerini de söndürmektedir.

Bu örnekler, kız çocuklarının sistematik cinsel şiddet uygulandığını göstermektedir. Henüz kadınlar, üçüncü cinsler, hayvanlar henüz yanlış bir tarih parçasında yaşamaktadır. Kadınların ontolojik farklılığı, tarihi, hukukun yapısı, felsefenin özü, psikolojinin açılımları erkek düşünce yapısının ürünüdür. Hepsinin birleşimi "sistemin politikasını" belirler. Bireyin vicdanını da kirletir. Kadınların seslerini de bastırır. Aslında hukuksal anlamda "kişilik hakları" çerçevesinde "kendiliklerimiz" saklıdır. Yeter ki, kendimizin gücünün farkında olalım.

C-Almanya

Almanya ve İngiltere' de kadınların cinsel şiddete karşı korunması gündemdedir. Almanya' örneğine değinelim. Almanya' da yeni bir yasa ile kadınların karşı karşıya kaldıkları cinsel şiddet konusundaki tepkilerinin önemi ve değerlendirilmesi benimsenmiştir. [106]

Maddenin en büyük özelliği "hayır" veya "dur" gibi ifadelerin karşı koyma/rıza göstermeme olarak yeterli kabul edilmesidir.

---

[105] "Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı'na geçici madde eklenmesi amacıyla AK Parti Grup Başkanvekili Mehmet Muş ve bazı milletvekilleri tarafından önerge verildi. AK Parti milletvekillerince kabul edilen önergeyle; cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir neden olmaksızın 16 Kasım 2016'ya kadar işlenen cinsel istismar suçunda, mağdurla failin evlenmesi durumunda CMK'deki koşullara bakılmaksızın hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına, hüküm verilmişse cezanın infazının ertelenmesine karar verilecek. Zamanaşımı süresi içinde evliliğin failin kusuruyla sona ermesi halinde, fail hakkında hüküm açıklanacak veya cezanın infazına devam edilecek. Fail hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına veya cezanın infazının ertelenmesine karar verilmesi durumunda, suça azmettiren veya işlenişine yardım edenler hakkında kamu davasının düşmesine veya infazın ortadan kaldırılmasına karar verilecek.

[106] Ne yazık ki, 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan Darbe girişimi nedeniyle çıkarılan OHAL kapsamında pek çok "Kadın Danışma Merkezi" kapanmıştır.

Almanya'nın Ceza Kanunu 177. Maddesinin eski hali, kurbanın fiziksel olarak da karşı koyması gerektiği, aksi takdirde sadece sözlü itirazın tecavüzün varlığının tespitinde yeterli olamayacağı şeklindeydi. Saldırgan kurbandan açık ara güçlü olsa ve kurbanın fiziksel karşılığının herhangi bir etkisi olamayacak olsa dahi sonuç değişmezdi.

Yeni düzenleme ilk olarak 2015 yeni yıl kutlamaları için Köln meydanında bulunan birçok kadının taciz ve tecavüze uğraması ancak sadece 2 kişinin suçlu bulunarak 1'er yıl ceza almaları ve bu cezalarının ertelenmesiyle gündeme gelmişti. [107]

Yeni düzenlemeye göre:

* Kurbanın, saldırgana sözlü karşı koyması tecavüz suçunun varlığının kabulünde yeterli kabul edildi.
* "Elle taciz" fiili de 177. Madde kapsamına sokuldu.
* Grup saldırılarında sanıkların daha kolay yargılanması öngörüldü.
* Ayrıca bu yasanın kurbanların daha rahat suç duyurusunda bulunmasını sağlayacağı düşünülüyor.

Alman Ceza Kanunu'nun tecavüz hükümlerinin yetersizliği, eşler arasında tecavüzün suç olarak kabul edilmesinin ancak 1997 senesinde kararlaştırıldığını ifade ederek gözler önüne

[107] Gina-Lisa Lohfink davası ve sonucu ise yeni düzenlemenin derhal yürürlüğe konulmasında etkili olmuştur. Lohfink, 2 adam tarafından tecavüze uğramış olup bu saldırı, saldırganlar tarafından da videoya çekilmiştir. Ancak mahkeme videoda Lohfink'in fiziksel olarak saldırganlara karşı koymadığı ve sadece "hayır/durun" demesinin Almanya'nın Ceza Kanunu 177. Maddesinin o esnada yürürlükte olan haline göre yeterli sayılmayacağı ve rızasının varlığının kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve Lohfink, "haksız suçlamaları" sebebiyle 24.000 Euro ödemeye mahkûm edilmiştir. Saldırının videosu olması ve kurbanın açık bir şekilde sözlü olarak karşı koymasına, (Esasen tecavüz uyuşturucusu etkisi altında olduğu ve fiziksel olarak karşılık veremeyeceği videoda görülmektedir) rağmen kurban aleyhine para cezasına hükmedilmiş. 2014 yılında yapılan bir araştırmaya göre tecavüz vakalarının sadece %10'unun şikâyet edildiği ve bu sayının sadece %10'u kadarının bir hükümle sonuçlanmış. Söz konusu yasa hükmünün derhal gözden geçirilmesi gerektiği konusunda kamuoyunu harekete geçirmiştir.

serilmektedir. Aktivist Lunz bu düzenlemenin yeterli kabul edilemeyeceğini ve "haksız suçlama" denilerek kurbanların mahkemelere başvurmasının para cezası nedeniyle engellendiğini ve yasanın "evet, evet demektir" şeklinde düzenlenmesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

Ülkemizde cinsel şiddet gören kadın başına gelenleri kolay açıklayamamaktadır. İkinci bir işkence ile karşılaşmaktan korkmaktadır. Cesareti olan bu kez olayı kanıtlarını toplamakta zorlanmaktadır. Kadınların resmi katlara başvurma konusunda yeterli bilgileri yoktur. Bir avukatın yardımına gereksinim doğmaktadır. Cinsel şiddete uğrayan bir avukatın durumu bu konuyu özetlemektedir.[108]

Almanya' da toplumun erkek-kadın ayırımının ötesine geçtiği ve insan kavramına daha çok yaklaştığını görmekteyiz. Almanya'da "üçüncü cinsin" kabulü, çok önemli bir gelişimdir. Üzerinde durmak istiyoruz:

"Almanya'da Anayasa Mahkemesi, bebeklerin doğum belgelerine cinsiyetlerinin erkek ya da kadın dışında bir cinsiyet seçeneği olması gerektiğine karar verdi.[109]

Kararla Almanya, anne ve babalara interseks (iki cinse de ait genital organlar, üreme organları ve/veya farklı kromozomlara sahip insanları kapsayan biyolojik bir durum) çocuklarını üçüncü cinsiyet olarak yazdırmalarına izin veren ilk Avrupa ülkesi oldu. Konu Anayasa Mahkemesine kadın olarak kaydedilen, ancak kromozom testleri sonucu erkek ya da kadın

---

[108] Üniversite öğrencisi olduğu dönemde tecavüze uğrayan genç bir avukat, yıllardır psikolojik tedavi görür. Tedavisi sürdüğü için hâlâ avukatlık yapmaya başlayamayan genç kadın, "Ben bunları yaşarken o beraat etti" diyerek acısını dile getirir. Olay 2011 senesinde Antalya'da yaşandı. O tarihte 20 yaşında bir hukuk öğrencisi olan G.K. S.Ö. isimli bir erkek tarafından tecavüze uğradı. Yaşadıklarının etkisini üzerinden atamayan genç kadın, ancak 2 yıl sonra kendisini hazır hissederek şikâyetçi oldu. Şikâyet sonucunda Antalya 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan davada toplam 7 duruşma görüldü ve dava 2015 yılında, sanığın beraatıyla sonuçlandı. Beraat kararı olarak, "S. Ö.'nün G.K. ile rızası dışında ilişkiye girdiğine dair kanıtın olmaması" gösterildi. Dava sonucuna tepki gösteren G.K. ve avukatı kararı Yargıtay'a taşır. Bkz.@demetsrgnsargindemet@gmail.com.

[109] http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41923916

olduğu tespit edilemeyen bir davacı tarafından getirildi. Karlsruhe kentindeki Anayasa Mahkemesi, hükümete erkek ya da kadın olmayan üçüncü bir cinsi belirleyen bir yasa geçirmesi için gelecek yıl sonuna kadar süre verdi. Bir hükümet sözcüsü, mahkemenin kararına uyacaklarını açıkladı. Kararda ayrıca, mevcut mevzuatın interseks bireylere karşı ayrımcı olduğu vurgulandı. Üçüncü cinsiyete "inter" veya "çeşitli" adı verilebileceği söyleniyor. İnterseks bireyler, hem erkek hem de kadın cinsel özellikleriyle doğuyorlar. BM, bu durumdan dünya nüfusunun yüzde 1,7' sinin etkilendiğini söylüyor.

Almanya Aile Bakanı Katarina Barley de kararı onaylıyor. Sosyal Demokrat Partili politikacı Berlin'de yaptığı açıklamada "Tam olarak erkek ya da kadın özelliklerine sahip olmayan bu kişilerin nüfus kayıtlarında cinsiyet hanesi boş bırakıldığında bunların genel kişilik hakları incitilmiş oluyordu. Ayrıca (Almanya'daki) mevcut ayrımcılık yasağını da çiğneyen bir uygulamaydı."

"Aile Bakanı, yeni bir düzenlemenin zamanının çoktan gelmiş olduğunu kaydederek, Federal Anayasa Mahkemesi'nin kararına ilişkin yasal düzenlenlemeleri bir an önce uygulamaya koymalarını talep etti."

"Yaklaşık 10 yıldan bu yana faaliyetlerini sürdürmekte olan Federal Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi ise kararı tarihî olarak niteledi. Daire Başkanı Christine Lüders bu karar sayesinde Federal Meclis'in yaz aylarında süpriz bir biçimde kabul ettiği ve eşcinsel çiftlerin evlenebilmesine de imkân tanıyan düzenlemenin artık interseksüeller için de geçerli olacağının altını çizdi."

"Almanya İnterseksüeller Derneği'nden Lucie Veith da DW'ye yaptığı açıklamada "Bu karar insan hakları açısından büyük bir adım. Şimdi sıra artık bu kararın yasal düzenlemesindedir" diye konuştu."

"Karar öncesinde bir bilirkişi raporu ile interseksüel bireylerin eşit muamele görmesi yönünde girişimde bulunan Alman İnsan Hakları Enstitüsü de kararı memnuniyetle karşıladı."

"Karara mesafeli tepki ise Almanya İçişleri Bakanı Thomas de Maiziere'nin sözcüsü Johannes Dimroth'dan geldi. Dimroth bugün Berlin'de yaptığı açıklamada "Karar henüz çok yeni. Onun için bir değerlendirmede bulunmak istemiyorum. Ancak elbette ki karara saygı duyuyoruz"demekle yetindi."

"Federal Anayasa Mahkemesi 31 Aralık 2018'e kadar bu konuda yeni bir yasal düzenleme yapılması için yasama kurumlarına süre tanıdı. Buna göre nüfus kayıtlarında cinsiyet hanesinin ya tamamen ortadan kaldırılması ya da üçüncü bir cinsiyet hanesinin koyulması hedefleniyor.

Kadınları Yaşanan acılara karşı kadınlar her yerde ayaktadır. Ülkemiz için bu önemli bir şanstır. Erkeklerden farklı olarak kadınların yaşam biçimi çok daha yaratıcı nitelik taşır. Özcü bir anlatımla değil, deneyimlerin birikimleri nedeniyle; acılardan umut çıkarmak, olumluya döndürmek, evrilmek ve taciz, tecavüz ve kadın cinayetleriyle ilgili davalarda birlikte (kadın kuruluşları ve avukatlar) olmak kadınların kazanımlarıdır.

İktidarla kadınlar arasındaki somut ilişki Afkanistan örneğini ile ortadadır. "Taliban "yönetimimde kurguyu aşan gerçekler gündemdedir. Ödüllerle değerlendirilen "Osama"ve "Parvana" filmleri, toplumsal yıkımların baskısıyla kadınların da erkekleşmesinin öyküsünü anlatmaktadır. Afganistan'da var olabilmek için erkek kılığına giren kadınlar, iktidar ve militarizmin felç edici yanını sergilemektedir. Filmlerde 11, 12 yaşında kız çocuklar, savaş nedeniyle erkekleri kalmayan aileleri için, erkek kılığına girerek, erkekler arasında var olmaya nasıl dayanmalarını göstermektedir. Kadınların erkek olarak sokağa çıkmışlar, kendi biyolojik varlıklarını sonunda yok etmişlerdir.

BÖLÜM II

ŞİDDETİN SİYASAL ARAÇLARI

1- Devletin Varlık Nedeni

Devlet, çok basit bir anlatımla egemenliği altında bulunan insanlara hizmet etme biriminin hukuksal adıdır. İlk varlık nedeni hukuksal güvenliktir, adaleti sağlamaktır. Platon, Politeia adlı yapıtında, devletin varoluş nedenini ve temelini "insanların bir arada yaşama ve birbirlerine gereksinim duymaları olgusundan hareketle açıklar. Platon devletin varlık nedenini bir bilgi nesnesi olan "devlet" ideasında bulur. Siyaset felsefesinin amacı devletin oluşunun bilgisini vermek değil, devletin varoluş amacının bilgisini vermektir.[110]

Devlet çağdaş modern dönemde laiklik bağlamında bir yeryüzü iktidarına sahip olmanın hukuksal adıdır. Teokratik yapının sürdüğü devletleri demokrasiye odaklanan çağdaş rejimler olarak kabul etmek mümkün değildir. Devletin kendini oluşturan toplulukla, bireyle ilgisi öncelikle salt iktidar(tüm vatandaşlar adına) kavramı ile olur.

Cangızbay, "devlet, insan türü açısından mutlak bir zorunluluk olmadığı gibi, kendisini tercihe şayan kılacak herhangi bir etik dayanağı da bulunmayan bir örgütlenme biçimidir. Genel olarak devletin kendisi için bunları söylüyorsak, devletin mün-

[110] http://www.felsefe.gen.tr/filozoflar/platon-devlet-nedir-ne-demektir.asp

ferit modelleri (çokuluslu devlet, ulus-devlet, üniter devlet, federal vb...) için de aynı şeyleri hem de çok daha fazla altını çizerek söylemiş olacağımız da açıktır," demektedir.[111]

Devlet çağdaş modern dönemde laiklik bağlamında bir yeryüzü iktidarına sahip olmanın hukuksal adıdır. Teokratik yapının sürdüğü devletleri demokrasiye odaklanan çağdaş rejimler olarak kabul etmek mümkün değildir. Devletin kendini oluşturan toplulukla, bireyle ilgisi öncelikle salt iktidar kavramı ile olur.

Genel olarak toplum içinde kurulmuş devleti iktidarın iki yüzü vardır.[112] Roma tanrısı olan Janus hem geçmişi hem geleceği bu iki yeteneği ile görür ve bu nedenle heykeli de ikiyüzlü olarak betimlenir. Birinci yüzünde **egemenlik**, ikinci yüzünde **hukukun üstünlüğü** ve evrenselliği temelinde herkesin hak ve sorumluluklarına dayalı kamu yararına bir düzen kurmak vardır. Asıl önemli olan egemenliğin hukukun üstünlüğü adına mı yoksa egemenliğin hukuku kendi için mi kullandığıdır?

Thomas Hobbes'in kurguladığı **Leviathan**'dan, Michel Faucault'un Panoction'nuna kadar ayni düşünceler geçerlidir.[113] Leviathan, Tanrı, insan, hayvan, makine karışımı bir varlık olarak betimlenirken, **Panoction** modern devletin gözetim ve denetim mekanizmaları ile işlevsellik kazanır. Başarılı başarısız ama her ikisi de insanlık adına mutlak bir güç odağı olarak kavranır.

Özellikle 1980'ler sonrası büyük anlatıların anlam yitirmesi ve postmodern dönemin başlaması ile insanın dünyada tüketici birey olarak tanımlanması daha büyük güç odakları karşısında yıkıma uğraması, devletin ortadan kalkmasına kadar giden tartışmalar kafaları karıştırır. Zaman içinde devletin bireyle iktidar ilişkisi siyaset ve demokrasi kavramlarıyla bağımlı olarak

111 http://www.baransav.com/?Syf=18&Hbr=33811

112 Duverger, Maurice Politikaya Giriş, Çev. Semih Tiryakioğlu, İst,1971, s. 14-15

113 Bkz. Güleryüz, Behçet, Devlet Ya da Disiplin, Doğu Batı, Sayı 19, 2002, s. 175-187

değişik baş gösterir. Küreselleşmiş bir dünyada "çokluk" adına adalet aranmaya başlanır.

Bu dönüşümün etkileri Türkiye'de daha sancılı olmaktadır. Çünkü laiklik hukuksal bir ilke olmakla birlikte siyasette oturmamış ve demokrasinin çoğunlukçu mu, yoksa çoğulcu mu olacağı seçkisi yapılmamış gözükmektedir.[114]

Asıl unutulan ise ne Mecliste çoğunluk sayısı olmayan ne de toplumda çoğulcu grup haklarını kullanamayan kadınlardır. Bu durumda kadınlar için adalet ve aileden başlayan bir demokrasi ütopya mıdır? Sorgulamak ve çıkış yollarını zorlamak durumundayız.

Keymen bir yazısında; ülkemizde, mutlak egemen devlet ya da neo- liberal teknik devlet biçiminde yapılan cılız demokrasi tartışmalarını eleştirerek, devlet iktidarının kuramsal ve siyasal niteliğini ortaya koymaya yönelmektedir: [115]

Buna göre; devlet iktidarının iki boyutu vardır. Birinci boyutu devletin uluslararası hukuksal özne olmasıdır. İkinci boyutu ise toplumu dönüştüren siyasal bir güç, bir ideoloji olmasıdır**.** İkinci durumda toplumun en güçlü siyasal aktörü olarak, baskılama hakkıyla kendine meşruluk kazandıran bir güce sahiptir.

Devlet ikinci hakkını nasıl kullanmaktadır?

Siyasal demokrasi 'halk egemenliği' üstüne kurulur ve vatandaş hakları içinde kurumlaşır. Devlet halk kavramı ile vatandaşlık arasında bir ilişki kurarak; vatandaşlık kavramını kamusal alana, farklılıkların (sınıf, cinsellik, yaşlılık, ırk, dinsel, etnik) özel alana yerleştirir. Kimlikleri bölen ve hakların evrenselliğine ters düşen bu ayırımın sakıncasını Keymen şöyle açıklar:

"Bireysel haklar vatandaşlık statüsüne içerlenirken, farklılık hakları bu statüden dışlanmakta ve eşitlik bireysel temelde

---

[114] Bkz.Alev, Coşkun, Tarihi Unutmamak-Günceli Yakalamak, Gamze Akdemir, Cumhuriyet Kitap, sayı, 879.

[115] Keymen, E.Fuat, Devlet Bekası-Hukukun Üstünlüğü Karşıtlığı, Doğu Batı, 2000-01, sayı 13,s 145)

fırsat eşitliği olarak tanımlanırken, üretim süreci ve dağıtım düzeyinde yapılan eşitlik talepleri kamusal alan içinde düşünülmemektedir".

Bu durum, modernite içinde devletin siyasallaşmasının ve devlet iktidarının toplumsal ilişkiler üzerinde hegemonyası sonucunu doğurur ve meşruiyet bağıntısını eleştiriye açar.[116] Diğer taraftan ekonomik liberalizm siyasal liberalizm anlamına gelmez. Devlet ve sivil toplumun birlikte demokratikleşmesi asıl sorundur. Siyasa da bu anlamda toplumla devlet arasında sağlam bir köprü işlevi görmelidir.

Kahraman, Cumhuriyetin zaman içinde değişimlerine işaret eden bir görüş ileri sürer:[117] Burada; devletin ilksel ve ülküsel kabulleri bakımından siyaset, materyalist-pozitif bir temelde yapılanmıştır. Ancak, Cumhuriyet –meclis-halk egemenliği türünden denklikler içinde yasaların egemen olduğu bir toplumun kurulması beklenirken, (nomokrasi'nin gelişiminin sürdürülemediğini), hukukun ve insan haklarının üstünlüğü yerine yasanın üstünlüğü anlayışı ile hukukun devletin amacına hizmet etmeğe evrildiği ve teleokratik (erekyönetsel) devlete dönüştüğü açıklanmaktadır.

1930'lar sonrası oluşan ideolojik Kemalizm'le ilgiyi ise şöyle kurar:'1920'lerde hatta erken 30'larda bir Kemalizm varsa (ilk dönem Kemalizm kanımca budur) bu 19.yüzyıl Türk modernleşmesinin o dönemdeki nihai tarihsel kapasitesidir. Söz konusu hamle materyalist düşüncenin ithal edilmesiyle başlar. Jön Türklerin benimsediği Comte'cu pozitivist ideolojinin aydın öncülüğü tezi ile devam eder… Kemalizm bu çizginin uzantısıdır**. Dünyayı dünyanın bilgisiyle açıklamak maksadıyla** kendisini yönlendirdi ve düşüncesini uygulamaya koymak için dönemin dinsel otoriter bürokrasisini ortadan kaldırmayı şiar edindi. Bu yönü ile uzun bir tarihsel çizginin uzantısıdır. Sonra ondan radikal bir kopuşa da denk gelir. İkinci dönem Kema-

116 Keymen, s. 149.

117 Kahraman, Hasan, Bülent, Teleokratik devlet ve irtica, Radikal İki, 15 Ekim2006

lizm bu kapasitesini muhafaza eder fakat ona devlet öncelikli bir misyon daha kazandırır. Kemalizm kendisine bu noktada yenik düşer. Çünkü hem modernleşmenin iç paradokslarıyla amaç edindiği **Kant'çı anlamdaki özgür bireyi yaratma** projesinden uzaklaşır, hem de devlete öncelikli vurgu onu bürokratikleşmeye ve bir retorik olmaya iter.[118]

Ne var ki, asıl altı çizilecek konu bugün devletin Kemalist çizgiden çok uzaklaşmış olmasıdır. Orhan Bursalı, 1938 den bu yana değişimleri sıralarken haklı olarak 'bugünkü devlet Kemalist mi, diye sormaktadır.[119]

2- İktidar Kavramı

A- Tanımı

İktidar sözcüğü, kaba güç kullanımından bilgi/iktidar kuramına kadar çok anlamlıdır. Kişisel boyutta George Orwell'in yapıtında yer alan bir soru ile tanımlayabiliriz:[120]

-Bir adam diğerine nasıl iktidar uygular, Winston?

-Ona acı çektirerek.

Böylece iktidarın ikinci kişi ile başladığı da söylenir.[121] Genelde iktidar mağdur olan açısından tanımlanmaz. Yapan açısından, en büyük iktidar odağı siyasal güç devlettir, gibi.

Devlettir, derken ilk iktidar tohumunun, tarih öncesinde, bir toprağa el koyma biçiminin örgütlenmesinden (akrabalık- aile) ve bu örgütlenmenin farklı toplumsal akımlar karşısında geçirdiği değişimden kaynaklandığını ileri süren Tillion'u anımsamak gerekir.[122]

---

118 Bkz. Kahraman, H. Bülent, Radikal İki, 26 Kasım 2006.

119 Bursalı, Orhan, Cumhuriyet,14Aralık 2006.

120 Hardt M. - Negri, A. Çokluk, Çev. Yıldırım, Barış, Ayrıntı Yayınları, İst. 2004, s. 36

121 Esgün, İ.Uğur Makro İktidar, Mikro İktidar ve Hukuk Birikim, sayı 118, Şubat 1999, s.30

122 http://www.metiskitap.com/catalog/book/4634

Akal, siyasal iktidar nedir, sorusuna siyasal iktidarla iktidar arasında ancak kapsam farkı olduğuna işaret etmekte ve ailenin de yer aldığı sosyal, siyasi ve hukuksal ilişkiselliği şöyle dile getirmektedir:[123]

"Kuralın hâkimiyeti" diye adlandırılabilecek bir üstünlük sosyalliğin bir ürünüdür. Buna göre otorite ve güç, ilke ve kullanım… en basit toplumdan en karmaşık topluma kadar, her sosyal bütünün vazgeçilmez biçimde kurduğu siyasal iktidar ilişkisinin iki unsurudur. Her toplum da bu ilişkiyi kurduğu için eşzamanlı olarak sosyal, siyasi ve hukukidir".

Akal, "çok basit olarak iktidar bir tarafın diğer tarafa istediğini yaptırması' biçiminde tanımıyla siyasal iktidarın ilişkisel boyutuna değinmekte ve önemini şöyle açıklamaktadır:[124]

''İlişkisel iktidar tanımında, hem özneyi hem onun gücünü, konumunu, hedefini belirsizleştirmeye yönelik bir anlayış hakimdir….İktidar burada keyfilik ve güç sözleriyle değil, karmaşık ama kurallandırılmış değiş-tokuş ilişkileri çerçevesinde, kaçınılmaz bir sosyalliğe bağlı olarak ele alınmaktadır….İktidardan ancak değiş-tokuş ilişkisinin avantajsız diye adlandırılanın rızası varsa söz edilecektir. Bu rıza yoksa orada iktidar, daha doğrusu iktidar ilişkisi yok, yalnızca kaba güç vardır…. Baskıdan daha önemli olan ikinci yönü, zorlanan tarafın bu zorlamanın yararına inanması, onu kabul etmesidir. Baskıyı rıza karşılayacaktır. İktidarın deyim yerindeyse yasallaştırılmış bu tanımı en basit iktidar ilişkisinden en karmaşığına kadar tüm ilişkilere uygun düşer''.[125]

Akal başka tanımlara da değinmektedir:

Julien Freund, "güç bir bireyin ya da topluluğun hareket etme ve tepki verme yeteneğidir'.

---

123 Akal, Cemal, Bali, İktidarın Üç Yüzü, Dost Kitapevi, 3.Bası, Ankara, 2005, s. 359- 360

124 Akal, s. 346-347

125 Aile içinde yaşanan şiddet ve töre cinayetleri çoğu kez "sessiz bir kabule" dayanır.

Hannah Arendt 'iktidar insanın hareket etme, ama uyum içinde hareket etme yeteneğine denk düştüğünü' söyler.

Wright Mills 'iktidar seçkinleri siyasetçiler, ekonomistler ve askerlerden oluşur'.

Talcott Parsons 'iktidar kim olduğu önemli olmadan bir şeyi yapma olanağı ya da yeteneğidir'.

Max Weber, "güç eşitsizliğini kaçınılmaz görür. O temsilcilerle, temsil edilenler arasındaki ayrılığı temel almakta ve bu ayırımın derecesine göre patriyarkal temsil, serbest temsil en iyi durumda ise koşullu temsil ile iktidar ilişkilerinin adım adım yumuşatılmasını öngörür.[126]

Turner'e göre:

İnsan ilişkilerinde otorite ve güç sorunu çerçevesinde yavaş yavaş gelişen bir eşitsizlik sorunu baş gösterir. Bu güç ve otorite sorununun yanında, cinselliğin düzenlenmesi, yeni nesilleri üretimi ve eğitimi, ailenin ve hane yapısının denetimi gibi daha açık sorunlar vardır. Güdülenme sorunu sırf bir rekabetçi burjuva toplumu icadı değildir. İnsanların kaçınılmaz olarak yaşlanmalarıyla, emekli olmalarıyla hastalık ve rahatsızlıklara daha yatkın hale gelmeleriyle ilintili başka eşitlik sorunları da vardır. Yaşlılar en elverişli toplumsal koşullarda bile damgalanır, horlanır bir yerde".

Arkasından ekler:

> *"Toplumlar da eşitsizlik nüksedip dursa da, günlük yaşamın ana hatlarını belirleyen karşılılıktan doğan 'doğal' bir hak gözetme ve adalet duygumuz vardır. Eşitsizliğe karşı çıkmak, direnmek eşitlik kadar kaçınılmaz görünüyor. …Ütopyacı mutlak adalet ve ve eşitlik arayışları, birer ütopya diye görülmemelidir, eşitliği arttırmaya yönelik bazı pratik önlemler ahlaken istenir şeyler olacaktır hep".*[127]

---

[126] Hardt -Negri, s.61-263.

[127] Turner, Brian, Eşitlik, Çev: Şener, Sina Bahadır, Dost Kitapevi, Ankara,

Esgün, iktidarı,"bir bilinçli nesneleştirme süreci" olarak tanımlayarak, iktidarın her şeyden önce bir hastalık (sosyo-patoloji) olarak algılanması ve toplumca reddedilmesi' gerektiğini söyleyerek farklı bir görüş ileri sürer. [128]

Bir de iktidarın kıpır kıpır durumu var. Ayşe Kadıoğlu bu iktidarı "yat kat sahibi" olmakla değil,' hareketlilikle' açıklıyor ve günümüzde yersiz yurtsuz, göçebe sınır tanımayan kişiler arasındaki iktidar sahibi olanlara dikkat çekiyor.[129]

B- Yaygın İktidar Kavramı

Postmodern dönemden 1950'lerde söz edilse de 1980'lerden sonra etkinleşir. Bauman bu döneme 'kendi için modernite' demekte ve ahlaksal seçim ve sorumluluklarla baş başa kaldığımızı açıklamaktadır:[130]

Çünkü olup bitene dışardan bakıldığında belirsizlik ve çoğulculuk görülür. Modernite içinde egemen öğe ulus-devlet, ekonomik yönetimi, siyasal otoriteyi ve kültürel hegemonyayı birleştiren, tarihte bir eşi daha olmayan bir kurum iken, ekonomik küreselleşme, kültürel parçalanma sonucu saf siyasal otoriteye indirgenir. Ne kadar dayanacaktır? Amaç çağdaş yaşamın zamansal ve mekânsal akışını yakalamaktır. Nasıl yakalanacaktır?

M.Faucault'un radikal analizi ile yanıt verelim: [131]

"İnsan ya da birey gibi özne konumları a priori (deney dışı) gerçekler değildirler; Bunlar muhtelif mekân formlarında köklenmiş özgül iktidar ilişkileri dolayımı ile inşa edilen kurgulardır".

1997, s.118-119

128 Esgün, s. 25-40

129 Bkz. Kadıoğlu, Ayşe, Radikal İki,18 Nisan 2004.

130 Baumen, Zgymut, Modernite, Postmodernite ve Etik, Çev: Aytaç Yıldız, Doğu Batı.sayı19, 2002, s. 51-61

131 Bkz. Nalçaoğlu, Halil, M.F'nun kısa bir Metni Üzerine Düşünceler, Doğu Batı, sayı 19, 2002, s. 123-138

Sorun da burada yatmaktadır. Ne kadar kurguyuz? Ne kadar gerçek? Bir başka deyişle kendimizi iktidardan ne kadar uzak tutabiliyoruz?

Michel Foucault iktidarın her yerde olduğunu, yaygınlığını benimser, "iktidarın devlet aygıtlarında, yasanın dile getirilmesinde ve sosyal hegemonyalarda biçimlenen stratejilerde" gizli olduğundan söz eder.[132] "Hegemonya" sözcüğü baskı, üstünlük kurmak anlamındadır. Ancak bu baskı açık seçik görülen bir kaba güç değil, asıl haklı gibi görülen bir boyun eğme nedenidir. Faucault, Panoptikal dediği kuşatılmış gözetleme kulesiyle her an denetildiğimizi ve siyasal iktidarın toplumsal barışı sağlama işlevinin, temeldeki güç ilişkisinin bir çeşit sessiz savaş boyunca sürekli olarak tahkim edilmesi ve bunun toplumsal kurumlarda, ekonomik eşitsizlik sistemlerinde, hatta kişisel ve cinsel ilişkiler alanında somutlaşması anlamına geldiğini söyler.[133]

Artık amaç egemenliğin sürmesi değil, 'şey' leştirilmiş nüfusun refahı, zenginliğinin sürmesidir.[134] Bu nasıl olacaktır?

"Ekonomik yönetim asıldır. Benlik teknolojileri ile tahakküm teknolojileri arasındaki ilişkinin varlığı yine yönetsellik olarak adlandırılır. Bio-iktidar kavramı ise, benlik teknolojilerin sonucu oluşan birey durumunu ifadelendirir. Bio-iktidar hem yönetimin nesnesi durumunda yönetilen insanı, hem de bir yönetim nesnesi olarak kendi benliğini konu almış insanı anlatmaktadır… Birey üzerinde iki taraflı bir iktidar pozisyonu söz konusudur. Faucault'da göre yasalar kadar özel alana ilişkin cinsellik, üreme, çocuk yetiştirme, sağlık, psikiyatri gibi meseleler öne çıkmakta ve giderek yasalarla birlikte yönetici bir tarz haline gelmektedir… Bu liberal dönem sosyalliğin sona erdiğini anlatır. Bunun yerine 'girişimci kültür' geçer. İleri liberal

132 Akal, s. 349

133 Hard-Negri, s. 30

134 Köse, Elifhan, Yeni Bir iktidar Tarzı Olarak Liberal Yönetim Zihniyeti ve Beşeri Sosyal Sermaye Kavramı, 3. Eskişehir Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Tebliği, 2004.

yönetim… Vatandaşlık gibi kolektif kimlik formlarını kişisel sorumluluk, kişisel risk anlayışının geliştirilmesiyle çözen bir yönetimselliğe sahiptir".

Tüm açıklamalar bireyin özgürlüğüne ve özgürce seçim yapacağı inancına gelip takılır? Yine ayni soru karşımıza çıkar? Birey ne kadar özgürdür?

Bauman, "özgürlük bağımlılığın zıddı değildir; bağımlılıkla iç içe geçmiştir; sizler uzmanlardan daha çok hizmet alıp daha özgür olurken, onlara daha da bağımlı hale geliyorsunuz. Demek ki özgürlük bağımlılığı arttırır" demektedir.[135]

Faucault ise özgürlüğün bir yönetim biçimi olarak belirmeye başladığını açıklar. Çağın siyasi politikaları karşısında bireyin tekilliği özgürlüğü ne kadar mümkündür?[136]

Hard-Negri bir başka açıdan konuya yaklaşmaktadır:

"İç barışın, bir savaş biçimine son verip, bir başka savaşı başlatması nedeniyle, savaş bir bio-iktidar rejimi, yani sadece nüfusu kontrol etmeyi değil, toplumsal yaşamın tüm yönlerini üreme ve yeniden üretmeyi amaçlayan bir yönetim biçimi haline gelmiştir. Bu savaş ölüm getirir ama ayni zamanda paradoksal bir biçimde, yaşamı da üretmek zorundadır. Bu durum savaşın evcilleştirdiği ya da **savaşın** azaldığı anlamına değil, savaş tehdidi ve savaş şiddetinin gündelik yaşama ve iktidarın normal işleyişine nüfuz ettiği anlamına" gelmektedir.

Zaman ve mekânlar bu savaş örnekleriyle doludur; örneğin ABD de 1960' lar yoksulluğa karşı savaş,1980 'ler uyuşturucuya karşı savaş şimdilerde teröre karşı savaş gibi. Bu savaşların taktik olarak nasıl kullanıldığını şöyle açıklar:[137]

---

135 Bauman, s. 59

136 Faucaullt, cinselliğin, s. 17, 172-173, 354" insanlar hem özgür hem akıl sahibi olduğundan, doğada kendilik kaygısıyla yükümlü kılınmıştır" (koşulları sorgulamak ve ahlaken kendine dönüş).

137 Hard-Negri, s. 31

"Burada düşman belirli bir ulus-devlet ya da siyasal cemaat, hatta birey olarak değil, soyut kavramlar ve pratikler dizisi olarak kurgulanır. Yoksulluğa karşı savaştan çok daha başarılı olan savaş söylemleri, tüm sosyal güçleri harekete geçirmeye ve normal siyasal ilişkileri askıya almaya ya da sınırlamaya yarar. Ancak bu savaşlar sadece bir benzetmeden ibaret değildir, çünkü savaşın geleneksel tarifindeki gibi silahlı çatışma ve ölümcül güç kullanımı içerirler. Bu savaşlarda içeri ve dışarı arasındaki, dış çatışmalar, iç güvenlik arasındaki ayırım giderek azalır. Böylece savaş benzetmesi ve retoriğinden, belirsiz, elle tutulur olmayan düşmanlara yönelik gerçek savaşlara geçmiş oluruz".

C- Egemen İktidar, Bio- İktidar Ayırımı

Modern ile postmodernizm arasında en büyük gerilim insan ve iktidar sözcükleriyle ifade edilebilir. ***Modern Öğreti, temelde insan haklarını ve onun korunması için geçerli devlet iktidarının hukuk ve yargı nasıl sınırlanacağı mekanizmalarını ararken, postmodern söylem hakları özgürlüğü olan bir bireyin olamayacağını ve çünkü bireyin kendisinin iktidarı üreten bir ürün olduğunu açıklar.***

Faucault' bu nedenle bireyin öldüğünü söylemektedir. Çünkü modern devletin dayatması sonucunda birey, iktidarın boyunduruğunda gözetim altında tutulmakta, devlet birey eliyle egemenliğini mutlak kılmaktadır.[138]

Mustafa Kurt, 70 li yıllara damgasını vuran Faucault'ın iktidar altındaki insanını onun ağzından anlatır:[139]

"İktidar,… Belirsiz, şekilsiz, öznesiz bir olgudur ama bireylerin fiziksel gövdelerini ve toplumsal kimliklerini oluşturmaktadır… Ne zaman denetlendiğini bilmeyen insan kendi kendini denetler… İktidar kendisini bireyde oluşturmakta ve onun sayesinde ilkelerini uygulamaktadır".

---

[138] Güleryüz, Behçet, Devlet ya da Disiplin, Doğu/Batı, sayı 19, 2002, s.180 v.s.

[139] Kurt, Mustafa, (http:/bilgi toplumu.blogspot)

Bauman, "postmodernite kendi için (für sich) modernitedir" diyerek, kavramın isminden hareketle moderniteye bağlılığını ortaya koymaktadır. Ona göre;[140] "bireyden koparılıp götürülen sorumluluk duygusu geri dönüyor… Sanki modernite hiç yaşanmamış gibi ahlaki sorunlarla karşı karşıyayız. Yapbozumdular gösterdi ki, yanlıştan doğruya değil, yorumdan bir başka yoruma …-gerçekten, gerçek-olmanın çağdaş tanımı, bir ekranda görünmektir; gerçekliğin bir yansıması olarak kullanılan şey, gerçekliğin standardı haline gelmiştir… Özgürlük bağımlılıkla iç içe geçmiştir".

Bu noktada Hardt-Negri can alıcı soruyu sorar:[141]

'Özgür insan mı yoksa köle mi olacağız'? Yanıtı, Faucault, verir:

"Kendimize dönük eleştirel ontoloji, kesinlikle bir teori, bir doktrin hatta sürekli bir bilgi kümesi değil, bize dayatılan sınırların tarihsel bir analizi ve sınırların ötesine geçme olasılığıyla yapılan bir deneydir".

Bu deney, yapılacakları da gösterecektir. Ona göre; insan varlığı dünya içinde aktif biçimde var olan bir bedendir ve tarih içinde damgalanmış olmaya açıktır… Ben, ötekinin ya da ötekiliğin, yalnızca ona dayatılan kategoriler boyun eğen değil, ayni zamanda yakasını ondan kurtarabilen maddi varlıktır. Sosyal diyalogda somut bu maddi güçler birbirini etkiler… Güçler arsındaki ilişkilerden bir agonizm, yani 'ayni anda hem karşılıklı dayanışma hem de mücadele durumunda' bir ilişki doğar. Hakiki insancıl tarih böyle başlar".[142]

Falzon'un tarih tarafından giydirilmiş hümanist insanın mutlak anlayışından, Faucaullt ile gerçek insana geçiş vurgusu önemlidir.

---

[140] Bauman, Zygmunt, Modernite, Postmodernite ve Etik, Doğu/Batı, 2002, sayı 19, s51-61

[141] Hardt-Negri, s.300

[142] Falzon, Christopher, Faucault ve Sosyal Dialog, Parçalanmanın Ötesi, Çev: arslan, Hüsamettin, Paradigma Yayınları, ist. 2001, s.68-71.(Bu sayfalardaki açıklamalara kendi seçtiklerimle yer verdim.)

Hukuk kavramı ben ve ötekinin karşılaşmasıyla yeniden üretilecek ve çokluk "itaatsizlik hakkını", "farklılık hakkını" birincil önemde benimseyecektir.[143]

Postmodernizm modern hukuku eleştirmekte ama yeni hukuku reddetmemektedir. Çünkü iktidarın parçalanması, yaygınlaşması beraberinde mücadeleyi de getirmektedir. Hukuksal mücadele genelin bir parçasıdır.

D- İktidarın Kadın Politikası

Hükümetin kadın politikası yasaların getirdiği kazanımlara sürekli biçimde bir karşı duruş sergilemektedir. TBMM gelen yasaların eşitlik denetimi için kurulan komisyonun adından mı, açıkça kadın hakları ihlali sayılan kürtaj yasaklarından mı, iktidarın kadını aşağılayan dilinden mi söz edelim. Kadınları eşit değil ikincil gören ve biat sistemiyle yürüyen türlü baskıların her birini gündeme bile getirmek istemiyorum[144].

Son gelinen noktaya değinelim:

---

143 Hardt-Negri, s. 354

144 AKP Hükümeti iktidarda kaldığı 15 yıl boyunca geleneksel aile kurumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Önce "Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı "kaldırılıp yerine "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığını" geçirilmekle, önceliğin ailenin korunması olduğunu tartışmasız açıklamışlardır Arkasında evlilik gelmiştir. Üniversitede öğrenci iken evlenenlere öğrenim kredisi ve yurt ücretlerinin silineceğini duyurulmuştur. "Kadın arzularını denetleme kurumlarını dile getirmişlerdir. Sayın Erdoğan kadınlara en az üç çocuk, sonra beş çocuk doğurma çağrısı yapmış, kadın erkek eşitliğine inanmadığını, haklar konusunda fırsat eşitliği diyoruz, diyerek kurulacak Komisyonda kadın erkek eşitliği adını kabul etmemiştir. Ayrıca sezaryenle doğumlara karşı olduğunu, kürtajı bir cinayet olarak gördüğünü açıklamıştır. Öğrencilerin evlenmeden, evlerde kızlı –erkekli birlikte yaşamalarına itiraz etmiştir. Bu dönemde kadınlara karşı saldırılara milletvekilleri ve bakanlarda katılmıştır. Öyle ki, hamileyken kadınlara sokağa çıkması çıkmayı ayıp sayan bir zihniyet sergilenmiştir. Tecavüze uğrayan kadının çocuğuna devlet bakar diyerek, tecavüzü cesaretlendirmişlerdir. Bir kadın Bakan'ın "vajina" sözcüğünü kullanması, bir başkasının yüzünü kıpkırmızı yapan ayıp bir sözcük sayılmıştır. Normal doğumla kadının cesareti sorgulanmıştır. Kadının kahkaha atması reddedilmiş, ayıplanmıştır. Başı açık kadınlar hedefe koyulmuş, örtüsüz kadın, perdesiz eve benzer, ya satılıktır, ya kiralık' gibi sözlerle kadınları aşağılama, ikincil kılma politikası izlenmiştir. Bir Belediye Başkanı kürtaj konusunda "anası olacak kişinin hatasından dolayı, çocuk niye suçu çekiyor, anası kendisini öldürsün" diyebilmiştir.

Kamuoyuna "boşanma raporu, demokrasinin sonu" olarak yansıyan rapor hazırlandı. Raporda boşanmaların zorlaştırılacağı ve çocuk istismarcısının tecavüz ettiği çocukla evlenebileceğini, beş yıl evlilik sorunsuz sayılırsa istismarcının denetimli serbestlikten yararlanması teklif edilmekteydi. .Kadınların yükselen öfkesi karşısında geri püskürtüldü. Ne var ki, gündemden düşmedi. Arkasından yeni tuzaklar geldi.

Bir gece ansızın TBMM torba yasa içinde bir öneri getirtildi. Öneride "16.11.2016 tarihine kadar işlenen cinsel istismar suçunda, mağdurla failin evlenmesi durumunda, verilen hükmün açıklanmasına geri bırakılmasına bağlı olarak cezanın ertelenenmesi isteniyordu.

Sosyal medyada kadın kuruluşlarının ayağa kalkması karşısında; çocuk evliliklerini önleme görevi olan Adalet Bakanı "konu çarpıtılıyor, bu düzenleme, sadece evlenmiş ama yaş şartı nedeniyle nikâh yapamamış olanların[145], resmi nikâhla evlenmesi durumunda, cezanın düşmesi" gibi bir yorum yapabilmiştir.

Yalnızca öldürülen kadınlar ve evlilik içinde boşanmada şiddet kol gezerken, yasalara aykırı çocuk evliliklerinin huzuru düşünülmüştür. Bu dönem yasa koyucularının geldiği son noktaya kadını erkeği ile tüm toplum isyan etmiştir.[146]

Kadınların ayağa kalkmasıyla, öneri geri çekildi. Ancak Anayasa Mahkemesinin "cezaların kademelendirilmesi" konusunda iptal kararına uyularak, yine bir Torba Kanun ile yapılan itirazlar dikkate alınmadan yasalaştı. [147] Çıkarılan yasada"

---

[145] Anayasa Mahkemesi 27.05. 2015 T. kararı ile (10.06.2015 T. 29 000382 sayılı RG.) resmi nikah olmadan dini nikahı suç olmaktan çıkarmış ve çocuk evlilikleri yapanların ancak doğan çocuğun nüfüsa kaydı anında suç işledikleri ortaya çıkmıştır.

[146] Koyuncuoğlu, Hikmet, Çocukların Cinsel Ergenlik Yaşı Üzerinden "Toplumsal gerçeğe Uygun Hukuk" Tartışması, İBD. Ocak-Şubat 2017, Cilt, 91, Sayı, 2017/1 de yazılan makalesinde, kız çocuklarının geleceğinin cinsel birleşme ile evliliğe bağlanmasına haklı isyanı "siyasi çıkarların hukuksal düzenlemelere yeğ tutulduğu bir ülkede 'Hukuk ilkesnden' bahsedilemeyeceği biçimde dile getirilmektedir, bkz. s. 247.

[147] 24.11.2016 tarihli 6763 sayılı Torba Kanun ile HUMK 103. Maddesinin 1 ve 2. Fıkraları şöyle düzenlendi: "1) Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişi, 8 yıldan 15 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel istismarın

mağdurun 12 yaşını tamamlamamış olması durumunda verilecek cezanın on sekiz yıldan az olamayacağı" eklenmesi "ağırlaştırıcı neden sayılması" rıza yaşının 12 yaşa indirilmesi tartışmasını başlatmıştır[148]. Arın, özellikle N.Ç davasında; 26 kişi tarafından tecavüze uğrayan 13 yaşında bir kızın Mahkeme tarafından rıza yaşı olduğuna karar verilebildiğine işaret ederek tehlikeyi ortaya koyar.

Yasalarda var olan eşitlik kurallarına karşın, toplumda cinsiyet ayrımcılığının yaygın ve önlenemez olduğunu söylemek hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü ayrımcılığın asıl kökeni toplumsal sistemdedir. Bu sistemin başrolünde "aile" vardır.

Ülkemizde "biz bir aileyiz oğlum, aramızda yaşananlar aramızda kalır" ile sıralanan kasabadaki bir aile faciasını hikâyeci Kazak, bir yazısında çok iyi eleştirmektedir. Aile ona göre "saygı ile suçun gizlendiği bir sığınaktı. Suç ortaklığı vardı binayla, sokakla, mahalleyle, ülkeyle. Kimse konuşmazdı".[149]

14. Kadın Sığınakları toplantısında; ilginç biçimde aile ile sığınak ilişkisi üzerinden yapılan tartışma konuyu canlı kılmaktadır.[150] Kadın zavallı mı sığınağı olsun sözleri ile sığınağı kediye yakıştıran ve kınayan zihniyete, sistematik şiddet olgusu ile karşı çıkılmıştır. Toplumda yapısal sorunlar, toplumsal cinsiyet ve kadınlar üzerine kurulan tahakküm nedeniyle sığınak sözünün kadınların direnç ve özgürleşme yeri olduğunun altı çizilmiştir.

Aileye hükmeden töreler Yasalarla değişmemektedir. Her ne kadar TMK' geçirdiği değişiklikten sonra Avrupa Devletleri

sarkıntılık düzeyinde kalması durumunda 3 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Mağdurun 12 yaşını tamamlamamış olmasıhalinde verilecek ceza, istismar durumunda 10 yıldan, sarkıntılık durumunda, 5 yıldan az olamaz. 2) Cinsel istismarın vücuda organ ve sair cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda 16 yıldan aşağı olamamak üzere hapis cezasına hükmolunur.

148 Ayrıntılar için, bkz, http://www.5-arin-anlatiyor-cocuk-istismaritorbaya-sigdi-mi/ harfliler.com/canan

149 Bkz. KAZAK, LEVENT, Et, Tuhaf, Mayıs,2017, s. 26-27

150 Bkz. Özdemir, Didem Derya, Feminizmi Anlamadın Ya, Ben Ona Yanıyorum, 02 Aralık 2011 Radikal İki

yasalarında egemen ilkeler, Ülkemiz hukukuna alınmış olsa da, gelenekler hukuk dışı uygulamalara neden olabilmektedir.

Töre nedir? Sözlük tanımıyla 'bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşam biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bir ahlak dayatması' olarak bellenmesidir. Ne ahlak ama![151] Modern yasalara ataerkil toplumun aşiret törelerinin sözüm ona ahlakı dayatılabilmektedir; "fazla kurcalama, silahlar patlar dedirten, şeyhlerin barış işlevinin kızı tecavüzcüsü ile evlendirmek olan' adalet bozuntusu hukuksal ayıplı töreler! Kırsal yörelerde töre ile ortaya koyulan güç gösterisinin temelinde cinsiyet, akrabalık ve kan öne geçmektedir[152]. Örneğin TCY' 2004' te değiştirildi ve kadınlar hiç olmazsa kâğıt üzerinde tecavüzcüleriyle evlenmekten kurtuldu derken, getirilmek istenen torba yasalara töreler beslenebilmektedir. Ülkemizde hala aile kurmak, evlilik karar aşamasında bırakın özgür istenci, tüm yaşam boyu dinmeyecek gözyaşları üzerine kurmaktadır.

Törelerin toplumsal yıkıcılığını gören devrimci 1926 tarihli TMK'ın içinden yaşadığımız kötü töreleri nasıl engellemek istediğini görmezlikten gelemeyiz. TMK' örnek alındığı İsviçre' nin gelenek ve görenekçi bir toplum olduğundan, ülkemiz bu kanun alınırken İsviçre yerel Kanton uygulamalarına yapılan göndermeler, reddedilmiştir[153]. Çünkü yasanın laik temelli ve geleneğe geçit vermeyen özü her yerde geçerli olsun istenmiştir. Bu duruş TMK' na İsviçre'den bile daha çağdaş yapı istendiğini gösterir. Ancak evlilik hukukunda kadının yeri ikincil

---

151 Türkiye'de bir yöre düşünün; evliliği yani aile kurmayı tecavüz edilme sonucuna bağlasın. Akıl almaz senaryoyu tecavüze uğrayan on iki yaşındaki kızın babası anlatıyor: 'Önce köyün elektriğini sonra suyunu kesmişler. Küçük Z. su almaya, onların önündeki kuyuya su almaya gelsin diye'. Sonra olanlar olmuş. Hastane raporu Z. nin bekâretinin bozulduğunu göstermiş. Hikâye önceden yazılmış. Meğer iki yıl önce 'aldığı' gelinin bakire olmadığını öğrenen kayınpeder, o gelinin ırzına geçmekle suçlanan kızın ağabeyinden intikam almak istemiş Olayı anlatan baba töreyi de ekliyor; 'benim kızım isteyerek tecavüzcüsüne gitseydi, öldürürdük, bizde öyle bir dava vardır'. (Hürriyet, Pazar,8 Ekim2006).

152 Bkz.Faraç, Mehmet, Töre Kıskacında Kadın, Güniz yayıncılık, 2.Bası, İst. 2002, s. 177 v.s.

153 Ayrıntılar için bkz. İmre, Zahit, Medeni Hukuka Giriş, 1980, İst. s. 183

kılınmıştır. Bu güne kadar nikâhsız, imam nikâhlı birliktelikler, küçük yaşta evlilikler, namus cinayetleri önlenememiştir[154]. Törelere dayanan berdel, beşik kertmesi ile evliliklerin sürüyor olması ailenin temelinde hukuk dışı ataerkil yapılanmayı gözler önüne sermektedir.

Ülkemizde yoğunluğu bilinen "aile içi şiddetin" özellikle töre cinayetlerinin önlenmesi ve kadınların birey olarak tanınması ilk elden çözümlenmesi gereken ivedi sorunlar olarak gündemdedir.

Başbakanlık Aile ve Sosyal araştırmalar genel Müdürlüğünün töre konusunda hazırladığı bir raporda[155]; "kadınların davranışının erkeklere göre töre cinayetlerinde daha etkin olduğu belirtilmiştir. Kadınlar yasak ilişkiye giren erkeğin mutlaka öldürülmesi ve öç alınması gerektiğini savunarak törenin sürmesini sağlamaktadırlar. Ayrıca namusunu temizleme konusunda ilk görev kadına yüklenmekte ve suçu işleyen erkeği ve kendisini öldürmesi beklenmektedir".

Ataerkil yapılanmalar yasalara direnmektedir.[156] Öyle ki, yasalardan kaçış için töre cinayetleri şekil değiştirmektedir. Batman intiharları' törenin en somut, en acı tokadı olmuştur. On sekiz yaşındaki Saliha, babası yaşında bir adamın kuması olma teklifine ve borçlara karşılık teminat gösterilmesine, kendini asarak, karşılık vermiştir.

---

154 1995 yılında İstanbul Barosu kadın Hakları Komisyonu (İBKHK) bu konuda bir basın toplantısı yaparak mücadelenin yaygınlaşmasında etkin olmuştur. Şanlıurfalı Sevda'nın çarşıda gezindiği, şarkı mırıldandığı için töre düzeninin kurbanı olarak öldürülmesi karşısında, kadın kuruluşları yörede toplu bir direniş başlatmıştır. Ayıplı töreler yalnızca kendi yöreleri ile sınırlı kötülükler değildir. İstatistikler, toplumun bütün katmanlarında 'disiplin, düzen, terbiye' ve 'endişe' gerekçesine gizlenerek ciddi biçimde uygulanmaya çalışıldığını, ataerkil yapının da bunu zorunlu kıldığı ortaya koymaktadır.

155 18.03.2005, Radikal Gazetesi.

156 Koyu ataerkil aile yapısının şiddetine yoksulluk ve cahillik eklenince intiharlar kadınların kaçış yolları olmaktadır. Örneğin Afgan kadınları! Küçük yaşta zorla evlendirilme, aile içinde cinsel taciz ve toplum genelinde kötü muamele sonucu Herat kentinde her gün görülen intihar olaylarıyla sonuçlanıyor. Afgan kadını kendini yakarak yaşamına son veriyor Cumhuriyet,16Kasım2006

Batman Barosu'nun yaptığı araştırmalara göre[157] 1999-2000 yılları içinde toplam 135 intihar girişimi ve intihar girişimi yaşanmıştır. 42 si ölümle sonuçlanmıştır. Artan ölümler ayni yöreden kızları isyan ettirmiş, ancak girişimlerinin önemi karşılık bulmamıştır[158].

Bizim yüreğimizi dağıtan konular, uluslararası gündemin de yabancısı değildir:[159]

BM, CEDAW kapsamında 20.01.2005 tarihinde New York'ta 32. dönem Toplantısında; töre(namus) cinayetleri ve erken evlenmeler nedeniyle Türkiye 'ye sorular yöneltmiştir. Yine BM Nüfus Fonu 'nun (UNFPA)11.07.2005 tarihinde açıklanan Bildirisinde Türkiye'de üç kadından birinin sadece kadın olduğu için şiddete uğradığını ve son beş yılda doğum yapan kadınların %12,5 oranında yirmi yaşın altında olduğunu çarpıcı biçimde açıklamıştır. BM Uluslararası Göç Örgütü (IOM) 31.01.2006 tarihinde açıkladığı raporda ise 'Türkiye İnsan Ticareti ve Eğilimleri raporunda mafyanın yabancı kadınlar üzerinden fuhuş yoluyla kazandığı servete ve 2005 yılında 469 kadının kaçırıldığına dikkat çekmektedir.

Ülkemizde erken yaşta evlilikler yine törelerin bir uzantısıdır. Çoğu kez eş seçiminde aile büyüklerinin sözü geçerlidir. Bireyin evlenme hakkını özgür biçimde kullanması imkânsızdır. Evlenme hakkı, kadının evlilik öncesi flört etme hakkını da içermektedir. Gençlerin birbirini tanımak, gezmek hakları hoş karşılanmamaktadır. Yakın zamanda Samsun'da parkta yan yana oturan çiftlerin polis tarafından uyarılmasının ayıbını bu bağlamda bir örnektir+

---

157 Halis, Müjgân, Batman'da Kadınlar Ölüyor, Siyah beyaz, Metis Güncel, 2.Bası, İst. 2002, s 140.

158 Henüz yirmi yaşındaki Ferdayı isyan ettirmiş ve kardeşleri Ela, Sema, Zeynep ve arkadaşları Tuba, Rena, Hülya ve Dilan'la birlikte elinde pankartları 'Salihalar ölmesin', 'İntihara Son' çığlıkları ile yürekli bir yürüyüş gerçekleştiriyor, (Milliyet,8 Ekim2006-Radikal İki, 8 Ekim2005). Gerçekten umut şiddetle yaşayanların karşı eylemlerindedir. Gazetelerden öğreniyoruz ki, bu haklı isyanlarına kimse destek vermemiş.

159 Kitaba başlama tarihine denk düşen göndermelerdir.

Ya gelişmiş ülkelerde? Aile içi şiddet her yerdedir. Kasım 2006 da İstanbul'da gerçekleştirilen AB üyesi ülkeler ile Akdeniz havzası ülkeleri Bakanlarının (EUROMED) katıldığı, "toplumda kadının rolünün güçlendirilmesi Konferansında"; en ilerici yasaların bulunduğu İsveç'te bile "kocaları tarafından kötü biçimde dövülen kadınların bulunduğu" belirtilmiştir. İsveç' de yeni kurulan Cinsiyet Eşitliği Bakanlığının ilk önce bu konuyu ele alacağı kadınları bir ölçüde umutlandırmıştır. İngiltere'de alkol uyuşturucu altında tecavüze uğrayan kadınların %80ni polis aşamasından geçip hak aramayı başaramamaktadır.[160]

Kadına karşı şiddet üye devletlerde de çözülmemiştir. Özellikle göçmen kadınlara karşı şiddet bilinen bir olgudur. Toplumsal cinsiyetin dönüştürülmesi konusunda üye devletlerin ortak bir isteğinden söz edilemez. Aday üye devletler için katılım ortaklığı belgelerinde yasalara bağlı bir çerçeve çizilmekte, bu çerçeve kapsamında ilerleme raporlarıyla yüzeysel bir denetleme yapılmaktadır. AB de kadın konusu kâğıt üzerinde geleneksel uygulamalar ve kadın ticareti üzerinde yoğunlaşmış gözükse de kadın sorunlarına özgülenmiş bağımsız bir yönetim mekanizması kurulamamıştır.

Töre cinayetleri konusunda yargı da bağımsız değildir. .Kusuru olsun olmasın tecavüz edilen kadın, aile şerefini lekelemiş, sayılmakta ve kadının bu olayla ilgili olarak, erkeğini "namussuz" sözcüğü ile suçlanması bir haksız tahrik olarak ceza indirimine neden olmaktadır. "Güldünya'nın öldürülmesinde Yargıtay çok önemli bir karar vermiştir.[161]

---

160 Nevsal Elevli, Milliyet Gazetesi, 05.02.2006

161 Evlilik dışı ilişki yaşadığı için töre cinayeti ile öldürülen Güldünya' davasında sanık avukatları 'tahrik indirimi' yapılmasını ayni nedenlerle dile getirirler: "Güldünya'yı yaşı küçük olan kardeşi Ferit yaralamıştır. Ferit, senin kardeşin namussuz sözlerinden tahrike kapılarak eylemi gerçekleştirmiştir. Ferit, insanların yüzüne bakamaz olmuş ve baskı altında olayı işlemiştir". Yargıtay aşamasında 1.Ceza Dairesi 'cezada tahrik indirimini yerinde görmemiştir ve eylemi gerçekleştiren iki kardeşin önce yaralayıp sonra öldürme eylemini tek zincirleme suç saymamış, kardeşlere hem öldürmeye teşebbüs yaralama hem de öldürme suçundan ayrı ceza verilmesi gerektiğine işaret ederek, 20 yıl ceza artırımına gitmiştir, bkz. Milliyet, 17 Kasım, 2006

Bu önemli davada, iki yargıç ülkemizde yaşanan namus cinayetlerinin toplumun kültürüyle ilgisini kurmuşlar, bir tür fotoğrafını çekip şu değerlendirmede bulunmuşlardır: "Namus cinayetleri yasada suç sayılmakla birlikte, bu suçları üreten kültürün üyelerinden oluşan toplum tarafından hoş görüldüğü, desteklendiği, suçları olabildiğince korunduğu toplumbilimsel bir gerçektir. Namus cinayetleri deyim yerindeyse toplumun bir kesimin uyguladığı ya da hoş gördüğü terördür. [162]

Bir başka töre cinayetinde yeni TCK'un 82 maddesindeki 'töre saikı ile adam öldürmek' suçu sabit görülerek, Ankara 9.Ağır Ceza Mahkemesinde tahrik indirimini uygulamayarak, sanık kardeşe en az otuz yıl sürecek 'müebbet hapis' cezası vermiştir. Olay; gerdek gecesi bakire çıkmadığı gerekçesiyle on sekiz yaşında Yasemin Çetin'in baba evine gönderilmesi nedeniyle kardeşi tarafından kafasına ateş edilerek öldürülmesi sonucu gerçekleşmiştir.[163]

Töreye ve ailesine karşı duran kadınlar da vardır. Adı ise Suphet Düşün[164]. Yaşamını değiştiren şey, Emniyet Müdürlüğüne yaptığı sayısız yakınmalarından birinde, Van Kadın Derneğinin telefonunun ona verilmesi, bir de onu tutan bir ağabeyinin varlığıdır. On üç yaşında otuz beş yaşında bir adama kuma olarak verilmesi, her gün yediği dayaklar arkada kalmış. Şimdi kocasından boşanmış, yedi çocuğundan dördü yanında, bulaşıkçıda çalışıp onlara ve geleceğe umutla bakmaktadır.

Kâğıt üzerinden uzaklaşıp toplumsal eylemler açısından soruna eğildiğimizde, bağımsız kadın hareketlerinin dönüştürücü gücünden yararlanmanın önemini vurgulamalıyız.[165] Kâğıt üzerinde yapılan reformlar, var olan eril düzen değişmedikçe, kadınların haksızlıklara uğraması, cinayetlere kurban edilmesi

---

162 http://www.radikal.com.tr/turkiye/yargitay-namus-cinayeti-terordur-946741/

163 http://www.radikal.com.tr/turkiye/bir-aile-kizini-sokak-ortasinda-nasil-oldurdu-792096/

164 Radikal,19 Kasım 2006

165 https://www.tagesschau.de/inland/bundestag-sexualstrafrecht-101.html

sürüp gidecektir. Toplumsal gerçekler yine toplumsal hareketlerle değişecektir. Bugün Türkiye'de kadın hakları konusunda oluşan birikim geleceğe güvenle bakmamıza yol açmaktadır.

3- Toplumsal Alan, Laiklik, Şiddet

Toplumsal alan kavramı iç içe çeşitli alanları kapsar. Özel, kamu ve ara bir alandan söz edebiliriz. "Yaşam şekli" bu alanların nasıl kullanıldığının bir ifadesidir.

Çotuksöken, toplumsal alan kavramın altını şöyle çizmektedir:[166] "Toplumsal hayatta kişiler de kurumlarda toplumun bir bakıma köklü belirleyiciliği içindedir; ilkin özel alan, sonra da kamusal alan, gücünü toplumsal alandan almaktadır ve bu alan da her türlü etkiye açıktır".

Bu saptamadan sonra yazar, sanki Türkiye'nin Anayasa değişikliği ile yapılan rejim değişikliği ile olan biteni önceden görmüş gibi, bir açıklama yapar:

"Eğer bir toplumsal ortamda bireyler arasındaki ilişkiler… Tek bir gücün tek bir kişinin belirleyiciliğine bırakılıyorsa, böyle bir ortamda var olduğu düşünülen o tek gücün ya da tek kişinin adalet anlayışının ne olduğu son derece önemli olacaktır."

Nitekim 2018 yılında iktidarın başında olan o tek kişi, anayasal laikliği savunurken, "devlet laiktir, ancak kişi olmaz" demektedir. Ancak kişinin yaşamın geçtiği alanların birbirine etkisi temel bir sorundur. Çotuksöken, bu alanların iç içeliğini şöyle kurmaktadır:[167]

"Salt kendi varoluşu içinde özel alan alabildiğine somuttur ve sadece yaşanandır… Somutluk, toplumsal ve kamusal olana dönüşüm sırasında giderek azalmaktadır. Kamusal olan özellikle 'devlet' i imlediğinde iyice soyutlaşmakta, bir o kadar da sorunlu duruma gelmektedir".

---

[166] Çotuksöken, Betül, Dış Dünya-Düşünme-Dil İlişkisinde Adalet, İBY, HFSA, Sayı 9, İst. 2003, s.162.

[167] Çotuksöken, Betül, Özel-Toplumsal-Kamusal Alan, İBY, HFSA, Sayı 7, İst. 2003, s.102

Dolaysıyla somuttan soyuta birbiri içine geçen bu alanlar insanın özne olarak kendini nasıl kuracağını toplumsal alanın içinde belirler. Sonuç olarak kişinin insan olarak özgün değeri giderek toplumsal ara ile kamusalda da sürecektir. Bu nedenle de Çotuksöken, yazısında konuyu "kamusal olanın, laiklik ve insan hakları kavramı temelinde kurulması insan dünyası için son derece önemlidir, yaşamsal değerdedir, demektedir. [168]

İnsan tekinin dünyasal farklılığını reddederek, dindar inanışlardan yola çıkarak toplumsal ve kamusal düzeni kurmak, başka insan tekleri için yaşamı yok etmek anlamına gelecektir. İnsan somutta laik veya dindar olabilir. Bu çeşitliğin insan özünü zedelememesi ve toplumsal düzenin ve kamusal yaşamın insanlar arası iletişimi gerginleştirmemek için laiklik ilkeleriyle işlemesi gerekir. Ayni şekilde inanç gibi insanı etkileyen ırk, etnik köken, kültür değişkenliği de düşünce, ifade ve uygulama düzeyinde farklı yaşamları kapsayabilmelidir.

Ülkemizde laiklik, sekülerlik iki ayrı takım gibi tartışılmaktadır. Anayasanın 14. Maddesi Laikliği düzenlemektedir:

"İnsan hakları ve insan haklarına dayanan laik ve demokratik rejim" ifadesinden, laikliği haklara ve özgürlüğe bağlı siyasal bir niteleme olarak okuyabiliriz.

İnternette özgür ansiklopediye göre; laiklik, devlet yönetiminde herhangi bir dinin, referans alınmamasını ve devletin dinler karşısında tarafsız olmasını savunan prensiptir.

Daha geniş biçimde ise, laiklik bireysel ve toplumsal yaşamın yönlendiricileri olarak din ve dünya otoritelerinin etki ve egemenlik alanlarının birbirlerine icra edilemez biçimde saha ve sınırlarının ayrılması din ve devletin hak, yetki, görev ve yürütme gücünün yerine getirilişinde birbirlerine karşı tamamen bağımsız olmasıdır.

[168] Çotuksöken, Sayı 7, s.105. Bu bağlamda "yasaları direkt ve dolaylı olarak insan haklarından türetmek" konusunda yeni bir eğilim olduğunu Kuçuradi'ye 12 nolu dipnotta gönderme yapmaktadır.

Laiklik yunanca 'laikos', Latince 'laicus' Fransızca 'laigue' terim sözlük anlamıyla din adamı sınıfından olmayan, halktan kişi, dini olmayan şey, düşünce sistemi, ilke demektir. Özellikle düşünce sisteminin laikliğe dayanması vazgeçilmezdir. Bu nitelik yalnız devletin değil insanların da laik olabilmesini içerir.

Ülkemizde demokratik laiklik anlamına gelebilecek Anglosakson deneyimine uyan sekülerizm değil, Fransızların Jakobenizm anlamında laiklik amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluş felsefesi açısından konuyu açımlayalım. Bülent Tanör bunu "güçlü toplumsal dinamiklerin ortaya çıkıp, dinci gelenekleri geriletemediği her durumda" zorunlu bir seçim olarak görür.[169] Serozan, Cumhuriyet tarihinde ve Anayasa'sında (laikliğin) çok özel bir semantiği vardır, diyerek şu sözlerin altını çizer, "Laiklik sadece Batı'daki sekülarizasyon hareketlerindeki gibi din ve devlet işlerini ayırmak, kliseyi tecrit etmek amacını gütmemiştir. Onun da ötesinde bir özgürlük, bir bağımsızlaşma bir demokratikleşme hareketidir"[170]Ayni şekilde Kaboğlu' da Türkiye' de var olan demokrasi açığından söz etmekte ve bu demokrasi açığında Cumhuriyetin ve Cumhuriyet kurucularının bir sorumluluğu değil, temel sorunun onların ilkelerinden uzaklaşmak olduğunun altını çizer.[171]

Aksoy, Cumhuriyetin kuruluşunda dinin 1937 anayasal güvence altında olduğunu açıklamakta ve bu anlamda laiklik ile din ve vicdan özgürlüğü arasında bir çatışmadan ziyade bir uyumdan söz etmektedir. Sürdürerek "dinsel duyarlılık ve taleplerin kendini kamusallaştırdığı dönemde, kısıtlamaların başladığına değinmekte ve Cumhuriyetin kuruluşundan 1937 yılına kadar olan süreçte din ve vicdan özgürlüğünün anayasal güvence altında olduğunu, bu anlamda laiklik ile din ve vic-

169 Bkz.İbrahim Kabaloğlu derlemesiyle, Laiklik ve Demokrasi, Erdoğan Aydın, Cumhuriyet Kitap, sayı 919,s. 26.

170 Cumhuriyet Dönemi Hukuk Devrimi, (1994) THKD. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 63.

171 Cumhuriyet Dönemi Hukuk Devrimi, 1994, s. 65

dan özgürlüğü arasında bir çatışmadan çok bir uyumun olduğunu, söylemektedir".[172]

Göle, günümüzde kamusal alanda "laikliğin dönüşümünden" ve kavramların yeniden tanımlandığından söz etmektedir.[173] Cumhuriyetçi projede "batılı yaşam tarzının öğretilmesi ve yayılmasında laiklik, kamusal alanda bir emniyet sübabı görevini görmektedir....Kemalist İslam, modernleştirici medeniyet projesinin. Türkiye'ye özgü olarak yaratılan ve sosyal bir gerçeklik olarak çok sayıda Türk yurttaşının dinsel yaşayışı haline gelen **modern ve laik bir İslam'dır.**[174]

Siyasal tarihi İslam'dan ayrı düşünülemeyen bir toplumda, günümüzde gündelik yaşam, siyasete referansla gündelik laiklik kimliklerine parçalanmaktadır. Göle, lise öğrencileriyle yaptığı bir araştırmada, laiklik konusunda toplumun ayrışmasıyla ilgili saptamalarda bulunmaktadır:

"Resmi bir alan olan okullarda laiklik kamusal alanın Atatürkçü pratikleri olarak dayatılırken, ailede, sokakta gündelik yaşam kimliği, zorunlu din dersleri, kuran kursları aracılığıyla Müslüman kadınlar ve kızlarla farklılaşmaktadır. Böylece resmi kamusal alanla çatışan İslam yeni bireycilik kimliği ile özneleşirken, resmi kamusal alanla özdeşlik kuran kimlik ise proje laiklik örneğinde özneleşmekte, toplum bölünmektedir.[175]

Müslümanlık bir inanç olarak ulus kimliğinden geniştir. Arend, din olarak Musevilik ile kimlik olarak Yahudilik arasındaki ayırıma sekülerlik bağlamında şöyle değinir:

"Museviliğin" "Yahudilik" haline geldiği sekülerleşme sürecinin, "kimlik" in (ya da "varlık" ın) "ait olma" (ya da onlardan biri olma) adı altında ortadan kaldırıldığını göstererek, yorum-

---

172 Aksoy, (2005),s. 229. İlk örnek olarak 1940 yıllarında TCK. 163. Maddede yapılan değişikliği göstermektedir.

173 Göle, Nilüfer, İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri, Metis Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 110-147

174 Göle, (2000) s. 116

175 Göle, (2000) s. 42 v.s.

da bulunmuş ve de ayni zamanda bu sekülerleşme sürecinin 20. Yüzyılda Avrupa Yahudilerinin ve hatta soykırım bakımından kötü sonuçları olduğunu göstermiştir.[176] Nedenini şöyle açıklar:

"Dinsel ve politik yan anlamlarını yitiren Yahudi köken olgusu, her yerde 'Yahudi olmaya' dönüşerek psikolojik bir nitelik kazandı ve o andan sonra erdem ya da erdemsizlik kategorileri içinde görüldü".

Bu saptamaları Türkiye' de Müslümanlık ve Türk olma olgusu ile karşılaştırabiliriz. Nitekim "andımız" ile ilgili tartışmalar bu seyirde yürümektedir. Müslümanlığın içinde Türk, Kürt olma genişliği vardır. Oysa resmi ideoloji dayatmaları Türklük ile doğru bağlantılıdır. İktidarın son dönemlerde okullarda "mümin insan" modelini dayatma kaygısı da bu noktada belirgin olmaktadır. Sekülerizm bu açıdan da önem kazanmaktadır.

Cangızbay, eserinde "sekülerizmin olgu, laikliğin ise söz konusu olgunun etik bir boyutu olan ilkesi olduğuna" dikkat çekmektedir.[177] Aradaki farkı şöyle açıklar:

"Sekülerlik kavramı sosyolojik bir niteleyendir ve dinin etkisinin ve dini referansların toplumda ne kadar azaldığını konu edinir. Oysa laiklik dinselliğin meşruluk ya da gayrimeşruluk olarak kullanılmaması demektir".

Cangızbay, "dinsel olanın hiçbir zaman kendi içinde varlıksal olarak ontolojik açıdan dinsel olmadığını ifade etmekte ve dinselliğin gnezeolojik (tanımaya ilişkin) bir kategori olduğunu, yani öyle olarak bilmeye tanımaya bağlı olduğunu" açıklamak-

---

[176] Kristeva, Julia, Hannah Arendt, Yaşam Bir Anlatıdır, Çev. Dümenli, Necdet, İletişim Yayınları, 2018, s.34 Konuyu ayrıca Proust, Kafka, Stefan Zweig v.s yazarlar bağlamında tartışır. Proust'un "Geçmiş Zamanın İzinde" adlı yapıtında, asimile olmuş Yahudileri ebedi bir ün bahşeden, üst dayatması olarak ele alır. Ayni yolla Kafka'nın üslup tutukluğunu yazılarında gerçekliği değil, deneyimden çok düşünce süreci olan hakikati aradığını ve gerçekçi karakterlerden çok modelleri seçtiğini açıklar. Stefan Zweig'in intiharını asimile olmuş Yahudi dramasına bağlar.

[177] Bkz. Dündar, Berk İlke, laikliğe Yeniden Bir Bakış, Birgün, Kitap İnceleme, 2017, 19 Mayıs-15 Haziran,

tadır.[178] Böylece "dinselin temelinde bir şeylere anlam ve değer atfetmek bulunduğuna göre, dinsel olanın mutlaka kültürel (toplumsal)" nitelikte olduğunu ve konunun din- siyaset ve din-toplum ilişkisiyle yönetim mekanizmalarının bir ilkesi olarak laiklikle birlikte değerlendirilmesi" gereğini vurgulamaktadır.

Kırıkkanat, laiklikle dindarlık arasında mantık uçurumu bulunduğuna işaret eder.[179]Ona göre "laik düşünce önyargıdan bağımsız ve neden sonuç ilişkisini izleyip, irdeleyen analitik mantığa dayalıdır. Tüm dinler ise gerçeklikte yeri olmayan mucizelere ve zaten analitik mantık yürütmeye maruz kalmamak için tartışılması yasak, sorgulanması günah 'kutsal kelama' yani dogmalara dayanır".

Toplumda düşüncenin olanaklarını ve yasaklarını tartışmak konuyu ""laiklik" ve "demokrasi ye indirger.[180] Laiklik bir tür zihin değişikliğini, özgür düşünceyi kapsar. Zihniyet değişimi önce laik, seküler olmanın ötesinde modernin eleştirisine odaklanır. Dünya üzerinde eşitsiz biçimde siyasal, sosyal ve ekonomik güç dağıtımı, bireyin özgürleşmesinin önünde en büyük engeldir. Düşüncelerin ifade edilmesi ve değişebilmesi için önemli olan "gerçek" zamanla "kurmaca" ya döner. Rönesans'ın getirdiği nesnellik kesinlikle, insanlık düşüncesi yıkılır. Arkası "tanrı öldü", "kral öldü" ve Nietzsche ile aradaki iki dünya savaşı sonucunda "insan öldü" düşüncesine gelir.

Düşünme özgürlüğü "insanın insan olma özgürlüğüdür".[181] Toker, insanın insan olmasını engellemek, onu salt bios' a indirgemek olacağından zorunlu olarak insanın toplumsal bir

---

178 Cangızbay, Kadir, http://www.sosyalbilimler.org/

179 Kırıkkanat, G. Mine, İleri Geri Mantık, Cumhuriyet, 27 ağustos 2017

180 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/172347 . Makalesinde Bünyamin Bezci; "seküler bir toplumsallık, laik bir devlet fikrinin öncülüdür. Laik devletler seküler toplumsal havzalarda yetişir. Laik bir devlette dindar kalabilirsiniz ama herkesin dinle yoğrulduğu bir toplumda laiklikten zaten bahsetmeyiz. Bu nedenle laiklik açısından ortaçağ İslam'ında çeşitli örnekler bulmakta zorlanmayız. Fakat İslam toplumu sekülerliliği tanımadığından laikmiş gibi görünen uygulamalar anakronik değerlendirmeye tabi olabilir. Yani seküler olmayan bir toplumda laik devletten bahsedemeyiz", demekle laikliği özenle vurgulamaktadır.

181 Toker K.Nilgün, Politika ve Sorumluluk, Birikim Yayınları, İst. 2012, s.16-17

varoluş olduğunun reddi anlamına geleceğini ekler, düşünceyi ifade etmek özgürlüğünü de düşünce özgürlüğünün içeriği içinde belirler ve politik/kollektif hak ve özgürlüklere temellendirir.[182]

Almanya'da yeni Kant'çı filozoflar, nomotetik ve idiografik bilimlerde ayrı düşünce yöntemlerin olduğunu ortaya koyarlar:

Evrim kuramı çerçevesinde, "Doğa bilimleri için (fizik yasalar) nomotetik adı verilen, evrensel, buyurucu yasalar söz konusudur, bir nomotetik yasa, zamandan ve mekândan bağımsız olarak, onları hesaba katmaksızın evrensel biçimde geçerli olan bir düzenlilik ifadesidir". [183]

Tarih ve insan için ise, diografik düşünce yöntemi asıldır. İnsan tekildir, yaşadığı olaylar genel yasalara göre değil, içinde yaşadığı kültüre göre konulmuş kural, değer, felsefe, dinsel, ideolojik etkenlere göre ele alınmalıdır. Olasılık, rastlantı, görevcilikle davranışlar belirlenir.

Bu değerlendirmeler kadınlar için yeni epistemolojiler (doğru bilgi kuramları), oluşturmaya uygundur. Devlet, laiklik, din, hukuk kavramları böyle oluşur. Erkek filozofların bilgiye dönük korunma yöntemleridir. Oysa genel, evrensel kabulleri içeren epistemolojileri değiştirmek feminist eleştirilerin odağındadır. Radikal feminizmin "bilinçlilik kuramı" düşünceyi koşulların kurucu bir parçası olarak ele alır, ezberleri bozar.[184] Feministlerin bu konuda verdiği en güzel örnek "toplumsal cinsiyet" kavramıdır. Bu ayırımla evrensel, düzenlilik yasalarına karşı çıkılarak, önyargılarla kadın ve erkeğe eşitsiz toplumsal roller biçilir. Tarihsel erkek egemen yasalarla aşırı bir mantıkla işlenmiş genel geçer bir gerçek gibi ele alınmıştır. Oysa deneyimlere dayanan gerçek farklıdır.

---

182 Aristo hayat anlamının karşılığı farklı biçimde "bios" ve "zoo" kullanır. Zoo tüm canlıları, bios iyi yaşamı karşılar. Faucault' farklı değerlendirerek "biosiyaset" sözcüğü ile insanın, siyasete konu olmasını işler.

183 Bkz. (ayrıntılar için) ÖZLEM, DOĞAN, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Metis Yayınları.

184 MacKinnon, s.67

Hukukun üstünlüğüne dayanan bir düzende; hukukun uygulanması sonucu yargı kararları da bir başka biçimde doğru bilgi kuramlarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Uyuşmazlıklar insanların bir tür deneyim alanlarıdır. Yargı insanların uyuşmazlık yaratan deneyimlerine hukuksal çözüm bulma alanıdır. Değişen toplum gereksinmeleri ancak laiklik zemininde yapılacak hukuk tartışmalarıyla karşılık bulur. Bu koşullu bir değerlendirmedir. Devlet laik (etik) olacak ve ona bağlı hukuk devleti kurulmuş olacak ki, demokrasiye yol açılacak.

Etyen Mahçupyan, "*demokratlık, gerçeklik karşısında alınan felsefi bir tutumdur"* yani kendine yetmeyen bireyin, kendine yetmeyen ötekilerle ortak kaderini arama yoludur" sözleriyle herkesin katılımına, ikna edilmesine açık bir olanak olarak "demokratlığı" değerlendirmektedir.[185]

Modernizm tanımlama ve kategorize etme üzerine temellenir. Rasyonel büyük anlatılara dayanan ideal toplum tasarısı vardır. Hayat kategorilerle bağlanamaz. Günümüzün ideal toplumu mini anlatılara dayanan çoğulcu (plüralist)(radikal demokrasi) bir yapıdadır.[186]

Barber'e göre demokrasi bir siyasal amaçtır. Siyasal bir soru sorar:

"Hepimizi etkileyecek bir şeyin yapılması gerektiğinde, makul olmayı istediğimiz; fakat araçlarda ve hedeflerde anlaşmadığımız ve seçim yapmak için bağımsız temellerden yoksun yoksun olduğumuz zaman ne yapacağız"

Konuyu şöyle açar. "*Bu formulasyon en büyük siyasal sorunun, soyut hakikat ya da adalet değil, eylem sorunu olduğunu gösterir". Güçlü demokrasi kavramıyla; "kesin hiçbir şey bilmemenin, buna rağmen bir şey yapılması gerektiği zaman(bu siyasal durumdur) olmayan kesin bilginin yerine özerk kamusal bir eylem mantığı (ma-*

185 http:makale.turkçebilgi.com/kose-yazısı-64014-etyen-mahçupyan-demokratlığın-ilkesel-çerçevesi.

186 .Murphy, s. 2, 6.

kullüğü aklın, yargıyı bilginin ve ortak iradeyi hakikatin yerine koymak) anlamına" geldiğini söyler ve katılımı önerir.[187]

A- Laiklik, Kadın Hakları

Kadın sorunu neden laiklik üzerinde temellenir? "Türkiye Cumhuriyeti laiktir, laik kalacak" özdeyişi ile yürütülen mücadele Anayasamızda yazılı laiklik ilkesine karşın neden ülkemizin değişmeyen gündemidir?

Laiklik, sekülerlik bağlamında toplumsal gelişmelere ve kadın haklarına da yansır. 1789 Fransız devriminden sonra yayınlanan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, kadınların da eşit yurttaşlar olmaya özendirir, seçme seçilme hakkı mücadelelerini başlatır. Batının laiklik aşamasına geldiği zaman ile kadın haklarının evrilmesi ayni zamanlara denk gelir.

Konuyu Ülkemiz açısından ele almak istiyoruz: Kadın haklarının Ülkemizde tarihsel gelişimine göz attığımızda 1908 de ilan edilen II Meşrutiyete hatta 1839 inen Tanzimat fermanına ve 1856 da Abdülmecit'in Fransa'dan aldığı Legion D'Honner olaylarının ardından Osmanlıların akıl çağını, bir ölçüde laikliği aramaya başladıkları varsayılır.[188] Çünkü hukukun yeryüzü egemenliği, ancak laik bir düzende akıl aracılığı ile kurulabilmiştir.

Çakır, *"II. Meşrutiyet' ten başlayarak, Kemalist cumhuriyete dek uzanan Türk ulusçuluğunun tarihsel koşulları kadın hareketine de etkide bulunmuştur. Sonuçta geleneksel İslami ataerkillik II. Meşrutiyet yıllarında, modernleşme süreci içindeki ataerkilliğe, cumhuriyetin ilk yıllarında da ulus-devlet ataerkilliğine dönüştüğünü"* söyler ve arkasından laiklikle ilgili şu saptamaları yapar.[189]

> *"Osmanlı kadın hareketi Batı'daki kadın hareketinden farklı biçimde siyasallaşmıştır. Çünkü islam toplumlarında kadının*

[187] Barber, Benjamin, Güçlü Demokrasi, Çev. Beşikçi, Mehmet, Ayrıntı Yayınları, İst. 1995, s.163, 208

[188] Nilüfer Kuyaş, Seküler Toplum Milliyet, 07 Haziran 1996. Bkz. (Nora Şeni'nin Marie and Marie yapıtı için).

[189] Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, Genişletilmiş 3. Bası, İst. 2011, s.411

konumunun değişmesi, neredeyse devlet ve toplum yapısının değişmesi demektir. Bu değişimi önlemesi için devlet, kadının giyiminden, gezmesine, seyahat biçimine, toplumsal ilişkilerine kısaca kadının özel ve kamu yaşamına karışma hakkını kendinde görmüştür. Bu açıdan kadının taleplerinin karşılanması, devlet yapısının ve toplumun genel özelliklerinin değişmesi, yani laikleşmeyi gündeme getirmiş, sorunun çözümü topyekûn bir değişimi, devrimi zorunlu kılmıştır".

Ülkemizde toplumun yapısı seküler bir özellik kazanamamıştır. Ancak Devletimizin kuruluş felsefesi, laiklik ilkesine dayandırılmıştır. Ayni şekilde devlet neredeyse devlet feminizmi yolu ile kadın haklarını bu laik temel üzerine kurmuştur. Hakların başlangıç noktası olarak; olmazsa olmaz bir koşuldur laiklik.

Kadın hakları laiklik üzerinden tartışılmalıdır. Çünkü bedenin doğasıyla barışık ve zihinsel tutsaklıktan uzak bir bakışına gereksinme vardır. Toplumun dinsel gelenekçi yapısı düşünsel özgürlüğe açılan laikliğe direnmektedir. Kadınlar kendi bakış açılarını ortaya koymak, eleştirel biçimde tartışmak ve kadınlar konusunda saptırılmış kurguları açığa çıkarmak için seküler bir toplumdan yoksundur. Araştırmalar, yaratılan farklılıkların temeline inen soruları sorar. Toplumsal cinsiyet normlarının niçin ve nasıl işlediğini araştırır. Bunun için analitik mantıkla ortaya koyulacak kanıtlara ve özgürleştirici laiklik ilkesi tek dayanaktır.

Kahraman, Türkiye'de laikliğin de üstten toplumsal bir proje olarak dayatılmasının sakıncalarına değinir:

'Türkiye tarihsel süreçte oluşturamadığı laikliği, ordu-bürokrasi ve aydınlardan müteşekkil tarihsel blokla hazırladıktan sonra… toplumsal planda halkı dışlayan bir hiyerarşi kabulüne dayanıyordu'.

Kahraman, ayni zamanda laikliğin dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması dışında başka bir anlamına da değinmektedir:

Laiklik *"dünyayı dünyanın bilgisiyle açıklamaktır".*[190] Bu pozitivist yaklaşım laikliğin siyasal ve hukuksal anlamda yaşanan bir olgu olduğunu gösterir ve laik kökenli bir dünya bilgisi ile değerlendirilmesi ve tartışılması olanağını içinde saklar.

Yazar Böhürler'de bu saptamayı yapmaktadır:[191] 'Türkiye'nin seküler hukuk tercihi ile kadınlara eşit fırsatlar sağlanması konusunda, en azından yasal olarak gelişme kaydedilmiş. Dini hukukta değişen şartlarla ilgili tartışmalar "akideyi zedeliyor" inancıyla çok zor yapılabiliyor. Seküler hukuk tercihi bu noktada hem inançların tartışılmasını engellemez, hem de toplumun ihtiyaçlarına göre hukukun tartışılmasını kolaylaştırıyor. Seküler hukuk, kadının hak arayışında daha kolay ve dirençsiz mücadele zemini sunuyor, bunun kolay olmadığı Meclisimizin (şu andaki) yapısına bakıldığında"…açıklamasını yapmaktadır.

Devletle toplum arasında nasıl bir toplumsal ilişki olduğu tasarımı "kamusal alan"nın niteliğiyle belirlenmektedir. Habermas'ın 1962 yılında yayınlanan kitabının konusu kamusal alan-özel alan ayırımı, demokrasi ve Cumhuriyet'in kuruluş aşaması ile ilgili olarak değerlendirilir. Kamusal alan genelde iktidarın bir baskılama alanıdır. Göle, Habermas'ın görüşlerini Fraser' in eleştirileriyle birlikte ele alır. Fraser, kamusal alan kavramının günümüzün demokrasi anlayışına uygunsuzluğunu ileri sürerek "alternatif bir kamusal alan modelini" savunur.

Göle'ye göre:

"1920' ler Türkiye' sinde inşa edilen kamusal alan modernleşme projesiyle özdeşleşerek, ülkenin Batılaşma sürecinde merkezi bir rol oynamıştır. Kemalist devletin yaratmaya çalıştığı modern kamusal alan laiklik ve dünyevilik kavramlarıyla tanımlanır. Bu alanda en azından söylemsel düzeyde kadınların

---

[190] Kahraman, Bülent, Laikliği kavramanın anatomisi, Radikal, İki, 2006

[191] Böhürler, Ayşe, "Duvarların Arkasında Müslüman Ülkelerde Kadın" adlı yapıtında bu konuya övgü ile sekülerlik yönüyle değinir. Milliyet Gazetesi, 27 Eylül, 2006.

varlığı söz konusudur. Günlük yaşamın laikleşme sürecinin en önemli göstergesi de Batılılaşmış kadın erkek ilişkileridir".[192]

Ancak herkese açık olması gereken kamusal alan dinsel, yerel ve ideolojik simge ve hareketlerin yasaklanmasını getirmiştir. Habermas "eşitmiş gibi" görmesi ve Farzer'in bakış açısıyla "eşitsizlik alanı" olmuştur. Söz konusu eşitsizlik yasaların sözde eşitsizlik hükümleriyle sürmüştür. Feminizmin eleştirileri bu nedenle çok önemlidir.

Her ne kadar Türkiye'de toplumun tepeden devlet tarafından yapılandırılması eleştirilse de, laiklik kadın haklarının yararına olmuştur. Kadının yurttaş ve birey sayılması, amacına ulaşmasa da, kadın hukuku devrimini varsayan, başlatan, kadını dar cemaat toplumundan farklı kılan kendi içinde bir değerdir ve geri döndürülemez bir oluşumdur.

Ülkemizde kadınlar açısından yeni bir düşünce sistemine geçişin en önemli hukuksal kaynağı 1926 tarihli Türk Yurttaşlar Yasasıyla olmuştur.[193] Ancak devlet yapısı içinde 'Diyanet İşleri' ile din denetimi yapan kamusal bir kuruluş bulunduğundan, ancak bize özgü bir laiklikten, daha doğrusu laikliğin toplumsal gerçek anlamda olmadığından söz edebiliriz.[194]

1926 tarihli TMK yerine geçen 2002 Tarihli TMK' da "evlilik sözleşmesi" dünyasal bir kurum olarak düzenlenmiş, resmi nikâh benimsenmiş, resmi nikâh olmadan dinsel tören yapılmasının cezalandırılması ile güvence altına alınmıştır.

---

192 Göle (2000), s. 70-72

193 Koyuncuoğlu, Tennur, Laikliğin Vazgeçilmez Anıtı, TYY, Cumhuriyet Gazetesi, 17Mayıs1989.

194 Atay, Tayfun, Çanakkale'de yapılan, Adalet Çalıştayı'nda laiklikle adalet arasındaki ilişkiyi değişik inançların diyanet kurumunda bir arada işlenemez olması açısından ortaya koyar: "laiklik, inançta adalet demektir". İslam temelli bir reddiye doğrultusunda Avustralya totemizminden, Arap putperestliğine (çok tanrıcılık), Zerdüşt Mecusiliğine, Arap-Kürt-Türk Aleviliğine, nihayet Süryanilik ve Yezidiliğine açılan yelpazedeki her inanç, sadece derece farkı ile birbirinden ayrılmaktaydı. Hak din, dolaysıyla yegâne gerçek inanç İslam'dı. Laiklik, kökene gidildiğinde siyasete sirayet etmiş din ve mezhep temelli adaletsizliklerin üstesinden gelme, inanç çeşitliği karşısında tarafsızlığı koruma, böylece sosyal barışı mümkün kılma yolunda bir çözüm olarak önerilmiştir. Çözüm "çoğul toplum laikliğidir". Cumhuriyet Gazetesi,28 Ağustos 2017

2015 yılında Anayasa Mahkemesi, resmi nikâh kıymadan, dini nikah kıyan imam ve çiftlere ceza verilmesi kuralını ortadan kaldırmıştır.

Arkasından yine Anayasa Mahkemesi kararı ile çocukların cinsel ilişkiye rıza yaşını 15' ten 12 ye indirilmiştir. Böylece İslam'a uygun biçimde kızların ergenlikle birlikte evlendirilmeleri tartışılmasına yol açılmıştır.

Bir sonrasında 2017 Temmuz ayında TBMM sunulan Nüfus Hizmetleri Kanunu Tasarısı, "il ve ilçe müftüleri de evlendirme memurları arasına ekleyerek " laik aile yapısını delme" girişiminde bulunulmuştur.

Ayrıca TBMM sunulan Nüfus Hizmetleri Kanunu Tasarısı "Sağlık personelinin takibi dışında doğan çocukların doğum bildiriminin nüfus müdürlüklerine sözlü beyanla yapılacağını ve beyanın teyidi amacıyla mülki idare amirinin emriyle, aile hekimlerinin aracılığıyla araştırma yapılacağını" açıklayarak, tek başına yapılan doğumlarda ceza yaptırımına dayanacak sistem zayıflatılmakta, keyfiliğe dönüştürülmektedir.[195]

İlginç olan müftülerin "resmi nikâh" kıyacakları yolundaki savunusudur. Evlenme dünyasal bir anlaşmadır ve dinsel büyülenmenin önüne geçmek, gerçekleri görmek asıldır.

Devletin yapması gereken dinsel çağrışımlardan elini çekmektir. Kötü geleneklerinin ortadan kalkmasına katkıdır. Küçük yaş evlilikler, namus konusunda üretilen kabuslar, evliliğe aile büyüklerinin karar vermesinin, flörtün ayıplanmasının, ailenin kutsallaşmasının, içine kapanmasının, infaz kurumu gibi çalışmasının engellenmesidir. Tam tersi aile kurmanın yüksek bilinç ve bireysel sorumluluk içinde seküler kurum olarak yapılanmasıdır. Din evleneceklerin bireysel vicdanında yer almalıdır. Resmi nikâh yapıldıktan sonra, ortak istek varsa özel dinsel tören olanağı taraflara bırakılmalıdır.

[195] Müftülere evlendirme yetkisi veren ilk girişim 1993 yılında teklif edilmiştir. Ayrıntılar için bkz. İBD 1998, Biz Toplumun Yarısıyız Eki, Koyuncuoğlu, Tennur, Laik Aile Yapısı Tehlike 'de ve Müftüler ve İmamlara Nikâh yetkisi verilemez, bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 01 Ağustos 2017

Laikliğe "sahte din" demek ya da laikliğe temellenen özgürlük ve halkın egemenliğini kavramlarından uzaklaşmak demektir. Çünkü ikisi de, dünya bilgisi kavramlarıyla meşruluk kazanır. Kadının din ve gelenek baskılarından kurtulmasının hukuksal başlangıcı laikliktir. Laiklik dinselliğin "meşruluk" zemininde tartışılmasını engeller. Sekülerlik ise inanç serbestisinin yanında toplumun din temelinde baskılanmasını önler. Çünkü kadın haklarının temelinde kadınların dünyaya, evrenin gelişim bilgisi ile katılmaları vardır. Batıda din sosyal yaşamdan elini çekip bir kültür çeşidi gibi algılanırken, Ülkemizde devlet sosyal yaşamda dini öncelemektedir.

Dünya bilgisiyle baktığımızda, yerleşik bilgilere karşı, yeni bilgiler edinilebilir, yanlış bilgi terk edilebilir. Bu dünyada, kesin inançlar olduğunu söylemek ve öbür dünya bilgisini dayatmak, değişkenliğin diyalektik olgusuna ters düşer ve başkalarını olumsuz etkiler. Değişirken değişmemeyi savunmak anlamına gelir. Din kültürünün yerel boyutta pek çok farklı uygulamasının olduğu, tek doğrunun olmadığı, dinin özgürlükle birlikte ele alınması gereği ortadadır.

B-Toplumsal Alan ve Şiddet

Dış dünyada ve ülkemizde duyulan savaş seslerini de hesaba kattığımızda başta cinsel şiddet olmak üzere yalnızca kadınlarımızı değil tüm toplumu kuşatan acılar ne yazık ki artarak gündemizdedir. İktidar egemenliğini türlü biçimlerde kurar. İlk modelde iktidar otoriter uygulamalarla devleti yönetir, halkın kendisine tam itaat etmesini ve farklı seslerin susturulmasını ister. İkinci modelde ise, insanları belli biçimde disipline ederek, kendiliğinden itaati amaçlar. Ülkemiz özel bir konumdadır. Her iki modelde bir arada etkilidir. Din yoluyla iktidara kendiliğinden uyum sağlanırken, tek adam anayasası ile de otoriterlik pekiştirilmektedir.

Özel ve kamusal her alanın erkekleşmesi ile kadınlar görünmezleştirildi. Darbecilerin eşi ganimetimizdir, dendi, cinsel içerikli değerlendirmeler arttırıldı. Kadınlar rahmi, hamileliği ve kahkahasıyla malzeme yapıldı. Kadına yönelik erkek şid-

deti taciz, her yerde sokakta, evde iş yerinde ve meydanlarda minibüslerde, otobüslerde gösterime çıktı.

Şiddetin yarttığı korku, gelecek endişesi ile insanların içsel dünyasına sindi ve iktidarın kolayca hükmedebilmesinin yolları açıldı. İnsan başarı ve özgürlükle doyurulmadıkça ve artan şiddet içselleştirildikçe insan kendine öteki olur ve düşmanlığı kendine yönelir, bağımsızlığını kaybeder. Dolaysıyla itaat kültürü topluma yerleşir.

OHAL' Karaından sonraki şiddet döneminden başlayalım. Kadına ve çocuğa şiddetin nasıl yansıdığını Bianet'in açıkladığı haberlerle değerlendirelim:

1 Ocak 2016 ile 20 Kasım 2016 tarihleri arasında; 236 kadın öldürüldü, 71 kadın cinsel saldırıya uğradı, 368 kız çocuğuna cinsel istismar basına yansıdı. Çocuğa dönük cinsel istismar vakalarının yüzde 59'u okullarda yaşandı.

Bu olaylardaki faillerinin ise yalnızca 126'sı tutuklanırken, 18'i tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. Olaya karışan 3 öğretmen sadece açığa alındı, bir imam hatip öğretmeni başka bir okula atandı, bir müdür yardımcısının tacizi ise okul yönetimi tarafından adli makamlara dahi bildirilmedi.

Bir önceki yılın verileri ele alındığında; kadınların yüzde 10'u devlet koruyamadığı için öldürüldüğünü ve 27 kadın için cinayetten önce koruma tedbir kararı çıkartılmış ve şiddet ve ölüm tehditleri nedeniyle şikâyette bulunduğu halde korunmadığı ortaya çıkmıştır. Cinsellik şiddetinin vahametini göstermek amacıyla, ayrıntılı bir liste aşağıya alınmıştır[196]

[196] -Cinsel saldırıların yüzde 64'ü kadınların bir şekilde tanıdığı erkekler tarafından gerçekleştirilirken, yüzde 42'si 18 yaşından küçük kız çocuklarıydı./ -Hayat kadınlığına zorlanan kadınların yüzde 5'i de 18 yaş altı kız çocukları. Çoğu iş bulma ümidi ile Türkiye'ye gelen kadınlar, pasaportlarına el konularak hayat kadınlığına zorlandı. Bu kadınlar zorlanan kadınların yüzde 76,6 sını oluşturuyordu./ -Medyada konuşulan en ilgi çekici olgu, ensest ilişkiler oldu. Aralarında kan- can bağı olsun olmasın, tüm akraba ilişkileri ensesttir. /Baba ve kızı arasında, kardeşler arasında sık görülse de yeğen ile ya da üvey babanın çocuğa yönelik cinsel istismarı da kapsamdadır../-Cinsel istismara uğrayan 15 yaşında kız on gün sonra intihar etti./ -Yeni Kapı demokrasi mitingine katılmayan kız cinsiyetçi küfürlerle dövüldü, /Evrensel gazetesinin sekreteri, neden açık giyindin, darbecisin, fetullahçısın, diyerek saldırıya uğradı./-2016 da 61

2017' yılının sonuna gelindiğinde Türkiye' de 409 ve 2018 yılında 9 ayda 363 kadın cinayetinden söz edilmektedir. [197]

Toplumsal şiddetin başlıca kaynağı sistematik iktidardır. Toplumun genel durumu da o döneme ait sembolik şiddet olaylarıyla ayrı bir listeye bağlanmıştır.[198]

Toplumun doğası gereği, zorlukları göğüsleyen kadınlar bir süre sonra yine umut oldu. 2018 Yılının 8 Mart Kadınlar Gününü kutladığımız anda sanki sihirli bir el toplumumuza dokundu. Kadınların nerdeyse Türkiye'nin her yerinde ve özellikle İstanbul'da, İstiklal Caddesinde yağmurda şenlikli kutlamaları, ülkenin kasvetini dağıttı. Bir başka şeyler de düzeldi. Tutuk-

kadın cinayeti dosyası sonuçlandı. 27 erkeğe iyi hal haksız tahrik uygulandı. /-Karakola giden kadınlar, darbe var, polisin işi gücü var dendi./-Erkeklik yüceltildi, şiddet özendirildi. "Madam gibi değil, adam gibi ölme", değerlendi./-24 kararname ile toplam 110 bin 971 kişi işyerinden ihraç. İşsiz sayısı 700 bin kişi.

197 Cumhuriyet Gazetesi, 22 Kasım 2018

198 27emekçi kişi intihar, 95 i kadın 291 kişi intihar girişiminde bulundu./Kadın istihdam dışı bırakıldı.112 üniversiteden toplam 4 bin 811 akademisyen ihraç yarısı kadın. Kadın bölümleri işlevsizleştirildi./Nuriye, Semih, İddianamesiz tutuklandı, açlık grevine girdiler./Cezaevlerinde işkenceler arttı. 2bin 200 çocuk, çocuk cezaevinde. 542 hükümlü 658 tutuklu./Türkiye'de her 10 çocuktan 8.kayıt dışı çalıştırılıyor. 2 milyon işçi çocuk sömürülüyor./HDP eş başkanlarına saldırı Figen Yüksekdağ'ın milletvekilliği düşürüldü. 36 belediye eş başkanı cezaevinde bulunuyor.
*106 Belediye 'ye 83 kayyım atandı, 72 belediye eş başkanı tutuklandı./Kadın dayanışma evleri aile destek evleri olarak değiştirildi. 43 kadın kurumundan 37 si kapatıldı.1425 dernek,123 vakıf kapatıldı. 178 medya kuruluşu kapatıldı. Jin haber ajansı, gökkuşağı kadın derneği, van kadın derneği niceleri. Evinde şortla gezen kadına, diğer ev sakinleri saldırdı./Minibüs "yaşama uygun olmayan bir alan" olarak koruma alanının dışında görüldü. /8 Mart kutlamasına şiddet karıştı. Mersin Baro Başkanı Ali Er, Bildiriyi okuyan kadın avukatı eliyle itekleyiverdi./Kadınlar şiddet Anayasasına "Ha Ha Hayır" dese de, Anayasa sınır oylarla geçiverdi. İstanbul›da Kanuni Sultan Süleyman Eğitim ve Araştırma Hastanesi' de 5 ay içinde, yaşları 18›den küçük 115 çocuğun hamile olduğu saptandı. Bu sayısalın 5aylık kayıt sonucu olduğu aslında 500 kadının söz konusu olduğu, tek bir hastane ile de sınırlı kalmadığı anlaşıldı. Yapılan araştırmaya göre bu cinsel şiddetin yanısıra, asıl kaynağının "yoksulluk" olduğu böylece vahşetin boyutlarının engellenemezliği ortaya çıktı. /Çok önemli bir başka alan da "eğitim" de şiddettir. Din kuralları ile yok edilen laiklik ve okullara getirilen "müfredat zulmü" kız öğrencilerin üstüne bir balyoz gibi inmiştir. Biyoloji dersinde doğa tarihi anlatılmayacakmış. Yalnızca biyoloji ve teknolojideki gündelik kullanıma yer verilecekmiş. Evrim tarihi bilinmeden, teknoloji süsü, aslı olmadan ezbere bilgiyi getirecektir. Hazırlanan öğrenci kitaplarında erken evlilik, bekârlık sancıları vurgulanmakta ve TMK aykırı olarak kocanın ev reisliği işlenmektedir. Kadın kocasına itaat etmesiyle evliliğe uyum önerilmekteydi ./Arkasından önlenemeyen savaşlar, barışı simgeleyen zeytin dalını yok etmiştir.

lu akademisyenler, Gazeteciler bir bir salıverildi. Yanlış yere işlerinden olan öğretmenlerin çoğu görevlerine iade edildi.

Ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan "dinin güncelleşmesi" den söz ediverdi. Arkasından "14, 15 asır öncesi hükümleriyle kalkıp ta İslamı uygulayamazsınız" diye ekledi. Gerçekten nefes aldık, bir an. Çünkü söylentiler akıl dışı hurafelerdi. Cumhurbaşkanı'nın doğru söyledikleri de bir kazanımdır. Tıpkı, "dünya beşten büyüktür" sözünde olduğu gibi. Keşke Türkiye'nin % 90 nı Müslüman olmadığını, azınlığın haklarından da söz edebilse, ateistlere, deistlere, agnostiklere de değinebilseydi.

Sonra Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş güncelleme konusunu televizyonda açtı. "İslamla reform yanyana gelmez, fıkıf güncellemeye girer", dedi. Dini hizmetleri sayarken, 90 bin cami, 150 bin personeli, 100 İlahiyat Fakültesi, 30 civarında Eğitim Merkezi, Yurtdışında 106 noktada 3 bin personel bulunduğunu, 81 İlde İl Müftüsü ve yardımcısının din hizmetleri için hazır olduğunu anlattı. Ayrıca bir milyon kuran kursu kadın öğrenci olduğunu, bin beşyüz yatılı erkek- kız kuran kurşununda, 25 bin kadın öğrencinin olduğunu açıkladı. Dinin ehliyetli ellerde yeniden topluma kazandırılacağından bahsetti.

Değişim, seçimlere hazırlıkmıydı? Seçimden sonra da sayıları ile korkutan din hizmetlileri ile toplum yine dinle sarılıp sarmalandı yine "kayda değer bir şey yok" oldu. Konu Türkiye'nin bir İslam Cumhuriyeti olup olamayacağına dayandı.

Anayasaya' da "laik, sosyal, hukuk" devletiyiz. Ancak darbe öncesi ve sonrası girişimler farklı bir görünüm vermektedir. Türkiye bir yaradılış inancına bağlı bir ülke mi, yoksa demokratik hak ve özgürlüklere dayalı laik bir ülke midir?

Son dönemde Türkiye'de ateistlerin sayısında büyük artış olduğuna yönelik haberler çıkmaktadır. Hatta ateist sayısının 5 milyonu geçtiğini iddia edenler bile var. KONDA'nın verilerine göre son 6 yılda kendini inançsız olarak görenlerin nüfusa oranı yüzde 2,3'ten yüzde 2,9'a yükselmiş durumdadır.[199]

[199] http://www.radikal.com.tr/turkiye/turkiyede-ateist-sayisi-neden-art-

Bu konuda yapılan bir bir başka anketin ayrıntılı sonuçlarına bakalım:

Bu ankete göre; 23 Ülkede gerçekleştirilen inanç anketine göre Endenozya'dan sonra dünyanın en inançlı ikinci ülkeyiz. [200]

"Mesela bu inançlı kesimi de içine alan Türkiye'nin %14'ü öldükten sonra ne olacağı konusunda bilgisizler. Evrime inanan Türklerin oranı ise %19 olarak belirlenmiş.

Cennet ve cehenneme inanıyor musunuz sorusuna evet cevabını veren Türklerin oranı %52. Ankete göre reenkarnasyon inancı da Türklerde öyle pek kabul görmüyormuş. Dünya ölçeğinde ruh göçüne en az inanan ülkeymişiz aynı zamanda. Ankete verilen cevapları yan yana getirdiğimiz vakit inanç noktasında ne kadar kafası karışık bir toplum olduğumuz ortaya çıkıyor.

Öncelikle %91 oranında Allah'a inanan bir toplum oluşumuz aynı oranda Müslüman ya da dindar olduğumuz anlamına gelmemektedir. Kültürel Müslümanlıkla inanç ve amel düzleminde Müslümanlığı birbirinden ayırmadığımızda ne yöne baksak her tarafı Müslüman görebiliriz. **Fakat bu son ankete de yansıdığı şekliyle "teist" olmakla %48 oranında cennete ve cehenneme dair kuşkusu bulunan, %14'ünün ahiretle ilgili kafası karışık olan bir toplum inanç problemini yeterince çözememiş demektir.**

Hiç kuşkusuz bunda din eğitimi ihmalinin yanı sıra parçacı inancın büyük rolü vardır. Allah'a inanıp, dinlere inanmayan (deist) ya da Allah'ı kabul edip yetkilerini sınırlayan, Yaratmaya ve yaratıcıya itirazı olmayıp Kuran'ın mesajına muhalefet eden bir sürü insanın olduğunu biliyoruz. **Bir tanrının var olduğuna inanmak dinle ilişki açısından kapıdan içeri girmek değil kapının önünde beklemektir.** Tanrıya inanmak bir sonuç değil tam tersi bir başlangıçtır.

ti-1420188/

[200] http://www.haber7.com/yazarlar/huseyin-akin/738599-turkiyenin-yuzde-99u-musluman-mi

İnandıktan sonra atılacak adımdır önemli olan. Bu anlamda hiç tanrıya inanmayan adam inandığı halde ilk adımı atmayan adama nispeten daha mazur ve daha anlaşır durumdadır.

Zira harekete geçirici olan inkâr etmek değil inanmaktır. **Bir ülkede nüfusun %91'i Allah'a inanıyor, fakat bu inancın dini ve ahlaki tezahürü yoksa anketten çıkan en çarpıcı sonuç "En inançlı milletiz" değil, "Teist oranı yüksek bir milletiz" şeklinde olması daha uygun düşer.**"%99'u Müslüman bir ülkeyiz" klişesinin verdiği bir alışkanlıktan olmalı Müslüman olmakla teist olmayı birbirine karıştırıveriyoruz.

Bir de buna Türklükle Müslümanlığı aynı paranteze alma geleneğini katarsak durum büsbütün bağlamından kopuk bir hale dönüşüyor. Yerli malı dindarlığımızda her zaman iman ayrı amel ayrıdır. Ve her ikisi de ayrı telden çalabilir. Ahlak ise bünyemizde inanç ve ibadetlerimizden çok daha bağımsız yol tutturabilir. Üstüne üstlük bu durum hiç de yadırganmayıp normal bir gidişat olarak algılanabilir. 'Ahlaksız dindarlık' kavramı din Literatürümüze modern zamanlarla birlikte giren böyle bir çürüme ve düalizmin eseridir. **Ahlaksız dindarlık kavramını peşi sıra sürükleyen "İbadetsiz mümin", "Kuransız Müslüman", "Alisiz Alevi", "Sünnetsiz Sünni" gibi nevzuhur kimlikler hep bu parçacı itikat anlayışının bir sonucudur.**

Yüzde doksan dokuzu Müslüman olan bir ülkenin elbette cennet olmasını bekleyemeyiz. Ama hiç olmazsa adalet, emniyet, hak, hukuk, vicdan ve ahlak açısından beslendiği dinin güzelliklerini yansıtabilmelidir. Müslüman bir toplumdan bunu istemek çok şey istemek değildir. Entrikada, hilede, dolap çevirmede, pornografide, taciz ve tecavüzde, insan haklarına riayetsizlikte dünya sıralamasını zorluyorsak Allah inancında dünyada ikinci sırada yer alışımız daha problemli bir hale dönüşür.

Yaklaşık 20 bin kişi üzerinde uygulanan bu anketi şayet umuma şamil kılarsak meselenin Türkiye yüzünü şöyle okumak da mümkün: Türkiye'de halkın ekserisi dini inanç ve uygulanım yönünden kültürel olandan- değil tahkik- taklidi aşamaya bile yükselebilmiş değildir. Türkiye'de kimi zaman çarpık kimi zaman da resmi engellere takılan din eğitimi kafası

ile kalbi, bedeni ile ruhu birbirini nakzeden bireylerin sayısını çoğaltmıştır. Eğer bu ülkede sürekli din mevzuları ısıtılıp ısıtılıp gündeme getirilerek tartışılıyorsa, bunun sebebi oturmamış eksik ve parçalı din anlayışında aranmalıdır".

Bu açıklamalar dinsel inançlı bir toplumdan değil, dinsel inancı doğru biçimde anlayamamış bir toplum olduğumuzu göstermektedir. Konu fanatik İslam, Iıman islam, Alevilik gibi türleriyle olduğu kadar, kavramları tanımaya yönelik Teizm, Monoteizm, Deizm, Ateizm, Agnotizm, Panteizm bağlamında tartışılmaktadır. Savlandığı gibi %99 müslüman olmadığımız gibi, ne olduğumuz da belli değildir. Bu durumda herkese yolunu açmak ve zorlama olmadan demokratik bir toplum yaratmak için her inanca eşitlik tanımak gerekir. Temel nokta özgür iradeye saygıdır.

1923 Cumhuriyeti din temelli bir Cumhuriyet değildir, Batı' ya dönük biçimde dini inancı da laik toplum içinde saklı tutan bir rejimdir. Ancak dinsel kavramların topluma dayatılmasına karşıdır. 2012 den sonra adım adım uygulanan ise topluma dinsel içerik kazandırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Nuray Mert "insanlara dini görüş dayatmasını en ciddi örneğinin imam hatip liselerinin düz liselerin yerini alması yönündeki gayretler olduğunu ve İslami Cumhuriyet'in ülkede tüm yaşayanlara istemediği halde halde çocuğunu, pek çok mahalde tek seçenek haline gelen imam hatip liselerine göndermemeye zorlandığını" açıklamaktadır.[201]

Ancak ayni yazıda tam bir toplumsal siyasal altüst getirebilme kapasitesi taşıyan müftülerin nikâh kıymasına ayni gözlüklerle bakmamaktadır. Nikâh işlemlerine müftüyü sokan zihniyetin arkasında medeni kanun değişikliklerine gidebileceğini öngörmemektedir. Tehlike vardır. Çünkü ülkemizde inananlar ve inanmayanlar arasında bir eşitlik düzeni (seküler düzen) kurulmamıştır. Nitekim boşanmayı zorlaştırma, süresiz nafaka tartışmaları ile konu giderek hak ve özgürlüklerin sınırlandı-

[201] Mert, Nuray, Cumhuriyet Gazetesi, 07. Ağustos. 2017

rılmasına ilerlemektedir. Bu konularda herkesin görüş açıklamasını otoriter yapı engellemektedir.

Yukarıda feminist açılımda belirttiğimiz düşüncelerle, kadın erkek eşitliğini içeren doğatanrıcı, tüm tanrıcı bir kavramla panteist bir yaklaşımı öngörmekteyiz. Bu noktada evreni kapsayan (insanı da) Tanrı görüşü öne çıkmaktadır. Evrende gerçekleşen her hareket canlı- cansız Tanrının eseridir. Panteizm Tanrıyı aşkın değil içkin olarak benimser. Allah tüm evrendedir. Sonsuzluk içinde zamansallık, etkileşim ve karşılıklı ilişki içinde değişmeyeni tutar, değişmeyi de kapsar.

Her kargaşa döneminde olduğu gibi dinsel ataerkil, kapitalist "aile" yeniden inşa edilmektedir. TMK. nun 91 yılı kutlanırken, "nikâhı mühtü kıysın" tartışması, buz dağının altında kadının aydınlanmasına dayanan bir geçmişi silmek, toplumu dinsel kuşatmaya almaktır. Evlilikle din arasında sıkı bir bağ kurmak, evliliği ibadetle birleştirmek, kadını itaat kültürü ile bağlamaktır.[202] [203] Her dem bu konu uyutulup, uyutulup ısıtılmış,[204] sonunda dayatılmıştır.[205]

---

202 İçişleri Bakanlığı'nın ilgili yazısı üzerine 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'na göre Bakanlar Kurulunca 28 Kasım'da yürürlüğe konulması kararlaştırılan Evlendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

203 Öyle ki, Diyanet, müftülere resmi nikâh yetkisi verilmesinin ardından il ve ilçe müftülerine bir genelge gönderilmiş ve Genelge' de müftüler nikâh sırasında "ailenin kutsallığı" üzerine bir konuşma yapacaklarını ve nikâhın ardından dua okuması getirilmiştir". http://sendika62.org/2018/02/kadinlardan-diyanetin-duali-nikâh-genelgesine-yanit-albasina-cal-472329/

204 İçişleri Bakanlığı'nın ilgili yazısı üzerine 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'na göre Bakanlar Kurulunca 28 Kasım'da yürürlüğe konulması kararlaştırılan Evlendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

205 Muhafazakâr kesimde aile kurmanın kutsallığı, din kurallarıyla sarıp sarmalanmasının hasreti çok öncelere dayanmaktadır. Önce Refah Partisi tarafından (1991-1997) İstanbul Milletvekili Mustafa Baş ve 20 Milletvekili ile oy potansiyelini arttırmak için bir kanun teklifi olarak "resmi nikâh " ile birlikte imam nikâhının kıyılması" istenmiştir. Arkasından, Refah Partisinin kapatılmasından sonra eski Erzurum Milletvekili ve 9 arkadaşı millet-devlet kaynaşması bahanesiyle tekrar ileri sürmüşlerdir. Daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından 1999 da reddedilen "resmi nikâhsız imam nikâhına ceza" yaptırımı, 2015' de iptal edilmiştir.
03. Kasım. 2017 tarihinde 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Yasası 7039 sayılı

Konu inanç özgürlüğü ile savunulamaz. Toplum olarak yaratıcı inancın, demokratik özgürlük edinimine baskınlığı ortada bir gerçektir. Dinsel kökenli otoriter toplumlar bu nedenle ciddi bir tehdittir.

Toplumda yaygınlaşan televizyonda evlilik programları ile işlenen konular, toplumu bu yolda işlemektedir; Bekâr kalma evlen, evlendikten sonra asla boşanma, kocaya itaat et ve tek yaşayan kadınları tehlikeli saymakta, dışlamaktadır. Boşanmanın zorlaştırılması aile mahkemelerinin her davada "önce tekrar deneyin" isteği ile gündemdedir.

Şimdilerde tekrar tartışılan "aile arabuluculuğu" ile boşanmaların önü kapatılmak istenmekte, kamu görevlilerince kapalı bir sistemde ilk aşama olarak ele alınmaktadır. Bu gelişim feminizmin "özel olan politiktir" politikasına açık bir karşı duruş sergilenmektedir. Aile, dünyasal bir kurum olarak; dinsel kuşatmalarla sarıp sarmalanamaz, ne de şiddet içeren saklı bir hücre olamaz. Bu anlayış iktidarın bildiğimiz yüzüdür.

Açıklamalarda; "Aile mahkemelerinde aile davaları aleni bir şekilde yapıldığı için aile sırları ortalığa dökülüyor" diyerek arabuluculuğu, "aile mahremiyetini koruyacak bir uygulama" gibi ortaya konuyor. Sözüm ona; husumetler büyümeden, diğer kişilere yansımadan sorunu barışçıl biçimde bir çözüm gibi öneriliyor. Oysa 'aile mahremiyeti' olarak ifade edilen şey, esas olarak şiddeti kamusal alanın bir sorunu olmaktan çıkarıp özel alana hapsetmek ve bu büyük oranda şiddet, istismar gibi suçların gizli kalması amacına yarar. Aile içinde yaşanan sorunların 'aile mahremiyeti' adı altında görünmez kılınması, şiddeti ve evlilik içi suçları toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan suçlar olmaktan çıkarıp, bireysel ve 'özel' bir mesele haline getirir.

Kadınların mücadeleyle yasalara geçirdikleri "devletin şiddet konusundaki sorumluluğu ve önlem alma yükümlülüğü" or-

yasayla değiştirilerek, 22 maddenin 2. Fıkrası şöyle düzenlenmiştir: "Evlendirme memuru belediye bulunan yerlerde belediye başkanı, memur ve muhtarlardır. Bakanlık, il nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüklerine, İl ve ilçe Müftülerine evlendirme memurluğu yetkisi ve görevi verebilir".

tadan kaldırılarak şiddet "özel alanın konusu" yapılmaktadır. Aile arabuluculuğu, "kol kırılır, yen içinde kalır" mantığını sergilemektedir. Toplumumuzda evlilikte eşlerin konumu birbirine eşit değildir. Kadın çoğu kez zorla evlendirilmiştir.[206] Farklı konumda olanlara farklı adalet özeni gerekir. Ayrıca uyuşmazlık nedeni kadına şiddet ise, bu durumda da arabuluculuk sistemine gidilmesi bile düşünülmemelidir.

Yasal olarak "yasak" olmasına karşın, boşanma davalarında ve şiddet durumunda "uzlaşma ve arabuluculuk "yöntemi kullanılması da önerilmektedir.

Ayrıca "aile mahrumiyetinin korunması" bahanesiyle, aile hukukuna ilişkin tüm davalarda duruşmanın gizli yapılmasıyla, kadın örgütlerini sürecin dışında bırakmak, kadınların çaresizliğini zorunlu arabuluculukla bastırılmaktadır.

Sonunda tartışmaların TMK'kadar dayandığını görüyoruz. Boşanma Raporunda gündeme gelen ve "üç gün evli kal, ömür boyu kadına nafaka öde" diye kamuoyuna yansıyan yanlış bilgiler, TMK. 175. Maddesini değiştirmeye kadar gelmiştir. Boşanmadan sonra yoksulluğa düşeni korumak, genelde insan haklarının doğal bir sonucudur. Koşulları kararı veren mahkeme tarafından belirlenecektir. Özellikle yoksulluğa düşen taraf olarak, kadına karşı olumsuz bir değişiklik Anayasaya, TMK ile özel yasaya aykırı olmakla kalmayıp, yargıya güveni de yok edecektir. Bu nedenle kadın hareketi yasa koyucuyu uyarmak zorunda bırakılmıştır.

[206] Ülkemizde küçük yaşta evlilikler ve tecavüz sonucu birliktelikler eşitsiz ilişkiler oluşturmaktadır. Yetişkinler arasında da ayni durum herkesin tanıklığında ortada yaşanmaktadır. Kocasının ve mahallenin bildiği üç yıllık tecavüz ilişkisinin sonunda, onu öldürüp kellesini, Korukaya köyünün meydanına fırlatan Nevin Yıldırım davasında, "hiç rızam yoktu" demesi, kadının çaresizliğini çok açık ifade etmektedir. Mahallenin erkeklerinin hepsinin olayda tek başına Nevin'i suçlaması, kadınların cinselliklerinin mal gibi paylaşımının onaylandığını göstermektedir.

BÖLÜM III

FELSEFE VE ŞİDDET

2002 yılından sonra iktidara gelen AK Parti halen iktidardadır ve değişen yasalara karşın kadınların en çok adaletten uzak kaldıkları ve adaleti aradıkları bir dönem sürmektedir. Sözde "din reformu" dile getirilirken, Ülkemizde tekrar tarikatlar, imam hatip okulları, öğrencilerin kız- erkek ayırımı, toplumsal değerlerin değişimi ile dinsel zorlamalar gündemdedir.

Dünyada da Devletler eliyle şiddet, yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. 20 ve 21yüzyılda küresel boyutlara ulaşmıştır. Şiddet insan doğasının bir parçası mıdır? Tarihsel midir? Siyasal mıdır? Politik bir seçim midir?

Felsefik tartışmalardan önce "şiddet" sözcüğünün şiddete uğrayan tarafından tanımlandığına, temelde sosyal eylemin bir çatışma ortamı yarattığına işaret edelim. Bir taraf eylemi meşru sayarken öteki reddetmektedir. Şiddet alternatif bir yaşam tarzının varlığını simgeler. Örneğin "yasa koymak" bir şiddettir. Devlet ve yurttaşı karşı karşıya getirir.

A-Spinoza ve "Siyasi Edimsellik"

Spinoza insanla doğanın uyumundan yola çıkar. Baker'in "ona ilk laik filozof" demektedir:

> *"Bahsettiği Tanrı ne uhrevi dinlerin Tanrı'sıdır ne de sanıldığı gibi, Descartes' ın yüklemesiyle 'felsefi Tanrı' anlamındadır.*

Tek bir cümleyle ifade edildiğinde, Spinoza' ın Tanrısı, ezeli-ebedi ve bitimsiz bir üretim kudretidir; her şeyin kendisinden çıkabildiği bir varoluşun sonsuz akışıdır" [207]

Balanuye, kitabında, Spinoza, nın "conatus" sözcüğü ile bireyin içinde taşıdığı içsel gücü ele alır:[208]

"Bizler, bu tek ve ayni evrenin canlı-cansız tüm sakinleri, yine bizlerden biri ya da birileriyle zorunlu karşılaşmalarımız olanak verdiği ölçüde var-kalmaya çabalarız….Olmak çabalamaktır, hepsi bu. Bu çabalayışımız kimileri için bir ızdırap, kimileri için sevinçli bir meşguliyet olarak deneyimlenir."

Balanuya'nın burada vurgulamak istediği, önemli olan, varılacak yeri bir kenara bırakıp, yolda olmanın zevkini çıkarmaktır. Spinozacı olmanın, kendiliğinden sevinçli bir yolculuğu kavradıkça, güçlendiren, güçlendikçe de sevinci arttıran bir dönüşümün farkına varmak olduğunu, söyler.

Bir ölçüde yaşam karşımıza ne getirirse getirsin, mutsuzluk gücümüzün eksilmesine, mutluluk ise gücümüzün artmasına neden olacaktır.

Spinoza'a göre dünya hazları ya da dinsel inançlar, insanı, "yüksek eksiksizliğine" götürürken, "kalıcı iyilik hâline, yararlı olana" taşıyacak yol, "edimsel birlik" olarak tanımlanır. Toplumun birbirleriyle iletişen/ etkileşen tekilliklerin 'tekillikler arası siyasi edimselliği'nden geçtiğini söyler.[209]

Sunat'ın yazısı şöyle sürer;

Spinoza, bize, erdemli insanlar olmamızın, mutlu ve sevinçli bir yaşam sürmemizin, kendi elimizde ama öteki ile elbirliğiyle mümkün olduğunu söylerken 'ahlaki' bir telkinde bulun-

---

[207] D. Snopsa, https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/ 375-72772/

[208] Balanuye, Çetin, Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor, Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2017, s. 86.

[209] https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2017/04/07/bir-erdemlilik-sorunu-olarak-referandum/

muyor. Bir yandan aklın yolunun o olduğunu ('epsitemolojik' boyut) söylerken, bir yandan da, 'güç'ün devredildiği öznenin 'halk' olması gerektiğini ('ontolojik' boyut) hatırlatıyor.

Konuyu topluluk (devlet) ve onu oluşturan insanlar bakımından incelediğimizde:

"Politik meşruiyet" kavramı ortaya çıkar. Yönetim ya belli mekânlarda kişilerin ortak kararları olarak "siyasal eylemleriyle" benimsenir ya da kişiler ortaya koyulan "sandıklar" aracılığı ile temsilcileri aracılığı ile kullanırlar. Şiddet halkın iradelerine uygun bir yönetim gerçekleşmediğinde söz konusu olur.

B- Baridotti, Yeni Maddecilik

Bardotti, yaşadığımız şiddet ortamından çıkılmasını, Spinoza'ya dayanarak "yeni maddecilik" görüşüyle dile getirir. Spinozacı etik çerçevesinde siyasetin maddi gerçeklerini ortaya koyar.[210] Yeni kavramlara gerek duyar ve "zoe"üzerinde durur:

"Zoe, bios'dan farklıdır, sonraki yaşamın siyasal, akılsal ve söylemsel yanını temsil ederken, önceki yaşamın rasyonel denetimden bağımsız, zihinsiz canlılığını temsil eder. Bu kavram, insan-merkezcilik-sonrası feminist dönüşün ana eksenidir: Yaşamın türler ötesi metalaşmasına yani ileri kapitalizmin mantığına karşı verilen materyalist, seküler, temellendirilmiş ve gerçekçi bir karşılıktır"

Bradotti'nin açıklamaların kendime şöyle kolay eyledim:

> *Dünyanın ikilikler üzerine organize edilmiştir. Toplumsal cinsiyet ikiliğini bir ele geçirme mekanizması, bir yönetim tarzı, devlet aklı olarak görerek "ben tarzan, sen Jane" ile konu örneklenebilir. Dünyanın bir parçası olarak kapitalist sistem içinde yer aldığımızı kabul önemlidir. Maddecilik açısından Marsist/Leninist sistemin kapitalizmi dışladığı için yetersiz kalır. Kapitalizmin kırılmaz, katlanır. Ancak kıvrılır.*

[210] http://www.dunyaninyerlileri.com/zoe-ile-dusunmek-rosi-braidotti-ile-soylesi/

İkilikleri reddeden "Monizm" i bir çözüm yolu olarak önerir. Monizmin bir epistemoloji ve pedagoji sunduğunu, "zoe" den kaynaklanan "virtüel" kuvvetlerimizi "biz" olarak birleştirmemizin altını çizer. Deluze' nin kavramlaştırmasından yola çıkarak, çapraz bir politikayla "bizi" oluşturarak, dünyaya egemen "bilgi öznesini" reddeder. Konuyu "konumlar siyaseti", "biyografi", "soykütük" olarak ele alır.

21 yüzyılın endüstriel devrimi kapsamında bio-genetik açısından atomun nanometre boyutlarında işlenmesiyle ilgili olarak materyalizmi düşünür. Yaşam üretimiyle sarıldığımızı ve etik niteliksel arayışlar içinde olduğumuzu, içinden çıkamadığımızı gösterir. Örneğin Üniversite kapitalizmin ana eksenidir. Bu durumda biz failler olarak bozulmaya yüz tutmaktayız. Bu noktada Spinoza'ın "olumluluk etiğini" "edimselleştirme etiğini"kullanabiliriz. Kapitalizmin kıvrımlarını, etkinliğin ve gücün şiddeti, fizik terimi olarak "yeğinliklerle" aşabiliriz, diyecektir.

Konu materyalizmi anlamak için tüm sosyal bilimlerin yeniden güncellenmesi, bu konudaki incelemelerin laborutuvara inmesiyle, yeni bilgilerle, eskinin hükümsüzlüğüne gelir. Bradoitti' ye göre; asıl koşul bu "biz kavramının "yaralanmışlardan oluşmasıdır. Yaralanmazsam, "ben'in" kudurmuşluğu sürüp gidecektir, demektedir.

C- Gınzburg, Kültürel Şiddet

Günümüzde her yere medeniyet, kültür getireceğiz diye saldıran, büyük egemen ülkelerin, dünyayı nasıl kirlettikleri, insanlara acı, ölüm götürdüğünü her an görmekteyiz. Çok önceleri onlardan yakayı kurtarmaya çalışan insan seslerini nasıl özledik.

1685 Tarihinde Filipinler'in doğusunda yer alan bir takımada olan Mariane' e yaşayan yerlilerin İspanyolları kovmaya çalışması olayını, Le Goien, yerli Hurao' un ağzından verir:

> *"Bu Avrupalılar, diyordu, kendi ülkelerinde kalsalardı iyi ederlerdi. Mutlu yaşamak için onların yardımına ihtiyacımız*

yoktu. Bu insanlar bizim giyinik olmamamızı onaylamıyorlar. Eğer bu gerçekten gerekli olsaydı doğa gerekeni yapardı. Neden giysilerle kendimizi sıkıntıya sokalım,. Örtmek bahanesiyle neden kollarımızı, bacaklarımızı birbirine dolaştıralım Bizi barbar sayıyorlar. Onlara inanmak zorunda mıyız?"

Onlar bu adalara gelmeden önce, böyle acımasızca bizi kovalayan böcekler hakkında bir şeyler biliyor muyduk? Yalnızca bize acı çektirmek için var olan fareleri,

Sıçanları, karasinekleri, sivrisinekleri ve bütün öteki hayvanları tanıyor muyduk? Her yere yılgınlık ve ölüm getiren öldürücü silahlarımız yok, ama sayı üstünlüğümüzle onları yenebilir, önceki sayı üstünlüğümüze geri dönebiliriz.[211]

Le Gobian, bu sözlerin hemen etkisini gösterdiğini, arada şiddetli çatışmalar olduğunu, ne yazık ki, silahlarla bastırıldığını yazar. Kültür dayatmanın aslında bir egemenlik kurmak olduğunu artık biliyoruz. Alttan alttan işlenen konu kültür ile egemenlik arasındaki güç ilişkileridir.

D- Arendt, Adams, Bedensel ve İnsansal Şiddet

Arendt' a göre şiddet insani bir eylemdir.[212] İnsanın aktif yaşamı (Vita Activa) içinde özel alan ve kamu alanı vardır. Kişinin emek harcaması, üstlendiği iş özel yaşam alanıdır. Kişi plum içinde eylemleri ile kamusal alanda yer alır. Bu iki alan arasında çok önemli geçiş vardır. Özel alanda insan doğanın bir parçası olarak, doğa kanunlarına uyum sağlar. Ancak eylemleri ile de kamu hayatına girer, özgürleşir ve verimli bir insan olur.

Sadizmin cinsel bir temeli olduğunu kabul eden Arendt, sadizmin ölüm dürtüsüne bağlı olduğunu ileri süren Freudyen yorumu reddeder. Heidegger'in ölüm anlayışına da karşı çıkar.

---

[211] Ginzburg, Carlo, Güç İlişkileri, Tarih, Retorik, Kanıt, Çev. Kundakçı, Durdu, Dost Kitapevi yayınları, Ankara, 2006, s. 83-86.

[212] http://dergipark.gov.tr/cuilah/issue/4174/55020 https://www.academia.edu/6561649/%C5%9Eiddetin_Ele%C5%9Ftirisi_Olarak_%C4%B0ktidar_Arendt_ve_Foucault, http://dergipark.gov.tr/cuilah/issue/4174/55020

Onun "özü itibariyle her durumda benimdir" deyişine takılır. Arendt'e göre ölüm soyutlanma ve yalnızlaşma deneyimi değildir… Tersine ölüm, kamusal iletişimin ve bir öykünün başlamasının yolunu açabilecek bir şeydir.[213]

Ona göre şiddet ne hayvani ne de akıl dışıdır. Tasavvur edilemeyen kötülüğün sıradanlığını benimser. Sıradanlık masumiyet değildir. Doğruyu, yanlıştan ayıramama durumudur. Korkutucu biçimde normal bireyler, herhangi bir yargılama yapmaktan aciz insanlar "bu dünyada kimin yaşayacağına, kimin yaşamayacağına" karar verici olmaktadırlar.[214]

Berktay, Atendt'in beden-toplum ilişkisine değinir:[215]

"İnsan bedeni ile toplum arasında anoloji kuran organizmacı anlayışta toplum verili bir olgudur; kurallar ve değerlere ilişkin bir anlaşma üzerine inşa edilmez… Hitlerin dünya görüşü ve gerçeklik algısı da, Almanya'nın bir beden Yahudilerin de bu bedende hastalık yaratan organizmalar olduğu fikrinden kaynaklandığı için, Yahudilerin yok edilmesi" bir tür bağışıklık kazanma girişimidir.

Berktay, beden analojisine bir başka yerde ilginç biçimde söz eder, Yaşanan terör ve kitlesel kıyımlara göz yumanların, bunu yapamadıkları durumlarda, "Eichmann davası sırasında" sanki ilk kez duyuyormuş gibi davranme tepkilerini örnekler:

"Bu kadar sanayileşmiş 'ileri' bir toplumda 'uygar insanlar arasında' böyle şeylerin olabilmesine inanmak istemeyenlerin bu ikilemle başetme yollarından en yaygını gene beden analojisine başvurmaktır. Ama bu kez hastalıklı organ Nazilerdir."

Arendt, kimlik ile bedeni karşılaştırır. "Kim" in aksine "bedeni" yaşam sürecinin doğurganlık ve emek yolu ile faili olarak düşünür.[216]

---

213 Berktay, Fatmagül, Dünyayı Bugünde Sevmek, Hannah Arendt'in Politika Anlayışı, Metis Yayınları, İst. 2012, s. 244-245

214 Kiristeva, Kadın Dehası, s.198-199," Eichmann" örneğini ele alarak, "suçu itaatinden kaynaklanıyordu" demektedir.

215 Berktay, s.110, s. 112

216 Kristeva, Kadın Dehası, s. 229

Ona göre "kadınlar ve köleler bu bedeni insanın sıfır derecesi ve biyolojik yaşam ya da zoe'nin birincil ifadesi olan emekte cismanileştiriliyorlar. Beden asla doğanın önüne geçmez, yanlızca özel alanda eylemek için dünyadan imtina eder. Türe ve onun devamına hasrolmuş bir beden "paylaşılabilen yegâne şey" olarak ortaya çıkar ve özel mülkiyetin paradigması (değerler dizisi) haline gelir. Dünyadan çekilen emek ve onun organı olan beden insani özelliklerin en az müşterek olanıdır. Bedene bu angaryalar evreninde ayrılan tek deneyim acıdan başka bir şey değildir".

Bu "bıçak" gibi sözlere Adams'da katılır:[217] "Erkeğin avcı ve et dağıtıcısı rolünün, etin yiyicisi rolüne dönüşmesi gözlemlenebilir ve etin erkek egemenliğinin bir simgesi anlamına geldiği sonucuna varabiliriz. "Bitki" kadınsı edilgenliğinin simgesidir. Bitki en istenmeyen özellikleri temsil eder. Et insanın tadını çıkardığı ve insanı zirveye çıkaran bir şey iken, hiçbir şeyden tat alamayan birinin temsilcisi olur. Tekdüze, edilgen".

Erkeklik inşasının kökeni etle, bitkiyle daha açık görülmektedir. Kadınlar ve hayvanlara "örtüşen ama kayıp göndergeler" başlığı altında şu sözler yer alır: "Ataerkil değerler kayıp gönderme sistemi aracılığıyla kurumlaşır. Etten bahsederken kullandığımız dilde cesetlerin olmaması gibi, kültürel şiddetin açıklamalarında da çoğunlukla kadınlar kayıp göndermedir. Tecavüz öyle etkili imgeleme sahiptir ki, bu ifade kadınların gerçek deneyimlerinden başka şiddetli tahribatlara da mecazi (değişmeceli) olarak kullanılır.' Dünyaya tecavüz gibi…Örneğin, "kesim" metaforu, hayvanların çektiği cefayı görmeden kullanılır, tecavüz de….Batı kültürü daima kayıp göndergelerin işlevini kullanarak, maddi bir gerçeklik olan şiddeti denetlenebilir metaforlar halinde kullanır. Şiddet bu yapının ayrılmaz parçasıdır".

İnsan ile hayvan ayırımı yapmadan "canlı" kapsamına aldığımızda, kolayca hayvanlara yapılan ile kadınlara yapılan ara-

[217] Adams, Carol J. Etin Cinsel Politikası, Çev. Tezcan, Gülay/Boyacıoğlu, M. Emin, Ayrıntı Yayınları, 2013, s

sındaki benzerliklere gözümüzü açtığımızda, kadınlar olarak her iki duruma da isyan etmemek mümkün değildir. Kitabı okuduğumda uzun zaman, "nereden başlamalı" duygusundan kurtulamadım.

Altunok, Arendt ile Faucaultd'u birleştikleri noktalara vurgu yapmaktadır. [218]

Arendt' e göre iktidar, şiddet birbirine terstir. Siyasal alanda ortak eylemlerden doğan güç iktidardır. İktidar siyasal alanın temelidir. Bu eylemler şiddet doğurmaz. Çünkü "İktidar (power), insanın sadece eyleme kabiliyetine değil, uyum içinde eyleme kabiliyetine tekabül eder"

İktidara yönelik tehdit, şiddet doğurur. Bir bakıma Sokrates'in temel aldığı insanın korunmasından, Platon' la birlikte kurulu düzenin korunması düşüncesine geçilir. Arendt' göre iktidar ile şiddet birbirine terstir. Şiddet tek tipçidir, iktidar ise çoğullukla beslenir.

Arendt, totalizmde, insanların iyi kötü algılarını aşarak, mutlak anlamda bir kötülük gerçekleştirmiştir. Bu tarihsel süreçte hukuk yoktur. Diktatör kendi tarihinin yasasını uygular, terör ve toplama kampları ile bütünler. Doğru yanlış suç kavramı ortadan kalkar, şiddet araçsallığını yitirir, toptan tahakküm kişisel özel alana itilir, kamusal eylem anlamını yitirir.

Berktay, "Kadınların Arendt'i "başlığı ile onu açımlar.[219] Bu coşkulu anlatımının tam okunmasını önerirken, ben yazısına yer verebildiğim kadar değineceğim:

Arendt, "İnsanlık Durumu yapıtında, toplumsal cinsiyeti altmetniyle modernitenin egemen bir kategorisi olarak temalaştırmakla kalmayıp politik eylem kavramıyla onu yerinden eder. Kamusal alana çıkmasının engellediği insanların, top-

[218] Altunok' yazısında; Arendt ile Faucault'un şiddete bakış açılarında farklılık olduğu kadar bir yandan da birbirini nasıl tamamladıklarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bkz. https://www.academia.edu

[219] Berktay, Hannah Arendt, s.193-246

lumu reddetmeden 'bilinçli parya' lık konumu ile toplumdan dışlanmışlarla bağlarının südürülmesine bağlar. Kadın olmaya sahip çıkar ve 'yaşasın küçük farklılık' diyerek, farklılıklarımızla politik olmaya çağırır. Feminist mücadeleyi destekler, 'size hangi kimliğinizle saldırırlarsa' o olarak direnmeyi önerir. Kimlikle özdeşleşmeyi politikada arar. Eşitlik anlayışı aynılığa değil, değişik politik aktörlerle ortaklığa dayanır. Birbiri ile uzlaşmaz ve karşılaştırılamaz postmodern çoğulculuk yerine 'ortak bir payda' da çoğulculuğu önerir. Feminizmdeki sakıncalı 'kızkardeşliği' aşar. Ortak çıkarlar için belirsiz kimlikleri olanlarla kollektif grup ve kamusal alanda konuşma ve tartışmalarla benlik değişimini önemser. Bu kamusallık tartışmanın başlamasına imkân veren doğumluluğu ve tartışmanın süreceği alanı oluşturan çoğulluğa dayanır. Umudu hiç kaybetmez, her insan yeni başlangıçtır".

Bulup çıkardığı inciler için Berktay'a teşekkürler.

E-Faucault, İktidar Şiddeti

Faucault için iktidar şiddet ayırımı, tarihsel süreç içinde modern toplumlarda görülen ve bu anlamda değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Arend nerdeyse şiddete her koşulda karşı çıkarken, Faucault' şüphecidir. Gizli ve üretken bir modern iktidarın açık bir şiddeti mi tercih ettiği sorusuna takılır.

Faucault' doğal hakkın bir savaş durumu olacağını ve bilgi üretimi ile siyaset ilişkiselliğine değinerek, iktidar olgusunu işlemiştir. İktidarın tabi kılma yöntemlerini devlet, hastane, okul anlayışı ile düzenleyici, normalleştirici "disiplin iktidarı" oluşturduğunu ve dışlananların izini sürerek, dönüşüm noktalarının bulunmasına önem vermiştir. Faucault, Nietzche'den başlayarak "soykütük" adını verdiği eleştirel yaklaşımla sahici ve otantik cinsel kimlik yerine "cinsiyetlendirilmiş "olmayı bir dizi toplumsal düzenlemeye tabi olmaktan ibaret sayar.

Faucault, toplum için barış ve huzurun sağlanması için inşa edilen hapishaneyi şöyle anlatır:

"Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür. Bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir. Bunlardan her biri içeri bakan kaleninkilere karşı gelen diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır".

Toplumun diğer kurumları için açıklamaları sürer:

> *"Deliler için hastane, çalışanlar için işyeri, askerler için kışla, çocuklar için okul. Hastayı tedavi olmaya, işçiyi çalışmaya,…"*

Bireyin modern iktidar alanında bir bilginin nesnesi olması, özgürleşip iletişim nesnesi olamamasından kaynaklanmaktadır. Bireyin güvenliği teslimiyete dönüşmektedir. Devletin üstünlüğü bireyin çıkarlarına aykırı bir yönden meşrulaştırılmaktadır.

Disiplin iktidarının görünmezliğine, bireylerin kendilerinin iktidarı içselleştirdiğini söyler. Bio-iktidar kavramıyla "yaşamın yüceltildiğini", iktidar için ölüm, sağlık, yaşamın kalitesi ölçü olur. İktidar artık yaşamı yönetmektedir. Modern insan yalın yaşamını (zoe) siyaset çerçevesi içinde sorunlaştıran bir hayvandır (Aristo, insan politik bir hayvandır). Bio-iktidar yaşamı kutsar, şiddeti yadsır.

Buna karşın şiddetin artışını, Faucault yasa, hak, adalet söylemleri ile ayakta tutulmasına bağlar. Şiddet merkezi olmayan toplumsal kurumlarda, bireylerde ortaya çıkar. Bio-iktidarın işleyiş biçimi şiddete neden olur. Şiddet kişiler arası ilişkilerde olsun, bireyin kendine karşı olsun her türlü kurum kuruluşlarda ortaya çıkabilir. Ancak koşulları, sorgulama, zorlama, kurguları bozmayla dönüştürülebilir, tersine çevrilebilir. Siyasalın oluşturduğu öznelere karşı "faillik" durumunu öne çıkarır.

Arendt ile Faucauldt'un buluşma noktaları ise iktidarın ilişkisel, değişken ve üretici olmasıdır. Elias Canetti' ikisini karşılaştıran yazısında, kendi iktidar kavramını da tartışmaktadır. [220]

[220] http://www.birikimdergisi.com, Bkz. Martı, Ers'in yazısı. Canetti' Kitle

F-Benjamin, Nietzsche, Modern ve Teknoloji Şiddeti

Ernst Jünger'[221] in alman milliyetçiliği üzerine derlenen seçme makaleler kitabına, Benjamin "Alman Faşizminin Kuramları" adını verir ve siyasetin estetize[222] edilmiş boyutlarını ve tarihsel aşamalarını inceler. [223]

"Benjamin, Rosa luxsemburg'un emperyalizm bunalımı modelini kendisine örnek almış; tarihsel ve dinamik bir model oluşturacak şekilde, işlemiştir Üretici güçlerin artışıyla, bunun yanı sıra ekonomik ve toplumsal sınırlamaların ortaya çıkışı şeklindeki marsist şema, benjamin'in modelinde temel alınmıştır. Bu olgu ile iki şey ifade edilmiştir:

> *'Maddi anlamda elde var olan üretici güçler fazlası(surplus) fikri ve ikincisi de teknolojinin toplumun teknolojideki erişilmiş olanaklardan yararlanabilmesi içinde kullanımı".*

Benjamin'in ifadesiyle "eğer üretici güçlerin doğal olarak kullanımı özel mülkiyet sistemi tarafından engellenirse, teknolojik araç gereçlerdeki, gelişme hızındaki ve enerji kaynaklarındaki artış doğal olmayan doğal olmayan bir kullanım yönünde tazyikte bulunmaya başlar ve bu kullanım biçimini savaşta bulur".

"Üretim güçlerinden emek ve teknoloji birbirine yabancılaşmış olarak yan yana durmaktaydı. Bu nedenle savaş bu gerilim için en 'enejistik anlamda' 'çözüm oluyordu. Doğal biçimde var olan toplumun dışında bir husumet konusuna indirgeniyordu. Ayni zamanda 'ulusun onuru' da ideolojik bir erek olma işle-

ve İktidar yapıtında, tarihsel şiddet olaylarının, günümüzde emir- itaat arasında anlık fark ile ortaya koyulacak şiddetin azameti karşısında masum kaldığını ifade eder.

221 Yeni ulusçuluğun önderi olan alman yazar, bkzhttps://www.google.com.tr

222 Sözlükte, özünde estetik olmayan bir şeyi, estetik göstermek için yapılan çalışmaları ifade eder.

223 Benjamin, Walter, Estetize Edilmiş Yaşam, Sanattan Savaş ve Siyasete, Alman Faşizminin Kuralları, Derleyen ve Çeviren: Oskay, Ünsal, İnkilap Kitapevi, İst. 2015, s. 59-63

vini yüklenmiş oluyordu…. Bu anlamda bağlarından çözülme (serbest bırakma) yıkıcı bir şiddet biçimini almaktadır.

Anladığım kadarıyla şiddetin ve savaşın kaynağı daha da büyümek isteyen egemen güçlerdi. Şiddete dayanan bir kullanım için tasarlanan modern teknoloji, insanlık dışında "kader' olarak doğayı ve insanları yıkıp, yakıyordu.

Benjamin'e göre:

> *"Ateş ve kan içinde kalmış siperlerin, bayrakların oluşturduğu yakıcı asitlerle resmedilmiş manzara resimlerine delicesine tutkun teknoloji, Alman idealizminin 'heroic' yanlarını bir kez daha diriltmeyi istemiş, ama bunu yaparken yoldan çıkmıştır".*

Eski askeri etik, teknolojinin yıkım gücü ile ortadan kalkmıştır. Savaş artık fizik güce bağlı değildir. Benjamin'e göre; kahraman derken düşündükleri insan tipi, kendi sınıflarının savaş militanından ibarettir. Egemen sınıfın oluşturduğu ulusun ortaya koyduğu güçlerin bileşkesinden savaş doğmaktadır.[224]

Nietzsche' nin yapılaştırımında kendisine efendi ırkı temel alması ve sömürülmek üzere bir köle ırkın varlığının kabulü, apaçık bir biçimde alegorik[225] nitelikteydi ve toplumsal boyutta da sunulmaktaydı. Ona göre de:

"Militarizmin aktüel tarihsel gücü türün hizmetindeki toplumsal organizmaların doğal, kendi, kendilerine yardımı… şeklinde işe koşulabilecekti… Geçici anlamda bir mitos olarak görünen üstün-insan imgesi böylece en yüksek ifadesini savaşta bulacak olan bir dizi eylemi belirlemiş, başlatmış olacaktı.[226]

---

224 Benjamin, s.114-115

225 Alegorik sözcüğü ile bir fikrin, davranışın eylemin, duygunun, bir kavramın ya da bir nesnenin simgelerle, sembollerle ifade edilmesidir.

226 Benjamin, s.77-78

G- Levinas, Pieper, Gilligan, İrigaray, Balibar ve 'Başkalık Şiddeti'

Levinas, "ilk felsefe" olma onurunu varlıkları anlatmayı görev dinen ontolojiye değil, etiğe layık görür.[227] Direk, "Levinas' ın 'anlamak' için kullandığı model, başkayı aynıya indirgemek olduğu için… faaliyetin dayandığı şey, aklın kendiliğindenliği, özgürlüğüdür" demektedir. Ontolojiyi konumlandıran Batı Metafiziğinde 'Başka'ya ve buna bağlı olarak da 'etik'e ve sorumluluğa yer kalmamaktadır. Etik, 'Başka'nın olmadığı bir sistematikte ancak ilineksel bir konumda felsefeye eklemlenmektedir. Bu, aynı zamanda ontolojinin şiddetidir. Bu anlayışla Levinas tüm geleneksel felsefeyi derinden sarsmıştır.[228]

Levinas etik ilişkide iki terimin ("ben" ve "başkası") mutlak biçimde birbirinden ayrı kalması gerektiğinin altını çizer. " Burada kastedilenin şeyin sorumlu olarak kendimden başka olduğumdur", diyerek bu ifadeyi açar ve sürdürür. "Eğer 'ben' başkalığın asimilasyonu yoluyla özdeşleşmenin bir hareketinden ibaret olsaydı ve başka türlü düşünülmeseydi, onun hem kendisi hem de kendisinden başkası olması düşünülemezdi. Çünkü aşkınlık hareketi sorumluluğun hareketi olarak somutlaşır.[229]

Pieper, etiğin bir temel bilim olduğunu söyler ve ekler; "politik politika kuramı etik öncüller olmadan bir fayda sağlayamaz; çünkü ahlaki normların yönettiği talepler, sadece özel eylem alanıyla sınırlı olmayıp kamusal irade oluşturma süreçleri için de bağlayıcıdır".[230]

Gilligan, "başkalarını düşünme, onların duygularına ortak olma ve başkalarının sorumluluklarını, bakımlarını kişisel olarak yüklenme yeteneğinin, rasyonelliğin ve ahlakılığın..

---

[227] Direk, Zeynep, Levinas'da Adalet Kavramı, HFSA, İB Yayınları, Sayı 9, İst. 2004, s. 42-53.

[228] http://www.posseible.com/uploads/dergi/10.pdf,Anlı,Ömer Faik.

[229] Direk, Levinas, s.46-47.

[230] Pieper, s.63.

kadınların zayıflık ve yetersizliği değil, ahlak alanında onların güçlü yanı olduğunu açıklar. Eylem ve davranışlarında, yargılarında, tıpkı somut yaşama dünyasının ilişkileri gibi, muhatap öteki kişinin görüş ve düşüncelerini hesaba katma yeteneğiyle eşitler".[231]

İrigaray "cinslere göre ayrışmış bir etiğin" olmamasından yakınır. Ona göre "insan cinsi iki cinse değil, iki işleve, göreve ayrılmıştır. Cinsel farklılıkların somut bireysel koşullarda birbirleriyle ilintilenmesi bir çiftler etiğinin görevi olmalıdır.[232] Lacan'ın kuramından yola çıkarak, cinselliğin ikili karşıtlıklar üzerinde kurulmasını, asıl gösterene bağlı kalmasından kaynaklandığını söyler. Kadının cinsiyeti olmayan, olumsuz yorumlanmasına karşı, yaşam kaynağı kadının farklılığını, gösterenlerin açık uçluluğunu, çokluğu, dillendirir.

Etienne Balibar'da şiddete karşı direnme hakkını savunur. Topluma hakim etik değerlerin bozulması, siyasetin trajik cephesini bir trajedi siyasetine dönüşeceğini açıklar.[233]

H- Kristeva, İrigaray, Psikanaliz

Psikanalist olan Kristeva, hüznü, melankoliyi anneden ayrılışa bağlar. Sembolik yapılar, bütün insan yaşamını yapılandırmaktadır. Dışlanan, bastırılan bedenimizi kuşatan, bilincimizi ve bilinçdışımızı belirleyen nitelikler dilbilimine yansır. Sonraki yıllarda içsel yaşamın karmaşıklığı doyumu engeller, dinlere yöneltir, depresyona sokar. Ancak yine de "öznelik" (süreç içinde öznelik) (insanlık) mümkündür, analiziyle kadınları ve erkekleri ayırmamak düşüncesine çok şey kattığına inanıyorum.[234]

Durukan, "Kristeva'nın çağdaş dünyaya en önemli katkılarından biri anlam ve beden ilişkisini ya da başka bir deyişle "konuşan beden" fikrini insani bilimin konularından biri haline getirme çabasıdır" demektedir.

---

231 Pieper, s. 250
232 Pieper, s.250.
233 Balibar, E.http://www.iletisim.com.tr
234 Kristeva'nın önemi ve eleştirilmesi için bkz. Butler, C. Belası, s.151-168.

Kristeva'a göre;[235] "Annenin karnında ilk ritimler, sesler ve hareketler, bedensel dürtülerin ortaya çıkışı, annenin bedeni ile ilgilidir ve semiyotik döneme aittir. Bir kadın ve bir anne olarak kadın esas itibariyle sosyal ilişkiler içinde yaşayan bir konuşan bedendir. Kadınlık anneliğe ve annelik kadınlığa indirgenemez. Annelik bir işlevdir".

Kristeva, annelik bir işlevdir dediğinde "kadın" ve "biyolojik anne" kategorilerinden ayrıldığı zaman erkek merkezli görüşün temel yapı taşlarından biri koparılmış olur.[236]

Kristeva ekler; "bebeğin egosunun oluşmaya başlaması (ben ve diğeri ayırımı) konuşan özne sembolik alana girmeden önce, semiyotik içinde dile girer, sembolik düzene geçildiğinde kaybolmaz. Yani anlam, henüz dildeki bir kelimeden çok önce bebeğin isteklerinde, istemediğini dışlamasında (abjeksion) kendini gösterir.

Ona göre "erkek-kadın karşıtlığı geride kalmıştır, şimdi bireysel farklılık önemlidir. Biricik olma halini ancak başkalarıyla ilişkide tanıyabiliriz ve tamamlayabiliriz. Biricik olma ayni zamanda kendi hikâyesini anlatabilme, dillendirme, simgelerle anlamlandırma çabasıdır. Psikanaliz her şeyden önce bir kişisellik dilidir. Kadınsı dehanın insanlığa katkısı yeni bir şey başlatmak, yeni söz söylemekle olur.[237] Bu görüşlerin etkisi altında kalarak, Kristeva'yı kendi anladığım biçimde basit anlatımla yorumlamak istiyorum. [238]

---

235 Durudoğan, Hülya, Kristeva, Psikanaliz ve Kadın, Cinsiyetli Olmak, Derleyen, Direk, Zeynep, COGİTO, Yapı Kredi Yayınları, İst. 3. Bası, 2012, s.51-66.

236 Durudoğan, s. 65

237 Kuyaş, Nilüfer, Pandoranın Kutusu,18.06.2010, https://tr.instela.com/nilufer-kuyas--304094

238 Acaba Kristeva'dan kendime bir pay çıkarabilir miyim? "Kadınların yaşam vermesi, bir çocuk doğurması inanılmaz bir işlevdir. Çocuk ana rahminde anneyle birlikte çokluk içinde birlikte yaşamaktadır. Kadının bedeninde iki canlı vardır. İki canlı beden ve akıl ile karşılıklı iletişim içindedir. Yaşamın sırrı buradadır. Çocuğun erkek ya da kız olması fark etmez. Erkek çocuk dünyaya geldiğinde yaşama tutunma duygusu değişmez. Ancak ataerkil bir dünyada anneyi reddetmek ve baba olmak işlevi nedeniyle zorunlulukla anneden ayrı bir özne olur. Kız çocuk dünyaya geldiğinde, yine ataerkil düzende anneyi reddetmesi bağımsız özne

Arkasından yine farklılığı, açık uçluluğu temel alan İrigaray'ı eklemeliyiz.[239] Postl' nin anlatımını kısaltarak konuyu toplamaya çalışacağım:

İrigaray'a göre; "kadınlar kendilerini korumak için (tıpkı hayvanlar gibi), ataerkil düzenin görünürdeki doğallığını taklit etmek, asli farklılıklarını gizlemek zorundadırlar. Bunun sonucunda, 'cinsel açıdan farklı olan öteki' konumları da kaçınılmaz biçimde kayıplara karışır veya görünmez olur". Ancak bu taklit etme (mış gibi yapma), kasten, oyunu bozmak için altüst amaçlı kullanılabilir. Asimilasyon olarak tasarlanan şey, direniş stratejisine dönüşür. Dişi rolünü kasten benimsemek, ayni zamanda kadının çift konumlaşımına dair bir farklılığa işaret eder. Hem sistemin içinde hem dışında konumlanmış olur. Kadının bu müphem konumu sistemin içe çöküşünü getirebilir.

İrigaray'in felsefeyi psikanalist ilhamla okuması, doğru-yanlış, anlamlı-anlamsız farkını ortadan kaldırır. Örneğin Platon'un mağarasını bir rahim yeri olarak tasarlar ve mağarayı düşünülür âlemin doğum yeri olarak, asla açıkça beyan edilmeyen bir doğum yeri olarak göstermeyi başarır.[240]

Taklit kavramını başka söylem oluşumlarını da kapsayacak biçimde genişletir, bir dilsel altüst projesi olarak da ele alır. Ataerkil dil, bastırma üzerine, kendi maddi kökenini, annenin bedenini unutma üzerine temellenmiştir. Annesel simgeleş-

olması beklenirse de, tam yapamaz. Çünkü ret etmesi kendi kadınlığını, işlevini de reddi anlamına gelecektir. Arada deredir. Annesiyle benzeşir. Bu sorunlar erkek kadın nitelemeleriyle değil, ancak biricik insan olabilme gücüyle aşılabilir. Erkek-kız fark etmez, ilk dönem içerde yaşanan birliktelik deneyimi, gerçek yaşamda başka insanlarla karşılaşmalarla sürer. Ya da parçalayıcı dış düzene uyularak insanlıkları kaybolur."

239 Postl, Gertrude, Tekrar Etme, Alıntılama, Altüst Etme İrigaray'ın Taklit Kavramının Politikası, COGİTO, feminizm, Yapı Kredi Yayınları Sayı 58, Bahar 2009, s. 146-171

240 Platon', gerçeklik, bilim ve yaşamın anlamını, bir mağara alegorisi ile anlatır: Buna göre; mağaranın çıkışına arkası dönük biçimde, duvara bakan zincire vurulmuş kişiler, çıkıştan yansıyan gölgeler ve seslerle yaşamaktadır. Biri başını çevirip, mağaradan çıkar, önce gözleri kamaşır, sonra güneşe alışır, yaşamı görür, Mağaradakileri anımsayıp, döner, bu kez gözleri duvarın karanlığını görmez. Mağaradakiler onu kör ve aptal bulur, zincirlerinden serbest kalmayı reddeder".

me yeni dille başarılır, en azından çatlaklar oluşturulur. Farklı davranmak, farklı konuşmak bir eylem biçimidir. Metinsel ve dilsel altüst biçimleri politik olanın ta kendisidir. Farklılaşmamış, evrenselliği amaçlar.

I- Yarar, Tipolojik Yaklaşımlar, Özkazanç, Ataerkillik ve Şiddet

Yarar, psikanalizin açıkladığı ruhsal yapı ve öznellikle (simsellik dolaysıyla şiddet) ile bir iktidar düzeni olarak ataerkillik arasında nasıl bir bağ olduğunu inceler:[241]

Uzun anlatımı kendimce özetlersem, Ona göre:

"2. Dalga feminizm patriyarkaya dayanan tek yönlü iktidar algısı ile temel alan olarak aileyi ele alır ve aile içinden hareketle toplumsal şiddeti işler. Bu bir türlü beyaz kadınlara dayanan hegemonik radikal feminizmdir. Siyahların ırksal alan direnişiyle bütünlük savını bir ölçüde kaybeder.

Amerika'da aile sosyologların yakın ilişki şiddetini bireysel yaklaşımla değerlendirmeleri farklı bakış açıları getirir. Soruna patriyarka, iktidar açısından bakılmaz. Şiddet aile içinde koşulsuz biçimde bireysel davranış kalıpları nedeniyle oluşur. Toplumsal cinsiyet değil, bireysel yapı, kişilik öne çıkar. Erkeklerin tekelinde de değildir.

Radikal feminizmin pek çok yanını da paylaştığından, tamamlayıcı bir değerlendirme sayılır ve radikal feminizm yeni bir anlayışla yeniden ele alınması gerekir".

Yarar, 1980 sonrası feminist modeli yenilemek için tipolojik yaklaşımlar ile bütünleştirici yeni Feminist yaklaşım görüşünü ileri sürer:[242]

---

241 Yarar, Betül, "Yakın İlişki İçinde Şiddet" i Feminist Bakışla Yeniden Düşünmek, Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri, Derleyen: Yarar, Betül, İst. Bilgi Üni. Yayınları, İst. 2015, s. 13-51

242 Yarar, s. 35

"Carlason ve Jones, son 15 yılda yakın ilişki içindeki eş şiddeti üzerine büyüyen araştırmaların eş şiddeti türleri üzerine odaklandığını belirtir ve bu çeşitliği yakalayan persfektifin suiistimalci erkeklerinde homojen olmadıklarını ortaya koyar, tipolojilere odaklanır.

Johnson; "yaygın eş şiddeti" ve patriyarkal terör" gibi iki temel kategoriden söz eder. Deneyimlere göre, yakın ilişki içindeki istismar ve şiddet olayları farklı düzeylerde olduğundan, birden fazla çözüm üretmek zorunluğu ortaya koyulur.

Ayrıca kadınlar da şiddet uyguladıklarına göre, feminist yaklaşımı aşma gereğinden söz edilir. Bir bakıma toplumsal cinsiyetin değişkenliğin ötesinde, tüm toplumsal alana dağıldığı gözlenir.

Anderson'a göre sorun sadece metodolojik değil, kuramsaldır.

Konuya Bourdieu açısından bakılınca; toplumsal cinsiyeti birey olarak kişilerin değil, kişilerin toplumsal beklentilerinin karşılamak üzere kurdukları etkileşimlerinde yaptıkları ve icra ettikleri şeylerdir (eylemlerdir). Sonuç olarak bireysel bir özellik karekter değil, sosyal pratiklerin sonucudur".

Bourdieu' nun aile konusundaki yorumuna yer verelim:

> *"Aile bir kurum ve alan olarak toplumsal cinsiyete göre organize edilmiştir. Bu toplumsal alan içinde kadına ve erkeğe farklı roller yüklenir. Dolaysıyla kadın ve erkek evliliği farklı deneyimler. Burada ihtiyaç duyulan şiddeti yeniden tanımlamakran çok, ev içi şiddeti toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin geniş bağlamına oturtmaktır. Bu da toplumsal cinsiyet tanımlarının ve ölçümlerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirir".*

Sanırım radikal feminizmde bunu yapmaya çalışmaktadır. Aile bu genel alan içinde tipik bir örnektir, o kadar.

Yarar, bu konuda, "motivasyonlar, davranışların biçimi ve sonuçları toplumsal cinsiyete göre değişkenlik gösterecek" demektedir.[243]

[243] Yarar, s. 49

Özkazanç'ın uzun tahlillerine kısaca değinmenin zorluğunu açıklamalıyım. [244] Ben ataerkil aile yorumlaması konusundaki görüşlerine, değineceğim: [245]

Ona göre; "*Fallogocentrik/sembolik alanın katı bir ben-öteki kurgusuna dayandığını, benlikleri ötekine kapalı, dışlayıcı ve hasım olarak kurmuştur. İç ile dış, ben ile öteki, biyoloji ile kültür, özel ile kamusal, toplumsal olan ile psişik olan, toplumsal baskı ile ölüm dürtüsü ve nihayet politika ile pisikanaliz bir dizi ikili karşıtlığın gündeme getirildiği tartışmayı, feminist şiddet analizi feminist şiddet analizi açısından çok önemli bile zemin olarak değerlendirmemiz gerektiğini düşünüyorum*".

Bu noktada J.Rose'ye gönderme yapar. Rose göre; "şiddetin nereden geldiği sorusu feminist bir sorundur, çünkü dış dünyadan geldiği söylenen şiddet, bariz biçimde cinsiyetlendirilmiş, .. 'tecavüz' olarak kavranmıştır. …Konuyu 'kadınların suçu mu, erkeklerin suçu mu' terimleriyle düşünmeye zorlayan, … ikici bakışlar yetersizdir. Sonrasında bu konuda farklı boyutta düşünenlere de yer verir ".

Özkazanç, "sonra, yasa ve yasağın, Ödipal aile ve kültürün, genel olarak toplumsallığın kuruluşunda kurucu bir şiddet ediminin varolduğuna işaret etmeyi yeterli bulmaz ve bu kurucu şiddetin ayni zamanda toplumsallık içinde 'yüce duygular' olarak dönüşüme uğradığını söyler" ve ataerkilliğin olumlu yanına vurgu yapar. Ona göre:

"Babanın temsil ettiği bu düzen, yasa, yasak ve normlar bütünü, kendi yarattığı özgün tahakküm ve iktidar biçimini, ancak ve ancak kendini önceleyen gerçek ya da muhayyel bir (kuralsız, keyfi ve aşırı, vahşi) bir şiddet edimine karşı bir önlem olarak meşrulaştırabilmiştir ve meşruluğu kısmen de olsa bunu başarabilmesine bağlı kalmıştır"

---

[244] Özkazanç, Alev, Psikanalizm, Feminizm ve Şiddet Sorunu, Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri, Derleyen: Yarar, Betül, İst. Bilgi Üni. Yayınları, İst. 2015, s. 53-84

[245] Özkazanç, s. 66-69. Ayrıca, Özkazanç' ın "Freud'un Ödip Kompleksi ve Lacan'nın yorumlarına bağlı olarak verdiği bilgiler, bkz s.56-67, konusundaki düşüncelerini, Kristeva ve İrigaray'ın görüşlerine farklı bakarak, anne simgesinin öne çıktığı yolundaki düşüncemi saklı tutuyorum.

Butler' den gönderme yapar: "*Butler, yasa ve kültürün öncesinde, dışında ya da ötesinde bir yer arayışının bizzat yasanın işleyişine bir etkisi olduğunu söyler. Bu durumda eşcinsellik, biseksüellik ya da translık kültürün ötesinde bir imkân değil, reddedilen ve imkânsız olarak betimlenen somut bir kültürel imkân olarak bizzat yasanın işleyişinden türemiştir. Yasa belirli formları hakim kültürün marjına ya da dışına atmaktadır, yoksa kültürün dışına değil*".

Ayrıca Butler'in yasa ve iktidar konusundaki görüşlerinden yararlanır:

Butler'e göre; yasa bazı formları açıkça kültürün (idrak edilebilir olanı belirleyen normlar) dışında konumlandırarak şiddet uygulamakta ve bazı yaşamları 'yaşamaya değmez' olarak kodlayarak her tür şiddete açık hale getirmektedir".

Özkazanç, bu noktada, Butler'ın düşüncesinde ciddi bir şembolik şiddet analizi ve eleştirisinin olduğunu benimser.[246] Bir yandan da, Butler'in;' normatifliğin kendisine şiddet affetmemesini' kendi düşüncesine uyarlar. Butler'e göre işin içine daima iktidar girdiği için şiddet ontolojik bir varlık olamaz derken, normların ancak tekrarlanarak oluşacağı ve etkili olacağı, tam da bu nedenle belirleyecekleri sınırlı, kaygan ve dönüşüme açıktırlar. Sonuç olarak Butler, "şiddetin analitik bir kategori olarak, iktidarın yerini almaması gerktiği ve şiddet biçimleri arasında ayırımları gözetmek gerektiği konusunda bizi uyarmaktadır, diyecektir, Özkazanç.

Bu uyarmadan yola çıkarak, Özkazanç "*ataerkil normatif düzenlemelerin zorlayıcı şiddete indirgenemeyeceğini, ataerkil kodların ve söylemsel pratiklerin varsayılan keyfi ve aşırı şiddet kullanımına farklı bir zorlayıcı etki yarattığını*" söyler… Ataerkil normlar, ayni zamanda öznelliğimizi kuran, bizi biz yapan normlardır. Bu nedenle hem bireysel hem toplumsal düzlemde bu normların varlığı, bir yandan bizi kuran şiddet edimlerine işaret ederken, öte yandan şiddete indirgenmeyecek ve kurucu şiddetin

[246] Özkazanç, s.72

tekrarlanmasını garanti etmeyen bir öznellik-failliğin de ortaya çıkmasına işaret ederler".[247]

Psikanaliz bağlamında işaret etmek istediği temel noktayı şöyle belirler.

"Ataerkil normların oluşumu, zaman içinde değişimi ve sürekliliği meselesi, tabiyetin ve öznelliğin çifte doğasını ciddiye alarak açıklanmalıdır. Tabiyet 'yalnızca iktidar tarafından madun bırakılma sürecini değil, ayni zamanda özne olma sürecini de ifade eder. Başlangıçta özneye dışsal gibi görünen, baskı yapan, onu boyun eğmeye zorlayan iktidar öznenin özkimliğini kuran psişik bir biçim kazanır. Özne ile şiddet birbirine dışsal değildir. Özneyi kuran şiddetin öznenin failliği sırasında sürekli tekrarlanması da zorunlu bir yazgı değildir. Genel bir kategori olarak ataerkil şiddete referans vermek güncel şiddeti anlamak için yeterli değildir… Kötülüğün bizden ya da onlardan değil de, sakatlanmış bir bağlılık ilişkisinden doğduğu görmemiz gerekmiyor mu? Asıl sorunun ataerkil otorite ve ona karşı yürütülen özgürleştirici mücadele değil, ataerkil simgesel otoritenin etkisizleşmesinden doğan yeni bağlılık biçimleridir". [248]

İ- Ekonomik Şiddet, Christopher Sims ve Thomas Sargent,

2011 yılında Nobel ödülü alan iki ünlü ekonomist -Christopher Sims ve Thomas Sargent-Avrupa ve Euro krizi için şöyle diyeceklerdir: "Bu krizin iktisat teorisi açısından hiçbir yeniliği yoktur ve çözümü çok kolaydır. Sorun politik düzeyin müdahalesinden kaynaklanmaktadır". (Le Monde, 2011) Böylece iki bilim adamı varsayımımızın tersini ileri sürüp kötünün, iktisadın kendiliğinden işleyişinin dışında ve siyasanın içinde aranması gereğini ileri süreceklerdir. Bu durumda siyaset düzeyi şiddet ürettiğine göre, "kötünün" kaynağı olacaktır.[249]

---

[247] Özkazanç, s. 75
[248] Özkazanç, s. 81
[249] http://metinsarfati.com/bilim-ve-utopyanin-mayis-sayisi-yayinlandi/

Frazer' e göre:[250]

> *Geç kapitalist refah devleti toplumlarında insanların ihtiyaçları hakkında konuşmak siyasal söylemin önemli türlerinden biridir… Genellikle ihtiyaçlar siyaseti ihtiyaçların giderilmesinin bölüşümü olarak anlaşılıyor. Benim önerdiğim, ihtiyaçların yorumlanması siyasetidir. Bu yaklaşım, yeniden oluşturulacak hak talepleri ile ihtiyaç taleplerinin karşılıklı bağdaştırılabileceğini ve hatta birbirlerine tercüme edileceğini ifade eder. Özgürleştirici imkânları birbirinden ayırt ederek demokratik ve eşitlikçi bir toplumsal değişime yardımcı olur".*

Tıpkı, kurumsal olarak yeniden özelleştirme, sosyal güvenlik hizmetlerinin altını boşaltmak veya budamak için yapılması gibi. İktisadi adaletin gerçekleşmesi için, neyin ihtiyaç olduğuna neyin üretileceğine, neyin tüketileceğine iktidarın değil, yönetilenlerin karar vermesi gerekir.

K- Habermas, Touraine, Barber, Giddens, Tekalan, Diyalog ve Şiddet

Habermas, modern toplumda şiddetin önlemenin ancak insanı ve insan haklarını öne koyan, normatif bir düzende hukukun işletilmesine bağlar.

Habermas'ın felsefe anlayışı farklılıdır. Falzon' a göre; "O, varlığın bütünü maddi evrenin dışında bir konumdan ve aklın bizatihi kendi yapısı içinde keşfedilen ilkeler temelinde kavranmasını" kabul etmez. [251] Ayni anda eleştirir; Habermas'ın normatif ideal toplum vizyonu, üyeleri arasında açık diyalog yoluyla ulaşılan evrensel normlarla yönetilen temel üzerine inşa etmesi, açık uçlu bir diyalog değildir. Çünkü totalleştirilen, evrenselleştirilen bir diyalog gerçek değildir. [252]

---

[250] Frazer, Nancy, İhtiyaçlar Mücadelesi, Çev. Kılıç, Aykut Tunç, Agora Kitaplığı, ist. 2006, s.1, 5, 64

[251] Falzon, s. 26

[252] Falzon, s. 126-127

Habermas, demokrasiyi ortak bir istencin oluşum süreci olarak tanımlar. Ona göre bu süreç tartışmalarla geçer. Ama belli gerekçelere dayanarak sonuç getirir. Bu yüzden herkese bu sürece müdahale etme ve ve genel uyumu getirecek kararlara katılma hakkını kurumların ve hukukun yurttaşların gözetiminde tutulması gerektiğini savunur.[253]

Touraıner ise "tartışmaları sonuç alan bir sürece indirgeyemeyiz, her şeyden önce bu 'sürecin' egemenliğini kabul edemeyiz… Demokrasi her zaman bir çabadır, anlaşmazlıktır" diyerek itiraz eder. Bu yolla olacakları ve amacını şöyle anlatır:

"Çıkarların savunulması ve ideolojik ya da taktik savunu dizgelerinin kurulması tartışmayı engeller.…Tartışma, Wellmer'in deyişi ile' bireylerin taktik hesaplarını evrenselci bir ahlaklılığın baskısı altında yaptıklarına emin olmak için yararlandığı bir araçtır'. Demokrasi her şeyden önce kişisel özgürlüğün toplumsal olarak korunduğu biçimleri tanımlamalıdır. Demokrasi, devletin mutlak erkinden ayrı tutamayacağımız halk egemenliğinin mutlak kesinleşmesi değil, herkesin bireyselleşmeye, yani özneleşmeye hakkı bulunduğunun mutlak kesinlemesidir. Kurumlar ya da ülküsel bir toplum modeli kendi içlerinde bir amaç değil, toplumsal olmayan bir ilkenin hizmetinde kullanılan araçlardır".[254]

Barber; "insanın özünün toplumsal olduğunu, insanların bağımsızlık, bağımlılık arasında değil; yurttaşlıkla kölelik arasında bir seçim yapmak zorunda bırakır. Dünyadaki insanların toplumsal doğasını, insanla yönetimin diyalektik olarak birbirine bağımlılığını ileri sürer. İnsanın karşılıklı dönüşüm yoluyla kendini gerçekleştirmesini, demokratik sürecin merkezine yerleştirir.[255]

İnsan doğasının karmaşıklığını siyasetin kolayca yönlendirebileceğini, siyasetin anahtarını, kamusal görüş, kamusal çalış-

[253] Touraine, s. 328
[254] Touraine, s. 329-330
[255] Barber, s. 267-268

ma olarak belirler. Demokrasi ne çoğunluğun hükümeti ne de temsili yönetimdir. Yurttaşın kendi kendini yönetmesidir.[256]

Genel olarak liberal demokrasiyi, soyut felsefe, özgürlük, eşitlik, adalet ve hak terimleriyle ifade edilen siyaseti reddeder, gerçekliğin siyasetin ötesinde yer aldığını, hiçbir yerde olmama adına ütopyacı olduğunu, güçlü demokrasi ile katılımcı bir siyeseti öngörür. Şiddetle mücadelede "kurbanın haklarını yinelemek yerine" yurttaşlığa özgü insancıl bağların güçlendirilmesini önerir.

L- Mouffe, Agnostik Şiddet

Radikal demokrasiler müzakereci ve çatışmalı olarak ayrılır. Müzakereci demokrasiden farklı olarak, Mouffe agnostik (mücadeleci, uzlaşmaz çelişkili, çatışmalı) demokrasi kavramını ortaya koyar. Konuyu "agonistik yaklaşım, antagonizma" [257]sözcükleriyle anlatır. Ontolojik değerlendirmenin çok yönlü olduğunu, antoganizma ile kendini ifade eden radikal olumsuzluk ilişkisiyle ele alır.

Ona göre; "siyasi düşünebilmede radikal olumsuzluğun (uzlaşmaz çelişki, antagonizma) ontolojik (varlıksal) boyutunun tanınmasını gerekli kılar. Tam nesnelliğin sağlanamaması ve her daim karşımızda duran bir olasılık olması, diyalektik olarak aşılamaz olan bir tür olumsuzluğun varlığındandır " der.

---

256 Barber. S. 264

257 Sözcüklere boğulmamak için önce iki terim arasındaki ayırımdan söz edelim. Agonist sözlükte tepki, eylem sözcüğü ile geçer. Tıpsal yaşamda, hücre reseptörünü aktive eden ilaç, ya da agonistik demokrasi anlamında, müzakereci demokrasi yerine, çatışmalı demokrasi olarak geçiyor. Antagonist ise eylemi engelleyen, aktivitesini bloke eden, sahne dilinde ise ana karakterin zıddı, karşı kişi olarak yer alıyor. Agonistik derken, agon sözcüğünü, Mouffe 1 nolu dp' şöyle açar: Eski Yunancada örgütlenmiş mücadeleyi ifade eden agon kelimesi felsefede Nietzche, Arendt ve Derrida, siyaset çözümlemelerinde Castoriadis ve lefort, Faucault ve Carl Şchmitt ' ın aralarında bazı anlam farkları olmakla birlikte kullandıkları bir kavramdır. Agon mücadeledir, çatışmadır, rekabettir, ama esas olarak meydan okumadır. Ayni zamanda rakipleri birbirine bağlayan ilişkidir. Mouffe, Chantal, Dünyayı Politik Düşünmek, Çev. Bozluolcay, Murat, İletişim yayınevi, İst. 2015, s. 11

Mouffe'yi anlamak için, bir örnek deneyelim. Karşı karşıya getirilen burjuva- proleterya arasında uzlaşılmaz çelişki vardır. Toplum birinin diğerini yok etmesi anlamıyla bir çözüm deneyebilir. Antagonizma silahla engellenir. Mouffe bu tehlikeyi agnostik demokrasi ile aşmak istemektedir.[258]

Mouffe,"her düzenin hegomonik bir doğası yani her zaman iktidar ilişkilerinin bir ifadesi olduğunu ve 'siyasal' ile "siyaset" arasında bir ayırım yapacağını, "siyasal kavramıyla" antagonizmanın ontolojik boyutunu, "siyaset kavramı" ile "insanların nasıl birlikte yaşayacakları örgütlemeye çalışan pratikler ve kurumların bütününü kastettiğini "anlatır. Her iki terimin birbiri ile bağıntısını, insanların yaşam pratiklerinin siyasal tarafından şekillenen bir çatışma zemininde gerçekleşmesi noktasında olduğunu" ekler. [259]

Çok kutuplu agonistik bir dünya için birey mi, topluluk mu sorusunu sorar ve halkın egemenliği olarak düşünülecek demokraside, bireysel özgürlük fikrinden çok topluluk değerlerinin önemli olacağına işaret eder.

Sorusunu başka kültürlerin durumuna yöneltir. Buradan "Avrupa'nın "modern" sıfatını üstlenmesinin, Avrupa emperyalizmi hikâyesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu dillendiren görüşe katıldığını ve birbirine üstünlük tanımayan farklı grupların birbirleriyle agonistik bir şekilde karşı karşıya geldikleri bir alanı" tasavvur eder.[260]

---

[258] Mouffe' den anladığım kadarıyla; "Liberal demokrasilerde eleştirilen soyut bireyin hakların nasıl somutlaştırılacağı arayışındadır. Toplumun doğasında var olan çatışma, eşitlik ve özgürlük gibi etik –politik değerleri, siyaset alanına taşımak istemektedir. Özne, kurulduğu merkezin dışında söylemden ibarettir. Öznenin, gerçek 'ben' olabilmek için ötekine, kurucu dışsala gereksinimi vardır. Siyaset alanında hegemonya karşısında farklı kimliklerle bir araya gelindiğinde, başka bir söylemsel alternatif oluşturabilme denenmektedir. Çokluğun, farklılığın tanınması çabası ile hep demokrasi konuşacağız ama sonlandıramayacağız, gibi. Amaç bireycilikle toplumsallaştırmayı birleştirmek, bir yandan da, kamu yararı ile farklılıkların aynılaştırılmasını engellemektir". Mouffe'nin görüşlerinin eleştirileri için bkz. Mehmet Kanatlı, http://dergipark.gov.tr

[259] Mouffe, s. 13-14,

[260] Mouffe, s.50, s.55, s. 61

Bir başka sorusu radikalizm mi, komunizim mi olur. Yanıtı radikal demokrasiden yanadır. Ona göre; "demokratik mücadelelerin genişletilmesi ve radikalleştirilmesi, hiçbir zaman tamamıyla özgürleşmiş bir toplumun elde edildiği nihai bir varış noktası olmayacaktır. Siyasetin sonu anlamına gelecek, şeffaf ve uyum içinde bir toplum olarak komünizm miti işte bu yüzden terk edilmeli" sonucuna varmaktadır. [261]

M- Balibar, Byung-Chuk Han, Gücün Şeytanileşmesi ve Kapitalist Şiddet

Balibar, şiddeti bir"çift anlamlıkla" ifade eder.[262] Ona göre "siyasal olanın varlığını önceden varsayan ve onu bu şekilde ortaya koyan siyaset, öncelikle, yadsıma anlamına gelir ve siddetin yerini alır". Ekler "şiddetin yerini alamazsa, umut kırıcı olur.

Onun anlatımına yer verelim;" tek ve aşkın bir noktada olması koşuluyla zıtları betimleyen bir 'karşıtlık' mantığının devreye konmasıdır; savaş/ barış, yasa ve yasadışı." Marks'ın sözüne ayni doğrultuda yer verir; "iki hak arasındaki kararı şiddet verir".

Şiddetin tarih boyunca nasıl işlediğine pek çok değerlendirmeye gönderme yaparak, bugünkü şiddet tablosu karşısında, içinden nasıl çıkılacağının bilinmediği bir noktaya geldiğini, şiddetin tüm insanlığı öldürebileceğini" söyler.

Bunun nedeni olarak, yine siyaseti odak noktasına alır ve şöyle anlatır:

> *"Kesintisiz bir tarihsel süreç içinde, bir anlamda birbirini önceden varsayan 'zıtlıklar' olduğunu söylemeye gerek duymadan, ürünleri olduğumuz ve olanaklar ölçüsünde eyleyicileri olduğumuz 'modern 'yurttaşlık' topluluksuz bir topluluk gibi parodoksal bir biçim alabilir".*

---

261 Mouffe, s.104.

262 BALİBAR, ETİENNE, Şiddet ve Medenilik, Çev. Tamgüç, Sevgi, İletişim Yayınları, İst. 2010, s. 18,19, 21-25

Nasıl olacak? Sürdürelim:

> *"Siyaseti, kendi kendine dönüşme sürecini hedeflediği ölçüde, bizzat bu paradoksal, pragmatik ya da 'edimsel' bileşimini" öngörür".*

Bu noktada, Arendt'e, Max Weber'e gönderme ile hak verir.

Ona göre: "Siyasal topluluk artık doğal ve geleneksel temellere sahip değildir, sadece bir karara bir pratiğe bağlıdır …medenilikle birlikte kurucu bir çift oluşturmaktadır. Yani sonuç terör ve aşırı şiddettir. Siyasetin 'trajik' yönü içerdiği ölçüsüz güç öğesidir. Ama ayni zamanda terörün ya da baskının ortaya çıkardığı yıkıcı ve kendi kendini yıkıcı karşı şiddete dönüştürdüğü devrimlerin, başkaldırıların direnişlerin yolundan sapma riskidir….buna kendi adıma, gücün en şeydani yanının onun güçsüzlüğü ya da ona içkin 'mutlak güç yanılsaması olduğunu eklemek isterdim". [263]

Byung-Chul Han, şiddetin tarihsel görünümünden, kapitalizmin payına düşeni açıklar: [264] Ona göre:

> *"Yunan miteolojisi kanla ve paramparça bedenlerle doludur Tanrılar nezninde şiddet, amacı elde etmek ve irade dayatmak için doğal bir araçtır. Modern öncesi zamanlarda gündelik hayatın bir parçasıdır, alenidir. Toplumsal pratiğin ve iletişimin önemli bir parçasıdır."*

Modernitede özel mekânlara geçer. Şiddet iletişimin satır aralarına, ruhun iç mekânlarına çekilir. Terörizm de görünmez hareket etmeye çalışır. Savaş tarzı cyber'e dönüşür. Olumsuzluk, iyi kötü, fail kurban, dost düşman arasındadır. İktidar teknikleri şiddeti içselleştirir. Simgesel şiddet de alışkanlığın otomatizminden yararlanır. Kendini olağanlar silsilesine yaz-

263 Balibar, s. 385-391

264 Byung-Chul Han, Şiddetin Topolojisi, Çev. Zaptçıoğlu, Dilek, Metis Yayınevi, İst. 2012. s. 15-19

dırır. Şiddet doğallaşır. İnce mahrem dokunuşlarla öznenin sinir uçlarına ve kas liflerine kadar iner ve onu ortepedik ve nöropedik zorunluluklarla ve emirlerle alt eder. Artık dışsal şiddetin, yabancıdan gelen zorun yerine, özgürlükmüş gibi görünen kendine- yönelik zor geçmiştir. Bu süreç kapitalist üretim ilişkileriyle doğrudan bağıntılıdır".

Post kapitalizm ile "başarı ve performasyon odaklı özne, onu işe koşan ve sömüren dış iktidar mekanizmalarına bağlı değildir. Hiç kimseye değil, kendine bağımlıdır. Özgürlüğü ve zorunluğu bir aradadır. Sömüren ayni zamanda sömürülendir. [265] Kendi üzerinde egemen homo liber olarak sahneye çıkan yeni özne aslında homo sacer'dir" [266]

Yazar ironi yapıyor, diyemeyeceğimiz kadar yeni gerçeklik karşımızdadır:

> *"Şiddetin tarihi, faille kurbanın, efendi ile uşağın, özgürlük ve şiddeti özgürleşmesiyle sona eriyor. Sağlık yeni tanrıçadır. Öldürülmelerine kesinlikle imkân yoktur. Hayatları zaten bir ölmemişlikten ibarettir. Ölmeyecek kadar canlı ve yaşamayacak kadar ölüdürler".*[267]

N- Baudrillard, Kusursuz Cinayet, eğlence parkı şiddeti

Baudrillard, da uygarlığın getirdiği noktada; insan gerçekliğinin nasıl yok olduğuna değinir. Ona göre:

> *"Tarihsel anlamda gerçeklik diye bir şey var olmuştur. Ve bu bizim kültürümüze aittir bir kavramdır. Ancak zaman içinde önce*

[265] Vikipedie göre: *Homo sacer* (Latince, «kutsal insan (adam)") Roma hukukundaki bir figürdür: herhangi bir kişinin öldürebileceği fakat dinî ritüellerde (ayinlerde) kurban edilemeyecek yasaklanmış bir kişi. Bu kişinin vatandaşlık hakları elinden alınmıştır, ne vatandaştır ne de hak sahibi bir öznedir. Yaşamı negatif bir şekilde 'takdis edilmiştir'.

[266] Byung-Chul Han, s.133

[267] Byung-Chul Han, s.134-135

> *oluşan sonra dağılıp giden pek çok kavram gibi o da yok olmak üzeredir. O zaman birine katil denecekse o sitem olmalıdır.* [268]

Gerçek dünyanın yerine bir başkasını koyma girişimi sayesinde hepimizin suç ortaklığından bahseder ve J.J Rousseau ile günümüzdeki, "gerçek" farklılığının altını şöyle çizer:

> *"Rousseau, insanın doğal bir yapısı olduğunu ve bu yapının temelde iyi olduğunu ve bu yapıyı ortaya çıkarabillmek için, üzerinde uygarlığa ait ne varsa söküp atmak gereğini söylemektedir. Bizler de dünyaya ait bir gerçeklik ve bu gerçekliğin doğal yapısı olduğunu söylüyoruz".*

Oysa tartıştığımız bu dünya çoktan egemenin düşüncesiyle; nesnel ve rasyonel yeniden canlandırma gerçeğine dönüşmüştür. Burada temel bir ahlak yapısından, doğadan söz edebilr miyiz, diye sormaktadır. Artık gerçek yoktur, gerçeğe gönderme vardır. Tıpkı Disney şirketinin iflastan korunmak için "Disneyland" ı kurarak, onu bir eğlenme parkına dönüştürmesi gibi.

Yeni gerçeklikle, engellenmesi olanaksız kusursuz bir benzerlik sürecine doğru ilerliyoruz. Bunu illüzyonun sonu olarak ifade edebilmek mümkündür. Cinayet "iletişim araçlarının bütününde, imgelere özgü bu kusursuz süreklilik süreci, bu göstergeler ve mesajlar arasındaki suç ortaklığı, zaman ve mekanın tasfiyesi, ilişki ve değiş tokuş zamanına kısa devre yaptırılarak, çarpma yoluyla yok etme" dir. İletişim denilen şey işte budur.

Arada mesafe kalmadığını şöyle ifade eder.

> *"Bir illüzyon,*[269] *bir tiyatro bir sanat ve değerlendirme sahnesinden söz edebilmek; bütünüyle müstehcenin eline düşmemek*

---

[268] BAUDRİLLARD, JEAN, s. 9-25

[269] İllüzyon, yanılsama, gerçek bir nesnenin duyular üzerindeki izlenimlerinin yanlış değerlendirilmesi.

için bir mesafenin bulunması kaçınılmazdır. Kutupların birbirine çarpıştırılması, terimlerdeki kargaşa, bu bitişiklik, yalnızca imgeler ve bedenler arasında değil, bakışla nesnesi arasındaki suç ortaklığı da bu mesafenin yok edilmesine yol açmaktadır. Hatta bir arzu mesafesi, olası bir arzudan bile söz edilemeyek duruma gelinmiştir….Bu gün bize acı veren şey, ayrılık ya da kopukluk değil, suç ortaklığı yani aşırı yakınlıktır….şeyler arasında görülen genel bir karşılıklı etkileşim, çarpışma ve yakınlıktır".

Erkek kadın arasındaki ayırım ve şiddetin buna bağlanabileceği görülmektedir.

Boudrillard, asıl gerçekliğin yerini alan benzerliğin (simülasyon)[270] oluşmasının; bilgi ile yeniden anlamdırma ile yapıldığını, yeni değerlerin yaşamı yanıltma biçimi olduğunu gösterir. Fikirlerin, insanların, olayların metalaştırıldığı bu dünyada imgeden[271] imgeye geçişin çözümlenerek, oluşturulan simgeselin [272] düşünceler ve biçimler arasındaki bu radikal farkın açığa çıkarılabileceğini, söylemektedir.

O- Bourdieu, Laclau/ Mouffe, Sembolik Şiddet

Bourdio' ya göre:[273]

"Sembolik mücadeleler, gündelik yaşamın bireysel mücadeleleri kadar, politik yaşamın kollektif ve örgütlü mücadelelerinin de, kök saldıkları yapılar karşısında gerçek bir özerkliğe sahip olmalarını sağlayan özgül bir mantıkları vardır….Ortak duyunun iletimi için, daha doğrusu meşru adlandırma tekeli için sembolik mücadelede failler önceki mücadelelerle elde ettikleri

[270] Simülasyon, sözlükte taklit, benzerini yapmak, sahtesini yapmak diye geçiyor.

[271] İmge, zihinde tasarlanan, gerçekleşmesi istenen düş, hayal.

[272] Simge, toplumun belli anlam yüklediği somut nesne, im olarak verilmektedir.

[273] Bourdieu, Pierre, Toplumsal Uzay ve Sembolik İktidar, Tözcülüğün Tasfiyesi, Çeğin Günay, Göker, Emrah, NotaBene Yayınları, Ankara, 2012, s. 349-364

ve hukuksal olarak garantide olabilecek sembolik sermayeyi yaratırlar".

Sembolik bir iktidarın hangi koşullarda kurucu bir iktidar olabileceğini de şöyle anlatır:

"Politik anlamda, toplumsal alanda işlerlikte olan,

- birlik ve ayrılığın,
- evlilik ve boşanmanın,
- birleşme ve ayrışmanın nesnel ilkelerini koruyacak bir iktidar olarak; cinsiyet, ulus, bölge, yaş ve toplumsal statü konularında güncel sınıflandırmaları dönüştürecek ya da koruyacak ve bunu bireyleri, grupları ya da kurumları belirtmek ya da tanımlamak için kullanılan sözcükler dolayımlı bir iktidar olarak", önemini ortaya koymaktadır."

Bugün Türkiye'de yapılan budur.

Bal, Bu olanaklardan sonra, ilginç bir sonuca varır ve "aslında tersinden bakacak olursak, şiddet bir iletişim aracıdır da diyebiliriz" diye vurgular. [274]

Bal, göndermelerle "sembolik şiddeti" açar.

"Bourdieu, sembolik şiddet kavramında şiddeti yönetim tarafından uygulanan bir güç ile ve aynı zamanda kültür ve semboller ile ele almıştır. Eylemlerin en güçlü olanı sembolik şiddettir ve doğrulamayı içeren habitusun devamlı özellikleridir. Sembolik şiddet, idealleştirilen davranışların bir önceki bilinç seviyesinde bir anlaşmaya dayandırılmaktadır. Sembolik şiddet, iletişim kanalları ile ve kültürel mekanizmalar ile ortaya konulmaktadır. İnsanlar, alanlarda kendilerine verilen pozisyonlara karşı çaba gösterirler ve sermaye biriktirerek diğerlerinden ayrılırlar. Sembolik şiddet, yaşamın her kesiminde

[274] Bal, Nazan, https://yurtvedunyadergisi.files.wordpress.com/2014/02/6-3.pdf

olan bir şiddet türüdür. Sembolik şiddet, şiddetin kibar bir formudur, belli belirsizdir, fark edilmezdir, kurbanları tarafından görülmezdir, çoğunlukla idrak, bilme, iletişim ve hatta hislerin sembolik kanalları aracılığıyla kullanılır. Görünmezlik, akıllardaki hegemonyanın sosyal hiyerarşilerinin ve yapılarının birleşmeleri aracılığıyla ve devamlı eğilimlerinin formlarında hakim olan bedenlerinde meydana gelmektedir. Sosyal yapılar, doğal, değişmez ve sabittir. Sembolik şiddet, sadece rıza yoluyla kurulan bir baskıdır. Sembolik şiddet, sosyal düzene dayanan çok önemli mekanizmadır ve hegemonyanın yapıları ve hiyerarşilerini devam ettirir, zamanla yeniden üretilir.

Sünnet olayında ritüel sembollere atfedilen güç ve bu sembollerin sosyal değerleri güçlendirme yeterlilikleri hesaba katıldığında, duygusal irkilme Durkheim'cı ritüel kuramın temel taşıdır".[275]

Mouffle, eşi Laclau ile birlikte yazdığı kitapta kadınların nasıl çıkmazda oldukları sol görüşle, özellikle sembolik şiddet açısından ele almaktadır:[276]

"Son zamanlarda insanın statüsüne ve feminist özneye ilişkin tartışmalara girilmektedir: İnsan, söylemsel olarak kurulmuş bir özne konumuysa, varsayılmış soyut karekteri onun diğer özne konumlarıyla eklenmesinin biçimini hiçbir şekilde öngörmez.

Bu insanın ortaya çıkışının tarihsel koşullarını ve şimdiki sarsılabilirliğin nedenlerini gösterebilir; böylece hümanist değerlerin savunulmasında daha etkili yanılsamalara kapılmadan mücadeleyi olanaklı kılar.

Fakat' insan kimliği' sadece yayılmış konumlar topluluğunu değil, bu konumlar arasında var olan 'üst belirlenme' biçimini gerektirir. Bu ikinci aşamada üstbelirlenimi ve bütünleşme

---

275 Heald, Suzette, Şiddetin Rituel Kullanımı: Uganda'daki Gisular Arasında Sünnet, Antropolojik Açıdan Şiddet, Yayıma Hazırlayan: Riches, Davit, Çev. Hattatoğlu, Dilek, Ayrıntı Yayınları, ist, 1989, s. 93-109, s.98

276 Laclau, Ernesto/ Mouffe, Chantal, Hegomonya ve Sosyalist Strateji, Çev: Kardam, Ahmet, İletişim Yayınları, 3. Bası, İst. 2015 s.186 v.s.

ilişkilerini göstermek gerekir. Söylemsel farklılıklar sisteminin sabit olmayışı ya da açıklığı bu analoji ve birbirine nüfuz etme etkilerini olanaklı kılar.

Ayni şekilde kadını bir kategori olarak üreten toplumsal pratiklerin, kurumların, söylemlerin birbirini pekiştirdiğini ve kadının çeşitli kuruluş biçimlerinde cinsel bölünme ile ilgili güçlü 'üstbelirleyici' etkilerin reddedilemeyeceğini, ancak kadınlar arasındaki cinsel bölünmenin kurucusu olan özgün bir antagonizmanın eleştirilebileceğine değinir. Kadınlık durumunun bağlı olduğu simge sisteminin rölüne işaret eder". [277]

Açıkçası kuramın feminizm konusunda yeni bir açılımı yoktur. Dip notunda açıklandığı gibi, belirli toplumsal koşulların karşılanmasında, kadınlık durumu sürekli üretilmektedir.

Konuyu Belge'nin açıklamaları ile kolaylaştıralım:

Belge uzlaşmaz çelişki (antagonistik) sözcüğünden başlayarak, sembolik şiddet konusunda yararlandığımız "üst-belirlenme" kavramına açıklık getirmektedir: [278]

> *"Toplumda her an birileri bir şey olsun diye uğraşmaktadır (partiler, sınıflar, ideolojiler, ne isterseniz); toplumda ne olmuşsa, sonuç olarak onların yüklenmelerinin sonucunda olmuştur. Onların ortak ürünüdür. Ama bu, hiç kimsenin istediği sonuç da değildir. Çünkü herkesin yüklendiği yön ötekilerin yönünü saptırmıştır… Çelişkiler üst-belirlenme biçimlenmesine bağlı. Bunun içinde üretim ilişkilerinde görülen özelliklerin "önemine değinir. "Eşitsiz gelişme"nin de çelişki kadar önemli (toplumu anlamak için) bir kavram olduğunu düşünürüm. Bu geçerliyse, karşıtlıkları uzlaşarak çözenler olduğu gibi, gene çeşitli toplumsal belirlenmeler sonucunda bunu yapamayacaklar da olacaktır".*

[277] Laclau/Chantel, s. 188-190

[278] Belge, Murat, http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1455/antagonist-celiski#.WjLBEfll-qY

Sınıflar konusunda yaptığı bu açıklamaları kadınlar konusunda da kullanmak istiyorum.

Tarihsel bilgi kuramları, feminist mücadelemiz, değişen toplum koşullarına karşın neden insan eşitliğini gerçekleştiremiyoruz? Pek çok neden sayabiliriz. Ancak kadınlara yapılan toplumsal yüklemeler ve toplumun kaçınılmaz biçimde kadınlara ihtiyacı, havadaki yağmur damlaları gibi önlenemiyor. Arada şemsiye kullanabiliriz, ancak onu indirdiğimizde ıslanırız. Hayatın nasıl üretildiğini, yenilediğini gösteren alt yapı, üstyapı – gücünü de belirliyor. Her yerde sembolleşen kadınlık, kadınlığı yeniden üretiyor. Kapitalizm, İktidar, tüm kurumlar, şiddet, sanat, özellikle medya.

Kadınlara karşı şiddet; fiziksel şiddet ile sınırlı değildir: psikolojik olarak uygulanan şiddet, sözel şiddet, cinsel şiddet, davranışsal şiddet (aşağılayıcı davranışlar), sembolik şiddet (her alanda karşılaşılan şiddet), yakın ilişki içinde şiddet ile sürmektedir. Kanımızca ilginç olanın; ilkel şiddetin medenilik (uygarlık) ile ortadan kalkmadığı tersine katlanarak arttığı ve bu konuda görüşlerin ortak bir noktada birleşmiş olmasıdır.

BÖLÜM IV
BİREYCİLİĞİN "ERKEK" TARİHİ

1-Modernizm

Yaklaşık 16 Yüzyıllardan günümüze kadar gelen modernizm kavramı Batı uygarlığının özelliklerini tanımlamak için kullanılır. Orta çağdan sonra insanların dinin etkisinden kurtulup kendilerini merkeze almasını betimler. Bu insan "erkektir".[279]

Desccartes' in "cogito ergo sum" "düşünüyorum, öyleyse varım" ile ifade ettiği, modernizmin madde ile zihin arasında yaptığı ikilemin açık ifadesidir. Fiziksel beden ile saf düşünüm arasında bir ayırım yapar. Aristo'dan başlayan çifte hakikat görüşü, Descartes ile akılcı biçimde yeniden temellenir. Kant' ın akılcılık anlayışıyla durum pekiştirilmiştir. Kant'a göre aydınlanma özgür bireyin, özgür aklınının egemenliğidir. Bunu tek tek tümce ile geneller: Sepere Aude! (Kafanı kullan, Bilmeye cesaret et ya da öğrenmeye cüret et).[280] Aklı taşıyan insan gerçek özne-insanolarak merkezdedir. Giderek özne ideolojik bir kategori (Althusser) ya da metafizik bir kategori (Derrida) olarak ele alınır.

---

[279] Bodıou, iki felsefi dönemden söz eder. Birincisi M.Ö. beşinci ve üçüncü yüzyıllar arasında ortaya çıkan Parmenides'ten Aristotoles'e kadar süren Klasik Yunan felsefesi, ikincisi Kant'la başlayıp Hegel'e biten 19. Yüzyıla kadar süren Alman İdealizmidir. Arkasından 20. Yüzyıldan başlayan Fransız Felsefi Akımıyla Sartre (1943) sonrasında Deluze, Althusser, Faucault, Derrida ve kendisi ile tamamlar. Bk. Badiou, Alaın, Fransız Felsefesinin Macerası, Baykuş, Felsefe Yazıları Dergisi, 2008, sayı 1, s 131

[280] Berkan, İsmet, çevirisi, bkz. ismet.berkan@radikal.com.tr

Batı Medeniyeti kuruluşunda ikici kavranış ile yola çıkılmış, Leonarda de Vinci' in yapıtında insan kavram olarak Kartezyen bir özne olarak somutlanmıştır. Öznenin karşısına başka'yı (ötekini) yerleştirilmiştir. Moderniteye bağlanan süreç, erkek bireyin üzerinde düğümlenmiştir. Modernitenin dayandığı "çifte hakikat felsefesi", Kartezyen anlayışın temeli ruh ve beden ayırımı, uygarlığı, konumuz açısından kadın-erkek ikilemiyle, ikiyüzlü kılmıştır.

Max Scheler'e göre, Batı uygarlığı (erkeklik üzerinden) üç tür insan tasarımına sahiptir:[281]

"Antik Yunan düşüncesine göre insan 'akıllı bir hayvandır'. (homo sapiens) İlk çağ düşüncesinden günümüze kadar en çok etkili tasarım biçimidir. İkincisi, Yahudi-Hristiyan düşünce dünyasına göre insan, dinsel inancın ürünüdür. Üçüncüsü doğa bilimleri ve genetik psikolojisinin insan tasarımına göre insan, hayvanın yeryüzündeki en gelişmiş (karmaşık) örneğidir.

Modern felsefenin ve bilimin amacı hakikatin keşfidir. Batı entelektüel geleneğinde "tek Tanrı, Tek İyi, Tek hakikat" merkezde bir yer işgal eder. Hakikatin ve düşüncenin farklı kaynaklardan doğması gerektiği inancı, Batı felsefe tarihi boyunca sürmüştür. [282]

Temel değerleri evrenselcilik, akılcılık, bilimsellik, sistematik düşünce, yapısalcılık, aydınlanma, burjuvazinin ortaya çıkışı, laiklik, sekülarizm, kapitalizm, sanayi devrimi, hümanizm sayılabilir.

Ülkemiz için önemi süren modernizmin; aydınlanma süreci, laiklik, kapitalizm ve ataerkil aile konusuna girelim.

---

[281] Çüçen, A. Kadir, Felsefi Açıdan İnsan Haklarının Evrenselliği Sorunu, HFSA 13, İB. Yayınları, 2005, s. 46. Ayrıca bkz. http://www.barandergisi.net/scheler-ve-insanin-tanrilasmasi-makale,1826.html

[282] Murphy, s. 11-12

2- Aydınlanma Çağı

Moderniz, aydınlanmayla birlikte ortaya çıkan, hümanizm ve demokrasi temeli üzerine yükselen bir düşünce sistemini kuran bir dönemdir.

Öktem bu dönemi şöyle anlatır: [283]

> *"XVII Yüzyıl da, ticaret devrimi ile oluşan yeni sınıf burjuvazi, ekonomik gücünü siyasi güçle perçinlemek isterken devleti yöneten aristokratlar ve onların manevi temsilcisi ruhban sınıfı büyük engeldi… Kilisenin manevi baskısını ancak başkaldıran akıl yıkabilirdi… Kilisenin yerini insan hakları aldı… Akla dayalı laiklik doğal hukuk Modernizm, aydınlanmayla birlikte ortaya çıkan, hümanizm ve demokrasi temeli üzerine yükselen bir düşünce sistemi felsefesinden desteklendi'.*

Önce siyasal iktidar savaşı olarak başlar, sonra hukuksal nitelik kazanır. Öktem'e göre; bu durum doğal hukukun işleviyle bağdaşır:

"İnsan aklı hukukun kaynağıdır. İnsan hiçbir aracıya gereksinim duymadan… Kendi aklıyla evrensel adalet ilkesini anlar ve içeriğini kavrayabilir. Herkes kendi aklıyla evrensel adalete ulaşabilir. Herkesin eşit biçimde algıladığı adaletin değerinin güncelleşmesi, hukuk haline dönüştürülmesi siyasal faaliyettir. Bu çalışmayı herkes eşit biçimde yürütecektir, çünkü herkes akıl sahibidir ve insanlar arasında doğuştan hiçbir fark yoktur. Eşit algılama, eşit kavrama, eşit yönetimi gerektirir. Algılama, kavrama, yürürlüğe koyma işleminde kral ve papaza gereksinim yoktur'' .

''Krala ve aristokratlara gereksinim olmaması demokrasi, papaza gereksinim duyulmaması ise laikliktir. Aracılıksız, eşitlik ve ayrıcalıklı katmanlara gereksinim duyulmaması 'halk egemenliğinin ' gerçekleşmesi demektir. Batı demokrasilerin-

[283] Bkz. Öktem, Niyazi Dinler ve Laiklik, Köprü Dergisi, sayı 51, İnternet

de laiklik işte bu düşüncenin ürünüdür''. Batı laikliğin gereği hukuksal özü topluma aşılamayı doğal hukuk felsefesi ile başarılmıştır.

Aksoy, "Katoliklik dünyevileşme önünde ciddi bir engel olarak sürekli var olduğundan, laisizm, kilisenin elinde bulundurduğu dünyevi güçlerden vazgeçmemesi ve dünyevi iktidara hükmetme çabasının dünyevi iktidar tarafından sert biçimde engellenmesidir" demektedir.[284]

Gerçekçilik ve sekülerleşme Aydınlanma döneminin ürünleridir.[285]

Aydınlanma döneminde öne çıkan eşitlik, özgürlük, insan zekâsına güven ve evrensellik üzerine temellenir. Murphy, tarih, "devrimci" düşüncenin ya da Faucault'un ele aldığı gibi "radikal kopuşlar" olarak işleyen bir süreç olarak, görülebilir demektedir.[286] Bu anlamda modernizm "ortaçağ" anlayışından farklılaşmadır. Modernizm; rasyonalizmi, kartezyenizmi ve hümanizm ile çevrelenen büyük anlatılardan oluşur. Bireyden sorumluluk duygusu koparılır, modern formlarla "anonimlik" duygusu yerleştirilir.[287] Modern düşüncede bilgi kuramları ve yeniden anlamlandırmalarla, yürüyen sistem gerçekliği öldürür ve nesne "soyutlama" yoluyla ortadan kaldırılır.[288]

Jameson, "soyutlama" sorununa "kültür ve mali sermaye" arasında modern ve postmodern arasında bir ortaklık kurarak, Batının çöküşü ile Amerikan sisteminin ilişkisine değinir.

---

284 Aksoy, (2005), s. 219

285 Jameson, Fredrıc, Kültürel Dönemeç, Çev. İnal, Kemal, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2005 s.154. Gerçekçilik Akımı, Klasizm ve Romantizme tepki olarak, pozitif felsefenin etkisiyle gözleme, gördüğüne inanmayı önemser, insanı her haliyle anlatır. (Moby Dick, M. Bovary, Mai ve Siyah Romanlarıyla örnekleyebiliriz.).

286 Murphy, s. 2-3

287 Bauman, Doğu-Batı, s. 53

288 Baudrillard, İllüzyon, Çev. Adanır, Oğuz, Yitirilen İllüzyon ve Estetik, Doğu- Batı, Düşünce Dergisi, Sayı 19, 2002, İllüzyon, Çev. Adanır, Oğuz, Yitirilen İllüzyon ve Estetik, Doğu- Batı, Düşünce Dergisi, Sayı 19, 2002, s. 9-11

Kendi özetimle anladığım kadarıyla, Jameson'na göre:

> *"Paranın genişleyen bir birikim diyalektiği içinde ek para üreterek sermayeye dönüştürülmesini üç aşamada tamamlar. Bu aşamaları, sıralar; ticaret, sermaye ve mali genişlemedir. Para üçüncü aşamada tamamen soyutluk kazanır. Özellikle 'menkul kıymetler borsa' sıyla tamamen gözden kaybolur."*

Bu konunun kültürel ifadesi içinde değerlendirilmesi önemlidir. Bu anlamda modernizm, sadık hatta gerçekçi biçimde ' Lenin'nin 'emperyalist aşamasının artan soyutlama ve topraksızlaşmasını/ ülkesizleştirmesini' yeniden ürettiğini ve temsil ettiğini, söyler. Bu tanıdan sonra, sanayi sonrası adı verilen sibernetik teknolojinin birlikte getireceği soyutlamalar bakımından postmoderni değerlendirir. Marksçı bir modernizme katkılarını 'diyalektik bir paradox' diyerek, açıklar. Modernist formlarla 'şeyleştirilen dünya' bir türlü postmodernde 'şey' leştirmenin okunmasıyla' geri dönecektir. Böylece yeniden emek süreciyle, dinle ve kişisel mutlak akılla bağlantı kurulacaktır."[289]

Akal, hukukun üstünlüğü ile halkın egemenliği arasında kurulması gereken bağı şöyle anlatır:

"Yasalar siyasal iktidarın hukuksal araçlarıdır. Devleti yönetenler ulus adına yasa yapar. Devlet Yargıçları eliyle ulus adına yasaları uygular. Artık yasa koyucu ve yasa uygulayıcısı laik düzen yapısı içinde birleşmiştir. Böylece yasa ve uygulama ilişkisi (siyasal iktidar ilişkisi) modern temel kavramlarını ortaya koyar. Eski toplumlarda uygulama meşrutiyetini dünya ötesine (dışsal yasa) bir göndermede bulunurken laikleşme sonucunda uygulama kendisine dünyasal alanda, ulusun egemenliği ile kutsalı dönüştürmüştür ". [290]

[289] Jameson, s. 142-154
[290] Akal, Cemal Bali, s. 340 v.s.

Berger/ Luckmann' din ile sekülerleşme arasındaki bağa işaret eder:

> *"Modern Batı' ya referansla 'Hristiyanlığın çöküşüyle', dinin gerilediği düşüncesinin temelinde, aslında din sosyolojisinde köklü biçimde yer edinen sekülerleşme tezi olduğu ve modernleşmenin kaçınılmaz olarak sekülerleşmeye yol açacağı fikrine dayandığını" söyler.*

Sekülerleşme bir taraftan dini kurumların toplum nezdindeki itibarını yerle bir ettiği kadar diğer taraftan da insanların bilinçlerindeki dini yorumların kabulünün de bir anlamda çöküşüne yol açar. Böylece tarihsel olarak hem kendi hayatını hem de sosyal varoluşunu din olmadan sürdürebileceğine inanan yeni bir insan tipi ortaya çıkar: 'modern insan' ". [291]

Bu düşünceler sanki Türkiye için söylenmiştir. Günümüzde moderni yaşam şekli olarak seçenlerin özlemi "modern insan" olmaktır. Bu seçim dinden uzaklaşmayı gerektirmez. Dinini içselleştiren ve sosyal yaşama aksettirmeyenlei de kapsar. Hakların kullanmasında, demokrasi ve laiklik ilkelerinin birbiriyle çatışmaması önemlidir. Aksoy, başörtüsü konusunda yaşanan gerginliklerin somut tehlikelerden değil, bir takım zanlardan ibaret olduğunu, Anayasa' da tanınan hakların kullanılması talebine dayandığını belirtmektedir.[292]

Toplumumuzda İslam'ı referans alan "dindar insan" tipi vardır. Birbirlerine ters düşmezler. Çünkü seküler bir toplumun laik anlayışı her inancı bir arada barındırabilir. Asıl mesele toplumda sekülerliğin yerleşip, yerleşmediği sorunudur. Türkiye'de sekülerlik yerleşmemiştir. Çünkü inananlar ve inanmayanlar arasında demokratrik eşitlik gözeten "seküler" bir dünya yoktur.

---

[291] Berger Peter, L./ luckmann, Thomas, Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi, Türkçe Söyleyen: Dereli, Mustafa, Derviş, Heretik Yayınları, Ankara, 2015, s. 52-53

[292] Aksoy, (2005), s. 237

Hem modern hem din devleti olan ülkeler de vardır. Berger/Luckmann, "geleneksel seküleştirme tezinin, Batı Avrupa sınırlarından ayrılır ayrılmaz hızlı bir şekilde inanırlığını kaybettiği' uyarısında bulunur ve bu anlamda Amerika'yı örnekler: "Amerika bir din devletidir ve din devleti olduğu halde, modern olmadığını söyleyemeyiz" derler.[293]

Dememiz; asıl "kurumların işleyişi" topluma şeklini verir. Kurumlar sosyal yaşamın anlam depolarıdır. Anlamın iletilmesi "dayatma "ile gerçekleşir. Dinsel inançlarla kuşatılan "aile" dinselliğe yönelten "okul" laikliği ve onun taşıyıcısı sekülerliği saptamada toplumun can damarlarıdır. Bu açıdan baktığımızda ülkemiz modern bir ülke değildir.

Felsefik tartışmalar yapıla dursun, Birinci ve İkinci Dünya savaşları modernizmin sonunu getirmiştir, Batının çöküşü başlatmıştır. Savaştan yenik çıkmaktan dolayı, siyasetin estetize edilmesi ile milliyetçi hareketler başlatılır.

Benjamin, Nietzche'nin paradox çözümündeki gerçeklikten söz eder

> *"Nietzsche kendisine hareket noktası olarak; Avrupa ülkelerindeki ulusal liberalizmde, islah edilmiş haliyle emperyalizmde ve son olarak kendi hastalığının kaderinde görmekte olduğu çöküşün tezahürlerini benimsemiş bulunuyordu. Liberal aşırı evrimin göz kamaştırıcı yıldızları altından ortaya çıkmış bulunan bu barbarlık karşısında hem dehşete hem de umuda kapılmıştı. Hiç çekinmeden yalandan yararlanmayı zorunluluk saydı. Çünkü Ona göre 'hakikat' (hakikatin moral iddiası açısından) daima aklın yalnızca bir işlevi, o da yozlaşmış ve kopmuş bir işlevi sayılıyordu; 'üstün insan', ".*[294]

Böylece üstün insana ulaşmak ve onu yeniden diriltmek için her türlü vahşet denenir oldu. Bu amacın uygulamaya dönüş-

[293] Berger/Luckmann, s. 54
[294] Benjamin, s. 76-77

türülmesi, modernizemin bir başka bütünleyen açmazı "soyutluk" boşluğu, "postmodenizm" ve "kapitalizmle" kapatılmak istendi. Bu anlamda modernizm ya da postmodernizm arasında ardaşık bir ilişki vardır. Her ikisi de Batı medeniyetinin çöküşüne karşı bir çare arayışının sonuçlarıdır.

Zizek, modernin içinde kalarak, insanın tekrar dirilmesi için Hegel' ci bir tutum sergilemektedir:

Zizek, insana ulaşma yollarını deneyen ve "ikincil özneleşme" yoluyla bireyselleşme tasavvurunu ilk geliştiren Hegel olmuştur diyerek, ona gönderme yapar:

"Özne öncelikle içine doğmuş olduğu (aile, yerel cemaat gibi) tikel bir hayat formuna gömülüdür. Kendisini bu ilksel 'organik' cemaate bağlarından koparmasının ve 'özerk' bir birey olarak ortaya koymasının yegâne yolu, kendi temel bağlılığını başka bir düzleme doğru aşması, kendi varlığının tözünü daha başka evrensel ve de 'suni' bir ikinci cemaatte tanımasıdır (kendiliğinden olmayan, dolayımsız, özgür özneler arasında). Burada olan şey birincil özdeşleşme formlarının bir tür töz değişimine uğramalarıdır.

Sosyal yaşam içinde tikel bir etik- yaşam dünyasının somut evrenselliğini direkt olarak seçimimiz, modernitenin en temel niteliği olan sınırsız öznellik hakkını kökten yadsıyan o modernlik öncesi organik topluma gerileyiş anlamına gelir. Moderm bir devletin öznesi-vatandaşı, kendisine organik sosyal bütünlük hakkı vermez, modern devletin sosyal bütünlüğüne giden yol devrimci terörden geçer.[295]

Hegel kendi diyalektik yorumu ile olumlu bir sonuca varmakta ve bu olanaktan özellikle kadınların da "kendinden güçlü-

[295] Zizek, s. 115-119. Hegel'in bu dar boğazdan kurtulma yol, Kant'ın tam tersine "pasif geriye çekiliş" bu edimsizlik, tam da en yüce edimdir. Tözün o kendinden menkul Bütün'ünde bir uçurum aşan o sınırsız güçtür. Sorun, ontolojik öz ile epistemolojik özün uyuşmamasındadır. Hegel'in söylemek istediği "Tam da en yüce pasiflik anında, hem de en başından beri aktifimdir", bkz, s.124-125. Nitekim, "özne ile töz arasındaki denge öznel fazlalığın müdahalesiyle bozulur", bkz.s130.

lüğü" deneyerek, mücadelele edeceği sonucu çıkarmaktadır. Ancak başaramayanlar için tehlikeli sonuçlar ortadadır.

Zizek, "Aydınlanma' nın diyalektiğine" işaret eder ve özgürlük, eşitlik gibi evrensel kavramların hiçbir zaman durağan ve sabit olmadığının altını çizerek, konuya girer:[296]

"Evrensel 'soyut' mudur (pozitif içeriğe potansiyel olarak karşıt mıdır), yoksa 'somut' mu (yani kendi tikel sosyal hayat tarzı mı, evrensel sosyal düzene katılıyormuşçasına deneyimler miyim)?

Küreselleşme dolaysıyla bu gün soyut-somut arasında iki ayrı gerilimin tehdit ettiği tehlikeden den söz eder:

"Bir yanda gözden kaybolmamış ve hayatlarını yeraltında kamusal alanın dışarısında sürdürmüş olan o eski 'organik' tikel özdeşleşme biçimleri, öte yandan da ulus-ötesi yapısı uyarınca ulus-devlet sınırlarına aldırış etmeyen sermayenin o içkin mantığı. Bugünün yeni 'köktenci' etnik özdeşleşme biçimleriyse beraberinde bir tür 'küçültülüşü', ulusal ekonominin 'uluslar ötesi pazar' ile 'etnik şey' le kurulan ilişki' ye ayrılarak çözünüşünü getirirler. Ticaretin soyut şekli ile etnik şeye sadakat arasında Aydınlanma projesi tarafından açılmış olan yarılma, 'köktenci', 'etnik', ' dini' 'alternatif hayat tarzlarını' gerçekleştirebilmiştir. Günümüzün postmodern etnik ya da fundamentalizmi gerileme ile ilgili değildir".[297]

Zizek, "anahtar nokta, bu iki aşırı ucun çok fazla ve gerektiğinden az olan şeylerin birbirini tamamlıyor olduklarını görmektir", demektedir.[298]

Zizek, modernizmde soyut somut arasındaki gerilimin, bir başka hayati boyutunun; somut evrenselliğin iki ayrı kipi arasında yaşandığını açıklamaktadır:

---

296 ZİZEK, SLAVOJ, Gıdıklanan Özne, Politik Ontolojinin Yok merkezi, Çev. Can, Şamil, Epos Yayınları, 2. Baskı Ankara, 2007, s. 259-264

297 Zizek, s. 261-262

298 Zizek, s. 268-269

"Günümüzün Pazar aracılığı ile küreselleşmenin 'gerçek' evrenselliği, çok –kültürcü hoşgörüyü, insan hakları ve demokrasinin yüceltilip korunuşunu içeren kendi hegemonik kurgusunu da beraberinde getirir. Sahip olduğu pazar, insan hakları ve demokrasi gibi evrensel unsurların, her bir özgül 'hayat tarzı'nın kendi tikelliği içinde serpilip gelişmesini sağladığı kendine has bir sözde –Hegelci 'somut evrenselliği'.

Bir yanda öyle usulca gözden kaybolmamış ve hayatlarını yeraltında, evrensel kamusal alanın dışarısında kalan o eski 'organik' tikel özdeşleşme biçimleri, öte yanda da ulus-ötesi yapısı uyarınca ulus –devlet sınırlamalarına aldırış etmeyen sermayenin o içkin mantığı vardır.

Ticaretin soyut biçimi ile etnik Şet'e sadakat arasında Aydınlanma projesi tarafından açılmış olan yarılma, yalnızca bugün, günümüzün 'köktenci' etnik, dini, alternatif cemaatleri ile bütünüyle gerçekleştirebilmiştir.

Modernizmin anonim ahlakı, aklın kendililenliğini dışlayan, yerine kesinlikçi yargıyı koyan mantığıyla, tüm kazanılmış uygarlık edinimleri yok edilmiştir. Ayni şekilde evrensel büyük anlatıları, bireyin yok olmasını, hiçliğini getirmiştir.

Modernizmin bir başka açmazı da anlam krizi ve parçalanmasıdır. Gelinen noktada sosyolojik nitelemeyle moderni ve postmoderni birleştiren Berger/lucmann bu konuyu ele almaktadır.[299]

"Anlam insan bilincinde(yani bir beden içerisinde bireyselleşen ve bir şahıs olarak sosyalleşen bireyin bilincinde) inşa edilir. Bilincin kendisinin içinde idrak edilen hiçbir şey yoktur, daima bir şeyin bilinci vardır. O, yalnızca dikkatini nesneye, bir amaca doğru yönelttiği kadar var olur.(…) Anlam bilincin karmaşık formundan başka bir şey değildir. Kendi kendine var olmaz, daima bir referans noktası vardır. Anlam, deneyimler arasında var olan bir ilişki gerçekliğinin bilinç halidir. Tersi de doğrudur: Deneyimlerin anlamı, bilincin 'ilişkisel' işleyiş aracılığıyla inşa edilmelidir".

[299] Berger/lucmann, s. 20-22

Yazarlar, anlamın tarihsel birikim içinde oluştuğunu ayni zamanda özneler arası bir bağlantıdan geçtiğini bu nedenle ortaklaşa sorunların çözülebileceğine işaret eder. Tarihsel oluşum "kurumlaşma" yı bir tür "kolaylaştırıcı aracıları" ortaya çıkarır. Örneğin ataerkil ailede ana, baba ve çocuk ilişkisi arasındaki davranışlar bilinir, ezberlenmiştir. Sorun çıkmaz.

Modern toplumlarda sorgulanmayan katı değerler yoktur.[300]

Olsa da tutarlılıkları yoktur ve değerler parçalanmıştır. Modernizm nitel çoğunluk kadar nicel çoğunluk (artan nüfus, göç, şehirleşme.) anlamına gelir. Güven kaybolur. Çoğulculuğun meydana getirdiği etkileşim ve çoğulculuğun teşhiri yapısal krize neden olur. Alternatif çokluğu, şimdilik doğum ve ölüm dışında "her şey" e, indirgenir.

Sosyolojik bakışla çift yönlü "aracı kurumların" yeniden oluşturulmasını istemekte ve sorusunu da sormaktadır:[301]"Bu kurumlar gerçekten aracı olabilecekler mi, ya da her iki yönde arabulucu rolünü üstlenebilecekler mi? Kanımca bu soru sonun başlangıcıdır. Sorulan soru, arabulucu kurumların "baskınlık" tehlikesine işaret etmekte ve toplumsalın nasıl oluşturulduğu sürecine evrilmektedir. Ülkemizde "Diyanet İşleri Başkanlığı" ve bağlı kurumlarının etkileri bu konuda önemli değişkenlerdir.

3-Erkek Kadın İkilemi

Berktay' kadınlara yapılan genellemelerin altını çizer:[302]

''.doğulu ve batılı erkeklerin buluştukları nokta, ''ataerkil ideoloji''daha ilk şekillenmeye başladığı andan itibaren erkeği rasyonellik (akıl/zihin),uygarlık ve kültür ile buna karşı kadını irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirir. Tek Tanrılı dinlerin ve Batı felsefe geleneğinin devralıp iyice sistemleştir-

[300] Berger/lucmann, s. 30
[301] Berger/lucmann, s. 96
[302] Berktay, Tarihin Cinsiyeti, s. 152

diği bu anlayış, Aydınlanmanın Kartezyen ''rasyonel insan'' soyutlamasında yetkin ifadesine kavuşur.

İnsan "beyaz, Avrupalı, burjuva olduğu kadar hatta ondan önce erkektir. Batı modernleşmesinin ve ulus-devlet yaratma sürecinin en gerilimli en çelişkili mücadele alanlarından biri, kadının ve dişi olanın dışlanması üzerine kurulu bu 'insan ' ve 'yurttaş' tanımlamasının kapsamının genişletilerek kadınları da içine alacak hale getirilmesidir. Çünkü yeni yükselen kapitalizm de toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargıları değiştirmez; tersine kapitalist sanayileşme, yararlı bireycilik, ulus-devlet, kamusal/özel ayırımının derinleşmesine, o da arzu/akıl, dişil/eril, duygusal/nesnel, tikel/evrensel gibi kutupsal karşılıkların daha da keskinleşmesine yol açar''.

Aile yapısı bu farklılığa dayandırılır. Kadın erkek rolleriyle bir toplumsal gerçeklik oluşturulur, bu durum bilim yoluyla benimsetilir, güç kullanımıyla denetlenir.

Bir başka yanıyla erkekler için güçlü kalabilmenin çaresizliği vardır. Erkekler dünyayı yönetmek için, kadınların vazgeçilmez desteğine gereksinim duyarlar. Olmazsa olmaz, bir koşuldur bu. Kalıplaşmış dürtüsel nedenlerin arkasında bilinçli ve ince bir politika ile örülmüş katmanlı bir dünya düzeni kurulmuştur.

Toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik özelliklerin ötesinde toplumsal bir kurgu, **epistemolojik bir kuramdır**. Yani bir bilenin bilinmeyeni doğru bilgi kuramıyla yaşamı tasarlamasıdır. Bir bilen erkek, bilinmez olan kadındır.[303]

Mac Kinnon, yerleşik bilimsel epistemolojinin eleştirisini yaparak feminist epistemoloji gereğine değinir. Epistemolojilerde temel soru, bilgi ve nesnel gerçek arasındaki ilişkilerle ilgili bir problem olarak saptanır. [304] Yaygın epistemolojik liberal yakla-

[303] MacKinnon, s. 119 v.s.

[304] Nesnel aşamadan geçmeyen bilgiler ve onların temsil ettiği varlıklar dogmatiktir. Bilim ve metodolojisi dışındadır. Metedoloji, tarihsel ve toplumsal çerçevede kavramsallaştırmalara bakış açısından yoksunluktur.

şıma göre; cinsler doğa tarafından biyolojik olarak farklı yaratılmışlardır ve bu yüzden toplumsal olarak da farklı amaçlar için uygun şekilde farklılaştırılmışlardır.[305]

Oysa Bilgi nedir? Nesnel gerçeklik nedir?

Mac Kınnon'un yanıtları bellidir: Bilgi gerçeğin içinde yaşamaya verilen bir tepkidir. Doğruluk bir anlamda bilginin özümsenerek, bilince dönüştüğü kollektif bir deneyimdir ve bilinç de yalnız kafanın içinde değil, dünyada var olan bir gerçektir. Ancak toplumbilim dünyanın var olma biçimini toplumsal varlık açısından açıklayan, nesnel toplumsal gerçeklik bilincine henüz ulaşamamıştır. Bu noktada düşüncenin kendisini değiştirmesi sorunuyla karşılaşılır. Öznesi erkek olan iktidar tek yanlı bir toplumsal ilişki düzeni kurmuştur. Bu yüzden 'kadınlık 'ilişkisel' bir kategoridir.[306]

Sosyalist görüşler aileye ilişkin sorunların, alınacak önlemlerle zamanla çözülmesini sağlamaya çalışır. Örneğin sosyalist toplumlarda; sosyalistçe mutfak kurulmasıyla, ev yaşamı etkilenecek, ev hanımlığına, ev hizmetçiliğine gereksinme olmayacaktı

Ailenin tamamen ortadan kalkması gerektiğini düşünenler de vardır:

Cooper, ''bütün kurumlarımıza karakterini veren ailevi toplumsal varoluş, hem yalnız hem de başkalarıyla olmayı gerektiren saygın diyalektik dediğim şeyi başlı başına yok saydığı için özerk insiyatifi yok eder özünde'' diyebilmektedir.[307]

''Paramparça'' adlı kitabında;[308] Cooper ' içine doğduğumuz ve yarattığımız aileleri anlatır: Öğüt'ün kitap için yaptığı değerlendirmeleri alıntılayalım:

http://www.turkpsikiyatri.org/blog/2012/02/27/bilimsel-metodoloji-nedir/

305 MacKinnon, s. 250 v.s.

306 Nira, s.17

307 Cooper, Davit, Ailenin Ölümü, Çev. Özkan Güzin, KIYI, Genel Dizi, İst, 1988, s.12

308 TCooper, Paramparça, Çev: Valente, Deniz, Çiftçi, Çitlenbik Yayınları, İst, 2004, s.

"Yok olmuş. Yalnız. Karşı duvardaki gri-yeşil ışık. Boş yerler. Parçaların bazısı bunlardı, ama onları nasıl bir araya getirmek lazımdı?"

İlk romanı 'Paramparça'ya, Virginia Woolf'un 'Deniz Feneri'nden alıntıladığı bu cümleyi epigraf olarak seçmiş, T Cooper... Woolf'un sorusunun cevabını, kahramanı Lily, resmi tamamlayarak verir ve kadınların asla resim yapamayıp yazı yazamayacaklarına dair eril savsözleri de orta yerinden kırarak kendi özgürleşimini yaratır. Woolf'tan pek çok açıdan etkilendiği (feminist ve eşcinsel politikalar bir yana, bilhassa androgyny kuramından) aşikâr olan T Cooper'ın kahramanları da, dağınık parçaları tümleyerek özgür iradeleri üzerinden yeniden şekillendiriyorlar hayatlarını. Ama nasıl? İkame ve birimler... Rızası kendinden menkul irade, idare, iktidarlar... İdeolojiler; izmler ve sistemler aşılarak parçalar nasıl bir araya gelir? Birbirine uygun formlar, karakterler, yapılar, denklemler; et ile tırnak, tohum ile toprak gibi birbirine mi bağlanır, diğerinin içinde mi erir; kadın ile erkek gibi? Cinsiyetler, tek bir bedende mi toplanır ve bütün aslında parçalardan değil de parçalar mı bütünden mülhemdir? T Cooper, sıradışı bir aileyi, dahası aile olmaya çabalayan dört kişiyi, nice badireden sonra bir çatı altına sokar ve onlara belli belirsiz bir gelecek vaat edip tanrı yargısını alaşağı etmek isterken Woolf'a, yine selam yollar. Hilkat garibeleri.[309].

4- Kapitalizm, Ataerki ve Kadın Emeği

A- İlkel Toplumlarda Cinsiyete Göre İşbölümü

Erkeklerle kadınların farklı toplumsal görevler yüklendiği, görevlerin arasında "üstünlük" sorununun yaşanmadığı, elli bin yıldır yaşanan bir kültürün varlığından söz edilmektedir. Temelde geleneksel, dinsel, doğal buyruklar tarih içinde kadın işi-erkek işi ayırımını yerleştirmiştir(Tıpkı anaerkillik gibi).

[309] Öğüt, Hande, Pazartesi, Mart, 2005 ve http://www.radikal.com.tr/kitap/tuhaf-bir-aile-denemesi-856343/

Bu konuda kadın Bağımsızlığı hareketi içinde yer alan ve Kuzey Avusturalya' da Aboriginlerin yaşamını inceleyen, Bell, gözlemlerini şöyle anlatır:[310]

"Erkek işi-kadın işi, kadın ve erkekler için sosyal uyumu sağlamak üzere tasarlanmış bir kalıptan çok daha fazlasını ifade ediyordu. Bu neredeyse her şeyin davranışını yöneten Yasa'nın yansımasıydı. Yasa'ya göre her zaman iki vardı ve bunlar her zaman dinamik bir karşılıklı ilişki halindeydi. Erkek işi-kadın işi bu yasanın insandaki yansımasıydı... Vazgeçilmez bir ilişki yasasıydı bu. Batının görüş biçimi ise, azaltmacı, çizgisel, tek ve parçalıydı. Yasa insanlar tarafından gücün kullanılmasıyla yapılıyordu ve değişkendi. İlişki yasası egemenliğe karşı koyamaz...(Batı) düşüncesi ise. Dengeli değildir, erkekle sınırlıdır. Tam anlamıyla tanınan ve işbirliği yapılan dişi olmadığı sürece... Çökmüştür''.

Ayni şekilde Ivan Illıch, Gender isimli yapıtında[311] sanayi öncesi toplumlarda kadın işi –erkek işi ayırımı ile yaşamın kolaylaştığını anlatır:

"Aletler toplumsal ilişkilere özgüdür. Her kişi, eylemleri ve bu eylemleri gerçekleştirmek için etkili bir şekilde hâkim olduğu aletler aracılığı ile toplumla ilişkiye girer. Öyle ki; yerli biri, çok uzakta çalışan birinin figürlerini ayırt etmese de erkek mi kadın mı olduğunu söyleyebilir. Kim olduklarını yılın ve günün zamanından, ürün ve aletlerden fark eder. Omuzlarında ya da başları üzerinde bir yük taşıyıp taşımadıklarından cinsiyetini anlar. Biçilmiş bir tarlada kazları fark ederse, yakınlarda bir kızın olduğunu, eğer koyunlara rastlarsa bir oğlanla karşılaşacağını bilir. Ancak dışarıdan gelen bir yabancının dışardan bakışla yerlilerin kültürünü kavrayacağını, içerdekiler için ise yalnız kadınlar ve erkekler olduğunu açıklar. Bu anlamda gender, cinsiyetten başka ve daha fazla bir şey kabul edilir. Ayni anda iki yerde olmayan ve temel olan bir toplumsal kutupluğu gösterir".

---

310 Bell, Hannah Rachel, Erkek İşi-Kadın İşi, Çev: Erkmen, Meltem, Opsilon Yayıncılık, 2003, İst, s.163-171

311 İllich, İvan, Gender, Çev: Fethi, Ahmet, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996, s.115, ayrıca s.88

Daha sonra kapitalist toplumlarda gender hâkimiyeti kırılır. Gender belirlenimde kadın işi her ne kadar erkek işine bağımlı görünse de, erkeğin egemenliği altında değildir. Aile önceleri bir birinin yerine geçmeyen bağımsız ellerle geçimini sağlarken, sonraları cinsiyetli işbölümü ile geçim süreci başlar. Sanayi öncesi toplumdan sanayi toplumuna geçiştir bu.

"19. Yüzyılda, hane halkının gelişiminin araştırılması sırasında rastlanan en çarpıcı olgular, hanenin kamusal kaygılardan kopuşu ve son derece özel bir dünyaya geçişi ile ev yaşamı özenle kurulur".[312]

B- Kapitalizm ve Ataerkil Yapı

Modernizemde Ataerkillik (patriarkal) evrensel bir sistem olarak kabul edilir.. Ataerkil sistem konusunda görüşler çeşitlenir. Ataerki ile kapitalizm bütünlenmesinin sonuçlarını aile dolaysıyla kadınları olumsuz etkiler. Gelinen noktada, kadınların (insanların) tüm ezilme çeşitlerinin her birini ortadan kaldırılması için, başlangıç noktası, Selek' in işaret ettiği gibi temel çelişki- baş çelişki anlamında hareket noktası (olarak) önem kazanmaktadır.[313]. "Kadınlık" bir süreç içinde oluşmuştur. Günümüze kadar taşınan ataerkil kavramın her tür düzenle kesiştiği ya da tek başına bağımsız bir sistem olup olmadığı tartışılır.

Kandiyoti, 'kapitalizm ve ataerkilliğin işleyişinin birbirinden ayırt etmeye yönelik çalışmaların, ataerkilliğe ayrı bir özerklik alanı tanınması gayretlerine karşın ataerkiliğin kuralları belirsiz ve bulanıktır' demektedir.[314]

Meulenbelt, ataerkillik ilk bakışta ortaçağa aitmiş gibi görünse de günümüzde farklı biçimlerini saymakla bitiremez:[315]

---

312 Bkz, Davidoff için, Bora, Kadınların Sınıfı, s. 59

313 https://www.pinarselek.com/public/page_item.aspx?id=658

314 D. Kandioti için, bkz. Demez, Gönül, Değişen Erkek İmgesi, **İst,** 2005, s. 62

315 Meulenbelt, Anja, Feminizm ve Sosyalizm, Çev: Demirci, Erman, Yazın Yayıncılık, İst, 1987, s. 20

"Kocası başka yere taşındığında onu izlemekle yükümlü tutan yasalarda, ya da evlendikten sonra kadının kocasının soyadını alması… Ataerkil ilişkiler birçok kadınla cinsel ilişkiye giren erkeği (gerçek bir erkek), bekaretini bozduran kadını ise (orospu) olarak niteleyen çifte ahlak anlayışı… Kadınların evlilikte şiddet **görmesi da ataerkil ilişkilere bir örnek… Bir** kadının kocası tarafından cinsel ilişkiye zorlanması… Kürtaj yasaları. Partilerin kadın politikası…'

Ataerkillik, Mackinnon'a göre; maddi temelleri cinsiyetler arasındaki işbölümüne dayanan bir kavramdır ve dünya kültüründe ataerkillik ile aile arasında çok sıkı bağ kurulur: [316]

"Aile genellikle ataerkil düzeni koruyan, cinsiyet ayırımına dayanan toplumsal işlevleri öğreten, otoriter toplumsal ilişkilere örnek oluşturan anahtar bir kurumdur".

Rowbotham, kadınların ezilmişliğinin kapitalizm ve emperyalizmden çok önce gerçekleşmiş bir olgu olduğunu ataerkilliğe yollama yaparak açıklar:[317]

''Ataerkil yetke, kadının üretme yeteneğini ve kişi olarak kendisini, erkeğin denetlemesine dayanır. …İnsanların kişi olarak başkalarının malı olan bir topluma özgüydü bu denetim biçimi''dedikten sonra, kapitalizm ile ataerkillik arasında ayırım yapar:

Kapitalizmde sermaye sahibi, emekçilerin emek gücünü sahiplenir ve denetler, Âmâ kendileri üzerinde değil. Ataerkil sistemde kadınlar üzerinde mülkiyet ilişkisi belirgindir. Malın ve kadının çocukların sahibi erkektir. Erkek reistir, kadın üretici ve doğurgandır. Erkeğin cinselliği çocuk sayısı ile katlanırdı. Kadının üretim yeri 'hane' ev ve işin ayni yerde yapıldığı alandır ve kadın ev dışında çalışmaz.

Ataerkilliğin 'toplumsal hiyerarşi' ye dayalı tabakalaşmasına karşın, kapitalizmin temel öğesi serbest piyasa içinde 'birey'

316 Mackinnon, s.69
317 Rowbotham, Sheila, s.182-194

dir. Kadın erkeğin malı değil ama toplumun malıdır. Serbest piyasanın tüketim alanı çekirdek aile içinde kadın daha çok hizmet alanında yer alır. Erkek egemen toplum her yerdedir. Ekonomik, hukuksal, toplumsal ve cinsel baskılarla sürer. Erkeğin cinselliği haz duygusuna evrilmiştir. Üretim kadın erkek çift başlıdır. Kadının iş yeri evinin dışındadır bu nedenle toplumla iletişim özgürlüğü vardır. Ancak kadın dışarıda çalıştığında bile kadınlık mesleğini evde sürdürdüğünden, özgür emekçiler olarak değil, erkeklerin ekonomik bütünleyicileri olarak görülürler".[318]

Kapitalist düzenin ailesi marksistlerce ve feministlerce eleştirilir. Geleneksel sosyalist yaklaşım kapitalist toplumdaki aileyi ve piyasayı karşıt uçlarda görür. Kişilikli insan ilişkilerine olanak sağlaması gereken ailenin kişiliksiz piyasa ortamıyla uyuşamayacağından, aile bir çelişkinin ifadesidir.

Feminist kuram ise aileyi ve kapitalist düzeni eril egemenliğinin ve toplumsal sömürünün birimi olarak kabul eder. Çağdaş Marksistler bu duruma feminizmle birlikte bir sentez oluşturmak çabasındadırlar. Onlara göre ev ve aile iç dinamiği piyasa tarafından belirlenip yeniden üretilen, kapitalist toplumsal ilişkiler için bir örnek üretim alanı oluşturan bir dünyadır. Bu durumda ailenin toplumla ilişkisi ele alındığından, piyasadaki cinsiyet ilişkileriyle aile içindeki mülkiyet ilişkileri gözden kaçar.

Aile içi ilişkilerin daha açık incelenmesi feministlere kalır. Maddeci radikal feminist Christina Delphy' kapitalizm ve ataerkilliğin kadını ezilmesi açısından birbirinden ayrı sistemler olarak görür ve aile içi sömürüyü ele alır.

Delphy'nin **ev ekonomisi görüşleri de öncelikle ataerkil bir tanımlamadır. Kadın karşılıksız kalan ev emeği** ile erkek

[318] 1926 tarihli TYY' da; yer alan aile tanımı da bu tabloya uyar. Ailenin reisi kocadır', 'kadın erkeğin yardımcısıdır' Kadın eve ve çocuklara bakar'. 20002 tarihinden geçerli olmak üzere değiştirilen TYY'da 'ailede eşlere eşit hak ve sorumluluk verilmesi' ilkesi kabul edilmiştir. Toplumda kadın haklarının geriye gidişi nedeniyle uygulamanın daha da kötüye gittiğini söyleyebiliriz.

tarafından sömürülmektedir. Çünkü evlilik, kadın erkek arasında özgün bir üretim 'ev içi üretim'i gerçekleştirir. Kadının dışarıda çalışırsa, düşük ücret politikası sonucu kapitalist tarafından sömürülür.. Ortada i**kili bir sömürü sistemi vardır**. **Cinsiyetinin yanı sıra sınıfı nedeniyle sermaye tarafından sömürülmesi söz konusudur**.

Radikal, maddi feminist olan Delphy'in "Baş Düşman" adlı eserinde "piyasa ekonomisi" konusundaki yanlış ve eksik tartışmaların, kadınların ekonomide baş etken olan emeğinin görünmezliğini nasıl hazırladığı konusundaki görüşleri, günümüzün de sorunu olmayı sürdürmektedir. Ataerkillik kapitalizmin öteki yüzüdür. Ayrıntılarına girelim.[319]

Delphy'e göre; "Matrimonya tahlili, bei piyasanın yarattığı yanılmada ve değişim değeri, kullanım değeri karşıtlığından kurtardı. Patrimonya olarak adlandırdığım mal dolaşım tarzı 'piyasa' olarak adlandırılan tarza tam olarak karşıttır. Ekonominin keşfettiğim yönünü ekonomi politik incelemiyor ve tanım gereği ekonomi dışı kabul ediyordu."

Ev emeğinin " piyasadan dışlanması, karşılıksız oluşunun sonucu değil, nedenidir. Dışlama sedece ev emeği ya da belli çalışmaları değil, toplumsal aktörleri ve esasen toplumsal ilişkileri kapsar. Diğer bütün üretim tarzları gibi, ev içi üretim tarzı da malların tüketim ve dolaşım tarzıdır. [320]

Kapitalist üretim tarzı içinde… egemen grubu, baskı gören gruptan atırtedecek bir tüketim tarzını tanımlamak güçtür, tüketim 'evrensel eşit' para aracılığı ile yürütülür. Bunun aksine ev içi üretim tarzında tüketim, birincil öneme ve ayırt edici

---

[319] Delphy, Christine, Baş Düşman, Patriyarkanın Ekonomi Politiği, Çev. Öz Handan/Tunçman, Lale Aykent, Saf Yayınları, İst. 1999, s.10-11

[320] Tekeli, bu konudaki ilk tartışmaların Margaret Benston' la başladığını yazar. Benston' göre de kadının ezilişinin kökeninde kadının emeğiyle kapitalist üretimde esas olan metaları değil, onun dışında kalan kullanım değerleri üretmesinin bulunduğunu ortaya atar. Bu ayırım basit kullanım değeri sayılarak kadın, aşağı bir statüde sefler, köylüler olarak değerlendirilir. Bkz. Tekeli, Şirin, Kadınlar Ve Siyasal ve Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları, İst. 1982, s. 37 ve altındaki dip notları.

özelliğe sahiptir. Ailede mülkiyetin bir nesilden diğerine nasıl geçtiğini incelemek, ayni zamanda toplumun tamamlayıcı ve uzlaşmaz mülksüzlerini ve mülk sahiplerini üreten işleyişini görmek açısından ilginçtir."[321]

Delphy, patriyarka ile ev içi üretim tarzı arasındaki ilişkilerin birleştiğini ve kapitalizmde de bunun geçerli olduğunu ve kurumlarından biri olan ücretli iş piyasasnını esas olarak patriyarka tarafından yönetildiğini ya da kullanıldığını açıklar.[322]

Savran, Delphy 'nin görüşlerini eleştirerek, farklı bir sonuca varır:[323]

"Kadınların karşılıksız ev emeği ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi değil, kadınlarla erkekler arasındaki üretim ilişkisini araştırdığını bu çerçevede, kadınlar için 'başdüşmanın' kapitalizmden ziyade erkekler olduğunu ortaya çıkarır., diyerek....tek bir üretim ilişkisi içinde ifade etmeğe çalışmak, kadınların aslında bölünmüşlüklerinden kaynaklanan farklı önceliklerini de göz ardı etmeyi beraberinde getirir. Kadınları kadın olarak birleştiren, hepsinin birlikte hedef alacakları bir odak oluşturan tek bir üretim ilişkisinin olmayışı, kadınların kurtuluş mücadelelerindeki en önemli engebelerden biridir.....asıl kritik nokta, kadınların bizzat kendi emek güçleriyle ilişkilerindeki farklılıktır….Öte yandan evlilik ilişkisi zaten şart değildir....Birlikte yaşayan çiftlerde de ayni bağımlılık söz konusudur. Âmâ zaten bir yazılı bir yasa, sözleşme değildir bu el koymayı mümkün kılan. Bu zorunluluk yasalarla değil, gelenekle alışkanlıkla sürdürür hükmünü. Sonuçta, kadınların ekonomik bağımlılıkları ve kocaları için ev işi yapma yükümlülükleri kapitalizmle patriyarkanın birlikte oluşturduğu bir yapının sonucudur.. erkek ücretleri daha yüksek olduğundandır ki, kadınlar kocalarına ekonomik olarak bağımlıdır, emek güçleri kocaları tarafından tamamen sahiplenmiş olduğu için değil.

---

321 Delphy, s.12-14
322 Delphy, s.16.
323 Savran, s.46-60.

...Ev içi üretim tarzı ve bu üretim anlayışına dayalı tek bir sömürü anlayışının soyutluğuna karşın..' toplumsal yeniden üretim' kavramını merkezine alan bir patriyarkal kapitalizm tasarımının tarihsel somutluğu... Bu ikisine damgasını vuran karmaşık bütün anlayışında, işgücü piyasasıyla ev emeğinin tarihsel olarak özgün biçimi bir madalyanın iki yüzünü oluşturur".

Şirin Tekeli' de ataerkillik ve kapitalizmin birlikte etkili olduğu görüşünü benimser:[324]

"Kapitalizm öncesi üretim biçimine sahip olma, ekonomik bir ilişki ile değil, zorla el konmaktaydı., kapitalist üretimin özgüllüğü, emeğin ürettiği bu fazlanın, emek gücünün meta haline gelmiş olması, emekçiden mübadele sürecinde alınmış olmasıdır".

Emekçinin karısı, emek gücünün yeniden yaratılmasında bilabedel yer alır, dedikten sonra, ev işinin "kullanım değeri" ürettiği konusunda görüş birliğinin olduğunu, sonuçları konusunda tartışma yapıldığını açıklar. Üretimin biri evde, biri fabrikada olduğu konusundaki görüşlere değinir.[325]

'' Kapitalizmin ikili yüzü, kadının özgül ezilme biçimidir. Kadın ev içi emekçisi olarak aile bireyleri olan emek gücünün korunması ve yetiştirilmesinden birinci derecede sorumludur. Ama bu iş, önceden yaptığı kamu görevi niteliğinde olan 'ev yönetimi' işinden farklıdır. Çünkü kadın ayni zamanda erkeklerin savaşa gittiği veya ülkenin ekonomik krize düştüğü dönemlerde 'yedek İşçi' olarak sosyal üretim işini de yapar.

Bu ikili üretime karşılık kapitalist toplumda tüketim biçimi de ikili yapıdadır.

"Bireysel tüketim-üretken tüketim, bireysel tüketim emekçinin kendisini yenilemek için geçimlik maddelerin hazırlanması, pişirilmesi, temizlik yapılması, çocukların bakılması gibi işlerdir.

---

[324] Tekeli, s. 39-63
[325] Tekeli, s. 40

Bunlar kadının somut emeğine dayanan piyasada mübadele değeri olmayan gereksinmelerdir,...kadının sömürülmesine yol açan ataerkillik gibi tarihsel yapıların günümüzde sürmesinden çok, var olan sisteme uygun düştüğü için ayakta tutulduklarından söz etmekte ve bu nedenle kapitalist sistem içinde işleyen mekanizmaları incelemek, kadının önündeki engellerin tümünü görmek olanağını verecektir'' demektedir.

Scott, ezilme ilişkisinde "kadınlar" kavramının yetersiz olduğunu savunur. Ataerkinin tek bir fiziksel farklılık üzerinden kurulan kuramın tarih dışı olduğunu söyler ve işe "olayların neden gerçekleştiğini bulmak için, nasıl gerçekleştiği sorusunu" sormakla başlar.[326]

Ona göre;" toplumsal cinsiyet, cinsler arasında algılanan farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu öğesidir ve toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkilerini göstermenin asli yoludur.

Sonra olmazsa olmaz, dört öğeyi sıralar; kültürel simgeler, normatif kavramlar, tarihsel uzlaşma ve psikanaliz kavrayışla özel kimlik, aracılığı ile nasıl sorusunun yanıtını arar".

Toplumsal cinsiyet ile iktidar arasında belirgin bağlantılar olduğunu, eşitliği eşitsizliği anlamada faydalı olduğunu, ancak tarihi erkek ve kadının hem boş hem de kendi dışlarına taşan kategoriler olduğunu kabul ederek yazılabileceğini" ekler. Böylece yeni tarihte toplumsal cinsiyetin sadece cinsi değil, sınıfı, ırkı da kapsayan siyasi ve toplumsal eşitlik vizyonu olarak tanımlar.

Mies'in "Son Sömürge: Kadınlar" yapıtına yazdığı önsöz günümüzün hakikatini ortaya koymaktadır. Anlatının ilk tümcesi umut doludur; "dünyaya hükmeden erkekler yolun sonuna geldi" [327] Yazıyı kendi seçkilerimle özetleyeceğim:

---

[326] Scott, s. 84 -97

[327] Mies, Marıa/Bennholdt, Veronika/ Von Werlhof-Thomsen, Claudia, Son Sömürge: Kadınlar, Çev. Temurtürkan, Yıldız, İletişim Yayınları, İst. 2008, s. 9-24

"Üçüncü dünyada kadınların durumuna ilişkin yapılan araştırmaların kalkınma olarak kabul edilen şeylerin, kadınlar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu açığa çıkmaya başlaması 70' yıllara kadar mümkün olmadı. Kadınların eğitim, sağlık ve politik katılım açısında durumu hep kötüye gitmişti. Açıkçası kadınların sömürülmesi ve ezilmesi, özellikle kadına yönelik cinsiyetçi şiddet kapitalizmin işleyişinin vazgeçilmez öğeleriydi. Bu çelişkiye karşı burjuva ve Marksist kuramcılar suskundu.

Öteki kadınlar, yani üçüncü dünya kadınları, üzerine yaptığımız araştırmalar kendi durumumuza yönelik eleştirel bir duruş geliştirmemizi sağladı. Cinsiyetçilik ve ataerkilliğin geri kalmışlığa işaret etmesi bir yana, tam tersi endüstriyel sistemde aynen sürdüğünü gördük. Anladık ki, geri kalmışlık olmadan gelişme var olamaz, yoksulluk olmadan servet var olamaz ve erkek egemenliği, kadınların bağımlılığı ve itaatkârlığı olmaksızın var olamaz. [328]

Endüstriyel sistem doğanın tahribini ele alırken, doğaya benzetilen kadınların sömürüsünü bu harekete katmadılar. Ekolojik gıda ve üçüncü dünya dükkânlarında satılan doğal ürünler, el dokuma giysiler de bir 'metadır' Çevreci ve alternatif hareket kadın-erkek arasındaki maddi ilişkiler ya da üretim ilişkileri olarak değil, ahlaki ilişkiler olarak tanımladılar. İşin sömürü özüne bakmadan, vicdan rahatsızlığı edindiler.

Bu süreçte kadınlar; iyi, kötü, medeni, yabani uysal ya da evcil olanlar diye belirlendi. Evcilleştirilmiş ev kadını yaratıldı. Doğa rezervi olarak 'evi ve özel alanı' devam ettireceklerdi.

Bu yöntem, geriliğin değil, sistematik dışlama ve sömürgeleştirmenin bir örneğini oluşturur. 'kadınlar ve 'toprak' üzerinde kontrol temeldir, bu üretim araçlarını ele geçirmektir. Bu ilişkiyi sürdürme aracı her yerde şiddettir. Roza Luxemburg, kıyısından 'toplumsal tabaka ve çevre' diyerek dokunmuştur.

[328] Örneğin, temel ilişki olarak görülen ücretli emek ve sermaye ilişkisi; ücretli ve ücretsiz emek arasındaki çelişkinin eklenmesiyle, insan emeği ve sermaye arasında çok daha geniş kapsamlı çelişki sürmekteydi.

Erkekler, silahlarla, doğa, kadınlar ve ayni zamanda kendi bedenleri ile kurdukları ilişkiyi sonunda, sömürü ve yağmanın tek taraflı ilişkisine dönüştürdüler. Artık, açık ve gizli, doğrudan yapısal şiddet, kadınları ezilmiş bir toplumsal konuma zorlar.

Ev kadınları üçüncü dünyada neden hala yaratılıyor? Ücretsiz ya da az ücretle çalışmaları ve bir erkeğe bağımlı tutulmaları için. Sonunda 'proletarya öldü, yaşasın ev kadınları. Şimdi bu kadınların ev içi üretimleri pazardadır. Kadınların üstüne yeniden üretimden başka, metaların üretimi de yüklenmiştir. Nasıl? 'ev kadınlaşmış emek; yani ev işinin temel özelliklerini taşıyan, sendikalarca ya da iş hukukunca korunmayan gelir üretici faaliyetler olarak çalışma değil, faaliyet kabul edilmiş, yalıtılmış, örgütsüz olarak, çalışmanın esnekliği ile yürütülmektedir".

Görülüyor ki, erkekler, sermaye birikimi için doğayı ve kadını sömürmeyi aynen sürdürmektedirler. Çevreci ve alternatif hareketlerle erkeklerin doğayı yeniden kurma, yeniden yıkma çabası sürerken, kadınların ev kadınlaşmış emeği ile bir süre daha idare edecek zamanları olacaktır.

Kadının emeğini sömüren kapitalist erkek egemen düzen, bu emeği görünmez kılmayı da başarır. Kadının emeği toplumsal cinsiyete benzer biçimde doğallaştırılır. Kadınlığın olmazsa olmazı olur. Tarihte ilk kez radikal feministler kadın emeğinin doğru biçimde nasıl toplumsallaşacağını gösterir. Tarihsel süreç içinde gereksinmelerinin nasıl karşılandığına

Marksist-maddeci dünya görüşü, insan emeği sonucu üretimin ve üretimden sonra, ürünlerin değişimi ile soyut emeğe odaklanırken, kadının ev içi emeğine yönelik bir değerlendirme yapmaz. Maddeci görüşten yola çıkan radikal feministler ile sosyalist feministler kadınların ''toplumsal yeniden üretimde'' karşılıksız kalan, ücretsiz ev emeğinin değerini ve görünürlüğünü sağlarlar. Kadının emeğini üretken emek olarak nitelerler ve soyut emeğe nasıl dönüştürüleceği tartışmalarını başlatırlar.

Ülkemizde kadın hareketinin öncülüğünde TYY. Değiştirilmiş ve **Kadının ev içi emeği, aile giderlerinin karşılanmasında maddi bir karşılık sayılarak, yasada yerini almıştır**. Bu kazanımın arkasında dünya feminist akımının bilgi birikimi vardır. Bu değişikliğin önemini anlayabilmek ve yargılama aşamasında doğru değerlendirebilmek için konunun tarihsel gelişimine değinelim. Önce **'kadın işinden' 'ev işine' sonra 'ev kadınlığı mesleğine daha sonra 'yuva kurucu' dişisellik özelliğine'** varan ince uzun yolu inceleyelim.

"Kapitalist toplumlarda aile ve onun temel taşı 'ev kadınlığı' çok önemlidir. Erkekler para kazandıkları için ailenin geçimini sağlarlar. Ev işi kadınlara düşer ve gizemli biçimde iş olmaktan çıkar. Birey olarak her erkek ücret biçiminde para 'kazanmak' için karısının ailede kendisini harcayışından yararlanmak zorundadır. Bu harcanma mesleğinin tanımı ise olumsuz ve çok sade bir tümcedir; 'çalışmıyorum, ev kadınıyım' olur [329]".

Comer, başlangıç sayılan ailenin can alıcı özelliklerini çok güzel işlemektedir. Şekil değiştirse de özü hiç değişmeyen üçlü silahı sayar:[330]

"-Erkek üstünlüğü,

-kadının sadece ev işi ve çocuk bakımına uygun olan biyolojik yapısı ve

-sevgi.

Gerçekte bunlar birbirine uyan ve birbiriyle beslenen savlardır, öyle ki her kadın bireyin kafasında ev kadını ve ana rolü sanki gerçek doğasının bir ifadesiymiş, kocası yaradılıştan üstünmüş ve tüm bunlar aşkla kutsanırmış gibi bir inanç vardır. Bu rolde mutsuz olduğunu itiraf etmek, bir kadın olarak başarısızlığını ifade etmek demektir. Rolü tamamen yadsımak ise sevmekten aciz olduğunu itiraf etmektir".

---

[329] Rowbotham, s. 114-115

[330] Lee, Comer, Evlilik Mahkûmları, Çev. Öztürk, Sedef, İst. 1996, s. 113, ayrıca, 270-278

Örnek aldığı tek eşli çekirdek ailedir. Comer bu evliliği şöyle anlatır:

"Evlilik cinsler arası işbölümü ve iktidar paylaşımının ilk ve temel modelidir. Kadınla erkeği özel yaşamlarında bir araya atarak, toplumsal yaşamda onları birbirinden ayırmayı haklı çıkarmak için toplumun uyguladığı yasal yaptırımdır. Kadın ve erkeğin evlilik kurumu içinde kamusal alan içinde süregiden çelişkileri çözmesi beklenir.

…Evlilik üzerinde ilk hak devletindir, çünkü insanları 'toplumun talep ettiği işlevleri' yerine getirmeye mecbur etmenin gerçekten tek etkili yolu evliliktir. Kadınları eş ve anne, erkekleri ekmek parası kazanma makinesi. Oyunun piyonları olurlar. Yönetim kuruluna kabul

Edilmiş, tek kadın üye gibi, evlilikte toplumu düzeltme alanı olarak görülür. Erkeklerle kadınlar arasında sürüp giden işbölümü, iktidar ve para paylaşımını haklı çıkarmak için evliliği örnek gösterip, yüreklerde yani asıl oyunun döndüğü dış dünyaya hiç etki yapmayan özel duygular dünyası… Erkek, işinde ve sosyal yaşamında…etkisini ve gücünü kullanabildiği sürece gülümseyerek, evde iplerin karısının elinde olduğunu söyleyebilir.... Toplumsal merdivenin alt basamağındaki erkek için durum biraz farklıdır, erkeğin otorite hakkını talep etmekten başka çaresi yoktur...

Meslek sahibi erkekler, saygı görmek adına... Eşitlik öğretisini kabul edebiliyorlar... Ama kadın üzerinde egemenlik kurulduğunu bile iddia edememekle, daha da güçsüzdür… Orta sınıf erkekler "yardım" etmekle, kadının etkili olduğu tek alanı da erkekliğin gereklerine sokarak, nasıl yapılacağını konusunda konuşur:

"Evlilikte eşitlik, erkek iktidarının tarafsızlaştırılması, genellikle eşlerin yuvalarıyla, çocuklarıyla, gelecekle ilgili kararları beraber almaları olarak anlaşılır. Böyle bir veya iki kez karar alınır. Üç, dört konuda ortak karar vermek eşitlik göstergesi değildir... Böylece ataerkil aile sadece fark edilmesi daha zor

hale geldi ve aslında yeraltına geçti… Kural olarak eşitlikçi evlilik bir efsanedir. Mücadele sürmektedir. Kadınlarla erkekler kavgalarını sessizce ve gizlice sürdürdükçe, mutlu insan yüzleri takınıp... Kadınla erkek arasındaki uçurum da kendini yaratan topluma hizmet etmeği sürdürecektir.

Kadınların dışarıda çalışmasına eşit ücret ve eşit iş olanakları elde etmesine karşın direncin kaynağı işte kadının bu işlevidir. Dolu yağsa, kadın evde olmalı, yemeği hazır etmeli, giysilerini yıkamalı, ütülemeli, ev işlerini yapmalı, çocuklarına bakmalı, en önemlisi dert dinlemelidir. Bu anlamda aile yalnızca erkeğin çıkarına işleyen bir kurumdur.

Sosyologların son bulgusu ''aile boş zamanları değerlendirme merkezidir''.(futbol dulu)…Her kadının kocasının refahına özel katkısı olarak düşündüğü şey, bütün ailelerin temel bir öğesidir.[331]

Çekirdek ailenin ilk ve en kahredici sonucu, yaşlıları sahnenin arkasına itmesidir. Toplumun kullanamayacağı insanlara ailede yer yoktur. …Çocuklar geleceğin emek gücünü oluşturduğundan, onlara harcanan emek ve para 'boşa harcanmış' sayılmaz."[332]

Bora, Beauvoir' ın "ev işi" tanımı için kullandığı tümceyi alıntılar:

"Temiz olan kirlenir, kirlenen temizlenir, tekrar ve tekrar, gün be gün. Ev kadını zamanın dışındadır; o hiçbir şey yapmaz, sadece şimdiyi sürükler". Kullandığı süreğenlik, sözcüğünü hayatın hareketinin bir ifadesidir, tarihin değil, diyerek, yorumlar: Hayat zorunluluklarla doludur. Yiyecek hazırlanmalı, hastalara bakılmalı, bebekler büyütülmelidir. Bütün bunlar yapılmadan "aşkınlık" imkânsızdır.[333]

---

331 Comer, s. 291-292
332 Comer, s. 296
333 Bora, Sınıf, s. 62

Benston, kadınların ezilmesini ev içi işlerine bağlar:[334]

"Değişim değerleri üretmeyen ve pazara girmeyen ev içi emek, ürettiği kullanım değeriyle ücretli emek statüsünün dışında kalır ve kadınların ezilmesinin maddi temelini oluşturur… Ayni şekilde kadınların iş yaşamında karşılaştıkları, düşük ücret, işsizlik, belli iş kollarında yığılma gibi sorunların kaynağında yine 'ev kadınlığının 'yattığını söyler.[335]

1960 lı yıllarda tartışılan bu konuları bir yüzyıl öncesinde; Gılman' da da rastlanır:[336]

"Genel görüş yeme ve içmeyi sevgiyle birleştirerek onları yücelttiğimiz ve soylulaştırdığımız yönündedir. Oysa aksine sevgimizi yeme ve içmeyle karıştırmakla, onun değerini düşürmüş ve alçaltmış oluruz. Profesyonel aşçılık, bize çok şey öğretmiştir ". Ayrıca uyarır:

"Kadının toplumda saygı kazandıran aşkın hizmetlerde bulunacağı yerde, ataerkil sistemde ev kadınlığına zorlanması ailenin sağlıklı beslenememesi ve çocukların iyi eğitilmemesine neden" olur.

Ülkemizde aile neoliberal bir sisteme oturtulmuştur. Sirman, ailenin hayattaki birincil amacının güvenlik olduğunu, insana önem vermeyen makinalaşmış bir toplumun kurumları değil, kültürel güvenliğin, aile ile sağlandığını, aile dışında yaşayan kişilerin toplumda yerlerinin olmadığını, açıklar.[337]

Savran' da SSGS' da neoliberalizm bağlamında "soyut eşitlik" ya da "aile koruması" arasında bırakılan kadınların haklarının önemine işaret ederek, feminist talepleri dile getirir:[338]

---

334 Benston, Margaret,1969, 'Kadınların Kurtuluşunun ekonomi Politiği'adlı yapıtında (E.Sarıoğlu,..Feminist Hareket, sayı 2, Eylül,2002)

335 Bkz, Tekeli, Şirin, Kadınlar İçin, İst, 1988, s.392

336 Gılman'ın 'Kadın ve Ekonomi ',s.145 v.s.

337 Sirman, Nükhet, Sosyal Güvenliğin Öznesi, Amargi, Bahar, Sayı 8, İst. 2008, s.20-21

338 Savran, Gülnur, Acar, SSGS, Görünmeyen Emek ve Feminist Politika, Amargi, Bahar, Sayı 8, İst. 2008, s. 16-17

"Erken emekliliği de, cinsiyete dayalı yıpranma payını da, ev kadınları ve anneler için sağlık ve emeklilik sigortasını da karşılığı verilmemiş emeğimizin karşılığı olarak talep etmeliyiz. Bu karşılık, kadınların harcadıkları karşılıksız bakım emeğiyle yeniden üretilen toplumun bize olan borcudur".

Ataerkil, kapitalist toplum içinde kadınların "emeğinin görünmezliği" sosyalist sistem içinde de sürmüştür. Ancak 1960'lıyılların sonlarında sosyalist-feminist bir akım feminizm için önemli bir gelişmedir.[339]. Uzun sürmez. 1970' li yılların ortalarında gerilemeye başlar. Çünkü sosyalist-feminist uygulama, örgütsel düzeyde karşılıklı üyelik ve belli konularda karşılıklı destek kapsamında gelişir.[340] Üstelik, ''ailenin toplumun ekonomik birimi ''olarak ele alınıp, modern toplumun bu moleküllerden oluşan bir kitle şeklinde tanımlanması ve ''aile içinde kadın proleter, erkek burjuvadır'' nitelemesi sosyalizm kapsamında da kapitalist sistemin aile yapısından ileri gidilemeyeceği anlaşılır.[341]

Asıl katkısı Marksist kuramın yöntemini kullanmasıdır. Liberal feminizmin birey üzerine odaklanmasından farklı olarak, emekçi kesim gibi kadınları bir bütün olarak ele alması ve ayrı ayrı her bir kadında tüm kadınların özelliklerini vurgulamasıdır.[342] Bireyin toplum tarafından oluşturulduğunun benimsenmesidir.

Böylece kişinin neye dönüştürüldüğü, kim olmasına izin verildiği ya da kim olmasının önlendiğini göstermesidir. 'Kişisel' ve 'politik' kavramların anlamlarını, ahlak, adalet ve iktidar kavramları arasındaki ilişkiyi, güç ve güçsüzlük şeklindeki cinsel anlayışın geçersizliğini sorgulamasıdır.

Sosyalizm kadının toplu üretim ve politik yaşamına katılımında büyük adımlar atmışsa da aile içi iş bölümü nedeniyle kadının ezilmesini önleyememiştir.[343]

---

339 Vogel, Lise, Marksist Teoride Kadın, Pencere yayınları, İst,1990, s.11
340 Mackinnon, s. 29
341 Vogel, s. 111.
342 Mackinnon, s. 60
343 Vogel, s.173

Naiman, şöyle direnir:

"Marksist bir çözümleme, bir toplumun tarihsel koşulların gerektirdiği toplumsal ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı sorusuna dayanmalıdır, diyerek, açıklamalarını şöyle sürdürür:[344]

"Maddeci görüş üretimin ve üretimden sonra da ürünlerin değiş tokuşunun bütün toplum düzeninin temeli olduğu; tarihte ortaya çıkan her toplumda, ürünlerin bölüşümünün ve onunla birlikte sınıflar ya da katmanlar biçiminde, sosyal bölünmenin, neyin nasıl üretildiğine ve üretilenlerin nasıl değişildiğine bağlı olduğu önergesinden yola çıkar. Buna göre her şey çağın felsefesinde değil, ekonomisinde aranmalıdır".

Radikal feministler başat sorunu farklı görmektedirler. Mackinnon'a göre; ' önemli toplumsal ve politik ayırımlar servet ve statü ile değil, cinsiyetle ilgilidir'.[345]

Sosyalist uygulamalarda kadınlar yararına kazanımlar olmuşsa da, kadının durumunun değiştiği söylenemez. Molyneux, bu konuya değinir: [346]

''Sovyet Orta Asya'sında ve üçüncü dünya sosyalist ülkelerinde çok karılığa, tek yanlı boşanmaya, çocuk evliliğine ve kadınların kamu alanlarından dışlanmasına en azından biçimsel olarak son verilmiştir; bu ilkeler çerçevesinde devlet, kadın haklarına ilk kez resmi ve sürekli bir destek vermiştir.

Ortaya çıkan önemli güçlükleri ise şöyle sıralanmaktadır:

Birincisi iş hayatında cinsiyete dayalı bir işbölümünün varlığının sürmesidir. İkincisi ev içi ev işi yükümünün azaltılması ya da evdeki iş ve sorumluluk yükünün cinsler arasında eşit biçimde dağıtılması konusunda başarısızlıktır. Kadınlar pratikte çift vardiya yapmak zorunda kalmışlardır. .bunun nedeni önceki rol ayırımı gibi yeniden tanımlama yapılmamıştır. Eski

344 Naiman, Joanne, Marksizm ve Feminizm, Amaç yayıncılık, İst. 1988, s. 9
345 Mackinnon, s. 69
346 Bkz, Molyneux, Maxina, Sosyalist Toplumlarda Kadınlar, Teori ve Pratik Sorunları, 11.Tez, Marksizm ve Feminizm, İst.1989, s. 53 v.s

bir role (anne-ev kadını) bundan böyle yeni bir rolün (işgücüne katılım) eklenmesine dönüşmüştür.

Çoğu toplumda olduğu gibi aile, toplumun istikrarı ve emek gücünün yeniden üretilmesi için gerekli bir kurum olarak algılanır. Ancak ailenin yapısı temel eşitsizliği barındırmaktadır. Baba. ayrıcalıklı üreticidir. Anne hala çocuk bakımı ve ev sorumluluğunda özel bir role uygun görülmektedir. ...Nüfus artışı gereksinmeleri eklendiğinde. çocuk doğurma resmi olarak özendirilmektedir. ...Düzenli, istikrarlı güvenilir çalışan ..erkek işçi devlete ve aileye karşı sorumludur. Devlet cinsiyete göre bölünmüş bir işgücünün üretilmesinde suç ortağıdır... Ev işi yükünün azaltılması ve kamusal hizmetin sağlanması yetmez, toplumsal dönüşümler gereklidir. Biri de atomize ve yalıtılmış aile biriminin kırılması ve daha fazla işbirliği ve ortak sorumluluğun özendirilmesidir. Bu kıt kaynakların teknik olanakların sağlanmasına sınırlar getirdiği ve kadınlara destek olacak yapıları barındıran geniş ailenin dağılmasıyla, devletin dolduramayacağı bir boşluğun çıkabileceği, özellikle 3. dünya ülkelerinde acil bir sorundur.

Çoğu sosyalist ülkede ev işi yükümü, daha eşit paylaşıma özendirilir. Ancak bir yandan yürürlükteki erkeklik ve kadınlık imgeleri, onlarla el ele giden cinsiyete göre rol dağılımı, öte yandan da ''kadınlığın 'daha düşük, 'erkekliğin' daha yüksek değerlerle özdeşleştirilmesi sorgulanmadıkça, gerçekleştirilemez. Kadınlar siyasal faaliyete gerçek biçimde katılabilmeli ve kendi talepleri çerçevesinde daha bağımsız bir biçimde örgütlenme hakkına sahip olmalıdır.

Bunun daha genel bir demokratikleşme ve siyasal yaşama kitle katılımı sağlama sürecinin bir parçası olması gerekir. Kadınların gerçekten özgürleşmesi tepeden sağlanamaz. Tıpkı gerçek bir sosyalist dönüşümüm sağlanamayacağı gibi.

Bu tür gelişimler yalnızca üretici güçlerin gelişmesiyle ortaya çıkmayacaktır: Tersine bu değişimler sosyalist ülkelerde sürmüş olan politikalardan kuramsal, pratik son kertede siyasal bir kopuşu gerekli kılmaktadır''.

Butler, Evrensel ataerki iddiasının artık eskisi kadar rağbet görmediği, ancak "kadınlar" kavramını yerinden etmek için önemsendiği gibi, [347] ataerki kavramının "toplumsal cinsiyet" bağlamında kadınların ezilmesini katladığı, ileri sürülerek, konu aile bağlamında ele alınmaktadır.

[347] Butler, Cinsiyet, s. 47

BÖLÜM V
KADINLARIN BİREYSELLİK MÜCADELESİ

1. Tarihte Kadın İnsan Değildir

"Kadın Hareketi" 14.-18.yüzyıl boyunca bir tür hazırlık aşamasındadır. Başlama noktasında "kadın" denen nesnenin kıpırdamasından duyulan korku vardır.

Platonizm'in, Yahudiliğin ve Katolik Kilisesinin ''kadın insan mıdır'' sorusu, kadınların durumunda olası değişiklikten duyulan dehşetin ifadesidir. Feminizm öncelikle kadınların insan olduğunu kanıtlamak mücadelesiyle başlar.[348]

Böyle de sürer:

Gılman "*kadınlar kadın oldukları kadar insandırlar*" diyerek, kendi içinde garip kaçan önerisiyle bir taraftan da eğlenmektedir.[349]

''Kadının toplumsal statüsü, tümüyle cinselliği ile belirlendiği için, 19. yüzyıl kadın Hareket'inde çabaların çoğu, kadınlarında insan olduğu savına özgülendirilmiştir".

İşin hazin tarafı bu öneri günümüzde hala ses getirmemiştir. Uluslararası Kongrelerin konusu olan "kadının insan hakları" teması, mantıksal eğlenme konusu dışında, ciddi bir sorun olmayı sürdürmektedir.

---

[348] Özbudun, Sibel, Niçin Feminizm Değil? İst.1984, s. 10

[349] Gılman, C. Perkins, Kadın ve Ekonomi, Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık, İst. 1986, s. 34

Kadın henüz insan değildir. Bir yandan kadının insan özelliği ile tanınması çabaları sürerken, bir yandan da "insan" kavramının anlam farklılığı nedeniyle, konu farklı biçimde tartışmalara açıktır. İnsan kavramının içi boşaltılmışlıktan ötürü yalnızca canlıdır ve öylesine canlıdır ki, Carol Adams' bu konuyu toptan sorunlaştırmaktadır:

"*Feminizmin kadınların insan olduğu yolundaki radikal bir anlayıştır'' sözüne katılmadığını, insan tanımını sorunlaştırdığını''* söyleyebilmektedir.[350]

Wittıg, ise Staight Düşünce Konferansının sonunu "lezbiyenler kadın değildir" diye bitirmesi, dinleyenlerin afallaması ve sessizliğe bürünmesi ile sonuçlanmıştır.[351] Bu açıklama siyasal alanda olduğu kadar kuramsal anlamda da feminist hareketi alt üst edecekti, Çünkü Witting, bu söylemiyle yeni bir dille heteroseksüelliği sorunlaştırılıyordu. Heteroseksüellik yalnızca bir cinsellik değil, ayni zamanda bir siyasal rejim sayılıyordu. İki cinsiyet kategorisinin biri olmadan diğerinin olmayacağı reddediliyordu. Tarih bu bakış açısından düşünüldüğünde, heteroseksüelliğin "siyasi kurum" olarak eleştirisi zemininin, 1970'lerin başlarına, bilhassa Amerika'daki bazı "ayrılıkçı" lezbiyenlere dayandırılması ilginçtir.[352]

Kadınların tarihine bütün olarak baktığımızda; mücadelelerinin görünür olması, feministlerin ölüm pahasına verdikleri bir süreçtir. Joan Scott' kadın tarihini çok güzel özetlemektedir. Ona göre, "kadın hareketi tarihten silinen kadının başkaldırısıdır".[353] Hukuk öznesi soyut olarak insan, uygulamada erkektir ve hukuk dili erkekler için kurgulanmıştır.

Scott' ilgili yazısında; tarihte kadınlar konusunun "'ya başka geleneklere eklenmesiyle ya da onlardan bağımsız, yalıtılmış

---

350 Adams, Carol, Patriyarka, Kadınlar ve Vejetaryanlık, Birikim, 195, Temmuz 2005, 41-42

351 Wittıg, Monıque, Straıght Düşünce, Türkçesi: leman Sevda Darıcıoğlu/ Pınar Büyüktaş, Sel Yayınları, İst, 2013, s. 15-16.

352 Wittig, s. 17' de bu açıklama için C. Bunch' ye gönderme yapar.

353 Scott, Joan, Kadın Tarihi, Tarih ve Toplum, Mart, Cilt 33, Sayı 19. İst. 2000

bir alanda incelendiğini" tarihin ateorik (nesnel bilgilere dayanmayan) tutumu ile feminizmin teori ihtiyacı arasında olağanüstü gerilimler bulunduğunu söylemektedir.

Scoot, Faucault'a gönderme yaparak, kadınların durumunu feminist tarih bilgisiyle aydınlatılması gereken konu olduğunu vurgulamaktadır:

''Cinsellik üzerine kurulan her bir küçük şiddetlere değinmek, büyük bir iktidarın benzersiz biçiminin saklandığı ve keşfedilmesi imkânsız bütün yerleri araştırmak yerine, çoğul ve hareketli iktidar ilişkileri alanında cinsellik üzerine söylemlerle büyüyen üretimine ağırlık vermeliyiz''.

Sanırım, cinsellik üretimi ile kadınlık tarihinin bir arada ilerlediğine gönderme yapmaktadır.

Tarih bir bakıma toplumsal cinsiyetin genellikle sessiz ve saklı işleyişlerinin ortaya konması anlamına gelir. Bu nedenle hem kadınların deneyimlerini merkeze alan tarihlerin yazılmasını hem de politikanın toplumsal cinsiyeti, toplumsal cinsiyetin de politikayı kurma biçimlerinin tahlil edilmesine bağlıdır.

Scott' kitabına yazdığı önsözde sorduğu sorularla toplumsal cinsiyet konusunda iç içe geçen halkaları "hiyerarşi" ile birbirine bağlar.[354] "Toplumsal cinsiyetin, cinsiyet farklılığının sınırlarının bekçiliğini yapmanın bir yolu haline gelmesi nasıl gerçekleşir? Farklılık atıfları ve bunlarla ilişkilendirilen özellikler; ekonomik, toplumsal, siyasal ve diğer ayrımcılık biçimlerini nasıl meşrulaştırır? Farklılık nasıl olur da dost ve düşman algısını mümkün kılar? Veya ulus ve hatlarının çizilmesini? Ya da medeniyetler çatışmasının oluşumunu? …Farklılığa toplumsal hayatın bir gerçekliği olarak değil de, belirli amaçlara hizmet eden belirli bir tarihsel temsil olarak dikkat çekerek, Faucaultcu eleştirel tarihler yazmamızı sağlar".

[354] Scott, Joan W, Feminist Tarihin Peşinde, bgst Yayınları, Derleyenler, Dinçer, Fahriye/Aslan, Özlem, Türkçesi, Günaydın, Ayçe/ Sönmez, Ayten/ Demirler, Derya,/ Dinçer, Fahriye/Tümer, Öykü/Aaslan, Özlem, İst, 2013, s.14-15.

Kadının yalnız tarih önünde olduğu kadar, hukuk alanında da görünmezliğinin ardında, kadının ''özne'' rolünün ne olduğunun anlaşılabilmesi için, tarihin yeniden yazılması zorunlu olmaktadır.

Scott gibi yapıbozumculardan ve Faucault'dan etkilenen Butler, de benzer biçimde düşünmektedir:

Butler' [355] "çıkarların ve epistemik bakış açılarının siyasi ifadelerinden önce gelen ve bunları haber veren 'kadınlara' verilmiş siyasi bir şekilden söz eder. Tarih bedenin tabi kılınması gerektiren bir imleme pratiğinin değerler ve anlamlar yaratma sürecidir. Konuşan öznenin ve imlenmelerinin üretilebilmesi için bedensel imha şarttır. Burada söz konusu olan şu ya da bu tür bir tarihin olagelişi değil, asli ve baskıcı hareketiyle "tarihin" ta kendisidir".

Açıklamalardan yola çıkarsak, beden boş bir sayfadır ve üzerine yazılanların imlenebilmesi için mevcut ortamın imha edilerek, yeniden yüceltilmiş başka bir ortama taşınmıştır. Söylemden önce şekillenme dağınık yapısıyla toplumsal alanla ilgili düzenleyici sınırlardır.

Butler' göre, [356] "cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin kültürel biçimlenimleri çoğalabilir ya da daha doğrusu mevcut çoklukları idrak edilir, kültürel hayatı kuran söylemler içinde ifade edilir hale gelirse de, cinsiyetin ikiliğini yalanlıyabilir ve esasen gayritabii olduğunu teşhir edebilir" diyerek, erkek-kadın kimliğinin bir kurgu olduğunu söyleyecektir.

Böylece kitabının kapağında yer aldığı gibi, feminizmin temeli, tarihsel kimliğin alt-üst edilmesine dayanacaktır.

---

[355] Butler, C. Belası, s. 216 Butler, C. Belası, s. 214- 216 de "Garbo" örneğini, Tyler' den şöyle alıntılar: "Garbo, cazibeli, pırıltılı, ihtişamlı rollere soyunduğunda, bir adamın kollarına süzülerek girip erir gibi çıktığında arkaya attığı başının ağırlığını boynunun o ilahi hatlarına bıraktığında hep bir tür 'drag' (sürükleyen) içindeydi.

[356] Butler, C. Belası, s. 241

İşin ilginç yanı kadınlar tarihsel süreçte önce kendi adlarına değil, yine herkes için, somut biçimde adalet isteyerek eylemlere girişmişlerdir. Gördükleri örnek üzerinden giderek, erkek gibi olmak, insan olmak, hukuk öznesi olmak adına hak arama girişimini feminizmle başlatmışlardır. Kökeninde eylemsel ve hukuksal istem bir aradadır.

Yeni bir dünya ve kadınların kurtuluşu için, hukuksal kazanımları uygulamaya sokmak ve cinsiyet adaletinin gözetilmesi için tüm çıkış noktalarını zorlamak doğal olarak tüm insanların uğraş alanıdır. Özellikle hukukun ve hukukçuların görev alanıdır. Yasaların ''değişebilirlik'' ve ''çağdaş biçimde yorumlanabilirlik ''özelliği son derece önemlidir. Hukuk tarihi de, insanlık bilinci gelişimi paralelinde haksızlıklara direnmeyi kapsar ve yolu bir yerde kadınların tarihi ile birleşir. Feminizmin bir kolu olan feminist hukuk kuramı da haksızlıkların giderilmesinde bir çözüm yolu olarak hukukun yapısı ile iç içedir.

Ancak cinsiyet toplumsal cinsiyet ilişkisinde hukuk da kültür gibi baskıcı bir etkendir. Butler, Faucault'un hukuksal düşüncelerine önem verir: [357]

"Faucault, cinsiyeti bir köken değil, iktidar ilişkilerinin esrarengiz bir sonucu olarak, iktidar ilişkisini gizleyerek sürdürme stratejisi olarak ele alır. Hukuksal bu model içinde iki varsayım geçerlidir. İlkinde iktidar ile cinsiyet ontolojik olarak birbirinden ayrıdır. İkincisi iktidar, kendisinden başka olan cinselliği her zaman ve yalnızca zapt etmek ya da özgürleştirmek için işlemektedir. Bu durumda 'cinselliğin analizi' değil, "cinsiyetin analizi" yapılır. Faucault, kurtuluşçu ve özgürleşmeci modellere (Feminizme) karşı çıkarak, yeni bir hukuksal inşa tasavvurunu önerir".

Bir noktada Selek, kendi feminizmini anlatırken, kadın hakları ve feminizm arasındaki farklılığa dikkat çeker"

"İlk anladığım şey, feminizmin kadın hakları savunuculuğu değil, bir özgürlük felsefesi ve politikası olduğuydu. "Özel olan politiktir" sözü gerçekten hayatımı değiştirdi. Bu sözle sadece geleneksel politikayı

[357] Butler, C. Belası, s. 170-171

sorgulayıp gündemini genişletmiyorsun, aynı zamanda bir zihniyet sorgulamasına girişiyorsun ve felsefeyi, tarihi, bilimi, hukuku, araştırma yöntemlerini, bellek oluşturma biçimlerini, sanatı, imgeleri, yeniden düşünüyorsun.[358]

Bu noktadan sonra kadınların tarihini, çoklu etmenlerle sorgulamaya başlayalım

2- Kadınların Eşitlik, Adalet Talepleri

Politik bir dünya görüşü ve kendine özgü felsefesi olan feminizm hem hukukun oluşmasında hem de hukukun yorumlanmasında ve uygulanmasında iktidarın da gerçeğinde çok işlevli bir etkendir. Çünkü feminizm kısaca 'cinsiyet adaletini" son kertede 'adaleti' aramak olsa da, başlangıçta özgürlük ve hukuk kavramlarının birbiri ile çelişmesinden doğan huzursuzluk vardır.

Genelde hak arama mücadeleleri içinde hareketlenmiş, sonrasında kişisel anlamda kendi hakkını kullanma gücüne erişme adına farklı biçimde özgürlük mücadelesi şekillenmiştir. Bu bağlamda hukuksal ve eylemsel boyutu bir bütünlük gösterir. Çoğu zaman ikisi de bir arada gelişir.[359]

Şirin Tekeli'[360]in feminist tarih açıklamalarını alıntıyayım.[361]

> *"...Büyük Fransız devrimiyle tarihe adımını atan…. (yeni) ...bir siyaset ve düşünce akımıdır. … Devrimlerin getirdiği eşitlik dünyasında bu haklardan yararlanamayan büyük bir*

---

358 https://www.pinarselek.com/public/page_item.aspx?id=658

359 Scott, 18.yüzyılda doğaya ve bedene gösterilen dikkatin kadınların giderek cins olarak vurgulanmasına, 19.yüzyılda ise, eve ait olan ile siyasi olan arasında toplumsal olanın bulunduğunu dikkate alarak "kadınların yeni bir tür toplumsal olarak kurulduğu ayırımına dikkat çeker, Kitap, s.191.

360 Ne yazık ki, ben, Onun kitaplarına göndermeler yaptığım sıralarda onu kaybettiğimizi öğrendim. 15 Haziran 20017' de vasiyeti uyarınca, bedeni Muş –Tatvan yolunda bir Tıp Fakültesine kadavra olmak üzere teslim edildi. Morlara bürünmüş feminist kadınlarca uğurlandı. Türkiye'de feminizmin annesiydi.

361 Tekeli, Şirin, Kadınlar İçin, İst.1988, s. 109-114

azınlığı oluşturan kadınların ezilmişliklerine son verebilmek için kendi aralarında bir dayanışma araması feminizm tarihini başlattı... Kadınların eşitlik statüsüne erişmeleri, birinci dünya savaşı ertesinde, mücadelede ağırlığın oy hakkına (oy hakkı savunucuları yani sufrajetler) verilmesini gerektirdi. Oysa başlangıçta ekonomik, kültürel, psikolojik, sosyal-aile yönünden çok yönlü irdeleniyordu… Feminizmin yeniden doğuşunun somut koşulları ikinci savaştan sonra ortaya çıkmıştır. Kapitalist toplumlarda yaşanan hızlı büyüme ve iktisadi gelişme kadınların somut yaşamlarını ve bilinç düzeylerini etkilemiş, giderek yeni feminizmin maddi temellerini hazırlamıştır... Yeni feminizm iktidarı ele geçirmeyi amaçlamayan siyasal bir akım niteliği taşımaktadır... Hayatın her yönünde ortaya çıkan baskı, ezme ve ezilme durumlarına… Kadınların ve insanlığın özgürleşmesi için çok yönlü, uzun soluklu bir mücadele verilmesi gerektiğini savunur''.

Mitchell, feministlerin mücadelesinin genel-özel anlamda iç içe girişini şöyle açıklar:[362]

''1970'lerde ..İzlanda, Avusturya ve İsviçre dışında hemen her yerde Kadın Kurtuluş Hareketi vardı. Kendi kendini tanımlaması ve paylaşılan hedefler bakımından evrenseldi… Bu yönü, hareketi tarihsel öncülerinden 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarının oy hakkı mücadelelerinden kısmen ayırır. ..Gelişmiş kapitalist dün Siyahlar, Öğrenciler ve gençlik (hipiler, yippiler, Amerikan Uluslararası gençlik partisi, silahaltına alınmaya direnenler) .Siyahlar .yoksulluk içinde yaşıyor, öğrenciler ideolojik bakımından yönlendirilme, hipiler toplumun cinselliği bastırması veya sömürmesi ile özgürlüğü yok etmesini protesto ettiler. Kadın hareketi (daha çok orta sınıf kökenli) ile iktisadi yoksulluk ve zihinsel ve duygusal aşağılanmanın farkına vardılar.

Friedan' kitabında "1930, 1940' lardan önce kadınlar için savaşmış feministler sonra insan haklarıyla uğraşmış, özellikle

[362] Mitchell, Juliet, Kadınlık Durumu, Çev. Günseli, Gülnur, Şirin, Feraye, Şule Yaprak, Kadın Çevresi Yayınları, İst. 1985, s. 22-33-34

siyahların, ezilen emekçilerin ve Franko ispanyasının ve Hitler Almanya'sının halklarının özgürlük sorunlarıyla ilgilendiklerini'' belirttikten sonra, sıranın kadınların kendilerine geldiğini, şöyle açıklar'':[363]

"Onların, kadınların da insan olduğunu kanıtlamaları gerekiyordu. Kadın hakları için savaşmaya başlamadan önce, kadınların erkeklerle insan olarak eşit hale gelmeleri gerekliydi. .Ne zaman, nerede insan özgürlükleri uğruna bir başkaldırma olduysa, bunda kadınların payına da bir şeyler düşmüştür... Feminizm müstehcen bir şaka değildi. Kadınlar insanca yeteneklerini geliştirme özgürlüğünden yoksun bırakılmış oldukları için feminist devrimin yapılması gerekiyordu".

İşaret edildiği gibi, kadınlar, toplumun ezilen kesimlerin haklı istemlerini dile getirirken, kendi somut hak istemlerinin farkına varmıştır. Bu olgu önemlidir. Çünkü kadınlar bu gün de işçilerle, madencilerle, akademisyenlerle birlikte ayni ortak hak arama duygusunu paylaşmaktadır. Kadının yapısında "ilişkisellik" vardır. [364] Delphy' de bu konuya değinir.[365]

''İlk feminist hareketler, özellikle Birleşik Devletlerde, 19.Yüzyılın ikinci yarısında, tam da Marx'ın manifestoyu,... Kaleme aldığı sıralarda doğmuştur. Üstüne üstlük Amerikan feminist hareketleri kölelik karşıtı 'köleliğin ilgası' hareketleriyle güçlü bağlar taşımaktaydı''.

Berktay' kadının doğası nedeniyle ezildiğini şöyle dile getirir:[366]

> *".doğulu ve batılı erkeklerin buluştukları nokta, ''ataerkil ideoloji'' daha ilk şekillenmeye başladığı andan itibaren erkeği rasyonellik (akıl/zihin),uygarlık ve kültür ile buna karşı kadını*

[363] Friedan, Betty, Kadınlığın Gizemi, Çev: Mertoğlu, Tahire, e Yayınları. İst. 1983, s. 75-88

[364] Gilligan, s. 15 ve s.75 v.s.

[365] Delphy, Chistine, Kadınları Peçe Altına Almanın Başka Bir Biçimi, Çev: Ayşe Düzkan, Pazartesi Yayınları, Nisan, 2005

[366] Berktay, Fatmagül, Tarihin Cinsiyeti, İst. 2003, s.152

irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirir. Tek Tanrılı dinlerin ve Batı felsefe geleneğinin devralıp iyice sistemleştirdiği bu anlayış, Aydınlanmanın Kartezyen 'rasyonel insan'' soyutlamasında yetkin ifadesine kavuşur. Bu 'insan' beyaz, Avrupalı, burjuva olduğu kadar, hatta ondan önce erkektir. Batı modernleşmesinin ve ulus-devlet yaratma sürecinin en gerilimli en çelişkili mücadele alanlarından biri, kadının ve dişi olanın dışlanması üzerine kurulu bu 'insan ' ve 'yurttaş' tanımlamasının kapsamının genişletilerek kadınları da içine alacak hale getirilmesidir. Çünkü yeni yükselen kapitalizm de toplumsal cinsiyete ilişkin katı yargıları değiştirmez; tersine kapitalist sanayileşme, yararlı bireycilik, ulus-devlet, kamusal/özel ayırımının derinleşmesine, o da arzu/akıl, dişil/eril, duygusal/nesnel, tikel/evrensel gibi kutupsal karşılıkların daha da keskinleşmesine yol açar".

Böylelikle kamusal ile özel arasındaki ayırım, devletin kurumlarında onaylanmasını bulan bir baskı ve iktidar yapısı oluşturur.[367]

Modernleşme teorileri, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden yapılanmasını modernizenin temel bir özelliği olarak yeterince ele almaz. Görülüyor ki, toplumsal adaletin gerçekten sağlanabilmesi için, kadıncıl bir bakış açısı sunan kadın hareketi aslında zorunlu biçimde hukuksal bir kazanıma yol açmıştır.

Ne var ki Spot, kadınların19. Yüzyılda toplumsal kolektif olarak ortaya çıkmasıyla birey olmaları arasındaki bağı şöyle anlatır:

"Bireyler siyasi özne olarak tanımlanana kadar kadınlar için vatandaşlık ya da siyasi haklarla ilgili talepler söz konusu olamazdı. Yalnızca kadınların hayatlarında farklı olasılıklar olduğu için değil, fakat 'kadınlar' bu anların her birinde farklı bir şey oldukları için. Kadınlığın (ya da erkekliğin) tarihlerimize istikrarlı bir özne sağlayacak bir özü yoktu; sadece sabit bir göstergesi olmayan bu nedenle de her zaman ayni anlama

[367] Turner, B.s. 153

gelmeyen bir kelimenin birbirini izleyen tekrarları vardı". Dolaysıyla "kadınlar" ı tarihsel araştırmanın nesnesi olarak gündeme getirenin "feminist siyaset" olduğunu ve "kadınlar kategorisinin tarihi olmaksızın hiçbir kadınların(kadının) tarihi olmayacağını" açıklar. [368]

Kadınların çektiği işkencelerle tarih örülmüştür. Feminizmin başlangıcından, 19. Yüzyıldan, Etkilendiğim, Flora Türkistan'dan söz edeceğim:[369]

"Flora, anne babası dinsel törenle evlendikleri için evlilik dışı doğmuştur. 17 yaşında çalışmaya ve patronu ile evlenmeye zorlanır. 3. Çocuğuna hamile iken evden, kaçar, başka ülkeye hizmetçilik yapmaya gider. Kadın dayanışmasına girmek ister, dışlanır. Kocası kızını kaçırır, mahkeme çocuğun bakım evinde kalmasına karar verir. Bir Paryanın Seyahatlerini yazar. Bir ressam onu edebiyat dünyasına katar. Roman yazar, amacı evrensel işçi birliğinin temelini atmaktır. Marsilya' da işçi birliklerinin oluştuğunu görür. Onun düşünceleri Marks ve Engels' in kitaplarına girer, ama atıf yapılmadan kullanılır. Halkın ananası, sıfatıyla anılır. Torunu olan ressam Paul Gafurun, büyükannesi hakkında şunları yazar: "sosyalist-anarşist mavi çoraplının biri, herhalde yemek pişirmesini bilmezdi".

Güç ilişkilerini tarih, retorik ve kanıtlama ile açıklığa kavuşturmak isteyen Gınzburg'da kitabında kadınların durumunu güzel sanatlara, edebiyata, resimlere inen boyutlarda inceler ve Picasso' un kübist çalışmasında "Avignon Genelevi'" Avignonlu Kadınları" tablosunda onları acı, meankoli ve beden yüz ifadelerini yitirmiş donuk bakışlarıyla resmeder.[370]

---

[368] Scott, s.191-192.Sorunlaştırılması gerekenin "cinsel farklılık" olduğunu" ve toplumsal cinsiyet de eleştirel işini yapmak üzere özgür bırakılacağına işaret eder.

[369] Kohlhagen, Norgard, Dünyayı Değiştiren Kadınlar, Çev: Deniztekin, Osman, Varlık Yayınları Üçüncü bası, İst. 2004, s.232v.s.,Ayrıca bkz. Feminizm, Afa yayınları, 1987,İst. s13 v.s. Kitaba önsöz yazan şirin tekeli, Feminist düşünce ve mücadelenin odaklandığı 19.Yüzyılı anlamamız gerektiğinden söz eder.

[370] Gınzburg, s.125-135

3-Feminizm, İdeolojiler

A-İdeoloji (Kuram) Kavramı

Tarihin yeniden yazılması gereğinin en güçlü kanıtı, büyük devrimler ve devinimler sırasında kadınların yer almasına karşın, kadınların tarihinin yok sayılmasıdır. Kadınlar, bilinen tarihin tersine, her canlı özne gibi, tüm haksızlıklara karşı direnirken kendilerine yapılanların farkına vararak, varmayarak 19.yüzyılda, ikinci yarısında daha yoğun bir direniş göstererek adına ''feminizm'' denen düşünce akımıyla kadın tarihi başlamıştır. Feminizmi Türkçe sözcükte ''kadıncıl'' sözü ile karşılar. Ben de zaman zaman "kadın bakış açısı" olarak ifade edeceğim.

19. Yüzyıl Dönemi aynı zamanda sanayi devriminin, kapitalizmin ve sosyalizmin yüzyılıdır. Bu dönemde farklı ideolojilerin birbiriyle karşılaştığını görmekteyiz. Liberal ideolojinin kökeni "toplumsal sözleşmeye" dayanır. Her bireyin kendi özel tercihleri, çıkarları ve ihtiyaçlarının peşinden gider.[371]

İdeoloji Kavramının kendisi de tartışmalara yol açar:

Engels'e göre ideoloji ancak ''sınıfsal'' olabileceğinden genel ideoloji kavramsallaştırmasının yanlışlığı varsayılmıştır. Buna göre:[372]

> *"Elin, dilin, beynin teke tek bireylere özgü kalmayıp, toplumun tümünü kucaklayan o toplu etkinliği sayesinde, insanlar (basit aileden başlayarak) gitgide daha karmaşık işler başardılar. Hukuk ve politika ve bunlarla birlikte, insan kafasında insanoğlu ile ilgili şeylerin o masalımsı hayali 'din' gelişti. El emeği... Arka plana düştü. Beyine, uygarlığın yaratıcısı gözü ile bakıldı... İnsanlar eylemlerini, gereksinmeleriyle açıklayacak yerde, düşünceleriyle açıklamaya alıştılar. Ve böylece ilk çağ dünyasının çöküşünden bu yana kafalara yerleşen o idealist dünya görüşü de oluşuverdi. İdeoloji, düşünen birey tara-*

[371] Phillips, Anne, Demokrasinin Cinsiyeti, Çev. Türker, Alev, Metis Yayınları, 2. Basım, İst. 2012, s. 23

[372] Serozan, s. 25-26

fından "yanlış" bir bilinçle oluşturulup, geliştirilen bir süreçtir. Bu süreçte birey, kendisini asıl harekete geçiren itici güçleri algılamaz'...Maddi üretimin araçlarını elinde tutan, düşünce üretiminin araçlarını denetler ".

Maddeci tarih anlayışı dışında, başka ideolojilerden de söz edilir. Cinsel özgürlük ideolojisi, sol siyaset ideolojisi gibi ideolojilerle, devlet, farklı kavramsallaştırılabilir.

Eagleton'a göre, "ideoloji bir 'dil' meselesinden çok bir "eylem" meselesidir; anlamlandırma meselesi değil, somut söylemler, etkiler yaratma meselesidir. İdeoloji kavramı daha belirli bir söz ile bu sözün olanaklı koşulları arasındaki ilişkiye dair, merkezi rol oynayan iktidar mücadeleleri açısından bakıldığında bir şeyler ifşa etmeyi amaçlar" demektedir. Hemen arkasından kavrayış üzerinde çalışan bazı kuramcılara göre; "herhangi bir düzeni meşrulaştırmaya yönelik metafizik ve dinsel çabaları, nefretle reddeden, özünde teknik, laik, rasyonel bir toplumsal söylem biçimi "olduğunu ekler.[373]

Bu tanımın daha modernleştirici olduğunu bu düşünce ile çatışacak, arkaik, gelenekçi boyutları dışlayacağını söylese de, şu eklemeyi yapar:

"Gayet mütevazi ve yerel siyasal direniş hareketleri içinde yer alan insanlar, bu çatışmaların içsel dinamiği nedeniyle doğrudan doğruya devlet iktidarı ile karşı karşıya geldiklerinde, siyasi bilinçlerinin kesin ve geri dönülmez biçimde değişmesi mümkündür. Bir ideoloji kuramı gerçekten bir değere sahipse, bu, ölüm tohumu eken inançlardan kurtuluşun pratik olarak gerçekleşmesini sağlayabilecek süreçleri aydınlatma konusunda yaptığı katkıdan dolayıdır.

Feminist kuramını bu anlamda değerlendirmeliyiz.

[373] Eagleton, Terry, İdeoloji, Çev: Özcan, Muttalip, Ayrıntı Yayınları, 2. Bası, İst. 2005, s. 308-309

B-Zihniyet Değişimleri ve Feminizm Kuramı

Kanımca feminizm kuramı (ideolojisi) kanıtlarla kurulduğunda, önündeki tüm engelleri silecek konum ve pratikte olabilir.

Tekeli kitabının önsözünde, feminizmin, modern yeni bir ideoloji olarak ortaya çıktığını açıklar. [374] Buna göre; "19 yüzyılın erkek egemen, hatta giderek erkek egemenleşen toplumları, kadınların haklı beklentilerini tanımıyor, onların yerlerinin evleri, işlevlerinin de kocalarına bakmak, onlara huzur vermek ve çocuklarını yetiştirmekten ibaret olduğunda ısrar ediyordu"

Mahçupyan bir yazısında "ideolojilerin başına gelebilecek en trajik olay, içinde yaşadığı zihniyet ortamının değişmesidir" demektedir.[375]

Konuyu feminist kurama getirdiği yazısı şöyle sürer:

> *"Son birkaç on yıl içinde zihniyetsel bir dönüşüm yaşanmakta. Artık demokratlık modernliğin dışında, neredeyse ona alternatif bir zihniyet olarak algılanıyor…..Hak arama uğraşlarının kendiliğinden demokrat sayılması artık mümkün değil. Demokratlık siyasetinizi nasıl yürüttüğünüzle, taşımaya niyetli olduğunuz ahlaki sorumlulukla, dışınızdaki gerçekliğe yaklaşımınızla ölçülüyor. Ancak esas yoğunluk otoriter zihniyete yaslanmış. Feminizm de kendini aşmaya çalışan bir demokrat kanada sahip. Ancak esas yoğunluk halen otoriter zihniyete yaslanmış, bir faşizan eğilimi, hatta bazen cinsel kimliği temel alan bir ırkçılığı yansıtıyor… Yapısal bir mağduriyetten hareket ettikleri ölçüde, kendi haklılıklarını garantiye aldıklarını sanıyorlar".*

Durmuyor, sürdürüyor; "Aktivizm bu cemaatleri yaşatıp, ritüelleri sürdürüyor… Düşünmekten vazgeçen cemaatler, bunlar. Mağdur ve haklı olmak, kendiliğinden siyasetinizi ve aktiviz-

[374] Tekeli, Şirin, Feminizm, İst,1987, s. 8-9

[375] Mahçupyan, Etyen, Feminist İlişkiler, Kıymık, Milliyet Gazetesi, 20. 08. 1988

minizi meşru kılmıyor. Kimliğinizin gücü ilişkilerinizin sınırında bitiyor… İlişkileri anlamayanın kimlikleri de anlamayacağı bir çağdayız. Feministler halen kimliklere bakıyor… Her ilişkinin farklı bir tekillik yaratmasından hoşlanmıyor".[376]

Önce doğru saptamanın altını çizelim. Toplumun azınlık anlayışı olarak yapısal bir mağduriyetten hareket ettiği doğrudur. Tarih boyunca insanların kadın/erkek ayırımı ile toplumsal cinsiyet baskısını kuran hükmeden çoğunluktur. Değiştirmek bu anlamda zordur. Cemaatçilik, faşizm, ırkçılık, cinsel kimlik ifadeleri yanlıştır, konuyu derinleştirememiştir. Erkekler dahil, her bir kimliğin ayrı mağduriyeti olduğunu feministler çok iyi bilir ve her bir kimlik için birlikte aktivizmi yeğler, demokrasiyi savunur. Kimlik politikalarının ötesine geçer.

İlişkisellik önemlidir. Freud' un bilinçaltı kuramınna karşı, M. Klein içsel ilişkiler dünyasına odaklanan "nesne ilişkileri" akımını geliştirir. Ona göre; "bebeğin zihninde daha doğuştan parça/kısmi nesne olarak anne ile ilgili temsiller vardır ve mesele bunları bütünleştirebilmektir". Daha sonra temel olanın dürtü tatmini değil, bağlanma içgüdüsü olduğu dayalı "bağlanma kuramı "olduğu ortaya çıktı. Amerikalı Sullivan, "bir sosyal alan kuramını, ilişkiselliği ve bireyin bağlanımını "öne aldı. 20. Yüzyılda gelişen "ilişkisellik" zamanın ruhuna (zeitgeist) yansıyan bir felsefi değişimdir. Buna göre benlik, ikili ve çoklu ilişkiler içinde gelişen karşılıklı iletişim/ alışveriş örüntüleridir.[377]

Daha da önemlisi bu farkı asıl feministlerin vurguladığıdır. Yalçınöz' ün, "Lax' a göndermesini alıntılayalım;

"tekil, sabit, içeride saklı bir 'gerçek' yoktur. Dış dünya ile olan her etkileşim anında, öznelliğimiz ortaya çıkar ve yeniden kurgulanır".[378]

---

376 Koyuncuoğlu, Tennur, Demokrasinin Ön Koşulu Kadınlar, Taraf Gazetesi, 29 Eylül 2008

377 Fişek, Güler Okman, Evrilen Psikanaliz: İlişkisel Çeşitlemeler, Suret, Psikokültürel Analiz, Sayı 3,Yıl 2013,s.11-12, 14.

378 Yalçınöz, Büşra, "Bir" Olmayan "Ben",Çoklu Benlik Kuramına Bakış, Suret, Psikokültürel Analiz, Sayı 3,Yıl 2013,s. 65

Fişek, "ilişkisel" akımın öncülerinin feministler olduğuna değinir.[379] Andığı feministlerden V. Goldner' e göre "toplumsal cinsiyeti özgül olarak alamayız, ama maddi varlığını da ortadan kaldıramayız, o anlamda toplumsal cinsiyet ironi içeren bir "yanlış doğru" dur.

Arscher' e göre (anladığım kadarıyla kısacık özeti); "aydınlanma geleneğinin mirası olarak "modernite insanı"modeli, insanın (erkek ya da kadın), sadece bir özelliğe, araçsal rasyonelite özelliğine (homo economicus), sahipti. Faucault' un deyimi ile ' insan deniz kıyısındaki kuma çizilmiş bir surat misali' postmodernizmde silindi. Buna karşılık 'toplum varlığı modeli', tüm insani özellik ve güçlerimiz toplumun armağanı oldu. Bu ikisi arasındaki farklılık sürecinde, yaşam biçimimiz, sosyal kimliklerimizle tanımlı olarak, asıl kişisel kimliğin bir alt oluşumu sonunda gerçek 'ben' e, insana ulaşılır".[380]

Düzenin yanlış bilgi kuramlarının eleştirisi, P. Bourdieu ile tamamlanır. Konuyu "politikaya" bağlar. "Simgesel güç, dünyayı yapma iktidarına dönüşmektedir, demektedir".

"Kilisenin sırrı" ya da "ben devletim" üzerinden eyleyene ve karşısındaki "halk"ın eyleyici varlığına odaklanır. Eyleyiciler, sosyal, cinsel, etnik veya başka bir sınıfla kaim olur. Bu eyleyiciler, onların sözcülük ve temsiliyet gücünü tanıyan, kendilerini de bu sınıfın üyeleri olarak görenlere dayatma yetkisini sahiptirler. Bu durum ancak eşit ayrıcalıklara sahip olanların desteğine ihtiyaç gösterir.

Bourdieu' ın ifadesiyle:

"Evrensel olarak bilinen ve tanınan dünya görüşü meydana getirme mücadelesinde güç dengesi, çekişme içinde diğerlerine çeşitli görüşleri zorla kabul ettirmeye çalışanların biriktirdiği simgesel sermayeye

---

379 Fişek, Güler Okman, İlişkisel Psikanaliz ve Feminizm, Suret, Psikokültürel Analiz, Sayı 3,Yıl 2013,s.183

380 Archer, Margaret S. Realizm ve Faillik Problemi, Tözcülüğün Tasfiyesi, Çev. Çeğin, Güney/ Göker, Emrah, notabene Yayınları, Ankara, 2012, s. 281-305

ve bu görüşlerin gerçeklikle olan ne kadar temellendirilmiş olmasına bağlıdır". [381]

Öyleyse işin özü, simgelerin ardındaki sırrı "ifşa" etmeye bağlıdır. Feminizm de uğraşı alanı budur. Feminizm, farklı bir dünya tasarımına dayanır. Yalnız kadınlar için değil, herkes için daha adaletli bir dünya istemini dile getirir. Feminizm farklı kültürlere dayanan çoklu baskıyı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir kuramdır.

4- Feminizmin Dönemlere Bölünmesi

Feminizm Amerika ve Avrupa'da 19 yüzyıla damgasını vurur. Önceki yüzyıllardan gelen aydınlanma birikimi ile yine hukuk alanında ağırlık kazanır. Toplumsal çelişkilere dayanamayan feminist istemlerin ardı arkası kesilmez. Bu istemlerin ağırlık konusuna göre feminizm çeşitli dönemlere ayrılır.

Phillips, kadın hareketinde iki dalgadan söz eder.[382] Birincisinin19. Yüzyılın ortalarında Avrupa ve Amerika'yı kasıp kavuran dalga, ikincisinin ondan tam yüz yıl sonra savaş sonrası mutabakatına karşı mücadele eden dalga, olarak açıklar. Ona göre; ilk dalgada etkin olanların çoğu, kadınların söz hakkını yadsıyan örgütlenmelerde, kampanyalarda çalışma deneyimleri nedeniyle feminist düşünceden feminist eyleme geçerler. ABD' de oy hakkı hakkı hareketinin kökenleri bunun açık örneğidir. Çağdaş kadın hareketi dediği ikincisi 1960'larda, liberal demokrasiler içindeki daha genelleşmiş radikalizm bağlamında ortaya çıkar. Özörgütlenme ilkeleri politik hedeflere ilişkin kabul edilir, işler paylaşılır, kararlar demokratik biçime alınır.

Julia Kristeva'nın yaptığı benzer bir dönemleştirmesi yaygın olarak benimsenir:[383]

---

381 Bourdıeu, Pierre, Sosyal sınıfı yapan Nedir? Grupların Kuramsal ve Pratik Varlığı Üzerine, Tözcülüğün Tasfiyesi, Çev. Çeğin, Güney/ Göker, Emrah, notabene Yayınları, Ankara, 2012, s. 367-383

382 Phillips, s. 148 v.s

383 Savran, Gülnur, Acar, Beden, Emek Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin, Kanat Yayınları, İst.2004, s.3

Ona göre, birinci kuşak; sufrajetlerden Beauvoir'e uzanır. Feminizmi ulus-devletin Feminizm tarihi için akılcılığının uzantısı olan özdeşlik mantığına dayalı eşitlikçi ve evrenselci feminizm olarak nitelendirir...İkinci kuşak ise 1968 ile birlikte anılır. Evrenselciliği reddeder ve kadın kimliğinin özgüllüğünü kendisine temel alır. Kuşaklar günümüzde de sürmektedir.

Üçüncü kuşak bu iki yaklaşımın bir karışımı olarak dile getirilir.

Savran, bu bölünmenin yapıbozumcularının dışardan bakışı olarak niteler ve sorunlu olduğunu gerekçeleriyle açıklar.[384] Öncelikle "eşitlikçi- evrenselci başlangıcın sonra 60'ların sonu 70' lerin ilk yarısında Batı Avrupa, ABD, Avusturalya ve Kanada gibi ülkelerde… Bir gelecek tasarımı benimsediklerini, eşitlik hiç kuşkusuz bu tasarının ana eksenlerinden birini oluşturuyordu, ama bu, aydınlanma düşüncesinin ' soyut evrensel anlayışına denk düşmediğini, bu feministlerin toplumsal-ekonomik ilişkilere, maddi süreç ve taleplere duyarlı bir politikayı savunduklarını belirtir. Bugünkü ideolojik iklimde ise, emek/üretim/sömürü/bölüşüm düzlemleriyle ilgili talepleri formüle etmenin adı eşitliktir," demektedir.

Binici' bu üç dalgayı şöyle tanımlamaktadır:[385]

Feminizmin ilk periyodu (first wave) orta ve üst sınıflardaki beyaz kadınlar için seçme seçilme hakkı ve politik eşitlik isteğiyle ortaya çıkmıştır. İkinci dalgada (second wave) feminizmin bir sonraki mücadelesi sosyal ve kültürel eşitsizliği ortadan kaldırmak gayesini gütmüştür. Üçüncü dalga ise (third wave) 1980 ve 1980 arasında ortaya çıkarak yenilenmiş bir strateji ve referans ile kadınların politikada ekseriyeti teşkil etmesi gereğini dava edinmiştir.

Jervis' (Bitch Dergisi'nin Yönetmeni) feminizmin dönemleştirilmesini şu sözlerle reddetmektedir[386]

---

384 Savran, s. 3-8

385 Binici, Özlem, bkz.http://akademikperspektif.com/ 2013/ 11/ 09/ yeni-toplumsal-hareketler-ve-feminizm/.

386 Jervis, Lisa, Üçüncü Dalga Feminizmin Sonu, Çev. Yelda Yücel, Pazartesi, Nisan, 2005

"Üçüncü dalga terminolojisinin faydası artık bitmiştir. Başlangıçta tek bir metaforla feminizmin tarihini, bugününü, gelecekte taşıyabileceği potansiyelleri bir çırpıda anlatabildiğimiz bu kullanışlı yol, giderek entelektüel tembelliğe yol açan bir kestirmeye, temel inançlarla kültürel sonuçları ayırma gibi güç bir işin zahmetinden kurtulmamızı sağlayan bir araca dönüştü. En basit ve en doğrudan ifadesiyle ben su götürmez biçimde üçüncü dalganın üyesiyim. 1972 de doğdum. Benzerliklerimiz, sürekliliğimiz söylenmedi.1968 Bayan Amerika Güzellik Yarışmaları protestoları ikinci dalganın başlangıcını oluşturdu, bir sonraki nesil 1980'lerdeki... Gerilla Tiyatroları... Ayni şeyi istiyoruz; "cinsiyet adaleti"...nesiller arası bölünme bir "yanılsama" (yanılsama).

D0ğal olarak feminizmi dönemlere bölmek, bazı isimleri, talepleri öne çıkarmak, yalnızca anlatımı kolaylaştırmak içindir. Yoksa toplumda yaşanan haksızlıklara karşı karşıya olan sessiz çoğunluğun yukarıda anılan deneyimlerinin feminist tarih ve teoriye katkı payı vazgeçilmez önemdedir.

1990' lı yıllardan sonra 2000' li yıllarda "materyalist feminizmin" ortaya çıktığı ve kadınların felsefeye el koymasından sonra yeni bir dönemin başladığını da varsayabiliriz. Post yapısalcılar ve postmodern gelişimler bir başka büyük anlatılar dönemidir. Modernin büyük anlatıları yerine, yeni anlatıların koyulması feministlerin dikkatinden kaçmamış, farklılık temelinde yeni bakış açıları tarihin yerine doğayı keşfetme araştırmaları başlamıştır.[387]

Bir başka yönden de feminist bölünmeyi kuşaklarla sınırlamak, kuramın bütüncül emeğini, özelliğini görmezliğe götürür. Feminizm türleri ve kuşaklarının ötesinde teoriyi algılamak, kitle hareketine dönüştürmenin kaçınılmaz yoludur. Bu nedenle feminizmin türlerini herkesin kendini tanımlayacağı bir dille

[387] Bkz. Henry, Astrid, Annemin Kızkardeşi Değil, Kuşak Uyuşmazlığı ve Üçüncü Dalga Feminizm, Dünya Yayınevi, İst. 2004 Ayni yazar başka yazarlarla paylaştığı 2014 basılı bir başka kitabında kadın hareketinin tamamlanmamış (Unfinished) olduğunu ileri sürmektedir. Bkz: https://www.google.com.tr

ifade etmek çok önemlidir. Zaman ve mekân bakımında hangi yörelerde hangi istemlerin önem kazandığı bilinemez. Ancak gelinen noktada, feminizm Batı ülkelerine Savran'ın sözcükleri ile "dışa kapalı küçük adacıklardan" ibaret oldu. Türkiye' de, kadınlar devrim, karşı devrim sancıları içinde farklı bir konumda olduğunu düşünüyorum.

Gerçekten feminizmin herkesin, yerel toplumun ilgi alanlarını çok çeşitli açabiliriz:

Örneğin, feminist sözcüğünün başına liberal, kültürel, radikal, marksist, sosyalist, psiko analitik, yapısalcı, bağımsız, lezbiyen, siyah, üçüncü dünya feministleri gibi çeşitli sıfatları getirebilir ve feminizmin evrenselci yaklaşımın özenebiliriz. [388]

Bu kitapçıkta; her kadının her yörenin ihtiyaçlarının farklı olacağına işaret ederek ve konunun sınırlandırılmayacağını görerek bazı temel kavramlardan hareket edeceğim. Konuya daha çok kadınlık tarihinin, gizeminin yol açtığı kişilik, toplumsal cinsiyet, toplumsal üretim ve ev emeği kavramları bağlamında gireceğim.

Scott'un işaret ettiği gibi[389] "farklılığa toplumsal hayatın bir gerçekliği olarak değil de, belirli amaçlara hizmet eden belirli bir tarihsel temsil olarak ve bedenlerimizin şekli, coğrafi kökenlerimiz, ya da derimizin rengi "yapıştırmaları yok etmek amacıyla bakmak istiyorum.

Amerika' da feminist akımın ilk kadın kitapları eleştirmeni Fuller, hukukun erkek yapısı olduğunu, ataerkil sistem sürdükçe bunun değişmeyeceğini dolaysıyla hukuktaki insan kavramının, kadınları kapsamadığını, kadınların farklı olduğunu vurgular. Hukuk sisteminin kadının durumunu ele alarak yeniden düzenlenmesini önerir ve ekler: [390]

---

388 Çağlar, Fatma İrem Feminist, s. 85

389 Scott, kitap, s.15

390 Fuller, Margaret, Feminizm, Çev. Arın, Tülay, Afa Yayınları, 1987, s. 81,83

"Kadının ihtiyacı olan şey, doğanın bir parçası olarak gelişmek, bir akıl olarak kavramak, bir ruh olarak özgürce, kısıtlanmadan yaşamak ve doğuştan sahip olduğu güçleri açığa çıkarmaktır'' sözleriyle doğaya yönelmekte ve ben kadınların alışkanlık sonucu çok önemsedikleri, erkek tarafından eğitilmek ve yönetilmek düşüncelerinin tümünün bir tarafa bırakılması taraftarıyım. Bunun yerine onun. Kızılderili kız gibi kendini Güneş'e, gerçeğin Güneş'ine, adamasını, eğer güneş ışınları yolu yeterince aydınlatmıyorsa, hiçbir yere gitmemesini tavsiye ederdim" demektedir.

Yasalarda ailede kadın erkek eşitliği kabul edilir. Kadının aile şiddetine karşı korunması temel alınır. Ancak yasal hükümler ve kadınların sosyal uyanışı uygulamalara sokulmaz. Tam tersine kadınlar daha çok öldürülür, şiddete uğrar. Neo kapitalizm acımasızlığını sürdürür.

Son yıllarda feminizimde katman katman sosyal düzlemlerin yan yana duruşu "kesişimsellik" olarak adlandırılmaktadır. İktidar sistemleri bilindiği gibi çoğunlukçu hegomonik [391] bir yapıda olduğundan, kadınların erkeklerin toplumda yer aldıkları çoklu statüler (düzlemler) nedeniyle, feminizm çoğunluklu bir mücadeleyi gerekli kılmaktadır

5- Feminizmin Temelleri

A- Eşitlik Arayışı

Liberal Feminizm, cinsler arasında eşitlik, özgürlük ve adaletin sağlanması için ''hak ve fırsat eşitliğini', "kadınların insan olarak erkeklerle benzerliğini (ayniyetini)" veya erkeklerle kadınların farklılığı üzerinden savunur. Mary Wollstonecraft 'tan başlar günümüzde Betty Frıedan'a uzanır.

[391] Bkz. http://feministsozluk.com/discussion/768/hegemonik-erkeklik, Hegemonik erkeklik en genel anlamıyla, iktidarı iktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik değer ve yapılarının toplumun geri kalanına, erkeklere ve kadınlara, farklı biçimlerde özendirerek, zorlayarak, dışlayarak ya da paylaşarak kabul ettirilmesini sağlayan düzenin adıdır." (Serpil Sancar Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları - Erkeklik)

Genelde kadınlara hak ve fırsat eşitliğinin tanınmamasının ardındaki kısıtlayıcı neden asıl tartışma konusudur. Bunun adı "**aile**" dir' ve "**toplumsal Cinsiyettir"**.

İki ayrı feminist Friedan' aile içindeki kadının durumunu "kişilik' üzerinden açımlarken, Mackınnon' görüşünü "cinsiyet"ten kaynaklanan ezme-ezilme üzerine kurulan hiyerarşiye temellenmiştir. Biri kişiyi, diğeri toplumu öne çıkarmıştır. İki görüş arasındaki geçiş yolları bütünün iki yüzünü gösterir.

Betty Friedan bu kitabı yazmaya başladığım 2006' yılında yaşamını yitirdi. Düşünceleri ile yaşıyor. Mackinnon ise ayni yıl Ülkemize geldi ve devlet gücünün katkısı ile feminist bir hukuka doğru görüşlerini savunmayı sürdürmektedir. Bu iki yazar görüşleriyle beni çok etkiledi. Kişilikten toplumsala yol alan veya toplumsaldan kişiliğe giden feminist açılımın iki açık ucunu görmemi ve birleştirmemi sağladı. Bu iki görüşe ağırlık vererek, feminizmin gelişimindeki önemli duraklara değinmek istiyorum.

B-Kadınlık Sorununun Gizemli Tanısı

Şimdi söz sırası toplumun baskısını bireysel açıdan çözümleyen Betty Friedan'da olsun. Yazar bir dönemin erkek egemen yapısını, takvim yaprakları bir koparak sıradan kadınların sosyal yaşamına nasıl duygularla yansıdığını çok güzel göstermektedir.[392]

Friedan,'Kadınlığın Gizemi' adlı kitabında kadınların "**kişilik bunalımında olduğunu"** şu sözlerle ortaya koyar:

"Bence, bugün kadınların temel sorunları cinsellik değil, kişilik sorunudur. Sorunu yaratan, kadınlık gizeminin yayınlaştırdığı bir gelişim durması, ya da gelişmeden kaçınmadır. Bence nasıl kraliçe Viktorya döneminde kadınların temel cinsel güdülerini doyurmaları yasaklanmış idiyse, bizim kültürümüzde de kadınların birer insan olarak gizil güçlerini kabul etme ve geliştirme olanakları sistemli olarak kısıtlanmakta ve kadınlar sade-

[392] Friedan, s. 67, 71, 72, 73, 238, 288

ce cinsel rolleriyle sınırlandırılmak istenmektedir. Bence yüzyıl önce başlayan ve hala süren bu kimlik bunalımının acılarını kadınlar salt insan olabilmek için, çekmek zorundaydılar. Onlara kadının yeri evidir, deniliyordu. Ama erkek değişiyordu; dünyadaki yeri ve evreni genişliyordu. Kadın hiçbir zaman, ben kimim, ne istiyorum, gibi basit, insanca sorular soramazdı kendisine. Feministlerin önünde özgür ve tam insan olarak örnek alınabilecek tek bir model, tek bir imge vardı: erkek. Acaba kadınlar bu özgürlükleri erkek olmak için mi, yoksa **kendileri de insan oldukları için mi istiyorlardı**? Feminizmin bundan ibaret olduğu, simgesel olarak **Henrik İbsen** tarafından dile getirilmiştir.1879'da yazdığı sahne oyunu 'Bir bebek Evi'nde **kadınların birer insan olduklarını basitçe ifade ettiğinde** edebiyat çevrelerine yeni bir anlayış getirmişti.... Ve 1960'da piyes televizyonda oynatıldığında birçok Amerikalı ev kadını da 'Nora'ydı," yani insandı".

"1930' 1940'lardan önce kadınlar için savaşmış feministler, yine insan haklarıyla ilgilenmeye başladılar; özellikle siyahların, ezilen emekçilerin, Frank İspanyasının ve Hitler Almanya'sının halklarının özgürlük sorunlarıyla ilgilendiler...1950'ye kıyasla 1960'larda iki buçuk misli daha fazla cinselliğe değinme vardı.[393]

"Erkek dergisi" denilen bu tür yayınlarda belli kadın cinsel organlarına ilgi aşırı düzeye çıkmakla kalmadı, eşcinsellere hitap eden dergiler mantar gibi çoğaldı.[394] *...Erkek kendince basit bir serüven yaşadığını düşünür. Kadınlık gizemine uygun yaşayan kadın için sexten başka bir başarı olanağı yoktur. Kendi kişiliğini ve konumunu bununla kanıtlamak zorundadır: cinsel fetihler yapmak, cinsel yönden başarılı bir eş ve anne kişiliği sağlamak ister... Kinsey, 5940 kadınla yaptığı araştırmada... On-on beş yıl evlilikten sonra cinsel isteğin kocaların doyuramayacağı oranda arttığını bulmuştur. Kadının kocası hatta çocukları, kadının statü simgeleri haline gelir; çünkü kadın kendini ev kadını olarak tanımladığında, ev ve içindeki eşya bir anlamda*

[393] Fridan, s.88
[394] Fridan, s.218,220-222, 225, 230, 244, 256- 259

onun kimliğini oluşturur... Yeni genç kocalar arasında kendileriyle evlenmek isteyen ..'ev mesleği 'edinmek isteyen ve bunu yeni tip bir sa1dırgan egemenlik kurmak için kullanan kadınlara karşı duyulan öfke...1962'de Redbook'da' kendilerini kapanda hisseden genç babalardan'' söz edilmekteydi.

Tutkulu cinsel faaliyet genellikle yaşamın öteki alanlarındaki bir iktidarsızlığın işaretidir. Mistik görüş çağında anne sevgisinin ifadesi olan hoşgörü, çocukta toplumsal bir vicdan sağlam bir kişilik geliştirmeğe yeterli değildir. Çünkü bunu yapmak için annenin kendisinin cinsel ve içgüdüsel gereksinmelerini toplumsal sağduyu ile birleştirmiş sağlam bir kişilik özüne sahip olması gerekir. Kendini gerçekleştirme gereksinmesi de insan doğası açısından içgüdüseldir... M. H. Maslow'un dediği gibi ''yetenekler kullanılıncaya dek ortalığı velveleye verir... Gelişme yalnızca haz veren bir şey değildir, acıları da getirir… Kadın olmakla insanca gelişmenin acılarını çekmek arasında bir seçim yapmak… Kadınlar, insan olarak tüm güçlerini geliştirmeye özendirilmedikçe, insanca sevginin ve cinsel doygunluğun en yüksek noktasına erişemeyeceklerdir. Kişiliğin yeni kuramcıları-ki tümü erkektir-genellikle kadın için bir kendini bulma sorunu olduğu konusunu tartışmaktan kaçınmışlardır. Kadınlık gizemi tarafından sersemletilmiş bir halde, kadının kendisini kocası ve çocukları aracılığıyla bulabilmesine olanak veren garip bir "farklılığa" inanmaktadırlar. Buna karşılık erkekler kendilerini tek başına bulabilmektedirler. Aristo'nun bir insanın köle oluşuna bakıp, bunun köleliğin temel yaradılışı… Köleliğin, köleler için yararlı olduğu sonucuna varmakla işlediği hataya benziyor.[395]

"İnsan toplumunun oluşması ile kişinin özü gerçeklik kazanır ve olgunlaşır... Kadınlar, güçlülük, bağımsızlık, sorumluluk alabilme, kendine güven, disiplin ve cesaret, özgürlük ve eşitlikle. İnsanlığın geleceği için yapılması gereken çalışmanın sorumluluğunu da paylaşmaya başladıklarında, karşılıklı sevgilerin daha da gelişmeyeceğini kim iddia edebilir.

[395] Friedan, s. 265,269, 295

Friedan'nın düşünceleri bugün de geçerlidir. Söylediklerinin altını çizmek gerekirse, kadının tarihi siyasi, sosyal olduğu kadar kadının duygulanımı, onun psişik varlığı ile de doğrudan ilgilidir.

6-Toplumsal Cinsiyet Üzerine Tartışmalar

A-Scott, Toplumsal Cinsiyet, Gender Kavramı

Scott, "toplumsal cinsiyet (gender) sözcüğünün dilbilgisinde kodlanmasına itiraz eder ve sözcüklerin de bir tarihi olduğuna" işaret eder.[396] Eski klasik sözlüklerde "hangi cinse (genre) ait olduğu bilinmeyen ve duyguları gizlenmiş bir kişiden söz edilirken, feministlerce "cinsler arasındaki ilişkinin toplumsal olarak örgütlenmesine işaret etmenin bir yolu olarak" toplumsal cinsiyetin ayrıştırıldığını, söyler. Scott, cinsiyetin tarihsel baskısı, örgütlenmesiyle "toplumsal cinsiyetin" ortaya çıktığını açıklar. İlk kez cinse dayalı ayrımların aslen toplumsal olduğunda israr eden Amerikalı feministlerce kullanıldığını açıklar. Amaç erkek- kadın arasındaki biyolojik ayırımın ötesine geçmektir. Cinsiyetin başına eklenen toplumsal sözcüğü ile toplumsal düzenin tüm cinslerine ilişkin, "ilişkisel" bir durum ifade edilmiş olmaktadır.

Dolaysıyla kadınların tarihini yazmak, yeni bir tarih yazmak anlamındadır. Scott' a göre "bu yeni tarihin kadınların deneyimlerini hem içermesi hem de açığa kavuşturması, toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak ne kadar geliştirilebileceğine bağlar.

Cinselliğin toplumsallık açısından anlamını evrim kuramı kapsamında da kurgulama olanağı bulunur. Cinsellik, bir canlının neslini devam ettirmek için ve türünün biokitlesini arttırmak amacı ile gösterdiği faaliyetlerinin tümüdür ".[397] Şık' a göre de; "doğa insan için asla bir dış dünya değil, insanında içinde

---

396 Scott, kitap, s. 61- 63

397 Evrim teorisi için bkz. http://evrimagaci.org/article/tr/abiyogenez-10-butun-canlilarin-ortak-amaci-neden-hayatta-kalmak-ve-uremektir, Bakırcı, Çağrı Mert.

yer aldığı bir/tek dünyadır ve temelinde yatan şey cinselliktir. Cinselliğin çeşitlenmesi kültür yolu ile yapılan baskılar sonucu oluşur. Üreme konusunda doğanın seçme ve eleme mekanizması, kültür tarafından baskılanır". [398]

Toplumsal cinsiyet denilince her şeyden önce bir "beden" den söz ederiz. Ne var ki bedenin toplumsal cinsiyet analizine geçmeden kendi bedenimize sahip olup olmadığımızı bile bilmeyiz. Bizden önce tarih, hukuk, tıp, sanat alanlarının konusudur. [399]

B-MacKinnon, Güç Eşitsizliği

Konunun ayrıntılarına Mac Kinnon ile girelim: Ona göre; Kadın bakış açısıyla toplumsal cinsiyet bir güç eşitsizliğidir.[400] Bu açıklamasıyla yazar, kurulu düzenin kökeninde haksızlıkların nedenini güç eşitsizliğine bağlamakta[401] ve toplumsal cinsiyet ayırımının bu anlama geldiğini söylemektedir:

"Kadın erkek olarak farklı cinsiyete sahip olmamız doğal bir veridir. Önemli de değildir. Önemli olan bu faklılığın güç dengesizliğine dönüştürülmesidir. Bunun sonucu kimin kime ne yapmaya izinli olduğunu belirleyen bir toplumsal statü yaratılmış olur".[402]

---

398 Şık, Bülent, Cumhuriyet gazetesi, Akademi, 30. Ağustos.2017.

399 Bkz.Corbin, Alain / Courtine, Jean- Jacques / Viarello, Georges, Bedenin Tarihi, 3. Cilt Çev. Özen, Saadet, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2013.

400 Mac Kinnon, s. 250

401 Bu arada Alderman, Naomi' in "yeni çıkan "Güç" adlı kitabından söz etmek istiyorum: Kitap, eğer güç erkeklerin yerine kadınlarda olsaydı, ne değişirdi üzerine bir romandır. Türkeş, A. Ömer yazısında bir alıntıya yer verir. "Gücün şekli her zaman aynıdır. Sonsuz, karmaşık, ebediyete kadar dallanıp budaklanmaktadır. Bir ağaç gibi canlı olmasına, büyümesine, kendini tutabilmesine rağmen izdihamı ifade eder. Hangi yöne gideceği belirsizdir. Sadece kendi kurallarına uyar. Meşe ağacındaki her palamudu ve her yaprağın tüm damarlarını hiç kimse inceleyemez. Ne kadar yakından bakarsanız bakın, o kadar çeşitlilik olduğunu görürsünüz.(…) okyanusa dökülen nehirler, gökyüzünde çakan şimşekler, gibi güç de sınırsız ve durdurulamazdır". Bkz.19.Ocak 2018, Hürriyet, kitapsanat.

402 Kadın ve erkek arasındaki doğal yapı farkı doğrudan bir ayrımcılık nedeni değildir. Bu farklılığın ayrımcı davranışa neden olması, tarihsel koşullarla bağıtlandırılabilir. Ayrımcılık, KKAKS (CEDAW) da sayıldığı gibi yasal, kültürel, ekonomik, sosyal, politik bir eşitsizlikten sonucudur.

Mac Kinnon liberal sistemlerde kadınların eşitlik ve farklılık istemlerinin altında yatan tuzaklara değinir: "Ona göre toplumun geleneksel kalıpları içinde yaratılmış kadınlıkta, kadınlar eşitlik savında bulunurken, kendilerine geleneksel rollerin sağladığı güvenceleri de kaybederler".[403] "Eşitsizlik maddi ve içeriklidir ve bir oransızlığı tanımlamaktadır; farklılık ise düşünsel düzeyde ve yanlış bir simetriye sahip olup, soyuttur. O halde, farklılık üzerine odaklanan bir tartışma ve bir toplumsal cinsiyet yasası, onları eleştirir ve sorun yapar gibi görünse de aslında onları tarafsızlaştıracak, rasyonelleştirecek ve iktidarla ilgili anlaşmazlıkları örtecek bir ideoloji hizmeti görmektedir.

Kadınların eşitlik ve farklılık istemleriyle, toplumsal cinsiyetin yol açtığı güç eşitsizliği giderilemez. Çünkü toplumsal cinsiyetin kurguladığı toplumda sorun, farklılıkların değerlendirilmemesi değil, sorun faklılıkların iktidarla tanımlanmasıdır.[404] .

Yazar, feminizmin farklı aşama dönemlerinde "aynıyız ama farklıyız" döngüsünü şöyle sunar:

> *"Birinci gün farklılık vardı; ikinci gün bu yüzden bir bölünme yaratıldı; üçüncü gün ise, yer yer egemenlik baş gösterdi. Bu tekerlemede asıl irdelenmeyen konu, erkeğin kendi başına nasıl her şeyin ölçüsü durumuna gelmiş, olmasıydı. Toplumsal iktidar olguları erkekler arasında ırk ve sınıf açısından ayrışır. Kadınları baskılama aile, akraba, cinsel gelenek ve kültürel kotlarla verilir. Liberal Devlet bu düzeni yani iktidarın erilliğini, erkeğin kadın üzerinde iktidarını yasalarla kurgular. Güçlerin ayrılığı ile kurumlaştırır, iktidarı meşruiyete büründürür. Mahkemeler kuvvetler ayrılığı, üst mahkeme denetimi ve tea-*

Farklı politikalar ile değiştirilebilir. Kadınlara olumlu ayrımcılık yapılması gibi, ya da erkeklere de doğan çocukla ilgilenmesi amacıyla doğum izni verilmesi gibi.

403 Mac Kinnon, s. 260. TMK nunun yeni düzenlemesinde "kadın erkek eşitliği" ilkesi altında kadının erkeğe ekonomik katkısı ve nafaka vermesi de kurala bağlanmıştır. Kadınların yoksulluğu asıl sorun iken, maddi gücü elverişli olan birkaç kadından erkeklere pay çıkarılması erkek egemen düzeneğin boşluk bırakmadığına güzel bir örnektir.

404 Mackinnon, s. 251-253

> *müle güven sistemi içinde temel meseleleri inceleyemez ve kararlarıyla kurulu düzene biçimsel uyumu sağlar. Kadın bakış açısını incelemez. Örneğin kadını dövme hakkı yoktur ama engellenme de yoktur. Tecavüz hakkı yoktur, cinsel özgürlük kısıtlaması da yoktur, üstelik pornografi ile kadınların nesnel cinsellikleri de sürekli sergilenmektedir.*[405]

Toplumsal cinsiyet, feminist mücadelenin ana konusu olarak gündemi öylesine zorlamıştır ki, üreme teknolojisinden çözüm beklenir olmuştur. Rovbotham, kapitalist düzende gebelik önleme teknolojisinin gösterdiği gelişmelerin. Kadınlar, erkekler ile doğa arasındaki ilişkiye yeni bir özgürlük boyutu kazandıracağından, toplumsal ilişkiler, cinsiyet ve aile alanında üreme koşullarının kadınlarca denetlenmesinin önemine değinmektedir.[406] Savran," toplumsal cinsiyet ayrımcı, eşitsiz ve baskıya dayalı bir toplum düzeninin adıdır[407] demekte ve bu kavrama (gender) 1970 lerin başında bu nedenlerle karşı çıkılırken, şimdilerde biyolojizm- özcülükle suçlanmasını haklı olarak eleştirmekte ve eşitlik faklılık tuzağına düşmeden diyalektik bir sentez kurmaktan söz etmektedir. Buna göre emek nasıl, insan- doğa birliğini hep yeniden oluşturan ucu açık (dinamik) faal bir ilişkiyse, hiyerarşik olmayan bir düzende de kadın / erkek eşitliği cinsel yönelim açısından yine açık uçlu olacak ve toplumsal cinsiyetin sonunu getirecektir" demektedir.

Mackinnon, kadınların bastırılmışlığı demek olan toplumsal cinsiyetten kurtulmak için aşağıdaki vurguları yapar.[408]

---

405 Milliyet Gazetesinden (09 Haziran 2006) bir haber alıntıyayım; Sakarya'nın Akyazı İlçesinde on beş yaşındaki T.Ö. anlatıyor: "Ablam ve iki arkadaşımla internet kafeye gittik. Tanımadığım üç kişi beni eve götürmeyi teklif etti. Reddederek kafeden çıktık. Araçla izlediler, korktum, saklandım. Yürümeye başladım, bu kez minibüse üç kişi beni bindirdi. Bir eve götürdüler, üç kişi tecavüz etti. Olayı aileme anlattım. Savcıya şikâyet ettim, Savcı rızan vardır, dedi ve tutuklananlar yargılanmak üzere serbest bırakıldı. Tecavüz edenler olayı saklamayan ailemi ölümle tehdit ettiler.'

406 Rovbotham, Sheıla, Kadın Bilinci Erkek Dünyası, Çev. Alpagut, Şükrü, Payel Yayınları, İst. 1987, s. 186-192

407 Savran, s 233 ve ayrıntıları için s.294-309

408 Mackinnon, s. 276-285

"Öncelikle kadınlarla erkeklerin eşit değildir. *Toplumu değiştirmeden eşitlik yasaları uygulanamaz… Eşitsizliklik iktidarla, onun tanımı ve kötü dağılımı ile ilgilidir. …Bu noktada hukuk sisteminin egemenliğe bağlı kilitlerinin nasıl kırılacağı sorun olur?*

Cinsellik, heyecan ve tatmin için cinsiyet eşitsizliği temelinde toplumsal olarak örgütlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en hafif ifadesi ve gerekli ön koşulu kadının nesneleştirilmesi ve insanlıktan çıkarılmasıdır. En aşırı ucu ise şiddettir. Cinsel nesneleştirme ve cinsel şiddet hemen hemen yalnızca kadınlara uygulandığı için sistematik olarak cinsiyet farklılığı sayılmıştır; oysa bunlar kadınların erkeklere tabiiyetinin toplumsal olarak belirlenmesinin ifadesidir."

MacKinnon'nun Andrea Dworkin ile birlikte hazırladığı Anti-Pornografi Yasa Taslağında, pornografi "kadının grafik yöntemlerle, resim ya da sözle cinsel bakımdan açıkça ezilmesi" olarak tanımlanır.[409]Toplumun erkek egemen yapısı içinde seks fantezileri de erkeklere göre düzenlenmiştir. Seksin sosyal anlamı erkek baskın rolde olacak ve kadın bu hiyerarşiyi kabul ettiği zaman, seks her iki cins için de zevkli olacaktır. Ancak hukuksal kapsamda cinsellik özgür bireysel çözüm olarak kabul edilir. Yazara göre cinsellik, kadın/erkek arasındaki sosyal açıdan sözleşmeli bir zorlama içerir.

C- Groz, "Temsil Sorunu"

Elisabeth Groz[410] söyleşisinde; temsilden "maddeci" bir görüşe yol aldığını şöyle vurgular: Feministlerin egemen kültürel temsillerin dışında kaldıkları için, bu temsillere müdahale etmek, değişimleri gerçekleştirmek amacıyla 'temsil sorunlarıyla' ilgilendiklerini, örnekleyerek anlatır.

"Gerçek, her zaman temsille dolayımlanmıştır. Hakkında konuştuğumuz gerçek ne olursa olsun, bu gerçek zaten çoktan temsil

409 Çağlar, s. 92

410 Feminizm, Sanat, Deluze ve Darwincilik, Elisabeth Grosz ile Bir Söyleşi, Çev. Direk, Zeynep, cogito, Feminizm, Yapı kredi yayınları, Sayı 58, 2009, s. 131-144

edilmiştir" düşüncesi, Butler'in konumudur. Derrida'nın "bir metnin dışının olmadığı, her metnin bir bakıma dünyayı, dünyanın zemini olarak kapladığı" sözleri bu gerçeğin altını çizer.

Arkasından, Groz temsil ile nasıl bir bağlantıyı kurduğuna değinir:

"Temsil bir nesne ile dünyanın dolayımıdır ve çoğunlukla öznelerin bir dünyayı ve kendilerini inşa etmek üzere kullandıkları şey olarak anlaşılır. Ben gerçeğin kendisinin dinamik gücüyle, gerçeğin, temsili nasıl etkin kıldığıyla ve gerçeğin içinden neyin temsil tarafından yakalandığıyla çok daha fazla ilgileniyorum"

Dünyada bulunan maddi güçlerle yapılan deneyleri öne çıkarır ve sanatçıların yaptığı şey, dünya üzerinde de etkileyen bu güçlerden bir nitelik yaratmaktadır… Bu maddi güçler, farklı bir doğa kavrayışına bağlıdır. Doğa temel olarak statik değil, dinamiktir. Ve doğa yalnızca yaşamı değil, gerçeği de sürekli biçimde dönüştürendir. Şimdi dinamik bir doğa kavramımız varsa, temsilin dünyayı dinamikleştirmesine ihtiyacımız yoktur, dünya çoktan dinamikleşmiştir. İhtiyacımız olan şey temsillerin dünyayı yavaşlatması, dünyayı geçici olarak anlaşılır, tutarlı kılmasıdır. Dolaysıyla temsil, inşa edici bir rol oynamaktan çok, olumsuz bir rol oynamaya başlar".

Buradan; doğanın ya da maddeselliğin "özdeşliği "olmadığını, sürekli değiştiğini, sürekli yeni olarak ortaya çıktığından, "kültür" ün doğayı canlandıran bir şey olmadığına varır:

"Doğa zaten canlıdır ve kültür enerjisini doğadan alır… Kültür artık sırf insani veya mükemmel bir dilsel yaratım olarak anlaşılmaz. Kültür hayvandan ödünç alır. Açık uçlu bir doğa olmaksızın kültür olmazdı".

Eröz'ün sürekli yeni anlayışı onu "Darwin'i ilk oluş kuramcısı ve ilk büyük farklılaşma kuramcısı olarak, evrim kuralının tüm yaşamı açık uçlu olduğunu, yönünün öngörülebilir olmadığını, insanın hayvanın gelişiminin yalnızca bir ilk oluş olduğu, düşünmesine götürür…

Darwin'in keşfettiği şey, biyolojik farklılığı meydana getiren makinanın ta kendisinin cinsiyet farklılığı olduğunu "dur.

Bu açıklamayla; İrigaray'ın cinsiyet farklılığının ontolojik statüsü görüşüne önemli bir dayanak sağladığını ayrıca belirtir.[411]

Irigaray Darwinle birlikte bu konuların bazılarına cevap vermemizde bize yardımcı olabilir. Irigaray'a göre, cinsel fark, tüm varyasyonlarıyla ataerkinin operasyonlarıyla örtülmüş ve gizlenmiş olan, ontolojik ve toplumsal, aynı zamanda doğal kuvvettir. İkili cinsiyet, doğada varolmasına rağmen ataerki içinde yoktur. Nitekim ataerki ikiyi bire, tekil, kendine-özdeş özneye indirgedi ve onun olumsuzlamasını ya da ötekiyi-kadını, ayrıca diğer ırkları, diğer cinsel yönelimleri, diğer sınıfları da erkeklerden daha azına ve nihayetinde insandan daha azına (insan altı bir türe) indirgedi.

Ataerki, iki farklı beden, mekân ve perspektifin kabulünü hoş göremez, bu yüzden diğer tüm insanları başarısız olan erkeklere, erkekliğin temel özelliklerinden yoksun erkeklere indirger. Varlığını kendi kendine sürdürmez ancak, ekonomik üretim ile ırkçılık, homofobi ve etnomerkezcilik sistemleri arasındaki ilişkilerin içinde ve yanında işler. Fakat cinsel fark, toplumsal baskı ve ayrımcılığın diğer tüm biçimlerden farklıdır; tüm diğer bedensel farklılıkların üretildiği koşuldur; zira üreme işlemlerini düzenler ve her zaman diğer önemli toplumsal farklara eşlik eder (bunlar yalnızca Darwin'in terimlerinde tür çeşitlemeleri sayılır). Cinsel seçilimin bedensel biçimde büyük değişiklikler yarattığı, Darwin'in içgörüsüydü. Toplumsal baskılar, çeşitli canlı kategorileri arasındaki gerçek farklılıklara dayalı olduklarını iddia ederek kendilerini rasyonelleştirirler. Bu farklar, sadece çok çok özel **toplumsal parametreler içinde anlam ve değer taşır.[412]**

---

411 Logos'a dayanan felsefe anlayışının eleştirisi ve İrigaray'ın, dişil başkalığı "öznenin başka yüzü yerine" başka bir özne" olarak anlaması için bkz. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/348308 (Muharrem Hafız'ın makalesi)

412 http://www.dunyaninyerlileri.com/kayda-deger-farklar-elizabeth-

D-Arendt, Adalet

Feminist olmadığını söyleyen Arendt' toplumsal cinsiyet haksızlıklarına çıkış yolu olarak adalet kavramına sığınmaktadır.[413]

Arendt' göre;

"ayrımcılık, dışlama baskı ve görmezden gelme adalet sorunudur ve ortak dünya, ancak adaletin tesis edildiği bir dünyadır. Arendt, politik bir toplumun üyesi olmanın, yurttaş olmanın olmazsa olmaz koşulunu, özgür bir yargılama kapasitesine sahip olmaya" bağlar. Bu durumda Arendt'e göre kadının kurtuluşu için cinsiyet eşitliği istemek varoluşun reddi iken, kadının özgürlüğü için adalet aramak toplumu yeniden kurma politikasıdır.

Ortak payda olarak "adalet" tüm eşitsiz durumlara çözüm üretmenin çıkış yolu sayılmaktadır. Arendt' "hakikatin bir tahayyül meselesi" olduğunu görür.[414] Ona göre; "yeni bir dünya yaratacak olan, insanların birlikte yaşama ve ortak bir dünyayı paylaşma ve bu dünya uğruna birlikte eylemde bulunma deneyiminden, gerçek anlamda politikadan başka bir şey değildir".

Arendt, bireyin topluluğa ait olmasını her şeyin üstüne çıkan temel sorun olduğunu, insanın politikadan, dolaysıyla toplumdan dışlanmasının, kapitalist küreselleşmeye dayandığının altını çizer: [415]

O, Vita Activa' kitabında:

"**Sanayi toplumu modernizimde insanların bir arada yaşayışının, çalışmanın ve üretmenin tahakkümü altına giderek daha çok girdiğini, özgür insanlar arası eylemlerin nasıl ortadan kaldırıldığını inceler**".[416]

grosz-ile-soylesi/

413 Bkz. Nilgün Toker, Hannah Arend Neden Feminist Olmadı, Amargi, İst. 2006, sayı 1,s 64-67

414 Berktay, Arendt, s. 38

415 Hazırlayan, Yazıcıoğlu, Sanem, (2009), Doğumunun 100. Yılında Hannah Arendt, Y.K.Y. COGİTO, İstanbul, s. 181

416 Sanem (2009), s. 185

Bu apaçık durumun bir türlü görülememesi karşısında, umudu mutlak egemenlik kırbacı altında yaşamayan özgür kalmış insanlara bağlar ve geleceği olumlar. Politikanın yerine kişisel çıkar geçtiğinde, durumun önlenemez bir yıkımla sonuçlanacağını öngörür.

"Böyle bir politik eylem alanı, ancak kurulu düzene karşı daima bir direnişin, başkaldırının ve sorgulamanın ayakta tutulmasıyla oluşturulabilir. Özgürlük üzerine dayanan bu politik kurumda, özgürlüğün işleyişi **daimi** olmalıdır". [417]

Nasıl bir adalet sorusu ise, toplumun tekil ideolojik bir yaklaşımın ötesine geçmeyi gerektirir. Arendt, özgürlük olmadan adalet olmayacağını, siyasi eylemin doğrudan doğruya amacının ise özgürlük olduğunu söylerken, bizi adaletin ortak paydası olan insanlığa, dolaysıyla herkesin eylem birliğine yöneltir.

Bu noktada başkalarıyla paylaştığımız kamusal alanda Aredt'in "ne" olduğumuz ile "kim" olduğumuz arasında yapar, bu ayırımı Berktay' ın anlatımı ile alıntılayalım:

> *"Kamusal alanda önemli olan, başkalarıyla paylaştığımız verili kimliklerin yansıması olarak 'ne ' olduğumuz değil, bizi bu dünyada başkalarından ayıran ve benzersizliğimizi sergileyen 'kim' olduğumuzdur. Verili kimlikler (sosyal statü, unvan) sadece bizim 'ne' olduğumuzu anlatabilir; 'kim' olduğumuzu ise, oluşturulmasında hiç dahlimiz olmamış verili kimlik tanımlarının kolaylığına sığınarak değil, bu dünyada özellikle görünür olduğumuz kamusal alanda duruşumuzla, aldığımız tutumlarla, seçimlerimizle, kısacası eylemlerimizle ortaya koyarız".*

Arendt' adaletin arandığı Nazi Adolf Eichmann' ın İsrail'de yargılanmasını izler:

---

[417] Sanem (2009), s. 207. Tassin'in Arendt yorumuyla "politik özgürlük bir defa kurulduktan sonra, kazanılmış hakların korunmasına indirgenen demokraside değil, hakların korunması ve kazanılması için daimi eylemde bulunma ve mücadele etme olarak, kendini sürekli yeniden kuran başkaldırı demokrasisinde ancak gerçekleşebilir". (Sertdemir, Seçkin yazısı)

"Büyük siyasal suçlular üzerine ışık tutmak gerekir. Özellikle de kahkahanın ışığını. Onlar büyük siyasal suçlular değil, büyük siyasal suçları mümkün kılan insanlardır ve bu tamamıyla farklı bir şeydir." Bunu "Kötülüğün Sıradanlığı" başlığıyla yazmıştı. [418] Çünkü yargılanan sanık, normalden de normal sıradan bir adamdı. Başkalarına ne yaptığı konusunu hiç düşünmemiş, bir fikri olmamıştı. Yasalara itaat etmişti.

Ayrıca daha da kötüsü, dava; Eichmann'ın vicdanını harekete geçirecek tek bir sesin bile yükselmediği açıklamasıyla ilişkili hale gelmektedir. Mahkemenin bundan sonra yapması gereken iş, bu yaklaşımın doğru olmadığını ve etraftan kulak verebileceği seslerin oldukça fazla olduğunu göstermekti. [419]

Arendt, "aktivist" olmayı savunmaktadır. Bu durumda kendi görüşlerini, kendi çıkarı açısından değil, herkes için özel olanı, kamuda-politikada söyleyebilecek olanlar açısından, feministlerle ayni düşünceleri paylaşmaktadır.

Arendt' in adalet kavramını öne sürmesini, adaletin ne olup ne olmadığı sorusuyla bağladığımızda onun feminist yanına da dokunmuş oluruz. Çünkü adalet istenen ancak gerçekleştirilemeyen bir fantezidir, bir imkânsızlık deneyimidir, tıpkı feminizmin olduğu gibi. Bu konuda onun da doğal bir feminist olduğunu söyleyebiliriz.[420]

---

[418] MOSSAD, Arjantin'de saklanan Nazi Adolf Eichmann'ı kaçırıp İsrail'e getirdi. İsrail'in yargılamayı Kudüs' de yapması Birleşmiş Milletler 'de tartışma konusu oldu. İsrail geri adım atmadı; BM üyesi kimi ülkelerin, "uluslararası mahkemelerde yargılansın" teklifini reddetti. İnsanlık dışı uygulamalardan sorumlu Eichmann, cam kabin içinde hakim karşısına çıkarıldı. Davayı Kudüs'te izleyen isimlerden biri de, ünlü filozof Hannah Arendt idi. İlk günden itibaren tavrı netti, İsrail'in tüm Yahudiler adına konuşma hakkına sahip olup olmadığını tartışmaya açtı. Bkz. https://odatv.com/adalet-intikam-aracina-donusturuldu-0507121200.html

[419] http://docplayer.biz.tr/35641169-Hannah-arendt-in-eichmann-davasi-uzerine-dusunceleri.html; Ayrıca bkz. http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880933.pdf

[420] Bkz, Koyuncuoğlu, Tennur, Arendt' ten Feminist Adalete, Amargi, Sayı 7 Kış, İst. 2007, s. 36-37

Berktay, "Arendt'e ancak 1980'lerin sonu 1990'larda gerçek feminist bir ilgi başladığını (ve bunun) iktidarın yeniden kavramsallaştırılması ve yeni bir yurttaşlık anlayışının inşa edilmesi tartışmalarına daha derinlemesine girmesi ve hareketin olgunlaşması" arasındaki bağlantıya dikkat çeker".[421]

E-İrigaray, Cinsiyet Farkının Aşılması

İrigaray, kadının biyolojik indirgemelerini, toplumsal cinsiyet baskısını kabul eder, ancak kendini ifade etmesi durumunda aşabileceğine değinir: "Kadın gibi konuşmak, biyolojik anlamda kadın ya da erkek olmakla ilgili değildir. Kadın olarak konuşan" kadın gerçekte eril bir konum içinde konuşmakta olduğu gibi, "kadın gibi konuşan" bir erkek dişil bir konumdan konuşuyor olabilir" diyerek, kadın gibi konuşmak" ile "kadın olarak konuşmak" arasında kesin bir ayrım"yapar. [422] Kadın olarak, konuştuğunda, hakiki insana varma olanağını saklı tutar.

İrigaray, Hegel' den alıntı yaptığı bir yazısına yer verdikten sonra, onu eleştirdiği yazısına şu tümceyi ekler: "Kanbağıyla akraba olanın eyleminin amacı, kansız olana özen göstermektir. Onun esas görevi ölünün gömülmesini sağlamaktır" derken, kadının tinsel gücüne gönderme yapmış gibidir.[423] Antigon'dan söz ederek, onun, erkek kardeşini gömme cesaretini över ve erili bir an için bile olsa alaşağı ettiğini, vurgular.

Kadınlar ona göre;" bu aşağı dünyadan, gün ışığında yaşama mahrumiyetleri yüzünden ayaklanan kuvvetler cemaate düşman kesilir ve onu yılıp yakmakla tehdit eder. Altüst etmekle tehdit eder. Doğanın sütannesi olan bu bilinç dışı toprak olmayı reddederek kadınlık, bizzat kendisi için haz, zevk ve hatta bilfiil bir etkinlik hakkını da talep edecektir".

---

421 Berktay, Fatmagül, Politikanın Çağrısı, İst. Bilgi Ü. Yayınları, İst. 2010, s. 63 Ayrıca bkz, Berktay, Arendt, s. 197-246, bkz."Kadınların Aredt" i Bölümü.

422 https://mutlaktoz.wordpress.com/luce-irigaray/

423 İrigaray, Luce, … Cemaatin Ebedi İronisi, … çev. Uslu, Yağmur Ceylan, Feminizm, COGİTO, İst. 2013, s.159-171

F-Witting, Politik Kategori

Wittig, toplumsal cinsiyet konusunda yüzyıllar süresince gelinen sonuçları, gender sözcüğündeki kargaşayı, toptan reddeder:[424] Aşağıdaki görüşleriyle "yeni feminist materyalizm" yolunu açar:

"Cins İmi" nde cinsin imlenimini ve onun kadınların fiziksel ezilişinin dilbilimsel göstergesi sayar. Kadınları tek başına "kendilik" bağlamında, epistemolojik bir devrime çağırır. Arkasından ekler; "neler olup bittiğini anlamak için politikanın, felsefenin, antropolojinin, "kültürlerin" at gözlüğünden kurtulmalıdır. Sonrasında "diyalektiğin" sınıf çatışması ilişkisiyle kadınların ezilmişliğinin anlamının yetersiz kalacağını açıklar, erkek ve kadın kategorilerini yok edilmesinden" söz eder.

Materyalizm diye adlandırdığımız şeyin "imi"nden çok farklı olduğunu ve maddeselliğin en önemli yönünün göz ardı edildiğini söyler. Kadınların erkek sınıfı tarafından "mülk" edinilmesini fiziksel ve zihinsel içerimlerinin öneminin altını çizer.

Ona göre; "cinsiyetlerin ebediliği ve köleler ile efendilerin ebediliği ayni inanışın sonucudur… Cinsiyet farklılığı ideolojisi erkekler ve kadınlar arasındaki toplumsal karşıtlığı doğa bahanesiyle örten bir sansür gibi işler. Erkek/dişi kategorileri, toplumsal farklılıkların daima ekonomik, politik ve ideolojik bir düzene bağlı olduğu gerçeğini gizlemeye hizmet eder.[425]

G-Selek, Baş Çelişki

Selek, zorunlu sürgün olduğu Avrupa ülkelerinde karşılaştığı feminist kadınların farklı konumda olmalarından, şöyle söz eder:

> ***"Gündelik hayatın örgütleniş sürecini kamusal politikanın önünde tutan, aile dışında yaşam alanları oluştu-***

[424] Wittig, 'in Straıght Düşünce, adlı kitabının Giriş Bölümünde, s.11-14, Savunduğu görüşü destekleyen nice feminist yazarı da anması kadın dayanışmasının önemine önayak olmuştur.

[425] Wittig, Monıque, s. 36

> ***ran, on yıllardır komün geleneğini sürdüren, bedenleriyle barışmayı, cinsellikten zevk almayı öğrenmiş, hemcinsleriyle dayanışma ağları kurmuş bu kadınlar için feminizm, eylem-gösteri dışında, gündelik hayatlarının anahtarı olmuştur".***[426]

Selek'in bu saptaması çok önemlidir. Çünkü Avrupa'da 1968 "Kadın hareketinden" sonra geldiği noktayı vurgulamaktadır. Bir bakıma kadınlar feminist anlayışı tekil biçimde özümsemiş olmalarına karşın, tüm toplumun, toplumsal cinsiyet açısından feminist değerlerle değişmesinin önünü kapamış olmaktadırlar.

Selek," toplumsal cinsiyetin" baş çelişki olduğu konusunda şu sözlerle çizer: "Toplumsal cinsiyet ilişkileri sınıfsal, etnik, militer ilişkilerin, insan-doğa ilişkisinin yanı başında bulunuyor, onlarla kesişiyor, onları karmaşıklaştırıyor, hatta bazen onlara üstün geliyor".

Kendi feminizminin ipuçlarını veriyor:

> *"Bence, cinsiyetçiliğin keşfi bir kadının tüm hayatını alt üst edebilir. 'Özel olan politiktir!' demek ve bunun politikasını yapmak tüm toplumsal yaşamı tepetaklak etmiyor mu? Bedenin, cinselliğin, ailenin, dilin, gündelik varoluşun yapı sökümüne uğraması nasıl bir devrim yaratıyor! Toplumsal cinsiyetle ilgili iktidar ilişkilerinin rastlantısal ve arızi değil, sistematik olduğunu gördüğünüzde, buna göre politika yaptığınızda ne kadar çok şeyi sarsıyorsunuz… Ama bu alt üst oluşun kapsamı ve sürekliliği, feminist teorinin bu dünyadaki özgürlük arayışlarından ve sorgulamalarından ne kadar beslenerek kendini yenilediğiyle alakalıdır".*

Ekliyor;

> *"öznenin siyasi inşasının taşıdığı dışlama potansiyellerine, modern iktidarın kurguladığı özne kavramının ve temelci kurgu-*

[426] https://www.pinarselek.com/public/page_item.aspx?id=658

larının sorunlarına, kadınlar teriminin ortak bir kimliği ifade edip etmediğine, kadınlığın homojen-değişmeyen bir kategori sayılmasının- kadınlar kategorisini istikrarlı bir özne olarak inşa etmenin sorunlarına ilişkin tartışmalara tanık olduk. Evrensel ataerki kavramının somut kültürel bağlamlardaki toplumsal cinsiyet kaynaklı ezilmeyi izah edip etmediğini, ezilme çeşitleri arasında dikey ya da yatay ilişki kurma biçimlerinin politik sonuçlarını, feminizmlerin birbirine ne söyleyebileceğini tartıştık. Feminizmin yeni tanımlarıyla karşılaştık. Cinsiyetçiliğin sorunsallaştırılmasının, farklı toplumsal ve entelektüel zeminlerde kazandığı farklı ufuk ve derinlikleri izleyebildik".

H- Butler, Normların Dayatması

Butler'e göre "toplumsal cinsiyet farklı tarihsel bağlamlarda kesin ve tutarlı biçimde kurulmuş olmayıp, söylemsel olarak kurulmuş ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlik halleriyle kesişir. Sonuç olarak "toplumsal cinsiyetin her zaman içinde üretilip, süregeldiği siyasi ve kültürel anlamda kesişme noktalarından ayırarak değerlendirmek imkânsızdır" .[427] "Queer" bağlamında konuyu değerlendirdiğinde "heteroseksüel çerçevede "kadın, kadın işlevi gördüğü ölçüde kadındır ve kişinin bu çerçeveyi sorgulaması, toplumsal cinsiyete " hangi kategoriye girdiği duygusunu zayıflattığını, post- yapısal kuramın bu ölçüde kültürlerin buluştuğu mekân olduğunu söyler. [428] Butler, "dişi" ve "kadın" kavramının istikrarlı olmadığını, ikisinin de "ilişkisel" boyutta anlam kazandığını savunur.

Toplumsal cinsiyet kavramının yerinden edilmesiyle siyasette ve adalet sisteminde yeni çıkışlara neden olabileceği konusunda Butler'in görüşlerine yer verelim:

"Kadınlar kategorisinin" feminist bir soykütüğü çıkarılmalıdır:[429] "Toplumsal cinsiyetin inşa edilmişliğini, cinsiyetten tümüyle

[427] Butler, s. 46

[428] Butler, s.15, s.16 da verdiği örnekle, çocuk sahibi olan bazı butch lezbiyenlerin "baba" diğerlerinin "anne "olmasının nedenini sorar. Ayrca bkz. s 13.

[429] Butler, s. 49- 52. Ayrıca bkz. s.189 v.s.

bağımsız bir şey olarak kuramsallaştırdığımızda, toplumsal cinsiyetin kendisi yüzer-geçer bir yapıntı olacaktır. Böylece beden, ayırımsız eril ya da dişil bedeni imleyebilecektir. Cinsiyet aslında baştan beri toplumsal cinsiyettir ve siyasi ve toplumsal çıkarlarla üretilmiştir ve aralarında bir ayırım yoktur. Bölünmenin kaynağı "cinsel üremenin toplumsal örgütlenmesidir".Toplumsal cinsiyetin mekanizması üremedir.[430]

Düzen normlar aracılığı ile normalleştirilince, bu normların dışına çıkmak yeterli olmaz. Çünkü yine normlar dışarda kalanı da tanımlar. Butler, Faucault'a gönderme yaparak 'bir düzenlemeye tabi olmak ayni zamanda onun tarafından özneleştirmektir', görüşünden hareket ederek, bu özneye 'farklılaşma' olanağı sunar. Ona göre özne iki ayrı yol izleyebilir.[431]

'İlki her öznenin diğer bütün özne oluşumlarını 'ben olmayanlardan müteşekkil birçokluk olarak dışlamak suretiyle ayrık bir özne haline gelmesidir. İkincisi özne kendiliğin insan özne normunun şart koştuğu münferit tasarımlara tekabül etmeyen bütün boyutlarımdan kurtulduğu bir abjeksion süreci[432] sonucunda tezahür eder'

Öznenin oluşumundaki şiddetin şiddetsizliğe dönüşmesi ancak bir başkasına karşı davranışta ortaya çıkar. Kendi hiddet ve agresyonu [433] karşısında ya toplum ve mekanizmalarla oluş-

---

[430] Witting'e göre "cinsiyetin kendisi toplumsal cinsiyettir,'cinsiyet' bedenin siyasi ve kültürel yorumudur" bkz. Butler, s. 192-193

[431] Butler, Savaş, s.130.

[432] Kristeva 2004, s. 23,Korkunun Güç- leri isimli kitabında kadının baskı ve toplum içinde uğradığı ayrımcılı- ğı açıklamak için "abjection" (iğrençlik) kavramından yararlanır. "Abjection" kavramı öznenin kendi sınırlarını tehdit eden şeyleri dışlamasına tekabül eder (Durudoğan 2012, s.65). 54 < ilef dergisi İğrenme, özneyi, onu tehdit eden şeyden ayırsa bile, bunu radikal bir şekilde yapmaz; tam tersine onun sürekli tehdit altında olduğunu itiraf eder. Ama aynı zamanda iğrenme, bizzat bir yargı, duygu, mahkûm etme, sevgi gösterisi, göstergeler ve itkiler karışımı olduğu için de muğlâktır, bkz. http://ilef.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/id_1_3_3.pdf Gülten Aslantürk ve Hasan Turgut

[433] **Agresyon:** Engellenme süreçleri sonunda kişide açığa çıkan saldırgan davranma eğilimidir. İstediği hedefe ulaşması engellenen kişinin ya da grubun kendini engellenmiş hissetmesi sonunda ortaya çıkan kızgınlık ve öfke durumudur. Bkz. http://www.avasirinozgun.com/psikiyatrist/agresyon-ne-demektir

muş egemen özne gibi davranacak karşısındaki 'sen' i kaybedecek, ya da şiddete karşı gelecek kendisinden vazgeçecektir. Burada Butler, ''kişinin kendi mücadelesi' ya da 'bir başkasının' aşikâr mücadelesi değil, 'biz' in temelindeki açılma birbirimize tutkuyla bağlanmamızı sağlayan koşul söz konusudur' der ve sayar; hiddetle, arzuyla, cinai duygularla ve sevgiyle".

Butler' böylece "kurulan dünyanın yalanını anlamamıza yardımcı olmaktadır:

Butler'in metin içinde vurguladığım alıntılarını, kendi algıladığım biçimde sıralayacağım: Butler, insanın önce kendisine bakmasını önerir: "'Ben' kavramı toplumsal normların eyleme dökülüşü esnasında ve kurucu toplumsal bağlarla ilişki içinde biçimleniyorsa, bireyselliğin biçimi de bir toplumsal belirlenimdir". Bir başka ifadeyle şu sorunun altını çizer. Nasıl birey olunur? İktidarın disiplin ve denetim modellerinin uygulanması ile iktidarın istediği birey oluruz. Toplum düzenini böyle kurar. 'Norm' sözcüğünü özellikle açar: 'Norm, anlaşılabilirliğe hükmeder, belli başlı bazı pratiklerin ve eylemlerin ayırdedilip tanınabilmesine izin verir. Böylece toplumsal olana okunabilir hatlar dayatır ve toplumsal alanda neyin görünür olacağının ve neyin görünmeyeceğinin parametrelerini tanımlar. Kurumsallaşmayı sağlar. Ancak Butleri'in deyişiyle "yapanın yapılan içinde ve yapılan aracılığı ile değişken biçimde inşası mümkündür". Toplumun durumunu ciddi, komik eleştirilere açarak, yerinden edebiliriz. Demek ki, toplumsal yapılanmaya karşı direnç göstermekle, insan ve toplum değişebilir ve yeni bir düzen kurulabilir".

I- Gilligan, Kadınların Farklı Sesi

Gilligan, toplumsal cinsiyet nedeniyle kadınların sessiz kalmaması gereğine işaret eder: "Seslerini sınırlandıran kadınların çoğu, bilerek, bilmeyerek erkek sesinin egemen olduğu ve temelleri kadınlardan kopuk biçimde tesis edilmiş bir yaşam düzenini devam ettirmektedir. Erkekler kadınları dışarda tutarken, kadınlar dışarda bırakmamaktadır. Psikolojik açıdan

içsel bölünmeler yaşamaktadırlar. Bir sese sahip olmak, insan olmaktır. Söyleyecek bir şeyi olması ise, kişi olmak demektir. Fakat konuşma; dinlemeye ve işitilmeye bağlıdır; yani o yoğun bir ilişkisel eylemdir. Farklılıklara; ilişki ve hakikati anlama çabasıyla erişilir. Kadının sesinin işitilmesi ataerkil düzene karşı başkaldırıdır.

Baskın toplumsal düzeni sürekli kılmak, bir anlamda politik olanı psikolojik hale getirir. İlişkilerde içsel bölünmeye direnme politik bir eyleme dönüşür".

İ-Özkazanç, Eril Sistemin Nitelik Taşı

Özkazanç, toplumsal cinsiyet kavramının, "cinsiyet ayırımcı eril sistemin işleyişini daha bütünsel olarak algılamamızı sağlayan radikal ve eleştirel bir nitelik taşı" olduğunu söyler Ayrıca ekler; aile, cinsellik ile ilgili metaforlar, ister birlik, bütünleşme, uyum; ister tahakküm ve kontrol olsun farklı biçimlerde siyasi ilişkileri düşünmek için başlıca yol olmuştur".[434]

Ona göre 1970'li yılların feminizmi ile bugünün feminizmi arasında ayırım önemlidir. Freud ve psikanalizm ile feminizm arasında birlik değil, "düşmanla yatmak" gibi algılanırdı. [435] Sonraları "fallus merkezli güçlü bir yasanın" varlığı tartışmaları feminist gündemin asıl konusu oldu. Bu noktada psikanalizin ortaya koyduğu benlik/ öznellik yapısı ile şiddetle ilgili kavramlar, iktidar düzeni ataerkillik ile nasıl bir ilişki olduğu noktasında genişledi.

Bu konunun toplumsal cinsiyet ile bağlantısına girerek; "baba ile girilen otorite mücadelesinin sonunda baba-zorba olarak kaybetse de simgesel olarak savaşı kazandığını "söyler. Ve "baba, simgesel otorite, meşru otorite ve yasayı temsil eden güç haline dönüşür.

[434] Özkazanç, Alev, Feminizm ve Quer Kuram, dipnot yayınları, Ankara, 2015, s.111-114

[435] Özkazanç, Psikanaliz, Feminizm, s. 54-56

J-Bora, Kadınlar mı?

Bora, "toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetin son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu, bu karmaşık ilişkilerin basitçe (ne olduklarının bilindiği varsayılan) biyolojik cinsiyetlerin referans çerçevesi olarak kullanılarak, anlaşılmasının mümkün olmadığını "ifade eder.[436]

Feminizmin, Ona öğrettiklerinden çıkardığı payı şöyle anlatır:[437]

"Kendi kadınlığımı ve buradan başlayarak kadınlık adını sevmekti… Bir başka şey daha öğrendim feminizmden; bütün adlar gibi, kadınlığın da iktidar tarafından verildiğini öğrendim, en 'doğal' en 'değişmez' adı cinsiyet adını, öylece kabul etmenin var olan eşitsizlikleri iktidar ilişkisini sürdürmekte nasıl işlevsel olduğunu. Yaşadığım gerçekliği 'gerçek' olarak kabul etmenin başka bir gerçeklik kurarken nasıl ayağıma dolandığını, bu gerçekliğin hayallerimi ve nasıl kendine bağımlı kıldığını".

Birikim Dergisindeki yazısından sürdürelim kalanını;" 'biz kadınlar' diye başlayan feminist bildirge, bu vurgunun cisimleşmiş haliydi. Feministlerin tanımladığı ortaklık, ezilmeden kaynaklanan 'negatif bir ortaklık' idi. Birbirimizden farklı olabiliriz ama hepimiz eziliyoruz, demekti. Bu ortaklıktan söz ederken ezilme noktalarının ' beden, emek, kimlik' diye ayrıştırılması ise, farklılıkların farkında olunduğunun işaretiydi. Hem feministler arasındaki farklılıkların, hem de kadınlar arasındakilerin".

Bora' ın toplumsal cinsiyet sözünün muğlaklığına girmeden, konuyu net ortaya koymasını, çok sevdim.

---

436 Bora, Aksu, Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları, İst. 2005, s. 22

437 Bora, Aksu, Feminizm, Kendi Arasında, Ayizi Yayınları, Ankara, 2011, s. 38. Ayrıca, Birikim Dergisi http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4765/feminizm-sinirlar-ve-ihlal-imkani#.WiJU9fll-qY

K- M.Dimen/Goldner, Haraway, Cyborg

Onlar toplumsal cinsiyet kavramının geleceğini de açıkladılar. Bu varlık toplumsal cinsiyet sınırlarını da aşan normlara direnen olası bir kimlik olarak tanımlandı.[438]

Haraway' da ayni görüştedir. Konuyu sosyalizm ve materyalizme inanan feminizm açısından bir ironik siyasal mit kurma çabası ile siborg' a işaret eder. Ona göre.

"Yirminci yüzyılın sonlarına, bizim çağımıza, bu mitik çağa geldiğimizde, hepimizin bir kamera (Ağzından ateş püsküren mitolojik canavar); makine ile organizmanın teorik bir zeminde ifade edilen ve fabrikasyon misali uydurulmuş birer melez olduğumuzu vurgulamak gerekir; kısacası, hepimiz siborguz. Bu siborg bizim ontolojimizdir; bizim siyasetimizi o şekillendirir. … 'Batı'nın bilim ve siyaset geleneklerinde (ırkçı, erkek-egemen kapitalizm geleneği, ilerleme geleneği, doğayı kültür ürünleri kaynağı olarak sahiplenme geleneği, benliğin başka benliklerin yansımalarından yeniden üretilmesi geleneği) organizma ile makine arasındaki ilişki, hep bir sınır muharebesi şeklinde cereyan etmiştir. Bu türdeki bir sınır muharebesinin paylaşılamayan toprakları da üretim, üreme ve tahayyüldür. Benim argümanım, sınırların karışmasını sevinçle karşılamakta ve bu sınırların oluşturulmasında sorumluluk üstlenmektir". [439]

7- Toplumsal Cinsiyet ve Quer Toplum

Feminizmin neden "kadınlar" üzerinden toplumsal haksızlıklara direnmektedir? Bütün olarak baktığımızda toplumda kişilere "özel olan her şeyin" politika tarafından önceden belirlendiği ortaya çıkmaktadır.

Sorun, şekillenen beden ile ruhun bir arada olup olmadığı noktasında belirir. Butler burada "toplumsal cinsiyet kimliği-

438 Güler, Feminizm, s.186

439 Bkz. Haraway, s. 1,4, Siborg, sözlükte "biyolojik ve yapay kısımları olan varlıklara verilen isimdir. Sibernetik organizma kısaltılmasıdır. Kurgusallığın ötesinde toplumsal gerçekliğe ait bir yaratıktır.

nin siyasal ve söylemsel kökeni yerinden edilip, psikolojik bir nüveye dayandırıldığında, toplumsal cinsiyetli öznenin siyasi kuruluşuna ve sahip olduğu cinsiyetli öznenin veya hakiki kimliğin ifade edilemez içselliği hakkındaki kurgusal fikirlere dair analizin engelleneceğini' açıklar.[440]

Böylece normal durum normallikten çıkar. Günümüzde normal nedir, sorusu quer toplum kavramı altında tartışılmaktadır.

Butler'ın geliştirdiği performatif toplumsal cinsiyet kavramı kapsamında, kadınlık ve erkeklik olmak üzere yalnızca iki farklı toplumsal cinsiyet olmadığını, belli kalıplara sığdırılamayacak birçok toplumsal cinsiyetle karşılaştığımızı öne sürerek heteronormativiteyi reddeder ve normları sürekli olarak saptırmayı önerir.[441] Şöyle açıklar, "kimlik kategorileri beni her zaman rahatsız eden bir çerçeve olmuştur; ben kimlik kategorilerini değişmez ayak bağları sayar ve onları ortaya çıkması kaçınılmaz dert yuvaları olarak kavrar, hatta öyle lanse ederim. Bu bağlamda "queer"in kendisi yeni bir norm, yeni bir kimlik değil, tam aksine akışkan ve belirsiz bir kimlik(sizlik) halidir ".[442]

Bu açıdan Butler, o güne dek toplumsal cinsiyet alanındaki argümanlarını kadın-erkek ikiliği üzerinden kurmuş olan feminist düşünceyi de eleştirir. [443] Çünkü hak mücadelesini bu düalist söylemle yürütmek, feminizmin diğer cinsiyet kimliklerini dışarıda bırakmasına neden olacağı gibi, ataerkinin yaptığını bir başka yoldan yapacağına inanır: "Çerçevelenmiş bir

---

[440] Butler, s. 225 v.s.Konuyu, E. Newton'a gönderme ile drag (görünüm yanılsaması) diyen çifre ters yüz etme ile değerlendirir.

[441] Sever, Metin için bkz. http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6599/queer-teori-ekseninde-lgbti-hareketi-ve-feminizm#.WZGaIflJbZY

[442] Sever, Butler' e yönlendirir, bkz. Butler, ***Taklit ve 'Toplumsal Cinsiyet'e Karşı Durma***, s. 5

[443] Butler, s. 12 ve s. 233' de "kategorilerin kökten istikrarsız olması, feminist siyasi kuramın temelindeki kısıtlamaları tartışmaya açar veyalnızca toplumsal cinsiyetlerin ve bedenlerin değil, siyasetin kendisinin de farklı bazı biçimlerini mümkün kılar".

'kadın' tanımı, kadınlığı sınırlar. Queer teorinin önerdiği, yalnızca LGBTİ'ler için değil, straight olanlar için de kalıplaşmış kimlikler kullanılmama" sıdır.[444]

Butler; "cins, cinsiyet ve cinselliğin kategorilerinin tutarlığının kültürel anlamda zaman içerisinde stilize hareketlerin tekrarı süresince yapılanır. Bu stilize vücut hareketleri, tekrarı esnasında gerekli ontolojik çekirdek cinsiyetin görüntüsünü oluşturur".[445] Butler, bu nedenle cins ve cinsellik ekseninde cinsiyeti performansa bağlı olarak kuramlaştırır. Buna ' akıcı kimlik adını verir. 1990'larda ortaya çıkan yeni beden kuramları düzen dönüşümüne olanak sağlar.[446]

Butler'e göre, "ne cinsiyet doğaldır ne de kadının cinsiyetli bedeni, bunları da toplumsal cinsiyet gibi gündelik doğal olarak icra ederiz, aynen gündelik yaşamda kadınların dişiliği ve erkeklerin erilliği icra etmesi gibi ya da bazı aykırı bireylerin farklı bir performansla normları kırması gibi. Performans, alışkanlık gibi ne sabit ve değiştirilemez bir doğa, ne de bireyin kendiliğinden otonomisini varsayar. Bu ikisinin ortasında durur. Performans işbirliği ve iletişime dayalı bir tür ortak hareket etme halidir. Cinsiyetin de diğer toplumsal bedenler gibi gündelik performanslarla üretildiğini kavramanın siyasal anlamı, farklı bir performans sergilememizin mevcut toplumsal bedenden kurtulup, yeni toplumsal biçimler oluşturmamızın mümkün olduğudur. Amacı kimlik mantığının yok edilmesidir".

Ayni sonuca, dilsel yeti ile yapılan performansla da erişilebilir; problem çözme, enformasyon sunma, ilişki yaratma, fikir üretme gibi…[447]

---

444 Sever, Merin için bkz. WYtYIflJbZYBizim gibi ergenlik ve gençlik yılları AKP iktidarının hayat tarzlarına müdahale eden, tektipleştirici politikalarıyla geçen bir nesle queer teorinin çoğulculuğu cazip bir düşünsel zemin sunduğu gibi, sürekli ikili karşıtlıklar üzerinden yürüyen –Kemalist/Cemaatçi, laik/Şeriatçı, örtülü kadın/açık kadın vs. – ülke siyasetine bu iki taraftan birine dahil olmadan, kendi yolumuzu açarak performatif bir siyaset yürütme alternatifi getiriyordu. http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6599/queer-teori-ekseninde-lgbti-hareketi-ve-feminizm#.

445 Butler, Juridh, Vikipedia.org/wiki

446 Hardt/Negri s. 218-219

447 Hardt/Negri s. 220

Özkazanç farklı sözcüklerin tarihselliğine değinir:

"Jagose' e gönderme ile 19. Yüzyıl sonunda belirlenen 'homoseksüel'in 1970' ler deki 'gay' ve (lezbiyen) adlandırması izlemiştir. 1990' lar sonra gay teriminin yerini artık quer' in almaya başladığını, Üçünün farklı olduğunu, ayni nesnenin zaman içinde değişen isimleri değil, bizzat işaret ettiklerini kuran ve dönüştüren farklı söylemsel kuruluşlar olarak analiz edilmesini" önerir.[448]

Bu noktaya vurgu yaptıktan sonra, "bu kimliklere aralarındaki farklılığa rağmen heteronormative karşısında benzer olarak dışlanan cinsel azınlıklar" denebileceğini" "çok değişik biçimlerini çokaşklılık,-çokeşlilik pratikleri, grup seks, para karşılığı seks, porno bağımlılığı, cinsel sapıklık gibi nicelerini sıralar, özelliklerinin altını hepsinin rızaya dayalı ilişkiler olarak çizer".[449]

Aslında varmak istediği nokta; feminizm ile bağlamını kurmaktır.

Ona göre; "nasıl ki, toplumsal cinsiyet kavramı yoluyla tüm bir toplumsallığı yeniden değerlendirmeye kalkıştıysa ve nasıl ki cinsiyetin, toplumsallığın bir ürünü olduğunu gösterme zaruretinin yolu, kaçınılmaz biçimde toplumsallığın bütün alanlarındaki işleyiş biçiminin deşifresine uzandıysa, şimdi de queer düşünürler, heteronormative ve cinsellik kavramı aracılığıyla bu analizi derinleştirmeye girişiyorlar. Asıl soru 'cinsellik, toplumsallık ve iktidar arasındaki ilişki nedir".[450]

Bana göre diyerek şu eklemeyi yapıyor; "tikel ve evrensel arasındaki hegenomik ilişkiye dair bu özbilincin adıymış gibi görülüyor… Yeni bir politik öznellik arayışı".[451]

---

448 Özkazanç, s.92
449 Özkazanç, s.102
450 Özkazanç, s.104
451 Özkazanç, s.109

Akgül, 2010 yılında Türkiye'ye gelen Butler, üzerinden, Özkazanç' la görüşmesinde; aşağıdaki sözlerin altını çizer: [452] "Queer siyasetin sağladığı ortak zemin üstünde feminizmle LGBTİ aktivizminin işbirliğinin yararlı olduğu kadar gerekli olduğunu da söyler. Heteronormativite sadece LGBTİ'lerin zararına işlemez, onu devirmek de tek bir hareketin savaşımından ziyade ortak bir aksiyon gerektirir: "… Queer politikadan anlamamız gereken en temel şey, LGBT bireylere dönük nefret ve şiddetle, sadece onlara odaklanan ve onların hayatta kalmalarına vurgu yapan bir perspektifle mücadele edilemez."

8- Toplumsal Cinsiyet ve Kesişimsellik

Bora' nın bir başka karşı çıkışı yine sözcüklerin karmaşık yapısına dayanır:

"Kesişimsellik yeni bir kavram değil ama görebildiğim kadarıyla son on yılda feminist düşünce ufkumuzun parlayan yıldızı haline geldi" diyerek, konuyu açar. Bu kavramın "sınıfsal ve ırksal tahakküm ile cinsel tahakkümün nasıl içiçe geçtiğini ortaya koyduğunu ve toplumsal" sözcüğü içinde, kendiliğinden kesişimsellik olduğunu ileri sürer. Ayrıca, bu kavramın (kesişimselliğin) kullanılma biçimi, sosyolojiyle politikaya bir ve aynı şeymiş muamelesi yapıldığı izlenimi uyandırmasını ciddi bir sakınca olarak görür.[453]

Bora' ya göre:

"Kadın olmak yahut işçi olmak yahut eşcinsel olmak ne zaman politik anlam kazanır? "Kendinde kadın" olmak ile "kendi için kadın" olmak arasındaki mesafe nelerden oluşur? Feminist hareketten bahsederken hızlıca "kadınlar" deyivermek neden kötüdür? Benim için bu sorular birbiriyle ilişkili. Çünkü feminizmin öznesi kadınlar değil, feministlerdir. Ne kadar ezilirse ezilsin, en berbat tahakkümlerin kavşağında

[452] http://www.viraverita.org/roportajlar/alev-ozkazanc-ile-judith-butler-ve-queer-uzerine-bir-soylesi-cigdem-akgul

[453] Bkz. Bora, Aksu, http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8225/kesisimsellik#.WbbgwHZJbZZ

yaşasın, bedeninde bütün bunlar kesişsin, bir kadının "kendi için kadın" olması, yani feminist olması, onu politik özne yapar. Sosyolojiye politika muamelesi yapmak, işte o "kendinde" ile "kendi için" arasındaki mesafeyi hiçleştirir".

Bir başka eleştiri psikolojinin eril yapısı içinde söz konusudur. Cinsel Şiddetle Mücadele Derneğinin çıkardığı Dijital dergide Williams' bu konuyu ele almaktadır: [454]

"Özellikle üçüncü dalga feminist hareket psikoloji alanının eril yapısının yanında kesişimsellik kavramını gündeme getirip tek bir "kadınlık" kategorisinin mümkün olamayacağını vurgulayarak psikolojinin eril yapısı yanında batılı, beyaz ve pozitivist yapısına da eleştiri getirmişlerdir. Feminist psikoterapistler; geleneksel psikoterapi yöntemlerinin toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılık noktasını açıklamada yetersiz kaldığını, bu yaklaşımların feminist yöntem ile beraber düşünülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Terapinin etkili olabilmesi için sosyokültürel ve politik bağlam da analiz edilmeli ve kişilerin yaşadığı ruhsal problemleri de yalnızca kişisel olarak değil bu politik bağ- lam içinde ele alınmalıdır. Bir başka önemli faktör ise sosyal değişim ve örgütlülük içerisinde olmaktır. Bütün olayların analizi kişisel olmaktan çok bağlamsaldır ve bu da kişisel ve politik arasında bağlantıyı kurmayı gerektirir. Bu nedenle terapi(sağaltım) sürecindeki bütün inanç ve değerler de toplumsal cinsiyet, güç ilişkileri, kültürel normlar ve baskı ilişkileri açısından değerlendirilmelidir. Feminist terapi sosyopolitik bir hareketin sonucu gelişen tek psikoterapi yaklaşımdır. Ayrıca feminist terapi hem toplumsal hem de kişisel değişime odaklanır".

Kesişimselliğe, feminist modeli yenilemek olarak bakmak ve tipolojik yaklaşımlarla bütünleştirmek düşüncesini ileri sürenler de vardır.[455]

---

[454] Bkz, Elizabeth Friar Williams, Feminist Terapi yanlızca bir teknik değil, ayni zamanda bireysel ve toplumsal değişim teorisini içeren bireysel ve toplumdal bir devrimdir yazısı için, bkz. http://cinselsiddetlemucadele.org/wp-content/uploads/2017/08/Dergi-Digital.pdf,

[455] Yarar, Betül,"Yakın İlişki İçinde Şiddet" i Feminist Bakışla Yeniden Düşünmek, s. 35 v.s

9- Toplumsal Cinsiyet ve Kuantum Kuramı

Hawking, "Zamanın Kısa Tarihi" adlı eserinde, Einstein' ın "Görelilik Kuramı ile "Kuantum kuramı" ile birleştirir.[456] Ona göre; sadece evreni gittikçe daha doğru açıklayan, ama asla kesin olmayan sonsuz kuramlar dizisi var, bir kuram yok; belli bir boyutun ötesinde önceden kestirilemeyen olaylar, rasgele ve keyfi olarak gerçekleşiyor. Öyleki, "periyotları olmayan bir tür düzen olan **kaos** ve bağımsız ögelerin kendiliğinden bir öz örgütlenme oluşturmak üzere birbirlerini etkiledikleri **karmaşıklık kuramları** bilimde kontrol ve kesinlik kavramlarını ortadan kaldırdı. Bu kuramlar iç bağlantı, bütünselcilik, kaostan düzen oluşması kavramları ile özerk, kendini yöneten bir doğa fikrine dayanan Postmodern bir devrim vaat eder".[457]

Bedenimiz bir bilgisayar sistemi ile çalışmaktadır. Ortalama 100 trilyon mikro fabrika birlikte işler ve sistem bütünlüğü kurarak kendilerine göre makro boyutta bir makine oluşturur.[458] Yazılımı yapan ana motor beyindir. Her bir hücremizin birbirine bağlı olması gibi hepimiz birbirimize de görünmez yollardan bağlıyız. Bugün kuantum fiziği de atom altı düzeyde bu etkileşimi ispatlamıştır. Nasıl ki uzay gemilerinde bulunan alt uzay sistemi, iletişim ağı için kullanılıyor ise bizlerde de mevcut olan bir alt uzay iletişim ağı bulunur. Bilinçaltı dediğimiz bu sistem ile birbirimizle iletişim kurar, atom altı düzeyde birbirimizi etkileyerek atom düzeyinde bunu yaşama aktarırız. Evrenin bilgisi ile iletişim kurmak yani her bir atomda kodlanmış olan bilgilere ulaşmak, onları hatırlamak bu 2 milyar nöronu ateşleyerek gerçekleşir. Bilinçaltı denilen evrenin bilinci ile iletişim kurarak tüm mekânlara, tüm zamanlara yolculuklar yapılarak ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşılır. İnsanların birbirine bağlı olduğu kuantum ağ sistemi ile düşüncelerimiz dalga dalga topluma yayılır. Kuantum kuramı kapsamında gerek kendimizi gerekse toplumu değiştirme gücüne sahip olabiliriz.

---

456 http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/entellektuel_genc/StephenHawking-ZamaninDahaKisaTarihi.pdf

457 http://blog.kavrakoglu.com/tag/stephen-hawking/

458 https://gaiadergi.com/insan-bedeninden-uzay-gemisine/

Bu açıklamalar feminizm konusundaki görüşleri de etkiler. Sellberg/ Hinton, "Feminist Kuantum Düşüncelerinin Olasılığı" adlı eserlerinde, kuantum kuramının "bilgi üretiminin standart metriklerini değiştirdiğini" ve "nesne odaklı feminizmden" "yeni materyalist Feminizme" geçildiğini açıklarlar.[459]

Feminist kadınların çalışmalarında da, bilgi kuramlarındaki yanlışları ele alınmaktadır:[460]

Bettina Pfeiderer' göre nöroloji bilimi genellemelere dayanır, beynin çalışmasında kadın ve erkek beyinlerinin dili farklı şekilde kullandığı, kadınların belirli işlerde dada az enerji harcadığı, dişiliğin kadının özü değil, yalnızca düşünme biçimi olduğunu söylemez.

Felsefe, hukuk, politika uzmanı Petra Gehring' ise "erkeğe sabitlenen erkek özne' görüşüne karşı çıkarak, insanlarla ilişkiye dayanan yapılanmayı savunur ve "bir birey yalnızca kadının hikâyesine sahipse, kadın olur" diyerek, öznelerarası farklılığa işaret eder.

Pieper, klasik felsefenin iki kutuplu mantık üzerine kurulduğunu, bu mantığın her zaman karşıt kutupların (çiftlerin)birinin yararına diğerini dışladığını, yok ettiğine işaret eder. Buna karşı çıkarak deleuze' in ileri sürdüğü 'Rihizom' modeliyle, dikey kök yerine, sap kökü temel alır. Buna göre dallar öür taraf geçerek yayılır, bütünsellik taşımaz, farklılıklarla çeşitlenir. Sonuç olarak hiçbir fizikçi, pozitif elektriğin, negatif elektrikten daha üstün olduğun sonucuna varamaz. Feminist etiğin önemine, kadınların farklı düşünerek, farklı düşünceleri olduğu yönünde değerlendirilmesini benimsenir.

Derginin editörü, cinsiyet üzerine tartışmaların öznellik ve farklılık sorununa bağlandığını, ancak öznelliğin konusunun,

---

459 http://www.rhizomes.net/issue30/intro.html, bkz, Karin Sellberg & Peta Hinton

460 Reusch, Siegfried, Denken Frauen Anders, Journal Für Philosophie, der blaue reiter, 33, s. 4-5

sen-ben ilişkisi değil, diyalog olduğunu, farklılıklar ve ilişkisel olmanın, olanak ve şans yakalamak nedeniyle değil, tam tersi zorunluluk olduğunu kaydeder. Bütünlüğün sessizliği yerine çeşitliliğin sesini ve dünyanın değişimini önerir.

10-Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk

Toplumsal cinsiyet açısından kadınlar "yoksulların yoksulu" olarak nitelendirilir. Karşı karşıya kaldığı sosyal eşitsizlikler ve yoksunluklar kadınları en aşağı düzeye indirger. Ev içinde, ev dışında olsun çifte sömürülürler.

Alptekin, bu konuda ataerkil yapının risklerine işaret eder:

"Kadının yoksul olmasının temel nedeni olarak toplumsal cinsiyetin gösterilmesinin yanı sıra yoksulluğu önleme politikalarında ve yoksullukla mücadele stratejilerinde öncü faktör olarak ele alınmaktadır. İşsizlik, kötü istihdam koşulları, eğitimin yetersizliği, mal ve gelirin eşitsiz dağılımı, hane içi ve dışında gücün paylaşımındaki adaletsizlikleri "başlıca nedenler olarak sayar.[461]

1995 yılında Pekin' de yapılan Dördüncü Dünya Kadın Konferansında, kadın yoksulluğunun bir dünya sorunu olduğu, tıpkı toplumsal cinsiyetin dünya sorunu olmasına paralel bir anlayışla dile getirilmiştir. Alınan kararların "inançlar bölümünden" alıntılayalım:

"Sürekli ekonomik büyüme, sosyal kalkınma, çevresel koruma ve sosyal adalete dayalı olarak yoksulluğun yok edilmesi, kadınların ekonomik ve sosyal kalkınmaya dahil edilmesini, eşit fırsatları, insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştiricileri ve yararlanıcıları olarak kadınların ve erkeklerin tam ve eşit katılımını gerektirmektedir."

---

[461] Alptekin, Duygu, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları, Yoksulluk ve Kadın, Topçuoğlu, Abdullah/Aksan, Gamze/tekin, Duygu, Ayrıntı Yayınları, İst. 2014, s.16

Ne var ki, bu güne kadar değişen hiçbir şey yoktur ve kadınların yoksulluğu giderek küresel boyutlarda artmaktadır. Dünya ölçeğinde konulan tanı artık "kadınlığın yoksullaşması" na evrilmiştir.

Özbudun Pekin eylem Planında ve neredeyse tüm genellemelerdeki dili çok güzel betimlemektedir:[462]

"Çok şey söylermiş gibi hiçbir şey söylememe sanatı ya da failden hiç söz etmeksizin cinayeti anlatabilme becerisi, kestirmesinde BM' in 'ne şiş yansın ne kebap' kaygısındaki diplomatik dili…"

Bu dil, çözüm önerilerini de kapsar ve "dostlar alışverişte görsün' hesabı ile kadınların yoksulluğu adına hiçbir şeyin değişmediği görülür.

Aile içinde kadının görünmez emeği ile sürdürülen sömürü uluslararası boyutta "kadının proterleşmesi" kavramıyla genişletilir. Yeniden üretim ve bakım işlerinde kamu harcamalarının kısıtlanması, kadın emeğinin çifte kullanımına yol açar. Yurt içinde esnek çalışma getirilmesi ve uluslararası alanda da göçmenlik ve kaçakçılık aracılığı ile kadın emeği kullanıma sokulur.[463]

Feminist gözlemler yoksulluğa farklı yaklaşır. Amatya Sem, yoksulluğun "yapabilirlikle, yapabilirlikten yoksun olmamaya "bağlar.[464] Toplumsal cinsiyetin getirdiği yoksulluk tam bu noktada kadınları zorlar. Onların yapabilirlik gücünü yani insanların kendilerinin işselliklerini, başarma özgürlüğünü kısıtlar. Toplumsal cinsiyet yapımı mekanizmalara karşı direnmek

---

462 Özbudun, Sibel, Bm, Db ve IMF'nin dilinde Kadın Yoksulluğu, Yoksulluk ve Kadın, s. 280

463 Bkz. Özşahin, M.Cüneyt/Uluer, A. Göksel, Ekonomik Küreselleşme ve kadın Yoksulluğu: Bir Yazın Taraması, Yoksulluk ve Kadın, Topçuoğlu, Abdullah/Aksan, Gamze/tekin, Duygu, Ayrıntı Yayınları, İst. 2014, s. 255-267

464 Kardam, Filiz/Yüksel, İlknur, Bir Kadın Yoksulluğu Çalışmasının Ardından İzlenimler, Amargi, Güz, Sayı 6, 2007, s.29-32, Amatya Sem, 1998 yılında Nobel ödüllü alan, Hinditan'lı bir iktisatçıdır.

ve yapılmış özne olarak değil, fail olarak yapabileceklerimize odaklanarak, yoksulluğu aşmak olanağını değerlendirmeliyiz.

Bir başka açıdan baktığımızda yoksulluğun, kadının yoksullaşmasının dünya için büyük bir tehlike olduğunu söyleyebiliriz. Yoksulun hak isteme olanağı yoktur. Avukata, mahkemeye başvurmak paralıdır. Ancak yoksulun sorumluluğu da, sınırı da yoktur.[465]

Mahkeme kararı ile güzel bir örnek verelim:

Antalya'nın gecekondu semtlerinden Sütlüce'de oturan evlere temizliğe giden yoksul bir kadın, çocukları için alış-veriş merkezimden bir paket peynir ve bir çikolata çalar, mahkeme "ihtiyacı kadar" çaldığı için beraatını karar verir. Daha önce baklava çalan çocukların ceza alması, olayına karşı bir tepki oluştuğu görülüyor.

11- Özel Olan Politiktir

Selek'i feminist yapmaya yeten bu deyiş, feminizmin önemli bir buluşudur.[466]*Alt-üst oluşunu ne kadar güzel anlatır:*

"Özel olan politiktir" sözü gerçekten hayatımı değiştirdi. Bu sözle sadece geleneksel politikayı sorgulayıp gündemini genişletmiyorsun, aynı zamanda bir zihniyet sorgulamasına giriyorsun ve felsefeyi, tarihi, bilimi, hukuku, araştırma yöntemlerini, bellek oluşturma biçimlerini, sanatı, imgeleri, yeniden düşünüyorsun. Bu keşif, üniversiteli yıllarımda beni alt üst etti. Önce kendime, ilişkilerime, aşklarıma, sonra savaşa, devlete, toplumsal iktidar mekanizmalarına, politikaya feminist bir pencereden bakarak bir duruş oluşturmaya çalıştım".

Gerçekten, Phillips' in, Elshtain' ten aldığı bir tümce, yerleşik düzenin nasıl başladığını apaçık eder. "Kamusal ve özel arasındaki ayırımlar arızı ya da yüzeysel değildir, bilinen

---

[465] Koyuncuoğlu, Tennur, Yoksulluk Bulaşıcıdır, Amargi, Bahar, Sayı 8, İst. 2008, s.43

[466] https://www.pinarselek.com/public/page_item.aspx?id=658

bütün toplumlarda (belki de en basit olanlar dışında) temel, düzenleyici ilkeler" olmuştur.[467] Açıklamalar şöyle sürer: "Platon ve Aristoteles' te, politikanın kamusal dünyası, hanenin özel dünyasının karşısına konmuştu; hane bu noktada özel üretimin hem de yeniden üretimin alanıydı. Hane gerekliydi ama çok fazla sıradandı ve haklı olarak politikanın talep edeceği akılcılığı, bilgeliği dahası kahramanlığı besleyemezdi.

Aristoteles'e göre bu kadınların politikada yeri olmadığı anlamına geliyordu, çünkü onların doğası onları yalnızca özel alanın düşük erdemlerine uygun kılıyordu. Platon alışılmadık bir şekilde, kadınların en yüksek politik role muhtemelen adaylar olarak görüyordu ama onun Devleti 'de seçkin muhafızların aile yuvalarından, cinsel ya da ailevi bağlantılarından vazgeçmelerini gerektiriyordu.

> *Arendt' ile antik dünyanın ikili ayırımından üçlü ayırıma geçilir Feminizmin, Arentd'ten yararlanarak tarihi, felsefeyi, bilimi, politikayı ve kadınların nasıl dışlandığını anlamaya ve yeniden sorgulamaya başlaması özel alanın niteliğini değiştirir. Kadınların özel alanı ile ailenin politika bağlantısı araştırılır. Aile özel (mahrem) ilişkilerin yaşandığı yerdir. Temelinde özel bir sözleşme, yani "evlilik sözleşmesi" yer alır. Yasal anlatımla evlenmeyle, "evlilik birliği" kurulmuş olur. Bir ölçüde erkekler arasında yapılan "toplum sözleşmesi" "evlilik sözleşmesi" ile pekiştirilir. Evlilik sözleşmeden doğan birliğin her bir köşesi toplum tarafından katı kurallarla belirlendiğinden, bu en özel kişilik sözleşmesi de erkeklerin denetimine girer. Yansıma ile topluma döner.*

Ne var ki, Arendt' kendisi "kişisel olan politik değildir" demektedir

Arendt antik dünyada yalnızca bir ayırım olduğunu belirtiyordu. Polis'in açık kamusal dünyası ile hanenin gizli özel dünya-

[467] Phillips, s. 44

sı. Hane o dönemde hem aile hem de ekonomiydi. Daha sonra hanenin karanlık iç dünyasından koparak kamusal alanın "toplumsal kategorisine" geçilir ve politika, toplumsal alanın beslemesi olur". Böylece toplumsal ve politik alan kamusal sayıldı, kadınlar aileye, haneye özgülenerek kamusal alanın dışında bırakılmış oldu"[468].

O dönemde Aristo ve Platon'un "kadın düşmanlığı" yapıp yapmadığı tartışmalara neden olmuştur. Arendt' ile antik dünyanın ikili ayırımından üçlü ayırıma geçilir Feminizmin, Arentd'ten yararlanarak tarihi, felsefeyi, bilimi, politikayı ve kadınların nasıl dışlandığını anlamaya ve yeniden sorgulamaya başlaması özel alanın niteliğini değiştirir. Kadınların özel alanı ile ailenin politika bağlantısı araştırılır. Aile özel (mahrem) ilişkilerin yaşandığı yerdir. Temelinde özel bir sözleşme, yani "evlilik sözleşmesi" yer alır. Yasal anlatımla evlenmeyle, "evlilik birliği" kurulmuş olur. Bir ölçüde erkekler arasında yapılan "toplum sözleşmesi" "evlilik sözleşmesi" ile pekiştirilir. Evlilik sözleşmeden doğan birliğin her bir köşesi toplum tarafından katı kurallarla belirlendiğinden, bu en özel kişilik sözleşmesi de erkeklerin denetimine girer. Yansıma ile topluma döner.

Ne var ki, Arendt' kendisi "kişisel olan politik değildir" demektedir...[469]

Arendt ' in görüşleri ilginçtir:[470]

"*Özel alan, biyolojik döngüler çerçevesinde doğal olarak neslini sürdürme ve türsel gereksinmeleri giderme gibi zorunlu ve belirli in-*

---

468 Phillips, s. 45, Carole Pateman' ikili ayırım yaparak ev içi yaşamı özel, kamu alanı olan sivil toplumu kadınlara kapamıştır. Sivil toplum, toplum sözleşmesine rıza gösteren erkeklerin alanı olarak yaratılır. Liberalizm, bu anlayışla sivil toplumu ev içi yaşamdan soyutlayarak kurar. Buna karşılık Hannah Arendt, "İnsanlık Durumu" adlı tezinde üçlü alanı savunur ve feministler bu ayırımı temel alır.

469 Toker, Arentd'in yaşamındaki acı deneyimlere göğüs gerebilmek için, bir savaş alanı dünyanın bir yuva olmadığını, yurttaş olmayı anlamak, açıklamak konusunda yoğunlaştığını, "politikayı, düşünmenin bir konusu olarak sunmayıp, kendisi politik bir düşünce ortaya koymuştur" demektedir, bkz, Toker, Politik, s. 94

470 Toker, amargi, s.64-67

sansal etkinlikleri kapsar. Kişi olmak için kendi kendimize kapalı özel varoluşumuzdan çıkmak, kendimizi dışsallaştırmak ve tüm diğer ayrımlarla karşılaşmak durumunda kalırız. Ayrım, farklılık kendi kendimize özdeş olma halinin tesis edeceği bir nitelik değil, farklı bakış açısından kendimizi görebilme ortamında insanlar arası bir dolayımda kurulabilen bir şeydir. O bu alanı insanın kaderi gibi tasarlar. Tıpkı kadın olmak, yahudi olmak gibi. Kişisel olanın politik sayılmasına itiraz ederek, içine doğulan ya da doğal olarak sahip olunan bir kültürün, niteliğin taşıyıcılığını kimlik olarak tanımlamaya da itiraz eder.

Oysa kamu alanı insansal bir nesnelliği oluşturmak üzere eylem ve sözle ancak belirli duruma görünür olmaya, kimlik oluşturmaya, eşitliğe, politik olmaya uygun ortak özgürlük alanıdır. Özgürlük insanın kendisini açığa vurma gücüdür ve başkalarının varlığını gerektirir.

Özel olanı ortak dünyanın ilkesi yapmak politik alanı yok etmek ve baskıyı evrenselleştirmek Politikanın kendisi, adaletin tesisidir".

Erkek egemen düzen aile yaşamını özel saymakla, aile içi haksızlıklara dıştan karışımı engeller ve ailede olup bitenler toplumdan gizlenir. Bu giz alanında da erkeğin sultası geçerlidir. Aile kadının şiddete en açık olduğu ortam olasına karşın, erkekten hesap sorulamayacak kendi öz alanıdır.[471].

Feminizm, kadının bu özel alanını sorgular ve kadının en yakınından başlayarak nasıl baskı altında olduğunu gözlemleyerek, bu özel alanı eleştirilere açar, kamusal alana taşır. Aslında özel alanın kadınlar için ne kurallar açısından ne görsel açıdan özel olan bir yanı yoktur. Bu açılımda kadınların kaybedecek veya

[471] Özel aile yaşamına bir örnek verelim: Nesrin Savaş, profesör kocamdan otuz beş yıl dayak yedim, derken suçlanan koca, özel hayatım, diyebilmekte, üçüncü kişiler ise, niye ikinci çocuğu yaptınız diye, kadını suçlayabilmektedir. "Kadının savunusu katlanma üzerinedir:" Evliliğimizin birinci haftasında sözlü şiddet başladı. Ben tabii.. beni kıskanıyor da o yüzden diye düşündüm …O kadar dayak yedim hiç sağlık raporu almadım. Ben kocamı terk etmedim. Çünkü hasta olduğuna inandı"' Bkz. Sabah Gazetesi 12 Haziran 2006

korunacak özel bir yaşamlarının olmadığı gerçeği ile karşılaşılır. Özel olan baskı uygulayanın gözleriyle görülen alandır.[472]

Mackinnon' a göre, kişisel olanın politik olması; özel yaşamda karşılaşılan olayın, toplumsal düzende yaşananla benzer ya da karşılaştırılabilir anlamına gelmez[473]. Düşüncesini şöyle açıklar:

"Kişisel olanın politik olması, kadınların kadınlar olarak yaşadıkları ayırt edici deneyimlerin (özel, duygusal, içe dönük, özgül, kişileştirilmiş, mahrem) **kişisel olarak tanımlandığı alanda yaşandığı anlamına gelir**; öyle ki kadınların politik durumunu bilmek, onların kişisel hayatlarını, özellikle de cinsel hayatlarını bilmekten geçer. …Kişisel olan politiktir, demek toplumsal cinsiyetin bir iktidar bölüşümü olduğunun, cinsel açıdan nesneleştirilen kadınların **mahrem deneyimleri amacıyla fark edilebileceği ve değiştirilebileceği anlamına gelir**; çünkü toplumsal cinsiyet cins olarak dişiyi tanımlayan ve adeta kadınların yaşamıyla eş anlama gelmiş bir kavramdır".

Mahrem ayni zamanda devletin, kamunun dolaysıyla iktidarın gözetimindedir. Kadının mahremini bilmekle, toplumun nasıl yönetileceğini kurgulamak arasında sıkı bağlar vardır. Bu noktada Mackinnon, kadınları şöyle uyarır:

"Mahrem olayların kadın bakış açısıyla nasıl yaşandığı önemlidir. Kadınlar istemedikleri bir yaşam sürmektedirler ama bunu açığa da vuramazlar. Ailenin saygınlığı ilkesi, çekilen acılardan daha üst değerdir. Bu çarpık durum ancak kadınların dilinden sorunları dinlemek ve onların seslendireceği politikalarla giderilir.

Doğal olarak, atılacak ilk adım kadınların içinde yaşadığı erkek egemen toplumu tam olarak algılaması ve kaçamak yapılacak hiçbir alanın kendilerine bırakılmadığını görmesidir.

İkincisi kadının nesnelleştirilmesi koşullarında cinselliğini dişi veya kadınca sıfatlarla nasıl yaşadığını bilinç yükseltme süreci

[472] Mackinnon s. 221
[473] Mackinnon, s. 142

içinde öğrenmesidir. Kurgulanmış cinsiyet politikasının eleştirisidir bu. Sonunda kurtuluş mücadelesi için toplumsal değişimi gerçekleştirecek biçimde kadınların özneleşmesidir".

Özkaleli, özel olan politiktir, düşüncesinin altında "kadınların yaşadıkları tüm hak ihlallerinin, özel mesele olarak ele alınmasının ve görünmezlik" bulunduğunu söyler.[474] Bir yandan da bu sloganın, ataerkil düzenin sistemsel sorunu olarak hiyerarşik biçimde konuşulmasına itiraz eder. Feminizmin bu yüzden en az lisans düzeyinde insanlara hitap ettiğinden yakınır. Ezilmişlerini farklı biçimde dile getiren(arada yemek tarifi veren) sessiz kadınları susturmak yerine her bir insan deneyiminin" önemine değinir. Konuşabilmenin farklılık yaratacağına işaret eder.

[474] Bkz. Ozkaleli, Umut http://genderandminorities.blogspot.com.tr/2013/03/ozel-olan-politiktir-ne-demektir.html,

BÖLÜM VI
YENİ FELSEFE ARAYIŞLARI

1-Postmodern Kargaşa ve Faillik

Modern sistem içinde insan, gerçekliğini kaybetmiş ve bir görüntü bozuntusundan ibaret kalmıştır. II Dünya savaşı sonrası gelinen noktada rasyonellik, evrenselcilik, özgürlük hedefleri son bulmuştur. Özellikle modernizmin Öznesi, beni sorgulanır olmuştur.

Modern projeler eleştirilmekle kalmamış, yapı sökümüne uğratılmış kökten yeniden değerlendirilmiştir. Postmodern felsefe modernizmin büyük anlatılarına son vermiştir. Postmodern kavramı üzerinde bir görüş birliği yoktur. Akımı yeni ve olumlu bulanların yanında, modernin devamı sayan görüşler de vardır.

Yapısalcılık sonrası Tery Eagleton'un deyişiyle; hayal kırıklığı ile coşku, özgürlük ve sefahat, karnaval ve felaket bileşiminin bir ürünüydü, yani 1968'di.[475]

Başka bir post yapısalcı anarşist Todd May ise bir siyaset felsefesini önerir. Ona göre; "ırkçılığa, kadın düşmanlığına, gay ve lezbiyenlere önyargılara ve benzerlerine karşı verilen mücadelelerden çıkarılan derslerden biri, iktidar ve baskının tek bir mevziiye ya da tek bir işleyişe indirgenemeyeceğidir. İşleyiş

[475] Purkis, John/Boven, James, 21. Yüzyıl Anarşizmi, Ayrıntı Yayınları, İst. 1998, s.123

halindeki iktidarı sadece devlet ya da kapitalizm düzeyinde değil, yaşamlarımızı yürüttüğümüz pratikler düzeyinde de anlamaya ihtiyacımız vardır. [476]

Postyapısalcı anarşist feminist bir değerlendirme ile kadın kategorisinin yapı bozumuna ilginç biçimde kuramın gelişmesinin arkasında 1968 öğrenci olaylarına benzer bir başarısızlık örneği yatar. Kutsal aileye karşı çıkılmaktadır. Anne baba ve çocukların ilişkisi, kız kardeş ve erkek ve erkek kardeş arasındaki ensest ilişki, ailenin kurallarına karşı direnmekle kalmamakta, tüm kurumlar ateşe verilmektedir.[477]

Başka görüşlere değinelim:

Türkbağ, "Özgün, kişisel, genellenebilir olmaktan uzak, gizemli bir dünyada postmodern çağda yaşıyoruz," demektedir.[478] "Bu çağda toplum tarihini anlatan büyük anlatıların önemi olabilir mi? Aile, devlet, sınıf, bilinen hukuk üzerine yapılan toplu çıkarımlar eleştiri konusudur. Dayatma yapılar etkisizdir. Farklılıkları öne çıkmıştır. Adaletsizliğe yol açan bu faklılıkları giderilmesini asıl sorundur".

Eco, postmodernizmi gelinen noktada krize yol açan zorunlu bir dönem olarak görür ve geçip gitmekte olan adını koyamadığımız "şimdiki zaman" düşüncesi olarak ele alır.[479] Ona göre "dünyaya bir düzen şeması getirebileceklerini iddia eden 'büyük anlatıların" krizine işaret eden postmodernizm, geçmişe yapılacak eğlenceli ve ironik bir anıştırmayı hedefler ve zaman zaman da nihilist itkilerle kesişir".

Fredric Jameson'a göre, nasıl modernizm ulus devletle, sanayi ile işçi sınıfının yaratılmasıyla bağlantılı ise postmodernizm de

---

476 uk.geocities.com/anarsistbakiş/makaleler/toddmay

477 Akay, Ali, Yapısalcılık –Sonrasına Yeniden Bir Bakış, Doğu/Batı, 2002, sayı 19, s. 73

478 Türkbağ, s. 2001

479 Umberto Eko, Budalalıktan Deliliğe, Kitabını değerlendiren Ak, Eray,' henüz adı konulmamış bir şimdiki' zaman üzerine yazısı için bkz, Cumhuriyet-Kitap, 6 Temmuz 2017.

teknolojilerle, küreselleşmeyle bağlantılı kapitalin yeni ve üçüncü aşaması, "geç kapitalizmin kültürel mantığının" çabasıdır.[480]

Jean Lyotard'a göre postmodernizm felsefesiz bir eleştiridir. [481] Fredric Jameson'a göre ise ideolojilerde olan "eleştirel mesafe" postmodernizmde yok olur. İdeoloji eleştirisi artık özeleştiriye döner.

Modernizmin ''yabancılaşması'' yerini ''parçalanmaya''bırakır. Bu yüzden de temelde olumlu sosyal hareketler bütünleşemez. Yeni radikal toplumcu eylem biçimleri oluşturmada yetersiz kalır. Feminist hareketin de duraklaması gibi.

Feminizm ile kıyaslandığında feministlerin sağlam bir toplumsal eleştiri anlayışlarına karşı postmodernnistler temelciliğin (foundationalizm) özcülüğün ince ve ikna edici bir eleştirisini yapar. [482] Postmodernist feministler batının egemen söyleminin dışında kişilik, bilgi, gerçeklik kavramlarını yeniden sorgular. Gerçeklik yorumlarla tüketilmiştir. Düşünce ve gerçek birbirine karışmıştır. Olgular yoktur, yorumları vardır. Yorumun yorumu var. Sözcüklere uygun anlamlar yok. Betili anlamlar var. Doğruluk yok. Postiş (benzeri), Parodi (yansıma) var. Doğru bilgi kuramları sorgulanır. Soyutluk sorgulanır. Dil ve topluluğun rolü arasında vazgeçilmez ilişki var. Dil oyunları var. Hakikat yok geçicilik var.

Postmodern filozoflar tarafından yapılan tartışmalar aslında bu krize bir çözüm bulmak çabası içindedir. Nitekim Derrida'ın "hakikati bir iz, köksüz şey diye tanımlaması, sonunu melankoliye bağlaması, motivasyonon, insan tarafından değil, toplumsal olarak inşası, göstergelerden başka bir şey yok" deyişi krizin tam orta yeridir. Derrida'nın yeni hukuk, Faucault'un yeni hak biçimi beklentisi vardır. Aslında ilk değerlere dönüş amaçlı yeni siyaset felsefesi çağını yakalamak

[480] Kuyaş, Nilüfer, Milliyet, 22.07. 1998
[481] Murat. s.116
[482] Çağlar, s. 96

sezgisi var. Hiç bir aracıya gerek duymadan dolaysız biçimde yaşantı düşü var.

Murphy'e söze katılır: "postmodernistlerin Kant'ın hayal gücüyle gerçekliği bir araya getirmesinden etkilendiğini, hayal edebilmek için, bilincin bir dünya oluşturması için reel durumdaki şeyi aşması gerektiğini, ekler. Hayalle dünyanın birleşmesi, gerçekliği hem yaratır, hem aşar. Derrida bunu 'yok olma etkisi altında' diye yazma çabası diye adlandırır. Bu nedenle gerçeklik belirlenebilir, belirlenmezliktir".[483]Deluze; ise "Olgulara inanma yanlışı içindeyiz, yalnızca göstergeler vardır. Doğruya inanma yanlışına düştük, yalnızca yorumlar vardır, demektedir.[484]

Postmoderni, çözülen modernin onarılması anlamında ele alarak, bugün küreselleşme ile yayılan kapitalizmin asıl sorun olduğunu düşünüyorum. Yapılan araştırmalar dünyanın böyle gidemeyeceğini açıkça söylemektedir:[485]

Bir araştırmayı ele alalım:

"İngiliz yardım kuruluşu Oxfam, küresel gelir adaletsizliğinin 2017›de arttığını ifade ederek yaratılan küresel servetin yüzde 82'lik bölümünün en zengin yüzde 1'lik kesimin cebine gittiğini söyledi. Kuruluşun raporuna göre, dünyanın fakir yüzde yüzde 50›lik kesimindeyse herhangi bir servet artışı gözlenmedi".

Yine bu maddi gerçekliğe paralel olarak, bulunan çözümler de bir başka çıkmazdır. Ülkelerarası toprak ve doğal kaynak savaşlarının artmasıyla özellikle yoksul kesimin ve kadınların karşı karşıya kaldığı ölüm ve acılar katlanılamaz boyuttadır. Yeni bir toplumsal yapı, yeni insanlık arayışının mümkün olup olmadığı sorusuyla önümüzdedir.

---

483 Murphy, s.39
484 Murphy, s. 58
485 http://www.haberturk.com/dunyanin-en-zengin-yuzde-1-lik-kesimi-kuresel-servetin-82-sine-sahip-1805910

A- Postmodernde Kaybolan Özne

Modern dönemin sembolü "erkek özne" ve evrensel çağrışımları yerinden edilince yeni bir durum ortaya çıkar. Çoklu yapı, karmaşık değerlendirmeler aklı karıştırır. Bu dönemde kadınlık yeniden anlamlandırılır.

Butlar, yeni "öznenin inşası" görüşünü öne çıkarır: Feminist siyasetin "kadınların çıkarlarını, görüşlerini ifade etmek için şekillendirildiğini, ancak bedenin kendisinin, siyaset tarafından önceden kurulmuş olarak şekillendiğini"anlatır.[486] Postyapısalcı bir yaklaşımla "bedenin sınırlarını toplumda hegomonik olanın sınırları olarak kavrandığını" açıklar.

Eklemelerini şöyle sürdürür:

"Feminizmin, kendi temsil iddialarını güçlendirmek için ataerkine evrensel bir statü sağlandığını, kadınlar kategorisine yalnızca 'stratejik' amaçlarla başvurulduğunu, ancak stratejilerin her zaman hizmetine koyulan amaçlarının ötesinde amaçlar taşıdığına işaret eder. Kimliğin değişken inşasını hem metodolojik hem de normatif bir önkoşul, hatta siyasi bir hedef olarak görecek yeni bir feminist siyaset biçimini "önerir. [487]

Daha da önemlisi özne konusunda önemli bir uyarıda bulunur. Ona göre; "feminist özne kimliği feminist siyasetin temeli olmamalıdır. Özellikle de özne bu temelin ileri sürülmesiyle düzenli olarak gömülen bir iktidar alanının içinde meydana getiriliyorsa, diyecektir. Öne süreceğim sav paradoksal olabilir, ama belki de 'temsil' ancak 'kadınlar öznesi' hiçbir şekilde var sayılmadığında feminizm için anlamlı bir şey haline gelecektir", diyecektir.

Ayni zamanda, Normatif heteroseksüellik koşullarında, toplumsal cinsiyeti zapturapt altına almanın kimi zaman heteroseksüelliği muhafaza etmek" anlamına geleceğini açıklayarak, Mackinnon' un "cinsel hiyerarşi toplumsal cinsiyeti üretir ve

[486] Butler, s. 214
[487] Butler, s. 47-49, 51

pekiştirir" yönündeki görüşünü, önemseyip, onaylasa da farklı düşündüğünü açıklar:[488]

"Toplumsal cinsiyetin inşa edilmişliğini, cinsiyetten tümüyle bağımsız bir şey olarak kuramsallaştırdığımızda, erkek ve eril erkek bedeni imlediği gibi, dişi bedeni de imleyebilir" ya da tersi düşünebilir.

Scott' ve Butler' feminist tarihe "kadınları" değil, "faili" eklerler.

Scott akılda tutulması gereken kavramın "süreç" olduğunu, antropolog M.Rosaldo'nun ifadesiyle evrensel, genel bir nedenselliğin değil, anlamlı bir açıklamayı önerir. Buna göre; "kadının toplumsal yaşamdaki yeri, yaptıklarının doğal bir sonucu değil faaliyetlerinin somut toplumla etkileşim yoluyla kazandığı anlam" olduğunu söyler. Bu anlam toplumsal örgütlenmeler kadar, tekil öznelerin karşılıklı ilişkilerinde de aranacaktır. Böylece Faucauld'un "iktidar" kavramına karşı, direniş, yeniden yorumlama, meteforik icat ve imlemin oyunu gibi olanaklarla anlamları değiştirmeyi önemser. Feminist tarihin asıl rolünün kadınları özneler olarak üretmek değil de, bu özne üretimi zamanla ve koşullarla çeşitlenirken, bu üretimin araçlarını ve etkilerini araştırmak ve tartışmak olduğunu iddia eder.[489]

Butlar de "bedensel yüzeyler doğal olan olarak, inşa edildikleri gibi, doğalın performatif statüsünü açığa çıkaran uyumsuz ve doğallıktan çıkarılmış bir performansın mevkii de olabilirler, …çünkü ontolojik mahaller temel itibariyle içinde durulması mümkün olmayan yerlerdir," demektedir. Kimliğin bir sonuç olarak, üretilmiş bir şey olarak yeniden kavramsallaştırılması kimlik kategorilerini temel nitelikte ve sabit addeden konumlarca alttan alta engellenen kimi faillik imkânlarını mümkün

488 Butler, 17.

489 Scott, 220-221, görüşünün ipuçlarını; farklılıkların nasıl inşa edildiğine dair feminist kuramın içgörüleri kapsamında sayar. Bir öteki (ötekiler) olmaksızın ne benlik, ne de kollektif kimlik olabilir, dışlama olmaksızın kapsayıcılık olamaz; reddedilmiş bir tekil olmaksızın evrensel olamaz; taraflı bir bakış açısına ayrımcılık tanımayan bir tarafsızlık olamaz ve tüm bu ilişkilerin ifade edilmesinde her zaman bir iktidar sözkonusudur.

kılar. İnşa failliğin karşıtı değildir, failliğin zorunlu sahnesidir. Feminizmin asıl görevi bu "inşa" ların mümkün kıldığı altüst edici tekrar stratejilerinin yerlerini bulmak, kimliği kuran dolaysıyla ona yönelik itirazları mümkün kılan tekrar pratiklerine katılarak yerel müdahale imkânlarını olumlamaktır… Siyasi olanı bulmaktır.[490]

B-Yeni Felsefeye Açılış

Freud'u farklı yorumlayan Binkert, "Melenkoli kadındır" adlı yapıtında; Modern dönemden günümüzde tekrar egemen olan melankoliye olumlu bir anlam yükler. Psikanalist Freud'e göre; "malenkoli sadizm ve mazoşizmin yanı sıra- ölüm dürtüsünün somut bir ifadesidir. Ölüm dürtüsü başlangıca geri döndürür. Ancak bu başlangıç, Freud'un anlayışına göre ölüm, mutlak gerilimsizlik ve inorganik olanın susmasıdır. Başlangıçta inorganiktir, çünkü yaşamdan önce cansız olan vardı ve ölüm dürtüsü bu başlangıca geri dönmeye yöneliktir".[491]

Binkert, melankoli konusunda yorumu, Freud'den önemli ölçüde farklıdır ve yeni felsefe anlayışlarına açılır:

"Melankoliyi incelerken biz de çok gerilere, kültürün başlangıcına kadar geri döndük, ama yaşamdan önceki başlangıcın cansızlık olduğu deneyimine değil de, sürekli dönüşüm; olmak veya olmamak, oluşmak, geçip gitmek ve yeniden oluşmak arasındaki gerilim alanına dair bir deneyime vardık "diyecektir.

Edvard Munch'un Melanconia (Laura) Tablosundaki eylemsizlik içinde bir odada oturan kadından ilhamını alır." Bu hareketsiz bekleyişte ve geri çekilişte, kadının kendi içine- dönüşünü yansıtır biçimde" yeniden güç toplayışını görür. Melankolinin insana sığınabileceği bir "ada" sağladığını, korunduğu bir alan olarak tanımlar ve bu adalardan yol alarak "dışarı" da da kendimizi bulacağımıza umutlanır.[492]

---

490 Butler, s. 238-239.

491 Binkert, Dörthe, Melankoli Kadındır, Çev: İgan, İlknur, Ayrıntı Yayınları, İst. 1995, s.150, dp. 113

492 Binkert, s.155-157

Ona göre "hamilelik" doğal olan "ikililikten" geçer. Anne ve çocuğun gereksinmeleri arasında çelişki vardır. Bu konu ancak melankolik "hem-hem" durumuyla çözümlenebilir. Örnekler, özgürlük, bağımsız olmanın ön koşulu mudur? Hayır, der. Benim bağlanmaya ve bağlayıcılığa da ihtiyacım var. [493] O halde "çocuğuma "seni çok seviyorum, ama sana hiçbir şey okuyamayacak kadar yorgunum" diyebilmeliyim.

Rainer Maria Rilke'den yaptığı alıntı yeni düşünceler için bir başlangıç sayılır:

"Kederliyken… İçine girdiğimiz o görünürde olaysız ve donuk an, bize dışımızdan gelen diğer bütün konuşkan ve rastlantısal anlardan çok daha fazla yaşama yakındır".[494]

C- Özne- Fail İlişkisi

İnsan haklarının hukukta cinsiyetlendirilmiş yapıda (kadın/erkek) olmasına karşın, kadının uygulamada insan üzerinden değerlendirilmemesi, bu sistemin bilinçli bir çelişkisidir. Çünkü insan kavramı altında hukukun yapı taşı erkektir. Kadın hiçlikten kurtulmak için erkeklere benzemek onlar gibi davranmak zorunda bırakılmaktadır. Kadının insan haklarına yasalarda yer almaması, kadınların "kadın olarak konuşma" haklarının da olmadığını göstermektedir.

İnsanın kendine "ben" diyebilmesi, modernlikte kesinlik içinde bir "ben" değildir. Özne olan "ben" toplumsal iktidar ve düzen mekanizmalarıyla farklı belirlenmiştir.

İnsan-öznenin öznelliğinin kurulması, psikanalistler açısından türlü biçimde değerlendirilir:

Lacan[495] *"insanın kendi gerçeğini kültürel bir koddan dolayımlanarak kavramak zorunda olduğunu"* anlatır: Gösteren gösterilen

[493] Herşeyi olduğu gibi kabullenmek, aslında hiçbir şey verememek anlamına gelir. Doğal olan özgürlük ile özveri arasındaki ikili dengeyi kurmaktır, diyecektir, bkz. S 83-84.

[494] Binkert, s.7

[495] http:wwwgeocities.com/tfpsikoloji/kızıltan/01htm21.2. 2007

kavramsal zihinsel öğelerin, işitsel imgelere bağlandığını, dilden ayrı bir düşünce olamadığına göre insanın kendi gerçekliği bilinçdışına itilmiştir. İnsan kendi gerçeğini önce ailenin sonra diğer kültürel kuramların söyleminden dolayımlanarak düşünürken, esas otantik gerçekliğini bilinçdışı kılmış olur. İnsan biyolojik varlıktan kültürel özne olma yolunda temel dürtülerine toplumsallaşmış tatminler arar.

Hukuk kadının bu arayışını düzenlemekten uzaktır. Başka bir deyişle; yasalarda yaratılan özne benin kişilik haklarıyla özdeşleşecek kadın kimliği oluşturma hakkı yoktur. Öznenin "özü" daha çok giydirilmiş ise de'[496] günümüzde insanın kendini arayış çabası durdurulamaz. Herkes "kendi benini" yaratmak çabası içindedir. Bu "ben" kendileyin bir ben değilse de "dilsel" anlatımla hep bendir.

Hukuk tarafından kurgulanan öznenin eylemli olarak nasıl dönüştürüleceğini Butler şöyle açıklamaktadır. Ona göre [497], failliğin söylemsel koşulların sonucu oluştuğunu, ancak kullanımı söz konusu olduğunda koşulların kontrolü altında bulunmadığını söyler. Öyle ki normatif düzenin kurduğu özne, failin eylemi ile yinelenerek sürekli kurulacağı gibi, yeniden anlamlandırmalara yol açacak biçimde failin eylemiyle değişime ve dönüşüme yol açabilir. Çünkü varlık tasarımı kesinlik taşımaz.

Kanımca "kadın kategorisini" yeniden farklı anlamlandırmak, doğal hukuk alanında kişilik haklarıyla zorlanabilir. İnsan varlığı maddi, tinsel ve cinsel özellikleriyle geçirdiği deneyimlerle anlam kazanır ve başkalaşır. Her kişinin istediği kendi olabilmesi özne/ fail ilişkisinden yola çıkılarak açıklanabilir. Kadının önceden biçimlendirilmiş özne –faili yerinden etmesi, farklı yönde failliği onu özne yapabilir.

Yasaların öngördüğü özne aynen üretilmek yerine deneyimleri sonucu farklı biçimlenebilir. Farklı olma, erkek /kadın ayırımı

[496] Murphy, s. 153 v.s.

[497] Butler, Judith, Cinsiyet Belası, Çev: Ertür, Başak, Metis Yayınları, İst. 2005, s. 146-149

yapmadan herkes için geçerlidir. Kadına hatta erkeğe yaşadığı toplumda kendi benini seçme hakkı verilmemiştir. Varlığın kendi "oluşumu" sürecinde kazanımları, hukukta kişilik haklarıyla somutlaşır. Özneler kurgulansa da, kişi değişik edimsellik içinde, başkalaşma olanağını sürdürür. Böylece "çoklu kişilik hakları" oluşur. . Sosyolojik tartışmalarda kişi kavramı geleneksel olarak faillik üzerinden… Kişinin rol ve işlevlere kıyasla bu failliğe ontolojik öncelik atfedilir.[498]

Faucault' "**kimliğin kültürel olarak kısıtlanmış bir düzen ve hiyerarşi boyutlaması olduğunu, düzenleyici bir kurgu olduğunu teşhir eden, tesadüfi niteliklere dayalı bir ontoloji olduğunu ileri sürer"**.[499]

Sosyoloji, insanı failliğin yeniden kavramsallaşmasını tartışır.[500] Emirbayer/ Mische' e göre;

"Aktörler eşanlı olarak geçmiş, gelecek, mevcut an içeresinde yaşamakta emprik (deneyimsel) varoluşlarının farklı zamansalları arasında az ya da çok hayal gücüne dayalı dönüşümsel olarak ayarlamalara başvurmaktadır. Bu yolla yapılaşma halindeki bağlamlara verdikleri tepkilerin esneklik, keşfe dayalılık ve eleştirellik düzeyinde değişikliklere gidebileceklerini, buna ilişkisel eylem, yarar, denmektedir.

Bu noktadan ilerlediğimizde, **yapı ve faillik arasında tepkisel farklılık oluşumunu düşünebiliriz.**

Anayasaların gücü bu farklı "ben" lerden oluşan "insanı" tanımlamasına bağlıdır. Bir anayasada hakların devlete karşı düzenlenmesi temel hak ve özgürlük, özel kişilere karşı düzenlenmesi, kişilik hakkı kavramıyla ortaya koyulur[501]. Ayni nitelikteki bu haklar, politik ve yasal etkinlikte toplumsal, ka-

498 Butler, C. Belası, s. 65

499 Butler, C. Belası s. 76

500 Ayrıntılar için bkz.Emirbayer, Mustafa/Mısche, Ann, Faillik nedir? Yazısı için, Çeğin, Güney/Göker, Emrah, Tözcülüğün Tasfiyesi, İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2012, s. 121

501 Koyuncuoğlu, Tennur, Tarihsel yaklaşımla hak ve Özgürlük İlişkisinin Saptanması, MHAD. Jahr, 12, No 15, 1978, s. 27-53

musal ve özel alanın ortak düzenleme konusudur. Özellikle kadının farklı cinsiyetinden doğan dişil cinsel hakları çoklu kişiliğin değişmez parçasıdır**.** Kadında kişilik özellikleri ile kültürel kodlar bir çatışma alanı yaratır. Kadın hakları bu nedenle olanaksızın adıdır. Duygu Asena' nın güzel yapıtının adı gibi, kadının adı yoktur, böylece hakkı, hukuku da yoktur.

Anayasada yer alan herkese tanınan 'beden bütünlüğü' hakkı Yargıtay 2.Hukuk Dairesinin 'tüp bebek tedavisi' ile ilgili kararı bu doğrultuda tartışılmıştır: Kararda '…davalı kocanın tüp bebek tedavisinden kaçınması, birlik görevlerini yerine getirmediği, ortak hayatı temelinden sarsacak derecede, birliğin devamına imkân vermeyecek nitelikte bir geçimsizlik…'nedeni sayılması, önemli bir gelişimdir. Kadının "annelik" ve "çocuk yapma" hakkı engellenmemelidir. Olayın tersine çevrilmesi ve kadının tüp bebek edinimini reddetmesi durumunda ayni sonuca varılamaz. Çünkü çocuk yapma, kadının beden bütünlüğünü doğrudan etkiler ve kadının anne olmaya hazır olmaması konusundaki kişilik hakkı, birlik haklarından üstün ve öncelikli olmalıdır.

> *Kadın haklarının "olanaksız haklar" olmasının bir başka nedeni de "ekonomiktir". Aslında liberal kuramda hakların sosyal yaşamda gerçekleştirilmesi zorunluluğu saklıdır. Anayasada yer alan "sosyal hukuk devleti" in anlamı budur.*

Nancy Fraser "ihtiyaçlar ve haklar" arsasındaki ilişkiyi sorgular. Martha Minow'a gönderme yaparak, hak talepleri ile ihtiyaç taleplerinin karşılıklılığına ve gerekçelendirilmiş ihtiyaçların sosyal haklara tercüme edilmesini savunmaktadır[502]. Kadının ekonomik özgürlük hakları da yasalarda belirlenmelidir. Cinsiyetlendirilmiş sosyal haklar bu anlamda haklardır: Annelik ödeneği, annelik nedeniyle işini kaybetme tazminatı ya da işsizlik ödeneği, hamilelik, bakım, sağlık ücretleri, kürtaj ödeneği, tecavüz tazminatı, yaşlı, çocuk bakım ücreti, kreş yardımı gibi.

[502] Fraser, Nancy, İhtiyaçlar Mücadelesi, Agora Kitaplığı, 136, 2006 s. 64- 65

Burada önemli olan sosyal hukuk devleti bağlamında 'hak temelli' sosyal politikaların uygulanmasıdır. Yoksa iane değil [503].

İrigaray gibi, kadın erkek hakları bağlamında kadının "erkek postuna girmesi" dışında, "kadın olarak" konuşma olanağına da sahip olmalı, demektedir. Ayrıca Nancy Fraser gibi ' liberal haklar yoksulluk, eşitsizlik ve baskıdan arındırılarak genişletilmelidir. Kadın, bağımsız bir toplumsal varlık olarak erkek gibi ya da kadın gibi davranma hakkını kendi seçebileceği bir ortamda olmalıdır.

Bağımsız bir varlık olarak, her insanın kendini deneysel yolla bulma hakkı olmalıdır. Bu bağlamda *kadınların yaşam alanı bütünlüğü olarak; dişil beden hakları, sosyal dayanışma hakları, ekonomik destek görme haklarının neler olduğu TMK' da ve başkaca ilgili yasalarda açıkça belirlenmelidir.*

Son dönem feministler, sorun olan cinsiyet farkından, çözüm üretmeyi deniyor. Luce Irigaray, AB aşamasında Yurttaşlık Yasası çerçevesinde iki ayrı yurttaşlık önerisi ileri sürer, ama AB Meclisi'nde kabul edilmemiştir.[504] Yeni Anayasaya, Anayasa Kadın Platformu 'un hazırladığı metne "yasalarda öngörülmüş dişil cinsiyetlendirilmiş hakların gerçekleşmesinden devletin sorumlu olduğu

İlkesi " eklenerek, yeni bir düzenleme yapılmalıdır.

Weeks, Kolektifleri, etkin özneler olarak görmenin yollarını ve onları otonom faillere dönüştürmek istemektedir.[505] Konuyu algılama ve değerler dizisi (paradigma) dışına taşımakta ve kadınların feminist bir özne olarak nasıl konumlandırılacağına ait görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

"…biri emek başlığı altında diğeri de bütünlük sorusu etrafında şekillenen iki sorunsal alan öne çıktılar. Öncelikle kadın emeğini kısmen sınıfa, ırka, toplumsal cinsiyete, etnisiteye ve

[503] Koyuncuoğlu, Tennur, İane Toplumu, Radikal İki, 14 Ekim 2007.
[504] Ayrıntılar için, Direk, Zeynep,www.lambdaistanbul.org/
[505] Weeks, s. 222

ulusal sınırlara dayalı bir iş bölümü temelinde kurulan sistemlerin ve öznelliklerin karmaşıklığını daha iyi ifade edecek şekilde nasıl görebiliriz? …Kolektif bir özneyi düşünmenin farklı yolları, yani bireyin ilk ve otantik olduğunu, grubun ise 'sadece' ikincil bir inşa olduğunu ve meşru bir grubun bireylerin karşılıklı anlaşmasına dayalı bir toplanma olduğunu düşünen liberal modelin ötesine geçen yollar nelerdir?".

Gerçekten bir gün anayasalarda "grup özne" in yer alması düşüncesini tartışabilmeliyiz..

2- Deluze-Guattari Felsefesi

Çağdaş arayışlar sürmektedir. Farklı kültürlerin bir arada yaşaması, ortak bir dünya düzeninden söz etmeyi engellemektedir. Bu bir bakıma gelecek için bir kazançtır. Birbirinden farklı insan toplulukları çoklu çözümlere eşlik etmektedir. Eski uygarlıkların çıkmazı, Egemen kültürün tekliği, bir anlamda Batı'nın dayatmasıdır. Bir yandan da, uygarlık adına yozlaşmış egemenlik, din sömürüsü ve toprak, su, gibi hammadde kayıpları ve teknoloji savaşları dünyamızın bir "karmaşa" ile karşı karşıya getirmiştir. Doğa acımasızca son sözünü söylemeden, doğanın bir parçası olan insandan başlayan oluşlara dönmek zorundayız.

Svendsen, "korkuyu bütün insan medeniyetinin temeli olarak görür ve yasalar, toplumsal kurumlar, sanat ve din böyle doğmuştur" demektedir.[506] Zamanımızda "terörizm" de eklenmiştir. Umut farktan "hareket etmekten" geçmektedir. Aşağıda yer verdiğim "hareketi" temel alan filozoflar yeni bir yaşamı dile getirmektedir.

A- Felsefenin Temeli Nedir?

Modern döneme de damgasını vuran Deluze ve Guattari, çalışmalarını postmodern dönemde "Felsefe nedir"yapıtıyla geliştirrmişlerdir.

[506] Svendsen, L.H. Korkunun Felsefesi, 2017, s. 135, s. 173

Kitabın çevirisini üstlenen İlgaz, önsöz ayırımında, yazarların önceki felsefe anlayışlarına meydan okuduklarını söyler. Klasik adımlardan yürüyerek felsefeyi kadın-erkek olarak insana değil "insanoğlunun" bilme istencine dayandırır. Kitabın ilginçliği girişten başlar.[507]

Bu yeni felsefenin temelinde "halinde oluş" vardır.

"Felsefe nedir" sorusunun ancak yaşlılıkta ve dobra dobra konuşma vakti geldiğinde sorulacağının altını çizerek, yaşamla ölüm arasındaki (yakın) döneme işaret eder. Kant'ı da bu çizgiye ekler. Çünkü gençlik dönemini felsefe yapmadan salt yaşamaya özgüler belki de.

Ona göre:

***Felsefe kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatıdır. Kavramlar, kavramsal kişiliklere gereksinirler*", demektedir. Felsefe bilgi-dostluğudur. "Bu dost, felsefede belirdiğinde, artık bir dışsal kişiliği, bir örneği ya da ampirik kişiliği değil, ama düşünceye içsel bir mevcudiyeti, bizatihi düşüncenin olabilirliğininde yaşayan bir kategoriyi, aşkınsal bir yaşanmışlığı gösterir.**

Felsefe temaşa, düşünüm ya da iletişim değildir. Her yaratıcılık tekildir ve tastamam felsefe yaratıcılık olarak bir kavram ve her zaman tekildir. Salt kavramlar aracılığı ille ilgili bilgidir:

Aristo'nun 'tözü', Descartes' in ' cogito' su, Kant'ın 'koşulu' gibi. Kavramlar ölmemek için yenilenmeye, değiştirilmeye maruz kalırlar ve felsefeye her anı, her köşesi korunan, ama zamanı içinde korunan ve geçip giden, zamanın dışında geçip giden bir tarih ve de bir coğrafya verirler. Kavram özgür ve yaratıcı bir faaliyete bağlı olan bir şey, ayni zamanda kendisini bağımsız ve zorunlu olarak, kendinde ortaya koyan şeydir. Hegel, yaratılışın figürleri ve kendi kendiliğinden konumunun anları ile kavramı sağlamca tanımlar".[508]

---

[507] Deluze, G./Guattari, F.Felsefe Nedir? Cogito, Çev: İlgaz, Turan, Yapı Kredi Yayınları, 9. Baskı, İst. 2013

[508] Deluze, G./Guattari, s. 11-20

Cingöz de postmodernizmin öncesindeki postyapısalcı felsefenin ortak tutumunun "Hegelci diyalektik" yapısından kurtulmak olduğunu ve anti-Hegelci olduğunu açıklar.[509]

B-Yeni Materyalizmin "Gerçek Faili"

Yeni materyalizm doğa ve kültür ile madde ve zihin akışlarını inceleyen dinamik bir kuramdır. Kosmosu monist bir görüşle açıklar, modernin ikilemli yapılarını yerinden eder. Buna göre zihin her zaman maddi, madde her zaman zihnidir. İlk olarak 1990'lı yıllarda Rosi Bradotti tarafından ortaya atılmıştır.

Fizikçi Karen Barat[510] 1996 da"yeni materyalizm" akımında " **madde ve anlamın içkin olarak birbirine sarmalanmış olma halinde", "f**aili gerçekçilik" (agential realizm) durumuna işaret eder. Okuma ve yazma etik pratiklerdir, Bu noktada bilimlere eleştiri getirmek yerine Donna Harraway'in önerisi üzerine inşa ederek ileri sürdüğüm şey difraksiyon (kırınım) pratiği, fark yaratan fark örüntülerinin difraktif bir okunması.

Difraktif metodoloji, fikirleri birbirilerine karşı difraktif bir şekilde okumak, yeni fikirler inşa etmek, ince ayrıntılarıyla önem arz eden farkları teşhis edecek şekilde dikkatle ve özenle okumak, bunu yaparken de bu analizin, özünde, dışsallığa değil dolaşıklığa dayanan bir etik olduğunu kabul etmektir.

Barat, konuyu bir angajman meselesi, etik-ontolojik-epistemolojik bir mesele diyerek, açıklar:

"Özne ile nesnenin birbirinden ayrılmasından ziyade, öznenin ve nesnenin dolaşıklığı söz konusudur ki buna "fenomen"(duyularla algılanan görüngü) denir. Nesnellik, dünyanın bozulmamış ayna görüntüsünü sunmak yerine, beden üzerindeki izlerin hesabını verebilirlik ve parçası olduğumuz dolaşıklıklara karşı sorumluluktur".[511]

---

509 Bkz. Cingöz, Yonca, Feminist Felsefe ve Deluze, s. 46 http://openaccess.bilgi.edu.tr

510 http://www.dunyaninyerlileri.com/madde-hisseder-konusur-aciceker-arzular-ozler-ve-animsar-karen-barad-ile-roportaj-bolum-1/

511 Tanrısal belirlemenin, doğa yasalarının belirlemesinin ve insanların öz-

Amacının bağımsız olarak var olan birey kavramını yerinden etmek olmadığını, failliğin önemini inkâr etmek değil, tersine, fail mefhumunu ilişkisel ontolojilere uygun şekilde yeniden işlemek olduğunu ekleyerek, görüşünü sürdürür:

"Faillik hali elle tutulamaz, kişilerin veya şeylerin mülkiyetinde değildir; faillik bir sahnelemedir [*enactment*], dolaşıklığı yeniden düşünme olanaklarına dair bir meseledir. Dolayısıyla, faillik, liberal hümanist anlamda seçimle ilgili değildir. Daha ziyade, bu pratiklerin işaretlediği sınırda vurgulanan şeyler ve dışarıda bırakılanlar da dahil olmak üzere, **bedensel üretimin maddi-söylemsel aygıtlarını yeniden yapılandırma olanakları ve bunlara dair hesap verebilirlikle** ilgilidir"

Christ Wilbert' in makalesinden verdiği örnekle günümüzün sorunlarından birinin altını çizer:

"Chris'in kuş gribinin (H5N1) doğalkültürel bir olgu olarak analizi, edim-içi ilişkiler kuran insan ve insan olmayan pratiklerin fail olarak birbirine dolaşıklığını göz önünde bulundurmanın önemini vurguluyor. Chris, dünya sağlık örgütleri ve hükümetler, göç eden kuşları ve küçük çiftliklerde tavuk üreticilerini gözlem altında tutadursun, ampirik (deneysel) verinin bu nedensel bağlantıları desteklemediğini öne sürer. Hastalık, daha ziyade, büyük ölçekli fabrikalarda kümes hayvanı üretiminin coğrafi kırınım desenlerini izlemektedir. Bu desenler, daha önce görülmemiş yoğunlukta kuş nüfusuna yol açarak gelişen ve mutasyon geçiren hayvandan insana geçen hastalıklar için birinci sınıf barınaklar oluşturuyor. Endüstriyel olarak üretilmiş etler, uluslararası veterinerlik uygulamaları, biyogüvenlik uygulamaları, uluslararası ticaret anlaşmaları, ulaşım ağları, insan nüfusunun giderek artışı ve daha başkaları, iş ba-

gür iradelerinin belirlemesinin birbirleriyle nasıl ilişkilendirileceğidir. Kuantum teorisi, doğa yasalarında 'objektif olasılıklar' olduğu iddiasının yapılmasına olanak tanıyarak; Tanrısal etkinliğin ve insanların libertaryan anlamda özgür iradeli etkinliklerinin oluşmasında, determinizme dayandırılarak iddia edilenin aksine, doğa yasalarının bir engel oluşturmadığının gösterilmesine olanak tanır. (http://www.kuantum.gen.tr/2011/10/kuantum-teorisine-farkli-yaklasimlar-ve-ozgur-irade/)

şındaki çeşitli faili aygıtlar arasında yer almaktadır. Nedensellik, etkileşimsel değildir, edim-içi ilişkiselliğe dayanmaktadır.

Bu örnekte görüldüğü gibi faillik:

"Her şeyden önce faillik, sorumluluk/yanıt verebilme yeteneği, karşılıklı birbirine yanıt verme olanaklarıyla ilgili olup, güç dengesizliklerini inkâr etmeyi değil bunları göz önünde bulundurmayı gerektirir. Faillik, dünyayı yeniden-yapılandırma olanaklarıyla ilgilidir. Dolayısıyla faillik, hem "insan-olmayanları" hem de "insanları" içerir. Karmaşık maddi pratikler yelpazesidir… bir fail-tertibat [*assemblage*] boyunca, failliğin demokratik olarak dağıtılmasından bahsetmediğimi açıklığa kavuşturmak isterim. Kendinden menkul failler olmadığında bile, öne sürdüğüm faillik fikri, güç dengesizlikleri gibi can alıcı bir mevzuya karşı değildir. Aksine edim-içi ilişkilerin özgüllüğü, bir kuvvetler sahasının karmaşıklığının güç dengesizliklerinin niteliklerine değinmektedir. Bazı insanların, insan öznede mukim bir failliğin olmayışı hususunda oldukça gergin olduklarını biliyorum ama bence ilk adım bunu kabul etmekten geçer: insan öznenin böylesi bir mahalinin veya kendine mahsus bir nitelemesinin olmadığını kabul etmek, güç dengesizliklerini göz önünde bulundurmanın -ortadan kaldırmanın değil- ilk adımıdır".

Bir bakıma tüm toplumsal sorunları çözebilmek için özne dar bir alanı ifade eder. Toplumsal sorunları yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası planda toplayarak bakmak gerekir. Örneğin "ırkçılık ve seksizm" kurbanları düzeyinde soyut duyurularla değil, duğrudan pratik ve somut düzeyde ortaklaştırılırsa konu özümsenebilir. Herhangi bir olayın gelişim ve değişimini gösteren grafiklerle (diyagram) ile içsel biçimde çok-anlamlılık ve çok-boyutluluk oluşturulabilir. Deluze-Guatrtari "her tür baskıcı kapitalist üretimden ayrılan yeni öznelleşme süreçlerini tetikleyebiliriz ki, bu da yeni semiyotikleşmeyi getirir" demektedir.[512]

[512] Savaş Karayayla & Evren o. Yurttaş,https://semiyotikgunlukleri.blogspot.com/2018/10/iki-filin-zuccaciye-dukkanna-dalsna.html

C- Deluze, Kavramlaştırma ve Feminizm

Deluze, "doğa" anlayışını geride bırakır ve doğa/endüstri/kültür terimleri arasında bir özdeşlik kurar.[513] Bu düşünce klasik feminizmi geliştirmeye yönelik olsa da feminizmin aile açılımına ters düşer.

Direk'ten alıntılayalım:

"Bilinçdışının psişik tarihini Oidipal bir biçimde kavramaya itiraz eder. Oidipus karmaşasını toplumsal yeniden üretimin araçlarından biri olarak görür. Psikanalizin sorunlaştırma biçimi anne, baba, çocuk üçgenine dayandığı ölçüde heteroseksüel çekirdek aile olumsuz bir yaşam biçimi, bir seçim değil, bir norm olarak güçlenir".

Bir tür "arzu temsili" olarak çekirdek ailede, üremenin özel alana kaydırılması ve üretim araçlarının kamuda olması kapitalizmi besler. Felsefesinde "devrimci materiyel" olarak "arzunun özgürleşmesini" temel alır.[514]

Bu anlamda Deluze'nin felsefesinin, kurucu ilkesi kendi dışında olan aşkın oluşa karşı duruştur. Tam tersi bir "içkinlik" felsefesidir. Varolma-being yerine, oluş-becoming söz konusudur. "Oluş" varoluştan kopuştur. Bu felsefenin amacı "özne olma" halinden kurtuluştur.

Cingöz, çalışmasında Deluze'nin feminizm açısından felsefesine yer verir:[515]

Deleuze ve Guattari'ye göre psikanaliz, arzunun kendisini değil, yalnızca tarihsel-özgül bir türünü yani kapitalist toplumdaki konumunu yansıtmaktadır. Psikanalizin tarif ettiği sabit özne de yalnızca kapitalist toplumda veri olarak kabul edilen,

---

513 Direk, Zeynep, Quer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı, Cinsellik Muamması, Hazırlayanlar: Çakırlar, Cüneyt/Delice Serkan, Metis Yayınları, İst. 2012, s. 72-92

514 Kemik, Deniz için bkz, http://kaosgl.org/sayfa.php?id=18354

515 Cingöz, s. 69 v.s

temeli çekirdek ailede olan 'Oedipalleştirilmiş özne'dir. Çekirdek aile, "sabit öznelliklerin oluşumdan sorumlu uzun bir toplumsal kurumlar dizisinin yalnızca en yeni olanı"dır.

"Kartezyen özne eleştirisinin başlıca kaynağını "göçebe özne" kavramlaştırması oluşturmuştur. Deleuze'e göre zihin-beden paralelizmi, fikir ile nesnesi olarak görüldüğünden, bir epistemolojik paralelizmdir. Ancak sıfatların tekanlamlılığı yoluyla kanıtlanmasıyla, bir ontolojik paralelizme geçilir ki, "bu geçişlilik", zihin-beden ikiciliğini aşmaktan tüm ikici düşünceyi aşmaya götüren bir yol olarak düşünülebilir".

Yazarların psikanalize karşı öne sürdükleri şizoanaliz, "arzu ve cinselliğin doğrudan toplumsal olduğunu, arzulama-üretimi ve toplumsal-üretimin nihai olarak aynı şey olduğu" toplumsal ilişkilerin hem güç (power) hem arzu ilişkileri olarak farklı toplumsal örgütlenme biçimlerinde farklı soyut arzu makineleri halinde işlediklerini ileri sürer.

Deleuze ve Guattari'nin psikanalitik arzuya dair eleştirilerinin iki boyutundan biri, arzunun eksikliği/yokluğu (lack/absence) imleyen bir negatiflik olarak ele alınmasıdır. Arzu edinim tarafına konur, gerçek bir nesnenin eksikliğiyle tanımlanır. Onun gerçeği değil, yalnızca gerçekliğe benzer imgeleri, fantezileri ürettiği düşünülür. Şizoanalize göreyse arzu olumlu, etkin ve üretken bir güçtür ve gerçekliği üretir: Arzu üretiyorsa gerçeği üretir".

Yaşamı olumlamaya ve arzuya odaklanmayan hiçbir mücadelenin başarılı olamaması düşüncesi, feminizme yeni açılımlar getirecektir. Nirekim Cingöz, ayrıntılı açıklamasında, Deluze'in görüşlerin feminist İrigaray ve Braidotti okumalaryla sürdürürerek aralarında bir tür ortaklık kurmayı denemektedir.[516]

"Braidotti'nin Deleuze okuması, genel olarak 'postyapısalcı farklılık felsefeleri' ni 'feminist felsefe' ile özel olarak da Deleuze'in felsefesini Irigaray'ın felsefesiyle kesiştirmeye, ka-

[516] Cingöz, s.88…

rıştırmaya yönelik olarak yayılır. Braidotti'e göre; postyapısalcı farklılık felsefeleri ile cinsel farklılık feminizmi bir dizi ortak fikir ve tutum içindedir:

"Öznenin maddesel ve cinsiyetlenmiş yapısını gösterme, benlik ile toplumu, özneleri birbirlerinden yalıtılmış olarak değil karşılıklı bağıntılar halinde ele alma, **cinselliğe özne kuruluşunda kilit rol verme**, cinsel farklılığın hem baskılayıcı hem güçlendirici anlamlarıyla gücün ifadesi olduğunun farkındalığıdır bu.

Deleuze'ün 'kadın-oluş'unu bedenlenmiş özneye derinden ilişik olarak anlayan Braidotti, böylece Deleuze ile Irigaray'ı postyapısalcılarla feministler arasında kurduğu **'bedenlenmiş maddeselcilik' veya 'radikal maddeselcilik' düzleminde buluşturur.** Özneyi bir töz değil, bedenlenmiş bir süreç olarak düşünmeleri ve psikanalitik arzu kavramını reddedip arzunun özgül kurulum anına (kapitalizm veya patriyarka) dikkat çekmeleri, Braidotti'ye göre iki düşünürün özneyi **'radikal içkinlik**'le ortaya koyduklarını gösterir.

Braidotti'nin amacı, Deleuze ile Irigaray'ı ortaklaştırdığı bu düzlemde işleyen, 'cinsellik' ve '**cinsel farklılık'** meselelerine odaklı bir oluş felsefesi geliştirmektir. Bu oluş felsefesi Deleuze'ün 'göçebe özne' kavramının altüst edilmesiyle ortaya çıkan bir 'feminist göçebe özne' tarifini, tek-olmayan, bedenlenmiş ve çoklu güç-ilişkilerine gömülü özneyi içerir.

Kanımca yine Deluze başvurarak, şimdiden başlamak ve farklı bir varoluşu bilmek, kadın olarak konuşmak ve sesimizi yükseltmek cesareti vermeye yetecektir. Onun da erkek ve kadın öznenin öldüğüne dişinin (kadın oluş) düzene el koyacağına işaret etmesi, feminist mücadeleye farklı bir renk getirecektir.

D- Deluze, "Kadın Oluş"

Deniz Kemik, farklı alıntılarla, Deluze'in "kadın oluşa" verdiği önemi anlatır:[517]

[517] http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=18354 (Gilles Deleuze'ün felsefesi ve queer teori: Kadın-oluş kavramının düşündürdükleri)

"Deleuze'e göre 'kadın-oluş' tüm oluşların başlangıcı; fark edilmezlik ise Deleuze için oluşun içkin bir sonudur. Yani tüm moleküler **oluşların başlangıç noktası kadın-oluş bitiş noktası ise fark edilmez-oluş'tur.** Peki, neden kadın-oluş temeldir?

Colebrook bu soruyu şöyle yanıtlar: Erkek evrensel olarak aklın ve rasyonel düşüncenin temeli olarak alındığından oluş mutlaka kadın ile başlamalıdır, kadın-oluş tüm ikili karşıtlıkların ötesine geçmeli ve öteki oluşların arasından sıyrılmalıdır. Kadın-oluş gibi azınlık-oluş, göçebe-oluş veya moleküler-oluş da Deleuze için temel kavramlardır. Deleuze'e göre azınlık önemlidir çünkü merkezde bir şey olmaz ancak çeperde gençlik dolu göçebe çeteler gezinirler. Bu felsefe ile queer teori arasındaki önemli bir bağlantı hattını teşkil eder çünkü queer olan da çeperdedir.

Her iki cins için de kadın-oluş, oluş sürecinin en temel adımıdır erkek de kadın da kadın-oluş içerisinde olmalıdır. Bu kavramdaki kadın ifadesi deneysel anlamda dişiyi değil azınlığı temsil eder. Kadın-oluş genel anlamda bir dönüşüm sürecine işaret eder, pozitif güçleri ve göçebe, kök-sap bilinç seviyelerini olumlar.

Yersiz yurtsuzlaşmanın tüm hatları mutlaka kadın-oluş aşamasından geçer. Cinselliğin ikili düzenini yersiz yurtsuzlaştırmak için kadın da erkek de kadın-oluş'u deneyimlemelidir. Erkek/kadın ikili ayrımına dayanmayan Deleuzyen felsefede, kadın-oluş -ötekiliğin başlıca figürü olarak kadın-phallik kimliğin yapısöküme uğratılmasını tetikler. Kadın-oluş aynı cinsiyetten olan aynı kimliği paylaşan, homojen bir topluluğun politik ve ekonomik hakları için mücadelesinden çok bir kimliğin ihlalini ve dönüşümünü ifade eder. Deleuze diğer post-yapısalcılar gibi kimlik kavramını karmaşık hale getirmeye ve altını oymaya çalışır çünkü kimlik yerleşik olmayı ve bir konum belirlemeyi gerektirir; onun asıl tercihi göçebeliktir. **Göçebe öznellik "toplumsal cinsiyet ötesinde bir alandır**", ikili ayrımlar yoktur, çokludur, birbiriyle bağlantılıdır, diyalektik değildir, sabit değildir, sürekli bir akım söz konusudur. Bu fikir "çoklu cinsellik", "moleküler kadın" ve "organsız beden" gibi kavramlarla açıklanır".

Cingöz' her bir oluşun toplumda yer alışını şöyle anlatır:[518]

"Bireyler veya gruplar, hepimiz çizgilerden oluşmuşuzdur ve bu çizgilerin doğası çok çeşitlidir. Bir bakıma, bir toplumda ilk olan şeyin çizgiler ve kaçış hareketleri olduğu söylenecektir." Bu bakımdan, birbirleri içinde ve içkin olan üç çizgi türünden söz edilir. Birincisi molar çizgidir; toplumsal bağıntıları ikili kodlara göre bölen, kesimleyen, düzenleyen, hiyerarşikleştiren, katmanlaştırandır. "Molar çizgi, gerçek olanı öznelere ve nesnelere bölerek cinsiyetler, ırklar, sınıflar arasında karşıtlık yaratır. Moleküler çizgi daha akışkandır, molar çizginin katılığını aşıp bağlantılar ve bağıntılar kurar; oluş, değişim, hareket ve yeniden-örgütlenme süreçlerinin haritasını çıkarır."

Oluş teorisine göre, molar mahiyetler olarak cinsiyetler de moleküler toplanışların içine doğru girerler, bu toplanışlarla karşılıklı bağımlıdırlar. Cinsellik basitçe belli bir tür içindeki cinslerin ikililiğine ve bunun ufak tefek değişikliklerle nesiller boyu sürmesine indirgenemez. Cinsellik birçokluktur, cinsiyetler pek çoktur.

"Pek çok varlık bir kadın ile bir erkeğin arasından geçer." "İki cinsiyet, yalnızca kadındaki erkeği ve erkekteki kadını değil, her birinin hayvanla, bitkiyle vb. bağıntısını da oyuna sokan bir moleküler kombinasyonlar çokluğunu imler, bin minik cinsiyet. "Cinsellik, bin cinsiyetin üretimidir ki bunlar pek çok kontrol edilemez oluşlardır.

Cinsellik erkeğin kadın-oluşu ve insanın hayvan-oluşu yoluyla sürer: parçacıkların salımı." Burada erkeğin kadın-oluşu için, molar tanımıyla 'kadın'ın kadın-oluştan geçmesi gerektiği ifadesi, feministler açısından dikkat çekicidir. Oluşlarda "bir tür düzen veya açık ilerleyiş"ten söz edilir. Buna göre, kadın-oluş ilk sıradadır, "tüm oluşlar kadın-oluş ile başlar ve ondan geçerler.

Kız, molar kadını moleküler kadına dönüştüren, kadın-oluşa götüren kaçış çizgisidir, moleküler politikayı ilerletendir. Kız

[518] Cingöz, s.63 v.s.

aynı zamanda molar iki cinsiyetten moleküler cinsiyeti üreten bir kadın-oluştur. Cinsellik de, molar cinsiyet niteliğinden çıkış anlamında, bir kadın-oluştur veya bir kızdır".

Direk, Deluze'nin gerçekten farklı bir varoluş önerdiğini ve bu tür varoluşun hiyerarşik olmayan birlikteliğini, çoğulluğunu, önemser, ancak iktidar ve tahakküm ilişkilerinin çözümlenmesi yapılabilir mi, diye sorar.[519]

3- İnsan Sonrası Felsefesi

A- Haraway, İnsan Sonrası, "Siborg" Kuramı

Feminist, sosyalist ve materyalizme inanan, Harazaya, insan hayvan ve çevre sömürüsünün ölüm/kalım anına dikkat çekmektedir.[520] Hayvanların politik yaşamdan dışarı bırakıldığını, soyutlandığını biyokapitalizmin yapısı içinde yaşamın her yönünün metalaştırıldığı anlatılır. Farklı sömürü biçimleri arasında kesişimlere değinir, mezbahaların modernde, postmodernde yerleşim alanlarının merkezin dışına çıkarıldığını, mezbaha yöneticisinin beyaz, işçilerin ise ırk ve sınıf gözetilerek seçildiğini, hayvan kesimleriyle, bazı aktörlerin meşru biçimde "öldürülebilir" olmasının doğallaştırıldığını vurgular.

Sömürülmenin boyutlarına çevre yıkımı dolaysıyla insan hakları ihlali de karıştığından, doğa/ kültür ayırımına meydan okur, insanların, hayvanların ve çevrenin kaderinin birbirine bağlandığını açıklar. Geleneksel, feminizmin, toplumsal cinsiyetin, siyasetin kavramlarını reddetmek için 'siborg'u kullanır.

Siborg bir sibernetik organizma, makine ile organizmanın oluşturduğu bir melez, kurgusal bir yaratık olmanın yanı sıra toplumsal gerçekliğe ait bir yaratıktır.[521]Toplumsal gerçekliğin karşılığı canlı toplumsal ilişkilerdir. Kadın deneyimi hayati

---

519 Direk, Quer, s. 90

520 Giraud, Eva/ Grove, Samuel, Haraway'ın Posthumanizm politikasını açıkladığı yazı için, bkz: http://www.newleftproject.org/

521 Haraway, s. 2

önemde siyasal nitelikte bir kurgu ve olgudur. Siborg 20.yüzyılın son döneminde "kadın deneyimi" işte böyle bir canlı deneyimdir. Siborg'ların ayni anda hem hayvan hem makine olan, doğal mı yoksa insan eliyle mi yaratıldıkları pek anlaşılmaz.

Son ikiyüz yılı aşkın bir sürede gelişen biyoloji ve evrim teorisi, ayni süreçte bilgi nesneleri olarak modern organizmalar da üretmiş ve insanlar ile hayvanlar arasındaki mesafeyi kapamıştır. Makinalar da doğal olan ile yapıntı olan arasında zihin beden ayırımını belirsizleştirmişlerdir. Teknolojik gelişmeler sonucunda organizma ile sibernetik organizmalar arsındaki fark giderek gözden kaybolmaktadır. Organizma artık, kendine yetmediği durumlarda teknolojik araç gereçlerle yapılan takviyelerle makineleşmeye başlamaktadır. Gözlükler, lensler, kalp pilleri, tekerlekli sandalyeler artık organizmanın temel organları gibi vazife görmektedirler

Bu karışımlar hem tahakküm bağlarını kuvvetlendirmekte hem de mücadele olanaklarını arttırmaktadır.[522] Haraway bir siborg toplumu olma hayalini kurar:[523]

"Bedenler, iktidar ve kimlik haritalarıdır. Siborg da böyledir. Ancak Haraway'ın siborg- metafor' unun bir ailesi, devleti ve modern ve postmodern baskılamasından geçtiğinden artık insanlığı da yoktur. Önceden verili özelliklerinden kurtulacak, yeniden doğuma değil, yeniden doğuşa geçecektir. Siborg tasavvuru, makinaları, kimlikleri, katagorileri, ilişkileri ve uzay hikâyelerini hem kurmak hem yoketmek demektir İkisi sarmal dansla birbirine sarılmışsa, ben tanrıça olmaktan çok, siborg olmayı seçerim"

B-Braidotti, "İnsan Sonrası" "Pek İnsanca"

Yeni materyalist felsefenin öncülerinden Braidotti'nin açıklamaları tarihsel feminizmin eleştirilerinden yola çıkar ve yeni felsefe düşüncesine gelir.

[522] Haraway, s.15
[523] Haraway, s.74.

Hümanist bir kültürün beşiği varsayılan Avrupa'da öteki ile yaşanan gerilimler, kurulan ilişkiler insanlık değerini insanlık dışı bir düzeye taşır. Ardından gelen küreselleşme ile kriz doruğa ulaşır. Braıdotti' nin "İnsan Sonrası" adlı yapıtıyla, bu sorunlara çözüm arar ve ayni zamanda feminizmi yeniden düşünür:

"İnsan sonrası durumun ortak paydası, bizzat canlı maddenin hayati, kendini örgütleyen ama natüralist olmayan yapısına dair bir varsayım"dır.[524]

Açıklamasına, "her şeyin başında O var" sözleriyle başlar ve 'Vitruvius'un, 'Erkekinsanını' temsil edilmesini" ele alır. Onun yerine kitabının kapağına 'Kadınınsanı' koyar. Siyasi anlamda, Vitruvius Kadınının tek ve çok arasında bir dayanışma bağı oluşturduğunu, söyler. Tarihsel insan arayışı 'erkekinsana' özgülenmişse, insan sonrasında bu insan yok olmuştur, artık.

Ona göre:

"Hümanist feminizmin kuramsal öncülü, yeni ve daha doğru iktidar analizi öncüllerini dillendiren materyalist bir cisimleşme kavramıdır. Bu öncüller, eril evrenselliğin radikal bir eleştirisine dayanmakla beraber, yine de aktivist ve eşitliği gözeten bir hümanizm biçimine bağlıdır".[525]

Braidotti bir röportajında konuyu söyle açar:

"Üniversite eğitim programımızda ve sonuç olarak yürüttükleri gündemde gerçek bir boşluk fark ettik; hem pratik ya da praksis açısından hem de uğraştığımız ve tamamlamak istediğimiz içerik açısından. Bir çevreci ve bir feminist olan Donna

---

[524] Braidotti, Rosi, İnsan Sonrası, Çev. Karakaş, Öznur, Kollektif Kitap Yayınları, İst. 2014, s.12-13,
İlginç biçimde "kendinin de içinde yoğrulduğu Hümanist kültürün son bulduğunu açıklarken, Beauvoir'in deyişine gönderme ile 'kadın doğulmaz, kadın olunur' sözünün yanlışlığını düzeltir ve 'dişi doğulur' diye, maddi bedene işaret ederek, 2. Dalga feminizmin bedeni saf dışı bıraktığını açıklar".

[525] Braıdotti, s. 32

Haraway gibi birinin çalışmasında bu mesafeyi kapatmak için kadın doğası ya da özüne, geri dönmemiz gereken bir otantik doğaya dair kimi fikirlerin lanetleyen nosyonuna (kavrayışına) başvurmadan. Bizim için kesinlikle gerekli bir köprü inşa etme yönünde iyi bir girişimle karşılaştık. Hem nasıl özcü olunmayacağına hem de nasıl ittifak yapmaya dair daha çok mutabakat sağlanacağıyla ilgili. Bu kısmen bir bahis ve gelecek için bir umudunun ifadesidir".[526]

Ayni konuşmada "sanırım kendi biteviye hareket etme isteğimi ifade ve rasyonalize etmeye çalışıyorum, neşeli olmanın" güzel bir biçimi" demekte ve ayni mekânda taşlaşmaktan, ağaç olarak kök salmaktan korktuğunu söylemektedir.

Deluze' den etkilenen Braidotti, kendi felsefesini şöyle ortaya koyar:[527] "Başlangıç noktam doğa –kültür sürekliliğidir. 'Hepimiz doğanın bir parçasıyız', der ve monist görüşe ekleme yapar.[528] Spinoza' nın monizmine Deluze ve Guattari gibi gönderme yaparak, yaşamsal ve kendini örgütleyen madde kavramını ve zoe veya dinamik ve üretken kuvvet olarak yaşamın insan olmayan bir tanımını ele alır. Oldukça materyalist olan göçebe düşüncem, monist, ilişkisel bir yapıya sahip bireycilik sonrası bir bir özne kavramını savunur. Sınıf, cinsiyet, etnisite ve ırka dayalı toplumsal koordinatlar üzerinden farklılaşmamış değildir. Göçebe öznelik karmaşıklık kuramının toplumsal ayağıdır. Aşina olunanı tersyüz etmek üzere monist yöntemi benimser. Çoklu başkalarıyla açık-uçlu, birbiriyle ilişkili, çoklu-cinsiyetli ve türler- ötesi oluş akışları içermektedir. Böylece inşa edilen insan sonrası bir özne, hem insanmerkezciliğinin hem de telafi edici hümanizmanın sınırlarını aşmakta ve gezegen ölçekli bir boyut kazanmaktadır.

---

526 http://www.dunyaninyerlileri.com/gocebe-filozof-rosi-braidotti-ile-soylesi/.

527 Braidotti, s. 93-117

528 Monist, gerçekliğin tek bir elementten oluştuğunu savunan kurama verilen addır. Tüm nesneler bu tek varlığın farklılaşmış formu yansımasıdır. Bkz. https://eksisozluk.com/monizm--179807

İnsan Sonrası kuramı; öznellik felsefesi geleneğinin, ahlak felsefesinin ve bilim –teknoloji birliğinin temellerinden ayırıp işler. Buna göre insan sonrası özne, postmodern içinde değildir. Çünkü 'temelcilik anlatılarını' reddetmez. Bu özne yapıbozumcu çalışma değildir, çünkü 'dilbilimsel biçimde' kurulmamıştır.

Braidotti, insan sonrasında bir durum tesbiti yapar; bu durum, "organik ve inorganik, doğmuş olan ve imal edilmiş olan, et ve metal, elektronik devreler ve organik sinir sistemleri gibi yapısal farklar ve ontolojik kategoriler arasındaki ayrım çizgilerini yerinden eden bir kuvvettir".

Aslında günümüzü betimlemektedir. Lensli gözler, metalli dizler gibi. Arkasından insan sonrasında düşündüklerini açıklar:

"En ciddi siyasi sorunlar, biyogenetik kapitalizmin bireycilikle, hümanist bir özne tanımı oluşturacak şekilde araçsal ittifakıdır". Bu birleşmeyi engellemek için bireycilik karşıtıdır. Organikçilik ve bütünlük uyum miti kadar, kapitalizme direnmeyi önerir. Böylece yeni durum hümanizmanın sonu değil, belli bir insan anlayışının sonu olarcaktır. Yeni bir tekno-bilimsel demokrasi arayışındadır.

Kapitalizmin, metalaşma sürecinde, insan imal eden, onları kara dönük teknoloji ile nesneleştiren, biopolitika ile tüm yaşamları denetleyen, insanlık dışı savaşlar üreten, insansız hava araçlarıyla öldüren, yabani saydıklarını yok eden, kimliklerle insanları tüketim malları gibi paketleyen ve vampirce bir tüketime yol açtığını gözlemler.

Türler ve insan sonrası özneler arasındaki yeni transversal (enine) ittifak toplulukların yeniden inşası, bizzat insanlık ve etik aidiyet biçimleri açısından beklenmedik imkânlarla "pek insanca" özneyi doğuracaktır.

İnsan sonrası göçebe özne materyalist (özdekçi) ve vitalisttir (dirimsel).[529] Bu açıdan yaşam ne metafizik bir kavram ne de

[529] Materyalizm, peşin olarak hiçbir metafizik kavramı kabul etmeyen, bilinç dahil bütün görüngülerin maddi iletişimler sonucu olduğunu kabul eden felsefedir. İlk Demokritos' da görülür. T.Hobbes, Marks ile sürer.

semiyotik (göstergebilimsel) bir anlatımdır. Kendini deneysel edimler çokluğu üzerinden üretir.[530]

Böylece yaşamsal materyalizmin bir kolu olan insan sonrası kuramı, insanmerkezciliğinin kibrine ve insanın aşkın kategori olduğuna karşı çıkar ve zoe'nin insan olmayan özelliklerle, yaşamın üretken, içkin kuvvetiyle birleşir".

Bu düşüncelerle yeni bir adalet düşü kurmalıyız:

Dünya bildik dünyadır. "Berlin Duvarının" yıkılmış, tek yönlü bir politikanın ideolojisine teslim edilmştir. Afgan kadınlarının burkaya sarılmış bedenleri sergilenirken, Bush'un, kadınları kurtarma adına ticari güdümlü hareketi övülürken, Afganistan Devrimci Kadınlar Birliğinden hiç söz edilmemektedir".

Arkasından teselli sayılacak örnekleri sayar:

"Yugoslavya' da (Bosna) yaşayan kadınların gezici, sınır aşırı aktivizmleri, savaştan kaçanların, göçmenlerin batan teknelerine karşın başka ülkelere akını, yolcu gemisi turistleri, balıkçılar, kaçakçılar, ordu mensupları toplumun katı yüzeyinden kaçmakta ve yeni bir dünyayı temsil ekmektedirler".

Nietzsche, Faucault ve Deluze hattı tartışılmaktadır. Nietzche, "üstün insan" insanın kendi kendine yeterliliğini savlamıştır. Faucault, bioiktidar ile insanın iktidarın yaşam enerjisine dönüştürüldüğünü görmüştür. Deluze'in yeni felsefe anlayışı ile özellikle kadınların felsefe yapmasına ihtiyaç vardır.

Deluze' nin felsefesine ve ardından onu izleyen kadın felsefecilere söz vermek gerekir. Baştürk, "Deluze olmaksızın, politik bir felsefenin mümkün olup olmayacağını" devlet ve siyasallık" üzerinden tartışır.[531] Buna göre:

"İdeolojiler, inaçlar, benzer bir şey sunar: Gerçekliğin kestirilemez oluşuna karşı istikrarlı bir konumlama… İşte siyasallık dediğimiz

[530] Braidotti, s. 206-208

[531] Baştürk & Efe, İçkinlik Demokrasisi, Deluze ve Politik Felsefe, Norgung Yayınları, İst. 2018, s. 17

şey, bu basit ilkel arzunun bir yansıması olarak, gerçeklikle temasın zararlarından kurtulmayı hedefleyen insanların arzularının yapılandırılmış bir uzantısıdır. Siyasalın bizi koruduğu gerçeklik hep imgesel biçimde tezahür eder".

Oysa imge, bizim gerçekliğimiz değildir, diyerek, Deluze' in "içkinlik" felsefesinden yararlanmayı dener:

"Aşkınlık düşüncesine 'teslim olmaksızın' deneyimi ' saf oluş ' üzerinden düşünebilme olanağımız var mıdır, sorusu, Deluze' felsefesinin ağırlık noktasıdır… Bedensel olan (haz), karşısındakinin olumlamasıyla (toplumsal ilişki) aslında her ikisininde bu sürece başlarken verili addettikleri bir aşkın–imge'ye uyumluluğunun göstergesine dönüşerek anlam yaratımının sahnelendiği bir düzlem meydana getirir".

Bu tehlikelidir. Çünkü özsel –varoluştan kopuş yaşanır. Aşkınlık gerçek bedenlere bir müdahaledir. Bu da yaşamın sonsuz devinimliğini kesintiye uğratır. Yaşamın kendine içkin amacı, amaçtan çok doğal akışı, "saf oluş" tur; devinim yani sonsuz hareketlenmeler nihai kestirilemezliği ve bitimsizliğidir.

Anlam ise oluş yerine var' olanın konmasıdır.[532]

Bu bakış açısıyla, aile, devlet ve kurumlar bu korunma içgüdüsünün ürünleri olarak ortaya çıktığı ancak koruyamadığını varsayabiliriz. Sonuçlarına baktığımızda, bu oluşumlardan korunmak bir yana zarar gördüğümüz bir gerçektir. Kendi kendimizin yeryüzü kudretini, potansiyelimizi tanımadan, hayali bir güven duygusu içinde rahatlamak, yanıltıcıdır. **"Canlı olmanın devingenliği**" potansiyeli ile de farklı düzlemler kurabilir, yaşayabiliriz

Deluze'den yola çıkan pek çok kadın feministlerin ve felsefecilerin görüşleri yol göstericidir: Charter, Deluze' nin feminizminin, psikanalizden ilham alan feminist kuramın yanında postyapısalcı kuramı da eleştirdiğinden yola çıkar.[533]

---

532 Baştürk,2008, s.22-23.

533 Charter, Tina, Psikanalitik ve Postyapısalcı Feminizm ve Deluze, Çev. Direk, Zeynep, cogito, Feminizm, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 58, 2009, s.109-115

Ona göre:

"Deluze, Nietzche'den hareket ederek, etkin olanı kutlayarak, temsile karşı çıktığını ve bir söylem içinde olayları, tekillikleri, yoğunlukları ve akışları vurguladığını açıklar. Tek bir soru, önemlidir. Bu soru, herhangibir şeyin yoğunlukları, akışları, süreçleri içinde nasıl çalıştığı, çalışıp çalışmadığı ve kimin için çalıştığıdır. **Deluze için bilinçdışı bir tiyatro değil, bir fabrikadır, durmaksızın anne babayla oynaşmaz, ırklarla, kabilelerle, kıtalarla, tarih ve coğrafyayla, her zaman toplumsal bir çerçeveyle oynar**".

Guattari ve Deluze klasik psikanalitik kuramını kapitalizme benzetirler".

Charter, böylece; "Spinoza, Deluze ve Guattari ve feminist kuram boyunca felsefe tarihi ***yeni bir biçimde düşünmeyi*** 'tanımayı' ayrıcalıklı kılan modellerin ötesine geçme ihtiyacını ve tepkisel düşünmeden ziyade, ***olumlayıcı olmanın önemini***" ortaya koyar.

Goulimari, Deluze'in" **bütün oluşlar kadınlaşma ile başlar ve ondan geçerler**" deyişinden esinlenerek, "**feminizmin başka oluş yani kendinden başka, erkeğin ağacının bir dalından başka, Çoğunluk yasa'sına tabi olmayan**,… **azınlık hareketleri için açık tutma tarihsel sorumluluğunu taşır** "demektedir.[534]

Deluze için Spinoza bir başlangıçtır. Spinoza'ya göre:

"Rasyonalite bedensizleşmiş bir 'zihnin' aşkın kapasitesi değil, etkin doğanın içkin bir gücüdür"

Gatens, buradan yola çıkarak, Spinoza' anlatısını sürdürür:

"***Zihin ile beden arasında hiçbir nedensel ilişki bulunamayacağını*** (zira bunların ikisi de tek bir tözün veya doğanın sıfatlarıdır) savunduğu için ***cinsiyet, bir anlamda toplumsal cinsiyet***

[534] Goulimari için bkz. Chanter, s.121

olmalıdır, fakat düşünce değil….o halde toplumsal cinsiyet bir bedenin duygusal güçlerine ve duygulanımlarına ilişkin olacaktır" diyerek cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti dinamik kılar…. Nitekim Spinoza'ya göre; insan bedenleri diğer bedenlere göre özellikle ayrıcalıklı değildir. '***Bir beden herhangi bir şey olabilir; bir hayvan olabilir, bir sesler bedeni, bir zihin veya bir fikir; dilsel bir külliyat, toplumsal bir beden, bir kollektif olabilir. İnsan özgürlüğü esasen üzüntülü değil, sevinçli duyguları uyandıran karşılaşmaları seçme meselesidir***.[535]

Erkek filozofların zamanında kadın insan olarak kabul edilmemiştir.. Bu nedenle felsefe tarihinde kadınlara yer verilmemiştir. Günümüzde artık kadın filozafların yanısıra özellikle feminist filozoflar bedenleşmiş ve içe yerleşik yeni bir materyalizm türü üzerinde çalışmaktadırlar.

Deluze ve Guattari'den yararlanarak, Darwin' e farklı biçimde uzanarak yeni görüşler ileri sürmektedirler.[536] Post yapısalcılığın ve postmodernin uzanımıyla göstergelere dönüşen yaşam ve arzuların imkânsızlığıyla oluşan depresyon, melankoli, feministleri daha gerçekçi ve materyalist arayışlara yöneltmiştir. Groz, Darwin'nin evrim kuramından, ilk oluş felsefesi kurarak, geleceğin belirlenmezliği yanında, feministlerin yandaş mücadelesinin ipuçlarını vermektedir.

Özellikle felsefi antropoloji bağlamında incelenen konu "cinsiyet"tir. Feminist antropoloji, kadınlar arasındaki farklıkları kabul eder ve bu farklılıkları tarihsel, toplumsal, cccsınıfsal ve kültürel olmak üzere genişletir. Kadın –erkek bedensel farklılık vardır, ancak doğa-kültür üzerinden bir ayırım yapılamaz. Docekal' ın deyişiyle "**cinsel organlar toplumsal olarak oluşturulmamıştır**".[537]

---

[535] Gatens için bkz. Chanter, s.115-116 ve s.125

[536] Bkz. Braidotti, s.239 ve dp 35.Astrid Henry, Feminizmin bitmediğini ve 1990 lardan başlayarak 3.Dalga feminizmin gündeme geldiğini açıklar. Bu feminizm merkezi olmayan çok yanlı görüşlerin dile getirilmesini sağlar. Bu görüşler birbiri ile uyumlu değildir.

[537] Docekal, s. 221

4- Dünyanın Kumaşı, Etik

Batı rasyonel bir varlık ve onun soyut hakikat arayışı ile bütünlenir. Feuerbach' farklı bir bir hakikat anlayışına dayanır onu etikle birleştirir:[538]

"Hakikat, kendi için düşünme' de, kendi için bilme'de değildir. Hakikat yalnızca **insan yaşamının ve özünün** bütünlüğündedir.

Kendi için birey, insanın özünü ne ahlaksal öz olarak, ne de düşünen öz olarak kendinde taşır. İnsanın özü sadece toplulukta, insanın öteki insanlarla birliğinde, ama Ben ile Sen arasındaki farkın realitesine dayanan birliktedir.

Varlık'ın nesnesi olarak varlık, duyunun, somut görüşün, duyumsamanın, sevginin varlığıdır. **Sevgi tutkudur** ve varoluşun şimgesi de bu tutkudur. Duyumsamalarda, hatta günlük sıradan duyumsamalarda, en derin en yüce hakikatlar gizlidir. Sevgi de kafamızın dışında bir nesnenin varoluşuna ilişkin hakiki ontolojik bir kanıttır. Varlığın kanıtı, sevgiden genel olarak duyumsamadan başka bir şey değildir".

Bu anlamda Bauman'ın "ilk felsefe etiktir, etik ontolojiden önce gelir" sözlerini anımsamak önemlidir. Bir başkasını karşılama şekliyle başlar, her şey.

Etik, tarihin her döneminde yaşamın doğal parçasıdır. Hukukun "olmazsa olmaz" kuralıdır. Aristo'dan Kant'a kadar süren klasik ahlak, **etik kavramını, değiştiren, insanın yaşamsal varlığına bağlayan kişi Nietzsche'**dir.[539] Önemli eseri "Ahlakın Soyağacı" yapıtında konuyu işlemektedir.

Burak'ın yazısının özellikle giriş bölümündeki Nietzsche anlatılarını kendi özetimle şöyle toparlayabilirim:

---

[538] Feuerbach, Ludwig, Geleceğin Felsefesinin İlkeleri, Çev. Oğuz Özügül, 1991, Ara Yayıncılık, s.137 not 58, not 59 ve s.119, not 33

[539] Bkz. Sayın, Burak, 'Ressentıment' Kavramı Açısından Nıetzsche Ahlakı Üzerine Bir Araştırma http://adudspace.adu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11607/460/1/10028252.pdf

"Nietzsche, **mutlak ahlak anlayışını olumsuzlar, göreceli biçimde her insanda farklılığı benimser.** Mutlak bir ahlak anlayışını ileri sürmenin, insanları boyunduruk altına almak için icad edilmiş şeyler olarak kavrar. İçinde yaşanan dünyayı değersizleştiren, yerine sözde bir hakikat koyma çabasının yaşama vurulmuş bir darbe olduğu düşüncesindedir. O, etik bakış açısını, üstün insan, gücü isteme ve yaratıcılık ile bağdaştırır. Bu anlamda Hristiyanlığın "iyi" altında, Batı'nın ahlak anlayışıyla "zülmü" getirdiğini, trajik insan idealinin ise, yaşama evet diyerek taşıdığı yaratıcılıkla çözümü bulacağına inanır".

Kuçuradi' de postmodernin norm sorunlarına "her şey olur" mantığıyla yaklaşımından dolayı, son on-onbeş yılda evrensellik amacıyla etik kavramının öne çıktığını, oysa birbirimizle ilişkilerde, her yapıp ettiğimizde, her kararımızda etik değerlerin söz konusu olduğunu açıklar.[540] Yazar da etiği, yaşama ve insanın eylemlerine indirgemektedir.

Ona göre:

"Normlar, etik değer koruyucu kararlar almaya veya eylemde bulunmaya yetmez. Bunun nedeni de, eylemde bulunmak zorunda olduğumuz her durumun tek-eşsiz olmasıdır. Bir durumda bir norma uygun davranmak, ama etik bakımdan değersiz davranmak mümkündür".

Nietzsche' den ayrılarak düşüncesini Klasik Batı değerleriyle birleştirerek, etiği, insan onuruna ve felsefe bilgisine dayandırır:

"Etik değer koruyarak yaşayabilmek ve mesleğimizi etik değer koruyarak yapabilmek için, normlardan ziyade etik değerin ve etik değerlerin felsefî bilgisine dayanan felsefî bir eğitime ihtiyaç vardır. Çünkü böyle bir eğitim, yüz yüze geldiğimiz durumlarda, insan onurunun nerede tehlikede olduğunu gören bir göz kazanmamıza yardımcı olabiliyor".

[540] http://kisi.deu.edu.tr

Çoğu kez ahlak ve etik birbiri yerine kullanılsa da, ayrı anlamları vardır. Harun, bu konuyu derinleştirmektedir.[541]

Murphy' ye göre; "postmodern bir dünyada, ötekilerin dilsel alanını kabul edip koruyan davranış etiktir".[542]

"Estetiğin etik üzerinde egemenliği" görüşüne karşı Bauman, postmodernin etik yanının merkezi bir öneme sahip olduğu görüşünü ileri sürer:[543]

"Bireylerlerden koparılıp götürülen sorumluluk duygusu geri dönüyor- siz ve ben, kendi kararlarımızla baş başayız. Mutlak ve evrensel olmanın tüm görünürlüğüne sahip ahlaki bir kodumuz yok. Bireysel sorumluluğu doğru geri püskürtülüyoruz. İşte bu nedenle, toplumu ahlakın yaratıcısı ve koruyucusu gören sosyolojik ahlak teorilerinin yeniden gözden geçirilmesi önemlidir".

Her şey akıp gidiyor, canın ne isterse onu yap, gibi bir düşünceye mahal vermeyen postmodernite-doğru ve yanlış bir tarz, doğru ve yanlış kültür v.b keskin ve hızlı ayırım yollarının olmadığı anlamına gelir. Bu da bizleri ahlaki tercih ve sorumluluk sorununa geri götürür.

Baudrillard da modernliği eleştirerek "insana özgü temel bir ahlak yasasının olamayacağına "işaret eder.[544]

Faucault, iktidar biçimlerinin çözümlemelerinin üçüncü ekseni olarak "etik" ten söz eder:[545]

"**Etik kendi kendisiyle ilişkinin incelenmesidir**. Bu ahlak sosyolojisinin alanına girer".

---

[541] Ahlak ve etik sözcüklerinin anlamları konusunda, .bkz. Tepe, Harun, Bir Felsefe Dalı Olarak Etik, Doğu Batı, Düşünce Dergisi, 4. Bası, Sayı 4, 1998, s. 12-15

[542] Murphy, s.103

[543] Bauman, s. 53-54

[544] Baudrillard, s. 11

[545] Davitson, Arnolld İ. Arkeoloji, Genealoji, Etik, Çev. Urhan, Veli, Doğu Batı, Düşünce Dergisi, 4. Bası, Sayı 4, 1998, s. 140 v.s

Faucault, tarih kazıcılığı yöntemini etik konusunda da kullanır ve tarihe bir bütün olarak bakar. Ona göre etiğin dört veçhesi vardır:

"İlki etik yargının uygulama alanını oluşturacak olan bizzet kendimiz ya da davranışımızdaki **etik cevherdir**. İkinci yanı, kölelik kipi ile ahlak **kanunu ile bireyi birbirine bağlar.** Bu arada ahlaksal ödevler, uzlaşmalara saygı ve varoluşumuza en güzel biçimi vermek devreye girer. **Etiğin üçüncü yanı 'kendilik hakkında pratiğimiz**, geniş anlamda çilelkeşliğimizdir'. Son kerte ' ahlaksal davranışımızda kendisine can attığımız var olma biçimine geri dönmektir'.

Bu dört veçhe arasında ilişkiler olduğu gibi belirli bir bağımsızlık vardır".

Postmodernistler kişiler arası saygıya dayanan bir etiği ileri sürerler. Evrensel bütünlük taşaımayan her kişiye göre belirsizleşen bir ahlak anlayışı söz konusudur.[546] Dil oyunları birbiriyle kesişir, kesişme 'ben' dayatmasını aşar.

Deluze'ye dayanan ve Braidotti'nin geliştirdiği etik farklı bir bakış sunar:[547]

"Her türden çoklu ilişki kabiliyetlerimiz ve dilbilimsel göstergeyi pek çok güzergâhta aşarak, onun ötesine geçen kodlar aracılığıyla iletişim kiplikleri üzerinden **insan sonrası etik özne oluş halindeyiz**. Yoğunlukla deney etiğini kucaklayarak neler yapabileceğimizi bulmalıyız. Tekçi olmayan özneler için sürdürülebilir etik, insan olmayan 'yeryüzü' ve insan olmayan başkaları da dahil olmak üzere, bir yandan benlik merkezli bireycilik engelini, öte yandan olumsuzluk bariyerlerini aşarak benlik ve başkaları arasında genişleyen bir karşılıklı bağlılık hissine dayanmaktadır".

[546] Murphy, s. 102
[547] Braidotti, s. 207-209

BÖLÜM VII

VİCDANİ RET, BİR İNSANLIK SORUNU

1 -Vicdani Ret Kavramı

A-Dar Kapsamının Yetersizliği

Vicdani Ret Derneğinin tanımıyla[548] 'kişinin ahlaki tercihleri, dini inancı ya da politik görüşleri nedeniyle askere gitmeyi reddetmesidir.

Öncelikle, erkeklerin "doğuştan asker olma" Gilmoore' ye gönderme yaparak; "evrensel erkeklik diye bir şeyin olmadığını, erkek olmanın her yerde, bir kadını hamile bırakan, kendisine bağımlı olanları tehlikeden koruyan, hısım ve akrabalarını geçindirebilen, böylece yarı-evrensel şahsiyeti' dölleyen, koruyan, geçindiren adam' olarak tanımlar.

Conell'e göndermesinde, erkekliğin pozitif, normatik, semiyotik tanımları olacağınını açıklar. Olumsuz sözcüklerle ifade edildiğinde, "kadın olmayandır". Irk ya da cinsiyetle ilgili erkeklik anıldığında, ikinci sınıf erkeklik tanımları yapılır: asyalı, siyah, gibi.

Askerliğe hazırlanmak erkek için de kolay değildir:[549]

---

[548] Bu konuda 2013 tarihinde bir dernek kurulmuştur.

[549] Brocling, Ulrich, Çev. Atayman, Veysel, Ayrıntı Yayınları, İst. 2008

"Foucault'nun "büyük bir zindan", Weber'in "çelik gibi sert kabuk" diye adlandırdığı itaati içselleştiren, "homojen biz"in yaratılmasına yönelik "düzenli ve disiplinli bir süreç, askerlik öncesi ve sonrasında da işler... Bu sürecin çok tutarlı bir sistematiği, amacı vardır: Genç erkeği, bütün ihtiyaçlarının karşılandığı yeni bir ortamda "eski ben" ini öldürerek "çakı gibi bir asker" yapmak ve "tehdit oluşturduğu korkusuyla "kin ve nefret"in hedefi haline getirilen "düşman"a karşı hazırlamak!.

Hoorrocks' gödermede, ataerkil erkekliği getirdiği olumsuz bedelleri sıralanır:

"Ataerkil erkeklik, erkekleri sakatlar. Bizim toplumumuzda bidiğimiz biçimiyle erkeklik kendini tahrip eden bir kimlik gerektirir. Derinden mazoşist bir kendini ikrar, benliğin yoksullaşması, hayatın zenginliklerine sırt çevirmek….yarı insa. Erkek olmak için sanıyorum ki, en hassas yanımı tahrip etmem gerekir: duyarlılığımı, kadınsılığımı, yaratılıcığımı. Hissettiğimden daha güçlü ya da güçsüz gibi davranmam gerekir.

Sorduğum soruyu geri alıyorum. Askerliği reddetmek için gerekçeler fazla bile. Belki ek olarak "insan olmak için" denebilir.

Öntaş, Schopenhauer'in bir tümcesini alır:[550]

"İnsanlık sözcüğünün acıma ile eş anlamlı olduğu kabul edilirse, ahlaki bir haslet olan merhametin vicdanla doğrudan ilişkili olduğu gerçeği de onaylanacaktır". Aktaş 'ın anlatısı sürer:

"İnsanı insan yapan kendisi ezilmese de ezilenlere acıyabilmesi ve onlarla birlikte ezenlere (kendisi ezen sosyal gruba mensup olsa da) karşı mücadele etme dirayetini gösterebilmesidir".

Vivdani reddin tanımına tekrar, genel bir değerlendirme olarak bakıldığında; "etik" bir çerçeve içinde yer aldığı görürüz. İnsan hakları ile dile getirilmek istenen insanlık değerlerini

[550] Öntaş, Hüseyin, "Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru" Ekseninde Edebiyatın Hukuk Bilimine Etkilerinin İncelenmesi Denemesi veya Her ihtimale Karşı Sanvai, Sansanvai, Semangelof, İB. Yayınları, 2005, HFSA, Sayı 13, s. 27

genişletebilecek bir hukukun varlığıdır. Kuçuradi'ye göre;[551] "insan hakları hukuk değildir. Hukukun türetileceği öncüllerdir- sadece farklı gerçeklik koşullarında adaleti gerçekleştirecek hukukun. Aoluslararası insan hakları belgeleri de yasalar ya da anayasalar değildir. Devletin söz edimleridir".

Bu anlamda ülkemizde vicdani reddin bir hak olarak tanınmaması vatandaşına karşı borçlandığı sözün yerine getirememesi açısından güven kaybıdır.

Pieper'de, "etik, bir eylemi ahlaki açıdan iyi bir eylem yapan, niteliksel durumu sorgulamaktadır ve bu bağlamda ahlak, iyi, ödev, görev, gereklilik, izin, v.b kavramları ele almaktadır" demektedir. [552] Öyle ki, toplumu ahlaki açıdan aydınlatma, eleştirme ve insan olmanın vazgeçilmez niteliklerini gösterme amacını taşır. Pieper, "varlığa dair vazgeçilmezliğinin "yanına "yani insanı sevmeyi öğretebilmeyi" de eklemektedir. Gerçekten insanların varlık olarak eşit ancak birbirinden farklılıklarıyla sevmek, kabul etmeyi etik kapsamında kolayca açıklamış oluyor.

Ahlak, hukuk, kültür, gelenek göreneklerin ülke ve yaşanan yörelere göre değiştiği varsayımı ile etik arasında nasıl bir bağ kurulabilir? Böylece etiğin (insanlık ahlakının) da değiştiği söylenebilir mi?

Pieper, burada Nietzsche'ye gönderme yapar: "her şeyden önce değerlendirmeyi bilmeyen bir halk yaşayamaz; ama varlığını sürdürmek istiyorsa, komşusuna bakarak değerlendiremez o. Bir halkın iyi olarak değerlendirdiği pek çok şey, bir başka halk için aşağılanma ve utançtır….Hiçbir zaman bir komşu ötekini anlamadı".[553]

Pieper, devreye girerek, "düşman imajından" kurtulmayı, "etiğin, bölgelerüstü geçerlik gücü taşıyabilecek uluslarüstü kural

---

551 Kuçuradi, Ioanna, Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları, İB. Yayınları,2005, HFSA, Sayı 13, s. 38

552 Pieper, s.18-19.

553 Nietzsche için, bkz. Pieper, s. 10.

ve normların anlaşılması, anlayışla karşılanması ve kavranması bakımından en iyi platform olduğunu" söyler.[554] Bu düşüncesini "ahlak değişir ancak ahlaka talep değişmez" sözleriyle, "bir eylemin kayıtsız şartsız 'iyi' bir eylem olabilmesi için hem yanlızca özgürlükten doğan hem de (eylemde bulunanın ve bu eylemden etkilenenin ulaşacağı) özgürlüğü amaçlayan bir eylem olmasını" vurgular.[555]

Konu adalet açısından da önemlidir. Pieper'e göre:

"Bütün insanlar için küresel ölçüde bağlayıcı olan insan haklarında ifadesini bulduğu biçimiyle bütün insanlığı bir dayanışma topluluğu olarak kavrayan adalet anlayışı ' haklı' amaçları göstermenin aracı olarak gösterilmek istenen silahı ve savaşı yasaklar". [556]

Bu noktada, insanın giydirilmiş özne olmaktan kurtulması, haksızlıklara fail olarak direnmesinin altında yeniden bulmak istediği "insanlık" ve vicdani red hakkı vardır.

Konuya özgürlük açısından da bakabiliriz. Bauman, na göre:[557]

"Nobert Elias'dan aldığı bir terimle; özgürlüğün toplumsal kökeni, bağımlılıklar ağında ve dolaysıyla insan etkileşiminin içeriğinde ard arda değişikliklere neden olan ve özgürlük söyleminin dile getirdiği irili ufaklı toplumsal temsil dönüşümlerini ve kaymalarını" ifade eder. Her anda "fikirlerin tarihi" yaklaşımıyla ortaya çıkan yanılsamalara işaret eder

Bu açıdan bakıldığında; tarih boyunca özgürlük adına yaşananlara şaşılmaması gerektiği anlaşılır. İlginç biçimde eyleme

554 Pieper, s.11.

555 "Örneğin çok evlilik ya da Eskimolardaki gibi artık çalışmayan, kendisine bakamayan yaşlı insanları öldürme uğrakları gibi, ahlakın değişken içeriksel" duraklarını 'görelilik" olarak işaret eder. Bu ahlakın sürekli hareket içinde bulunduğunu, ahlakilik kapsamında daha iyi ve insan onuruna yakışır normlara ulaşmak için de 'özgürlük ilkesinin' bir hareket motoru "olduğunu açıklar, bkz. Pieper, s.52.

556 Pieper, s. 94.

557 Bauman, Zygmunt, Özgürlük, Çev. Eren, Kübra, Ayıntı Yayınları, 2015, İst. s.44-45.

atfedilen özgürlük düşüncesini "güçlü olanın gücüne tabi tuttuğu kişileri, kölelikten, tutsaklıktan, esaretten salıverme kararı olarak açıklar. Bunun esas olarak bir "insanlaştırma" edimi olduğunu söyler".

Askerliği reddetmek de bu anlamdadır. İnsan özgürlüğünün ve toplumun değişim noktalarında biridir. Tüm anayasaların içeriğinde idadesini bulan "özgürlük, eşitlik, adalet" kavramları etik değerler olarak tüm nomların üstünde yer alır. Devletleri, bireyleri bağlar. Vicdani red, bu anlamda anayasal "din ve vicdan özgürlüğü" kapsamında değerlendirilmektedir.

Bu kavramın dışında laiklik ve düşünce özgürlüğü kapsamında da değerlendirilmelidir.

B- Mahkeme kararları ve Vicdani Ret

Başvurucu **Yunus Erçep**'le ilgili olarak AİHM kararı [558] bu görüştedir, Erçek bir Hıristiyan'dır ve silahlı askerlik hizmetini reddeden Yehova Şahitleri'nin inançlarını benimsemektedir. AİHM ' in 22.11.2011 Tarihli Kararında, sonradan emsal niteliğinde olacak pek çok ilkeye vurgu yapmaktadır. Karar aşağıya alınmıştır:

"Temel olarak Büyük Daire'nin vicdani ret konusunda vermiş olduğu Bayatyan/Ermenistan kararındaki tartışmalara ve verilere dayanmaktadır. Bayatyan kararında Mahkeme, Sözleşme'nin 9. maddesinin vicdani redde açıkça bir gönderme yapmadığını ancak bununla birlikte askerlik yükümlülüğü ile kişinin vicdani kanaatleri arasında ciddi ve aşılamaz bir çelişki ortaya çıktığında, bu durumun 9. Madde ile güvence altına alınan vicdani kanaat ya da inanç çerçevesinde ele alınması gerektiğini karara bağlamıştır. Ayrıca Mahkeme, Türkiye'deki zorunlu askerlik sistemini incelemiş ve askerliğe elverişli olduğu belgelenen her erkek yurttaşın askerlik yapmasının bir

[558] http://www.aihmiz.org.tr, Erçep/Türkiye, Başvuru Tarihi 43965/04, da Sözleşme'nin 6/1. maddesi çerçevesinde "adil yargılanma" hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. Bu iki madde dışında Sözleşme'nin 5, 7 ve 13. maddelerinin ihlal edildiği iddialarının ise ayrıca incelenmesine gerek görülmemiştir'.

zorunluluk olduğunu, askerlik yerine yapılacak bir sivil hizmet seçeneği bulunmadığı saptamasını yapmıştır. Askerlikle ilgili konularda Sözleşme'ye taraf devletlerin yapacakları yasal düzenlemeler belli sınırlamalar içerebilir ve bu sınırlamalar 9. maddenin 2. paragrafında belirtilen "meşru amaç"lar içinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte Mahkeme, bu sınırlamaların meşru amaçlar çerçevesinde kalıp kalmadığına, sınırlamaların demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı değerlendirmesini yaparak ulaşmıştır. Müdahalenin gerekliliğine ise müdahalenin haklı ve orantılı olup olmadığının incelenmesi sonucunda ulaşılmaktadır.

Mahkeme; Düşünce ve din ve vicdan özgürlüğünün, demokratik bir toplumun temellerinden birini oluşturduğunu hatırlatmaktadır. Dinsel açıdan bu özgürlüğün, inananların hayata bakışlarını ve kişiliklerini oluşturan çok hayati bir unsur olmasının yanı sıra, herhangi bir dine bağlı olsun ya da olmasın, dini gereklilikleri yerine getirsin ya da getirmesin herkes için geçerli olduğunu belirtmektedir, (ateistler, agnostikler, kuşkucular veya konuyla hiç ilgilenmeyen diğer kimseler açısından da).

Bireylerin düşünce ve inançlarını dışa vurma hakkını da kapsayan bu özgürlük aynı zamanda çoğulculuğun da güvencesi durumundadır. Devletlerin takdir yetkisi ise çoğulculuğun güvence altına alınması ile sınırlıdır. Bu ilkelerin değerlendirilmesi sonucunda; - Mahkeme Türkiye'de askerliğin zorunlu karakterinin ve sonuçlarının altını çizmektedir. Vicdani kanaatleri ya da dini inançları neyi gerektirirse gerektirsin, hiç kimse askerlik hizmetini reddetme hakkına sahip değildir. Askerliği reddeden vicdani retçiler, defalarca ceza kovuşturmalarına maruz kaldıkları gibi kovuşturma riskiyle hayatları boyunca karşı karşıya kalacaklardır. Mahkeme bu durumu Ülke/Türkiye kararında olduğu gibi "sivil ölüm" nitelemesi ile tanımlamıştır. Bu çerçevede, askerlikle ilgili kişi özgürlüklerine yapılan müdahale aşırı sert ve dolayısıyla da orantısızdır. - Mahkeme, Türkiye'de askerlik hizmeti yerine geçecek sivil bir hizmet sunulmamış olduğuna dikkat çekmektedir.

Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin hemen hemen hepsinde bu yönde düzenleme yapılmış iken Türkiye'de yapılmamıştır. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanması 5 Bayatyan/Ermenistan kararından bu yana askerlik hizmetinin yerine sivil bir hizmet sunulmamış olmasını bireysel özgürlüklere müdahale olarak değerlendirmektedir. Türk Hükümeti ise bu müdahaleyi neden gerekli gördüğüne ve bunun niçin "zorunlu bir sosyal gereksinim" olduğuna ilişkin yeterli neden sunamamaktadır. - Mahkeme Türkiye'de yürürlükte olan zorunlu askerlik sisteminin vicdani nedenler için hiçbir muafiyet tanımadığı ve başvuran gibi askerlik hizmetini reddeden kişilere ağır cezai müeyyidelere zorladığı için ciddi bir yük getirdiği sonucuna varmaktadır. - Mahkeme, Yunus Erçep'in genel olarak yurttaşlık yükümlülüklerini yerine getirmeyi hiçbir zaman reddetmediğini ve aksine yetkililerden açıkça askerlik hizmeti yerine başka bir sivil hizmet talep ettiğini kaydetmektedir. Başvurucu, yurttaşlar üzerindeki yükü paylaşmak için zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren diğer yurttaşlar ile eşit şartlarda hizmet vermeye hazır olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla Erçep, askerlik hizmeti yerine geçecek bir sivil hizmet öngörülmediği için hapis cezasını çekmek zorunda kalmıştır. Mahkeme çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliliğin "demokratik bir toplumu" şekillendiren başlıca unsurlar olduğundan yola çıkarak çoğunluğun görüşlerinin her zaman azınlık görüşlerine üstün gelmesi gerektiği anlamına gelmeyeceğini, demokrasilerde, azınlık mensuplarına adil ve düzgün muamele yapılmasını ve hâkim pozisyonun kötüye kullanılmamasını sağlayan bir denge kurulması gerektiğini önemle vurgulamıştır. Bu nedenlerle Mahkeme, vicdani retçilerin, askerliğin zorunlu karakteri nedeniyle katlanmak zorunda kaldıkları sonuçların Sözleşme'nin 9. maddesi bağlamında demokratik bir toplumda gerekli bir müdahale olarak değerlendirilemeyeceği kanaatine varmıştır. Mahkeme 9. maddenin ihlali ile birlikte Erçep'in bir "asker kişi" olmamasına karşın askeri mahkemede yargılanmasını da Sözleşme'nin 6/1. maddesi çerçevesinde "adil yargılanma" hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. Bu iki madde dışında Sözleşme'nin

5, 7 ve 13. maddelerinin ihlal edildiği iddialarının ise ayrıca incelenmesine gerek görülmemiştir'.

İnanç özgürlüğünün kabulü, "AİHM, **Yunus Recep gibi Feti Demirtaş"** davasında da vurgulanmıştır. Antimilitarist Halil Sevda davasında, AİHM' "vicdan özgürlüğüne" aykırı olduğuna karar vermiştir. Bu davaların sonucunda, tazminat ödenmesi dışında, AİHM tarafından ayrıca "sivil ölüm" olarak nitelenen duruma yol açan diğer tüm önlemlere de son verilmesi gerektiğinin altını çizilmektedir.[559]

Osman Murat Ülke için verilen kararda 'sivil ölüm' kavramı yer almaktadır. Osman Murat Ülke 1995 yılında vicdani ret kararını açıklayarak askeri forma giymek istemediğini belirtmişti. Bunun üzerine Ülke önce sivil mahkeme ve sonra askeri mahkeme de olmak üzere sekiz kez ayrı ayrı hapis cezasına çarptırılmış ve toplam 701 gün hapis yatmıştı. Hapis cezasına çarptırılan ve yeniden hapse girmemek için kaçak yaşayan Osman Murat Ülke'ye AİHM kötü muamele yapıldığına karar vererek, Türkiye'yi 11 bin euro ceza ödemeye mahkum etmiş, ayrıca Türkiye'de vicdani redle ilgili bir yasa olmamasına da dikkat çekmişti.

LBTİ'li Mehmet Tarhan, davası ise, tam bir kaoso teslim edilmiştir. Tarhan, 2001 yılında askerlik yapmayı reddetmiş ve vicdani reddini açıklamıştır. 2005 yılında ise zorla askere alınmış, hakkında "emre itaatsizlik"ten iki ayrı dava açılmıştır. AİHM kararında, Tarhan'ın askeri hapishanede tutularak saçlarının yedi asker tarafından zorla kesilmesini insanlık dışı veya küçük düşürücü muameleyi yasaklayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 3. maddesinin ihlali olarak değerlendirirken, Türkiye'nin aynı zamanda düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin 9. maddeyi de ihlal ettiğine ve tazminata hükmetti.

AİHM kararına karşın, Askeri Yargıtay Daireler Kurulu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Abdullah Öcalan'la ilgili

[559] https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'de_vicdan%C3%AE_ret

kararına atıfta bulunan Askeri Yargıtay, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 'vicdani ret' kararının bağlayıcılığı olmadığını vurgulayarak,

askerlik yapmayı ve eşcinsellik muayenesini reddeden Mehmet Tarhan' ın "askerlik yapmaya ilişkin karar verdi. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarının ülkeler için bağlayıcı olmadığına ve eşcinselliğin de psikoseksüel bir bozukluk olduğuna, bu aşamada Tarhan'ın muayene olmayı reddettiği hatırlatılan kararda, bu durumda yapılması gerekenin zorla muayene değil, ilgiliyi askere almak olduğu ifade edildi. [560] Daha sonra Sivas Askeri Ceza Mahkemesi'nin, 2015'de; "emre itaatsizlik" suçlamasından 15 ay hapis cezası ve 9 bin TL ağır para cezası verilmesi üzerine Tarhan Yargıtay' a başvuracağını açıkladı.[561]

Pertek Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülen davada; bakaya kalmak suçlamasıyla yargılanan vicdani retçi Yavuz Atan beraat etti.[562]

Atan, şu değerlendirmede bulundu: "Mahkeme, şimdiye kadar bizim için 'farklı uygulanan' tebligat şartlarını kabul etmemiş oldu. Mahkeme heyeti, yasal tebligat yerine getirilmediği için de iddia edilen cezanın bana bildirilmiş sayılmayacağına karar verdi. Sorumluluğunu yerine getirmeyen devletin, bundan dolayı beni cezalandırma 'hakkını' kullanmak için, bunları tümüyle yapması gerektiğini belirterek beraatıma karar vermişler". Dava ortadan kalkmadı, Ama mahkeme heyeti şunu demiş oldu devlete: 'Vatandaşın mevcut yasaya uymasını istiyorsan, sen de seni bağlayan yasa ve yönetmeliklerin bir kısmına olsa da uy'. Ancak,"'tarafı olduğun uluslarüstü sözleşmeler vicdani reddi bir hak olarak tanımıştır. Bu yüzden söz konusu kişiler askerlik yükümlülüğünden muaf tutulmaları gerektiği için, cezalandırılmalarına yer olmadığından,

[560] Milliyet Gazetesi,02.05. 2006
[561] http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=1869
[562] https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/11/16/vicdani-retci-atan-bizi-kotuluge-zorlayanlari-reddediyoruz/ Pehlivan, Nuray.

sanığın beraatına karar verilmiştir' diyen bir mahkeme heyeti çıkmadı henüz. İlgili kamuoyunun 'vicdani retçi' diye tarif ettiklerinden biri olarak, istemediği halde muhatabı olan devlet tarafından 'asker kaçağı' diye nitelendirildiğini Çalışma hakkının anayasal bir hak olduğuna vurgu yapan Atan, bu hakkın kullanılmasına engel olanların suç işlediğine dikkat çekti. Seyahat ve konaklama sırasında yapılan kontroller sonrasında sıklıkla gözaltına alındıklarını belirten Atan, 'Zorla alıkonmak ve seyahat özgürlüğümüzün engellenmesinin' yasal bir zemini yok. Sıkıyönetim uygulamaları için bile yasal dayanak gerekli. Yasal dayanaktan yoksun para cezası olamaz. Bu yüzden bize kesilen para cezaları ve bunları tahsil etme girişimleri gasp suçudur. Birisini ölüm ihtimalini içeren bir davranışa zorlamak suçtur. Her ne gerekçeyle olursa olsun ölmeye ve öldürmeye zorlamak, haysiyet kırıcı bir davranıştır. Haysiyetsiz olmayı kabul etmiyorum. Haysiyetleri her insanın yapması gerekeni yaparak, zorlandığımız kötülüğü ve bizi kötülüğe zorlayanları reddediyoruz" değerlendirmesinde bulundu."

Dünyada vicdani redle ilgili çeşitli uygulamalar vardır.

Vicdani Ret Derneğinin açıklamalarına göre; "birçok ülkede zorunlu askerlik uygulaması tamamen yürürlükten kaldırılmış ve profesyonel ordu düzenine geçilmiştir; dolayısıyla ayrı bir vicdani ret tanımlamasına ihtiyaç duyulmamaktadır. 27 üyeden 6'sında zorunlu askerlik uygulamasının devam ettiği Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde vicdani ret; inanç özgürlüğü kapsamında bir hak olarak tanınmıştır. Bu ülkelerde vicdani retçilere, askerlik süresine eşit ya da daha uzun süreli alternatif sivil hizmet seçeneği sunulmuştur. Bunun dışında ABD, Kanada, Rusya, Brezilya, Norveç, Arjantin, Gürcistan vicdani reddi tanıyan ülkeler arasındadır". Ayrıca Derneğin açıklamaları arasında; Türkiye'de 79 kişi vicdani reddini açıkladığını ve bunların 14'ünün kadın olduğu belirtilmektedir.[563]

[563] https://zete.com/10-soruda-vicdani-ret/index.html

C- Kadınlar ve Geniş Anlamda Vicdani Ret

Askere gitmeyi reddetmek anlamında, vicdani ret konusu Demir[564], tarafından ayrıntılılarıyla incelenmiş olduğundan biz 'kadınların vicdani reddi' üzerinde duracağız.

"Askere gitmeyi reddetmek' dar kapsamda bir vicdani ret tanımıdır ve yetersizdir. Kadın vicdani ret ile tamamlanmalıdır. Dünyada ve Ülkemizde toplumların ortak acıları vardır. Savaş, şiddet, militarizm, milliyetçilik, ırkçılık, kadın, çocuk ve canlı türlerine yapılan saldırganlık, türcülük, heteroseksit dayatmacılık tüm toplumlarda görülebilen hastalıklardır. Bu hastalıklara karşı kadının "kendini "ve "toplumun kendini koruma" hakkı ile karşı durulmalıdır.

Üstelik erkeklerin vicdani ret kararlarının sonuçları, kadınlara kıyasla daha fazla zorluk taşımaktadır. Madolyanın ters yüzünde ise erkeklerin vicdani reddinin toplumdaki görünürlüğü ve değişime etkisinin ağırlığı önemlidir.

Mutlu Tömbekçi [565] 'savaşı' öne çıkararak konuyu açar:

"Savaş sonucu, Ölenlerin, sakat kalanların arkalarında bıraktığı kadınlar var bu nedenle savaş bizi daha çok ilgilendiriyor. Toparlamak gerekirse: Savaşı durdurmanın yollarından biri askere adam göndermemektir. Ama mesele sadece savaş meselesi de değil. Toptan, "biz neye hizmet ediyoruz meselesidir" demektedir.

Gerçekten "çocuklarımızı doğurmanın, bakmanın, yetiştirmenin" sonrasına biz karar vermeliyiz. Barışı sürdürmenin yollarını bulmalıyız.

Biliyoruz ki, Türkiye'de ve dünyada ataerkillikle kapitalizmin bütünleştiği bir alandayız Görünen tehlikelere Çelik ve Mutluer'in açıklamalarıyla yer verelim:[566]

---

564 Demir,Hande,Seheriçin: http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/tekmakale/2011-4/2011-4-10.pdf,
Ayrıca bkz. Özgür Heval Çınar için: http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-72-353

565 http://www.demokrathaber.org/kadin-vicdani-ret-makale,1718.html

566 Çelik, Ayşe Betül/Mutluer, Nil, Toplumsal Barış ve Barış Süreci'nin Top-

"Milliyetçilik, militarizm ve bizatihi savaşın kendisi ataerkil zihniyetle cinsiyetlendirilmiş süreçlerdir. Bu cinsiyetlendirmede erkek ve kadınlara verilen görevler hiyerarşiktir. Her ne kadar, her iki cinsiyette milliyetçi ve militarist anlayışla ötekileştirilmeye maruz kalsalar da, kadınlar özellikle savaştan doğrudan ve dolaylı olarak katmanlı ve erkeklerden farklı biçimde etkilenmektedir. Savaş sırasında uğradıkları bedensel zararların yanı sıra savaş sırası ve sonrasında militarizmle içselleştirilmiş şiddet ortamında karar mekanizmalarında yer alamamakta ve kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını devam ettirebilmek için oldukça zor koşullarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Dolaysıyla savaşa, ırkçılığa, ayrımcılığa dayanan sebeplerin ortadan kaldırılmasında ataerkil zihniyete karşı, cinsiyet duyarlı bir persfektif önemlidir. Bu persfektif doğuştan kadın olmakla değil, şiddet ortamında kadının nasıl ötekileştiğini gören bir bakış açısıyla oluşturulabilir. Bu ise kadınların barış süreçlerine sadece ' cinsiyetleri üzerinden' dahil olmalarını değil sorunların feminist bakış açısıyla ele alınmasını gerektirir".

Cockburn, araştırmasında "kadınların barışı yapmasından" söz eder. Örneğin, Yugoslavya'ın bölünmesinde yaşanan acıların, etnik, milli, siyasi farklılıklara karşın kadınlar arasındaki mesafenin sözcüklerle nasıl doldurulacağına bakar. Nira Yuval-Davis tarafından benimsenip, geliştirilen "çapraz siyaset kavramını" saha çalışmalarıyla işler.

İncelemelerinde siyasetin birbirini tamamlayan kökenlerini ortaya koyma ve değişme pratikleri öne çıkar. İki kilit öğe "demokratik süreç" ve "kimlik çalışması "üzerine yoğunlaşır. Projesini kapalı olmayan küçük sosyal ve siyasi oluşumlarda dener. Kimlik konusunu "kimlik yarası" olarak şöyle açar: [567]

lumsallaşması, Barış Acısını Savunmak, Hazırlayanlar, Alpay, Necmiye/ Tahmaz, Hakan, Metis Yayınları, İst. 2015, s. 58-75. Yazarlar, BM. Güvenlik Konseyi' nin 1325 nó' lu kararı, kadınları çatışmanın yalnızca kurbanları olarak gören bakış açısından, onları çatışmaların çözümlenmesi, barışın inşası ve korunmasında erkeklerle eşit ektörler olarak gören bakış açısına geçişin öneminin altını çizdiğini belirtmektedirler.

[567] Cockburn, Cynthia, Mesafeyi Aşmak, Barış Mücadelesinde Kadınlar,

"Bir kadının kendini algılayışı ile kendisine atfedilen, kendisinin sorumlu tutulduğu cazibesine kapılarak içselleştirdiği kimlikler arasında gerilim ve uyumsuzluk olunca, acı ortaya çıkıyordu. Kadınlar siyasetlerine ters düşen, onları hiç de rahat etmedikleri konumlara yerleştirilen kimlikler atfediliyor, buna karşılık kadınlar edinmek istedikleri kimlikten yoksun bırakılıyordu. Bu nedenle aralarındaki mesafeyi örme, açığa çıkarma, dokuma ve sökme çabasının büyük bölümü kimlik çalışmasıdır" demektedir.

Diyalog aşamasında Connolly'e göndermeyle "farklılığın sesi, her zaman dikkate alınması gereken bir ses olarak duyulabilr" den hareketle, kimlik ile farklılık arasında bir demokrasi pratiğini, agonistik (müzakerecilik yerine çatışmalı radikal) demokrasiyi önerir.

Kafasındaki soru; kendi kendimizi üretirken nasıl bir rol oynadığımızı aydınlatmaktır.[568]

"Yatırım kavramı görüşüne göre; haz, tatmin, ödül sağlayacağı beklentisiyle, mevcut özne konumlarına bağlanmayı benimser. İkinci görüş kimliğin bir öğesiyle, diğeri arasında bir ilişki, eklem ya da bağlantı tasarlanıp oluşturulmasını anlatan eklemleme kavramıdır. Buna benzer bir başka kavram büklüm olarak adlanır. Bu görüş mevcut kimliklerin 'sahip olunabilirliği' de dahil olmak üzere koşullar ve bağlamlar tarafından sınırlandırabiliriz, ama bir kimlik öğesini diğerine eklemliyerek, bu öğelerin her birini belirli yorumlara uyan şekilde eğip, bükmektir".

Cockburn, kitabına aldığı resimlerle çok önemli bir noktaya değinmiş olur. Resimlerde farklı kimlikli kadınlar karşı karşıya konuşmaktadır. Ne konuştuklarını bilemeyiz. Ancak resim onların sonunda anlaşacağını sergiliyor gibidir. Konuşma dışında el kol ve gözleriyle gerçek bir ortaklık duygusu yaratmaktadır.[569]

Çev: Kılıç, Ebru, İletişim Yayınları, İst. 1998, s.28-29

568 Cockburn, s. 295

569 Cockburn, s. 208 ve 209 daki resimler.

Erkek egemen bir düzende kadınların bu yolları deneyerek, savaşı, şiddeti yok etmesi, imkânsızı hayal etmektir. Ancak özellikle Yogoslavya'nın parçalanması olayında kamuoyunu etkilemede önemli başarı sağlamıştır.

Siborg efsanesindeki Zümrüd-ü Anka kuşu gibi, her gün yeniden, yeniden insan olarak doğmaya her uğrak yerinde yeniden, yeniden mücadeleye! Bu kavrayış, bu dilek somut olarak ne kadar gerçekleşir, bilmiyorum. Deluze'ye hak verirsek, yaş aldıkça, zihin kaydını yapmışsa zorluk artar. İstemek, çok istemek belki bir umuttur. Asıl gençlerin yoluna taş koymamak önemlidir.

Arendt' tin nasıl bir "insansal yaşam" olacağını bilebiliriz. Politik düşüncesini kozmopolitik bir çoğul yurttaşlık anlayışıyla bütünleyen Tassin'inden yararlanabiliriz.[570] Ona göre, "Politik özne ancak dışlanmış olanla, haklara sahip olma hakkı bulunmayan' la, yabancıyla birlikte varolma olanağını, eylemle, sözle yaratabilen kamusal alanların oluşturulması yoluyla ortaya çıkabilir". Sınır dışı edilenler, göçmenler, sığınmacılar bizi insanlığa çağırmaktadır.

Eninde sonunda birlikte mücadeleyle insanlık özünü yeniden kazanabiliriz. Tıpkı, Weeks' in dediği gibi asıl sorun; "toplumsal emek bir diğeri de öznelerin bir aradalığıyla bütünlük oluşturmaktır. Zaman içinde aslında her değişken iktidarın "emek "ve "onun sömürüsü" üzerinde temellendiği görülür. Sınıf ayırımları, ırklara zülüm, toplumsal cinsiyet tezleri, bölünmüş toprakların egemenliği, milliyetçilik, kimlik kökenleri, sosyal statüler, ekonomik farklılıklar dolaysıyla insanın kaybolmasıyla bağıntılıdır. Özne konumlarını otonom faillere dönüştürebilmektir. Kadın bakış açısı bu düşüncelerde birlik içindedir.

2016 yılında Oxford Sözllüğü yılın kelimesi olarak post-hakikat sözcüğünü seçmesi çok yerindedir.[571] Buradan hareketle post- fe-

---

570 Yazıcıoğlu, (2009), s.219

571 Guardian gazetesinin haberine göre ABD' nin yeni Başkanı olarak Trump' un seçilmesi ve Britanya'nın referandumla AB'den ayrılması, bu kelimenn kullanımını %2000 arttırmıştır. Post-hakikat, sözlükte; nes-

minizimden değil, "feminizm öldü" diyenlere karşı umudumuzu, yaratıcı gücümüzü ortaya koyan" tam feminizm" zamanıdır.

Sonuçta kimsen, neysen çokluk oluşturarak, ayırımları yok etmek için kendi özneliklerimizden etken faillere dönüşmemize olanak sağlamaktır. Deluze' ye göre" dişi oluşla" ve daha insanca yol alabiliriz. Hepimiz bozulmuşsak, hepimizin düzelme şansı vardır.

2-Kadınların Vicdani Reddi ve Feminizm

A-Bilinçlenme Sürecinde Zorluk

Kadın vicdani retçilerin dünyada bir tarihi var. [572] Enloe, kolay bir farkındalık yaşamadığını, ancak feminizm ile erkeklikliğin anlamını kavradığını anlatır:[573]

"Bizim kafamızı milliyetçilik işgal ediyordu.1960'lı ylların ortasında, seçim davranışlarının analizinde liberal anlayışın egemen olduğu bir dönemdi. Ulusal bilincin oluşup devlet kurumlaşması şeklinde ifade edilmesini doğru yönde bir adım olarak düşünürken bugün emin değilim. Sonrası 15 yıl toplumsal cinsiyetle de ilgilenmedim.1980'lerin sonundarus olmayan etnik grupların militarizmin taşıdığı cazibe karşısında şaşkındım. Ayni yıllarda otoyllda arabaların arkasında 'Ermeni Hava Yolları'yazan çıkartmalara raslanırdı. Espriyi anlayıp gülmek için başka bir açıklama gerekmiyordu. Sonuç olarak yeni bir ulus- devlet inşa etmenin ne kadar iktidar gerektiğini görmedik. Bizim uzmanlık alanımız iktidardı, ama daha onu nerede arayacağımızı bile bilmiyorduk. Feminizmle onu farkettik. Ulus inşa dönemlerinde kadınlarla erkeklerin arasındaki mücadelelerin milliyetçi hareketlerinin nasıl şekillendiği konferans ve strateji tartışmalarında cerayan

nel verilerin kamuoyunu şekillendirmede, duygu ve kişisel inançlardan daha az etkili olduğunu anlatan ya da bununla ilgili olan durumlarla ilişkili sıfat olarak kullanılan bir kelimedir.

572 Bkz. Cynthia Enloe, 1938 yılında New york'ta doğmuş, Vietnam savaşı sırasında, Vietnamlı kadınların, askerlerin çamaşırlarını yıkamak için tutulduğunu ve bu kadınların bu tarih parçasını tamamen farklı anlatacağını düşünmüş ve toplumsal cinsiyetin yetersiz olduğunu feminist bilincin önemini vurgulamıştır. https://en.wikipedia.org/wiki/Cynthia_Enloe

573 Enloe, Cynthia, Feminizm, Milliyetçilik, Militarizm, Vatan Millet Kadınlar, Derleyen, Altınay, Ayşe, Gül, İletişim yayınları, İst. 2000, s. 189-212

eder. Zabıt tutulmaz. Sözlü tarihe bakmak gerekir.1970' li yıllarda Türkiyeli Kürtler, feodal nosyonların yerine milliyetçiliği gündeme aldılar. Milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte cinsellik, doğurganlık, çocuk yetiştirme sratejik önem kazanırken, milliyetçi erkek kadınlarını kontrol etme ihtiyacını duyar. Erkeğin ulusu koruma ve canlandırma yolu olur. Hain- kadın, yurtsever- anne olarak kadın efsaneleri doğar.1990'lı yıllarda Bosna' daki iç savaş sırasında tecavüzün erkekleşmiş, militarize milliyetçiliğin aracı haline gelmiştir. Hamile kalan kadınlara da kürtaj yasaklanmıştır. Basitçe söylersek, kadınlık ve erkekliğin günlük hayattaki biçimleri değiştirilmeden, hiç kimse, hiçbir cemaat, hiçbir milli hareket militarize edilemez.

Enloe, niye önce bilemedim derken, yanıtını da şöyle verir:

"Çünkü militarizasyon doğal eğilimlerle ve kolay seçimlerle pürüzsüz işleyen bir süreç değildir. Kafa karşıklıklarına yol açar, çelişkili mesajlar üretir. Kadınlar genellikle siyasal beceriler geliştirebilecekleri yeni alanlar kazanır. Ciddi görevlere getirilir. Değerleri artar. Toplumsal cinsiyetle ilişkin çelişkilerle yüklü, mücadelelerle dolu bir süreçtir."

Bu açıklamaları çok önemli buluyorum. Toplumsal cinsiyet konusunda bir tarih boyu aileden başlayarak yaşadığımız sorunları neden fark edemediğimizi de ele veriyor. Görülen o ki, militarizm analizini gündelik gerçekler bağlamında tamamen çözümlemeden, kadınların durumunu da bilemeyeceğiz, da vicdani retçi olmaları gerekiyor.

B- Hangi Feminizm

Cockburn, konuya "biz neden bir kadın örgütüyüz" sorusuyla girer. Arkasından "biz feminist miyiz" diye sorar. Bitmez, üçüncü sorusu "birlikteliğimizin nedeni genler mi, hayat tecrübeleri mi "diye sürdürür.[574]

"Barıştırıcı olmak kadının doğasında vardır" özdeyişine "özcü" bir tanımlama olduğu için karşı durur. Kadınların da

[574] Cockburn, Cnythia, Neden Feminist Anti-Militarizm, çev: Şipal, Cansu, Feminist Çerçeve, feminist Kadın Çevresi, İst. 8 Mart 2004, s. 132-154

şiddet yanlışı olabilecekleri açıktır. Ona göre; "kan ve gen bağı üzerinden tanımlanan etnik kimliklerde eşit derecede tehlikelidir. Aslında kökenlere başvuran kimlik tanımları asla iddia edildiği gibi gerçek hikâyeler değildir, siyasi projelerdir.

Neden cinsiyet yerine, toplumsal cinsiyetin seçilmesinin, tarihin içinde kadınların erkeklerden farklı yaşam deneyim ve beceriler edinmesinin ve savaşın cinsiyete dayanan bir ayrım yapmasının birlikte getirdiği "eşitsizlik" sonucuna bağlar.

Bu noktayı şöyle açıklar:

Toplumsal cinsiyete bağlı olarak farklılaştırılmış, bütün bu deneyim, yaşamın tecrübe ettiğimiz toplumsal cinsiyet özelliği, kadınlar ve erkekler arasında hem görüş hem de kültür farklılığını açıklamaya yeter."

Bir oluşumunda altını çizer:

"Silahlı çatışmalarda farklı 'taraflarda' yer alan kadınlar, kadınlar olarak ortaklaşa ihtiyaçları bulmak suretiyle, birbirleriyle çalışma ittifakları kurmuşlardır".

Kadınların bir araya gelişlerinin temelinde ancak feminist bir çözümleme, eylem programı olmasını şart koşar. Bu noktada özcü ya da liberal feminizmin olanaksızlığını ancak anti militarizmle işlevli biçimde bağlantı kurabilecek olan

"radikal feminizm" ile yol alınabileceğini öngörür.

Erkekler olarak "kadınların ezilmişliğinin" tek kaynağı olmadığını, patriyarkanın yanısıra, kapitalizmin, milliyetçi ve faşist hareketlerin ve dinlerin köktenciliğinin anlaşılmasının gereğinden söz eder.

Çok daha önemlisi bu günün geldiği noktaya işaret etmesidir. Ona göre:

"ABD tarafından iş dünyasının çıkarlarının hayata geçirildiği, Batı dünyasının modası geçmiş milliyetçilik söylemini rafa kaldırıp yerine, daha kabul edilebilir duran 'insaniyet ve güvenlik söylemini' kullanmaya başladılar. Bu tablo içinde BM de bir kı-

lıfına uydurulur- bu suretle, savaş projeleri, ulusaldan ziyade uluslararası, militaristten ziyade, insaniymiş gibi görülebilir."

Bildiğimiz "vekâlet savaşlarının" çok önceden feministler tarafından tanımlanması, geleceğin umudunun kadınlar olduğunu apaçık etmektedir.

Bir başka önemli saptaması da "modern" üzerinedir. Daha önce şiddet bölümünü işlerken Benjamin'in görüşlerine paralel biçimde, Cockburn, şu noktanın altını çizmektedir:

"Günümüzde batı kültüründeki belli baskılar, siyasetçilerin yüzeysel değişime zorladı. Kadınların orduya dahili, ordu artık pek ataerkilmiş gibi görünmüyor. Hatta militarist kahramanlığın küçük bir kısmını kaybetmiş gibi duruyor: Kamuoyu ölü Amerikan askeri istemiyor. Fakat görünenin altında acı gerçek şudur ki, ataerki, milliyetçilik ve militarizm yapılar ve kültürler olarak halen oradalar. 'Modern' toplumlarda orduya hizmetle gurur duymak, milli onur ve yiğitlik derinlerde yatar." 3 -Türkiye ve Kadın Vicdani Retçiler

Türkiye'de vicdani redde ilişkin kadın açıklamaları, resmin neresinde oturuyor?

Feministlerin ilk tepkisi şaşkınlıktır. Hilal Demir, anlatır: [575]

"İlk kadın açıklaması İnci Ağlagül' den geldiğinde zorunlu askerliğe maruz değilken, hepimiz bu ne demek oluyor şimdi olmuştuk. Sonra oturduk, tartıştık ve evet biz vicdani ret hareketindeki kadınlar olarak fark ettik ki harekette kaymaya başlayan bir çizgi vardı ve bunu sezinliyorduk. Kadınlar olarak yaptığımız açıklamalarla; hareket içinde çalışan kadınların sadece bir destekçi olmadıkları, vicdani reddin bir militarizm eleştrisi olduğu ve bunun feminist bir algıdan bağımsız yapılamayacağına dair bir anlayışı geliştireceğini, getireceğini umuyorduk çünkü hareket gittikçe erkek egemen olmaya başlamış

[575] http://www.yenicag.com.cy/yenicag/2011/03/kadin-ve-vicdani-ret-uzerine-hilal-demir/

ve dahası bir kahramanlaştırma eğilimi yavaş yavaş kendini göstermişti''.

Demir, Enloe'in Türkiye'deki kadın vicdani retçiler üzerine gönderdiği yazıyıa gönderme yapar:

"…Bu riski alan erkeklerin hareketin kahramanları olarak görülme ihtimali yüksek. Herhangi bir devlet politikasının yanlışlarını veya adaletsizliğini düzeltmede en büyük çıkarı olanların o politikaya meydan okuyan bir hareketin doğal lideri olarak görülmesi çok da şaşırtıcı değil.

Ama zorunlu askerlik hizmetinin meşrulaştırılmasının kökeninde yatan kaynak olan militarizm de erkekliğe ayrıcalık tanıyor ve toplumun patriyarkal düzenini normal ve doğruymuş gibi gösteriyor. Bu yüzden, erkekliğe ayrıcalık tanımayı ve patriyarkayı normalleştirmeyi mümkün kılan herhangi bir vicdani red hareketindeki aktivistler, militarizmin kültürel dayanaklarına meydan okumak şöyle dursun, onları pekiştirme riskiyle karşı karşıyalar.

Türkiye'deki vicdani red hareketinde destekleyici olarak etkin olmuş olan bir grup feminist kadın, vicdani reddi erkekliğe ayrıcalık veren biçiminden nasıl ayırabileceklerini araştırmaya başlamışlar ve devletin zorunlu askerlik hizmetine tabi olmayan bir kadının kişisel olarak kendini bir vicdani redci olarak tanımlamasına izin veren bir red deklarasyonu oluşturmuşlar. Devlet askerlik yapmaya çağırmadığı halde kendisinin bir vicdani redci olduğunu beyan etmek siyasi bir yeniliktir."

Demir[576] siyasi yenilik kavramına yakından bakar:

''Askerlik, erkekliğin yüceltildiği bir yerdir ve kadınları buraya katılmaya zorlamaz, çünkü orada **erkekliği yüceltmek** için kadına ihtiyaç yoktur bu durumda bu kuruma laf söylemesi gereken bence ilk kişiler kadınlar olmalıdır, yasal dayatım ol-

[576] Bkz. Demir, Hilal, Kadın ve Vicdani Ret, yazı ABK (Avrupa Barış Komisyonu) tarafından çıkarılan Aşiti/Barış Gazetesinin ikinci sayısında (Aralık 2010) yayınlanmıştır.

sun olmasın. Böylece vicdani ret mücadelesine de kavramın kendisini kullanarak ciddi bir katkı sağlamış oluyor. Ve sanırım militarizmin toplumsal cinsiyet eleştrisi ilk defa bu kadar açık olarak ortaya konuyor…"

Kısaca dar anlamına da değindikten sonra asıl soruyu sorar:

"Erkeklere zorunlu askerlik nedeniyle, vicdani ret durumu hayatlarının sonuna kadar belirsiz bir şekilde sürer, seyahat etme özgürlüğünden mahrum kalırlar, yasal herhangi bir bürokratik izlek işlemlerini yapamaz hale gelirler, mahkemenin tabiriyle sivil bir ölüm yaşarlar".

''Enloe'un "siyasi yenilik" olarak tanımladığı kadın açıklamaları gerçekten bir vicdani ret eylemi midir, hareketi zayıflatır mı, stratejik midir gibi birçok soru üzerine tartışmaya yol açtı ve bu tartışmalar son zamanlarda yapılan yeni bir toplu kadın açıklamaları çağrısı nedeniyle yeniden alevlendi. Sırf bu tartışmalara yol açması bakımından bile ilk kadın açıklamalarının amacına ulaştığını varsayabilirim çünkü bu tartışmalar sayesinde kadın aktivitelerin hareketteki duruşları, ihtiyaçları, sözleri görünür hale gelmiştir. Peki, hareketin geleceği bakımından harekete ne katmış ne azaltmıştır kadın açıklamaları? İstediği feminist çerçeveyi sağlayabilmiştir?

Kadın açıklamalarının en önemli ve tartışılmaz katkısı, vicdani ret eyleminin sırf bir askerlik kurumunu reddediş olarak algılamaktan çıkartıp, asıl konunun militarizm eleştirisi olduğunu öne çıkarmasıdır. Zorunlu askerlik eğitimi militarizmin pratik olarak vücut bulduğu yerdir lakin militarizm, bu kurumdan çok daha öte, sosyal ilişkilerimize kadar belirlenmiş ve askerlik kurumundaki eğitimle pekiştirilmiş bir seksist sistemdir. Vicdani reddini açıklayanlar erkeklerse bu nedenlerden dolayı bu kurumun vereceği eğitimi almayı reddederler, Türkiye'deki açıklama yapan kadınlar ise bu kurumun dayattığı seksist sistemi ve ilişkiler biçimini reddeder. Her ikisinin açıklamalarında da aynı derecede suç unsuru bulunduran öğeler vardır çünkü bir sistem eleştirisi yapılmaktadır ve bu sistemle işbirliği yapılmayacağı beyan edilir. Nitekim erkekler bu sözleriyle

dar anlamda askerlik kurumunu kastederken kadınlarsa açıklamalarıyla konuyu geniş perspektiften kaçırmamayı sağlar''.

Kadınların vicdani reddi, yazarın sorduğu aşağıdaki soru ile tüm sınırlamaları ortada kaldırmaktadır:

''Peki devlet beni askere çağırmadığı halde yani yasal bir zorlama yokken durup dururken bunu niye yapıyorum diye sorduğumuzda aklıma şu soru geliyor: Bu devletin ve sistemin eleştirisini yapmak için yasal bir zorlamayı beklemek gerekli midir? Gerekli diyen bir merci var mıdır''?

Bir başka açıdan kadın vicdani reddi hareketin zayıf noktası mıdır?

''Kadın açıklamaları, vicdani ret kavramını zayıflattığı yönünde eleştiriler almıştı. Çünkü başka araçlar kullanabilirdi ama niye vicdani ret kavramını seçti? Bu zayıflatmanın neden kaynaklandığını düşündüğümde yine aynı noktaya takıldım: sivil itaatsizlik eylemi olarak dayatılan yasalara karşı gelmekti vicdani ret ve bu böyleyse ve bir kadına bir yasal dayatma olmaması söz söyleyemeyeceği anlamına mı geliyor ve bu da bir eril sistemin sonucu değil midir? Yani askerlik, erkekliğin yüceltildiği bir yerdir ve kadınları buraya katılmaya zorlamaz çünkü orada erkekliği yüceltmek için kadına ihtiyaç yoktur bu durumda bu kuruma laf söylemesi gereken bence ilk kişiler kadınlar olmalıdır, yasal dayattım olsun olmasın…''

3-Türkiye'de Vicdani Ret Tartışmaları

Amargi Feminist Dergisinin 2. Sayısı "Hazır Olmuyorum" Dosyasıyla militarizme ayrılmıştır.[577] Ayrıca, Kadın Akademi' sinde vicdani reddini açıklayan Ferda Ülker' in de konuşmacı olduğu ''Militarizm'' konulu söyleşi' de vicdani ret konusunda

[577] Bu önemli konuya gösterilen ilgiyi belirtmek için yazarları adlarıyla sayalım: Suciyan, Talin, Ahıska, Meltem, Direk, Zeynep, Altınay, Ayşe Gül, Selek, Pınar, Cizre, Ümit, Ağlagül, İnci, Yurdalan, Nilgün, Gedik, Esra, Sirman, Nükhet, Burke, Colleen, Taş, Mahinur, Çakmak, Gülru, Karakaşlı, Karin, Deniz, Dilşa, Tekin, Gayal, Çelenk, Sevilay, Kancı, Tuba, Göregenli, Melek. Bkz. Amargi, Güz 2006, Sayı 2.

feminist yaklaşımlar ele alınmıştır[578]. Konu anti militarizm ile kadın vicdani retçiler arasındaki farklılığa yoğunlaşır.

Konuşmacılardan diğer bir isim, Meltem Ahıska, 'vicdani ret eyleminin kadınlar tarafından da üstlenilmesinin, erkeklere bırakılan bir alanda kadınların da kendi söylemlerini geliştirerek bu harekete ortak olmasının, cinsiyetçi tutumu egale ederek, hareket içinde bu türden bir ayrıma gidilmeyi anlamsız kıldığını belirtti'.

Genelde erkek-kadın ayırımının kalkması doğru bir tanım olarak görüldü. Kadıların bu hareket içinde rolünün farklılık yaratıp yaratmayacağı, diline etkisi tartışıldı. Elçik 'erkek düşmanlığı' takıntısının giderileceğini, anti militarizmden daha kuvvetli vurgusu olacağını ekledi. Bunun yanı sıra tarih boyunca duygusallık ile duyarlılık arasındaki farkı es geçmiş olan eril dilin, kadınlara yakıştırdığı duygusallık kalıbı, vicdanın devreye girdiği politik bir tavırla bozulmuş olması önemsendi. Vicdanlarıyla son derece bilinçli bir politik duruş takınan vicdani retçi kadınlar, duyarlı bir politik biçimin sinyallerini veriyor. Bir başka açıdan ise hareket; militarizmin kadınlar üzerindeki etkisine olduğu kadar; erkeğin belirli toplumsal kabuller/roller dışına çıkmasının olanaklarını azaltan militarist baskıya da karşı çıkıyor.

Dil konusunda ne yapılabilir?

Dili aynen saklı tutmak, erkek vicdani retçilere hakkını kabullenmek mi olur, yoksa farklı analizlere dayanan feminist bir yaklaşımı mı gerekli kılar? Savaşın yükü ''asker anaları'', ''sadık eşler'' olarak kadınların üzerindedir. Bu konuda kadının görünmezliğini ortadan kaldırmak, savaşın gerçek yıkıntısını göstermek amacıyla asıl kadın bakış açısına gereksinim vardır.

Konu doğal olarak daha çok tartışılacaktır. Öneriler yine bir soru kalıbı içinde sonuç yerine ortaya atılmıştır:

[578] Bkz. Gülnur Elçik: http://bianet.org/bianet/kadin/87973-vicdani-ret-hareketinin-vicdanli-kadinlari

''Bu noktada savaşı, kaynaklarını ve pratiklerini öne çıkaran vicdani ret hareketinin kadınlar cephesinden ayrıca ele alınması ve bu analizin adının konulması, cinsiyetçi bir tutum değil; bilakis feminist bir ihtiyaç olarak devreye girebilir. Bunun için **profeminizm** örneğinde olduğu gibi, kadınların anti militarist alandaki varlığını hatırlatacak şekilde vicdani ret ismini sabit tutarak ve fakat öncelikle askerliğin reddi mücadelesinde kadınların, militarizme karşı ortak tutum bağlamında erkeklere yaptığı yol arkadaşlığını ve hareketteki kadın bakışını küçük bir ekle vurgulamak sağlıklı bir yaklaşım olabilir mi''?

Demir,(Hilal) e göre, zorunlu askerlik hizmetine karşı Türk vicdani ret hareketinin uzun süre sürdüren nadir hareketlerden biri olmasını vicdani retçilerin cezaevi süreçlerinde kendilerine gösterilen dayanışma önemlidir. Bu arada yapılabilecek bir toplu kadın açıklamalarının etkinliğini, vicdani reddin militarizm eleştirisini öne çıkarmakta ve her zaman militarizm eleştirisine dair bizleri uyanık tutarak, konunun salt bir askerlikten kaçış olmadığını vurgulamaktadırlar.

Demir (Hande Seher) de, zorunlu askerlik hizmetine karşı toplumumuzun hassasiyetine şu sözleriyle değinmektedir: ''Türk toplumunda, kutsal bir hizmet ve vatan borcu olarak kabul edilen askerlik, ayrı bir uğraş olarak değerlendirilmemekte, ordu-millet anlayışı çerçevesinde yerine getirilmesi gereken temel bir görev sayılmaktadır. Tüm bu düşüncelerden hareketle, Batı kültüründen kaynağını alan vicdani ret kurumunun, Türk kültürünün geleneksel, tarihi ve dini yapısıyla örtüşmesinin zor olduğu görülür. Ancak insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olma iddiasında olan her devlet, temel haklar yelpazesinde'' AİHS hükümlerine uygulama yapılmasını önerir.

Tömbekçi, aşağıda görüleceği gibi vicdani retçi kadınların söylemlerine yer veriyor:

Anarşist bir kadın retçi, yok sayılmanın, ötekileştirilmenin öldürmenin karşısındadır:

"Ben bir Kürt kadınıyım. Topraklarımda yaşanan savaştan, ölümden kaçmış bir ailenin ilk çocuğuyum. Buraya geldiğimden beri de devletin yine buralarda uyguladığı başka bir savaşın içine düşmüş bulunuyorum. Askere gitme zorunluluğum olmasa bile yıllardır yaşanan asimilasyonun, yok saymanın, ötekileştirmenin, öldürmenin altına imza atan devletin ve ordusunun karşısında hep direnen hiç yılmayan barış anneleri ile aynı onurlu düşünceleri paylaşıyorum. Biz öldürmeyi reddediyoruz. Savaşı, tek tipleşmeyi, militarizmi ve bunun yol açtığı sömürüyü, cinsiyet ayrımcılığını, ölmeyi, öldürmeyi tüm vicdanımla bir anarşist kadın olarak reddediyorum."

Bir başka vicdani retçi kadın ''türcü'' olmamayı da reddine katarak, şöyle sesleniyor:

"Adım K. 20 yaşında anarşist bir kadın olarak, yeryüzündeki tüm canlılar adına reddimdir. Dünyanın birçok yerinde efendilerin-liderlerin "savaş" "öldür" emri altında eline silah alan kardeşlerimin arkadaşlarımın ölmesini-öldürülmesini reddediyorum. Polis-devletinin çocukluğumuzdan itibaren beynimize yerleştirdiği-yerleştirmeye çalıştığı militarizmi ve bu militarizmin elçisi olmayı reddediyorum. Devletin kanlı elinin bana uzattığı savaşı haklı çıkaran tüm gerekçeleri, diğer insanların ölümüyle kazanılan zaferleri, kanımın diğer kanlardan olan asilliğini-üstünlüğünü, savaşmanın kutsal olduğunu. Tüm canlılar adına reddediyorum"

Bir başka vicdani retçi, militarist sistemi ve savaşın öznesi olmayı karşısına alıyor:

"Ben M. 21 yılımı içinde geçirdiğim, hayatıma saldıran bu militarist sistemi reddediyorum. Ben bir kadın olarak, varoluşumu yok sayan, hayatıma her gün tecavüz eden, beni savaşlarının bir öznesi haline getiren militarizmi; bir anarşist olarak iktidarların ezilenlere uyguladığı zulmü ve tecavüzcü devletin savaşının bir parçası olmayı reddediyorum.

Yaklaşık 30 yıldır bu topraklarda devletin uyguladığı imha ve inkar politikalarını, öldürülen çocukları, yitirilen hayatları görüyorum ve bu kirli savaşın bir parçası olmayı reddediyorum.

Savaşın devamlılığı süresinde kadını bir araç olarak kullanan bu militarist sistemi kabul etmiyor, savaşın insan kaynaklarını kurutmak için mücadele ediyorum. Anarşist bir kadın olarak vicdani reddimi açıklıyor, halkı askerlikten soğutuyorum. Hayatlarımız çalınmadan, hayallerimiz buluşmalı''.

A-Anti Militarizm Tanımı

Büyükgöze,[579] anti militarizmin en görünür eylemlilik biçimi olarak vicdani reddi tanımlar. Ona göre "Anti militarizm özgürlüğü vatanı, görünmez düşmanlara karşı savunmada değil, toplumu şiddetten arınmada bulur. Tüm bu ilişkiler ağı nedeniyle anti militarizm sadece militarizme karşı değildir. Militarizmin devletle olan ilişkisi nedeniyle devlete, ırkçılığa, cinsiyetçiliğe ve tüm bunların vücut bulduğu kurumlara da itiraz eder. Kurumlara, çünkü militarizm kurumlaşarak kendini idame ettirmektedir"".

Militarizm salt orduya ait bir nitelik değildir, zaten sorun ordunun devlet içinde birim olarak kalmanın ötesine geçmesiyle başlar.

Alıntı bağlamında, Taha Parla'nın tanımlamasına işaret eder:

"Militarizm, askeri varlığın, kavramların, değerlerin, yöntemlerin savaşma ve sınır bekleme işlevleri dışında diğer toplumsal – politik – ekonomik alanlarda da kabul görmesi ve uygulanmasıdır" .[580]

Vicdani ret, anti militarist yapı ile ayni değildir, yanyanadır.

Vicdani ret, tekil bir karşı çıkıştır. "Vicdan" kelimesinin de betimlediği gibi, vicdani ret öznel bir durumdur, kişinin kendisinin "vicdanı" ile arasındaki meseledir. Anti militarizmin en görünür eylemlilik biçimlerinden biri olan vicdani ret, (tüm

[579] Bkz. Büyükgöze, Selime için,http://www.barisicinkadinlar.com/en/haber_detay.asp?haberID=223

[580] Ayrıca bkz Parla, Taha. "Vicdani Reddin Felsefi Gerekçeleri" Çarklardaki Kum: Vicdani Red içinde, derleyen Özgür Heval Çınar ve Çoşkun Üsterci. 1. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

vicdani retçiler anti militarist olmasa da) bu yapıya tekil bir karşı çıkıştır, "orduya katılmayı reddetme doğrudan devletin içerdiği kötülüğü açığa çıkarma, görünür kılma çabasının ifadesidir"[581] .

Savaşı, darbelerin, demek ki, şiddetin kurulduğu zihniyetin ipuçları, Şentürk' ün satırlarında bacı, bacı diyenlere karşı dile geliyor:[582]

"Bir zihniyet var, bu zihniyetin kazandırdıkları, güçlü kıldıkları, elinden tuttukları var, Bu kazananlar başarılı bir aktör gibi kendilerini var eden zihniyeti yargılama rolünü ne güzel oynamaktalar. Aynen 12 Eylül zihniyeti, kazananları ve bu kazananların kendini var edenleri dostlar alışverişte görsün türünden yargılıyor olmaları gibi. Sonucu belli olan bu durumun laf ola beri gele hesabı gündeme getirilişi gibi".

Enloe,[583] "kadınları ciddiye alınması gerektiğini" vurgular. ABD ordusundaki zorunlu askerlerin ve bu askerlerin hayatlarındaki kadınlarla ilişkisinden söz eden Enloe, sosyolojik olarak bu ilişkiler hakkında bilinenin az olduğundan, askerlerin sevgilileriyle olan ilişkilerinin de militarizmi anlamak ve militarizmi feminist pencereden eleştirmek için incelenmesi gerektiğini belirtir. Diğer bir deyişle, militarizmin feminist eleştirisini, askerlerin hayatlarındaki kadınların yaşamlarından yola çıkarak yapılması gerektiğini de vurgular.

Serpil Sancar ise konuşmasına militarizmin üzerine giderek "eril şiddetin nasıl örgütlendiğinin" anlaşılması gerektiğini vurgular. Sancar, gerçekleştirdiği bir bilimsel araştırmadan yola çıkarak, çeşitli "erkek kategoriler" öne sürer ve de bu er-

---

581 Ayrıca bkz. Toker, Nilgün "Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme" Çarklardaki Kum: Vicdani Red içinde, derleyen Özgür Heval Çınar ve Çoşkun Üsterci. 1. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008

582 Şentürk, S. Dilek, Masanın Başındakiler: Mahmut, Bekir, Dilaver, Amargi, Yaz, 2012, sayı 25, s.36-37

583 http://www.canbaskent.net/politika/29.html, Açıklamalar 27 - 28 Ocak 2007'de İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi'nin düzenlediği Uluslararası Vicdani Ret Konferansında kadın vicdani ret ile militarizm ilişkilerinin ele alındığı toplantıda yapılmıştır.

kek kategorilerinin militarizm ile ilişkilerine dair tespitlerini sunar. Bu bağlamda, erkeklerin "eril şiddete dair dillerinin" dar olduğunu ve dolayısıyla da GLBT/VR (gay, lezbiyen, biseksüel, transseksüel / vicdani ret) hareketin, bu zeminde bir gelişmeyi ötelediğini vurgular. Erkeklerin şiddetinin, "şiddetsever erkekler gibi olmayan" erkeklerce eleştirilmesinin kuşkusuz, hem dilsel hem kavramsal anlamda, vicdani ret hareketinin militarizm eleştirisine katkılar sunacağı açıktır.

Taha Parla, savaşa karşı çıkmanın insanlığa karşı bir borç olduğunu, sadece "ben gitmem" demenin değil, "kimse gitmesin" demek gerektiğini vurgular. Parla, askerlikten soğutmanın değil, askerliğe ısıtmanın topluma zarar vereceğinin altını çizer. Sonraki konuşmacı Nilgün Toker ise vicdani ret ve anti militarizmin tarihi ve felsefi anlamda köklerinin farklılığından, anti militarizmin modern ordular üzerinden tanımlandığını belirtir.

Militarizm ve vicdani ret konusu özel bir dosya ile Amargi Feminist Dergisinde tartışılır[584]. Kadın bakış açısının nasıl şekillendiğini görmek için açıklanan görüşlere olduğunca yer vereceğiz:

Nilgün Yurdalan, vicdani retçi Ferda Ülker'in görüşlerine yer veriyor: Vicdani ret, orduda cisimleşen militarizmin 'erkek dünya' kurgusunu dolayımsız bir şekilde karşısına alarak, 'tabu' olan bu konuyu tartışma platformuna taşır. Uzun erimli amacımız, militarizme karşı hayatın birçok alanında yürütülmesi gereken anti militarist mücadele ve toplumsal bir demilitarizasyon sürecidir.

Bir başka vicdani retçi İnci Ağla gül, 2005 yılında gerçekleşen anti militarist buluşmada sıralanan militarizmin yaşadığı yerleri sıralıyor ki, insanın içi kararıyor[585]. Solda hep devrimden sonraya

---

584 Amargi, Aylık Feminist Dergi, Güz, 2006, sayı 2.

585 Yasak, sınır, tektipleşme, aile, zorla biçimlendirme, pornografi, okul, zaman, ordu, üniforma, susmak, cinsiyetçilik, korku,baskı,namus,linç,erkek lik,tecavüz bellekleştirmek, işgal, ganimet, kişiliksizleştirme,disiplin meşrulaştırma, uygun adım, yönetme, koca, baba, zafer, kahramanlık, marşlar, askerlik, şehit anaları, acı, iktidar, şehitlik, anıt,töre, ant,kaitalizm, nikah töreni, cenaze töreni, yatak odası, politika, cami, maçlar….

bırakılan kadınlar, sağda her zaman bakımlı, becerikli erkeklerin 'yardımcısı' erkek kadınlar… Tespitlerin ve ulaşılan değerlerin paylaşımının alabildiğince çeşitlenerek arttırılmasını önemsiyor.

Pınar Selek, feminizme ve anti militarizme ihtiyacımız var, diyerek başlar. Feminist hareketin katkısı, anti militarist mücadeleyi, sıkıştığı gündemden ve erkek egemen söylemden kurtaracağını, militarizme, milliyetçiliğe ve mikro iktidarlarla bütünleşerek, savaşı örgütleyen politikalara karşı feminist bir söylem ve gündemin geliştirilmesini önerir. Feminizmin salt kadın hakları ve kadın ihtiyaçlarının savunusunun olmadığını, iktidar sistemlerini masaya yatırdığını, çeşitli iktidar mekanizmalarıyla bütünleşerek kurumsallaşan ataerkiyle karşı mücadele ettiğini, militarizmin de erkekliğin son derece güçlü örgütlendiği bir iktidar sistemi olduğunu, feminizmin erkekliğin üretim merkezlerini sorguladığını açıklar.

Ayşe Gül Altınay, Perihan Maden'in şu sözlerine yer verir. "Ben diyorum ki, hayır kardeşim Her Türk Asker Doğmaz! Ayrıca Çıplak Ayaklar Kumpanyası Dansçılarının Mehmet Tarhan'ı konu alan 'Mehmet Barış Seviyor' gösterisinin, militarist zihniyetin cinsiyetçi kurgusunu alt üst ettiğini örnekler. Retçi kadınların militarizm analizleriyle, konunun konuşulmasını önemser ve ekler ' çok yakın zamana kadar 'militarizm' ne siyasi tartışmalarda ne de sosyal bilimlerde ciddiye alınan bir kavramdı. Çok kişiye göre Türkiye' de militarizm yoktu veya önemsiz düzeydeydi. Olduğunu kabul edenler ise konuya 'tabu' olarak yaklaşıyor, dokunmuyorlardı. Anti militarist dilin 1990'ların başından bu yana çarpıcı bir şekilde geliştiğini ve yaygınlaştığını, kazanım olarak açıklar"[586].

Meltem Ahıska, kadınların acılar üzerinde bir politika oluşturmasını şu sözlerle açıklar. "Kayıp anneleri meydanlara çıktıklarına, bütün 'kaybedilmişleri' kucaklamaya aday olduklarında, annelikten gelen sınırsız ve koşulsuz bakım fikrine bir toplumsallık kazandırdıklarında güçlü bir politik, özne olabil-

[586] http://bianet.org/kurdi/diger/122013-bkz, hayatin-icinden-ve-hayat-icin-mucadele, Ayşe Gül Altınay

diklerinin' önemine değiniyor. Milliyetçilik söyleminin annelere yatırım yaptığını ve annelerin bunu tersine çevirmesinin tesadüf olmadığının altını çiziyor".

Karin Karakaşlı, ülkesini özgürce sevmek için direniyor. Yazısına "önüm, arkam, sağım, solum milliyetçilik başlığını atarken, gerçeğini ''bu topraklarda 'ülkenin nasıl sevildiği' siyasetin ta kendisidir ve insanın sıradan hayatının orta yerinde patlayabilir" diyerek paylaşıyor.

Colleen Burke'ye göre 'Feministlerin militarizmi incelemesi ve kadınların ezilmesinin sebeplerinden biri olarak militarizme meydan okuması bir zorunluluktur' . "kadınlara yönelik ayrımcılığa son vermek ve dünyayı şiddetten arındırmak karşılıklı olarak birbirine bağlı hedeflerdir" diyerek, konunun kadınları doğrudan ilgilendirdiğini belirtiyor.

Esra Gedik, Nilgün Toker'in sözleriyle yazısına başlar. "anti militarizm bir tahakküm sisteminin reddi ve değiştirme talebi anlamına gelmesi bakımından politik bir sorumluluktur' vurgusunu yapar ve sonrasını ekler 'bir sorumluluktur militarizme ve militarizasyona karşı bir duruş. Vicdani red öldürmeme özgürlüğünü savunmaktır, "Vatan sağ olsun' lafıyla zincirlenmiş insanların haklarına, özgürlüklerine sahip çıkmak, ezilmişliklerine isyan etmektir" demektedir[587].

Konuyu Toker'in yazısıyla sürdürelim [588]:

"*anti-militarizmin anlamı, salt bir savaş ve şiddet karşıtlığında değil bir tahakküm biçiminin eleştirilmesi ve reddedilmesinde bulunmalıdır. Bu tahakküm biçiminin militarist devlet formunda cisimleştiği göz önüne alınırsa, anti-militarizm kapitalizmin yarattığı güç tekeli*

[587] 2000 yılının Nisan ayında BM İnsan Hakları komisyonu 1998/77 no'lu kararında belirtilen ilkeler uyarınca oylamaya başvurmadan 2000/34 no'lu kararı kabul etti. Bu karada İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Medeni ve Siyasi haklar sözleşmesinde yer alan düşünce özgürlüğü ile vicdan ve din özgürlüğünün meşru kullanımına uygun olarak, kişilere vicdani nedenlerle askeri hizmete karşı ret hakkı tanındı.

[588] http://www.barisicinkadinlar.com/en/haber_detay.asp?haberID=221

olarak devlet ve egemenlik formunun reddidir. Çünkü militarizm yalnızca ordulara ait bir nitelik değil, tersine bu orduları egemenliğinin temel taşıyıcısı ve devam ettiricisi olarak tesis eden bir sistem ve düzenin niteliğidir. Teknik ve araçsal akıl temelinde tesis edilen modern devletin temel niteliğidir militarizm ve modern devlet, kapitalizmin düzen ilkesine göre kurumsallaştırılmıştır egemenlik formunun reddidir. Çünkü militarizm yalnızca ordulara ait bir nitelik değil, tersine bu orduları egemenliğinin temel taşıyıcısı ve devam ettiricisi olarak tesis eden bir sistem ve düzenin niteliğidir''.

Toker, anti militarizm ile vicdani reddi de şöyle birleştirmektedir:

''Bugün daha çok uluslar-üstü bir savaş politikasına karşı çıkışta ve "savaşa hayır" sloganında cisimleşen, bu savaşın ya da tüm savaşların elemanı olmayı reddedenlerin ortaya koydukları "vicdani ret" ve "sivil itaatsizlik" eylemleriyle kamusal alanda görünür kılınmaya çalışılan anti-militarizmin politik hedefi, militarizmin politik hedefinin ilgasında saklı olsa gerek. O halde anti-militarizmin bir politika olup olamayacağını tartışmak, öncelikle militarizmin ne türden bir politika olduğunun anlaşılmasını gerektirir. Çünkü anti-militarizm esasta kapitalizm ve emperyalizme karşı güçlü bir eleştiri aracılığıyla ortaya konulmuş olan ve güce dayalı egemenlik sisteminin reddi anlamına gelen bir harekettir''.

Politikaya karşı politika uygulamak gibi algılayabilir miyiz?

B-Askere Gitmeyin, Kitapçık Oldu

Bu tartışmaların heyecanı erkek-kadın vicdani redcilerin bir ayrı kitapçıkla seslerini duyurmaya çalışmasıyla sonuçlandı. Kitapçığın sunuş yazısında, kendi gerçekleri üzerinden yaklaşık 400 kişinin tarihe not düştüğü açıklanmaktadır.

Mehmet Atak'ın kişisel önsözünde "tümceleri paylaşanların mevcut hukuk içinde yasal olan ama vicdanen yasal olmayan kanunların ve bu kanunları muhafaza eden siyasetin, şiddetsiz, üçüncü kişilerin haklarını ihlal etmeden ve alenen değiştirilmesi talebi" denmektedir.

''Askere Gitmeyin'[589] adlı bir küçük kitapçık yayınlandı. Burada kadın ve erkekler vicdani retlerini kendi bireysel karşı çıkışlarıyla 'çünkü ' diyerek yazdılar. Kadınların vicdani retleri, zorunlu eskerliğin sınırlarını aştı ve ve bir dünya görüşü ile bütünleşti. Kadınların açıklamalarına yer verelim:

- Askere gitmeyin, çünkü binbir emekle, fedakârlıkla büyüttüğümüz çocuklarımız yaşamak ve mutlu olmak için doğdular.
- Askere gitmeyin, çünkü hayatı daha yaşanır kılmak için, güzelleşmek ve güzelleştirmek adına, daha insani bir yaşam için..
- Askere gitmeyin, çünkü militarizm insanı, doğayı, dünyayı öldürür, buna ortak olmayın.
- Askere gitmeyin, çünkü savaşların yürütücüsü olan ordulara hizmet etmek zorunda değilsiniz.
- Askere gitmeyin, çünkü askerlik size sadece itaat etmeyi öğretir. İtaat bir yok oluştur.
- Askere gitmeyin, çünkü barış o veya bu sebeple elinize aldığınız silahla kardeşinizi vurduğunuzda değil, o silahlar kırıldığında gelecek.
- Askere gitmeyin, çünkü bu neoliberal, ataerkil, heteroseksüel alçak dünya düzenini yıkıp, insan onuruna yakışır rengârenk dünyayı kurmak o zaman mümkün olur.
- Askere gitmeyin, çünkü hiçleştirmenin, nesneleştirmenin ve yok etmenin ne bir parçası olun ne de aracı.
- Askere gitmeyin, çünkü insanca yaşamalıyız.

Son açıklama bana aitti. İtiraf etmeliyim. İnsan olmanın silaha savaşa ve öldürmeye karşı gelmek olduğunu düşünerek, doğ-

[589] www.askeregitmeyin.com, bilgi@askeregitmeyin.com, yayınlandı, Şubat, 2014.

rudan bir katılımı benimsemiştim. Giderek konunun "militarizm" ile bu kadar iç içe olduğunu sezinlememiştim.

Aldığım bu örnekler kadın vicdani ret gerekçesi olarak, erkeklere dayatılan zorunlu askerliğin insan varlığına aykırı olduğunu, insanlığın dünya görüşünün barışa temelli olduğunu apaçık etmektedir. Bu noktadan yola çıkarsak zorunluluk değil, seçenek zenginliğine varabiliriz. Kadın vicdani ret hakkının çok daha geniş yelpazede yer alması, erkek vicdani ret hakkının tanınmasını kolaylaştıracağı gibi, bunun dışında toplumu dönüştürmek yolunda yürüyen bir hareket olma özelliğiyle çok önemsenmelidir. Bu noktada feminizm ile doğrudan buluşur.

C-Kadınların Çözüm Önerileri

Kanımızca olaya erkek vicdani ret, kadın vicdani ret ayırımının altını kalın çizerek bakmamalıyız. Aralarındaki farkı düşünmek ve militarizmi çift sarmalla çökertmek, kadın bakış açısıyla alanı genişletmek ve barışa, özgürlüğe giden yolu denemek gerekir. Uluslararası toplumda da kadınlar kurucu özne değildir. Kadınları erkek düzen şekillendirir. Çeşitli "devlet çıkarlarının" odağında, ataerkillik, kapitalizm, milliyetçilik ve militarizm iktidar ilişkileri içinde yer alır.

Militer bir toplumda yaşamaktayız. Erkeklerin vicdani reddi buna karşı bir karşı duruş olarak önemlidir. Yeter mi, yetmez. Denize düşen bir damlalar onlar. Kadınlar olmadan asla istenen sonuçlar gerçekleşemez. Dünyayı değiştirecek olan kadın bakış açısıdır. Çünkü kadınlar yeni bir canlı yarattıkları gibi, yarattıkları bu canlıları militer bir topluma feda edemezler. Annelik politik bir değer olarak kurulmalıdır. Annelerin ilk görevi doğurdukları erkek çocuklarının asker doğmadığını, kendilerini gerçekleştirmek ve yaşamdan zevk almak için hakları olduğunu öğretmektir

Toplumsal cinsiyet bir analiz kategorisi olarak tüm dünyada yer almadığından, adil olmayan toplumsal cinsiyet yapılarını muhafaza eden iktidar biçimleri sürdürülmekte ve yeniden

üretilmektedir. Ekonomik süreçlerin ürettiği ekonomik şiddet ve sembolik şiddet ile kadınlar için dünyayı daha güvensiz kılmaktadır.

Uluslararası ilişkiler kuramında güvenlik kavramında barış, savaşın yokluğu ve çatışmanın olmaması anlamına gelmektedir. Feministler için tam tersi "pozitif barış" kavramı önemlidir. Pozitif barış yapısal şiddetin olmadığı bir sistem olarak tanımlanabilir".

Ann Tickner barışı şöyle tanımlar: Gerçek güvenlik hem savaşın olmaması hem de adaletsiz sosyal ilişkilerin özellikle de adaletsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ortadan kaldırılması demektir. Evrensel Kültürler Akademisi tarafından "Barşı Hayal Etmek" adıyla yapılan bilimsel toplantıda, dünya barışının olmadığına, ancak hayal edenlerle birliktelik duygusunun önemi vurgulanmıştır.

Barışı hayal eden kadınların seslerine yer verelim: Yazısına 'barış mümkün mü' sorusunu koyan **Julıa Kristeva** ile başlamak istiyorum[590]. Yeremya'ın sözleri bu soruyu zora sokar: 'Barış barış diyerek kavmimden olan kızın yarasını üstünkörü sardılar / Halbu ki ortada barış yoktu'[591]. Sonra Kristeva bu günleri betimler gibi yazıyı şöyle sürdürür

'Bu gün hala ortada olmayan barışın tesis edilip edilemeyeceğini tartışıyoruz… Terörizmin dünyayı içine sürüklediği, 'güvensizlik ortamı' denen üstü örtülü savaş halini düşünüyorum… Barış artık yarısaydam bir zar, uçucu bir esans, bir arı kanadı, kelebeğe dönüştüğünü gören bilgenin, ya da bilge olduğunu gören kelebeğin düşü gibi bir faraziye, hatta belki de bir sanrı… Daha önce rastlanmış mıdır acaba? Ve kendi kendime soruyorum: yoksa barış bir iman, bir inanç, iman ve aşk meselesi olarak mı var olabildi sadece… Başka bir deyişle barış

590 Krısteva, Julıa, Barış Mümkün mü? Barışı Hayal Etmek, Metis yayınları, İst.2005, s 165-180.

591 Yeremya' Milattan önce 627-626 yıllarına tebliğe başlayan, yalanların, sahte peygamberlerin ve putların amansız düşmanı 'felaket habercisi' olarak tanımlanır, bkz. Bab 8: 11, Kristeva, s 165.

imgesel bir söylemden mi ibarettir? Böyle olması barışın belli bir gerçekliği olduğuna işaret eder. Roman okumak, müzik dinlemek imgesel gerçekliğin bizi kuşatması için yeterli olacaktır'.

İmgeden, arzuya geçer ve 'şiddetli bir arzu demek olan hayat, ayni zamanda imgesel bir yüceltime de olanak verir' diyerek noktalar. Ayni şekilde 'evrensel kardeşliğin eşitlikçisi olan şey, hayata duyulan arzudur-hayatın idamesine duyulan ihtiyaç değil' vurgusu ile öze (yaşamak) ile boş (iyi yaşamak) arasındaki farkı belirler[592].

Görülüyor ki, Kristal' ya göre barışı bir ütopya olarak düşünmek için bile, anti militarist bir duruşa, yaşamı savunan kadınların insani reddini açıklamasına, feminist eleştirilere gereklilik vardır.

Kendi yaşamından başka bir başka yaşamı da yaratabilen kadınların ontolojik varlığını dile getiren kadın feylesof **Arendt'** ın bu noktada düşüncelerini paylaşmak önemlidir[593] . Arendt, "doğumluluk mucizesi" üzerinde durur. Ona göre, "bizler özgür ve gelip geçici olarak doğduğumuz içindir ki, dünya içinde bulunduğu yıkımdan kurtarılabilir ve "barışın tesisi" bu anlamda mümkün olabilir. Doğum dünyanın yabancılar tarafından sürekli olarak istila edilmesidir ve yeni gelenlerin hareket ve tepkileri zaten orada bulunan ve kısa zaman sonra geçip gidecek olanlar tarafından kestirilemez; işte, gerçekten siyasal olan bütün olgular gibi insani etkinlikler de doğumluluğa dayanan bir topluluğun varlığıyla bağlantılıdır".

Bu olağanüstü saptama karşısında, Kristeva onu anlatan kitabında şu sözleri ekler; "hayatın biyolojik sınırları üzerine gerçekleştirilen bilimsel sorgulamalar bir yana, Arendt' en sonra

---

592 Bkz. http://cercisanat.com/dergi/2/zoe-bios-bio-siyaset-ve-bir-film-ornegi-azinlik-raporu, Değirmen, Berna, Sitera, Zeo, Bios, Bio Siyaset Ve Bir Film, adlı yazısında; Aristoteles' in zeo ile bütün canlı varlıkların temel özelliği olan canlı olma durumunu, bios ile kişi ve topluluğun, yaşam biçimini ifade ettiğini açıklar. Siyasetin amacını bios (,iyi yaşam) olduğunu anlatır. Bu gün siyasetin konusu ise bio siyasete dönüşmüştür.

593 Krısteva, s 169.

hayatın anlamı üzerine, hele de "hayat sevgisi üzerine' her hangi bir söylem üretilmediğini teslim etmek zorundayız.[594]

Hayat sevgisi üzerine, kim bir şeyler söyleyecektir? Hiç kuşkusuz vicdani reddi savunan kadınlar hem kendileri hem de başkaları için yaşamı yüceltmektedir.

Carol J. Adams, kadın doğurganlığı nedeniyle savaşa karşıdır[595]. Adams, Woolf'un,'erkeğin iktidarı, kadının dışlanması ve sürekli savaş doğuran militarizmi birbiri ile ilgilendiren savını geliştirdikçe, insanların ölümü ile hayvanların ölümü arasındaki bağı keşfettiğini ileri sürerek, şu sözlerini kitabına taşır.[596] "Tarih boyunca neredeyse hiçbir insan evladı, kadının tüfeğinden çıkan bir kurşunla yere yığılmadı. Kuşların ve diğer hayvanların büyük çoğunluğu sizin tarafınızdan vuruldu, bizim değil'.

Adams, bir başka yazar, kadınlara oy hakkı için mücadele eden Harriet Stanton Blatch' tan kadınların dünyaya nasıl barış getireceği konusunda düşüncesine yer veriyor. Kadınların siyasal yaşama fiziksel güce dayalı yıkıcı eril fikirlerle değil, ancak "anne bakış açısı" ile uluslararası diplomasiye ağırlığını koyması düşüncesini öneriyor

Rubina Saigol[597], yazısında militarizasyon ve milliyetçilik erotikasının aşağıdaki nasıl bütünlendiğini aşağıdaki sözleriyle apaçık etmektedir:

"militarist düşünme tarzı bütün toplumun etkilenmesi anlamına gelir. Şiddete dayalı imgeler, düşünceler, duygular, kavrayış ve tahayyül şekilleri bütün bir topluma nüfuz edip, her hangi bir çatışmanın silah zoruna başvurmaksızın çözüme kavuşturulması düşünülemez hale gelince, militarizasyon ger-

---

[594] Kristeva, Kadın Dehası, s. 69

[595] Bkz. Adams, Carol J. Etin Cinsel Politikası, Çev. G. Tezcan/M. E. Boyacıoğlu, Ayrıntı Yayınları, İst. 2013, s 233.

[596] Woolf, Virginia ın. Theree Guineas (üç Gine) kitabından söz etmektedir.

[597] Saigol, Rubina, Militarizasyyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri, Bkz, Ayşe Gül Altınay, Vatan Millet Kadınlar, İletişim, İst, 2000, s 216.

çekleşmiş demektir. Toplumun bütün kurumlarına şiddet egemen olur ve savaş, çarpışma, dövüş, kan, şehitlik, zafer, yenilgi, kahraman ve hain fikirleri sivil konularda bile günlük hayatın parçası haline gelirler. Şiddet günlük hayata ilişkin bilince o denli nüfuz eder ki, şiddetin insanlara verdiği korkunç zararlar, acı ve trajik sonuçları görünmez olur. Meşrulaştırılmış şiddetin bir biçimi olarak ulus- devlet, hem bilinç düzeyinde hem de bilinçdışı düzeyde, zihinlere işler. Bu süreç muazzam çağrışım gücü olan imgeler yolu ile gerçekleşir. Bu imgeler arzu uyandıran diğer nesneleri çağrıştırır. Arzunun ulus-devlete kaydırılmasıyla ulus-devlet hayli erotik bir nitelik kazanır, bir arzu nesnesi haline gelir, şarkılara, şiirlere konu olur"[598]

Funda Cantek, konuyu 'mekânsal şiddetle' buluşturan Cantek[599], 'kadının mekândaki duruşu, eyleyiciliği /edilgenliği, var olma biçimleri ve temsil gücü her türlü ideolojinin önemsediği bir unsur (dur). Kadın her türlü ideolojinin vitrini (dir)[600] çünkü. Dolaysıyla toplumsal cinsiyet ve şiddetin ilişkisinde vardığımız ikinci durak, militarizm, milliyetçilik ve ulus-devlet olur. Bir kardeşler birliği olarak ulus-devletin hükümranlık alanı vatan toprağı; varlık sebebi vatanın namusu ve bekası ise vatanı temsil eden de kadındır "diyecektir.

Kate Millet, savaş ayni zamanda tutuklanma, cezaevine koyulma, işkence demektir. Millet, bu anı çok derin duygularla kaleme alır[601].

"Yakalanış anı. Volodin'in yakalandığı an. Zamanın durduğu, dünyanın çözüldüğü tutuklanış ve ortadan yok oluş anı, tavşan deliği, boşluğa aynanın ötesindeki dünyaya düşüş anı, o dönüm noktası, o çok önemli elektronik saniye. Ondan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır; tersine her şey yabancı, nefret dolu, yararsızdır artık".

---

598 Bu açıklamaları okuduktan sonra yaşadığımız topluma nasıl bakıyorsunuz?

599 Cantek, Funda, Şenol, Toplumsal Şiddet ve Mekânsal Şiddet, Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri, Derleyen, Betül Yarar, İst.Bilgi Üni. Yayınları, İst. 2015, s 165.

600 Parentez alımı bana aittir.

601 Millett, Kate, Zulüm Politikaları, Metis Yayınları, İst. 1998, s 19.

AİHM' sinin koyduğu tanı ile yakalanmanın gerisi, yaşarken gerçekleşen 'sivil ölüm' dür.

Gerçeğe gözlerimizi kapayamayız. Dünya bir savaştan diğerine sürükleniyor. Üstelik savaşlar barış adına yapılıyor. Bu arada yaşama nasıl tutunacağız? Yaşama sevincini ayakta nasıl tutacağız?

Zeynep Direk, bizi Heidegger' in sözlerine yönlendiriyor;[602] "Burada temellerin temelinde eklemlerinden ayrılmış, bir araya gelemeyecek bir şey var. Belki de hiç eklenmemiş bir şey var". Direk bu noktadan başlayarak bir umuda varmaktadır; "erkekliğin dostluğu ve kardeşliği fikrine dayanan, savaş ve sömürü ile tesis edilen demokrasinin yerine koyulabilecek olan demokrasi fikri, ancak kadınlara ilişkin değerlerle ve yaşam algısı ile biçimlendiğinde savaştan doğmayan ve kırılgan olmayan barışlar mümkün olacaktır. İmkânsızdan da imkânsızın olabilirliğidir bu".

Mouffe Laclau, çok kutuplu "agonistik bir çoğulculuk "adını verdiği bir demokrasi modeli, diye yanıt verir: Ona göre "siyaset ile siyasal arasında bir ayırıma gitmek gerekir. Siyasal kavramı ile antagonizmanın ontolojik boyutundan, siyaset kavramına, (yani) insanların nasıl birlikte yaşayacaklarını örgütlemeye çalışan pratikler ve kurumların bütününe geçmek amaçlanır. Ne var ki bu pratikler her zaman siyasal" tarafından şekillenen bir çatışma zemininde gerçekleşir".[603]

Sanırım, bu görüş kadınların var olan düzeni reddetmeleri ve meydan okuma ile siyaset yapmalarını desteklemektedir. Ortak yazdığı kitabında; "sol bir alternatifin, toplumsal bölünmeyi yeni bir temel üzerine yerleştiren farklı bir eşdeğerlik sisteminin kurulmasına dayalı "olacağını açıklar. [604]

---

602 Direk, Zeynep, İmkansızdan da İmkansız, Amargi, Güz 2006, sayı 2, s. 23.

603 Mouffe, .14

604 Bkz, daha önce, Mouffe'nin, ayni zamanda eşi olan Ernesto Laclau ile birlikte yayınlanan Hegemonya ve Sosyalist Strateji, Çev. Ahmet Kardam İletişim Yayınları, 3.Baskı, İst., 2015, s. 270. 'Hiyerarşik bir toplumun yeniden kurulması karşısında solun alternatifinin, kendini tamamen demokratik devrimin alanına yerleştirip, baskıya karşı verilen farklı mücadeleler arasında eşdeğerlik zincirini oluşturmak gerekir". Bu noktada ka-

Bu noktada kadınların mücadelesi, zincirin en önemli halkası olacaktır.

Mouffe Laclau, söylem kuramında aidiyet kimliğinin savunulması gibi, kollektif kimliklerde de ayni duruma işaret eder. Sonra ulusal kimliklerin de değişimini de öngörür:

"Ulusal kimlik gibi bazı kolektif kimlikler, uzun bir tarihsel çökelme dönemi nedeniyle kendilerini doğal bir şeymiş gibi gösterse de kolektif kimlikler; çeşitli eylem, söylem ve dil oyunlarının mümkün kıldığı ve her zaman dönüştürülüp farklı bir şekilde ifade edilebilecek olumsal/zorunsuz inşalardır" demektedir.[605]

Konuyu Freud'un "saldırganlık" duygusu tezine… Uzanıp, bunun sevgi ilişkisine dönmesi için agostik siyaseti önerir. Umudun, var olan toplumu yıkmak için topluma aykırı düşenlerle birlikte bir mücadele vermekte yattığını vurgular. Gerçek feminist mücadeleyi öne çıkarmaz.

Sonay Woolf, kitabında [606]öncelikle sınıfların değişmediği bir toplumda, erkekle kadın arasında iletişimin pek yararı olmayacağının altını çizer. Savaşın ne anlama geldiğini anlatılmaz kılan Wilfred Owen'in sözcüklere sığınır:

"Silahların doğadışılığı… Savaşın insanlıkdışılığı… Savaşın katlanılmazlığı… Savaşın ürkünç hayvandışılığı… Savaşın budalalığı".

Woolf' un bıraktığı yerden, Sontag yine Woolf' den başlayarak kitabına girer:

Woolf, fotoğraf aracılığı ile erkek bakış açısı ile kadın bakış açısı arasındaki farkı çok iyi çizer[607]. Woolf, "savaş resimlerine

dınların mücadelesi, zincirin en önemli halkası olacağını düşünüyorum.

605 Mouffe, s. 67

606 Woolf Wirginia, Kadının Toplumsal İşlevi, Çev: Esençay, Erol, Gün yayıncılık, s.4

607 Sontag, Suzan, Başkalarının Acısına Bakmak, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İst. 2004, s 1.

topluca bakarak, kadınlar ile erkekler arasında iletişim güçlüğünü bir deney masasına yatırma önerisinde" bulunur.

"Sizce savaşı nasıl önleyebiliriz", sorusunu soran avukata gönderdiği mektuba, "avukatla kendisi arasında sahici bir diyalog kurulamayacağını söyleyerek" başlar. Ayni yerden Sontag, anlatımı sürdürür; "çünkü onlar her ne kadar eğitimli sınıfa ait olsalar da, aralarında onları ayıran muazzam bir uçurum vardı. Avukat bir erkek, yazar ise bir kadındı. Savaşı erkekler yapardı. Erkeklerin çoğu savaştan hoşlanırdı, çünkü erkeklerin gözünde 'savaşmakta bir şan, bir zorunluluk, bir tatmin vardı', 'kadınların çoğu böyle duyguları hiç hissetmez ya da hiç hazzetmezlerdi. Bir savaş fotoğrafını ayni sözcüklerle lanetleseler bile, sonuçları farklı olacaktı" diyerek destekler.

Sontag' göre; "savaşa karşı ek savunma araçlarından biri de mekân yıkımı, insan yıkımını gösteren fotoğraflardır. Güzel zamanlarda poz çektirdiğimiz fotoğraflar savaş zamanlarında militarist şiddetin acımasız kanıtları olur".

Ancak tarihe baktığımızda savaşı anlatan özellikle minyatür sanatında 'düzmece' sanat eserleri gördüğümüzü söyler ve kitabında fotoğraf sanatına değinir:[608]

"Vietnam Savaşı'ndan itibaren ünlü fotoğrafların hiç birinin düzmece olmadığını hemen hemen kesindir. Ve bu söz konusu görüntülerin moral etkisi bakımından temel önemdedir. Vietnam Savaşı'nda 1972'de Huynh Cong Ut'un çektiği ve ana yola atılan Amerikan Nepallerinden kaçarken acı içinde feryat eden bir köyün çocuklarını gösteren ünlü dehşet fotoğrafı, poz verdirilerek çekilmesi mümkün olmayan fotoğraflar kategorisine aittir. Vietnam Savaşı'ndan itibaren tasarlanarak çekilmiş savaş fotoğraflarının sayısının çok az düzeyde kalması, fotoğrafçıların gazetecilik dürüstlüğü bakımından daha üst bir standarda ulaştıklarını akla getirmektedir'.

608 Sontag, s 57.

Bu açıklamalar, militarizmin, medyaya nasıl yansıdığını göstermek ve resimlerin yanında sözcüklerin yetersizliği anlamak bakımından kadınlardan açık bir uyarı sayılmalıdır

Zabel Yesayan, [609]savaşın getirdiği kanı ve gerçek kötülüğü en saf haliyle görebildiği için hayatı boyunca militarizme ve militarist pratiklere karşı çıktı. Zabel Yesayan'ın Erivan Üniversitesi'ndeki öğrencisi Rupen Zaryan anılarında, Yesayan'ın kendisi sınıfa girdiğinde öğrencilerinin ayağa kalkmalarından rahatsız olduğunu anlatır:

"Bu talebimin kurallara ters düşeceğinin farkındayım, ama hazır ola geçtiğinizi görmek beni çok rahatsız ediyor. O kadar askeri bir davranış ki bu. Bundan sonra bana olan saygınızı başka bir şekilde göstermenizi rica edeceğim. Örneğin derse zamanında gelerek…"

Saygıyı militarizme bağlamamak için ne güzel öneri!

Judit Butler, şiddet, dolaysıyla savaş konusunu kitaplarında en çok dile getiren bir yazardır.[610]

Siyasi yaşamın bir boyutu Butler'e göre:[611]

"Şiddete açık olmamız ve şiddetteki payımızla kayıplar karşısındaki yaralanabilirliğimiz ve ardından gelen yas tutma göreviyle ve cemaat oluşturmanın temelini bu şartlarda bulmakla ilgilidir. İnsan yaralanabilirliğinin bu yönlerine ' tam anlamıyla ' karşı çıkmalıyız; çünkü bir anlamda tartışılabilir olanın sınırları işlevini görürler, hatta belki de tartışılamaz alanı çoğaltırlar". Militarizme karşı olmanın çok kaynaklı olmasına değinerek; "tek bir siyasi üslupla konuşulmasına itiraz ediyor ve epistemolojik hesapların şaşasıyla kapatılmadan, şiddete karşı (tüm faillerin) bir araya gelebileceğini" söylemektedir.

---

609 https://gaiadergi.com/zabel-baris-icin/ kaynak kadın müzesi

610 Elimdekiler: Cinsiyet Belası, Kırılgan Hayat, Savaş Tertipleri, Mülksüzleşme

611 Butler, Judith, Kırılgan Hayat, Çev: Ertür, Başak, Metis Yayınları, İst. 2005, s. 35, 60-61

"Şiddet uygulama ya da uygulamama sorusu tam da, iktidara dair süregiden tartışmalar dâhilinde tezahür eder… Böyle bir bağlamda şiddetçilikte, bütün halkların yaralanabilir olduğunun tanınması yetmez, bunun yerine kişinin bizzat seçmediği, hiç tanımadığı dolaysıyla kişiyle ilişkisi sözleşmenin koşullarını önceleyen hayatları da… Sesin ve sözün, imgenin ve metnin, dokunmanın ve kokunun toplumsal düzenlenişi aracılığıyla".[612]

Butler' Bence, anti-militarist hareket bu konuda iyi bir örnektir. Toplum tarafından "kadınlığı" kabul edilen kadınlar zorunlu askerlikten muaf olsalar da, zorunlu askerliğin toplum içindeki militarist öğelerin devamlılığını sağladığını görüyor ve ister askere gitmeyi kabul etsin ister vicdani retçi olsun, toplum tarafından erkek olarak görülen ve görülmeyenlerin her birinin bu süreçte ayrı ayrı aşağılamalara maruz kalıp travmalar yaşadıklarını görüyor. Dolayısıyla militarizm karşıtı feminist hareketler, bu uygulamaları eleştiren LGBTİ hareketiyle ortak bir zeminde buluşabilirler. Kimin erkek, kimin kadın sayılacağı konusundaki normlara müdahale eden queer söylem de burada devreye giriyor. Bu söylemi hafifsememek gerekir, çünkü "söylem, gücün hem bir aracı hem de sonucu olabilir, fakat söylem ayrıca, gücün önünde bir engel, bir ayak bağı, bir direniş noktası ve muhalif stratejinin hareket noktası da olabilir". [613]

Mülksüzleşme yapıtı, Butler'le Athanasiou ile karşılıklı diyalog biçiminde yazılmış.[614] Ortak görüş oluşturulan bir noktadan başlayarak konuşmayı sürdürürler:

Athanasiou'a göre; "yaralanabilirlik, yaşamsal olarak daima ötekilerden etkilenme ve kendimizi ötekilere borçlu olma po-

---

612 Butler, Judith, Savaş Tertipleri, Çev: Öztürk, Sevda, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2009, s. 159,16, Butler, Levinas'a gönderme ile "hak talebinin, ben onu duymadan yapıldığını ve varoluşumu başlatan bir an teşkil ettiğini söylemenin yetersiz olduğunu", söyler.

613 Sever, Merin, Birikim, http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6599/queer-teori-ekseninde-lgbti-hareketi-ve-feminizm#.WjqFpfll-qY

614 Butler, Judith/Athanasiou, Athena, Mülksüzleşme, çev: Ertür, Başak, Metis Yayınları, İst. 2017, s. 169-171

tansiyelimizin bulunmasıya alakalıdır. Fakat ayni zamanda da zarar verme potansiyeliyle, adaletsizliğin eşitsiz dağılıp deneyimlenen zarar verici potansiyeliyle alakalıdır…. Sanırım burada elzem nokta, kullanılan normların sahibi olmamasıdır. Günümüzde sosyal adalet sistemini sürdürme ve canlandırma yönündeki can alıcı rolü 'aidiyeti' radikal olarak siyasallaştırmak. Bunun yolu da bir yandan aidiyetin, sömürgeci, kapitalist, ataerkil, heteronormatif, militarist ve etnomilliyetçi mirasların tanıyıp, eleştirmek…" Aidiyetin belki de siyasalın içinde bir arada yaşamanın başka bir yoluna özlem duymakla… Soru şu 'bizleri ve ötekileri makbul olmayan mülkiyetsiz başkalığa, temel tiksinçliğe indirgeyen ontoloji mantığına indirgemeden karşı koymak mümkün mü"?

Butler'in yanıtı şudur:

"Mülk sahibi haline gelerek insan ve birey olmanın bir esasını gerçekleştiği söyleniyorsa, demek ki mülkiyet düzeni ona sahip olanlar ile olmayanlar arasında ayırım yapıyordur. Elbette barınma hakkı farklı bir mesele, eşitlikçi bir temelde yayılmalı. Fakat mülkiyet ile bireyciliğin ontolojik olarak birbirine bağlanması eşitsizliğe yol açar. Eşitlikçi barınma hakkı, sahiplenici bireycilik ontolojisinin ya da mülk sahibine bağlı başka bireycilik biçimlerine dayanan ontolojilerin 'mülksüzleştirilmesini' geçersiz kılar. Bir bakıma sahipliğin kendisi bireyden mülksüzleştirilmiş olur ama sahipliğin kollektif sahipliğe dönüşeceği anlamına gelmez. Sahiplik benim toplumsallık olarak anladığım tarzda birey ile kollektifi kasteder.

Dünyamızda en büyük çatışmalar, savaşlar öncelikli olarak mülkiyet haklarına dayandığından, feminist kuramın özlediği adaletin bu çözümü zor sorundan geçeceği kesindir.

Pınar Selek, Türkiye'de anti-militarizmin tolumsal kapsamını bir ahtopota benzeterek, çok güzel betimlemektedir.[615]İnsanın

[615] Selek, Pınar, Ahtopata Karşı Kesişen Mücadeleler: Türkiye'de Feminist ve Anti- Militarist Hareketler, Şiddet, Siyaset ve Medenilik, Derleyen: Marie- Clair Caloz-Tschopp, İletişim Yayınları, İst. 2014, s.15-29, Ayrı-

toplumla mücadelesi sürerken, toplum içinde sönümlendiğini ve bunu nedeninin militarizm olduğunu şöyle anlatır.

"Çeşitli tanımlarla 'savaşla' özdeşleştirilen ama ağırlıklı olarak, askeri sistemin egemenliği olarak bilinen militariz, başta modern devletin tüm katmanları olmak üzere, toplumsal iktidar sistemlerinin rol oynadığı bir yapılanmadır. Sistemin örgütlenip sistematikleşmesi, ordulaşması, devletleşmesidir… Bir iktidar mekanizması olarak, baskı altına almaktan çok biçim verir, kalıp yaratır ve kural koyar… Bürokrasi, işbölümü ve işleyiş üçgeninde mecburiyete boyun eğen birey, kendi eyleminden sorumlu olmadan yerine getirdiği görevin sonuçlarına 'kayıtsız' kalarak büyük sistemin işlemesini sağlar… Homojen biz yaratılır, ötekiler ise dışlanır. Militarizmin ürettiği davranış ve dil kalıpları, tüm düşünce ve pratiklerin sınırını önceden çizer… Pekiştirilen politikalar, çeşitli kanallardan, toplumun düzeneklerine yayılır.

Militarizm erkekliğe atfedilen değerlerin meşruluğu ve üstünlüğüne dayanır. 'Vurdu mu deviren olmak', 'karı gibi olmamak', 'kısa yoldan sonuç almak', ' ayrıntıya boğulmamak', 'güçlüye itaat etmek', 'şeref için ölmeye ve öldürmeye hazır olmak'…

Kadın erilleşmiş davranış kalıplarını ve kendine bahşedilen rolleri benimseyerek de, memurla sarak, geri hizmetlerde bulunarak ya da seks servisi yaparak militarizme destek olur.

Selek "1980'li yıllarda feminizmin ve anti-militarist hareketin ayni temele dayandığına ve birlikte büyümesine" dikkat çeker.

ca bkz. Selek, Pınar, Sürüne Sürüne Erkek Olmak, İletişim Yayınları, İst. 2011

BÖLÜM VIII

HUKUK VE BİR ADALET DÜŞÜ

1- Hukuk Şiddeti

Hukuk yaşamın düzenidir ama yaşamın kendisi değildir. Aradaki uyum ya da çelişki hukuku değişik biçimde değerlendirmemize neden olur. Ama her an insanın hukuka gereksinimi vardır. Önce tarihsel süreç içinde hukuk, insanlığın geçirdiği aşamalara göre şekillenmiştir.

İdealist hukuk olması gerekeni tanımlar:

''...Öyle ki hani neredeyse bu dünyanın insanları, salt hukuk sayesinde bir arada yaşayabilmekte, üretim faaliyetinde bulunup ürettiklerini kendi aralarında adaletli bir biçimde üleştirmektedirler. Serozan, konuyu öylesine canlı yakalar ve ekler[616]:

"Bu hukuk anlayışı baştan aşağı dogmatiktir ve romantiktir. Çünkü 'ezeli' ve 'edebi' saydığı sözde mutlak, sözde doğal, sözde evrensel değerlere (eşitlik, özgürlük, adalet, hukuki işlem mülkiyet vb. ilke ve ülkülere) duraksamasız ve eleştirisiz körü körüne bağlanmakta, bu saptamaların karanlığında somut yaşam gerçeğini görmemektedir".

[616] Bkz. Marx/Engels, Çevirenin Önsözü, s. 16-23. Ben bu yazıları kaleme alırken, değerli hukuk bilim adamı Rona Serozan'ı günü kaybetmenin acısı içindeyim. 06.Kasım 2018.

İnsanın özü düşünce tarihinin ilk konusudur.[617] İyiyi kötüden ayıran bir erdem miydi bu öz? Türkçe Sözlük anlamıyla, 'ahlakın övdüğü iyilikçilik, merhamet alçakgönüllülük, yiğitlik ve doğruluk gibi özelliklerin genel adı' erdem olarak verilir. İlginç olan ise erdemin Fransızca "vertu" sözcüğü ile karşılanıyor olması ve erkek anlamına gelen Latince 'vir' sözcüğünden kaynaklanmasıdır. Kadınların erdeminden söz edilmez.

Hukuk açısından ele aldığımızda önceleri insanın özünü insanın doğasının belirlediği buna göre bencillik çıkar arzu, yetenek erdem gibi özelliklerle donatılmış değişmez bir öz olduğu benimsenmiştir. Hak kavramı bu Öz'den yola çıkarak 'hukukun koruduğu menfaatler' olarak tanımlanmıştır.

Bu hukuk anlayışı silme idealisttir. Çünkü hukuk biliminin nesnel, toplumsal yasalarını hukuksal olgular ve kurumlar ile maddi ekonomik yaşam arasındaki diyalektik bağlantıyı yok sayarak, bütün hukuku insan bilincine indirgemektedir.

Hukukun bu yolla son kertede geldiği tehlikenin de altı şöyle çizilmektedir:

"...Güçlünün edimsel somut hukuku" yerine "hukukun gizil, soyut gücü" egemen oluverir.

Bir başka deyişle gücün olduğu yerde hukuk soyut içeriğiyle var olur.

Serozan latince deyişi aktarır:

''Hukuk olsun da dünya batsın-Fiat iustitia et pereat mundus''.

Hukuk kuralı [618] genel ve soyut nitelikte olup, ayni çeşit bütün olaylara ve herkese uygulanır. Hukuk kuralının soyutluğundan, bu kuralın ayni ve benzer nitelikteki tüm olaylara, ayni hukuksal durumlara uygulanması anlaşılır. Bu soyut hukuk

[617] Bkz. Hançerlioğlu, Orhan, Remzi Kitapevi, İst, 1983, s.3
[618] İmre, s 7-9

kuralının temelinde objektif bir kavram olarak alınan, 'doğruluk ve adalet' olduğu ise tam bir çelişkidir.

Bir başka çelişki de "sosyal hukuk" kavramında saklıdır. Sosyal hukuk her ne kadar toplum içinde ezilen grupların korunmasını amaçlasa da, sosyal eşitliğin ve sosyal adaletin nasıl sağlanacağı konusu ortadadır. Daha çok devletin bu yolda alacağı önlemler ve yargıcın müdahalesi ile geliştirilebilir nitelik taşır. Asıl mücadele ise bu sosyal grupların yönetime doğrudan katılımlarına bağlıdır.

Eşitsiz bir toplum söz konusu olduğunda, hukuk bu eşitsizlikleri kavramsal olarak dönüştürme işlevinden yoksundur. Çünkü bir ideali simgeler. Hukuk bu anlamda kadınlar ve diğer ezilen kesimler örneğin yoksullar için yeterli savunma aracı değildir.

Liberal toplumda adalete, hakkaniyete ve etik kurallara öncelikli yer veren Rawls'in kadınlar hakkında ne düşündüğünü sorgulayabiliriz.[619]

20. Yüzyılda, feminizmin eleştiri okları Rawls'ı da kapsar. Çağlar Gürgey'e göre, ilkin kitaplarında kullandığı dil ele alınır toplumsal cinsiyet açısında eleştirilir. Ayrıca Pateman'ın toplumsal sözleşme konusundaki cinsiyetçi boyutlarının Rawls tarafından eksik kaldığı, sözleşmeye katılanların aile reisleri olduğunu söylemesine karşın, kadınlara değinmemesi, ön kabullerin değişmediği itirazına neden olmuştur.

Rawls'ın verdiği yanıtları ayrıntılarıyla inceleyen yazar, "Rawls'ın tüm çalışmalarına genel olarak bakıldığında, dağıtıcı adalet ilkelerini ailenin iç ilişkilerine uygulanmasını kabul etmediği belirtilebilir' demektedir"

Sosyalist hukuk somut gerçeklere dayanır. İnsan doğuştan özgürlüklere sahip değildir. Özgür olabilmesi için bilinçlenmesi ve özgür olabilme koşullarını kendi yaratması gerekir. İnsanın

[619] Çağlar Gürgey, İrem, Rawls'un Aile yaklaşımının Eleştirisi, İB. Yayınları, HFSA, İst. 2016, 27. Kitap, s.11-27

ayrıcalığı 'çalışan bir varlık' olmasındandır. Üretim için harcanan emek, piyasada değiş tokuş değerini zenginliği yaratır. Bu emek tek kişinin somut emeği değil toplumsal emektir ve soyut değerdedir.[620] Üretilen maddi değer hakça paylaşılmadığı için sömürü vardır. Siyasal ve demokratik dönüşümü yapacak "işçi" sınıfıdır. Örneğin bir fabrikada kötü çalışma koşulları, sıkı iletişim aracılığıyla örgütlenip, karşı güç oluşturabilir.

Materyalist hukuk açıklamaları, bu günün eleştirilerine önemli bir içerik kazandıracağından daha fazla ayrıntıya girebiliriz.

Marks, hukuku bir üst yapı kurumu olarak niteler ve dünyaya ilişkin bilginin hukuksal olamayacağını açıklar.[621] Karahanoğulları bu sözlerin, hukuku önemsemediği anlamına gelmediğini, bir güvence sistemi olarak savunulduğunu, onların yapıtlarından alıntılayarak açıklar:

"Hukukun kendisi bir (ifadedir), bir dolayımdır. Bu nedenle hukuk tarafından ifade edilen fenomenlerin (görüngülerin), gerçek temelinin araştırılması gerekir. Gerçek biçim üretim ilişkileridir. Engels'in saptamasıyla; özel hukuk bireyler arasındaki normal iktisadi ilişkileri yaptırıma bağlar. Özel hukukun işlevi normal iktisadi koşulların işleyişini yaptırıma bağlamak, düzenlemek yani güvenceye almaktır.

Hukukun bu toplumsal işlevi yerine getirebilmek için tüm iktisadi ilişkilerin bir de hukuk diline çevrilmesi gerekir. Böylelikle dünyanın hukuksal kavramlarla hukuk alanında bir kez daha kurulduğu görülür. Engels'in anlatımı ile her özel durumda ekonomik olgular, hukuksal yaptırımdan yararlanabilmek için hukuksal biçim kazanmak zorundadır. Hukuk bireyler arasındaki iktisadi ilişkileri yaptırıma bağlama işlevini gerçekleştirmek için, bu gerçekliği hukuk kavramları, kategorileri ve ilkeleri, kurallarıyla "hukuksal bir gerçeklik olarak" yeniden kurar… İşleyişi anında kendi kodlarını kullanır…

620 Hardt -Negri, s.161

621 Karahanoğlu, Onur,http://yenihukuk.blogspot.com.tr/2014/02/marksizm-ve-hukuk-yazn-incelemesi.html

Gerçeklik hukuksal soyutlamanın kapsamına girdiği oranda, hukuksal gerçekliğin konusu olur. Hukuk bu gerçekten kök almasına karşın kavramlarıyla açıklayamadığı oranda gerçekliği yok sayar. Engels'e göre hukukun gelişim seyri iktisadi iliklerin hukuksal ilişkilere doğrudan çevrilmesinden doğan çelişkilerin giderilmesi ve uyumun yaratılmasıyla olur. Ardından sonraki iktisadi gelişimin etkisi ve baskısı ile iç çelişkiler yaratan hukuk ihlalleriyle karşılaşılır. Hukuk hem bir sistem olması nedeniyle iç çelişkilerini sürekli gidermeye çalışır hem de üretim ilişkilerindeki değişimi hukuk içinde ifade etmeye. .Bu hukukta sürekli gerilim doğuran bir yapısal çelişkidir…

Hukuk basit bir yansı değildir. Yansıttığı gerçeklik karşısına özerk bir gerçeklik olarak dikilir… Hukuk ötesi ile hukuk arasında zorunlu bir kopukluk vardır. Bu nedenle hukuk gerçekliğin her zaman eksik ve çarpıtılmış ifadesidir. Kurallarla toplumsal ilişkileri düzenleyen bir sistemin zorunlu olarak soyutlamaya dayanması gerekir. Nitekim commun law geleneği yasa koyucu, devlet soyut kurallarına karşılık, mahkeme kararları soyut olayları aşan ve gelecekteki benzer durumlara uyulmasına olanak sağlayan yapıda kuralsaldır… Hukuk ayni zamanda işbölümü sonucunda özerk bir iş haline gelmiştir. Mesleğin doğası gereği olaylar mesleksel bilinçle kavranır, böyle gerçeklik kazanır… Hukuksal varoluş ile gerçek arasındaki ilişki sorunludur"

Tüm eksikliklerine karşın, hukuk sınıfsal ve siyasal mücadelede çok önemli bir araçtır ve hukuksal talepler olmadan bir mücadele sürdürülemez.

Özgürlük kavramı doğuştan değildir, kazanılacak niteliktedir. Öncelikle sosyalizm evresinde sınırlı özgürlüklerle yeterli olacak sonra ikinci evre komünizmde üretim araçları kamulaştırılacak, aile, sınıflar, devlet ortadan kalkacak ve gereksinmeye göre üretilen eşit paylaştırılacaktır. Ancak insanın ulaştığı ahlaksal ve sosyal erdemin düzeyi ne olursa olsun gereksinmeler ne kadar tatmin edilirse edilsin, her toplum örgütlenmiş bir toplumdur ve bir hukuk sistemine dayanacaktır.[622]

[622] Bkz. Weyl, Monique-Roland, Hukukun Payı, Çev. Yalçın, Şiar Konuk Yayınları, İst,1975 s. 349

Günümüzde sosyalizm döneminde çöküş yaşanmıştır. Ancak çaresiz biçimde ütopyalar varlığını sürdürecektir. 1989 ihtilalleri bağlamında sosyalizmin çok yönlü bir proje olduğu ve Marksizme ek olarak Owenizm, Saint simonizm, Fourierizm ve Fabianizm'i ile canlı olduğu, Kumar tarafından dile getirilmektedir.[623] Bu çerçevede hukuk bir üst yapı kurumudur ama yine vazgeçilmez niteliktedir. Toplumun var olan bozuk sosyal yapısı hukukun zorlayıcı gücüne gereksinim duyar. Hukuk ilişkisi ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesi ile birlikte, sosyalist devletten komünist topluma geçişin koşullarını hazırlar ancak bu hukukun kendi kendisini ortadan kaldırmaya yöneldiği anlamına gelmez.[624]

2- İktidarın Araçsalı Hukuk

Hukuk her dönem iktidarın yönetme, halkın da mücadele aracı olarak gündemdedir.

Sofist Gorgias'a göre "Hukuk insanların iktidar mücadeleleri sonucu ortaya çıkar. Mücadeleler sonucu güçlü olan kurallarını başkasına kabul ettirir" sözünü alıntılayan Günay, felsefede sofistlerle başlayan bir geleneğin, devleti yapay bir kuruluş olarak kabul ettiğini ve hukukun kaynağını da insanların kendi aralarında oluşturduklarını kabul eder.[625]

Böylece hukukun kaynağını güçten alması ve gerçek güç anlamında devletle birlikte doğmuş olması bilgisini yadırgayamayız.

Göze, hukukun devletle birlikteliğini şöyle anlatır.[626]:

> *"Toplum birbiri ile çatışan iki sınıftan oluşmuştur. Köleleri çalıştıran sınıf ve köleler sınıfı. Kölelerin direnişlerini bastırmak*

---

623 Bkz. Krishan Kumar, Sosyalizmin Sonu mu? Ütopyanın Sonu mu? Tarihin Sonu mu? Doğu-Batı, Sayı 19, s. 105-121

624 Weyl, s. 346

625 Mustafa Günay, Adalet, Küreselleşme ve Tarihsellik, HFSA, Sayı 9, İB. Yayınları, 2004, s. 191

626 Göze, Ayferi Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, İst. 1977, s. 63

için özel bir baskı aracı yani devlet ortaya çıkmıştır. Devletle birlikte yönetici sınıfın iradesi demek olan hukuk doğmuştur".

Hegel, insanın özünü, gereksinme kavramından doğan mücadeleye dayandır. O, toplumsal yaşamın başlangıç ilkesini "sürekli bir mücadele" olarak belirlemiş ve bu kavramdan yola çıkarak insanın etiko–sosyal yaşam dünyasını çizmiştir.

Eylem bir tepkinin sonucudur, bir norm, kural ya da ahlaki ilke ile başlamaz.

Hegel' in anlatımı ile sürdürelim:[627]

"Düşünce ve varlık, mantık ve metafizik ayni gerçekliğin iki farklı yüzüdür… Düşünce de varlıkta hep karşıtların içinden geçerek, karşıtları uzlaştırarak gelişir. Soyut kavramla başlarız. Bu kavram çelişkiye yol açar ve bu iki kavram üçüncü bir kavramla uzlaşır (tez, anti tez, sentez). Böyle sürer gider arada yarı doğrulara ulaşılır… Gerçekliği, soyut kavramlarla tüketemeyiz; zira gerçeklik, soyut kavramların gereği gibi yansıtamayacağı, hareket halindeki dinamik bir süreçtir. Bir şeyi gerçekte olduğu şekilde anlatabilmek için onun hakkındaki tüm doğruları ifade etmemiz, onun tüm çelişkilerini belirtmemiz ve bu çelişkilerin nasıl uzlaşıldığını göstermemiz gerekir.".

Zizek' de Hegel'in "etnik tikellik ile soyut evrensellik arasında diyalektik paradox'a ve Faucault gibi disiplin ile özneleşme arasındaki yakın bağlılığa dikkat çeker. [628] Onun anlatımıyla "özne ile Töz arasındaki denge öznel fazlalığın müdahalesiyle bozulmuştur".[629] Yani "gerçeklik" kendisini kurmakta olduğu müphem, tekinsiz evrensellik 'inatçı bağımlılık' adını verdiği etnik tikellik, özerk taraflılığı yadsıyarak aşan bir tasavvurdur. Aslında evrensel kendi içinde mutlak ve kesin bir boşluktur.

---

627 Hegel,www.geocities.com
628 Zizek, s.132-133
629 Zizek, s 130

Güçlü, Hegel'e dayanarak açıklamalarını şöyle sürdürür.[630] "Nesne ile ilişkisinde doyuma varamayan insan, başka bir bilinçle kendini kanıtlar. Başkasıyla kurduğu bu ilişkisellik ölüm /kalım mücadelesidir. Ancak öldürme tanınma isteğini karşılamayacağından, başlangıçta efendi/köle ilişkisi doğar.[631] Ancak evrensel özbilinç için karşılıklı ve eşit bir tanıma gereklidir. Hegel, burada emek kavramının tarihsel döngüsüne işaret eder".

Özgürlük kazanımını, Güçlü'nün anlatımı ile sürdürelim; "bir başkası için çalışan ve emeği yolu ile dış dünyayı değiştirip, dönüştüren, bu sayede de emeğinin kalıcılığının, eş deyişle evrensel karakterinin bilincine varan köle sağlayacaktır."

Böylece insan haklarının gerçek yüzü doğuştan değil, karşılıklı tanıma ve kabul ilişkisi sonucu ortaya çıkacaktır. Güçlü, yerinde bir görüşle "'çelişki" ya da "mücadele" kavramının analizi ile "emek ontolojisi" yapmanın önemine işaret eder.

Kadın hakları bağlamında hukukun işlevi de budur. Tarihte kölelerin haklarını savunurken kendi haklarının farkına varan kadınlar özgürlük mücadelesinin başını çekmişlerdir.

Hukukun tarihsel geçmişi, kanımca insan olma mücadelesinin adımları olarak değerlendirilmelidir. Yaşanan dünyasal kargaşanın çözümünde hukukun rolü ne olacaktır?

---

630 Ateşoğlu, Güçlü, Etik Hukuk İlişkisinde Adalet ve Özgürlük, HFSA, İB. Yayınları, Sayı 9. 2003, s. 229

631 Davit Graeber'in Debt(Borç) adlı eserinde köle ve sahibi arasındaki ilişki işlenir. "borç" ilişkisi şöyle tanımlanır: "Birbirini esas olarak çok farklı türden iki varlık olarak görmeyen, birbirinin en azından potansiyel düzeyde eşiti olan ve hali hazırda bir eşitlik konumunda bulunmayan, ancak bu meseleyi çözüme kavuşturmalarının bir yolu olan iki insan arasındaki ilişki"dir. Sürer: "Düşman, öldürmemeyi seçtiği insanın canının, ömrünün ve sahip olduğu her şeyin sahibiydi artık. Mülkiyet başlamıştı, savaş köleliği doğurmuştu. İşin ironik yanı mülkiyetle birlikte borç ilişkisinin de nitelik değiştirmesidir. Bir köle alınıp satılabildiğine göre, kölenin sahibine olan borcu da mutlak, sonsuz, ödenmez, değildi artık; yani sahibinin ona biçeceği fiyatla eşdeğerdi. Graber' e göre, bizim bildiğimiz anlamda paranın ve borç ilişkisinin kökeni de, el değiştiren ilk köleye kadar uzanıyor. Kölelik bir borç ilişkisi yaratır. Öte yandan borç da köleliğe yol açıyor". Bu kitap dolaysıyla açıklamalar için, bkz, Yasemin Çongar, Taraf, 31 Mart 2012

Hukuk günlük yaşamın düzeni, yaşamın pratiğidir. Toplumu oluşturan bireylerin nasıl davranmaları gerektiğini açıklar. İdeal söz ve ilkelere ulaşılmasının ötesinde insanları doğrudan etkiler. Nasıl etkiler? Akı, hukuk nedir, diye sorar ve üçlü bir ayırım yaparak, sonuca varır:[632]

> *"Kimilerine göre hukuk adalete uygun olandır. Kimilerine göre kanun koyucunun koyduğu hukuk, iktidarın bir başka yüzüdür. Kimilerine göre hukuk politikadır".*

İlkinde normatif, ikincisinde deskriptif (betimsel, tasvir niteliğinde olan), üçüncüsünde ise eleştirel bir yaklaşım görülür. Normatif uygulamada hukukun insan haklarına soyut biçimde uygunluğu aranır. Deskriptif durumda kanun koyucunun buyruğu dikkate alınır. Politik bakış karşı eleştirileri getirir.

Acaba hukuk nedir sorusunu bütünleyici bir tanımla aşabilir miyiz?

Hukukun uygulanmasında insan hakları özünü kanun koyucunun hukuk yaparken önkoşul olarak gözetilmesi zorunluğundan söz edebilir miyiz? Hukuk insana dair ise, amacı da insana faydalı olmaktır. Bu noktada Arı, bir makalesinde; Lon L.Fuller'in"hukukun kendine özgü bir ahlakı" olduğu görüşü ile konuyu işlemektedir. [633] Fuller hukukun amacını "insan davranışına yön vermek" olarak belirler. Hukuk sistemi amacını ancak sekiz ilkeye uygun olarak oluşturmalıdır. Öncelikle genel kurallar koymalıdır, bu kurallar ilan edilmelidir. Kurallar anlayabileceğimiz açıklıkta olmalıdır. Geçmişe yürümemelidir. Birbiri ile çelişmemelidir, çok sık değişmemelidir. Kurallar imkânsız şeyler talep etmemelidir ve kuralları koyanlar da onlara uymalıdır. Hepsi birlikte olmazsa hukukun iç ahlakından söz edilemez. Hukuk, hukuk olmaz, insanların güven ihtiyacı yok olur.

---

[632] Akı, E. İrem, Hukuk nedir? Cumhuriyet, Akademi, 28 Haziran 2017
[633] http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1987/20752 .pdf

Hukukun herkes için eşit uygulanmaması, zamanla içeriğinin boşalmasına yol açar.

Hukuk, toplumbilimin konusudur. Yaşamın düzenidir ama her zaman toplumun aynası değildir. Toplumun gerisinde veya ilerisinde olabilir. Bunun nedeni toplumbilime egemen olan güçlerin hukuku da etkilemesidir. Çünkü toplumbilimin dinden siyasadan ve felsefeden kurtulması çok uzun zaman almış ve almaktadır. [634] Siyasal eğilimlerin toplumbilime katılması öğretiler yoluyla olmuştur. Öğretiler yasa koyar, kuramlar ise genelleştiği ölçüde bilim olur. Hukuk da toplumsal gerçeklerle ilgili bir gösterge bilimdir. İnsanların barış içinde bir arada yaşamayı başaramadıkları için, akıl yolu ile buldukları ortak çözümün adı hukuktur.

Ne var ki hukuk soyut sözcüklerle ifade edilir. Somutta gerçek hep farklı olur. Bir başka deyişle hukuk güç ve iktidar nerdeyse, onun yanında yer alır. Bu tartışmalara girmeden hukukun bu değişken tanımlarına değinelim:

Aristo'ya göre hukuk siyaset bilimidir ve belli bir yapı, belli bir insan topluluğunun karşılığıdır[635].

Alman hukukçusu Jhering'e göre, hukuk bir kuvvet politikasıdır'; "Hukuk için mücadele" yeni bir hukuk için mücadeledir ve hukuk menfaatlerin ve kuvvetlerin çatışmasında bir vasıtadan başka bir şey değildir; doğal hukuk insan aklının bir hayalidir.[636]

Ökçesiz ise hukukun bir kültür olarak algılanmasının altını çizer ve hukuku bütüncül işlevleriyle değer, norm ve olgu üzerinden biçimlendirir.[637]

---

634 Bouthoul, Gaston, Toplum Bilimin Tarihi, Çev: Cemal Süreyya, İst, 1971, s. 124,125

635 Gaston s. 16

636 İmre, Zahit, Medeni Hukuka Giriş, İst, 1976, s. 31

637 Ökçesiz, Hayri, Yargıda Reformun Felsefi ve Sosyolojik Alanında Bazı Önemli Nirengi Noktaları, HFSA 4, İB Yayınları, 2001, s 141-142.

Eskün, hukuku **makro iktidarın** işletim sistemi, olarak tanımlar ve makro-mikro iktidar arasındaki farkı kadınlar üzerinden bir örnekle anlatır:[638]

> *"Eşinden dayak yiyen bir kadını kurtarmak üzere yetişen komşularına –size ne, bu benim özel hayatım…-diyebildiği an söz konusu kadının mikro iktidarı, içselleştirilmiş olduğu otorite mekanizmalarıyla makro iktidar karşısında koruduğu ve yaşattığı andır. Bu, ayni zamanda erkek egemen hukukun ikiyüzlülüğünü korumuş olduğu için, mikro iktidara karşıymış gibi görünen makro iktidarı da dolaylı olarak güçlendiren bir durumdur bu".*

Pozitif anlamda hukuk, insanlar arasındaki ilişkileri ve toplum yaşamını düzenleyen kuralları koyar[639]

Bu noktada hukuk ve norm ilişkisini incelemek gerekir. Çünkü hukuksal pozitivizmin, norm nedir sorusunu sormadan, hukuk nedir sorusunun sorulması bizi yanlışa götürecektir.[640] Çünkü "normların" epistemolojik özellikleri saklanmış ve otomatik uygulamalar öne çıkarılmış olur. Normların ahlak, kültür ve hukukun dar normları arasındaki farklılıklar da göz ardı edilmiş olur. Hukukun uygulanması aşamasında hukukun amacı olan adalet fikri normun gerisinde kalır.

Önce "norm" nedir?

Normlar, doğruluk-yanlışlık nitelemesinin dışında bir düşünceyi dile getiren olgulardır.[641] İnsanların toplumsal yaşamalarının bir sonucudur. Birlikte yaşamanın düzenini ya da toplumsal ilişkilerin davranış örüntülerini kurarlar. Normlar değer ve anlamlarına göre farklı önemsenirler.

---

638 Eskün, s. 33-34

639 İmre, s.1

640 Balkız, Neval OĞAN, Hukuk Dogmatiği Çerçevesinde İnsan Hakları Tanımlama ve Kavramı temellendirme Sorunu, İB Yayınları, HFSA, Sayı 13, İst. 2005, s. 66

641 Kuçuradi, İoanna, Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları, İB Yayınları, HFSA Sayı13, İst. 2005, s. 39

Genelde insan hakları normları ile ahlak ve hukuk normlarını birbirinden ayrılır. Normların Kuçuradi' in sözleriyle, "*türetildiği öncüllere geri gidebilmeye ve bu öncüllerin bilgisel niteliğini görebilmeye (yani türetildiği öncüllerinin bilgiler mi, yoksa başka normlar mı ve başka normlar ise bunların ne özellikte normlar olduğunu) görmek gerekir. Bu anlamda hukuka ve siyasete öncel etik ilkelerle, ahlaksal kültürel kurallar, belli yaşam deneyiminden doğan düzen sağlayan davranış kuralları arasındaki farka işaret eder.*"

Timacheff, ayırımı etik kural-teknik kural olarak yapmakta ve teknik kuralların "olması gerekenden çok" 'belirli bir amaca ulaşmak için yapılması zorunluluk" ilkesinin geçerli olduğu; diğer yandan teknik bir kuralın bir amacın gerçekleştirilmesinde bir şeyin nasıl yapılacağını göstermesine karşılık, etik bir kuralın, izlenmesi gereken amaçların neler olması gerektiğini, belirlediğini söyler.[642]

Bu ayırımın sonuçları önemlidir. Etik ilkelerden ya da kurallardan söz ediliyorsa, gereklerine uyma zorunluluğu vardır. İnsan hakları normları, temel haklar, insansal olanaklara talep hakkı veren 'onur' kavramıyla vazgeçilmezlik konusudur. Hukukun kamusal, özel ve ilişkisel kurallarının biçimlenmesine yansır. Hukuk, ahlak, kültürel ya da teknik kurallar yere ve zamana göre yorumlanır. Yoksa kurallar arası bir çelişki ortaya çıkar.

Normun epistemolojik değerlendirilmesi nasıl yapılacaktır?

Norm dış dünyaya aittir. Bireylerin yaşadıkları sorunlar ise içeriyi oluşturur. Normun içeriye uygulanması sırasında dış dünyanın bilgisine bakılır. Epistemolojiler doğru bilgi kuramlarıdır. Hukuk kuralları nesnel özellik taşır. Yani kişilerin öznelliğine, ortama ve zamana bağlı olmadan belli uzaklıkta soruna yaklaşır. Yaşamın bilgisi ve yanılmazlığı önceden saptanmıştır bu çerçevede bir düşünce belirlenmiştir. Nesnel gerçeklik budur. Nesnel gerçekliğin doğru olup olmadığı araştırılmaz. Normun dayandığı değerin, bilginin araştırılması ile

642 Ahmet Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk, Beta Yayınları, İst. 2004, s. 94 (Timacheff, N.S için)

yeni bir değerlendirme yapma olanağı doğar. Yeni bir görme tarzı aranır. İşte yeni bir doğru bilgi kuramı temelinde norm denetlenir.

Butler, "norm" sözcüğünün üzerinde önemle durur. Ona göre "bir norm, kural ya da yasa değildir. Bir norm toplumsal pratikler içinde normalleştirmenin örtük standardı olarak işler. Örneğin toplumsal cinsiyet bir normdur. Çünkü toplumsal alanda neyin görünür olacağının, neyin görünmeyeceğini belirler.[643]

Feminist kuramın bakış açısının temelinde materyalizmin tersine düşünce ve maddiliğin karışımı olan ve en geniş anlamda toplumsal cinsiyeti kapsayan, baştan itibaren toplumsal nitelikte bir durumu sorgular.[644] Kadının durumuna yaşadığı sırada el atar ve kadınların bildiklerini, toplumsal verilerin anlamlarını bozarak yeniden kurgular. Toplumsal varlığın "bilme kuramını" değiştirir.

Mackinnnon bilgi ile bilinç arasındaki ayırıma dikkat çeker; "nesnel gerçekleri bilmek bilinçliliğin yerini tutmaz. Bilgi ancak gerçeğin içinde yaşama verilen bir tepkidir. Bilginin özümsenerek bilince dönüşmesi farklı bir şeydir. Ezildiğinin bilgisi içinde olan bir kadın bunun toplumsal bir yanlış olduğu bilincine egemenin yaydığı nesnellik baskısının etkisiyle varamaz. Gerçeğin çelişkili görüntüleri, bilinçaltında ve altkültürlerde yaşamlarını ve güçlerini sürdürmekle birlikte bilimin otoritesiyle gerçekdışı ve mantıksız olarak tanımlanırlar".[645]

Normlar doğrulanıp, yanlışlanan metinler değildir. Bu metinlerin yorumlanması ardındaki bilgi kuramlarına göre değerlendirilir.

Devlet iktidarını, toplumsal düzenlemeleri, normlarla koyar. Hukuk vazgeçilmezdir. Ancak normların kimin çıkarına işle-

643 Butler, Judith, Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri, cogito, Feminizm, Yapı Kredi Yayınlar, sayı 58, Bahar 2009, s.75
644 Mackinnon, s. 105 v.s.
645 Mackinnon, s. 121-122

diği yaşamsal önem kazanır. Örneğin, hukuk devletinin arkasında tarihsel süreç içinde kendi çıkarlarını korumak isteyen burjuvazi vardır.

Çağdaş aşamada Liberalizm hukuk devletini "insan onuru" kavramı ile bütünler. Böylece hukuk devleti, kamu özgürlüklerini ve devletin demokratik rolünü tanımlayan bir içeriğe kavuşarak, sadece normlar hiyerarşisine dayanan hukuk düzenini değil, haklar ve özgürlükler sistemini ve iktidarın kullanma sınırını da gösteren kült bir kavram haline gelir.[646]

Daha genel ifade edersek; her dönemde iktidar olan güç siyasetini ve kendi hukukunu üretir. Sermaye için de ayni kural geçerlidir. Her sermayenin arkasında gizli bir güç vardır ve kendi hukukunu dayatır. Her iki gücü birleştirerek söylersek, liberal hukukta devletinin siyasal ve ekonomisine temellenen burjuva sınıfının çıkarı öndedir.

Toplumu oluşturan birey ve kurumlar arasındaki iktidar savaşı sürdükçe, siyasal ve ekonomik aktörler değişecek ve ortaya çıkan yeni güç odakları kendi hukukunu üretec**ektir**. Sanayileşme ya da küreselleşme döneminin hukuk yapısı da buna bağlı olarak başka anlamlar ifade edecektir. Hukuk, arkasındaki güce dayandığında toplumsal somut bir gerçeklik kazanacaktır. Tam tersi; hukuktan pay alamayan toplum kesimleri için ise soyut bir kavram olacaktır.

Terör ve şiddet ortamı, iktidarlara bulunmaz fırsatlar sunar. İktidarlar, siyasal çıkarları için kontrollü bir terör ortamını kendileri dahi yaratabilirler. Terör ortamı, devletin hukuk dışına çıkması için bir fırsata dönüştürülür. Şiddet, toplumsal rıza eksikliğini telafi etmek için kullanılabilir. Özgürlük – güvenlik dengesinde toplumsal güvenlik ihtiyacının her şeyin önünde olacağı bir algı ortamında, olağanüstülük olağan hale getirilir.[647]

---

[646] Bkz.Yaltı, Başar, http://www.yeniyaklasimlar.org/m.aspx?id=10541
[647] Bkz. Yaltı, Başar, http://www.yeniyaklasimlar.org/m.aspx?id=9870

Hukukun son amacı adaleti sağlamaktır. Adalet ve hukuk arasında gidilecek uzun ve ince bir yol olduğu açıktır. Çünkü adalet herkes içindir, başka deyişle herkes için somutlaşması gerçek adalettir. Hukukunun herkes için işlediği bir toplumda, "hukukun üstünlüğü" ilkesi güçlünün, devletin değil, halkın adına işlemelidir. Yapılacak şey Weyl'in bir kitap başlığına verdiği ad gibi, "Gerçekte ve Eylemde Hukukun Payı" nı araştırmak olacaktır.

3- Adalet Öncülü Hukuk

Weyl, hukukun gelişimini ve vazgeçilmezliğini şöyle değerlendirir:[648]

"Örneğin, doğal hukuk öğretisi, bir kuvvet hukuku, özgürlük hukukuna hiçbir yer bırakmasa da ezilenin köleliğine rızasıyla katlanmasını sağladığı ölçüde yine de hukuk sayılır. Hukuk ilişkisine insancıl boyut kazandırır. Eşitlikçi ve evrenseldir. Pozitivizm de ne iktidarın hukukuna ne de başka bir hukuka egemenlik ve evrensellik tanımamakla, sözün maddeden önce gelebileceğini reddetmekle tabi hukukun ilerici bir eleştirisi sayılabilir".

Yazara göre hukukun asıl devingenliği; iki etiğin, iki çıkarın karşılaşmasından doğan ödünlerin gelgitidir. Bu hukukun Marksist analizini gerektirir. Baştan toplumun sınıflara bölündüğü kabul edilir. Pozitivizmde sınıf çelişkisi kabul edilse bile, hukuki ilişkilerin oluşumu ve devinimi buna bağlanmaz devlete bağlanır. Devleti de bir egemen sınıfın ürünü ve aracı olarak değil, sınıflardan bağımsız kendi kendine yeterli bir varlık olarak görürler; fakat bu devletin niçin ve nasıl bağımsız olabileceğini açıklayamazlar. Böylece Marksizm hukuksal ilişkilerin kurulmasında, muhafazasında ve değişmesinde kuvvetin rolünü kabul etmekle birlikte, adaletsiz hukuku eleştirmekte ve adil bir hukuku savunmaktadır. Hukuk her şeyden önce bir baskı aracıdır ama ideolojik bir baskı aracıdır". [649]

---

[648] Weyl, Monique-Roland, Gelecekte ve Eylemde Hukukun Payı, Çev: Yalçın, Şiar, Konuk Yayınları, İst. 1975, s. 21-31

[649] Weyl, s 42- 43

Ona göre hukuk kavramı ile mücadele kavramını birbirine karşıt olarak göstermek yanlıştır. Hukuk kullanılmak ve mücadelenin ihtiyaçlarına uydurulmak için hasmın elinden alınacak bir silah gibi değerlendirilmelidir.

Erkek egemen düzen açmaza girmiştir. Çünkü bu düzenin insanı gerçek insan özünü yitirmiştir. Kadınlar bir yana, tüm insanlık için geçerli genel bir vurgu, insan teknolojik bir yaratığa dönüşmüştür. Modern çağın vurgusuyla; insan insana yabancılaşmıştır.

Lading, durumu şöyle dile getirmektedir:[650]

"Hakikat ile - toplumsal gerçeklik- arasında pek bağ yok. Etrafımızda sahte olaylar var, biz de bu olayları doğru ve gerçek ve hatta güzel göstermeye ayarlı bir yanlış bilinçlilikle uyum sağlıyoruz… Biz hepimiz katiller ve fahişeleriz- Hangi kültüre, topluma, sınıfa, ulusa ait olduğumuzun ve kendimizi ne denli normal, ahlaklı ve olgun saydığımızın hiçbir önemi yok".

Bu açıklamalar Marx'ın insanın kendi emeğine yabancılaşmasına da benzetilir. Ancak adımlar daha büyük atılmış, hız her şeyi önüne katmıştır. Kadınlar için baştan beri yaptığımız toplumsal tespit ve algılanmaları değiştirmek için eleştirdiğimiz düzen de değişmiş, adaleti aramak daha da zorlaşmıştır. Hukukun amacı adalet kavramına varmak için yapılacak şey öncelikle insanı aramak ve özünü ortaya koymak olacaktır. İnsanın özünün(gerçeğinin) niteliği, tarih boyunca değişik görüşlere konu olmuşsa da yanıtı henüz bulunamamıştır

Günümüzde görüngübilim(fenomenoloji) somut yaşantıya dönük kavramlarla, insan gerçeğini araştırılmaktadır. 20.yüzyıl felsefesi, doğa bilimi dışlar ve özne –nesne ilişkisini yeniden tanımlamaya girişir. Gerçekliğin kendisi diye bir şey olmaz. Çünkü gerçeklik, her zaman kendine yönelmiş farklı bir bilinç tarafından kurulmuştur. Öyleyse dünya deneyimlerinin tümü

[650] .Lading, R.D. Yaşantının Politikası, Çev, Sayar, Kemal, Vadi Yayınları, 1993, Ankara, s. 7

bilinç tarafından kurgulanmıştır. Oysa her nesnenin ona verdiğimiz anlamı dışında kendine özgü kendinde olan, her zaman geçerli de değişmez bir yapısı vardır. Bu gerçeğin kavranması görülenden, duyulandan farklı biçimde düşünce ile kavranacak bir gerçeğin bulunduğunu gösterir.

Bu durumu insanın hareketlerine uygularsak; her insan karşısındaki nesneleri, şeyleri görme biçimine göre davranır, diyebiliriz. Davranış etkilenmeye bir yanıttır. Bu nedenle Lading, davranış yaşantının bir işlevidir, diyerek insanın istatistik davranış kalıpları dışında daha geniş açılımla değerlendirilmesi gereğini açıklıyor:

"İnsanlar nispeten kestirilebilir yollarla, uyurken, yerken, yürürken, konuşurken gözlemlenebilir. Yalnızca bu tür gözlemle yetinmememiz gerekir. Davranışın gözlemi yaşantıya ilişkin çıkarımlarla genişletilmelidir. Ancak bunu yapabilmeye başladığımızda, insan türü demek olan o yaşantısal davranışsal sistemi gerçekten kurabiliriz".

İnsanlararası ilişki söz konusu olduğunda davranışın nasıl etkileneceğini bilordo topu örneği ile verir:

"Benim sana ilişkin yaşantım her zaman senin davranışın tarafından belirlenir. Bir bilardo topunun diğerine vurması veya doğrudan yaşantıya iletilen yaşantı gibi, (bu duyum dışı algının muhtemel olgularında olabilir) etkinin doğrudan sonucu olan davranış kişisel değildir".

Kadınlara karşı uygulanan toplumsal ve bireysel baskılar düşünüldüğünde, kadının bu uyarıların etkisiyle oluşan davranışlarından nerdeyse hiç sorumlu olmayacağı çıkarılabilir. Çünkü kişisellikten uzak, tepkisel bir davranıştır.

Oysa hak öznesi insan nasıl davranır? İnsan bilen, düşünen, karar veren, eylemde bulunan (amaçlı hareket eden), zaman bilinci olan çalışan ve bu gibi, sırf ona özgü özellikleri olan bir varlıktır.[651]

[651] Çotuksöken, Betül, İnsan Haklarının Korunmasının Felsefi Temeli, İb Yayınları, HFSA, sayı 4, s. 31-32

Çotuksöken, insan haklarının korunmasında yeterli koşulu insana araç değil, amaç olarak yönelmek, olduğunu vurgular. Hukukun üstünlüğü ilkesinin, insanı kavrayan bir demokratik hukuk zihniyetiyle uygulanması anlamına gelir. Konu bu boyutta yasal kuralların içeriğinden çok, hukukun meşruluğu tartışmasında düğümlenir.[652]

"AB ye üye olmak için neredeyse ayni yasaları ülkemizde geçerli kılabiliriz. Ancak bu yasaları farklı bir zihniyetle, demek ki ataerkil bir zihniyetle yorumladığımızda, ayni hukuku benimsemiş olmayız. Egemen siyasal yapı değişmedikçe, hukukun hegemonyacı konumu değişmez. Bu kez hukuk aracılığı ile insanın özüne yabancılaşması adaletten uzaklaşması söz konusu olur. Yargıçlar bu yabancılaşmaya somut olaylarla ilgili kararlarında insancıl özü yakalayarak son verebilirler".

Ayni zamanda kadınlara dair oluşturulan doğru bilgi kuramları (epistemolojiler) anlamını yitirir. Kadınları ayrı tutmanın çelişkisi daha belirginleşir. Her somut olayda, eyleyenlerin toplumsal çevresi ve kendi insan gerçeklerinin araştırılması, hukukun yeni amacı olur.

4- Hukuk Dili ve Adalet

Öncelikle hukuksal eşitlik aldatıcıdır. Çünkü eşitlik sosyal, ekonomik bir gerçekliktir. Birey bağlılıkları içinde somut olarak değerlendirilmelidir. Bu bakımdan sınıf, ırk, etnik kimlik, cinsel yönelim, yaş nedeniyle farklılıklar önemsenmelidir.

Hukukun kaynağı devlet değil, 'toplumsal ilişkiler''dir. Hukuk gerçeği ortaya çıkarmak işlevini göremez. Hukuk toplumun sosyal ve kültürel açıdan dışladıklarına hizmet etmelidir. Hukukun nesnelliğinden çok, öznenin hakları vurgulanmalıdır. Ancak genel olarak "haklar kavramı" statükoyu destekler, belirsizliğe yol açar, bu nedenle söz konusu olan yürürlükte olan politikaya karşı olanların hakların güçlendirilmesidir.

[652] Etyen Mahçupyan, Hukuk Devleti ve Entelektüel, Doğu Batı, sayı 13, 2000-01,s150-154

Adalet açısından postmodernizme baktığımızda durum daha da kötüdür:

Hukukta dinamik bir adalet anlayışına yer verilmelidir. Pozitivizmin evrenselci, tekdüze ve kesin hukuk adaleti yerine, doğal hukukun verilerine ve yargıcın takdir hakkına yönelen pragmatik adalet düşüncesi geçerli kılınmalıdır. Kişinin sosyal durumu, yaşam koşulları, ahlakı, siyasi inançları, yaşam anlayışı uyumlu biçimde görecelilik ilkedir.

Dong Brown, günümüzdeki "adaletsizlik kavramı" üzerine dikkatimizi çeker:[653]

"Bayan çalışanın, erkek çalışanın, azınlıkların, işçilerin adalet anlayışı birbirinden farklıdır. İnsanların çoğu kendini bir şekilde 'kurban' hissetmektedir. Teknolojik çağ insanları birleştirmemiş, uzaklaştırmıştır. Daha fazla özgürlük değil, eşit özgürlük vermek önemlidir".

Gerçekten, adaleti ararken adaletsizliğe gelip takılmak, bir başka çıkmazdır.

Ataerkillik, postmodern feministlerin de eleştiri odağıdır. Ancak konuya farklı yaklaşırlar. Öncelikle erkekler arasında yapılan bir sosyal sözleşme döneminden çok daha önce kadınların

, altık olarak benimsedikleri bir cinsel sözleşme olduğundan kadınların hukuk dışında kalması doğaldır. 'Baskı'' nedeni de tek değildir ve erkekle sınırlanamaz. Çözümü de tek değildir. Her bir kadın için ayrı ayrıdır. Erkek ve kadına zıtlık içinde yer veren Batı düşüncesi eleştirilir.[654]

Postmoderni modern için şans kabul eden Zygmunt'un yolundan giderek, tekil haklarına indergenme sonucu somutlaşma yolu ile adalete ulaşabilir miyiz?

Gelinen noktada hukuk sistemi, yasaların uygulanma tarzlarını rasyonelleştirmek için kanunların, asıl maksadını araştıran

[653] www.canaktan.org/felsesosyo-tarih/post-modern/dong -brown
[654] Çağlar, s. 96-97

hukukçuları ve uzmanlarıyla birlikte bir kapalı sisteme dönüşmüştür.[655] Murphy' e göre "hukuk sistemi kendi içinden konuşmaktadır. Gerçekte yasalar yalnızca adalet sistemi soyutlaştığında adaletsiz olmaktadır' demekte ve hukukun topluma ilgisiz kaldığını insanların yasalardan çok komşularıyla yaşamak zorunda olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadır.

Bu durum yeni eleştirel hukuk çalışmalarına neden olur ve hukukun yeniden tasarlanmasına neden olur. Postmodern hukuk somut hak arayışlarını başlatır. İlk amaç düalizmin yıkılmasıdır. Murphy' e göre " içi dıştan ayırmak meşruiyetini kaybeder. Dünya bir nesne değil, daha çok senkronik (eşzamanlı) okunan ve yorumlanan bir metindir. Yargılama da nesnellik (objektif) öznellik (subjektif) ayırımı yapılır ve nesnelliğe üstünlük tanınır. Yargı tek insana bağlı olmamalıdır.[656]

İrigaray'ın görüşünü temeli Heideger'in yaklaşımında ontoloji asıl temeldir, "'varlığın kendisi bir olaydır" ve "varoluş özden önce gelmektedir", "dil varlığın evidir"[657]. Wittgenstein'nin, "Dünya nesnelerin değil, olguların toplamıdır", düşüncesiyle hareket edebiliriz ve toplumsal dilin kurduğu ve biçimlendirdiği bilincin dışında özerk bir bilinç kazanabiliriz".[658]

5- Adalet ve Vicdan

A-Yargı ve Adalet

Anayasanın 138. maddesi yargıçların 'kanuna', 'hukuka' ve 'vicdani kanaatlerine' göre karar vermelerini kurallaştırmaktadır. Burada kanun dışında kullanılan hukuk sözcüğü adalete giden yolda tanımlanmalıdır. Dünyamız adalete ulaşmakta gecikmiştir. Çağdaş emek dolayımı üretenlerin emeğine el koyulduğu gibi onları tüketime zorlayarak ikinci kez sömürüldüklerini göstermektedir. Bir başka deyişle kapitalizmin daha fazla

655 Murphy, s. 124-128
656 Murphy, s. 14 v.s.
657 Murphy, s. 39-40
658 https://dusunbil.com/bir-kelimenin-anlami-onun-dildeki-kullanimidir-wittgensteinin-felsefesinde-dilin-sinirlari/

geleceği kalmamıştır. Adalet gerçekleştirilemezse, tümden yok oluş kaçınılmaz.

Bu durumda hukukun, yeni mücadele aracı olarak, işlevi farklılaşmıştır. Hukuk sözcüğü ile, "evrensel hukuk düşüncesi ve kültürü" amaçlanmaktadır[659] Bir adım daha ileri giderek yargıçların hukuk kavramları arasında boğulmalarından öte, pragmatist, deneyci gerçekçi ve demokratik olma zorunluluğu doğmuştur.[660] Doğallıkla Türkiye gibi ataerkilliğin geçerliliğini sürdürdüğü bir toplumda bu uygulama, kadınların çıkarına toplumsal bir değişiklik taktiği gücünde kullanılmalıdır. Yoksa yerel ve küresel siyasilerin kadın haklarını arkalayacak bir ortam oluşturmaları gerçekleşmeyecek bir hayaldir.

West, insan da hukukta erkektir diyerek başlar. [661] Arkasından hukuksal adalet nedir? West, hukuk bilimi, feminist hukuk teorisi, konularında uzman sıfatıyla "adaletin yeniden hayal edilmesi "yapıtında soruya şu yanıtı verir:

***"Geçerli olan haklar ve yasal eşitliliğin hukuksal normlarını eleştirmek yerine, adalet yeniden tasarlanmalıdır. West, Thomas Hobbes ve Tom Paine'in tekrar okunması durumunda "hukuk kuralının"*, geleneksel anlayış doğrultusunda yasaya sıkı biçimde hukuksal bağlılık yerine vatandaşlarını zorluklardan aktif olarak koruyan bir yönetim ve demokrasi kuralının ölçütü olduğunu söyler".**

Mary Becker, West, hakkında şöyle demektedir: "O, hakların, biçimsel eşitlik ve hukuk kurallarının aslında, ahlaki açıdan iyiliği ve zorlayıcı bir şekilde ileri götürücü bir yargıya dönüşmesini savunur. West'in hakları; olumludur, insanların iyiliğini garantiye alır ve ilişki haklarını yani başkalarına bakma ve başkaları tarafından bakılmayı içinde barındır. West, ahlaki açıdan iyiliği, herkesin zorunlu olarak hissettiği, biçimsel eşit-

659 Ökçesiz, s. 147
660 Türkbağ, Ahmet Ülvi, Amerikan Hukuku Realizm Akımı, HFSA,4,İBY. S107
661 Robin, West, için bkz. Çağlar, s. 90

lik yani insan olarak herkese saygı ile davranma olarak açıklar. İlericiler ve solcular daha çok haklar ve biçimsel eşitliği eleştirdiler. Ama West, ikisinin de ilerici yönünü kucaklamaya ihtiyaç olduğunu gösterir".

Yargıçların yasa karşısında tutumu ne olmalıdır?

Habermas'a göre; "yasaya muhatap kişi, ayni zamanda o yasanın uygulayıcısı olduğunu anlayabilmelidir", işte bu olgu hukuk devletinin meşruluk zeminini oluşturmaktadır.[662] Derrida'da benzer düşünceyi şöyle ifade etmektedir:[663]

"Yargı sadece yasaya uygun olmakla kalırsa, yasa gözünde yasal, **meşru, olabilirler, ancak adil olmazlar… Yargının adil olabilmesi için yargıcın sadece yasayı uygulamakla kalmayıp onu yeniden yapması gerekir. Yasal düzeyde (tazelenen yargı) ancak adaleti sağlayabilir. Adaleti deneyimlemenin olanaklı olduğundan söz ederek, özgür ve sorumlu bir yargıcın yasal çerçevenin içinde kalarak yasayı özü açısından yorumlamaktan korkmaksızın her durumda yeni bir yasa keşfederek eski yasayı onaylamasıdır".**

Ökçesiz de hukuk idesinin üç temel değerinden söz ederek:

"***Adalet, amaca uygunluk ve hukuk güvenliği arasında olası bir çekişme ya da yarışmada yargıç bu yorum olanaklarından birini seçmek durumundadır. Yargıç da özgürlüğe mahkûm edilmiştir. Bu özgürlük onu bir karar otomatı olmaktan çıkarıp, başkaları için olağanüstü derecede önem taşıyan bir sorumluluk düzeyine yerleştirmektedir*** demektedir". [664]

Bu açıklamalar mahkeme kararlarının toplumu dönüştürmede ve adaleti gerçekleştirmede ne kadar etkili bir işlevi olduğunu göstermektedir.

---

662 Kale, Nesrin, Hukukun Adalete Uygunluğu, HFSA, İBY, sayı 9, s.65 Ayrıca Habermas için bkz.Falzon, Christopher, Faucault ve Sosyal Diyalog, Çev: Arslan, Hüsamettin, ParadigmaYayınları, İst. 2001, s. 124 v.s.

663 Yıldırm, Erdoğan / Nalbantoğlu, Hasan Ünal, Adaletin Kurgu Sökümü Yapılabilir mi? HFSA, Sayı 9, İB, s. 108

664 Ökçesiz, s.146-147

Yasaların yenilenmesine karşın uygulamanın aynen sürmesi bir zihniyet değişikliğinin sistematik olarak yapılmadığını gösterir. Örneğin 1926 yılında 'resmi nikâh' ve 'tek evlilik' zorunluluğu getiren TYY, seksen yılı aşkın süredir amacına ulaşamamıştır. Erkekle kadın arasında eşitlik yasalarının kabul edilmesi de, toplumsal yapıyı değiştirmekte yetersizdir. Ülkemizde yakın zamanda kadınları kollayan pek çok yasa çıkarılması da kadınlara bakış açısını değiştirememiştir.

Ayni şekilde günümüzde hayvanlara karşı şiddetin, vahşet boyutlarını önleyecek bir yasanın çıkarılamaması, çıkarılsa bile uygulanamaması, doğanın ve hayvanların değerinin insanlar tarafından özümsenemediğinin ve doğanın ve onun içindeki tüm canlılara adalet kapısının çok uzak olduğumuzun açık göstergesi sayılmalıdır.

B- Emek ve Adalet

Emeğin hakça bölüşümü küreselleşme ile yeni bir boyut kazanmış, özellikle kadın üzerinden emek tüm dünyada büyük sömürü aracı olmuştur. Sermayenin bir kişiye, sınıfa ve ulusa bağımlı olmadan dolaşımı toplumları değiştirmiştir. Yerel siyasal, hukuksal ve ekonomik egemenlik kaybolmuştur. Küreselleşmenin evrensel iktidarı evrensel emek sömürüsü ile gündemdedir. Hard-Negri, Davos'daki dünya politikasına bu anlamda işaret etmektedir:[665]

İsviçre'nin **Davos kenti,** neoliberalist düzenin yeni işverenlerinin **emek pazarlığını** yaptığı bölgenin adıdır. Hukuk buradaki siyasal düzenin içsel ifadesi olarak güçlülerin hukukunu temsil eder. Sözleşmelere dayanan şirketler hukuku ile arkalarında yaslanacakları büyük ulus devletlerin kamu hukuku ve devletlerarası ticari anlaşmalarla küresel otoriteleri oluşturur. Küreselleşmenin emeği karmaşık, farklılık gösteren bir emektir. Sistem, maddi olmayan emek hegemonyasına dayanır**.**

[665] Hardt-Negri, s. 184-188

a-Maddi olmayan Emek

20. yüzyılın son on yılında bilgi, enformasyon, iletişim, ilişkiler veya duygusallıkla ifade edilen, maddi olmayan ürünler üreten emeğe '**maddi olmayan emek**' denir.[666] Bu tür emek ikiye ayrılır:

Birincisi entelektüel ya da dilsel denebilecek problem çözme, sembolik ve analitik görevler ve dilsel ifadeler gibi emek türleridir. Bunlar fikirler, semboller, kodlar, metinler, dilsel figürler, imajlar gibi ürünlerdir. İkincisinde ise duygulanımsal emektir. Zihinsel olgular olan duyuların tersine, uygulanımlar hem bedene hem bedene hem zihne aittir. Duygulanımsal emek rahatlık, esenlik, tatmin, heyecan ya da tutku gibi hisleri üreten ya da işleyen emektir. Bu güler yüzlü emek, ilişkilere yansır ve toplumsal yaşamı üretir. Yani çokça kadın işidir.

Hard-Negri şöyle anlatır:[667]

"*Sosyalist feminist yazarlar bu duygulanımsal emeği anlatmak için akrabalık işi, bakım emeği ve annelik işi gibi ifadeler kullandılar. Ev içi emek şüphesiz temizlik ya da yemek pişirme gibi monoton maddi görevler içerse de, ayni zamanda çocuklarda, aile ve cemaatte duygulanım, ilişki, iletişim ve işbirliği biçimleri üretimini de içerir. Duygulanımsal emek, toplumsal ilişkileri ve yaşam biçimlerini doğrudan ürettiği için biyopolitik üretimdir….Kadınlar yine de tabi konumdadır…Örneğin, hemşire ve hukuki asistan olarak* çalışan kadınlar, hastalarla ve müşterilerle ilişki kurma ve ofis içi yaşamı idare etmenin yanında patronları olan erkek doktor ve avukatlara manevi alaka göstermek durumundadır….Dolaysıyla maddi olmayan emeğin hegomonyası, işleri ne keyifli ne tatminkar hale getiriyor, ne de işyerindeki hiyerarşi ve komutayı veya emek piyasasındaki kutuplaşmayı azaltıyor"

Hard-Negri 'nin Çokluk adlı yapıtının ilk tümcesi "tarihte ilk kez küresel çapta bir demokrasi olanağı belirmiştir" diye baş-

[666] Hard-Negri, s. 122
[667] Hard-Negri, s. 124,125

lar. Ancak bu demokrasi aslanın ağzından alınacak türdedir. Çünkü küreselleşme silahlı bir imparatorluk kurmuştur ve **sahte barış görüntüsüyle sürekli savaş durumu kaçınılmaz bir gerçektir.** Üstelik bu savaşların nedeni "insan haklarıdır".

Çetinkaya ayni konuyu şöyle ifade etmektedir:[668]

"Artık insan hakları retoriği, bütün devletler, özellikle merkez ulus devletler için, savaş hali koşullarında, kendini koruma yasası gereği, müdahalelerin **insanlık adına** olduğunu meşrulaştıran bir **kullanıma** kavuşmuştur ".

Tıpkı Irak savaşında olduğu gibi, insan artık korunaklı olduğu kadar korumasız kalmıştır. Çünkü insanlığın gelişmesi amacıyla adına çıkan savaşların yenen ve yenileni tarafında olmak artık insanın kendi güdümünde değildir. Son durum ironik biçimde bir "savaş hukuku" kavramına sığınma çabalarına dönüşmüştür.

Cinsiyet, ırk, sınıf üzerinden elde edilen emek kadınların da ötesinde farklı nitelikte sömürü nitelikleridir. Bu bağlamda dünyada sosyal eşitlikten söz edilemeyeceği açıktır. Alıntılanan yazarlar, feministleri 90' lar boyunca homoseksüel ve ırksal eşitlikçi aktivistlerin ve yükselen solcuları tepki güçleriyle karşı karşıya getiren "kültür savaşları" bu eşitsizlik sürecinin sonuncusudur, demektedirler. [669] Sonuncusu olmalıdır, çünkü insanlığın eşitlik hayalinin gerçekleşmesinin koşulu, bu tür ayrımcılıkların yapılmamasına bağlıdır.

Ayni zamanda konu tıpkı cinsiyet bağlamında söylendiği gibi eşitlik ve farklılık kavramlarının ikisini bir arada ifade edebilmesi önemlidir. 60' lı yıllara damgasını vuran kadın hareketinden sonra kimliklerin inşa edildiği ve kişiyi karmaşık şekilde etkileyen sayısız etkenin ayrımcılığa neden olduğu anlaşılmıştır. Çünkü Irk, etnik kimlik, sınıf, cinsiyet, aile, yaş gibi karmaşık özellikler tek bir kimlik ği oluşturmaz.

---

668 Çetinkaya, Hüsamettin, İnsan Hakları Politikası, HFSA, sayı 9,s. 209

669 Chancer, Lynn S./Watkings, Beverly Xaviera, Cinsiyet, Irk ve Sınıf, Çev. Uraz, Berke, Babil Yayınları, ist. 2013, s. 11

Yüzyıllar boyunca Batı dünyası, daha açık ten renklerine üstünlük, daha koyu ten renklerine göreceli olarak kıymetçe aşağılamakta uzlaşmıştır, farklılığın biyolojik gölgesi, kültürel ve sosyal önyargılara yansımıştır. Deri tipleri ile hirerarşiler oluşturulmuştur. Genelde ırk dış görünüşü ifade eder. Irk, zaman içinde oluşan etnisite kavramıyla kültürel ölçütler bağlamında tanımlanır; ortak dil, ulusal siyasi kimlik, din v.b. Bu durumda ayrımcılık, giderek bölünmelere yol açabilir. Irk ayrıca sınıf aracılığı ile birleştiğinde daha da karmaşıklaşır, toplumsal ayırım büyür.[670]

Sınıf konusu gündelik yaşamda, görünür olan en önemli, etkendir. Çünkü "Amerikan rüyası" bitmiş, Marx'ın sınıf temelli eşitsizlikleri günlük yaşamımızı tehdit eder olmuştur. Kuramlardan çözüm beklemek boştur. Konu bu nedenle sivil toplumun gündemindedir. Changer/ Watkins, kitabınında bu konuyu politik boyutlarıyla değerlendirilmektedir. [671]

Kimlik politikaları eskimiştir. Birinin ırkı, cinsiyeti, sınıfı ortak bir harekette öne çıkmaz. Onların tekil ayrımcılık kimliğine indirgenmeden, toplumsal hareketin ortaya çıkardığı enerjiden herkese pay çıkartmak olasıdır. Toplumsal hareketlere katılan kişilerin uğradığı tekil ayrımcılıklar farklı olsa da toplumsal biraradalık toplumu dönüştürecektir. Biz kadınlara döndüğümüzde, ayni sorunlarla karşılaşırız.

Özellikle sınıfsal farklılıkların kadın bakışını ve emeğini nasıl etkilediğini ve değiştirdiğini görmekteyiz. Ailenin değişen koşulları da kadınların durumunu etkilemektedir. Kadının dışarıda çalışması ev işlerinin yürütülmesinde boşluk yaratmaktadır. Her kadın kendine özge bir yol denemektedir. Değişmeyen ise bu işlerin kadınca çözümüdür.

b- Kadının Görünmez Emeği ve "ev işine ücret"

Toplumsal 'üretim ilişkileri' diğer toplumsal ilişkilerin temelidir, diyen Marksizm ile 'evdeki ilişkiler' toplumsal ilişkilerdir,

---

[670] Bütün bu açıklamalar ve somut örnekleri için bkz. Chancer, lynn S./Watkings, Beverly Xaviera, s.68-103

[671] Chancer, lynn S./Watkings, Beverly Xaviera, s.104 v.s.

diyen feminizm ' ev içi emeğe ücret' görüşüyle birleştirilmek istenir. Feministlerin ev içi ev işinin '**karşılıksız** 'olduğunu ortaya çıkarmaları bu birleşmeye temel oluşturur:

İkinci dalga feminizmin ilk tartışmaya başladığı teorik sorunlardan birisi kadınların karşılıksız ev emeği üzerine olmuştur. Meulenbelt, ev kadınlarının katkılarını ve görünmezliğini kapitalist düzenin mantığı açısından ortaya koyar:[672]

"Çalışan bir erkeğin bakımını üstlenecek bir karısı olmadığını düşünelim. Bu durumda iki olasılık var. Kendi bakımını kendisi sağlar, yemeğini pişirir, söküğünü diker, çamaşırını yıkar, evini temizler. …Çalışma enerjisi azalır, keyfi kaçar.…Ancak bu yalnızca kendisi için değil, yaptığı işten daha az artık değer sağlayacak kapitalist için kötüdür. Bir başkası ise bir kadının yapacağı işlerin kamusal alanda yapılmasıdır. Kirli giysilerini temizleyiciye verir,ev işlerini bir hizmetçiye gördürür….İşlerin bu şekilde görülmesi çok pahalıdır….Ev işi dolaylı olarak kapitalizmin hizmetinde bulunan gizil bir işgücü yedeği üretir…. Ancak bu işler kapitalizmden bağımsız şekilde yürüyormuş gibi görünür".

Kendini sosyalist –Maddeci Feminist olarak niteleyen, Savran, yapıtında, Marks'ı bu yönde eleştirir: :[673]

"....Marks, kadınların ev emeği söz konusu olduğunda ....; mübadele edilmediği için değer biçimine bürünmeyen ve dolaysıyla kapitalizmin gözlükleriyle görünmez olan bu emeği görünmez bırakmada bir beis görmez.....doğal bir veri olarak alır kısacası....(Oysa)..yeniden üretimi(artık adını koyarak) patriyarkal kapitalizmi maddi temele oturtmak....emek gücünün yeniden üretimi toplumsal anlam taşıyan, yani eşitsiz ve hiyerarşik olabilecek bir tarihsel dönüşüme açık toplumsal ilişkiler içinde gerçekleşen bir emek harcama ve üretim süreci kabul etmek gerekir''.

672 Meulenbelt, s. 40
673 Savran, diyalektik bir Feminizm için, s.7 ve ayrıca s. 60-78

Savran daha sonra karşılıksız ev işlerinin nasıl yaygınlaştığını anlatır:

"XX. Yüzyılın son çeyreğinden bu yana ..tam anlamıyla karşılıksız biçiminin yanı sıra, düşük ücretli, prestijsiz, güvencesiz, köle emeğine yakın çok farklı biçimleri ortaya çıkmaya başladı…Evlerde ücret karşılığı çalışan kadınlar kendi aileleri içinde karşılıksız emek harcarlar; bu kadınları çalıştıran kadınlar da kendi ücretli işlerinin dışında bakım ve ev işlerinin önemli bir bölümünü karşılıksız olarak yapmaya devam ederler....Dolaysıyla sevgi karşılığı çalışma –ücretli çalışma ikiliği ortadan kalkmamıştır. Hatta ücretli ev ve bakım işçiliğinin tam da karşılıksız ev emeği/ücretli emek, özel alan/kamusal alan ikiliklerinin göbeğinde yer aldığı ve bu ikiliklerin yarattığı gerilimden beslendiği söylenebilir"

Bu noktada Bridget Anderson'un açıklamalarına değinir:[674]

"İşveren, iktidarını büyük ölçüde kamusal ve özel alanlar arasında gidip gelerek sağlamlaştırır: Çalışma saatleri ve esnekliği söz konusu olduğunda,…ev işçisi aileden biri muamelesi görür. Çalışamayacak derecede hasta olduğunda ise kendisine bir işçi gibi davranılır.

Savran'nın açıklamalarını şöyle sürdürür:

> *"....Bazı kadınlar, başka kadınlar sayesinde, işgücü piyasasına erkekler gibi, yani ev içi, çocuk, hasta, yaşlı bakımının evde halledildiğinin güvencesiyle katılmaktadırlar. Bu işler böylece, kamusal alana taşınmaksızın, evde kalan kadına bırakılabilir.... özel olanın yapılandırılması gerekmeden…Bu yüzleşmenin ertelenmesinden hem erkekler yarar sağlar hem kapitalizm. Sonra Batıda kamusal alan sorumluluğunu giren bakım işlerinin ülkemizde özel yaşam içindeki çözümüne işaret eder:"*

"Türkiye gibi ülkelerde bu çeşitlilik büyük aile çerçevesi içinde ortaya çıkıyor, evlatlık kurumu, cariyelik, gelinlik, aile ile aile

[674] Savran, diyalektik bir Feminizm için s. 61, 62, 63

dışının, akrabalıkla yabancılığın, ikilik ve geriliminin ortasında yer alan ev emeği biçimleri sunuyordu. ..Yalnızca eşin karşılıksız emeğinden ibaret değildi. Bu farklı biçimlerin ortak paydası 'kadınların cinsellikleri ve ev içi düzenleri ve ev mekânına kapanıp kalmaları arasındaki sıkı ilişkilerdi".

Daha sonra "bakım işlerinin" karşılıksız ev emeğinin içinde olduğunu ancak "bakım" sözcüğünün adı üstünde 'kendisi yapamayacak çocuk, hasta, yaşlı için harcanacak emek olarak ev işlerinden pahalı emek olarak ayrılabileceğine, bu işlere erkeklerin girmesinin özendirilmesine, tanınacak maddi ve manevi tazminat haklarıyla güçlendirilmesine, ev kadınlarına emeklilik hakkı sağlanmasına değinir.

Aile kurumu içinde kadının ezilmişliği onun nasıl kurtarılacağı konusunda farklı görüşler vardır. Ev işi toplumsallaşabilir mi?

İkili sistem görüşü, cinsiyete göre iş ve yetki ayırımı yapan, aile kavramından yola çıkar: [675] Buna göre:

"Genelde kadının ezilmişliğinin kaynağı, kadının genel toplumsal üretime dışardan katılmasından çok, iş bölünmesindeki cinsiyet ayırımına ve erkekle olan ilişkisinde-bağımlılık kavgasındadır**.** Ayni zamanda, kadının ezilmişliği ile cinsiyete göre emek ayırımının, toplumdaki egemen üretim ilişkileriyle bağlantılı olduğu görülür ve bu ilişki sınıflara göre değişkenlik gösterir".

Tarihsel materyalizm çerçevesinde kadının bu durumunu ilk Engels fark eder ve aileyi toplumun ekonomik birimi olarak kabul eder.[676]

"Marks kadını bir alt katman, doğa, veri olarak kabul ederken Engels, kadının durumunun toplumsal bir olgu olduğu gerçeğini görmüş, ama bunu açıklamakta yetersizdir.

---

675 Vogel, s. 129

676 MacKinnon, s. 42-43 ve ayrıca s.295 dp. 37 de Engels'in tarihsel materyalizm tanımına göre, "önemli tarihsel olayların hepsinin en büyük sebebini ve en itici gücünü, toplumun ekonomik gelişmesinde, üretim ve değişim modellerindeki değişikliklerde, somunda toplumun bölündüğü farklı sınıflarda ve bu sınıfların birbiriyle mücadelelerinde gören görüş"

Ona göre ; "biyolojik bağımlılık nedeniyle değil, özel mülkiyetle birlikte yükselen sınıflı toplumla birlikte kadınların ezilmesi başlar".

Origin ayni durumu şöyle anlatır:[677]

"Ataerkil ailede ve daha çok tek eşli ailede bir değişim meydana geldi ev idaresi toplumsal özelliğini kaybederek, artık toplumu ilgilendirmez oldu. Özel bir hizmet haline geldi; eş olan kadın başhizmetçi konumunu alarak, toplumsal üretime katkıda bulunmaktan tamamen soyutlandı. ...Geniş çaplı modern sanayinin gelişine kadar da üretime açılan yol kadına kapandı; Ondan sonra da yalnız proletarya kadınına açıldı".

Özellikle radikal feministlere göre; erkeğin üstünlüğüne dayanan toplumsal cinsiyet ve cinsel **işbölümü**, toplumsal gelişimin altında yatan temel dinamizmi oluşturur ve cinsel devrimi gerçekleştirmek için cinsiyet politikalarının yanı sıra ataerkilliğin nasıl geliştiğini de incelemek gerekir.[678]

Delphy'e göre "evlilik kadın erkek arasında özgün bir üretimi "ev içi üretimi" gerçekleştirir. Kadın dışarıda çalışırsa, düşük ücret politikası sonucu bir de kapitalist tarafından sömürülür. İkili bir sömürü sistemi içindedir. Cinsiyetinin yanısıra semaye tarafından da sömürülür. Düzkan, delphy' nin görüşlerinin önemini sürdürdüğünü ve bir toplumsal devrimle "kadının kamusal alanda güçlenmesiyle" "özel alanın" dönüştürülmesinden söz eder.[679]

Lipovetsky' göre; ev işinin yapılmasındaki kolaylık ve değişiklikler kadının aile içindeki rolünü derinden etkilenmez".[680]

Ona göre "kadınlar görünüşte serbesttirler. Onlar hazır yemekler, mikro -dalga fırınlar sayesinde yemek pişirmeye daha az zaman ayırmakla birlikte bilgi edinmeye, çocukların eğiti-

677 Origin, için, MacKınnon, s. 297 de, dp 67.
678 Bkz. Kate Millet için, Vogel, s. 33.
679 Düzkan, Ayşe, Pazartesi,1998, sayı 41, Ağustos, s. 12-13.
680 Lipovetsky, s 189

mini destekleyen sportif ve kültürel etkinlikler düzenlemeye daha fazla zaman harcıyorlar. Kadınların üzerindeki fiziksel yük azalırken zihinsel yük artıyor. Ev işleri daha az çaba gerektiriyor, bilgi arayışı, faaliyetlerin planlanması, çocukların bilinçlenme etkinlikleriyle ilgili taşıma sorunları artıyor….Her iki eş faal olduğunda bile, eşitlikçi dinamiği başarısızlığa uğratan ikili yasa doğrulanıyor: İş alanında erkeğin baskınlığı, ev yaşamında kadının üstünlüğü".

Acaba, evin kadını ev hizmetlerini aile dışından üçüncü kişilere yaptırırsa kendi kadınlık durumu değişikliğe uğrar mı? Bir başka deyişle ev işlerini devreden kadın, yardım aldığı öteki kadına karşı toplumsal cinsiyet (kadınlık) baskılamasından kurtulabilir mi?

Bu konuyu özel olarak inceleyen Bora, bu konudaki temel sorunları dile getirmektedir. Ayrıntılı anlatımına, anladığım kadarıyla yer vereceğim:

1980' lerle birlikte kadınların kendi aralarındaki farklılıklara yöneldiğini, siyah ve üçüncü dünyalı feministlerin katılımıyla feminizmin sınırlarının genişlediğini, söyleyerek, kendi görüşlerini açıklar: [681]

Ona göre, "'kadınlık' erkeklik karşısında konumlandırılan bir kimlik değildir. Feminizmin öznesi kimdir, diye sorar ve politik öznelerin 'kimlik' temelinde değil, 'hedef' temelinde, yani 'olmak' tan değil, 'yapmaktan' yana olduğunu, söyler. Öznelerin pratik, politik mücadele anında kurulduğunu, cinsiyet her ne kadar çoklu bir kimlikse de, eşitsizlik, ayrımcılık ve baskının kadınlar arasında 'negatif bir ortaklık' kurduğunu anlatır.

Toplumsal cinsiyetin tamamlanmış bir kimlik değil, ya da tek boyutlu sosyalleşme sürecinden daha karmaşık bir yapısı olduğunun altını çizer. Sınıfların, insanların gündelik hayatında görünürlük kazandığını, 'sınıf farklılıklarının' yalnızca ekonomik çıkarlarda değil, 'statü' ile ifade edildiğini, söyler. Kadın-

[681] Bora, s. 41, 49

lığın birbiri karşısında kurulan ve birbirini ötekileştiren çok sayıda öznelliğe işaret ettiğini, kadınlar arasındaki farklılıkların değişken durumuna değinerek sınıfı farklı kadınlıkların birbiriyle ilişki içinde birbirine meydan okuyarak ve birbirini değersizleştirerek kurulmasından ve 'kadınlık' üzerinden kızkardeşlik ortak paydasının geçersiz olduğunu ileri sürer.[682]

Bora, ev işlerinin başka kadınlara devrinde, işveren kadının toplumda eşitlikçi görünümünün aldatıcı olduğunu, öznellik bağlamında sınıf üzerinden kadınlığın nasıl üretildiğini, şöyle açıklar: "ev işleri, bakım işleri özel alanda çözülmektedir. Orta ve üst sınıf kadınların cinsiyet ilişkileri içindeki konumlarının değişmesi bir bütün olarak kadınlığın ve cinsiyet ilişkilerinin değişimine ilişkin işaretler taşımaz. Aksine bu kadınların erkeklerle 'eşitmiş gibi' olabilmeleri, kadınlık konumunun vazgeçilmez bileşeni olan bakım işlerini başka kadınlara devredebilmelerine bağlıdır'. Böylece ücretli ev hizmeti bağlamında sürdürülen gündelik pratik, yalnızca ev işlerinin ücretli yaptırılmasını ve bir istihdam ilişkisi içinde yeniden üretilen kadınlar arası eşitsizliğin devam ettirilmesini değil, kadınlar arası sınıfsal farkın olduğu kadar, cinsiyet farkının da yeniden üretilmesini içerir**".**[683]

Gerçekten ev işi ve bakım işleri kadın işi olmaktan çıkmadıkça, ataerkil ve kapitalist bir düzende değişik kadınlık suretleri sistemi yeniden kuracaktır.

German' da ayni görüştedir: " değişik sınıftan kadınlar arasında büyük farklılıklar vardır. Egemen sınıfa bağlı kadınlar, işçi kadınların artı değerinden yarar sağlarlar. Bu ezilmenin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Kadınlar her ne kadar kendi sınıflarında ezilseler de ayni zamanda diğerlerini ezen olarak da davranabilirler.[684]

---

682 Bora, 50-58

683 Bora, s.64

684 German, Lindsey, Cinsiyet Sınıf ve Sosyalizm, Çev. Önen, Yıldız, Babil yayınları, İst. 2006, s.238

Weyland, ayni konuya küreselleşme açısından yaklaşmaktadır. Yazar, çalışmasında çokuluslu şirket yöneticilerinin İstanbul' da ki yaşam alanlarında özellikle filipinli hizmetçilerle kurdukları mekânlarda gözlemlerini aktarmaktadır:[685]

"18.ve19.Yüzyıl sanayi kentlerinde olduğu gibi 20Yüzyıl sonlarının küresel kenti de iki kutuplu ve cinsiyetlendirilmiş… kadınlar her şeyden önce, anne, eş, ve özelleşmiş ev dünyasının temsilcileridirler. Özelleşmiş hane içinde ücretli ve ücretsiz kadın emeği her iki dönemde de erkek statüsünün bir göstergesidir. Çokuluslu Şirket küresel kapitalizmle eş anlama gelmiştir'

Weyland, gerek yönetici eşlerinin gerekse ücretle hizmet genelde bulundukları durumdan memnun olduğunu 'gönüllü' bir seçim yaptıklarını açıklamaktadır

Mackınnon, sorunu gerçekte "kadınlığın tikellikleri içinde evrensel" olduğunu belirterek yanıtlamaktadır. Kadınların hangi sınıftan olursa olsun salt kadın oldukları için ezildikleri gerçeğinin altını çizerek, erkeklerin gücünü arttıran her durum karşısında direnç gösterilmesini önemsemektedir. Hizmet ilişkisi çerçevesinde farklı iktidar odaklarına karşı çıkmak, cinsiyet temelinde birleşmeyi engellememelidir. Ayrıca kadın hareketini orta sınıf hareketiyle tanımıyla sınırlamanın, onun gerçek içeriğinin algılanmasını çarpıttığını ve özellikle siyah ve işçi kadınlar tarafından yürütülen mücadeleleri hesaba katmadığını söylemektedir.[686]

Kadınlığın sürekli yeniden kurulduğu açıktır. Kadınlar gerek kendileri gerekse yardımcılar aracılığı ile olsun ev içi sorumluluklarını bırakamazlar. Lipovetsky, bu gerçeğin altını çizmektedir:[687]

---

685 Öncü, Ayşe/ Weyland, Petra, (Derleyen) Mekân, Kültür, İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, İst. 2005, s. 117-134

686 MacKinnon için bkz. Bora, s.48, ayrıca MacKinnon, s.24 ve 178-179.

687 Lipovetsky, Gilles, Üçüncü Kadın, Çev: Deniztekin, Filiz N. Varlık Yayınları, İst, 1999, s. 218

'Çocuk yuvaları, aile yardımları ve hizmetçiler mevkii sahibi kadınlara kariyerini ilerletme olanağı tanıyabilir….Ancak bu düzenlemelerin aile sorumluluklarının oluşturduğu engelin üstesinden gelebileceği çok kuşkuludur …Erkeğin liderliği babalık rolünden hiçbir özveri gerektirmez; kadınınki ise annelik işlevleri konusunda çatışmaları ve **suçluluk** duygularını beraberinde getirir'.

Bu çelişkiler kadınlar arası ortaklık duygusunu canlı tutar. Ne var ki, kızkardeşlik artık çok katmanlıdır. Kadınları kendi içinde sıralanan çoklu özne olarak görmek ve bunun bütün uzantılarıyla yüzleşmek kaçınılmazdır, diyerek yapılması gerekenleri şöyle açıklamaktadırlar:[688]

"Feminist hareketin öznesi değişmiş oldu böylece…Bu noktada feminizmin yapması gereken, karşılıklı bağımlılığın arttığı bir dünyada daha fazla küresel adalete ulaşma yolunda hem uluslar özelindeki sorunlarla, hem de ulus ötesi sorunlarla ilgilenmek….Ortak toplumsal cinsiyet kategorisi altında hegomonik baskı teorisi üretmek yerine, çoklu ve iç içe geçmiş farklı baskı biçimlerini karşılaştırmak" tır.

Marksist sınıfsal ve cinsel ezilmişlik iki ayrı sistem olduğu ya da ve kadınların ezilmişliğini toplumsal yeniden üretimle ortadan kalkacağı konusunda sosyalist sitem, bugün çöpe atılmıştır.[689] Kadının ev içi emeğinin dönüştürülmesi, kadının, "kadınlık" indirgemesinden kurtulması insan olmasına bağlıdır.

C- Ev İşine Maaş Kampanyası

Emek kavramını önemseyen, Marksist sistem içinde ev içi emeğin karşılıksız ve görünmez olması, açık bir çelişkidir. Eleştirileri karşılamak amacıyla 'ev içi emeğe ücret' görüşü önem kazanır. Bu görüş ' cinsiyet' ve 'sınıf' kavramlarını Marksist kuram kapsamında ama feminist bir temelde açıklama olanağı sağlar.[690]

---

688 Bkz. İplikçi, Müge / Kartal, Ümran, Mutfak Duaları, Varlık, Mart,2003, s 12
689 Krş. Vogel, s.129 ve 137, Ayrıca krş. Meulenbelt, s. 40
690 MacKınnon, s. 85 v.s,ayrıca, s.43

"Marksist kuram çerçevesinde toplumda "değişim değeri" yaratan emek önemlidir. Toplumsal işbölümüne bağlı olarak bir malın üretimi için somut bir emek harcanır. Üretilen mallar nedeniyle kişilerin karşılaşmaları ve malların değiş-tokuşu sırasında; emek -sermaye ilişkisi ortaya çıkar. Birbirine kayıtsız kişilerin bu değişim ile birbirine çok yanlı bağımlılıkları, özel toplumsal ilişkilerin kaynağıdır. İşveren işçi gibi.…Bireylerin değişim değeri yaratan emekleri 'soyut emek 'olarak nitelenir ve kişilerin somut olarak yapıp etmelerinden ayrılır.

Kadınların ürettiği emek ise kullanım değeri yaratır. Feminizm bu çerçevede '**cinsel işbölümünü' en azından 'toplumsal işbölümü' olarak kabul** eder. Kadınların ev içi emeğini, toplumsal bölünme sonucu 'bir üretim ilişkisi 'olarak yorumlar. Böylece kadın/erkek biyolojik farklılığını toplumsal cinsiyet tezini aşıp, iki toplumsal varlık arasında üretimsel-sosyal ilişkiye çevirir. Bu noktada **tarihin temel itici gücünü cinsiyetler arası bir mücadele ya da diyalektik haline getirmek olanağı** doğar".

Kapitalist bir toplumda ise kadına ikili bir rol biçilerek karşılıksız yararlanma olgusu gerçekleştirilir. Tekeli'ye göre:[691]

"Kadınların evde harcadıkları emek toplumda sermaye birikiminin bütünleyici bir öğesidir. Dışarıda çalıştıklarında ise sosyal emeğin bir parçası olurlar. Kadın aile içinde özel nitelikte bir hizmet verirken topluma ancak dolaylı biçimde sosyal hizmet vermektedir. Toplumdaki hizmetin dolaylı olmasının nedeni "meta üretimi" kavramında saklıdır. Meta bir kullanım değeridir. İnsanlar çalışarak somut bir emek ortaya çıkarırlar. Bu emeğin piyasada bir mübadele değeri vardır. Sosyal ilişkiler sonucu bu emek soyut bir değer kazanır. İnsanlar ürettikleri somut emekleri piyasada kapitaliste satarak çok farklı değerlerle soyut emeğe çevirebilir. Bu emek üretken emektir. Kapital birikimi böyle sağlanır'.

[691] Tekeli, Şirin, Kadınlar İçin, Siyasal İktidar Karşısında Kadın, Alan yayıncılık, 1988, İst. s. 16 v.s.

İktisat bilimine göre doğru olan bu saptamalar kadının emeğine nasıl yansır?

Kadının ev emeği kadının kendisi için üretken bir emek değildir. Çünkü ev emeği gereksinmesi olan aile bireylerine ve doğmuş olanların yetişmelerine, yetişenlerin ayakta kalmalarına, beslenmelerine ve yeni işçiler doğurmak için "yeniden üretime" özgülenmiştir.

Kadının ev işi marksizmde ekonomi dışı kabul edilir**.**

> *Öncelikli sorun, ev işinin soyut iş gücünün, sermaye için emek anlamında toplumsal (sosyal) iş gücü olarak kabul edilmesidir.*

Mackınnon' a göre:[692]

"Feminist katkılarla ev işinin ücretlendirilmesi görüşü, kadınların durumunu ve bir bütün olarak toplumu ele alır. Bu yaklaşım ev işinin toplumsal cinsiyetten koparark, her kadının toplumsal üretimden hak ettiği payı almasını sağlar. Marksizimi izleyerek kadınların ezilmesinin analizini sömürüye (emeklerinin değerlendirilmemesine) dayandırır ve kadın emeğinin sermayeye ve onun büyümesine katkısına bakar. Bu şekilde ürünün tanımını değiştirmeden kadının gücünün analizini onun üretici gücüne dayandırır".

Sonuç olarak; toplumsal cinsiyet üzerinden, aile içinde cinsel işbölümü toplumsal bir işbölümü kurulmuştur. Bu işbölümü kadını da meta üretimine zorlamış, ancak kapitaist sistem kadının ev işi üretimini marsist sistemde olduğu gibi, kullanım değeri sayılarak, görünmez kılmıştır.

Biri evrensel ve özgül nitelikte '**işçi**' yi yaratırken, diğeri evrensel ve özgül nitelikte '**kadın**'ı yaratır. Marksizm aileye toplum-

[692] MacKinnon maddeci görüşle sosyalizmle birleştirerek;" feminist olmayan sosyalistin soluğu yetersizdir, sosyalist olmayan feminist ise stratejiden yoksundur" demektedir. Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz, MacKınnon, s. 82-101

sal yönden "dış"tan bakarken, feminizm aileye "iç" ten bakar ve ortaya çıkan sonuçlar birbirlerini tamamlar

Doğal olarak ev işine ücret görüşü, kadının ezilmesini önlemeye yeterli değildir. Ancak toplumsal sömürü anlayışına karşı duruşu sağlayabilir mi?

Ev işine ücret görüşü, kadının evle özdeşleşmesi tehlikesini içinde barındırdığından, feministler arasında tartışmalara konu olmuştur. O dönemde olumlu ya da olumsuz yanlarıyla kısaca bilgi verelim:

MacKınnon, ev işinin ücret görüşünün toplumsal düzende olumlu yanlarını şöyle özetler:[693]

- Kadınların ev işi sermaye açısından üretken emektir.
- Gereksinme duyulduğunda kadınlar toplumun yedek işçisidir. Erkeklerin yükünü karşılar, daha düşük ücretlerle çalışarak piyasayı kalkındırır.
- Toplumun emniyet kemeridir. Erkeklerin istediği hizmeti sunar.
- Erkeklerin piyasa rekabetini arttırır. Erkekler evde ödüllendirilir.
- Kadını eve erkeği sermayeye bağımlı kılar. Böylece toplumsal cinsiyet sermayenin iktidarını ev içinde sağlamlaştırır.
- Ev işi için ücret kadının keşfedilmemiş işçi özelliğini ortaya koyarak devrimci bir mücadele ile birleşmesine aracı olur.
- Zaman içinde maddi güç dengelerini eşitleyerek sekse özgürlük alanı sağlar, kadına politik güç kazandırır
- Cinsel işbölümü toplumsal işbölümüne dönüşür.

Meulenbelt'e göre yararları daha da arttırılabilir:[694]

693 MacKınnon, s.88
694 Meulenbelt, s. 88-89

"kadınların ev işine ücret alması kadınların ekonomik bağımsızlığını sağlayarak ev işinin diğer meslekler gibi bir iş olmasına neden olacaktır….ücret ödenmesi nedeniyle erkeklerin de ev işi yapmaya başlayacakları ve ev işinin rasyonelleştirilmesi için önlemlere başvurulacağı ve ev işinin yalıtılmışlıktan kurtulup toplumsallaştırılacağı beklentisi…. Ayrıca kadınların ev dışına çıkıp çifte sömürülmesi de önlenebilir'.

Ev işi için ücret analizi, kadın ve erkeklerin evdeki işlerinin toplumsal iş olduğunu ileri süren feminist görüşe uygun olsa da kanımca daha çok olumsuz yanlarıyla eleştirilebilir. Öncelikle tüm insanların özgürlüğü düşüncesini amaçlayan feminist bir toplum özleminden çok uzak bir tablo çizer.

Bir başka görüşe göre; "ekonomik sömürü" kadınların "cinsiyetlerinden ötürü" ezilmesinin nedenlerinden yalnızca biridir. **Ev işi için ücret ödenmesi, ondan daha önemli olan kadına uygulanan şiddeti ve kadının cinsel** açıdan metalaştırılmasını engellemez.

Başka sakıncaları da peş peşe sıralanır:

-Kadının sıkı biçimde eve bağlanmasına yol açar. Ev kadınlığı kurumlaşır. Ev kadınlığı düşük ücrete neden olur. Alınacak biraz para ile tüketim malları alabilir, yeniden üretimi kolaylaştıracak araçlar edinebiliriz ama bu üretim araçlarının sahibi olmak anlamına gelmez

Peki, kadın ev işi yanında bir de ev dışında çalışarak kaderini değiştirebilir mi?

Yazar açıklamalarını şöyle sürdürür:

'Ev işini ortadan kaldıracak önlemler alınmadıkça ve kadınların niteliksiz ve düşük ücretli işlerde çalışmaları önlenmedikçe, ev dışı ücretli çalışma kadınların çoğu için çifte sömürü anlamına gelecektir. Aşırı yorgunluk ve yıpranmışlık, kadınların kendi kurtuluşları için çok daha az çaba harcamaları anlamına gelecektir'.

- kadın yuva kurucu öğe olarak tanımlanır.
- Kocanın üstünlüğü kurumlaşır. Koca işveren gibi olur.
- kadınların eşit toplumsal varlık kadın olarak önemi kaybolur. Kadın işçi olur.
- Kadın ev işini yapmasına karşın koca emeğini piyasada satamazsa kim sömürülmüş olur?
- Aile ekonomik bir ortamdan çok sıcak bir yuva olmalıdır.[695] İş dünyasındaki yabancılaşmaya karşı bir sığınak gibidir. İlişkide sevgi esastır. Oysa emek karşılığı ücret ödeme, kim ödüyorsa ona hizmet etmeye zorlar. Bu da aşk değildir. Liberalizm aileyi özel alana iterek yabancılaşmasını engeller. Üstelik ev işine ücret görüşü Marx'tan çok Adam Smith tarafından ortaya atılmıştır.[696]

Ev işi sermaye için çalışmak mıdır, sorusuna yanıt bulmaya yönelir. İktisat biliminin maddi temeli ortaya koymasıyla kadınlara karşı yapılan haksızlıkların önlenmesi için bir arayıştır.

Ev işlerinin dönüştürülmesinin çok uzun bir süre alacağı kesindir. Çünkü kökleri çok derindedir. Nereden başlayacağı tartışmalıdır. Nasıl sonuçlanacağı da belirsizdir. Bilinen bu durumun böyle gitmeyeceğidir.

Konu güncelliğini sürdürmektedir. MacKinnonun özlemi gerçekleşebilir. Ona göre, "kadın emeğine ücret kazanımı, işçinin ücretine zam istemesi kadar, devrimcidir. İngilterede pek çok sivil toplum örgütü, hükümetlerin "kemer sıkma politikalarını eleştirerek", "Anneler ve Diğer Tüm Bakım İşçileri için maaş ödenmesi taleplerini" dile getirmişlerdir. [697]

---

[695] Meulenbelt, s 91

[696] Mackinnon s. 91- 93

[697] Metne katılan sivil toplum kuruluşları şunlardır; Global Womens Strike (GWS), Women of Colour in GWS, Endorsed by: Single Moders' Self-Defence Winvisible, (Women with visible and invisible disabilites),Payday men's network.

Bu teklife göre öncelikle iki konuda istek belirtilmektedir:

- **Anneler ve toplumun temelini oluşturan bakım işçilerinin maaşa bağlanması,**
- **Ulusal ve Uluslararası bütçeler kapsamında, annelere ve diğer bakım işçilerine finansal desteğin önceliğe alınması.**

Liberal devletlerde de bu konuda bir girişimin olması çok önemlidir. İki kere iki dörttür. Açıklamalarına yer vermek istiyorum**:**

* her işçi emeğinin karşılığın olan maaşı hak eder. Ancak başta anneler olmak üzere, bakım işlerini üstlenen çoğu kişi işçi sayılmıyor ve emeğinin karşılığını alamıyor.

* Kadınlar dünyanın çoğu yerinde birincil bakım işçileridir. Evde ve dışarda barışta ve savaşta, çocukların, engellilerin, yaşlıların ve hastaların hayatta kalabilmesi ve daha iyi yaşaması için çalışırlar.

* Bakım işçisi kadınlar ayni zamanda dünyanın yemek ihtiyacının çoğunu üretenlerdir.

* Çoğu bakım işçisinin kendisi engellidir; çoğu çocukların, çocukların, gençlerin ya da engelli ebeveynlerin bakımını üstlenirler; çoğuda emekliliği bırakarak çocuklarını çocuklarına bakan büyükanne ve büyükbabalardır.

* bakım zor ve talepkar bir iştir. Fakat bu işin gerektirdiği nitelikler piyasada bile değersizleştirilir. Eviçi emek, ev temizliği, çocuk bakımı hatta hemşirelik hak ettiğinden çok daha az ücret alan işlerdir.

* bakım işne hak ettiği değeri vermek, eşit işe eşit ücret ilkesinin gerçeğe dönüştürülmesinde çok önemli bir adımdır. Böyle bir adımın erkekleri de bakım işlerine yönlendireceğine inanıyoruz.

* Ücretsiz bakım emeği kadınları bağımlı ve şiddete maruz kaldıkları halde, terkedemedikleri ilişkilere mahkûm etmektedir.

* çoğu anne çocuklarının bakım ihtiyaçlarına uymak için birden fazla iş yapar. Bu da herkes için yorucu ve stresli bir ortam yaratır.

* Anneler çok fazla çalışmak zorunda kaldığında ve yoksullaştığında, çocuklar da mağdurdur; açlık, hastalık ve sömürüye maruz kalırlar.

* doğumdan hemen sonra işe dönmek zorunda kalan annelerin çocuklarını emzirebilme şansları düşer.

* Çocuklarına ve diğer sevdiklerine bakabilmek için işinden izin alan ya da işne ara veren işçiler, ücret ve terfi kaybı gibi durumlarla karşı karşıya gelir, sosyal güvenceleri ve emeklikleri risk altına girer.

* Bakım işlerini değersizleştirmek, insanları, ilişkileri ve yaşamın kendisini değersizleştirmektir.

* bakım işlerine yatırım yapmak, ekonomik ve sosyal politikaların yönünü yaşamın sürdürülebilirliğine, sağlık ve refah düzeylerinin artmasına doğru çevirir. Her bir birey ve hepimizin yaşamını sağlayan gezegen için.

Doğrusu kadınların bu konuda bir eylemini hak eden politikaların, hükümetlerin olması dünya barışı ve insanlık için tek umuttur.

6- Modernizm ve Hukuk

Modernleşme, toplumsal, politik, ekonomik ve psikolojik alanlara ait **analitik hakikatın** ortaya çıkması için bir mücadelenin adıdır. 18.yüzyılda başlayan aydınlanmanın eseridir. Gerçeklik fikrinin soyutlanmasına dayanır. Soyutlama, dünyaya özgü, anlamsız ve sözleşmesel bir hale gelmiş, somutluğun gerisinde yatan nesneye özgü analitik **bir hakikati keşfedebilmek,** onu yalın unsurlarına indirgemek bir anlamda biçime özgün bir önerme sunmaktır.[698] Baudrilard, "nesneye özgü hakikat ko-

[698] Baudrilard, Jean, İllüzyonYitirilen İllüzyon ve Estetik, Doğu/Batı, 2002, sayı 19,s. 16

nusunda, işi giderek abarttığını ve bunu biçim oyunlarından bir formül arayışına, şeylerin en basit moleküler parçalarına bölünmesine kadar götürerek, nesneyi ortadan kaldırmakta ve tüm olası nesnelerin üretilmesini sağlayacak formüller peşinde koştuğunu" yazmaktadır.

Bu açıklamalar insana özgülendiğinde insanın doğal yapısı üzerine gelişen ideolojilerin tutmadığını çünkü **ideolojiler ile gerçeklik ayırımının,** insanın özünün bulunması yerine insanı önce ikiye böldüğü, sonra yitirdiği sonucu çıkar. Lucien Goldmann, "özün yakalanması uğruna, 'kendinden feragat idealinin" bir değer sayıldığını söyleyerek, moderniteyi 'trajedi' olarak adlandır.[699] Böylece insanlar kendi yarattıkları bürokrasinin kölesi durumuna düşerler.

Modern Felsefe **'temelci'** dir.[700] Çünkü bilgiden kuşku duyulmaz, bilgi toplumlara ve zamana göre değişmez. Yani evrenseldir, Karşılamacıdır. Çünkü Önermenin betimlediği olgu gerçekten var ise önerme doğru, yoksa önerme yanlıştır. Temsilcidir. Çünkü dildeki sözcükler dilden bağımsız olarak algılanan nesneleri adlandırır, sözcüğün adlandırdığı nesne onun anlamıdır.

Modern dönem **bir kurumlaşma** dönemidir. Kurumlaşmanın özü gereği, yönetim yaşamın devingenliğinden kopar ve araçsal akılla uzmanlaşır, baskıcı olur ve insanın denetimine yönelir. Yıldırım, "insan özne' ye dayanan modern sistemde; süreç içinde insanın kayboluşu ile yerine insan olmayan tüzel kişilerin ya da özne olmayan insanların almasını, öne çıkarır "demektedir.[701]

Ateşoğlu, evrensel adalet kavramını eleştirir:[702]

---

699 Murphy, s. 29

700 Kale, Nesrin, Modernizmden Postmodern Söylemlere Doğru, Doğu/Batı,2002, sayı13, s. 29-31

701 Yıldırım, Erdoğan, Adaletin Kurgu Sökümü ve Günümüzdeki Siyasi Anlamı, HFSA, sayı 13, s. 73

702 Ateşoğlu, Güçlü, Etik Hukuk İlişkisinde Adalet ve Özgürlük, HFSA sayı 9, s. 231

"Stoik ve kant'çı ahlak anlayışlarıyla modern dünyanın bireyi stoik bireydir. Kendi özgürlüğü yalıtıktır ve kendi içinde gerçekleşen, kamusallıktan el etek çekmiş bir özgürlüktür. Modern birey 'insan hakları ' ya da özgürlük, eşitlik ve adaletin herkes için olduğu gerçeğini ancak kamusallıktan uzak kendi düşünce köşesinde yaşar. Hak ve mücadele arasındaki ilişkinin tam olarak anlaşılamadığı ve insanın kendi emeğinin ve bu dünyanın başka türlü olabileceği, ona verdiğinin bilinci olmadan dirimli/canlı özgürlük, pozitif özgürlük, bu sayede de 'evrensel adalet' gerçekleşmeyecektir".

Faucault, moderni eleştirmeden önce ilk dönemlerinden başlayarak toplumsal sorunları ve bulunan çözümleri derinden inceler.[703] Delilik ve Uygarlık" yapıtında; "devletin sorumluluk alanına giren deliliğin, yoksulluk işsizlik ve çalışamayacak durumda olma düşünceleriyle birlikte algılanmasının altında'… yeni koruyucu devlet anlayışını görür. 18.yüzyılda tımarhanelerin kapılarının açılmasını ise ahlaka aykırı olarak niteler. Çünkü ilk kapatmada delilerin bedenleri denetim altında iken şimdi zihinleri de kuşatılmıştır. 19.yüzyıldan sonra deliler toplumsal disiplin kuralları içinde akıl hastanelerinde doktorlar tarafından yargılanacak ve mahkûm edileceklerdi. Modern devleti tanımlayan topluma müdahale ve yönetsel denetimdir.

Faucault'a göre; modern devlet bir başka yönü ile bilgi ve iktidarın savaş alanıdır. Riviere, 19.Yüzyılda bir yapıtında psikiyatri ve hukuk arasındaki söylemlerle, iktidar, tahakküm ve çatışma ilişkilerini irdelemektedir.[704] Doktorlar suçlunun deli olduğun ileri sürerken, hukukçular suçlunun parlak zekâsını kanıtlamaya çalışırlar. Faucault'un ifadesiyle "söylemler yolu ile söylemler arası mücadele" örneği sunulmaktadır. Felsefe ve hukukta bu başkalık sessizlikten/suskunluktan başka bir şey değildir. Modernizm adalet sorunu çözümleyememiştir.

---

[703] Faucault için, bkz. Sarup, Madan, Çev. Güçlü, Abtülbaki, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004 s.91 v.s.

[704] Bkz. Sarup, s. 99 v.s Faucaut, Delilik ve Uygarlık adlı yapıtında, Riviere, Pierre'ın "bir Aile Cinayeti" adlı kitabında, cinayet suçu ile usdışının suçsuzluğu arasındaki sınır sorunsalı işlenir.

Adalet kavramı modernizmin çeşitli ideolojilere bağlı olarak farklı filizlenirken, gerçekleştirilmesi zorluk taşır. Batı geleneğinin egemenliğinde, modernizmin temel kusuru bilgi ve düzenin düalistik biçimde kavranmasıdır.[705]

19 yüzyıl insanın özünün, doğasının aranmasıyla eşleşir. 20 yüzyılın geç dönemi ve 21.yüzyıl adaletin, hukuk devletinin, demokrasinin eşitlik ve özgürlüğün farklı biçimde sorgulanmasına yol açar.

Düalist düşünce dünyasında; adalet kavramı tarihsel süreç içinde yol aldığı düzenin biçimine, sunduğu olanaklara göre farklı şekillenir. Yüceltici özüyle hep genel ve sözlere sızan bir adalet analizi yapılırken, adaletsizliklerin sürdüğü bir yaşamın varlığına, dolaysıyla çözümsüzlüğe, çelişkiye işaret edilmiş olur.

Çözümsüzlük varlık yokluk arasında gider gelir: Adalet, varoluşun temelidir ama varoluşun dışındaki bu gerçek öze ulaşmak olanağı yoktur. Hakikat, saf görmenin (vision) ya da teorinin (kuramın) ürünüdür.[706] Anlatılanı açalım:

"Bedensel ilgilerin lekelemediği bilginin edinilmesinin şartı saf önsezidir. İnsanların gerçeklik yorumuyla kirletilemez. Zihnin, gerçeklik ideleri, somut gerçeklikle uyuşmaz. Ahlak içinde gerçeklik kurumunun davranış normlarına eşlik ettiği teoriden doğar. Bu düşünce göre adalet, insan mantığının yapıtı normlarla belirlenir ve dolaysıyla adalet için aranan özü ne kadar yansıttığı bilinmez.

Bu durum insanlar arası ilişkilerin insanca çözümünden uzak düştüğünü ve biçimselleştiğini göstermektedir. Üstelik görünürde hukuksal kararlar hukuk tekniğine bağlandıkları için sözüm ona politik de sayılmaz. Oysa toplumun gücünü oluşturan odaklara sıksı sıkıya uyum içindedir.

Bu ikilem, modern çağın pozitif hukuk anlayışının yetersizliği-

[705] Hüsamettin Aslan, için, bkz. Murphy s. 30
[706] Murphy s. 11-15

ni, doğal hukukla dengeleyerek hukuk ve adalet ilişkisinde bir meşruluk arayışını zorlar. Somut haksızlık sonuçları gerçeklikten kopuk, büyük anlatılarla kapatılmaya çalışılır. Gerçekte yasalar yalnızca adalet sistemi soyutlaştığında adaletsiz olabilir".

Adalet doğal hukukla kavranır:

Doğal hukuk, liberalizmin hem ethik ve epistemolojik temeli hem de toplumsal hayatın tanziminde bireylerin ilişkilerini nasıl düzenleyeceklerine dair doğruları ve yanlışları gösteren rasyonel norm sistemidir.[707] Daha da ileri gider ve toplumsal sözleşmenin ve devletin de temelindedir. Toku, pozitif hukuk aracılığı ile liberalizmin doğal hukuka bağlanarak liberal siyasetin meşrulaştırılmasına, toplumsal hayatın plüralizm temeline dayanmasına, toplumun homojen bir bütün olmadığı, aksine hetorejen çoğulcu bir yapıya sahip olduğuna…bireylerin kendi kimliklerini özgürce oluşturmasının doğal hukukun teminatı altında olduğuna…siyasi liberalizmin, laissez faire ekonomisinin üst yapısı da olmadığına ..her bir bireyin özgürlüğünün ve eşitliğinin teminat altına alındığı hukuk platformu' olarak bakılmasını öne çıkarır ve liberalizmin kötü sonuçlarından arındırılması gereğine değinir

Günümüzde liberalizmi bu amaçları dışında yorumlayanlar, hukuku çok uç noktalara taşır:

Neoliberal bir adalet anlayışında antik dönemde tartışmaya başlanan dağıtıcı ve sosyal adalet kavramları bile yadırganır. Çünkü eşitlik ve adalet savıyla yapılan her tür sınırlama başka tür adaletsizlik, özne ilan edilen bireylerin haklarına bir karışım (müdahale)olarak ele alınır,…hak tanırlık yerini yetki tanırlık kavramına bırakır.[708] Kendilerini 'doğacı' diye niteleyen Nozick ve Hayek 1970 ve1980 li yıllarda devleti minimalize eden ve gece bekçisine çeviren anlayışla yeni vahşi kapitalizmin savunucusu olurlar.

[707] Toku, Neşet, Liberalizmin Meşruiyet Zemini, HFSA, sayı 7, s. 66-72
[708] Özlem, Doğan, HFSA, sayı 13, s. 119

Bu görüşlere karşı Roland Dworkin'in adalet anlayışı önemlidir:[709]

'Yargıçlar kurallarda aradıklarını bulamadıklarında subjektif olan takdire gitmeyecekler ve kurallar gibi koyulup onlar gibi uygulanmayan ya hep ya hiç mantığı ile değil, ağırlıklarına göre uygulanan ilkelere başvuracaklardır. İlkeler 'arzu edilir sayılan ekonomik, siyasi ya da sosyal bir durumu ilerlettiği ya da koruduğundan dolayı değil de, adaletin yada hakkaniyetin yada diğer bir ahlaki boyutun gereği olduğundan izlenmesi gereken standartlardır'.

Dworkin bu tanımıyla ahlak ile politika arasında ayırım yapmakta ve haklarla ahlakı birleştirirken, politikayı bir başka mücadele alanı olarak belirler. Liberal bir kuramcı olarak hakların merkezine özgürlük hakkını değil, belli bir formda, eşit ilgi ve saygı hakkı formunda eşitlik hakkını koyar.

Hakları 'arka plan haklar' ve kurumsal haklar olarak ikiye ayırır ve arka plan hakların siyasi kararlara toplumca soyut meşruluk kazandıran haklar olarak niteler.

Doğan Özlem ise neoliberal bireyin klasik liberalizmin sorumlu bireyinden, benmerkezli birey anlayışına geçilmesinin önlenebileceğinden ve bireyin sistemi yeniden doğru biçimde kuracağını söylemektedir:

İnsanın evrensel özü yoktur, evrensel tarihi vardır diyen Özlem,[710] bir başka yoldan adaletle ahlakı irdeler.[711] O, adaletin erdem olduğunu ancak bireysellikle gerçekleşemeyeceğini, toplumsallık zemininde yer aldığını tüm tarih ve insanlar için değişmez bir adalet kavramının olamayacağını; düşünce tarzlarına, dünya görüşlerine, ideolojik tercihlere ve kültürel koşullamalarla belirleneceğini ekler.

---

709 Türkbağ, Ahmet Ulvi, Haklar, Hakkaniyet, Bütünlük ve Adalet: Dworkin'in Adalet Persfektifi, İB. Yayınları HFSA, sayı 9, s. 88 v.s.

710 Özlem, Doğan, Ahlak hukuku Önceler, HFSA, sayı 4,s. 27

711 Özlem, Doğan, HFSA, sayı 13, s. 117

Modern toplumda iktidar kaba kuvvetten çok soyut birtakım kurallar doğrultusunda bir yönetim aygıtına bağlıdır. Güç kendisini toplumsal varoluşun iç dokusunda açığa vurur, diyerek açıklamalarını sürdürür:[712]

"Sözün gelişi kapitalistleri kazançlı kılan gerçeklik yansız ve partiler-üstü olarak ortaya çıkmalıdır. Yasalar ve diğer toplumsal kontrol araçları adil ve tarafsız olarak algılanmalıdır. Başka bir söyleyişle yasa uygulaması, bariz olarak önyargılı tarzda yapılmamalıdır. Yasa topluma yayılıyor gibi görülmelidir. Bu yolla güç belirli bir noktaya toplanmaz. Toplumun her girintisine sızar. Normatiflik toplumsal ilişkilerin çekirdeğine uzanır….Bu kapitalistlerin toplumsal konumunu devam ettirmek için baskıcı ölçüler kullanmayacakları anlamına gelmez…..Bu kapsamlı sorunlar elbette adaletle ilgilidir. Sırf lojistik ilgilere zıt olan adalet, toplumdaki hukukun amacıyla bağıntılıdır. Mesela belirli bir meşrulaştırma istikameti hangi toplumsal konuma hizmet etmektedir".

Faucault'e göre gerçekliğin bu şeyleştirilişi, toplumsal ilişkilerin formalizasyonuyla gerçekleştirilir. Bunun sonuçlarını Murphy'şöyle açıklar:

"Sınıf çatışması sonunda, bilim, teknoloji ve bürokrasi ile tıkanır. Mesele bir fabrikadaki iş planlaması, kusursuz tam bir iş bölümüne göre işleyen doğa yasalarına dayandırılır. Yönetimin amacı işçileri sorgulanamaz bir gerçekliğe adapte etmektir. Teorik ve kavramsal ilgilerden kaçınılırken,dikkat teknik sorunlara çevrilir….Felsefi,moral yada etik tartışmalar yıkıcı sayılar; çünkü gerçekliğe destek olan varsayımlar asla açığa çıkarılmamalıdır.Yönelinmesi gereken şeylerin bütünü egemenlik politikalarının devam ettirilmesiyle ilgili problemlerdir.Bu bakımdan araçsal rasyonalite diğer bütün düşünüş tarzlarını kuşatır".

Bu gizli iktidar toplumun tümüne kamu sağlığı, hijyen, ev koşulları, uzun yaşamak, doğurganlık düzenleriyle tüm insanla-

[712] Murphy, s.170 v.s

ra yayılır. Bilgisayar kullanımı da insanların gözetimini kolaylaştırır.

Faucault' iktidarın bir ağ gibi toplumu bilgiyle sardığını ve 'gerçeklik' ürettiğini söyler.[713] Bu durumda özne artık bilen, isteyen, özerk, sorumlu olan, kendini eleştirebilen ya da Kant'çı söylemde olduğu gibi aşkın bir özne değildir, tam tersi çok yönlü, dağınık ve belli merkezden yönetilemeyecek söylemlerin beşiğindedir. Baskı görünmez olur ama Ben'i köleleştirmeye yetebilir.

A-Rawls' in Adalet Görüşü ve Eleştirisi

Moder Liberalist kuramcı Rawls' in eşitlik ve faklılık üzerine kurduğu adalet anlayışı, feministlere yakın gelmiş ve bu nedenle çok tartışılmıştır. Önce Rawls'in görüşlerine sonra da eleştirilere yer vermek istiyorum:

Rawls ' adalet anlayışını erkek kardeşler arasında yapılan "toplumsal sözleşmeye" dayandırır. Ona göre:

"Adalet ilkeleri başlangıçta eşitlik halinde bulunan özgür ve bağımsız kişiler arasında yapılan bir anlaşmadan doğar. Bu nedenle sözleşmeye katılan rasyonel kişilerin varlığını ve eşit hükümdarlığını yansıttığını farzeder"

Herkese dair özel bilgilerin bilinmezliği nedeniyle, sözleşmede adalet kuramı hatta ahlak Kantcı ifadeyle, genel rasyonel seçim kuralının bir parçasını oluşturur. Bu seçimi yapan rasyonel bir birey, sadece yararlar toplamını maksime eden, fakat bunun kendi çıkarları üzerinde yapacağı etkileri dikkate almayan bir kurumu kabul etmeyecektir. Kimse birçok kişinin elde ettiği fayda uğruna, bazılarının özgürlüğünü kaybetmesine razı olmayacaktır. Böylece "Fayda' sorunu ile adaletin ilkesinin uyuşmayacağını kabul eder.

John Rawls'da; adalette için, ilk ilkenin her kişinin başkaları ile ayni haklara sahip olması, ikinci ilkenin sosyal ve ekono-

[713] Sarup, s. 111-113

mik eşitsizliklerin herkesin yararına olacak şekilde giderilmesi olarak ele almaktadır.[714] Rawls; bir bakıma, demokratik bir toplumda herkesin ortak çıkarının korunması adına bir sözleşmesel bir durum olduğunu ve adaletin toplumun en az avantajlı kişiyi seçerek beklentilerinin yükselmesi amacı taşıdığını söylemektedir. Böylece liberal eşitlikten, demokratik eşitliğe varmak yolunu açmaktadır.[715]

Ancak kendisinin de işaret ettiği gibi, "bilgisizlik sözleşmesinden" bilgisiz, soyut bir adalete varmak olanaksızdır. Toplumun her bir bireyinin bu arada farklılığı açıkça belli kadınların somut yaşamları gözetilmeden adalete erişilemez.[716]

Okin, Rawls 'in yaklaşımını Gilligan'ın "adalet etiği ve "özen etiği" ayırımı bağlamında tartışmaktadır.[717] Ancak ahlak psikolojisi açısından Rawls' rasyonalist, bireyci ve soyuttur. Okin'e göre ise özen etiği, adaletin mekkezindedir. Modern liberal toplumun cinsiyet eşitsizliği asal sorundur ve bu eşitsizliğin aile içinde adalet gerksinmesini Rawls gözardı etmiştir. Clain ise Rawls'in birey yaklaşımının eril, bencil, rekabetçi, kendi önceliklerini, sorumluluklarından üstün tutan atomistik bir birey olmadığı yönünde eleştiriyi yumuşatmaktadır. Bu birey kendi iyi anlayışını değerlendirebilme ve değiştirebilme yeteneğine sahiptir. Bu bağlamda kadınlar gerek aile düzeyinde gerekse toplumsal yaşamda belirli tipte ilişkileri gözden geçirebilir ve denetleyebilir.

Cornel, adaletin kantcı anlamıyla hiçbir zaman gerekçelendirilmeyeceğini, Rawls'ın sunduğu özgürlük anlayışının cinsellik konularını (kürtaj hakkı içindel) kapsamadığını belirtmektedir. [718]

---

[714] Bkz. Güriz, Adnan, Adalet Kavramı Üzerine, s. 19-33, HFSA, sayı 9, İBYayınları.

[715] Bkz. Rawls, John, Bölüştürücü Adalet, Çeviri: Vural Fuat Savaş, İB. Yayınları, HFSA, sayı 7, s. 19-53.

[716] ,ASeda/Koyuncuoğlu, Tennur,

[717] Suzan M.Okin, Linda Mc klein için bkz. Çağlar, Gürgey, Rawls, s.14-15

[718] Cornel, Drucilla, Etik Feminizm nedir? Çatışan Feminizm'ler, s. 88, dp.2 ve s. 97

Bir noktayı ayrıca vurgular:

"Feminizm ile Rawls'ın adalet kuramı arasında bir ittifak bulunduğuna inanıyorum. Rawls'ın tasarısı normatif, rasyonel doğa alanının öncelikle pratik akıl tarafından yönlendirilen bir adalet tasarısına karşı çıkması, saf bir pratik akıl görüşünün gerekçelendirilmeyecek olmasında ısrar etmesi, onu etik feminizmin müttefiki kılar. Ancak postmodernizm denilen şeyle kant'çılık arasındaki ilişki doğru biçimde değildir. Rawls, pratik aklın yönlendirdiği tartışmalara nedensel uygunluk kuramlarının girmesini reddeder. Ayrıca Estetik ile etik arasındaki geleneksel Kant'çı ayırımı savunmaz. Oysa Feminizm örneğin kürtaj hakkından mahrum bırakıldıklarında ya da cinsel taciz içeren davranışlara katlanmaya zorlandıklarında, kadınların karşı karşıya kaldığı haksızlıkları kavrayış biçimimizi şekillendirip, daha canlı kılmak amacıyla geleneksel olarak estetik diye adlandırılan şeye yöneltir".

"Özsaygı ile toplumsal olarak dayatılmış utancın kişinin refahı üzerindeki zararlı etkisini vurgulaması açısından Rawls'ın kavramlaştırdığı adalet anlayışı, usulcü kuramdan daha büyük esneklik payına sahiptir. Kişinin cinselliğini saklamak durumunda kalmasıyla ifadesini bulan utanç, dayatılan cinsel utança örnek olabilir. Bu nedenle bireyselleşmenin asgari koşulları adını verdiğin şeyi içerecek bir özgürlük ilkesine genişletemeyiz".

Nussbaum' da Rawls'a karşıdır: [719]"Aile yapısı ele alındığında insani kapasiteler Nussbaum'a göre; hayat, sağlık, beden bütünlüğü, onur aşağılanmama, kurumsal özgürlükler, duygusal sağlık, başkalarıyla anlamlı ilişkiler şekillendirebilme fırsatları, politikaya katılabilme, mülk edinebilme, ev-dışı çalışabilme, kendisi için düşünebilme ve hayatını planlayabilmedir.

Bu olanaklar Rawls' ın aile görüşünde eksiktir. Çünkü aileyi devlet içi bir kurum olarak görmez, Batı'nın çekirdek ailesini temel alır ve aileyi dini referansla ele alarak, ailenin insani kapasitesini tartışmaması yönünde eleştirmektedir.

[719] Nussbaum, Martha, için bkz. Çağlar, Gürgey, Rawls, s. 20

B- Zizek'in Sol Adalet Arayışı

Moderni kendi postmodern yorumu ile birbirine bağlayan Zizek, çok kültürlü postmodernizmin safteliğini farkında olan solcuların, araçsal aklın yaygın baskınlığı karşısında paradoks tepkilerini eleştirmektedir.

Bu paradoxu kendi özetimle şöyle açıklayabilirim.

"Sermaye'nin oluş-devlet-sonrası mantığı pusuda bekleyen gerçek olarak kaldığı sürece, küreselleşme karşısında gelişen tüm sol tepkiler uygunsuz ve yetersiz kalacaktır. Günümüzün şartlarında nasıl bir siyasal alan yaratabiliriz? Taraf tutmaktan kaçınamayız. Sol hem toplumun antagosistik katekterini kabullenir (nötr bir konum yoktur, mücadele kurucudur) hem de evrenselci olarak kalmaya (evrensel özgürlük adına) konuşmaya devam eder. Taraf olmak gereğini kabullenmek, evrensel olmanın tek yoludur. Bu paradoxu nasıl kavrayabiliriz? Antagonizme evrenselliğin ta kendisiyse, soyut evrensel tasavvurun ardında saklı kalan tikel içeriği açığa çıkarmayı ve nötr evrenselliği sahte olduğu için reddetmeyi amaçlayan o bildik ideoloji eleştirisi kati ve zorunlu öbür yüzüdür. Karşıt bir işlem olan evrenselliği dışlanan nokta ile özdeşleştirme hem kuramsal hem de siyasal düzeyde daha üreticidir (örnek mülteciler).

Zizek, bu eskiye geri dönüş değil, (Hegel'in deyişiyle "kendi için olabilen) bir evrenseldir, verili bir sosyal Bütün içinde evrensel boyutun yerine geçen şey, tam da tikel kimliğini bütünüyle fiiliyata dökmesi engellenmiş bir öğedir" demektedir.

Marx'ın "yaşayan çelişki" görüşüne ve sonra Butler' in "cinsel yeniden üretimin aldığı sosyal biçimine" gönderme yapar. Bu sosyal biçim "yalnızca kültürel olmanın çok ötesinde sosyal üretim ilişkilerinin tam ortasında konumlanmıştır; yani çekirdek heteroseksüel aile, kapitalist milkiyet, mübadele v.s. ilişkilerin anahtar nitelikte unsurlarından ve ön şartlarından biridir. Bu yüzden de quer siyasal pratikler normatf heteroseksüellüğü sorguladıkça, kapitalist üretim tarzının ta kendisi için potansiyel bir tehdit oluşturacaktır".[720]

[720] Zizek'in görüşleri ve göndermeleri için bkz Zizek, s. 269-275

Postmodernist görüşleri bir geri dönüş olarak benimsemeden adaleti bir bütün olarak evrenselliğin soyutluğundan kurtarıp her bir tekilin somut gereksinmelerine yanıt verebilmesinin zorunluluk olduğu düşüncesindeyim.

Feminizmin büyük başarısı; ailenin, kişisel, özel yaşamın ve siyasal ilişkilerin birbirinden nasıl etkilediğini görmek olmuştur. Kapitalizmin kadınları daha da yoksullaştırdığı, baskı araçlarını gizleyerek, yaygınlaştırdığı anlaşılmıştır. Marksist devrimin ütopik inancıyla tüm insanlığın kurtuluşunu garanti etmeğe yetmediğini göstererek çok şey yapmıştır.[721]

Postmodern tartışmalardan yararlanmak kadar içinde kaybolmak tehlikesi de vardır. Tarihsel edinimde korunması gereken değerlerin gerisine düşmemek önemlidir. Feminizmin düşmanları; savaş genel anlamda şiddet, her türlü egemenlik içeren baskı mekanizmalarıdır. Barış ve emek adaletinin sağlanması ise politikasının en yüce değeridir. Bu durumlar açıktır ki, yalnız kadınları değil herkesi ilgilendirir.

Feminizm dünya görüşü kapsayıcı olmalıdır. Kadın erkek ikilemini aşması ve kadın ve erkek için ortak bir toplum projesi olarak savunulmalıdır. Kadınların durumunun öncelikli olması doğaldır. Yaşananlar ortadadır. Kadın hareketi ataerkilliğe ve kapitalizme bir karşı çıkıştır ve bu etkenler erkekleri de doğrudan etkilenmektedir. Toplumu dönüştürmek ortak bir amaç olmalıdır. Geçerli erkeklerin konumundan aşağı düşmeme, erkekleri zorlanmaktadır.

7- Postmodernizm ve Hukuk

Feminist savların pek çoğu postmodern hukuk eleştirilerinin ortak konusudur. Özellikle hukukun soyuttan kurtulup yaşanan deneyimlere bağlı somut biçimde uygulanması, bilinen hakkaniyet kavramıyla uyumludur. Postmodernizme göre hukukun kaynağı toplumsal ilişkilerde aranmalıdır ve mah-

[721] Purkis/Boven, s.33

keme kararlarıyla oluşturulacak hukuk sistemin can damarı olmalıdır.[722]

"İlişki" kavramından yola çıkıldığında; ahlak, dilsel ilişki ve ötekinin varlığı çerçevesinde hukuk kişiler arası somut bir ilişkiye evrilmektedir".[723] Bu hukuk, yargıcın hukukuna ağırlık kazandıran ve soyut hukukun değil, somut verilerin yaşama geçirilmesini öngören bir hukukudur. Feminist deneyimlere yer verir.

Burada bilinen hukuk kavramlarının anlamı değişir.[724]

> *"Özel hukuka ilişkin haklar (privacy rights denilen kürtaj hakkı gibi) ' tekillik hakları' kavramı ile belirtilmekte ve 'ortak payda' kavramı ile birey ve toplum, özne ve nesne ve de özel ve kamusal arasındaki geleneksel ayırımlar geçersiz kalmaktadır. Sıkı sıkıya kişiye bağlı mahremiyet hakları dışında hükümetlerin güvenlik ve gözetim yetkisinin sürekli arttırılması gündeme gelmektedir. Özel olanı ayıran ve koruyan sınırlar giderek zayıflamaktadır. Güvenlik ortaya atılarak, tüm ortak payda denetlenebilmektedir".*

Hukuksal sistemin tanımını, Hard-Negri, şöyle yapmaktadır:

> *"Her biri sayısız özel (tekil) rejimi örgütleyen çoğul-alt sistemlerin oluşturduğu şeffaf ve demokratik öz-örgütlenme ağı. Bu hukukun ve norm üretiminin moleküler bir kavranışıdır ve tekillikler arasındaki sürekli, özgür ve açık etkileşime dayanır ve tekilliklerin iletişimiyle ortak normlar yaratılır,…Haklar ortak payda tarafından toplumsal iletişim içersinde üretilir ve üretilenler de dönüp ortak paydayı üretir.Tekillikler ortak paydada erimez ve kendilerini özgür biçimde ifade ederler ".*

---

722 Güriz, s.31

723 Türkbağ, Ahmet Ulvi, Postmodernite ve Hukuk İdealleri: Adalet, Hukuk Devleti, Doğu Batı, Düşünce Dergisi, Sayı 13, 2000-1, s. 206 v.s

724 Hardt-Negri, s. .221, 222

Bu açıklamalar yine soyut ifadelerdir. Somuta indirgemek ve siyasal açıdan malların ve hizmetlerin özelleşmesine direnmek için yapılması gereken iki tavır ayrıca ele alınmaktadır.[725]

"İlki, her şeyi piyasa belirler diyen neo-liberal ilkenin hatalı olduğunu göstermek ve genel çıkara ilişkin düzenlemeleri yapmak, güvenilir enerji sisteminin kamusallığını savunmak gibi, ikincisi bu mal ve hizmetlerin idaresine ortak katılımı sağlayacak bir çerçeve geliştirmektir" .

Böylece ortak payda yeni bir egemenlik biçimine, demokratik bir egemenliğe, ya da egemenliğin yerini alacak toplumsal bir örgütlenme biçimine işaret eder. Ortak payda kavramı yalnızca Jakoben veya sosyalist devletten kesin bir kopuş olmakla kalmaz, ayni zamanda hukukun doğasının ve yapısının, tözünün ve biçiminin başkalaşımını simgeler. Bu durum hukuka yeniden kurucu bir boyut kazandırır.

Bu yeni hukukun yapısı egemenlik kavramını dışlar. Emek toplumun düzen kaynağı olur. Emek tarih boyunca sömürü kaynağı olmuş ve bu sömürü aile, iktidar, devlet ve onların hukukuyla donatılmıştır. Ancak emeğin sömürülmediği bir düzende, insan özgür olacaktır. Bu nasıl olacaktır?

A- Faucault

> *Faucault "hak talep edenler arasındaki baskıdan kaçınmak için "popüler adalet"i önermektedir. Hukuk sistemi grubu bir arada tutan taahhütleri yansıttığında adalet popülerdir. Buna göre hukuk uygulaması yurttaşları soyut çoğu zaman ilgisiz kurallara itaate zorlamaktan çok, hak taleplerini uzlaştırmalıdır. Genelde postmodernistler hukukun, kişilerin kendi kendilerini yönetmelerinin aracı olması gerektiğini, aksi takdirde hukukun zülüm aracı haline geleceğini öne sürerler. Varlığın 'konuşma' ile oluşan insan kimliğinin değişkenliği ve sabit kimliğin olmaması insanın özü denen değerin savunulamayacağını ve adaletin simgesi olarak odak bir noktaya yerleştirilemeyeceği-*

[725] Hard-Negri, s. 223-224

ni gösterir. Postmodern öğretideki düalist yapı bozulmuştur. "Bütünün yanlışlığı", "benin boşluğu", "bedenin" başkalaşımı ve "dilin" değiştirici özelliği üzerinden yeni arayışları başlatır.

B- Derrida, Adaletin Hukukla Bozulması

Derrida'nın adaletin kurgu sökümü yöntemi, hukuk adalet ilişkisini anlamamıza yardımcı olur.[726] Ona göre (1989) "benlikte ortaya çıkan adalet talebi, güç, kuvvet, zorla hayata geçmeyi başardığı anda adalet olmaktan çıkar ve kendisi olmayan başka bir şeye –hukuka-dönüşür….Ona göre adalet dayatılması gerekli kaldığı sürece adalet olmaya devam edebilir ve dayatma bir eylem niteliğini kazandığı anda adaleti bozar… Bir 'geçişsiz geçiş'tir…..Benlikte biçimlendiği sayılan adalet istencinin buradan kalkarak bir yere doğru uzanan, ama bu uzanış sırasında kendisini yada uzanışın içinden geçirmek istediği şeyi o yere yani benlik dışına, yani Levinas'ın sınırsız olduğunu düşündüğü ben olmayan'a, benin karşısına kendisini bir 'yüz' olarak koyan ötekine ulaştıramayan bir geçiş, bir geçit olduğunu ima eder".

Derrida'nın görüşlerini sürdürelim:[727]

Ona göre adalet,"dayatılması bir gereklilik olarak kaldığı sürece adalet olmaya devam edebilir ve dayatma bir eylem niteliği kazandığı anda adaleti bozar'. Bu çerçevede adalet istenen ama gerçekleştirilemeyen bir fantezidir. Bir imkânsızlık deneyimidir.

"Ben'in kendisinden yola çıkarak, ötekine, doğru uzanan, ama bu uzanma edimi içinde öteki üzerine yaptığı dayatma ile kendisini bozduğunu söyler. 'Ben' Batı'yı ifade etmektedir" der. Batı, yeni dünyadüzenini dayatırken uygulayacağı şiddeti gerekli ve istenir kurucu şiddet olarak onayladığını göstermektedir". Tıpkı Amerika'nın Irak savaşında oynadığı rol gibi", ayrıca Amerika'nın Rakka savaşında oynayacağı rol gibi.

---

[726] Erdoğan Yıldırım, Adaletin Kurgu Sökümü ve Günümüzdeki Siyasi Anlamı, İB. Yayınları HFSA, sayı 13, s. 74-83

[727] Yıldırım, s. 72, 84

Zeynep Direk; *"kendi varlığını sürdürme ve hayatta kalma arzusunun ben'in ötekinin yerini gasb etmesini haklılaştırdığını ve hatta haklılığın tek kaynağı sayıldığı bir dünya savaşın dünyasıdır"* diyecektir. Bu nedenle adalet arayışını, hak aramanın ötesinde biçimlendiren Levinas ' nın görüşlerini önemseyer ve ekler:[728]

"Levinas, adalet kavramına ontolojiden önce etik olarak bakar: Levinas'ın 'aşkınlık' (transcendance) arayışı ben'in çakılı olduğu varlıktan çıkma arayışıdır.

"Levinas,…felsefeyi bir adalet arayışı olarak yeniden temellendirir ve keyfi olmayan-zor bir özgürlüğün yolunu açar….. sorumluluğun özgürlüğüdür……başkasına karşı sorumluluk ve daha ilerisi başkasından sorumluluktur. Bu sorumluluk kavramı modern hukukun sorumluluk kavramından farklıdır. Modern hukukta kişi, kendi davranışlarıyla başkasına verdiği zararlardan sorumludur. Başkasından sorumluluk ancak özel bir hukuksal ilişki varsa söz konusudur. Bir annenin, küçük çocuğundan sorumlu tutulması örneğini verir. Hukukta sorumluluk kişinin kendisi ile girdiği 'den' sorumluluk iken, Levinas'ta başkasından, ötekin'den sorumluluk vardır".

Derrida, adaletin kurgu sökümünü yaparken önceki savları yani hukuk ile adaleti birbirinden ayırma ve birleştirme çabalarıyla meşruluk kazandırmanın tersine, adaletin hukuka dönüştüğü anda içerdiği şiddete dikkat çeker.

Ancak hukukun varlığının sorgulandığı an, bu herhangi bir yasal sistem için gerçek tehlikedir.[729] Çünkü bu sorgulama, hukukun kendi içinde meşrutiyetini sorgulamaktadır ve işte tam da bu yüzden hukuku dönüştürebilme yetisine sahiptir. Bu şekilde ortaya çıkan yapıcı şiddet, varolan hukuk yerine yeni bir hukuku ve adaleti önerir. Bu şiddet kendi önerdiği yeni hukuk sistemi içerisinde kendi şiddetini meşrulaştırabilme imkânına sahiptir. Bu meşrulaştırabilme ihtimali 'bizim adalet duygu-

728 Direk, Levinas'ta Adalet Kavramı, HFSA, sayı 9, s.45

729 Yılmaz, Nuh, Biyoiktidar ve Liberalizm: Şiddetin Eleştirisi ve Siyasetin İmkânı, Teksire, Ocak/Şubat, 2002, Yıl.11, sayı 24

muzu yaralar'. Ayni zamanda bu yeni hukukun kurulma anı, 'hukukun olmadığı' bir andır.

İnsanlık tarihi boyunca en çok tartışılan bir sözcük "adalet"tir. Modern dönemin sancılarını sarmalayıp, postmodern döneme dayandığımızda da tılsım yüklüdür. Bunun nedeni soyut adalet sözcüğünün her dem yüceltilmesi karşısında bir türlü ayni değerde somut bir içeriğe bürünememesi ve adaletin ne olduğu konusunda yaşanan kafa karışıklığı, ötesinde de hukukun adalet üretmekte yetersiz kalışıdır. Kaf dağının arkasındaki "adaleti arama" çabasından sonra "adalet ya vardır, ya yoktur"a varan bir macerada tüm insanlık tarihi bulunur.

Bu kitapçığın ve feminizmin amacının da adalet olduğu düşüncesinde olduğum için bu konunun üzerinde daha ayrıntılı durmak istiyorum:

Başlangıçtan modern hukuka ve postmoderne konuyu bağlamak için; varlık olarak insan ile öz olarak adalet arasında ilgi kurduğunu düşündüğümüz görüşlerle değinelim:

Gökyüzü ölçüsünden yeryüzü ölçüsüne ulaşıldığı antik çağdan Platon'dan başlayalım. O, "iyi adam ölür, iyilik ölmez" sözleriyle, adalet adına erdemi yani iyilik idesini, dışardan ayrı bir "gerçeklik" olarak sunar. Birey ve toplum ilişkisi iyilik üzerine kurulur. Ne yazık ki, kadınların yaşam mücadelesindeki başarısı, onlara daha çok görev vermeye yol açsa da, onlara eşitlik sağlamaz.

Öğrencisi Aristoteles ise, idelerin gerçek varlıklar olmadığını ve insanca bir nitelik olduğunu içselci yöntemle kurar ve bireysel ve toplumsal iyinin etik ve politikaya öncel olduğunu açıklar.[730] İyi, doğru, orta (denklik) ahlaksal tutumdur. Bunu insan aklıyla bulur. Uygulamada adalet ölçüsü, bir türlü tutmaz. Örneğin Aristoteles, dağıtıcı ve denkleştirici adalet kavramlarıyla bir hukuksal ilişkide taraf olanların 'karşılıklılık'

[730] Erkızan, Hatice Nur, Yeni-Aristotelesçi Sosyal adalet Kuramı, HFSA, sayı 13, s. 134).

eşitliğini savlarken, efendi/köle kadın/erkek arasındaki eşitsizliği doğal sayar. Çünkü özgür insanın ortaya çıkması ilk gereksinmelerin aşılmasıyla mümkündür.[731] Doğup büyümek, beslenmek, acı ve haz duymak hayvanlarla ortaklık alanıdır ve üçüncü aşamada akılsal ruhla kendini yaratma eylemi, salt insana özgüdür. Aile kavramı içinde köleler, kadınlar, çocuklar özgür insana yardımcı eşit olmayan öğelerdir. Adalet özgürlük ve eşitliğin denkliği düşüncesidir. Tanımlanması en zor kavramdır. Tarihe dönersek, Aristo'nun "dağıtıcı ve denkleştirici" adalet kavramdan başlamalıyız. Onun "dağıtıcı adalet, toplumda payına düşeni almak demekse, bu denkleştirici adaletle tamamlanmalıdır" düşüncesi" günümüze kadar gelen ana ilkedir. [732]

Decartes'in "düşünüyorum, varım" sözü ile akla vurgusunun ardından gelen Spinoza'da duralım.[733] Onun, adaleti, erdemi (virtüs) güçlü olmaya, kendi varlığını korumaya çaba gösterme olarak, nasıl anladığına değinelim. Ona göre denize düşen bir çocuğu, boğulmayı göze alarak atlamamızın nedeni, sizin için de atlamalarını, beklemenizdendir. İnsanlar başkasına olmamasını istedikleri şeyleri kendilerine de olmamasını isterler ve bunun için adaletli davranırlar. Adaleti "ben"den dolayımla düşünme bu gün de tartışılmaktadır.

19. yüzyılda Kant'la (1724-1804) felsefe anlayışı değişikliğe uğrar. Doğal hukuk düşüncesi aydınlanma ile aklın denetimine girer. Tüm eylemlerimizin kaynağı "saf akıl" dır. Hakların özü artık doğal hukuk da değil, kendi kendine kurallar koyabilen ussal varlıktadır. Özgürlük ilk adımdır, özgür kişi ancak kendi kurallarını koyabilir, ödev yükleyebilir.. Haklar özerkliğin sağladığı temelde saf pratik aklın ortaya koyduğu ahlak yasasının

---

731 Şener, Alaeddin, Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne, Ankara,1970, s. 432 v.s

732 Bkz. İmre, Zahit, Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerine Bazı Düşünceler, İÜHFM1981-1982,sayı1-4,s.415, Makalede denkleştirici adaletin günümüzde sigorta hukukunu da kapsayan biçimde paylaştırıcı adalet kavramına genişlemesi işlenmektedir.

733 Hançerlioğlu, s.157

evrenselliğine bağlı koşulsuz buyruğun yönlendirdiği etik ilkelerdir.[734]

Emanuel Kant ise sonsuz öngörüsüyle; hukuk ve adaleti insanlığın son sorunu olarak görmekte ve uyuşmazlıkların çatışa çatışa o toplumu hazırladığını, söylemektedir. [735]

Kuçuradi'nin deyişiyle, Kant, "bir başkasına yapılan bir eylemin onda 'bitmesi' bana bir şeyin 'dönmesi' için yapılmaması" düşüncesidir.[736] Kant'ın kesin buyruğu "ayni zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" aslında bir ödev ahlakı içermektedir. Kişi kendi mutluluğu için değil, kendinden beklenilen biçimde davranacaktır. Örneğin aklın buyruğu 'doğruyu söylemek 'ise başkalarının zararına yol açsa da gerçekliğin temel kaynağı üstün gelmelidir.

Gerçeklik bir kez daha insansal öze bağlanır ama bu kez işe hayal gücü de katılır. Kant, "gerçekte bildiğimiz hiçbir şey yoktur, sezişlerimizin kavramlarımızın, deney dışı idelerimizin içine gömülmüşüz, bir şeyler hayal ediyoruz" diyecektir.[737] Kant, aklı ve özgür istenci öne çıkarmakta ve adalete ulaşmanın en güç sorun olduğuna işaret ederek, insanların çatışarak bir çözüm bulacağından söz etmektedir. Artık ahlak nedir, 'iyi nedir' sorusunun önceliği önemini yitirir, yasaların iyi olup olmadığı kuşkusu öne çıkar.

'Olması gereken' aranır. Var olan dogmalar kurallar, aklın daha iyisini bulmaya yazgılıdır. Yasaların herkese uygulanabilir olması için içi boş olmalı ve zaman ve mekâna göre doldurulabilmelidir. Kant'ın yaklaşımında da haklar, doğal haklarla ayni kaderi paylaşır. Çünkü geçerliliği, gerçekleştirilmesinden

---

[734] Balkız, Neval, Oğan, Hukuk Doğmatiği Çerçevesinde İnsan Haklarını Tanımlama ve Kavramı Temellendirme Sorunu, İB. Yayınları, HFSA, sayı 13, s. 61

[735] Hançerlioğlu, Orhan, Başlangıçtan Bugüne Erdem Açısından, Düşünce Tarihi, İst, 1976, Varlık Yayınları, s. 205.

[736] Demirdöven, İsmail H. Cum.Kitap, sayı 917

[737] Hançerlioğlu, s. 205

bağımsız ilkeler olarak kabul edilmekle ayni zayıflığı içerir.[738] Kant'ın özgürlük felsefesi insanın metafizik alanına indirger. Felsefi özgürlük idealizmi, siyasal özgürlük liberalizmi çağrıştırır. İdealizm ile uygulama farkı adaletsizliklerle sürer. Günümüzde John Rawls ve Dworkin' ayni görüşleri "insan hakları" kavramı aracılığı ile sürdürür.

Hegel /1770-1831) varlığın gelişmesini diyalektiğe bağlayarak, özü iyilik kötülük karşıtlığının uzlaşmasında yani varlığın bilincinde görür. Hegel'in adalet anlayışı Kant' ın idealist özgürlükçü anlayışından farklıdır. Hegel 'kamusal' ve 'politik' özgürlüğün, gerçek özgürlük olduğunu ilk söyleyendir.[739] Adalete ulaşmada bu ayırım çok önemlidir. Çünkü 'hak' kavramının insan haklarından temellendirmenin ötesinde, 'haksızlık' kavramına ve karşılıklı mücadeleye eşler. Buna göre; tarihte toplumsallığın her alanında belirli türden 'efendi/köle' ilişkisi ve de tanınma/kabul edilme kavgası olduğu gibi, insan hakkı ve onun özünde, hak öznesinin değiştirici/dönüştürücü eylemi vardır.

Hannah Arendt'e göre adalet, politik/kamusal alanın kendisidir. Görüşünü şöyle açıklar:[740]

"Birlikte yaşadıklarıyla, müşterek bir anlam dünyası kurmanın, bir ortak duyuya sahip olmanın yolu, tüm diğerlerinin pozisyonunu düşünebilecek, bir tasavvur yeteneğine bağlıdır. Bu ortak duyu yaratılmadıkça, ortak dünyayı kuracak eylem ve sözün kendisini gerçek kılacağı bir anlam dünyası da olmayacaktır. O halde politika, ancak bu ortak anlam ve anlama dünyası içinde mümkündür".

20. yüzyıl felsefesini etkileyen Heidegger, Descartes'ten beri batı felsefesinin bilgiye odaklanmasını kartezyen bir yaklaşımla gerçekliği böldüğünü ve akıl/madde, özne/nesne, göz-

738 Balkız, HFSA, sayı 13,s. 61
739 Ateşoğlu, s. 230
740 Bkz. Toker, Nilgün, Hannah Arendt Neden Feminist Olmadı? Amargi, yaz, 2006,sayı 1, s. 67

leyen/gözlenen, bilen/bilinen olarak ele alınmasını reddeder. Ona göre bilgi değil, gizemli olan varlıktır, varoluştur. Kendi varoluşumuzun bilincine vardığımızda şeyin neliğini görüngübilime göre çözmeliyiz. Varlığımızla bu dünyalıyız ve zamansalız. Geçmiş, şimdi ve gelecek ilişkisinde ya her şeyi saçma ya da kendimizce anlamlı görebiliriz.

Heidegger'e göre;[741] varoluş, tasarlanan teorik akıl yolu ile kavranabilen bir şey değildir. O,insanın sahip olduğun tüm olanakların dışlaşmasıdır. Öyle ki insan aslında evreni değil, bizzat kendi olanaklarını ve ürünlerini yorumlamakta ve anlamaktadır. Yani anlama insanın düşünsel bir yetisi değil, insan varoluşunun temel hareketidir'. Bu hareket yeni" anlamalarla insana özgürlüğünü kazandıracaktır.

Birey kendi ideallerinden ve ahlaksal davranışlarından sorumludur. Çünkü insanın özü varoluşundadır. Bu sorumluluk "kendi için bir sorumluluktur".[742] Sorumluğunun özünü kendi yaratır ve kendi gerçeklerine varmak için de başkalarının içinden geçer yani yaptıkları başkalarınca değerlendirilir.

Heidegger,[743] çalışmalarını "temel ontoloji" diye adlandırır. Ona göre varlık yalnızca 'yaklaşık olarak ve genellikle ortalama gündelikliği içinde' keşfedilebilir. Varlık soyutta değil, dilde varolur. Buna göre nesnelerin, dilbilimsel olarak kaydedilen kimlikleri dışında bir özneleri bulunmaz. Daha sonra Jacques Derrida dilin, varlık için bir kanal değil, gerçekliğin kaynağı olduğunu söyler. Varlığın dilden öte bir gerçekliği yoktur.

Varoluş felsefesi postmodern anlayışın da temelini kurar. Heidegger'le ayni dönemde yaşayan Levinas, özgürlüğün en önemli felsefe sorunu olmasını reddeder ve felsefe kültür ilişkisini öne çıkarır.[744] Yazıda; Avrupa felsefesinin özgürlükçü

---

741 Günay, Mustafa, Düşünce ve Kültür Tarihinde Hermeneutik Gelenek, Doğu/Batı, 2002, sayı 19, s. 90

742 Türkbağ, Ahmet Ulvi, Doğu/Batı, 2000-01, sayı 13, s. 200-208

743 Murphy, s. 39

744 Direk, Zeynep, Levinas'ta Adalet Kavramı, İB. Yayınları, HFSA, sayı 9, s. 42-53

düşüncesi kapsamında 'ben' ile 'kültürel ben' arasında ayrılmaz, ilişkinin görmezden gelinişi şöyle açıklanır:

'Levinas, maddi, fiziki, biyolojik bedenin toplumsal, kültürel ve tarihsel olandan bağımsız varolmasının mümkün olmadığını, bedenin tinsel olanla ilişkisinin hem tinselliği hem de bedenselliği kurucu bir rol oynadığını' söyler. Levinas'ın istediği şey **ben'in hem olgusallığı içinde ben olarak kaldığı**, hem de kendisinden çıkarak **başka hale geldiği bir aşkınlıktır'**. Bu aşkınlık talebi **etik bir ilişkide** somutlaşır'.

Levinas'a göre böylece ilk felsefe etiktir. Varlıkları anlamayı amaçlayan ontoloji 'başkayı ayniye indirgemek ' le yine aklın özgürlüğünü savunmuş olmaktadır. Etik ilişkide ise aynilik yerine başkalık vardır. Bilinç merkezli özgürlük kavramından, vicdan merkezli ötekine karşı sorumluluk kavramına gder.

Direk, Levinas'ın felsefeyi bir adalet anlayışı olarak nasıl oluşturduğunu ise şöyle açıklar:

''Zor özgürlük …bağımsız özgürlüğün tartışılmaz kesinliğinin yerine geçirmemiz gereken sorumluluğun özgürlüğüdür. "Zor'' luğu, varoluşun özgürlüğe yazılı olmadığı bir dünyada, özgürlüğün mücadele ederek kazanılmış olmasından kaynaklanmaz. Kendisini başkası karşısında sorgulamış, dışsallığa gösterdiği saygıda kendisini keyfiyetten kurtaran yatırımı keşfetmiş özgürlüktür zor özgürlük. Sözünü **ettiğim yatırım başkasına karşı sorumluluk ve daha ilerisi başkasından sorumluluktur'**.

Elif Çırakman ise, Levinas'ın etik anlayışının edilgen olduğunu ve adalet fikrinin muğlaklığını daha da mutlaklaştırdığını söyler.[745]

Emmanuel Levinas, bir adım daha atarak adaletin ancak ve yalnızca bir üçüncü kişi ile ortaya çıktığını söyler.[746] Böylece

[745] Çırakman, Elif, Levinas'da Öteki ve Adalet: Eleştirel Bir Not, Doğu/ Batı, 2000-1, Sayı 13, s.179-199

[746] Ateşoğlu, s. 230

ben ve başkası arasındaki ilişkiden daha…. Geniş bir bütünsellikle inceleme, **etiğin alanını politikanın içine çekmeyi gerektirir ve dış davranış kuralları hukuk, ahlak kuralları ile bütünleşir, iç niyeti aşar ve adalete uzanır**.

Adalet kavramını pozitif hukuk normlarıyla sınırlandıran görüşler vardır.

19. yüzyılda Avusturyalı hukukçu Neo Kant'çı Kelsen[747] saf hukuk anlayışı çerçevesinde adaleti yine pozitif hukuk içinde ele alır. Ona göre hukuk olgu değil 'norm'dur, normlar dizisidir, normatif düzendir. Hukukun bir olgu olduğu, zaman ve mekân içerisinde yer alan duyularımızla algılayabileceğimiz belirli insansal davranış olduğu görüşünü reddeder. Olgular fizik, sosyoloji gibi doğa bilimlerinin konusudur. Hukuk kuramının (jurisprüdans) konusu normatif düzen olduğuna ve normun anlamı da yapılması gereken şey-yani insanların belli bir şekilde davranmaları gerektiği-olduğuna göre hukuk kuramı da kendi konusunu **olması gereken** ifadeleri ile tanımlar, 'olma' ifadesi olarak betimlemez.

Kelsen'in 'araştırma yönteminin araştırmanın nesnesini belirleyeceği' görüşüne karşı çıkan Cahit Can, [748]bu idealist bilgi anlayışını;

"hukuku içerdiği ögelerden sadece bir tanesiyle (norm ile) açıklamaya çalıştığımız zaman; ahlaksa, sosyolojik psikolojik, tarihsel… Pek çok öğenin birleşimiyle varlığını kazanan bu sosyal gerçekliği açıklayamamış" olmakla eleştirir.

Neo-kantçılık'ın "Marbourg okulu" açılımı ile 'bilgilerimizin nesnelerinin ancak bilincimizin yaratıcı yöntemiyle varlık kazandıklarını, savunmalarına karşın, Can, gerçek, doğru ve hakikat arasında ayırım yapar. Gerçek bir insanın duyu organlarıyla bir nesneyi algılaması sürecinde nesne algı uyumunu

[747] Bkz. Kelsen, Hans, Saf Hukuk Kuramı nedir? Çev. Kasım Akbaş, İB. Yayınları, HFSA, sayı 15, s. 56-69

[748] Can, Cahit, Hukuk ve Matematik, İB. Yayınları, HFSA, Sayı 13, s. 11

dile getirir, yani gerçek, bilinçten bağımsız olarak varolandır.[749] Doğru, düşünülen şeyin mantık yasaları uzantısında tutarlılığını, hakikat ise gerçek ile doğru bilginin örtüştüğünü anlatır. Can, mantıksal doğruluk ile olgusal doğruluğun birbiri ile örtüşmediğini, hukukun mantıksal doğrularla biçimsel değil, normu değer öğesinden soyutlamadan, sosyal gerçekliğe uygun biçimde yorumlanmasının önemine değinir.[750]

Materyalist feminist olarak Barat,[751] Derrida'ın ***"herhangi bir* sorumluluk *ilkesi, adalete saygı olmaksızın, herhangi bir adalet [...] ne olanaklıdır ne de düşünülebilir",Tümcesine materyalist bir anlam vererek, "zamansallığın imalatı" düşüncesiyle bekiştirir:***

"Geçmişin çoktan geçtiğini, şimdinin geçmişe kayıp gittiğini geleceğin henüz gelmediğine göre, yapılan "zamanın imalatıdır". Zaman verili, evrensel değildir, çeşitli maddi pratiklerle eklemlenir ve tekrar senkronize (yinelenme) olur. Zamanın kendisinin tekil fenomenler bağlamında bir anlamı vardır. Geçmiş, şimdi, gelecek birbirine dolanıktır. Geçmişi değiştirmek bir illüzyondur. Geçmiş, uzay-zaman-maddenin yinelenmesiyle telafi edilir, üretken tarzda yeniden şekillendirilebilir

*Va*rlık, maddeleşmeyle/mesele haline getirmeyle (*mattering*) işlenir. Epistemoloji, ontoloji ve etik ayrılmazdır. Olgu mevzuları (*matters of fact*), dert edilen mevzular (*matters of concern*), alaka gerektiren mevzular (*matters of care*) birbirleri içine geçmiştir. Ya da başka bir şekilde söylersem: Madde ile anlam koparılamaz. Failî gerçekçilik izahıma göre madde, edim-içi oluşunda (*becoming*) dünyanın dinamik bir ifadesi/eklemlenmesidir. İnsan bedenleri de dahil tüm cisimler dünyanın yinelemeli edim-içi ilişkisinde, edimselliğinde maddeleşir/mesele haline gelir. Sınırlar, özellikler ve anlamlar maddeleşmenin edim-içi ilişkisi üzerinden farksal olarak icra edilir. Farksallaş-

749 Can, s.6, dn.7-8
750 Can, s.14-15.
751 http://www.dunyaninyerlileri.com/madde-hisseder-konusur-aciceker-arzular-ozler-ve-animsar-karen-barad-ile-roportaj-bolum-2/

tırma kökten dışsallıklarla değil (bahsettiğim deneylerde bunu gördük), daha ziyade failî ayrılabilirlik olarak adlandırdığımla ilgilidir. Yani farksallaştırma Ötekileştirme, ayırmayla ilgili değil, tersine bağlantılar, bağlılıklar kurmakla ilgilidir. Dolayısıyla maddeselliğin bizzat doğası bir dolaşıklıktır. Bundan dolayı failî kesmenin diğer tarafında olan asla bizden ayrı değildir. Failî ayrılabilirlik, bireyleştirme değildir. **Dolayısıyla etik, kökten dışsallaştırılmış bir ötekiye doğru tepkileri vermek hakkında değil, bizim de parçası olduğumuz oluşun canlı ilişkiselliklerine karşı sorumluluk ve yükümlülükler hakkındadır. Etik, maddeleşmek/mesele haline gelmektir, parçası olduğumuz dolanık maddeselleşmeleri dikkate almak" demektir.**

C- Dil Oyunları, Kadın Dili

Dillerin tarihine baktığımızda, dişi, erkek, nötr ayırımıyla sözcüklerinin egemen yapısallığını bozmalıyız. İnsanın dünyayı bu gözle algılaması ve doğa ve kadın üzerinde egemenlik kurmasının başlangıcıdır. Bu ayırım günümüzde de geçerlidir. Türkçede sözcüklerin öncül işaretlerinin olmaması bir aşamadır.

Pusch, "Erkek Dili Olarak Almanca" yapıtında özellikle bu konuyu işlemekte ve eleştirmektedir:[752] Pasaportundaki tanımlamada erkek olarak yazıldığını, oysa kendinin kadın olduğunu, resmi makamlar önünde insanın erkek olarak algılandığını belirtmektedir. Nice örneklerle alman dilinin "erkek" bir dil olarak inşasını örneklemektedir.[753]

Yeni dil, ontolojik (varlık) temelli antropoloji (insanı açıklayan felsefe) kuramına dayanır. Bu felsefede insan somut bir canlı olarak kabul edilir. Dilin etkinliği de, kullanan kişiye ve anlayana göre her bir durumda ayrı özelliği ile değerlendirilir.

---

[752] Pusch, Luise F.(2013), Das Deutsche als Mannersprache, edition suhrkamp, Neue Folge Band, 217, 13. Auflage, Printed in Germany, s. 7

[753] Dil kullanımında öğretilenle yazılan ayırımını, almanya'da ekonomi bilimcisi Eşçin kürşat için Spigel'de yayınlanan yazıyı ele alarak almancayı eleştirmektedir, bkz.Pusch, (2013), s.147-148

Bu konuda Lyotard ve Wittgenstein' açıklamalarına yer verelim:[754]

"Lyotard, bilginin bir 'dil oyunları' ürünü olduğunu söyleyerek, düalizmin başarısızlığının ardındaki mantığı, **dilin etkisinin** ortadan kaldırılamamasına bağlar."

Wittgenstein ile birlikte postmodernistlere göre "özel dil oyunları imkânsızdır. Her dilsel manevra doğrudan görülebilir olmayan başkalarının varlığını gerektirir. .Toplumsal etkileşimi tanımlamak için ihtiyaç duyulan şey, bir temel ilke olarak münakaşa yoluyla istediklerini elde etmeye çalışanları kabul eden oyunlar teorisidir".

Kadın dili "sevgi" ile özdeşleştirilmektedir. Kadının varlık, ontolojik olarak kanıtı ve düzen değiştirici öğesi, bu sevgidir. Kadın artık bastırıldığı kümelerde değil, kendini doğadan ve başkalarından farklı kılan bilinciyle, sorumluluk anlayışıyla kendini ifade edebilmelidir. Güllühan'dan, feminist felsefeci Prof. Fatmagül Berktay' a uzandım. Onun kadınları konuşmaya, yazmaya yönlendiren düşüncesinin önemini kavradım.

Feministler; "dil çözümlemelerine" ortak bir görüşle bakarlar.

Çağlar, Frug' tan alıntıyla, dilin iktidarın yayılma ve yeniden üretim mekanizmasına yardımcı bir işlevi açısından ele alarak açıklamaktadır:[755]

"Birincisi 'kadın ve erkeğin nitelik ve özelliklerinin, metinlerde nasıl dile getirildiğinin çözümlenmesi üzerine odaklaşmak" ikincisi "kadın ve erkeklere ilişkin kültürel tipleme ve söylemlerin nasıl ikilemler biçimde ele alındığını incelemek" üçüncüsü "bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde yerleşmiş bulunan, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin retorik yoluyla nasıl kullanıldığını ortaya koymak" gerekmektedir.

754 Bkz. Murphy, s. 52, 100
755 Çağlar, s. 98

Kadınların da farkında olmadan düşüncelerine işleyen ve içselledikleri erkek dilinden kurtulmak kolay bir iş değildir. Nitekim Erşen "konuşurken kadınların önce kocalarının ne kadar ideal olduğunu vurguladıklarını, sonrasında acı gerçeklerin ortaya döküldüğünü söylemektedir".[756]

Yazısında, Deborah Tannen' e gönderme yaparak, kadın erkek dili arasındaki farklılıkları şöyle özetler:

"Erkek için dil bir statü gösterme, gücünü ortaya koyma aracıdır, kadın ise dili ilişkilerini sağlamlaştırmak, yakınlığı artırmak için kullanır. Erkekler dünyayı hiyerarşik bir ortam, kadınlar ise eşit ilişkiler ortamı olarak görürler. Kadınlar için dostluk ve paylaşım; erkek için güç önemlidir.

- Gücün ve statünün önemli olduğu bir dünyada bağımsız olmak, ilişkilerin önemli olduğu bir dünyada ise yakınlık kurmak önemlidir.

Kadınlar bir karara varmadan önce bunu yanındakilerle konuşmak, onların fikrini sormak, düşüncelerini paylaşmak ister. Erkekler ise bundan sıkılır, kendi başlarına karar vermekten hoşlanırlar.

- Bir erkek için bir sorundan bahsetmek ona bir çözüm bulunmasını istemektir; bu nedenle hemen tavsiyede bulunmaya başlar. Kadın için ise bir sorundan bahsetmek anlaşılmak istemektir; bu nedenle çözüm önerisinde bulunulmasını beklemez. O hissettiklerini paylaşmak ister.

- Erkekler bilgi alıp vermek için, kadınlar ise duygularını ifade etmek için konuşur.

- Erkekler bir şey yapılmasını istediklerinde emir verirler, kadınlar ise öneride bulunurlar. Yeni Bir Dil - Erkek dünyası yarışma ve çatışma dünyasıdır; kadın dünyası ise uzlaşma ve barış ister.

---

[756] Yeni Bir Dil Yeni Bir Cinsiyet Düzeni, Umut BELEK ERŞEN SAD / JSR Cilt / Volume 21 Sayı / Number 1 6. http://dergipark.gov.tr/download/issue-file/11816

- Kadınlar pozitif duyguları ifade etmede daha iyidir, erkekler ise kızgınlıklarını daha iyi ifade ederler"

"**Kadınlar ile erkeklerin eşitliği konusunda bu eril dil yine kendisini göstermekte, kadınların eşitliğine vurgu yapılmaya çalışılırken aslında onun korunmaya muhtaç olduğu şeklinde ifadeler dile getirilmektedir.** Kadınların kendilerini ifade edebilecekleri dil ve kavramların oluşturulması, kullanılması gerekliliği bu noktada karşımıza çıkmaktadır, çünkü eril kavramlar ile kadınlara ilişkin çoğu durumun tanımlanması mümkün olmamakta veya ifade edilmek istenilenden farklı anlamlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kadınların kendilerini ifade edebilecekleri dil ve kavramların oluşturulması ve kullanılması gerekliliği bu noktada karşımıza çıkmaktadır, çünkü eril kavramlar ile kadınlara ilişkin çoğu durumun tanımlanması mümkün olmamakta veya ifade edilmek istenilenden farklı anlamlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır".

Erşen' in yazısını okurken kendi ifadelerimi düşündüm. Kitapta kendi dilimi kullanabildim mi kuşkuya düştüm. Kadın dili nasıl içselleştirilir? Kadın dilini kullanmayı istemek, eril dildeki tehlikeyi sezmek başkadır, konuşmaya, yazmaya gelince farkı ne kadar kapatabiliriz ki?

Eleştirdiğimiz yasa dilinden örneklersem; Kadınlar olarak Anayasa Maddelerinde kadınları "korunacak kesim" arasında gösteren ifadelere hemen itiraz ederiz. Ancak dile getirdiğimiz sorunlarda; kadınları yoksulluktan, şiddetten korumayı amaçlarız. Kadın toplumun asal bir üyesi değil mi? İfademiz çelişik mi? Kadınların kendilerini toplumun korunacak kişileri olarak görmemeleri, yazılı ve sözlü ifadelerin değişimin dilimize yansıtması bir süreç meselesi midir?[757]

Sorun kadının kendi bağımsızlık koşullarını kurmasıyla, doğrudan ilgilidir.

[757] Konuşma dili yanında yasa yazım dilinin de kadın erkek ayırımı olmadan düzeltilmesi önemlidir. Soyut insan kavramı yeterli değildir. Ayırımcılığı kaldırmak için örneğin "hak sahipliği" farklı tanımlanabilir: "Özgürlükler temelinde tüm canlıların gereksinmeleri hak kavramı ile tanımlanır. Her canlının insan, hayvan ve bitki olsun, özellikleri dikkate alınarak hakları ayrı biçimde belirlenir"

8-Feminizm ve hukuk

Feminizm bir dünya görüşü olarak moderni ve postmodernizmi aşar ve parçalanmayı reddetmeksizin bütüncül olma işlevini yüklenir. Feminizmin, hak arama girişimleri, başlangıçtan bu yana içinden geçtiği dönemin koşullarına ve feminizmin türlerine göre, değişik bakış açılarıyla eksikliklerin dile getirildiğini, bugün de tamamlanmasının bitmediğini görmekteyiz.

Feminizmin hukukla ilişkisi, doğal olarak eleştirel bir biçimde tüm hukukun taranmasın gerektirir. Yapılan çalışmalar 1980'li yıllardan başlayarak "feminist hukuk kuramı" adıyla, hukukun ilgi odağındadır. Türkiye'de de yapılan tez ve makaleler bu konunun önemini göstermektedir.[758] Hukuk tarihini değerlendirmek, kadınlık kavramına, birey oluşturmanın altında gizlenen sembolleri, kültürü, normatif kurallarla sürdürülen sömürüyü açıklamaya önemli katkılar sağlayacaktır

Cinsellik, iktidar tarafından üretilir. Ayni şekilde kadın kavramı da oluşum sürecinde ortaya çıkar ve başladığı ve bittiği söylenemeyecek bir oluş bir inşa ediştir, süregiden bir söylemsel pratik müdahaleye ve **yeniden anlamlandırılmaya da açıktır**.[759] **Bu yolla hakikati bulabiliriz.**

Hukuk her zaman iktidarın ve hiyerarşinin ve cinselliğin kaynağında yer alır. Aralarındaki ilişkileri bir düzene koyar. Hukuk geldiği noktada, feministlerin dışında hukukçularca da eleştirilmektedir.

A – Eleştirel Feminist Hukuk

1977 yılında toplanan bir konferansın konusu olan Eleştirel Hukuk Çalışmalarıdır (Critical Legal Studies). Bir ilk ortak bir değerlendirme amacıyla toplanır. Konunun önemi amacını aşar ve süreklilik bir zorunluluk kazanır. Kadınların hukuksal

---

758 Çağlar, Fatma İrem, Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş, İB. Yayınları HFSA, Sayı 4, İst. 2002, s. 82-104. Ayrıca Yüksel, Murat, Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri İst. 2003, s. 133 vs. Ayrıca bkz. Yükselbaba, Ülker, Feminist Persfektiften Hukuk, http://www.journals.istanbul.edu.tr

759 Butler, C. Belası, s. 88-89

istemlerinin uygulanan hukukun bir parçası olmadığı ortaya çıkar. Ancak uzun bir ara verilir. Nedenlerini, Çağlar çok iyi vurgular.[760] 1983 yılında eleştirel hukuk konferansı özel olarak feminizme ayrılır.

Feminist hukuk kuramı kavramının ilk kullanımı 1978' yılında Prof. Ann Scales' in yazdığı bir makalede geçer.[761] Feminist olsun ya da olmasın, günümüzde hukukun 'eleştirilir' olması çok önemlidir. Çünkü hukukun amacı olan, olması gereken adalete, hukuk politikasına ve feminizmin çabası olan cinsiyet adaletine dünyanın hiçbir yerinde ulaşılamamıştır.[762]

Özellikle Ülkemizde son dönemde iktidar hukuku öylesine ele geçirmiştir ki, hukukçuların, muhalefetin yazılı sözlü eleştirileri yetmemiş, 15 Haziran 2017' de Ankara'dan-İstanbul'a "adalet" adını verdikleri bir yürüyüş başlatılmıştır.

Hukukun neden adaleti kuramadığı ve iktidarın yörüngesinden kopamadığının temelinde toplumun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılanmasının sorgulaması yatar. .Bu noktada "Kadın Hareketinin başkaldırışı" hukuk ve adalet adına tarihsel bir dönüşümün başlangıcıdır.

Eleştirel hukuk çalışmalarının bir yan dalı olan, feminist hukuk kuramından, 1960-1980'lerde söz edilmeye başlanmıştır.[763] Bu dönem, aydınlanmadan başlayan ve 20.yüzyılın ilk yarısına kadar süren modernizmin sarsıldığı ve 1980'lerden sonra adı koyulan postmodernizm dönemidir. Küreselleşme, hukukun yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır.

Feminizmin amacı "adalet" olduğundan, Postmodern dönem eleştirilmektedirler. Örneğin, Haraway, **adalete duyulan özle-**

760 Çağlar, s. 83

761 Makalenin ismi 'towards Feminist Jurisprudence, bkz. Yükselbaba, http://www.journals.istanbul.edu.tr

762 Günümüzde haksızlıklara tepkiyle oluşturulan "adalet" yürüyüşünün bir şeyleri değiştirmesi bu bağlamda kurulan bir düş niteliğindedir.

763 Çağlar, 82-84

mi *"adalet olmadan doğa da olmaz, yeni bir deneysel yaşam biçimine ihtiyacımız var"* demektedir.[764]

Doğaya bakmak daha geniş bir adalet arayışıdır. Hukuk bir kültürdür, doğa ise canlıdır. Hukuk içinde yer alan "savunuculuk, bir eylem ve temsil işlemidir. Başka birinin davası savunulur. Bu velayet ya da velayetten farklı olmayan bir güç ilişkisidir. Ancak somut verilere ilişkin olarak genel temsilleri sorgulaması önemlidir. Böylece kadınların genel temsil dışında neden kaldığı ortaya çıkarır ve gerçekliğin ne olduğuna vurgu yaparlar.

Radikal feminist kimliği ile bilinen MacKinnon 'a göre;

"feminist hukuk teorisi çok odası olan bir evdir Kadın bakış açısıyla hukukun analiz edilmesidir. Bu tanımın kadınların tek bir bakış açıcı olduğunu ortaya koyması bakımından eleştiren hukukun ataerkil bir kurum olarak eleştirilmesi ve analizi demeyi doğru bulmaktadır".[765]

Carol Smart ise feminist hukuka "bilimsel Feminizm" demektedir.

Lucinda M.Finley; hukukun kapsadığı tüm alanlara kadın bakışıyla bakan, nötr gibi görünen hukuk kurallarının kadın üzerindeki etkilerini inceleyen ve 'hukuk neden kadınların sorunlarını görmezden gelir? 'sorusuna yanıt arayan bir kuram olarak niteler.

Feminist hukuk ''cinsel tarafsızlık' ilkesine ulaşmak için, hukukun bütününde cinsel ayırımı giderek azaltmayı ve tamamen ortadan kaldırmayı sağlamak suretiyle, toplumun yapısını değiştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Feminist hukukun bu amacı "hukuktan kaynaklanan eşitsiz ve ayrımcı muamelenin ortadan kaldırılmasıdır".[766] Bu noktada

---

764 Haraway, Donna, Siborg Manifestosu, Çev. Akınhay, Osman, Agorakitaplığı, İst. 2006, s. 53-55

765 Çağlar, s. 5

766 Murat, s. 136

feminist hukuk kuramı içindeki tartışmalar hukuktaki ve toplumdaki kadın koşullarını analiz etmeye ''dayanır.

Çağlar, hukuk çevresinde postmodern feministlerin arayışlarını (özetle) şöyle anlatır:

"Postmodern feministler Batı kültürü içinde yetişen kendini kaçınılmaz olarak dominant ve ikincil kurumsal yapılar içinde bulur. Bu kurumsal yapılar, Batı kültürünün hiyerarşik dualite biçiminde kurgulanmasında yatar. Erkek/kadın ikilemi de kadının ikincilliği ile sonuçlanmaktadır. Postmodern feministler ikincilliğe yol açmayan farklı bir kültür ve söylem geliştirmeye çalışırlar. Bu amaçla çok sayıda deneme çalışmaları yaparlar".[767]

Çağlar, postmodern feministlerin hukuk çalışmalarına yer verir:[768]

"Frug, yazdığı makaleleri "postmodern legal feminism" bir kitapta toplamıştır. Olsen, eleştirel hukuk kuramı konusunda önemli bir yazardır: "Bir uyuşmazlıkta A.B.D. Yüksek Mahkemesi 'Eşit koruma kanununa karşı cinsellik temelli reşit olmayan bir kızla cinsel ilişki kurma kanunu onaylamıştır". Olsen, analitik hukuk mantığı içinde bunun yapılabilmesini eleştirel bağlamda ele almıştır. Deborah L.Rhode 'Adalet ve Toplumsal Cinsiyet kitabında; her bir hukuksal problemi öncelikle tarihsel, ekonomik ve sosyal yönden ele alarak tartışmaya girer. Böylece toplumsal cinsiyet konusunda ilk gerçek hukuksal yorumu yaratmış, olur.

Çağlar, Rayna Rapp'n bir dergideki yazısını alıntılayarak, feminizmin içindeki çoğulculuğu siyah feministlere de yansıtır: "Kendi deneyimlerimizin başkalarınınkini de içerdiğini farz etmeye devam ettiğimiz sürece, Batının dünyanın kalanıyla ilişki içindeki gerçek tarihini yazamayız".

---

767 Çağlar, s. 96

768 Bu çabaları sonucu evinin önünde öldürülmüştür, bkz. Çağlar, s. 97-101

Niekim Regine Austin bir makalesinde "beyaz kadınlar tarafından idare edilen bir klüpten evli olmayan hamile zenci kadının kovulmasını" farklı değerlendirmektedir.

Hukukun dili soyuttur ve erkektir.

Günümüzü görüşleriyle etkileyen; Roland Barthes, Jacques Derrida, Paul de Man ve Michel Faucault ve Jacques Lacan 'dilin varlık için bir kanal değil, doğrudan **gerçekliğin kaynağı** olduğunu açıklar". Ayni zamanda toplumun temelinde; doğa yasalarından öte, kültürel ilişkilerin payının önemi vurgulanır.[769] .

Arnold Gehlen'e göre "insanlar bitmemiş ürünlerdir". İnsansal eylem, bilgi ve düzen birbiri ile iç içedir. Dil konuşma ile genişler. Ancak herkes kendi önyargısına, eğilimine, taraf tutmasına göre görülen ne olursa olsun, onu kendi kafasında ayrı biçimde belirler. **Gerçeklik dilin kullanımı sırasında kavramlaştırılır. İnsanlar doğanın bir parçası olmalarının ötesinde, kültürü oluşturan toplumun yaratıcısı konumunda değerlendirilir.**

Postmodern feministler özcülük ve temeldenciliğin postmodern itirazlarını paylaşırlar. Ancak daha çok hukuk ve adalet anlayışındaki eleştrilere yoğunlaşmaktadırlar. Erkek/kadın ayırımı kabul etmeseler de, kadının bireysel ve sosyal açmazları önlerinde durmaktadır. Burada daha çok hukuk ve adalet konusunda yapılan eleştirilere yer vereceğiz.

Frug, ayni zamanda hukuk dilindeki soruna değinmektedir:[770]

"***Hukuk*** söylemi kadın bedeninin kötüye kullanılmasına karşı korunmasını mümkün kılacak düzenlemeleri destekler niteliktedir. Kadın bedeni ***hukuki metin ve söylemlerde annelik ile ilişkilendirilmektedir ve cinsellik çerçevesinde kısıtlar nitelikte ele alınmaktadır***".

[769] Murphy, s. 48-54
[770] Mary Joe Fung bkz. Çağlar, s.97-98

"Cıxous, ataerkil düzende kadının ikincil kılınmasına" **dişil yazın** aracılığıyla mücadeleyi önemekte ve dişil bir yazı pratiğinin yıkıcı olanaklarını araştırır".[771]

Lucinda M.Finley, "yasa ve hukuk dilinin ve akıl yürütmenin cinsiyetsizleştirilmiş" olduğuna değinir.[772] Murphy, "Kadın dilini ikincil olduğunu, dilin sözlü ya da yazılı kültür aracılığıyla erkek egemenliğini kurduğunu belirtir. Örneğin kadın edebiyatı yıkıcı olarak görülür, çünkü okurun kadın davranışına ilişkin inancını zorlar ve dolaysıyla ataerkil denetim yapılarını tehdit eder".[773] Eser Köker'de; "kadın dilinin, kişisel deneyimlerin somutluğu ve 'empati' (duygudaşlığa) soyut/ nesnel nitelemelere feda etmeyen bir potansiyel gösterdiğini" vurgular.[774]

Luce İrigaray, yeni bir dil gereksinimi ataerkillik' üzerinden kurar. Buna göre:[775]

"Batılı felsefe ya da psikanaliz cinsiyetçidir. (….) Egemen kültür özdeşlik, mantıksallık ve rasyonellik projeleri bakımından simgesel olarak tamamen **erildir ve kadın bu simgeleştirmede bir yokluk, bir eksiklik ve hatta simgeleştirilemeyen bir kalıntı olarak işlem görür".**

İrigaray, anne kız ilişkisinde bu durumun önemine değinir.

"Böylece kadınlar ben ile başkası ayırımının silinikleşeceği ilişkilerde kendilerini bir anlamda kendilerini yitirmeye eğilimli görünmektedirler. Kadınların yeni bir dile, yeni bir simgeleştirmeye ihtiyaçları vardır'.

Onun Kuramı ikili etkinliği kapsar:

---

771 Cixous, Helene, bkz. Sarup Madan, s. 159-161, Ayrıca dil konusunda Cixous' un canlı anlatımı içn bkz. Çağlar, 99-100

772 Lucinda, M. Finley bkz, Çağlar, s. 98

773 **Jon Purkis/James Bowen**,21.yüzyıl Ananarşizmi, Çev, Şen Süer Kaya Ist.1998 s,167

774 Bora, Tanıl, Boşa mı konuşuyoruz? Birikim, 197, Eylül, 2005, s. 124

775 Bkz. https://mutlaktoz.wordpress.com/luce-irigaray/

"Birinci adım, ataerkilliğin felsefe alanındaki yerini ve boyutunu açığa çıkartmak; ikincisi, dişil kimliği tanımlamaktır". Kadın erkek eşitliği fikrini reddederek işe başlar. Asıl mesele erkek gibi olmamaktır.'Kadın gibi konuşmak' ile 'kadın olarak konuşmak' arasındaki kesin farka işaret eder.

Kadın olarak konuşmak, psikolojik ve toplumsal konumlanışı ifade eder. Kadın gibi konuşmak ise; anlamın anlaşılmazlığına, çoğulluğuna, doğruluk ve bilginin kontrol edilemezliğine, persfektif çoğulluğuna açık olmak anlamına gelir. Kadın gibi konuşmak bu durumda biyolojik anlamda kadın ya da erkek olmakla ilgili değildir. **Kadın özne yeni bir toplumsal, siyasal, dilsel kuruluş ya da kurgu ile gerçekleşecektir.**

Eşit ücret, eşit haklar talebi ikincildir. Asıl mesele toplumsal, kültürel ve dilsel sistemin kendisi ile mücadele edebilmek ve onu çözüştürebilmektir. Kadının toplumsal dışlanması ile felsefeden dışlanmasını bir ve ayni sürecin ürünüdür. Örneğin Platon'nun ideal devleti göründüğünün aksine eşitlikten uzaktır ve oradaki kadınlar da 'erkek'tir.

'Erkek akıl' belli bir yapıdadır ve bu yapı özdeşlik ilkesi üzerine kuruludur. Her şeyin öyle ya da böyle olmasını dayatan (doğa/zihin gibi) ve karşıtlarla işleyen bir yapıdır. İrigaray'a göre asıl olan "dişil bir simgesellik" yaratmaktır.

Postmodern feminizm kadın/erkek ayırımını reddeder. Genelgeçer, evrensel bir kadın kategorisi yerine, kadınların birey olarak farklı durumlarının dikkate alındığı beyaz kadın, lezbiyen kadın, siyah kadın, müslüman kadın gibi özellikleri öne çıkarır.

Julıa Kristeva'nın "metinlerarası kavramı" bu noktaya dikkat çeker:

"Fikir, dilin yalnızca, bu metinsellik çevriminden kaçış olmamakla birlikte, bir metinden diğerine dolaştığıdır. Yoruma ulaşır ulaşılmaz bu süreç yeniden başlar ve devam eder. Gerçekte metinlerarasılık, bir Sisyphos miti olarak durmaktadır. O nedenle gerçeklik doğru ile yanlış konusunda dilsel tarzda oluşan

varsayımlardan doğar. Bu varsayımlardan kaçış imkânsızdır. **Dili oluşturan kurallar ne doğal olarak düzenlenir ne de tanrısal şekilde ilham edilirler; konuşma eylemleri içinde meşrulaştırırlar**".

Bu kargaşayı sıralamak, bir bakıma Sisyphos'u anmak özellikle adalet konusunu bir başka bahara bırakmak ve düşünmek için bir fırsat olacaktır.[776] İnsanları bir lokma adalet için daha çok uzun yollar beklemektedir.

Günümüzde emekçi kadınların hizmet yaparken değil, kendi dillerini kurarken dilsel yetilerini kullanırken harekete geçmeleri ve farklı ifadeler üretebilme olanağını sağlar. Burada ne söylendiği değil, söyleyebilme gücünün kendisidir çok önemlidir. Bu gücün farkına varılması ve toplumu dönüştürmede kullanılması ile eleştirel bir tutumun geliştirilmesi düşünülebilir. Çok kısa bir tümceyle; yazarların dediği gibi "özgür ifadeyi ve ortak yaşamı temel alan bir demokrasi projesi olanaklı kılınabilir".

B- Feminizm, Etik

Cornell, [777]Rawls' ın görüşlerini esnetmeye zorlar ve "dayatılan cinsel utanca" kaşı özgürlük ilkesini genişleterek "utanç ve özsaygı kaygılarının" kullanılmasını önerir. Özellikle

[776] Sisyphos, Albert Camus'un yarattığı kahramanın adıdır. Geçmiş çağlarda benimsenmiş olan ahlakı tavırlar insanın mutluluk özlemi ve başkaca etik idealler, insani değerlerle gerçekliğin doğası arasında belli bir uygunluk ya da ahenk bulunduğu inancına bağlanır. Kaynağında din vardır. Modern dönemde bu dini inanç çökmüş, yerini laik dinler adı altında tarih felsefesi almıştır. Modernizmin nihilist batağında boğulmak yerine 'saçma deneyiminden bir başkaldırı etiği ve hatta dayanışma bilinciyle bir duygudaşlık ahlakı türetebilme uğraşısı içinde olmuştur. Sisyphos'un temsil ettiği 'saçma insan' saçmayı kabul etmekle birlikte ona meydan okuyan yaşayan insan Tanrı'sız insandır O.Tanrısız olduğu için de yarınsız… umutsuzdur…ama kaderine boyun eğmez .ölümü değil, hayatı seven ve kendini başkaldırıda doğrulayan ve olumlayan insan, işte o saçma insandır. Saçma insan yaşanmaya değmeyecek bir hayatı kendisi ve başkaları için yaşanmaya değer bir hayat haline getirmeye çalışan bir bireydir. Tıpkı kayayı her seferinde tepeye çıkarmak için ölesiye bir mücadele veren Sisyphos'tur. Durumun bilincindedir. Durumu trajik kılan bilinçtir bu. Ama mutludur.

[777] Cornell, Drucilla, Etik Feminizm Nedir, Çatışan Feminizler, s. 86-118.

cinsiyet için biçilmiş bir adalet kuramına gereksinim duyar. Onun, "etik" üzerinden yaptığı feminist yorumunu kemdimce özetleyerek, kendi seçtiğim tümceleriyle vurgulacağım:

O, Wittgenstein'ın ana iç içgörüsünün dilimizin bir sınır olarak işleyişinin doğasında bulunan paradoksu gösterir: "dil bize dünyamızı vermekle birlikte, yine de bizi onun içine hapsolmaktan korur" deyişinden hareket eder. Postmodernizmi değil, yapı bozum sürecini öne çıkarır. Bugünün "makbul kadınları gibi "iyi kızlar, kötü kızlar" ayırımını eleştirir. Simgesel düzen bizi yapılandırmış ve dünyanın anlamını yeniden düşünmek için etik ve politik konulara kapatarak, bir tür tedavi etmiş, hem de zehirlemiştir, demektedir. Bu durumda kadına ilişkin ruhsal fantaziye ayak uydurup kendimizi daha çekici kılıyorsak, yerleşik kurumsal yapılara uygun olarak, kadınlığın anlam daralmalarını meşrulaştırarak kendimizi hapsetmiş oluruz. Kadın hareketinin beyazlarla başladığı ön kabulünün, ırkından dolayı renkli olanları dışlamasını, Afrika kökenli bir kadının "ben kadın değil miyim" adlı konuşmasını örnekler.

Kadınların tecavüz ve cinsel tecavüzün nesneleri olarak ve ekonomik ayrımcılığın kurbanı olarak acı çekmememizin gerçeği ile yüzleşerek, değişimi savunmaktadır. Hangi davranışların cinsel taciz olduğu üzerine yapılan bir tartışma, yasal sistemin kadınları ve erkekleri nasıl "gördüğüne" dönüşür. Feminizm başka türlü "görünmemizi" sağlamak amacıyla yaşam biçimimizi hayal etmeye bir çağrıdır.

Cornell 'etik feminizm''düşüncesiyle ortak bir ''kadın'' kavramı oluşturmayı dener. Onaylanan kadın, onaylannayan kadın anlamını sabitlemez ve sonsuz bir dönüşüm olanağı yaratır. Lacan'a gönderme yaparak, kadınlar paradoksal bir biçimde tam da yoksunluk olarak tanımlandığı için kimliksiz olarak "vardır" demektedir. Gerçekte bırakılan boşlluk erkeklerin fantazileriyle dolar. Dişi, ötekinin temsilinden ibarettir.

Politikanın temelini kimliğe dayandırmak yerine dayanışmanın temeli olarak "taklitsel özdeşleşmeye" dayandırır. Kadınlık fantezileri ve imgeleri dayatılan konumlardan bi-

rinin özdeşimini canlandırdığımızda, bu imgenin ve fantazinin üretimini de sahneleriz. Paradoksal olarak taklide dayalı bir özdeşimin canlandırılması imgeyle bağdaştırılan klişeye karşı koymaktır. Kendimizi kadın olarak ortaya koyarken ne kadar yıkım yaratırsak, erkek temellerinin dengesini de o kadar bozmuş oluruz. Böylece onunla aramıza bir mesafe koymuş ve fantezi ile gerçek kadınların karmaşıklığı arasındaki uçurumu ifşa etmiş oluruz".[778]

"**En geniş anlamıyla etik sözcüğü 'öteki ve ötekilik" ile şiddet** içermeyen bir ilişki emelidir. …Etik kişinin kendisine göre öteki olana karşı tutumudur. Etik olan, ahlak üzerine belirleyici ve kuramsal bir düşünüş olarak anlaşılmamalıdır… Feminizm etik imgeleme karşı sonsuz bir meydan okuma sunar. Aşağıda bir örnek verir:

Biz yasaya bakarak 'erkek erkektir' tecavüz eder, düşüncesini suç kabul ediyoruz. Feminizmin, etik bir talebi de barındırır. "İyi kız" konumuna kabul edilmek dezavantajı da yanında getirir. Açıklamalarında, Wittgenstein'in paradox dediği "sınırla, tam da onu uygun biçimde kavramsallaştırma girişimlerimiz karşısında geri çekilirken karşılaşırız" ifadesinden yararlanır.

Ayni şekilde Ursula K.Le Guin'in sınır olarak duvar alegorisine yer verir.[779]

"Bir duvar vardı. Önemli görünmüyordu. Kesilmemiş taşlardan örülmüş, kabaca sıvanmıştı; erişkin biri üzerinden uzanıp bakabilir, bir çocuk bile üzerine tırmanabilirdi. Yolla kesiştiği yerde bir kapı bile yoktu; orada yerin geometrisine indirgeniyordu: bir çizgiye, bir sınır düşüncesine. Ama düşünce gerçekti. Önemliydi. Yedi kuşak boyunca dünyada o duvardan daha önemli bir şey olmamıştı."

---

[778] Cornel, Lacan'ın açıklamalarından yararlandığını açıklamaktadır. Ancak kanımca Kristeva' ya dayanarak semiyotik dönemin temsile ağır basması ile de ayni sonuca varabiliriz.

[779] Bunları yazarken Ursula K. Le Guin' in 88 yaşında ölüm haberi geldi. Mülksüzler kitabından Cornel' aldığı alıntıya, saygıyla yer veriyorum, s. 114

Bütün duvarlar gibi iki anlamlı, ikiyüzlüydü. Neyin içeride neyin dışarıda olduğu, duvarın hangi yanından baktığımıza bağlıydı".

Sorar, Cornell" peki niye alegori kullanılır? Neden dolaysız olarak söylenmez? Yanıtı açık: Sınır, ancak dolaysız ifadeden kaçarak hissettirilebilir… Sözü edilen paradoksun sonsuz gösteriminde etik bir aralık yer alır. Feminizm için önemli olan, bu etik aralığın anlamıdır… Felsefe düğümleri sıkmaktan çok gevşetir… Kadınlığın anlamını kuşatan sınırlar bizi bağlamıştır. Sınırı bilmenin imkânsızlığı sonsuz bir ufuk açar. O halde sınırları zorlayıp, onların ötesine geçmek için pek çok nedenimiz vardır.

Kandiyoti' Cornell' ın "hegemonik erkeklik" kavramından yola çıkarak, ezilen, ikinci konumdaki erkekliklere, yani ataerkilliğin erkekler üzerinde de baskı kurduğunu, açıklamaktadır. [780]

Bu konuda bir araştırma yapan Bolak:

"Toplumsal cinsiyet beklentileriyle ekonomik gerçeklerin uyumsuz olduğu bu gibi bir durumda hane içi ilişkilerin ve kadınlık-erkeklik algılarının nasıl şekillendiğine odaklanmış ve erkek kimliğinin kadın kimliğinden daha çok daha fazla zorlandığını, kadınların bu durumla daha rahat başedebildiği" sonucuna varmıştır.[781]

Kadınlar tarihin nesnesi olduğu kadar görünmez özneleri olmuştur. Haksızlıkların tümüne karşı çözüm üretmek, feminizmin tarihsel gelişimine uygun düşer. Anthıas'tan dinleyelim:[782]

---

[780] Boratav, Hale Bolak/Fişek, Güler Okman/Ziya Hande Eslen, Erkekliğin Türkiye Halleri, İst. Bilgi Üniversitesi yayınları, İst. 2017, s. 63

[781] Boratav/Fişek/Ziya, s. 64. Açıklamalarda değinildiği gibi, madolyanın arka yüzünde ise; erkek daha çok zorlandığında, kadına karşı şiddeti de o ölçüde arttığından, kadınların başka türlü de bedel ödediği, haksızlıkların katlandığı açıktır.

[782] Antıas, Floya, Feminizm ve Çok Kültürcülüğün Ötesinde: Farkı Konumlandırmak ve Mevki Politikası adlı yazısında (Varlık, Mart 2003,s3-10)

"**Adalet, eşitlik ve kabul görme arzusu, feminist projenin parçasıdır. Feministler toplumsal cinsiyeti bu meselelerin tartışma gündemine koyarken, baskıya ve haksızlığa karşı mücadele eden kadınlar için ne anlama geldiği açısından bakmaktadır.** Kadınlar temeldeki insanlıklarının kabulü için çabalarını, eşitlik isteklerini ve (önemli bir kültürel yapı olan) özerklik arzularını dile getirmektedirler. **Ancak kadınlar sadece yapıların kurbanı değildir, ayni zamanda sosyal özneler olarak dezavantajlarını telafi etmek için hareket eder ve bazen başka kadınları-siyahları, göçmenleri-işçi sınıfından kadınları-ezecek şekilde davranırlar. Dolaysıyla çok katmanlı kimliklerinin ve etnisite, ırksallaştırma ve sosyal sınıf gibi başka farklılık ve mevki kategorilerinde işgal ettikleri konumların tanınması gerekir. Feministler ırkçılık ve cinsiyetsizlik karşıtı çok kültürlü bir demokrasinin inşası için verilen savaşımları göz ardı edemez. Özellikle küreselleşme ve işgücünün ulus ötesi devinimleriyle, bunlara eşlik eden yer elçilik ve partiküllerimler** için geçerlidir **bu. Özellikle önemli olan, kültürel** göreceliğin 'kültür **ve gelenek adına 'kadınların bastırılmasının gerekçesi olarak kullanılması tehlikesidir. Farklılık ideolojik bir silah olarak yapılandırılabilir ve bir egemenlik veya rekabet stratejisinin parçası olabilir".**

Küreselleşmiş bir toplumda çok farklı kültürlerin bir arada yaşayacağını görmekteyiz. Bu durum bir yandan ezici üstün kültürden diğer yandan da geleneğin yerel zulmünden korunmayı gerekli kılar. Feminizm açısından farklı kültürlerin ne anlama geldiği ve hangi konularda ortak tavır alınacağı önemli bir konudur. Çünkü yerli kültürler adına kadınlara çok kötü davranılması feminist projenin temel amacı olmalıdır. Kadınların "'töre" adına cinayetlere kurban edilmesi, ataerkilliğin gizlediği şiddet, cinsel suçlar, çocukların ırzına geçilmesi, kürtaj karşısında tüm dünya kadınlarının ortaklaşa direnişi kaçınılmazdır. Gelişmiş kültürler adına büyüklük taslamak yerine, maddi ve manevi katkı sağlamak, birlikte hareket etmek gerekir. Kadınların geleceği bu dengenin doğru kurulmasına bağlıdır.

C- İnsan, Kosmos

İnsanın kosmosla yaklaşımı, tarihte ilk Diyojen sonra Stoacı'larla olmuştur. Diyojen "gölge etme, başka ihsan istemem" deyişiyle tekil bağlamda "dünya yurttaş "lığını benimsemiş, Stoacılık'ta ise dünya, bireyin küçük bir parçasını oluşturduğu büyük bir organizma olarak görülmüş, "dünyalı yurttaşlık" tanımlanmıştır.

Arendt, "iyi niyet" e dayandırdığı dünya yuttaşlığı konusunda şunları yazar:

"Hümanitenin dayanışması tamamıyla negatiftir; bu dayanışma sadece atom bombalarının kullanımını yasaklayan bir anlaşma konusundaki çıkar ortaklığına dayanmaz; ayni zamanda belki, daha az bütünleşmiş bir dünya konusunda evrensel bir isteğe de dayanabilir. Ortak evrensel bir istek ya da kültürel farklılıklara dayanan bir istek yerine, ancak çoğulluk isteği, savaşsız ama statis anlamında çatışmalı ama mücadeleci bir politika anlayışını ortaya çıkarabilir**".**[783]

Modern postmodern, olsun, insan sonrası olsun tüm eleştiriler ortak düşünce sermayemizdir. İdeoloji ayırımına girmeden, parçalanma olgusunu reddetmeden bir bütünlüğe odaklanmalıyız.

Yüksek teknoloji devrimleri çağında yaşıyoruz. Bu teknoloji insanları birleştirmekten çok savaşlarla yok etmektedir. Feminizmin kendisi doğruyu, gerçeği arayış mücadelesidir. Gelecek dünyanın kurucusu kadınlar olacaktır. Daha doğrusu kadınların insanlık çağrısı, erkekleri de yüklerinden kurtaracak, paylaşıma açacaktır.

Touraıne'nin açıkladığı veri ve buna dayanan düşüncesi ilginçtir:[784] İtalya'da Simonetta Tabboni'nin düzenlediği anketin sonuçlarınıa dayanmaktadır:

---

[783] "Statis" sözcüğü" antik Yunan'da politik anlaşmazlıkları ve bunun için verilen mücadeleleri ifade etmek üzere kullanıldığı kayıtlanmıştır. Bkz. Yazıcıoğlu, (2009), s.215-216

[784] Touraıne, Alaın, Eşitliklerimiz ve FarklılıklarımızlaBirlikteYaşayabilecek miyiz? Çev: Kunal, Olcay, YKY, COGİTO, İst. 2000, s. 247, 248

"Kadınların özellikle de genç kadınların meslek yaşamı ile kişisel yaşam arasında her hangi birine öncelik vermeye yönelmedikleri, buna karşın erkeklerin kendilerini meslek yaşamı içinde kısıtlanmış hissettikleri ve yaşamlarının bu iki yönünü birbiriyle bağdaştırmaya çalıştıklarında, kendilerine özgü bir modelleri bulunmadığı için kadınların elde ettikleri başarı modelini, benimsedikleri" belirlenmiştir.

Touraıne, bu noktada; dünyanın yeniden oluşumunda başlıca rolü egemen eyleyenin değil, egemenlik altında bulunana, eylenenin oynadığına ilişkin görüş ileri sürer. Kanıt olarak ; "sanayi toplumu nasıl bir erkek toplum olmuşsa, yani siyasal yaşamın tarihçilerinin gösterdikleri gibi, erkeklerle kadınlar arasındaki karşıtlığa ve aşama düzenine dayanmışsa, çağdaş dünya da güçlü direnişçilere karşın, kadıncılaştırılmış diyebileceğimiz bir ekin yaratır" demektedir.

Eklemesini şöyle sürdürür:

"Kadınlar, yalnızca yaşadıkları eşitsizlikleri yıkmaya ya da hafifletmeye ve kendi yaşamları hakkında özgürce karar verme hakkını elde etmeye çalışmamışlardı. Ayni zamanda yeni birtakım sorunları ve yepyeni toplumsal-ekinsel davranış alanını herkesin gözleri önüne sermişlerdi, öyle ki günümüz düşünceleri çağdaş dünyayı, kadınların kendi üzerinde düşünerek söylediklerini ve yaptıklarını temel almadan tanımlayamaz olmuştur".

Açıklamalar hayal ürünü değildir, diyerek, önceki mücadelemizin sonuçlarına göre ayağımızı sağlam basarak, yeni koşullarda "dayanıklılık tutumumuz" ile haksızlıklara karşı adalete sahip çıkmaya çağırır.[785]

Gerçekten; her şey birdenbire oldu, dedirtecek öncüller birliktedir:

1968 öğrenci hareketleri, eski düzenin çöktüğünün ilk habercisidir. Neoliberal kapitalist düzen tüm dünyayı tüketmek ister-

[785] İnsel, Ahmet, AB' Ayrımcılık, Radikal İki, 11 Şubat 2007.

cesine genişlemiştir. Sovyetler Birliği ülkeleri dağılmıştır. Ulus devletler zayıflamıştır. Egemenlik, dünyada teklik sevdasına kapılmıştır. Siyaset, kaba şiddet, gizli ve açık küresel savaşla yürütülmektedir. Ekolojik denge bozulmuştur. En önemlisi emek sömürüsü şiddetlenerek sürmektedir. Haksızlıklara tepkiler oluşmuş, sivil itaatsizlikler, özerk inisiyatifler (üstünlükler), insan bombalar, intiharlar güncelleşmiştir. İnişli çıkışlı bu hareketler neredeyse eş zamanlıdır. Kadın hareketleri de 1970' li yıllarda doruğundadır.

Yer verdiğimiz yeni felsefik görüşler doğrultusunda, kadından başlayarak, evrimin "oluş" çizgisinde "kosmos" la bütünleşmek izlenecek yol olacaktır.

D- Yeni Feminist Politikalar

20. ve 21. Yüzyıllar farklı politikalara eşlik etmektedir. Örneğin 20. Yüzyıl erkelerin de değişime uğradığının fark edildiği bir dönemdir. Ancak yapılan araştırmalar "evlilik ilişkisi içerisinde erkeklerin büyük ölçüde ataerkil kalıp yargılar doğrultusunda davrandıkları… Erkeklerin en çok kendi çocukları konusunda esneyebildiklerini, kendi babalarına göre daha 'ilgili' babalar olma niyeti ve gayretinde olduklarını göstermektedir".[786]

Yeni düşünceler günümüzde özellikle pek çok kadın filozoflar tarafından geliştirilmektedir. Binlerce yıl kadınlara kapalı kalan felsefe anlayışı, artık kadınların da kapsama alanına girmiştir. Kadın bakış açısının sürekliliği farklı disiplinlere bağlı olarak kesintisiz sürer. Bu anlamda felsefe daha çok bir eleştiri dalı olarak işlev görür. Felsefe önceden kadınları yok sayarken şimdi tümelci bir bakış açısıyla kadınlar için değerlendirme aracı sayılmaktadır.

Docekal' eski ve yeni anlayışlarla birlikte feminizmin bakış açısını genişletmektedir:

Ona göre; "feminizm kadınların cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılığa uğramasını engelleme ve cinsiyet eşitliğini sağlama yolun-

[786] Boratav/Fişek/Ziya, s. 398

daki çabalara verilen addır. Yaşamdaki gerçeklerimizde cinsiyet asimetrisi sürdüğü sürece, eski yeni arayışlarla bağlantılı olarak kadının kurtuluş sorunu felsefeyi ilgilendirecektir. Öğreti anlamında salt 'feminist felsefe' diye bir şey olmadığı, feminist felsefede cinsiyet hiyerarşisinin egemen olduğu yapıların eleştirisi ortak bir çıkış noktası oluştururken, her bir sorunsal için farklı tutumlar benimsenir. Böylece çağdaş felsefenin çeşitli akımlarından -eleştirel felsefe, fenomeloji, psikanalitik- arkaplanıyla bağıntılı olarak yapısöküm kullanılabilir. Bunun dışında antik felsefe ve aydınlanmaya başvurulabilir".[787]

Feminist politika yeni dönemde "yönetişim" kavramını ele almakta, bu konuda değişik görüşler ileri sürülmektedir. Konuyu derinleştiren Beril' in çok göndermeli yazısından söz edelim: [788]

"Sosyal bilim literatüründe görece yeni bir terim olan yönetişim (governance), hükümet etme anlamındaki yönetim (government) kavramından farklı bir anlam ve bağlamda kullanılmaktadır".

Yönetim kavramında, hiyerarşinin temel olmasına karşın, yönetişimde toplumdaki çoklu öznelerin sürece katılımı temeldir. Feminizm açısından da kavramı şöyle betimlemektedir:

"Yönetişim feminizmi kavramı, temelde yönetişim kavramına dayanır ve çok farklı dinamikleri içinde barındırır. Kadın haklarının korunması ve eşitlik mücadelesi için devlet politikalarının karşısında olan aktivizmin yanında; devlet mekanizmalarının gücünün de bu hak ve eşitliklerin sağlanmasında göz ardı edilmemesi gerektiğini öngörür. Yönetişim feminizmini, yönetişim kavramının tanımından yola çıkarak, kadın hak ve eşitliğinin toplumun her kademesinde yerine getirilmesi için sadece aktivist bireyler, gruplar, yerel (olarak) STK'lar veya sa-

787 Herta Nagl-Docekal, Feminist Felsefenin Geleceği, bkz. Feminizm, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, 2007, sayı 58, s. 219-220 Ayrıca bkz. https://www.querelles-net.de/index.php/qn/article/view/95/95

788 Uğuz, Beril, "Yönetişim Feminizmi Ekseninde Feminist Politika: Kadın Dayanışma Vakfı Örneği" Fe Dergi 9, no. 2 (2017), 44-58.

dece devlet uygulamaları değil, aynı zamanda uluslararası hukuk ve küresel STK'lar bağlamında da birçok farklı güç ilişkisi ve stratejinin birleşimi olarak görmek gerekir".

Yönetişim kavramına karşı gelen feministler de vardır. Feminizmin klasik politik görüşü; devlet, hukuk, medya gibi kurumların kadınlara karşı olduğu ve bu kurumları dönüştürmenin asıl olduğu noktasındadır. Düşüncelerini açıkladığımız, MacKinnon, Millet' in cinsiyete bağlı yorumları, bu yoldadır.

Docekal' göre:[789]

"Yönetişim adı altında, yeni siyasi iradeyi biçimlendirme şekilleri de benzer bir tekrar-erilleştirme eğilimi göstermektedir" .

Konuyu Ankara Kadın Dayanışma Vakfı, Mor Çatı, Belediyelerin Kadın dayanışma Merkezleri ile ilişkilendiren Beril, kadın haklarından yola çıkarak, şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Sonuç olarak yönetişim feminizmi kadın hakları mücadelesi içerisindeki feminist STK'lar için yol gösterici birtakım çözüm önerileri getirmektedir. Kısaca üzerinden geçmek gerekirse yönetişim feminizmi ne tamamen devletin karşısında olmak ne de tamamen devletin güdümünde olmak anlamına gelir. STK'lar arzu ve talep ettikleri değişimi mevcut geleneksel mekanizmalar üzerinden gerçekleştirme olanağına sahipken, diğer taraftan aktivizmi de sürdürebilirler. Devlet kanadında bir taraftan yasalaştırma, politika üretme ve savunuculuk çalışmaları yürütürken, diğer taraftan kamuoyunda bilinç yükseltme çalışmaları ve baskı kampanyaları yürütebilir ve çeşitli örgütlenmeler gerçekleştirebilir. Ayrıca yönetişim feminizmi sadece devlet ve sivil toplum arasındaki etkileşime değil ulusal ve uluslararası hukuk mekanizmaları arasındaki etkileşime de vurgu yapar. Yönetişim feminizmi feminist STK'lara tek bir strateji ile yol almaktansa birçok strateji ile yola çıkmayı önerir. En önemlisi yönetişim feminizmi feminist politikanın gerçekleşmesinde somut çıktıları olan etkili bir rol oynamaktadır".

[789] Herta Nagl-Docekal, s. 223

Ayni düşüncede olduğumu, kuruluşunda bulunduğum "İstanbul Barosu kadın Hakları Komisyonu'nun" 1997 tarihinde, belki de ilk kez hem STK hem kamusal yanı olan bir çatı altında ele alındığını, şu anda TBB ve tüm Barolarımızda tüm Türkiye'de kadınların hukuksal korunma istemlerine yeterli olmasa da katkıda bulunduğunu belirtmek isterim.[790]

Ülkeler, kadın haklar mücadelesinde farklı yollar izlemektedirler. Gelinen noktada dünyanın 1968 kadın hareketinden sonra daha iyi durumda olduğu söylenemez. Schwarzer, kırk yıllık kadın hareketinden sonra gelinen noktayı "umarsızca dişilik" diye tanımlar ve başarı gerçekleşmedi, istenilen amaca ulaşılamadı" der.[791]

Ona göre; "Kadın hareketi hiç kuşkusuz 20. Yüzyılın gerçek kültür devrimi iken yeni dişilik için aykırı bir propaganda üretildi. Kadınlar hem eşit olmak hem de kısa etekler ve sivri topuklarla ayni zamanda kadın olmak istiyorlar. Ancak belirli davranış örnekleriyle kadınlar özne olmak yerine nesneleşiyor. Her şeyden önce eşitlik koşulunun ekonomik anlamı kendi ayakları üzerinde durmaya bağlıdır. Kendi gerçekliği olmadığı için, çocuklarına ve kocasına bağlı yaşamak zorunda olan kadınlar yanındakilere de zarar verir. Yirmi dört saatlik annelik çocuk için de bir cehennemdir" demektedir.

Lipovetsky, çaresizliğini mizaha dökmeyi dener:[792]

"Hala bu noktadayız. Atlantik ötesinde, cinsiyetler arası savaş izleği benzersiz bir ilgi görüyor. Ancak kadınlara yönelik şiddet, tecavüz ya da cinsel taciz pek çok ülkede sorgulamalara ve yeni yasaların çıkmasına yol açsa da, her yerde ayni yankıyı uyandırmıyor... Kadın hak-

---

790 Koyuncuoğlu, Tennur, Barolarda Kadının Adı Yok, Amargi, Feminist Dergi, Güz 2012, Sayı 26, s. 115-117. Ülkemizde kadınlara danışma kolaylığının hukuksal yardımın daha etkili olabilmesi için önemli bir adım olacak" hukuksal koruma sigortaları" hükümet programlarında zaman zaman yer almakta, ancak bir türlü etkin biçimde ele alınmamatadır. Bkz. Koyuncuoğlu, Tennur, Hukuksal Koruma Sigortaları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 21-23.

791 Schwarzer, Alice, Hofnunglos Weiblich, der blauer reiter, journal für Philosophie, 33, s.22

792 Lipovetsky, Üçüncü Kadın, s. 64-65

larının korunmasında yasanın rolünü yadsımak bir an bile aklımızdan geçmez. Ancak kurumsal ve tüzel dış dünya ne kadar mükemmel olursa olsun, erkeklerin kadınlara karşı can sıkıcı, saldırgan ya da kaba biçimde davranmalarını engellemek için asla yeterli olmayacaktır. Aslında "mağduriyet kültürünü" destekleyen şey, erkeklerin katlanılmaz yaklaşımlarına, yasaların, davaların ve eğitim programlarının son verebileceği fikridir. Kavgacı feminizm yeterli değildir: Karşılık verme kudreti, taşı gediğine oturtma ve ironi gücü... Kendilerini ifade etmek için nişan almaları gereken hedeflerdir. Kadınların ekonomik, sosyal ve tüzel fetihleri, özgürlüğe doğru önemli aşamaları temsil eder; ama özgürlük, bağımsız ve alaycı akıl, kahkaha ve ironi olmaksızın soyut kalır. Kendini öne sürme, savunma, dalga geçme, hatta maço tavırları gülünç kılma kudreti olmadıkça gerçek özgürlükten kesinlikle söz edilmez''.

Bu açıklamalar içinde yaşadığımız postmodern dünyadan nasıl faydalanacağımız konusunda bir ipucu olabilir mi? Kadınlar çelişkili yaşamlarından sağduyu çıkarabilir mi? Serinkanlı ve güçlü karşı duruş sergileyebilir mi?

Haklı olduğumuz yerde erkek egemen dünyayı alaya almak, işimize bakmak dikkati daha fazla çekecektir.[793] Yoksa boş konuşmalarına hiç mi yer vermemeliyiz?[794]

---

[793] Ülkemizde yaşanan sayısız örnekten birkaçını seçelim: AKP Milletvekili Mehmet Dülger'in kendi ifadesiyle "maço"sözlerini anımsayalım: 'Genelkurmaydan gelen bildiriler her zaman serttir. Medya başka konularda aslan kesilir, bu konuda dişidir'. Bkz. Meral Tamer, Milliyet, 24Eylül,2006. Dişi kesilmek sözü, toplumun erkek egemen anlayışı ile korkak, güçsüz demekse, biz bu anlamın dışında değerlendirelim ve yumuşak ve barışçıl bir medya düşünelim, Mehmet Dülger'e de kahkaha ile gülelim mi?
Ali Bulaç'ın sözleri daha da komik geliyor. Ne demiş?
'Bugün bilgi çok kolay ve ucuz ulaşılır hale geldi, tıpkı modern kadın gibi'. Kadının görünürlüğünü modern olandan yana kullandığını ve bilgi gibi değerlendirdiğini mi anlamalıyız, bu sözlerden?

[794] Kadınların rahatını sağlamak için, sadece kadınlara ait parklar yapan belediyelere yanıtımız ne olmalı? Kamu herkesindir diye, türbanlılara kamu yasağını eleştirenler, kamu alanlarına erkekleri sokmamaya çalışanlar değil mi? Kamu kime ait olacak tartışması çok erkek bir anlayış değil mi? Esas sorun bir yolunu bulup, kadınları denetleyip, onlara yol haritası çizmek, kendiişlerine karıştırmamak olmasın!

SONUÇ

Bu çalışmada toplumda kadınların sistematik şiddet karşısında durumu temel alınmış, bu noktadan her bir canlıya oradan "insan olan olmayan bütünlüklerle" ortaya çıkan karmaşık şiddete karşı, adalete ulaşma varsayımı hukuk aracılığıyla denenmiştir.

Evrenin aslında düşünen bir varlık olarak tasarımı ve akılla anlaşılabileceğinden, "iyi bir yaşam nasıl olmalı" sorusuna dayanan bir sorgulama yapılmak istenmiştir. Tüm dünyada başta eril şiddet karşısında toplumun "başka" sı olarak kadınlar üzerinden herkese uzanmak amacıyla hukuk kavramına, uygulanmasına ve toplumun kumaşı etiktir anlayışı bağlamında şiddet sorunu ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde genel bir taramadan sonra, hukuku eleştiren kadınların seslenişiyle, kadın olmaktan doğan davaların ancak aktivist avukatlarca yürütülebileceği vurgusu yapacağım. Arkasından hukuk kavramını doğa güçleriyle birlikte ele alarak, şimdiye kadar ulaşamadığımız adalete**, kosmosun keşfiyle ve onun bir parçası olarak yeni arayışlarla insanın peşine düşeceğim.**

- **Anadolu Yunan düşüncesinde, ahlak ve hukuk kavramları arasında bir ayırım yapılmamış ve adalet iyilik sevgisi olarak anlaşılmıştır.[795] Hukukun, doğanın**

[795] Güriz, s.19

zorunluluk yasalarıyla birlikte küçük site insanının ahlakına bağlanması ilk demokrasi deneyimini oluşturur. İnsan kendisini polisin yaşayan yasalarında ve geleneklerinde görür. Birey ve toplum birbirinden yalıtılmış değildir.[796] Ayni şekilde "analık hukukundan" söz ederken Engels'te, ayrışmış bir hukuktan değil, toplumsallık dile getirilmiştir..

Tarihte Stoacılıkla başlayan laikleşme mutlu yaşama ve doğaya uyum bir başlangıç yapar, Spinoza, Heidderger ile pekişir. Sonradan burjuva sınıfının belirlenmesi ve dünya devletlerinin kurulmasıyla, hukuka farklı anlamlar yüklenir:

Birinci aşama burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden "doğal haklar" öğretisidir. İnsan doğuştan haklara sahip olarak hukukun öznesi özgür bir varlıktır. Ancak haklardan yararlanan özgür ve ekonomik olarak güçlü konumda olan çok küçük bir gruptur. Hukuk güçlünün hukukudur. Adalet güçlünün tarafındadır.

İkinci aşama aydınlanma ile başlayan "pozitivizm" den kaynaklanır. Bu kez hukuk onu yapan yasa koyucunun, halk adına onu temsil eden egemenlerin elindedir. İnsan haklarının güvencesi olarak kural, norm her şeyin önündedir. Adalet soyut kavramları içeren hukuk tekniği içinde kaybolmuş, kadınlar aile içinde görünmez olmuştur.

Üçüncü aşama "materyalist" tarihsel (Marksist bilim) anlayıştır. İnsanların hukuksal, siyasal, felsefi, dinsel düşüncelerinin son tahlilde onların ekonomik yaşam koşullarından olan üretim ve değişim tarzından geldiğini ve üretim araçlarının el değiştirmesinde kullanılan hukukun bu sömürüyü önleme aracı olduğunu savlar.[797] Burada ilk kez somut içerikli hukuk olasılığı belirlense de, dünyayı organize eden ikili sistem değişme-

[796] Ateşoğlu, Güçlü Etik Hukuk İlişkisinde Adalet ve Özgürlük, İB Yayınları, HFSA, Sayı 9, İBY, s. 226

[797] Karahanoğulları, Onur, Marksizim ve Hukuk, http://dergiler.ankara.edu.tr/

miştir. Kapitalizme karşı ikinci bir dünya sosyalizm yaratılmıştır. İyi-kötü ikilemiyle karşıtlık kurulmuştur. Bir başka deyişle hepimizi içine alan monist dünyaya inilememiştir.

Hukukun adalete ulaşmada başarısızlığı karşısında; modernlik aşamalarında hukukun yolunun daha tamamlanmadığı, er geç oluşturulacak bir güçlü demokrasiden söz edilmektedir.[798] Ne var ki, süreç içinde daha güçlü öznelliklerle ve karmaşık oluşumlarla şiddet artmaktadır**. Şimdilerde yeni maddeci görüşlerle dünyanın bu alt-üst gelişine** çözüm aranmaktadır.

Eski bilgi dünyamız bugünleri açıklamaktan uzaktır. Kazıntıları hala etkilidir. Mücadele de çok yünlüdür. Doğa ve canlıların bitmez ve tükenmez sömürüsü karşımızdadır. Batı uygulaması uzamında ayrmcılığın ve hiyerarşinin sembolü olan Freudçu aile modeli, Lacancı gösteren sistemini, Marksçı devlet modelini hala sürüncemede olsa da, geride bırakmalıyız. Dünyanın bir parçasıyız ve her birimiz bu toplumdan sorumluyuz. **Barat'**ın "zamansallığın imalatı" yorumuyla düşünürsek; geçmişin izi silinmese de, zaman evrensel verili değildir, çeşitli maddi pratiklerle eklemlenir ve tekrar senkronize (eşzamanlı) olur.

Geçmişi baştan yaratmak adalet ve etiğin meselesidir ve yeni bir materyalist bir yaklaşım olanaklıdır. Krishnamurti' 'den esinlenip, "kendimizin (geçmişimizi) unutarak" gözlemlenenden, gözlemleyene geçebiliriz. Başlangıç noktası geçmiş, geleceğe kapalı değildir. Geçmiş kalıcıdır, şimdi de onu geleceğe açmak ve telafi ederek, yeni bir gelecek oluşturabiliriz.

- **Kadın hareketi feminist bir açılımla bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Tarihsellikten başlayıp yeni arayışlara köprü kurmaktadır**. **Temelde iktidarların ve doğanın kötü kullanımı vardır. Ataerkilli***ğe karşı* **feministlerin ortak duruşu onları** *özgün bir düşünce okulu yapar***.**[799]

[798] Barber, Benjamin, Güçlü Demokrasi, Çev: Beşikçi, Mehmet, Ayrıntı yayınları, İst. 1995, s. 267
[799] Çağlar, s. 84

Ülkemizde ataerkil yapı Parlamentodan en küçük birim aileye kadar, 'görünür' biçimde şiddet içermektedir. Yasa ve malvarlığı tartışmaları, çok eşli evlilikler, küçük kızların cinsel istismarına çözümler, giyim tarzlarıyla başlayan görsellik, ailede şiddete en dibinde töre cinayetlerine kadar uzayıp gider. En acısı zihniyet yarasıdır. Futbol kıyafetleri ile maç yapan kızların "baldırı çıplaklar" olarak yaftalanması, mücadelemizin nerelerden başlayacağına hazin bir örnektir. Her ülkede farklı tarzda ataerkillik tıpkı iktidar gibi toplumun her köşesinde gizlidir, görünmez tanınmaz, katmanlı bir baskı aracıdır. Hukuk şiddet sistemlerin tamamlayıcısıdır.

Feminist hukuk kuramcılarından Heather Wishik göre, temel sorun "hukuk öğretisinde ve uygulamasında, kadın deneyimlerinin ne ölçüde yer verildiğinin sorgulanmasıdır":[800]

Kadın yaşam deneyimlerinin hukukta yeri yoktur. Kadınların yaşam deneyimleri, hukukun zorlayıcı yapıları ile ters düşmektedir.

Ataerkil kurum ve yapıların sosyal etkinliğinin dönüştürülmesi daha çetin bir iştir. **Aile hukuk, eğitim ve medya ataerkilliğin yeniden üretim alanıdır.** Sözde hukuksal eşitlik, hukukun eşitsizlik mekanizmalarıyla yok edilmektedir. Parti gibi erkek merkezli değerler, kadın merkezli değerlerle eşleşmelidir. Bunun için kadınların örgütlenmesi, ataerkil kurumların başta ailenin ve kapitalist sistemin tamamen çökertilmesi gereklidir. Kadın, aklıyla bedeniyle saldırı malzemesidir. Bu saplantılar tersine dönmelidir. Hakikatlere dayanan bir yeni aile kurulmalıdır.

Aile-evlilik adı altında, kadınların özel alanda denetlenmesi son bulmalı kadın hakları genişletilmelidir**. Kadın annelik kara**rını kendisi almalı, **cinsel politikalar geliştirebilmeli, yapay üreme, doğum kontrol, tüp bebek teknolojilerinden yararlanmayı seçebilmelidir**. Kurumlaşan heteroseksüelliğe karşı LBTİ ler arasındaki ilişkiler de normalleştirilmelidir. Radikal feminizm çerçevesinde mahrem, özel, kamusal ayırımı karşı-

[800] Çağlar s. 85

sında hakkın kapsamı tartışmalıdır. 'Özel olan politik ' olduğundan, özel ve mahrem hakkının sınırını belirlemede farklı görüşler vardır. İris Young'a göre; cinsellik, yeniden üretim, mahrem alana ilişkindir. Buna göre özel alana ilişkin konular kamusal meseleler haline gelirken bile, mahrem alana ilişkin eylemlerde kadının özgür istenci korunmalıdır".[801]

Aile içi şiddetin nedenlerinden biri, toplumda zayıflayan erkekliğinin, özel yaşamda, güç kazanmak istemesidir. Hukuk düzeni de eril gücün sistemi olarak politik, soyut, ikiyüzlüdür.. Radikal feminist MacKinnon'a göre hukuk erkekler değil, kadınları korumalıdır

"Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru" adlı yapıtı düşüncelerinin özeti gibidir: [802]

Ona göre:

"Kadınlar güç ilişkilerini ve güç eşitsizliğini anlayarak; cinsel ayrımcılıktan kaynaklanan olumsuzluklara, cinselliğin kötüye kullanımına, cinsel ve fiziki şiddete, ücret ve iş fırsatlarındaki eşitsizliğe karşı hukuku kullanmalıdır. İlişki üzerinde "aynılık" ve "farklılık" tezi erkek dilinin benimsenmesi anlamına gelir. **Güç ilişkisi gerçeğini gizler, ırza geçme farklılıktan dolayı güçlü erkek/güçsüz kadın arasındaki eşitsizliktir**".

Christine Littleton'nun toplumda erkek/kadın arasındaki 'asimetrik eşitlik' anlayışı, kadınlar farklı olduğunu kabul gerçeğin kabulünü ve bunun sonuçlarına uygun yeni haklar edinimin nedenidir**. Nasıl askerlere ücret veriliyorsa, anneliğe de ücret verilmelidir**.[803]

Carol Gilligan; erkeklerin "adalete dayalı ahlak" ından ayrı olan kadınların "ihtimama dayalı ahlak" ını tanımlar.[804] Günümüzde de soyut ahlak tartışmalarına yol gösterici olacak bir

[801] Young, İris, bkz çağlar, s. 94
[802] MacKinnon, s. 226
[803] Çağlar, s.94
[804] Çağlar, s. 49

tanımlamadır bu. Çünkü haklardan çok etik kapsamında sorumluluk ve ilişkiler karşılıklı ihtiyaçlar etrafında dönmektedir. Robin West, "Adaletin tekrar hayal edilmesi" yapıtında bu konuyu işler, Gilligan' nın görüşünü destekler:[805]

"Geçerli olan haklar ve yasal eşitlik konusunda var olan hukuksal normlarını eleştirmek yerine, onları yeniden tasarlamak gerekir". Öyle ki, 'bir hukuk kuralı', geleneksel hukuka bağlılık yerine, yurttaşları zorluklardan aktif olarak koruyan, demokratik yönetim ve kuralları ölçüt almalıdır**".**

Mary Becker' e göre; West, hukukun ahlaksal temelde ilerlemesini savunur. Haklar kavramı olumludur, insanların iyiliğini garantiye alır ve ilişki haklarını yani başkalarına özeni ve başkaları tarafından özen gösterilmeyi içerir. Ahlaksal açıdan iyilik, herkesin uymak zorunda olduğu" biçimsel eşitlilik", yani insan olarak herkese saygı temellidir.

Hukukun ve yasaların özne kavramı feminist hukukun doğrudan hedefindedir:

Egemenin dilsel çağrışımlarıyla "özne" kavramının iktidar tarafından inşa edildiği ve etkisiz bırakıldığı bu ortamda, Spinoza'nun, "bir beden ile ne yapılabilir" sorusuna, feminist eleştirilere bakarak, yanıt olarak, "kurtlarla koşmak" diyebiliriz.

Yeni maddeci görüşler, hukuku insanla birlikte doğanın ve bilimlerin ışığında işlenmesiyle ele almakta ve insanın tek başına değil, çokluk oluşturarak hukuksal etkinliğine katkısını öncelemektedir:

Örneğin, Barad, hukukun **birey kavramını yok ederek, failliyi "insan olan-olmayan bir bütünlüğe" genişletir:** [806]

Braidotti, de ilginç bir benzetme uygulayarak **"**Tarihteki insan erkekse, bu insanın yerinden edilmesiyle **insan sonrasını dü-**

[805] www.law.georgetown.edu.news/releases/april.29. 2004

[806] http://www.dunyaninyerlileri.com/madde-hisseder-konusur-aciceker-arzular-ozler-ve-animsar-karen-barad-ile-roportaj-bolum-1/

şünebiliriz, diyecektir. "İnsan sonrası"nda yaşam, ne metafizik kavram ne de semiyotik bir anlatımdır. **Yaşam, kendini deneysel edimler çokluğu ile ifade eder**. Etik ilişkiyle ortaklaştırır. Kaos' un içindeyiz. Kosmos'u (evreni) bütünüyle kabul etmeliyiz. **Zoe'nin insan olmayan vasıflarıyla ve yaşamı içkin kuvvetiyle birleşmiş biçimde kavramalıyız**.[807] Bir anlamda yaşamı bölüştüğümüz insanlar, hayvanlar, bitkiler v.b tüm rastlantılı karşılaşmalar, toplumsal özneleri faillikle dönüştürebilir. Ne kadar tekil insan varsa, ne tür bir ezilme içindeyse, biraradalık çözümdür ve çoğunluğu oluşturur**. Ayni ezilme biçimleri aralarında gruplaşır, kollektif oluşumlar gerçekleştirebilir**". [808]

- **Yargı sisteminde de "kadın olmak" tan doğan haksızlıklara karşı açılan davaların da takibi "aktivist dava avukatları" tarafından görülmelidir.**

Şiddet toplumundan zarar görenler ayni duygularla sistemin kodladığı avukatlık düşüncesinden farklı olarak, **şiddeti uygulayana karşı** açılan davaların**, aktivist avukatlar tarafından görülmesi gerekir. Konu tekil anlamından çok toplum gerçeğinin ortaya çıkarılmasına odaklanmalıdır.** Kadının ezilmesine yol açan durumlar çeşitlidir. Kadının doğasını kötü kullanan "toplumsal cinsiyet" ayırımıdır, "sınıftır", "ırktır", "etnik kimliktir", uluslararası zorunlu göç hareketleridir. Kadının hukuksal korunmasını üstlenen hukukçular yasaların sözünü değil, dönemin metodolojisini (tarihsel ve toplumsal çerçevede kavramlara bakış açısı yöntemiyle) önemsemelidir. Bu tür

---

807 Özdek=zoe; evrenin temeli olarak düşünülen özdeğin canlı olduğunu düşünen öğreti. Türkçe sözlükte; birçok önayaklı kabukluda orta sularda yaşayan lavra. Aristo'ya göre; "doğumdan itibaren insanın iki yaşam biçimi vardır: zoē ve bios. Zoē, temelde sadece yaşama olgusunun tanımıdır; ya da tüm canlıların ortak duygularının, güdülerinin ve tavırlarının doğadaki niceliklerinin tekil toplamı. Bios ise canlı topluluklarının ortaklaşmak için kullandıkları ve onlar tarafından bütünüyle çerçevelenen yaşam tarzıdır. Yani zoē doğanın bir görüngüsü iken, bios yaratılmış bir toplumsallıktır".
Bkz. http://caghankizil.blogspot.com.tr/2011/03/zoe-bios-ve-egemen-iktidar.html

808 Braidotti, İnsan Sonrası, s.14

bir savunma "oluşumu" gerçekleştiren zaman içinde geçmişi ve şimdiyi bir arada yorumlalacak aktivist avukatlar gerektirir. Mevcut hukukun bütünüyle yıkılıp yeniden yapılanmasına uygun radikal bir tutum sergilenmeli, gerçek durum ortaya çıkarılmalı, eskimiş yasalar yerine yaşama uyarlanacak biçimde "yargı bağımsızlığı" öne çıkarılmalıdır. Kadınla erkek arasındaki farklı hayat deneyimleri farklı kararların alınmasına yol açmalıdır.

İlk elden kamusal ataerkil düzenin dayatmaları altında kalan kadının şiddete karşı davranışının "öğrenilmiş çaresizlikten" kaynaklanıp kaynaklanmadığı, kadın avukatlar tarafından ortaya koyulmalıdır. Kadının yaşadığı koşullardan kurtulma olanaksızlığı, onu ani ve hırçın normalde yapılmaması gereken davranışlara itebilir. Hukuk kuralları da bu ataerkil düzenin soyut uzantısından ibarettir. Anayasa Mahkemesi bile kadının toplumsal aşağılanmasını görmemekte, kadın erkek arasında soyut "konum eşitliği" üzerinden yaşam gerçeğine uymayan kararlar vermektedir. Gerçeklikler görünüşten farklıdır.

Kadının şiddet gördüğünde ilk başvuru yeri olan karakollarda polisler olaya özen göstermemekte, kadına karşı bir başka şiddet oluşmaktadır. Rol model aile içinde yaşananlar saklanmakta, açıklamaktan utanılmaktadır.

Kadının içinde bulunduğu özel ilişki dikkate alınmalıdır. Özel ilişkilerin nasıl yaşandığını bilmek adalete ulaşmak için zorunludur. **Bu açıdan kişisel olan yalnız politik değil, hukuksaldır ve avukat kadının karşı karşıya kaldığı haksızlıkları kadının çıkarına yorumlamalıdır**. Örneğin evlilik dışı ilişki ile evlilik ilişkisi ayırımı yapaydır, kadın erkek ayrımcılığı aynıdır.

Hukuk davalarında adli yardım zorunludur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinde belirtilen "Adil Yargılanma Hakkı" altında adli destek hakkı düzenlenmiştir. Ülkemizdeki adli yardım kurumu yetersizdir. Maddi durumu yerinde olmayan özellikle şiddete uğrayan kadınlar için doğrudan bir avukata danışma özgürlüğü tanınmamıştır. Avrupa 'da sosyal sigorta kurumu gibi işleyen, özel bir sigorta "hukuk-

sal koruma sigortası "ile herkesin bir avukata erişme hakkı tanınmıştır. Ülkemizde şiddete uğrayan kadınların ücretsiz olarak bu sigortadan yararlandırılması olanağı vardır.[809]

Avukat şiddete karşı birincil konumda etkili olmalıdır. Bir avukatla öncelikle konuşma hakkı, doğrudan kadının beyanının temel alınması ilkesi kapsamında değerlendirilmelidir. Devlet, hâkim ve savcı üçlüsü yanında avukat toplumun özgür sivil gücünü temsil eder. Bu bakımdan hâkimlere tanınan şiddet karşısında koruyucu hukuksal önlemler alma yetkisi aktivite, uzman avukatlara da tanınmalıdır.

Ceza davaları nedeniyle yargılamada belirlenen ilkelerle verilen adli yardım ve bu kapsamda oluşturulan mağduru koruyan kanunlar toplumun gerçek yüzünü örtbas etmemelidir. Yasalarda kadın erkek ilişkisinin eşitlenmesine karşın suç işlenmeden de kadının bulunduğu çevre ve koşullar nedeniyle yargı öncesi de değerlendirilmelidir. **Kadının bulunduğu yerde şiddete karşı erken koruma önlemleri asıl olmalıdır.** Resmi başvuruların dışında, sivil toplum ve başkaca dernek, birimden başlayarak suça karşı koruyucu önlemler alınmalıdır.

Şiddete uğrayan kadının öncelikli zor toplumsal koşulları cinsel istismar (kötü kullanım) toplumsal önyargılarla örtülmektedir. Bu nedenle mağdurun yaşam koşullarını etkileyen aile yaşantısı öne çıkarılmalıdır. Leonore Walker'e göre [810] "örselenmiş kadın sendromu kuramı" dikkate alınmalıdır. Buna göre kadının farklı davranışın kaynağına inilmelidir.

Yargı yoluyla suçlara karşı çok ağır cezalar verilmesi, bu suçların koşullarını denetleyemeyen devletin, kamu idarelerinin ya da belediyelerin sorumluluğunu arka plana atmaktadır. **"Özgecan" olayında** görüldüğü gibi, yolcu taşıma araçların-

---

[809] Ayrıntılı ve özgün bir inceme için bkz. Koyuncuoğlu, Tennur, Sıla Projesi, Hukuksal Koruma Sigortası İe Tamamlanmalıdır, İst. B.D. Cilt 92, 2018/5, s.150-182

[810] Küçüktaşdemir, Özgür, Ceza hukukunda Örselenmiş kadın Sendromu için bkz. https://www.academia.edu/11994316/Ceza_Hukukunda_%C3%96rselenmi%C5%9F_Kad%C4%B1n_Sendromu_Battered_Woman_Syndrome_

da sürücülerin yeterliliklerinin denetlenmemesi devlet ve ilgili kurumları "faille ortak kusurlu" duruma sokmaktadır.[811] Aralarında dava ortaklığı vardır. Ayrıca cinsel suçlar hukuksallıktan öte siyasi, ahlaki, dini ve toplumsal sorunlarla iç içedir. Kurumlarca verilen eğitimin ve uygulamaların yerinde olup olmadığı avukatlar tarafından denetlenmelidir.

Tutukluluk ve hapis cezalarında hükümetin, idarenin kötü uygulamaları, bir şiddet içerdiğinden dava sırasında ve dava sonrasında aktivist avukatlarca izlenmelidir.[812]Avukata ulaşma ve avukat tarafından aydınlatılma temel gereksinimdir. Mağdurun durumu çoğu zaman düz bir mantıkla çözümlenemez. Kadının suçlanması ile ilgili bir olayda farklı sonuçlara varılmıştır. Öyle ki, kadının işlediği varsayılan bir suçtan dolayı, **kadının suça isnat kabiliyetini** ortadan kaldırıp kaldırmadığı bile tartışılabilmiştir.[813]

Özgür rıza ile zorlanmış rıza ayırımı yapmak kolay değildir. İsveç Assenge olayını bu açıdan tartışır.[814] MacKinnon bir mağduriyet feminizmini 2. Dalga ile üretirken, 3. Dalga Madonna'

---

811 Koyuncuoğlu, Tennur, Özgecan ile Kadın Cinayetleri Terörü ve Devletin Sorumluluğu, Amargi, 25 Şubat 2015

812 Feminist punk grubu olan Pussy Riot'un hapishane mektupları avukatların araştırmalarına güzel bir örnektir. Bkz. Pussy Riot, Özgürlüğe Adanan Bir Punk Davası, Çev. İlyas, Özlem, Güldünya Yayınları,2014, İstanbul

813 Jane Gollop olayında iktidar ilişkileri içinde mağdurun onayı kilit rol oynamakta olaya katkısı her bir olayda ayrı değerlendirilmektedir. Bilgi ve özgürleşme birlikte ele alınmalıdır. Gallop' un savunması ilginçtir; "kadın kurtuluşu olarak ifade ettiğimiz şeyi, kişisel olarak öğrenmeye ve hazza erişim biçimi olarak algıladım, biz bir türlü kız kardeşlerdik" diyerek, cinsel taciz, mesleki ilişkilere seks karıştırmaya engel olmamalı düşüncesini savunmaktadır. Sonuç olarak "öğretmen-öğrenci arasında "güç asimetrisi reddedilmesini ve öğrencilerin "rızası" baştan ve kategorik olarak reddedilmemesini yanlış bulmaktadır.
Bu görüşe göre; "kadınları rıza göstermek hakkından mahrum etmek, bizi arzulayan özneler değil, sex objesi yapmaya yöneltir. İnsanların eğitiminin değişik görüşlerin geçerliliği onların davranışlarına da yansıyacaktır.. 1990'larda cinsel taciz tanımı çok genişletilir. 1970'lerin cinsel devrim anlayışı geriler, feminizm bağnazlaşır. Rıza için somut- olumlu eveti arar, tersi zor kullanımdır. Rıza hem gönüllü hem de bilgilendirilmiş olmalıdır; seçmeli, özgür, sahici, kapasite içinde bir onay bulunmalıdır. İktidarın kullanıldığı bir alanda gösterilen rıza sorunludur. Kazanç, Alev, Cinsellik Şiddet ve Hukuk, Dipnot Yayınları, 2013, Ankara, s. 67-99

814 Kazanç, s. 99-145

ya yönelir. Eşitsizlikler üzerine temellenmek yerine arzu potansiyeli ile fırsatlar yaratılmasını temel alır. Davalarda ezen mi, ezenle işbirlikçisi mi, mağdur mu ortaya çıkarılmalıdır. Herkes için eşitlik aranmalıdır.

Bir davada amaç hakikati ortaya çıkarmak olmalıdır. Fail-mağdur tezleri bir üst gözden iktidarın tarafgirliğinde olaya bakmaktır. Asıl mağdurla **diyaloğ** kurulmasını sağlamaktır. Avukat savunduğu tarafın görüşüyle uzlaşmış olmalıdır. En azından kadını aktivist bir kadın avukatın savunması bu anlamda yorumlanabilir. Avukatın gerçek inancı ve tutumu sonucu etkiler. Özellikle kadının fail olduğu davalarda içinde bulunduğu koşullarda yaptığı davranıştan başka bir davranışta bulunmasının kendisinden istenemeyeceği, "beklenmezlik ilkesi" çerçevesinde düşünülmelidir. Ona ceza sistemi içinde **"bireyselleşme** "olanağı verilmelidir.

Günümüzde kadınların bireyselleşmesi başlamıştır ve aile, ataerkil baskılara karşın içeriden bozulmuştur. Durum erkeğin önceki rahatlığını elinden almış, yeni mücadeleleri başlatmıştır. Bu zeminde adaleti savunmak aktivist avukatlar gerektirmektedir.

- **Tüm dönemlerde bireyin ve çokluğun "toplumsal sorumluluk" ortaklığıyla, dünyanın kumaşı "adalet" ve "etik" yine başat değerdir. Adalet imkânsız mı sorusu güncel olsa da, doğanın mucizeleriyle düş kurmayı sürdürmek kaçınılmaz bir umuttur.**

Fizik ve sosyal bilimlerin gelişimiyle kendimizi doğa içinde yeniden keşfetmekteyiz. 20. Yüzyıl ve 21.Yüzyılda gelişen teknolojilerle genetik, robotiklerin izinde bir başka "Tekillik" ve "İnsan Sonrası" (Transhümanizm) çağını yaşamaktayız.

İrigaray'ın "bedeni radikal öncelik olarak ele alması", **Groz'**un "cinsel farkın evrimin itici gücünü oluşturmasıyla tüm toplumsal farklılıkları mümkün kılan görüşü ve yaşam olmayandan da yaşam fışkırması, **Braitotti'**nin ruh ve organizmadan ayrı

vitalist bir fizyolojik yaşamın varlığı düşüncesi bizi ikilemlerden kurtarıp, **"monistik" bir dünyaya sokar**.

Braidotti, öznenin ölümünü Deleuzecü algılanamaz-oluş kavrayışına bağlı olarak yorumlamaktadır. Uluer' Braidotti' nin "fark" üzerine kurduğu etik" görüşünü şöyle açıklar:[815]

"Hümanizm, Batı kültüründe; Vitruvius ile aynılık/başkalık mantığının somutlandığı sistematik bir tanınabilirlik standard'ını (norm) ifade etmektedir. Ayni zamanda bu üniter özne gözden çıkarılabilir bedenlerin yani 'başka' nın belirlenmesini sağlamaktadır. Kültür ayni olanların özneliğini dayatmaktadır. Bu norm'dan kurtulmanın yolu, eleştiriden değil, doğrudan **fark mantığına geçmek ve cogito ile aşkınlık gibi düşüncelere dayanan bilinç metafiziğinden beden ontolojisine atlamaktır.** Braidotti, transversalite kavramına bel bağlıyor ve odak noktasını üniter özneden göçebe özneye kaydırıyor. Bu noktada temel yer değişikliğinin bios yani normatif insanın yaşama biçimi olan özneden, zoe' ye yani saf yaşama doğru kaydırır. Braidotti transversaliteyi öznenin virtüelliğini edimselleştirebileceği bir etik düzlem olarak sunar."

Braidotti' "vitalist (dirimsel) materyalizmin oluş etiğinde, doğa-kültür ayırımının ortadan kalktığını, anonim bir güce kavuşmuş öznenin evrene (kaosmusa -kozmos) açıldığını" benimser. **Göçebe öznelliğin ve çokluk olarak arzunun insan sonrası etikle birleşiminde olumlayıcı bir siyaset söz konusudur**. Yeni yaşam biçimi kader sevgisi (amor-fati) etiğiyle; öznenin fallus, logos, heteronormatif ya da Avrupa merkezli aşkın aklı yok eder.

Uluer'in ifadesiyle bu yeni etik anlayışı açalım:

"Braidotti öznelliği yeniden yaratmayı aktif olarak arzu eden bu etiği Nietzsche'den ödünç aldığı *Amor Fati* **(Kader Sevgisi)** ile etiği tanımlar. Amor Fati'yi salt Nietzscheci bir izlek ola-

[815] **http://meseledergisi.com/2015/05/insan-sonrasi-zamanlarda-amor-fati-etigi/**. Bkz. Uluer, Çağrı, Mesele'nin 101. Sayısında yaınlanan makalesi.

rak kabul etmekten ziyade Deleuze'ün "büyük özdeşlik" tabirini kullandığı **Nietzsche-Spinoza özdeşliğine** ait bir perspektif olarak yorumlamayı tercih eden Braidotti için **insan, insan olmayan çevre ve başkayla bütünleşerek ayırt edilemez olma momenti yani algılanamaz-oluş,** *Amor Fati* etiğini tanımlamaktadır. Öznelliğin, kendi dar sınırlarının dışındaki sonsuz deneyimselliğe ve doğaya yönelik Amor Fati'ci açılışının sonucu olarak üretken **arzu akışıyla kaynaşıp yok olduğu ölüm momenti ile algılanamaz-oluş özdeştir**. Braidotti 'ölümü, yani nihai eksilmeyi, üretken bir sürecin bir başka evresi ol**arak yeniden düşünmemiz gerekir'** ifadelerini kullanıyor ve ölüm üzerine olumsuz düşüncelerimizin kökeni olan bilinç metafiziği ve doğrusal zaman kavrayışını sorunsallaştırıyor. Batı düşüncesinin üstüne kurulduğu zaman algısı olarak Kronos'un (zaman) geçmiş-şimdi-gelecek olarak bölmelendirdiği doğrusal zaman algısına karşı Deleuzecü bir manevrayla *Aion'***u (hayat, zaman) çıkarıyor.** Braidotti… Geçmiş ve geleceğin ancak şimdide varolabileceği ön-kabulüyle ölüm'ün her an deneyimlenebilir doğasını gözler önüne seren Braidotti için ölüm yaşamın teleolojik istikameti**(** amaca dönük**) olmaktan ziyade olumlayıcı bir etiğe yönelik politik bir sıçrayışı ifade ediyor**". [816]

Braidotti'ye göre:

"**Bu yeni etik kar amacı gütmez, kolektife vurgu yapar**, ilişkisel ve viral buluşmaları kabullenir, potansiyal ya da sanal seçeneklerle deneyler yapma ve bunları edimselleştirmeye çabalar, yaratıcılığın merkezi rölünü kabullenerek, kuram ve pratik arasında dinamik bağlantılar kurar. **Feminist cisimleşmiş dişilerin olabildikleri karmaşık tekillikleri ifade eder. Aktif bir arzu nesnesi olarak gelecek bizi ileriye taşır. Olumlayıcıdır**".

[816] Aion, 'zamanın belirlenemeyen bir zamanı'' için' bkz, https://www.forumalv.org/diger-online-oyunlar/441947-aion-anlam-aion-ne-demek.html. Herakleitos'un evrende doğrudan bir zorunluluk hüküm sürmektedir, insanın kişiliği kendi kaderidir, deyişinde insanlar için belli bir doğa yasasının gizli olduğunu anlatır.

Barat'a göre peşinen ne olduğunu bildiğimiz sonsuza kadar sabitlenmiş bir adalet yoktur, derken etik ve adaleti kendi meselesinin çekirdeği olarak açıklamaktadır: [817]

"Çeşitli yeni bilim ve teknolojilerin etik, sosyal ve hukuksal olası sonuçlarının değerlendirilmesi yeterince sağlam değildir. Örneğin, etiğin yalnızca yeni verili bilimsel projelerin tahmini sonuçlarını değerlendirme meselesi olarak görüldüğü biyoetik alanını inceledik. Fakat sonuçlar mefhumu yanlış bir zamansallığa dayanmaktadır. Olası sonuçlardan sonra sorular sormak önemsizdir, iş işten geçmiştir artık zira kuşkusuz, **etik tam da laboratuar tezgâhında yapılır... Feminizmin, bilimsel meselelerin ve bilimsel okur-yazarlığın oldukça dar çerçevesini sorgulamasını eleştirir ve etik, toplumsal bir sorumluluktur, diyerek, konuyu fizik biliminden esinlendiği kırınım(difraktif) yöntemini şöyle açıklar**:[818]

Difraktif yöntem (metodoloji), fikirleri birbirilerine karşı difraktif bir şekilde okumak, yeni fikirler inşa etmek, ince ayrıntılarıyla önem arz eden farkları teşhis edecek şekilde dikkatle ve özenle okumak, bunu yaparken de bu analizin, özünde, dışsallığa değil dolaşıklığa dayanan bir etik olduğunu kabul etmektir. Difraktif okumalar yaratıcı kışkırtmalar doğurur; birlikte düşünmek için iyidirler. Saygılı, tafsilatlı, etik angajmanlardır(bağlantılardır).

Yeni materyalizm" modern ve postmodern dönemin aşkın ikici, hümanist düşüncesine karşıdır. Yeni fikirlerin inşası için sorumlu farklı bir faillik kurmaktadır. Madde ve anlamın dolaşıklığı, doğayı bir yana kültürü diğer yana koyan ikiliği ortadan kaldırmaktadır. Bizzat maddesellik zaten daima bir arzulama dinamizmidir; tekrarlayıcı bir yeniden yapılandırma, enerji alan ve veren, hayat bulmuş ve hayat verendir".

---

[817] http://www.dunyaninyerlileri.com/madde-hisseder-konusur-aciceker-arzular-ozler-ve-animsar-karen-barad-ile-roportaj-bolum-1/

[818] http://www.dunyaninyerlileri.com/madde-hisseder-konusur-aciceker-arzular-ozler-ve-animsar-karen-barad-ile-roportaj-bolum-2/

'Yükümlülük' (*responsibility*) bir yanıt verebilme (*respond*) meselesidir. Kendimiz dediğim şeyden tamamıyla ayrı olmayan ötekinin yanıtını dinlemek ve ötekine karşılık verme zorunluluğu. Ontoloji, epistemoloji ve etiği bu şekilde birlikte düşünme tarzı, zaten hep bir etik mesele olan bir dünyaya doğru yönelir. Söylediklerimden etik ve adalet meselelerinin zaten daima dünyanın bizzat kumaşına işlenmiş olduğuna inandığımı görebileceğinizi düşünüyorum."

Deleuze ve Guattari' ye yaptığımız alıntılarla; tek biçimciliğe karşı farkı, yerleşik birimlere karşı akımı, mevcut sisteme karşı hareketli düzenlemeleri ve iktidara uyumlu bireye karşı, sınırdakileri, göçebeleri, azınlıkları, renkli ırkları, LBTİ'leri biraraya katarak "biz" olabiliriz. İçkin ilişkiler düzleminde arzu ve sevinç içinde merkezsiz, hiyerarşisiz, dinamik bir yapı oluşturabiliriz. **Diriliğimizin kaynağında "arzu" bulunur. Bu arzu bireysel değil toplumsaldır. Kapitalizm bireyselliğine karşı, arzu ancak çokluk üzerinden ortaya koyulabilir.**[819]

Gilligan, "kadınlık" sürecinin bir doğa olayı gibi izlenmesinin önemini ve devrimci özelliğini öne çıkarır. [820] Söze "kadının sesinin duyulması tarihi ve psikolojiyi değiştirir" diye başlar ve gerisini şöyle getirir: "Politik düzen ve kadın-erkek yaşamının psikolojisi arasındaki bağ vardır. Gerçeklik ve hakikat algılarımız, nerden bildiğimiz, nasıl işittiğimiz, nasıl gördüğümüz, nasıl konuştuğumuzla ilgilidir. Ayrışmaya değil, ilişkilere bakmalıyız. Her emperyal düzenin merkezinde yalanın olduğu bir hakikat vardır. Irksal ayırımların sınırlarını aşan bağları nasıl kurabilir, sürdürebilir, kırabiliriz. **Yalancılığa karşı adaleti nasıl savunabiliriz?** Irk ve cinsiyet ile sömürgecilik ve erkeklik anlatıları arasındaki bu kesişim, yalan paradoksu ile ilişki paradoksu arasındaki yakınsallığa işaret eder. İlerleme ile ilgili bir yalan, ilişkiyle ilgili bir yalana dönüşür. Ayrışma içinde de-

819 https://dunyadanceviri.wordpress.com/2018/03/03/yaratici-bir-cokluk-deleuze-ve-guattarinin-felsefesi-edward-thornton/

820 Gilligan, Carol, Kadının Farklı Sesi, Çevirenler: Dinçer, Duygu, Arısan, Fulden, Elma, Merve, Pinhan Yayınları, 2017, s.11-35 ("okurlara mektup" bölümündeki açıklamalarını kendimce kısaltarak yazdım)

ğil, ilişki içinde yaşadığımız bir varsayımla başlayarak, yeni bir düşünce biçimiyle karşı koymalıyız. Kadın sesleri, yalan sesleri olmuş başarısız bir ilişkinin altında yatan bu problemi, sürekli olarak insana ilişkin tartışmanın yüzeyine taşır. Psikolojik süreçler, bu ayrışma ve içsel bölünmelere, direnme kapasitesi de politik eylemi meydana getirir".

Krishnamurti'yi dinleyebiliriz.[821]

"Kendini bulmaya duyulan gereksinimle, derine gitmeye istekli beyin hakikata ulaşır. Soyutlanmak, yadsımak, direnmek bir modele uyma sürecidir ve doğal olarak bu süreçte yaşam yoktur. Düşünce bir olgu olarak kavrandığında, olguyu düşünmeye gerek yoktur. Düşünce sona erdiğinde yaratma başlar ve bizi mutlu eden bu yaratıştır. Kendini unutmak halidir. Yaşam ilişkide bulunmak demektir. Yaratmak için farklı bir dünya, içinde farklı insanlar oluşturmak için, içinde yaşadığımız toplumu değiştirmek için tutkulu olmak zorunludur. Olgu gözlemleyenin gözlemlenen olduğudur"[822]**. Böylece "ataerkiliği", bir olgu olarak, kendimize resmedebiliriz ve yeniden başlayabilir, farklı yaşantılar oluşturabiliriz.**

Bu dünyanın **karmaşasını ve artan zorlukları, "etik bir bakışla "toplumsal sorumlulukla"** çözülebilir. **Dünyanın belli bir biçimde yürümesine aktif katılma yükümümüz vardır. Bu toplumsal adalettir.** Kanımca geldiğim nokta, tüm bilimlerin ışığında **"tutkuyla yaşamak**" ve "**dünyaya aktif katılmak** "diye özetlenebilir. Kültürel değişimler sistemin farklılaşmasına yol açmadı. 1968' de gerçekleştirilen "büyük kadın devrimi", 1980'lere gelince, James' in deyişi ile "cinsel yönelim, ırk, etnik köken farklılıkları, kürtaj, konularında feminizm çatlamış, protesto edenler övgüden ucubelere çevrildi. Feminizm bize kültürel anlamların nasıl paketlenip pekiştirildiğini ve

821 Krishnamurti, s.11

822 Örneğin "kapitalizm"olgusunun, mantıksal resmi bir düşüncedir. Dünya (Gerçek) olguların toplamı ise, bilincimiz, varlığımız, dilimiz bu toplumsal etkenlerle belirlenir. Kapitalizm olgusu gözlemlendiğinde ayni zamanda gözlemleyen de oluruz. Yeniden canlandırmanın içinde kalırız.

yeni hedeflere aktarıldığını gösterdi".[823] İstemeyen ise sistem dışına atılıverdi.

Cinsiyet farklılığı doğada gözlemlenebilen, cezbedici bir özelliktir. **Doğa-kültür birliktir. İlişkileri zenginleştirir. İnsanlar iki çeşit değil, çok çeşittir.** Birlikte evrilirken, sonsuza yol açan karışıklık, acılar olağandır. Düşüncede tek kök değil, köksap kuramı uyarınca kendimizi yeni akışlara bırakabiliriz. **Herkes ayni zamanda çoğulluktur**. İnsan doğanın dirimsel bir parçasıdır. Belirli ve kesin sonuçları olmayan geleceğe olumlu bakmalıyız. Önce yaşama, doğaya, insana, dünyamızı paylaştığımız her canlıya zarar vermemek, yaşam sevgimizi canlı tutmamız gerekir. Adalet bu açıklamalar sonucu insanlığa bağlanan tek algılanamaz oluştur.

- İşin gerçeği**, zihinsel kodlarla hepimiz** düze**nin taşıyıcısılarıyız. Bu konuları deşerken, bu kitapçığı yazarken bile etkilenmek, değişmek şaşırtıcıydı.**

  Örneğin**, şiddeti yaşarken, evrensel insan hakları kavramına yabancılaştım. İdeal olarak kurallarla yaratılan bir dünyada insanlık özüne, oluşumların değerlerine inilemeyeceğini anladım. Yaşamın devingenliği karşısında hukuk, adalet ve ahlakın kesinliğinden söz edilemeyeceğini gördüm. Belki de hayvandan başlamalıydı, yaşamı doğrulamaya. Vicdanımızı önce silahlardan temizlemeye, çoğul bir toplumda farklı olanlarla birlikteliğe heyecanlandım. Normlarla kuşatılan makbul alanın dışında kalanların da, iktidar hesaplarına uygun düştüğünü, kamu alanının kişisel hırs ve çıkarlarla yürütüldüğünü, kapitalin** büyümesinin **insanları ve doğayı yıkıma sürüklediğini gördüm. Birinci, ikinci dünya savaşının biriken kapital ve büyüyen teknolojinin durdurulamazlığı sonucunda patladığını anladım. İşin kötüsü ayni nedenlerle dünyanın yeni savaşımlara hazırlandığını farkettim.[824] Bu açıdan in-**

[823] Jasper, James M.Protesto, Çev. Önal, Aslı, Ayrıntı Yayınları, İst. 2017, s. 31

[824] Son dönemde çıkarılan "imar barışı" düzenlemelerinin kaçak yapıları paraya dönüştürerek, toprağın, canlıların, insanın beton yığınlarına hapsolduğunu gördüm.

sanı yapılandıran toplumsal kuruluşların başta aile, kamu kuruluşları, siyasal oluşum mekanizmalarının şiddet üretimiyle ayakta kalabileceklerini gördüm.

Adaletin henüz bir düşten ve kalabalık sözlerden ibaret olduğunu bilerek, kendimizi şiddet dilinden kurtarmak adına, şiddet ve vicdan diyaloğu ile toplumsal sorumluluğa inandım. Kadın, erkek, erkek kadın olabilir. Teklik ve çokluk bir aradadır. Farklılıklar çeşit çeşittir. Acılardan umut çıkarmak, acıları döndürmek, yeni coşkulara, oluşumlara evrilmek yaşamın özünde vardır. Maddi varlığımız, bedenimiz, toplumun kültürel baskılarıyla temsil edilmektedir. Doğamızı reddetmeden bu temsilleri bozabiliriz. **Yaşamı ve ölümü "olumlama etiği" ile hem yaralı hem güçlü olabiliriz. "Vicdani ret" ve "toplumsal sorumluluk" yaşam etiğimizdir.** Ölüm **farklı üretkenliğimizdir**. **Sevgi,** ş**evkat ve mizahla bezenmiş davranışlarımız en büyük yol göstericimizdir.**

Pratiğe dönüştürebileceğimiz en temel gerçeğimiz ise doğurganlığımızdır. Yeni bir gelecek yaşamın ta kendisidir, doğal gücümüzdür. **Geçmiş kazıntıları anımsayarak, iktidarın toplumsal özne imalatı için kurduğu sisteme karşı, direngen arzularımızla, baskılanmak yerine** özgürleş**ebiliriz.**

Bugün Türkiye'de kadın hareketi o aşamaya gelmiştir. 2018 yılı 25 Kasım'da Beyoğlu'nda biber gazına karşı gerçekleşen eylem ve tüm ülkeye yayılan toplantı ve gösteriler, 2019 yılında Ezan Sesleriyle birlikte kutlamalar ve çevirme hareketini aşan direniş yeni bir geleceği şekillendirmektedir. Sistemi eleştirmeyi sürdürmek yetmeyecektir. Kosmosla, doğayla bütünleşmeyi de denemeliyiz.

Dünyamızda tükenen ham madde kaynakları nedeniyle paylaşım adaleti ortadan kalkmıştır. Ayrıcalıklı kesimler dünya nimetlerinden vazgeçmeyecek ve şiddeti yeğleyeceklerdir. İnsanlar açlık krizindedir. Bu şiddete karşı şiddetsiz bir savunma aracı olarak doğamızı, barışçıl hukuku ve vicdanımızı kullana-

biliriz. Bu noktada tüm sivil kuruluşlar, kamu yararına çalışan adalet kurumları, örneğin TBB, halka ayrıcalıksız ve eşitlenmiş biçimde adalet hizmeti sunma mekanizmaları kurmakla görevlidir. Avukatlık kamu ve özeli birleştiren tek kopmaz bağdır.

"Parça parça kendilikleriyle karşılaşanların, nereye evrilecekleri önceden hiç bilinmez. Hikayenin aslı budur"

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ACAR, FERİDE, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) ve Türkiye, 6284 s. Yasa Çalıştay Sonuç Kitapçığı, TKB, Ankara, . (2016).

ADAMS, CAROL J. Etin Cinsel Politikası, Çev: Tezcan, Gülay/ Boyacıoğlu, M. Emin, Ayrıntı Yayınları. (2013).

ADAMS, CAROL, Patriyarka, Kadınlar ve Vejetaryanlık, Birikim, 195, Temmuz, (2005).

AHMET GÜRBÜZ, Hukuk ve Meşruluk, Beta Yayınları, İst. (2004).

AKAL, Cemal, BALİ, İktidarın Üç Yüzü, Dost Kitapevi, 3.Bası, Ankara, . (2005).

AKI, E. İREM, Hukuk nedir? Cumhuriyet, Akademi, 28 Haziran, (2007).

AKSOY, MURAT, Başörtüsü-Türban, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005

ALEV, COŞKUN, Tarihi Unutmamak-Günceli Yakalamak, GAMZE AKDEMİR, Cumhuriyet Kitap, sayı, 879. (tarih yok).

ALPTEKİN, DUYGU, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Örüntüsünde Kadının Yoksulluğu ve Yoksunlukları,

Yoksulluk ve Kadın, Topçuoğlu, Abdullah/ Aksan, Gamze/tekin, Duygu, Ayrıntı Yayınları, İst. (2014).

ARCHER, MARGARET S. Realizm ve Faillik Problemi, Tözcülüğün Tasfiyesi, Çev: Çeğin, Güney/ Göker, Emrah, notabene Yayınları, Ankara. (2012).

ATAY, TAYFUN, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ağustos. (2017).

ATEŞOĞLU, GÜÇLÜ, Etik Hukuk İlişkisinde Adalet ve Özgürlük, HFSA, İB. Yayınları, Sayı 9. (2003).

BADİOU, ALAIN, Fransız Felsefesinin Macerası, Baykuş, Felsefe Yazıları Dergisi, Sayı 1. (2008).

BALİBAR, ETİENNE, Şiddet ve Medenilik, Çev: Tamgüç, Sevgi, İletişim Yayınları, İst. (2010).

BALKIZ, NEVAL OĞAN, Hukuk Doğmatiği Çerçevesinde İnsan Hakları Tanımlama ve Kavramı temellendirme Sorunu, İB Yayınları, HFSA, Sayı 13, İst. (2005).

BALKIZ, NEVAL, OĞAN, HUKUK DOĞMATİĞİ Çerçevesinde İnsan Haklarını Tanımlama ve Kavramı Temellendirme Sorunu, İB. Yayınları, Sayı 13, HFSA,. (2005).

BARBER, BENJAMİN, Güçlü Demokrasi, Çev: Beşikçi, Mehmet, Ayrıntı Yayınları, İst. (1995).

BAUMEN, ZGYMUT, Modernite, Postmodernite ve Etik, Çev: Aytaç Yıldız, Doğu Batı.sayı19, . (2002).

BEBEL, AUGUST, Kadın ve Sosyalizm Çev: Sertel, Sabiha Z., Toplum yayınevi., Ankara, . (1975).

BELL, HANNAH RACHEL, Erkek İşi-Kadın İşi, Çev: Erkmen, Meltem, Opsilon Yayıncılık. (2003).

BENJAMİN, WALTER, Estetize Edilmiş Yaşam, Sanattan Sa-

vaş ve Siyasete, Alman Faşizminin Kuralları, Derleyen ve Çeviren: Oskay, Ünsal, İnkilap Kitapevi, İst. (2015).

BERKTAY, FATMAGÜL, Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı Olarak "Cinsellik", Feminizm, Cogito, YKY, Sayı 58, 2009

BERKTAY, FATMAGÜL, Dünyayı Bugünde Sevmek, Hannah Arendt'in Politika Anlayışı, Metis Yayınları, İst. (2012).

BERKTAY, FATMAGÜL, Politikanın Çağrısı, İst. Bilgi Ü. Yayınları, İst. (2010).

BERKTAY, FATMAGÜL, Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları, İst. (2003).

BERTRAND, RUSSELL, Evlilik ve Ahlak, Çev, Ender Gürol, Varlık Yayınları, . (1967).

BİNKERT, DÖRTHE, Melankoli Kadındır, Çev: İgan, İlknur, Ayrıntı Yayınları, İst. .(1995).

BORA, AKSU, Feminizm, Kendi Arasında, Ayizi Yayınları, Ankara. (2011).

BORA, AKSU, Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları, İst. (2005).

BOURDIEU, PİERRE, Sosyal sonıfı yapan Nedir? Grupların Kuramsal ve Pratik Varlığı Üzerine, Tözcülüğün Tasfiyesi, Çev: Çeğin, Güney/ Göker, Emrah, notabene Yayınları, Ankara. (2012).

BOURDİEU, PİERRE, Toplumsal Uzay ve Sembolik İktidar, Tözcülüğün Tasfiyesi, Çeğin Günay, Göker, Emrah, NotaBene Yayınları, Ankara. (2012).

BOUTHOUL, GASTON, Toplum Bilimin Tarihi, Çev: Cemal Süreyya, İst. (1971).

BÖHÜRLER, AYŞE, "Duvarların Arkasında Müslüman Ülke-

lerde Kadın" Milliyet, (27 Eylül 2006).

BRAİDOTTİ, ROSİ, İnsan Sonrası, Çev: Karakaş, Öznur, Kollektif Kitap Yayınları, İst. (2014).

BRÖCLİNG, ULRİCH, Disiplin, Çev: Atayman, Veysel, Ayrıntı Yayınları, 2.Baskı, İst. 2008

BURSALI, ORHAN, Cumhuriyet, (14Aralık 2006).

BUTLER, Judith & Athanasiou, Athena, Mülksüzleşme, çev: Ertür, Başak, Metis Yayınları, İst. (2017).

BUTLER, JUDİTH, Cinsiyet Belası, Çev: Ertür, Başak, Metis Yayınları, İst. . (2005).

BUTLER, JUDİTH, Kırılgan Hayat, Çev: Ertür, Başak, Metis Yayınları, İst. (2005).

BUTLER, JUDİTH, Savaş Tertipleri, Çev: Öztürk, Sevda, Yapı Kredi Yayınları, İst. (2009).

BUTLER, JUDİTH, Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma, Agora kitaplığı,153. (2007).

BUTLER, JUDİTH, Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri, COGİTO, Feminizm, Yapı Kredi Yayınları, sayı 58, Bahar. (2009).

BYUNG-CHUL HAN, Şiddetin Topolojisi, Çev. Zaptçıoğlu, Dilek, Metis Yayınevi, İst. (2012).

CANTEK, FUNDA, ŞENOL, Toplumsal Şiddet ve Mekansal Şiddet, Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri, Derleyen, Betül Yarar, İst.Bilgi Üni. Yayınları, İst. (2015).

CHANCER, LYNN S./WATKİNGS, BEVERLY XAVİERA, Cinsiyet, Irk ve Sınıf, Çev: Uraz, Berke, Babil Yayınları, ist. (2013).

CİN, HALİL, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Ankara. (1974).

COMER, LEE, Evlilik Mahkumları, Çev, Sedef Öztürk, Pazartesi Kitapları, İst. . (1996).

COOPER, DAVİT, Ailenin Ölümü, Çev: Özkan Güzin, KIYI, Genel Dizi, İst. (1988).

CORBİN, ALAİN / COURTİNE, JEAN- JACQUES / VİARELLO, GEORGES, Bedenin Tarihi, 3. Cilt Çev, Özen, Saadet, Yapı Kredi Yayınları, İst. (2013).

ÇAĞLAR GÜRGEY, İREM, Rawls'un Aile yaklaşımının Eleştirisi, İB. Yayınları, HFSA, İst. (2016).

ÇAĞLAR, FATMA, İREM, Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir giriş, İst.BY. HFSA, sayı 4, İst. (2002).

ÇAKIR, SERPİL, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınevi, İst. (1996).

ÇAKIR, SERPİL, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, Genişletilmiş 3. Bası, İst. (2011).

ÇEĞİN, GÜNEY/GÖKER, EMRAH, Tözcülüğün Tasfiyesi, İlişkisel Sosyolojide Temel Yaklaşımlar, Nota Bene Yayınları, Ankara. (2012).

ÇONGAR, YASEMİN, Taraf Gazetesi, 31 Mart. (2012).

ÇOTUKSÖKEN, BETÜL, Dış Dünya-Düşünme-Dil İlişkisinde Adalet, İst.BY. HFSA, Sayı 9, İst. (2003)

ÇOTUKSÖKEN, BETÜL, Özel- Toplumsal-Kamusal Alan, İst. BY. HFSA, Sayı 9, İst. (2003)

ÇÜÇEN, A. Kadir, Felsefi Açıdan İnsan Haklarının Evrenselliği Sorunu, HFSA 13, İB. Yayınları, . (2005).

DELPHY, CHİSTİNE, Kadınları Peçe Altına Almanın Başka Bir Biçimi, Çev: Düzkan, Ayşe, Pazartesi Yayınları, Nisan. (2005).

DELPHY, CHRİSTİNE, Baş Düşman, Patriyarkanın Ekonomi

Politiği, Çev: Öz Handan/Tunçman, Lale Aykent, Saf Yayınları, İst. (1999).

DELUZE, G./GUATTARİ, F. Felsefe Nedir? Cogito, Çev: Ilgaz, Turhan, Yapı Kredi Yayınları, 9. Baskı, İst. (2013).

DEMEZ, GÖNÜL, Değişen Erkek İmgesi, İst. (2005).

DEMEZ, GÖNÜL, Değişen Erkek İmgesi, Kabadayıdan Sanal Delikanlıya, Babil Yayınları, İst. (2004).

DEMİR, HİLAL, Kadın ve Vicdani Ret, Aşiti Barış Gazetesi, Sayı 2, Aralık. (2010).

DİREK, Zeynep, İmkansızdan da İmkansız, Amargi, Güz, Sayı 2. (2006).

DİREK, ZEYNEP, Levinas'da Adalet Kavramı, HFSA, İB Yayınları, Sayı 9, İst. (2004).

DİREK, Zeynep, Quer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı, Cinsellik Muamması, Hazırlayanlar: Çakırlar, Cüneyt/ Delice Serkan, Metis Yayınları, İst. (2012).

DOĞRU, OSMAN, İHAM Kararlar Rehberi, İst. (1999).

DUBY, GEORGES, Şövalye, Kadın ve Rahip adlı yapıtında, Çev: M.Ali Kılıçbay, İst. (1991).

DURSUN, ÇİLER, Mahremiyet neye yarar ve kime gerek? Radikal İki, (10 Eylül 2006).

DURUDOĞAN, HÜLYA, Kristeva, Psikanaliz ve Kadın, Cinsiyetli Olmak, Derleyen, DİREK, Zeynep, COGİTO, Yapı Kredi Yayınları, İst. 3. Bası. (2012).

DUVERGER, MAURİCE Politikaya Giriş, Çev: Semih Tiryakioğlu, İst. (1971).

EAGLETON, TERRY, İdeoloji, Çev: Özcan, Muttalip, Ayrıntı Yayınları, 2. Bası, İst. (2005).

ENGELS, FRİEDRİCH Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev: Kenan Somer 4.Bası, Ankara. (1975).

ERDER, NECAT, Sunuş Yazısı, Türkiyede Ailenin Değişimi, TSBD, İst. (1984).

ERKIZAN, Hatice Nur, Yeni-Aristotelesçi Sosyal adalet Kuramı, HFSA, İB Yayınları, Sayı 13, İst, . (2005).

ERKIZAN, Hatice Nur, Yeni-Aristotelesçi Sosyal adalet Kuramı, HFSA, İB Yayınları, Sayı 13, İst, . (2005).

LACLAU, ERNESTO Hegemonya ve Sosyalist Strateji, Çev: Ahmet Kardam İletişim Yayınları, 3.Baskı, İst. (2015).

ESEN, SALİHA/ KOYUNCUOĞLU, TENNUR, "Dini Nikâh" Kılıfı, Cumhuriyet Gazetesi. (22 Temmuz 1995).

ESGÜN, İ.UĞUR Makro İktidar, Mikro İktidar ve Hukuk Birikim, Sayı 118, (Şubat 1999).

FATMA İREM, Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş, İB. Yayınları HFSA, Sayı 4, İst. (2002).

FAUCAULT, MİCHEL, Cinselliğin Tarihi, Çev, Hülya U. Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İst, . (1994).

Feminizm, Sanat, Delueze ve Darwincilik, Elisabeth Grosz ile Bir Söyleşi, Çev: Direk, Zeynep, cogito, Feminizm, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 58. (2009).

FİŞEK, GÜLER OKMAN, Evrilen Psikanaliz: İlişkisel Çeşitlemeler, Suret, Psikokültürel Analiz, Sayı 3,Yıl 2013. (2013).

FİŞEK, GÜLER OKMAN, İlişkisel Psikanaliz ve Feminizm, Suret, Psikokültürel Analiz, Sayı 3,Yıl (2013).

FRASER, NANCY, İhtiyaçlar Mücadelesi, Agora Kitaplığı, İst. 136. (2006).

FRAZER, NANCY, İhtiyaçlar Mücadelesi, Çev: Kılıç, Aykut Tumç, Agora Kitaplığı, ist. (2006).

FRİEDAN, BETTY, Kadınlığın Gizemi, Çev: Mertoğlu, Tahire, e Yayınları. İst. (1983).

FULLER, MARGARET, Feminizm, Çev: Arın, Tülay, Afa Yayınları. (1987).

GİDENS, ANTHONY, Sağ ve Solun Ötesinde, Radikal Politikaların Geleceği, Çev. Sözen, Müge/Yücesoy, Sabir, Metis Yayınları, İst. (2002).

GİLLİGAN, CAROL, Kadının Farklı Sesi, Çev: Duygu Dincer, Fulden Arısan, Merve Elma, Pinhan Yayınları, İst. (2017).

GILMAN, C.PERKİNS, Kadın ve Ekonomi, Çev: Otkun, Melahat/Candan Jale, Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık (1986).

GINZBURG, CARLO, Güç İlişkileri, Tarih, Retorik, Kanıt, Çev: Kundakçı, Durdu, Dost kitapevi Yayınları, Ankara. (2006).

GÖLE, NİLÜFER, İslamın Yeni Kamusal Yüzleri, Metis Yayınevi, İstanbul, 2000

GÖREGENLİ, MELEK, Radikal İki, (14 Mayıs 2006).

GÖZE, AYFERİ, Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, İst. (1977).

GÖZÜBÜYÜK, A.ŞEREF / GÖLCÜKLÜ, FEYYAZ, AİHS ve Uygulaması,6. Bası, Ankara, (2005).

GÜLERYÜZ, BEHÇET, Devlet Ya da Disiplin, Doğu Batı, Sayı 19. (2002).

GÜNAY, Mustafa, Düşünce ve Kültür Tarihinde Hermeneutik Gelenek, Doğu/Batı, Sayı 19. (2002).

GÜRİZ, ADNAN, Feminizm Postmodenizm ve Hukuk, AÜHF Yayınları, Ankara. (1997).

HALİS, MÜJGAN, Batman'da Kadınlar Ölüyor, Metis Yayınları, İst. (2001).

HALİS, MÜJGAN, Batman'da Kadınlar Ölüyor, Siyahbeyaz, Metis Güncel, 2.Bası, İst. (2002).

HANÇERLİOĞLU, ORHAN, Başlangıçtan Bugüne Erdem Açısından, Düşünce Tarihi, Varlık Yayınları, İst, . (1976).

HANÇERLİOĞLU, ORHAN, Remzi Kitapevi, İst. (1983).

HARAWAY, DONNA, Siborg Manifestosu, Çev: Akınhay, Osman, Agorakitaplığı, İst. (2006).

HARDT M. - NEGRİ, A. Çokluk, Çev: Yıldırım, Barış, Ayrıntı Yayınları, İst. . (2004).

HEALD, SUZETTE, Şiddetin Rituel Kullanımı: Uganda'daki Gisular Arasında Sünnet, Antropolojik Açıdan Şiddet, Yayıma Hazırlayan: Riches, Davit, Çev: Hattatoğlu, Dilek, Ayrıntı Yayınları, ist. (1989).

İLLİCH, İVAN, Gender, Çev: Fethi, Ahmet, Ayraç Yayınevi, Ankara. (1996).

İMRE, ZAHİT, Medeni Hukuka Giriş, İst. (1976).

İMRE, ZAHİT, Hukuki Mesuliyetin Esası Üzerine Bazı Düşünceler, İHFM, Sayı 1- 4, . (1981-1982).

İPLİKÇİ, MÜGE / KARTAL, ÜMRAN, Mutfak Duaları, Varlık, Mart, . (2003).

İRİGARAY, LUCE, … Cemaatin Ebedi İronisi, … çev: Uslu, Yağmur Ceylan, Feminizm, COGİTO, İst. (2013).

İRİGARAY, LUCE, Başlangıçta Kadın Vardı, Çev: Özallı, İlknur, Odabaş, Melike, Pinhan Yayınları, İst.

(2014).

IRİGARAY, LUCE, Ben Sen Biz, Çev: Büyükdüdüvenci, Sabri/ Tutal, Nilgün, İmge Kitapevi, İst. (2006).

İRİGARAY, LUCE, Kadınların Vatandaşlığı, Çev. Direk, Zeynep, Feminist Dergi, Amargi. (2007).

İRİGARAY, LUCE, Kadınların Vatandaşlığı, Çev. Direk, Zeynep, Feminist Dergi, Amargi, 2007, sayı 7. (2007).

JAMESON, FREDRİC, Kültürel Dönemeç, Çev: İnal, Kemal, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara. (2005).

JASPER, JAMES, M.Protesto, Çev. Önal, Aslı, Ayrıntı Yayınları, İst.(2017)

JERVİS, LİSA, Üçüncü Dalga Feminizmin Sonu, Çev: Yelda Yücel, Pazartesi, Nisan. (2005).

KAHRAMAN, BÜLENT, Laikliği kavramanın anotomisi, Radikal, İki. (2006).

KAHRAMAN, H. BÜLENT, Radikal İki, (26 Kasım 2006).

KAHRAMAN, HASAN, BÜLENT, Teleokratik devlet ve irtica, Radikal İki, (15 Ekim 2006).

KALAN, İLKNUR, Ezilen Kadının Tarihi ve Sosyalizm, Teori, (Ocak1990).

KARAKUŞ, HAKAN, AİHMK ve Karşıoylarında Türkiye, İst, . (2001).

KARAPINAR, DENİZCAN, Cumhuriyet Kitap sayı 867' de: ASLI ERDOĞAN' .

KARDAM, FİLİZ/YÜKSEL, İLKNUR, Bir Kadın Yoksulluğu Çalışmasının Ardından İzlenimler, Amargi, Güz, Sayı 6. (2007).

KAYA, FERHAT, Radikal İki, 28 Mayıs . (2006).

KAZAK, LEVENT, Et, Tuhaf, Mayıs,. (2017).

KEYMEN, E.FUAT, Devlet Bekası-Hukukun Üstünlüğü Karşıtlığı, Doğu Batı, 2000-01, sayı 13. (2000).

KOHLHAGEN, NORGARD, Dünyayı Değiştiren Kadınlar, Çev: Deniztekin, Osman, Varlık Yayınları Üçüncü Bası, İst. s. (2004).

KOYUNCUOĞLU, HİKMET, Çocukların Cinsel Ergenlik Yaşı Üzerinden "Toplumsal gerçeğe Uygun Hukuk" Tartışması, İBD. Ocak-Şubat, Cilt, 91, Sayı,2007/1. (2017).

KOYUNCUOĞLU, TENNNUR, Yeni Anayasa'da Kadın Hakları, Radikal İki. (16 Eylük 2006).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Arendt' ten Feminist Adalete, Amargi, Sayı 7 Kış, İst. (2007).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Demokrasinin Ön Koşulu Kadınlar, Taraf Gazetesi, 29 Eylül. (2006).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Dişil Simgesel özne, Anayasa'ya Girmelidir. Radikal İki. (07 Eylül 2008).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Dişil Simgesel özne, Anayasa'ya Girmelidir. Radikal İki, 07 Eylül. (2008).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, İane Toplumu, Radikal İki, 14 Ekim . (2007).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Laik Aile Yapısı Tehlike Altında, İBD özel eki. (12.10. 1995).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Laik Aile Yapısı Tehlikede, Biz Toplumun Yarısıyız, İBD, Eki. (1998).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Laikliğin Vazgeçilmez Anıtı TYY, Cumhuriyet Gazetesi,17Mayıs. (1989).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Muafazakarlar ve Aile, Cumhu-

riyet Gazetesi, 05 Mart (2008).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Müftüden, İmamdan Nikah Memuru Olmaz, Cum. Gazetesi. (2017).

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Sıla Projesi "Kadına "Şiddet Hukuksal Koruma Sigortası" İle Tamamlanmalıdır. İst B.D.Cilt, 92, Sayı 2018/5, s.150-182.

KOYUNCUOĞLU, TENNUR, Tarihsel yaklaşımla hak ve Özgürlük İlişkisinin Saptanması, MHAD. Jahr, 12, No 15, . (1978).

KRİSHAN KUMAR, Sosyalizmin Sonu mu? Ütopyanın Sonu mu? Tarihin Sonu mu? Doğu-Batı, Sayı 19. (2002).

Krısteva, Julıa, Barış Mümkün mü? Barışı Hayal Etmek, Metis Yayınları, İst. (2005).

KRİSTEVA, JULİA, Kadın Dehası, Birinci Cilt, Hannah Arendt, Çev: Oğur, Zeynep Mertoğlu, Pinhan Yayınları, İst. (2012).

KRİSTEVA, JULİA, Hannah Arendt, Çev: Dümelli, Necdet, İletişim Yayınları, İst. 20018

KUÇURADİ, İOANNA, Etik İlkeler ve Hukukun Temel İlkeleri Olarak İnsan Hakları, İB Yayınları, HFSA Sayı13, İst. (2005).

KUYAŞ, NİLÜFER, Milliyet, 22.07. (1998).

LACLAU, ERNESTO/ MOUFFE, CHANTAL, Hegomonya ve Sosyalist Strateji, Çev: Kardam, Ahmet, İletişim Yayınları, 3. Bası, İst. (2015).

LEE, COMER, Evlilik Mahkûmları, Çev: Öztürk, Sedef, İst. (1996).

MACKİNNON, CATHARİNA, A. Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru, Çev: Yöney, Türkan/Yücesoy, Sa-

bir, Metis, Kadın Araştırmaları. . (2003).

MAHÇUPYAN, ETYEN, FEMİNİST İLİŞKİLER, Kıymık, Milliyet Gazetesi, 20. 08. . (1988).

MARX, KARL/ ENGELS, FRİEDRİCH, Devlet ve Hukuk Üzerine, Çev, Rona Serozan, May Yayınları. (1977).

MERNİSSİ, FATIMA, İslamda Aktif Kadın Cinselliği Anlayışı, Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s.53, Derleyen, İlkkaracan, Pınar, İletişim Yayınları, İst. (2003).

MEULENBELT, ANJA, Feminizm ve Sosyalizm, Çev: Demirci, Erman, Yazın Yayıncılık, İst. (1987).

MİES, MARIA/BENNHOLDT, VERONİKA/ VON WERLHOF-THOMSEN, CLAUDİA, Son Sömürge: Kadınlar, Çev: Temurtürkan, Yıldız, İletişim Yayınları, İst. (2008).

MİLLETT, KATE, Zulüm Politikaları, Metis Yayınları, İst. (1998).

MİTCHELL, JULİET, Kadınlık Durumu, Çev: Günseli, Gülnur, Şirin, Feraye, Şule Yaprak, Kadın Çevresi Yayınları, İst. (1985).

MOLYNEUX, MAXİNA, Sosyalist Toplumlarda Kadınlar, Teori ve Pratik Sorunları, 11.Tez, Marksizm ve Feminizm, İst. (1989).

MOROĞLU, NAZAN, Uluslararası Belgelerde Kadın Erkek Eşitliği İBYayınları, İst. (2005).

MOUFFE, CHANTAL, Dünyayı Politik Düşünmek, Çev: Bozluolcay, Murat, İletişim yayınevi, İst. (2015).

MURPHY, JOHN W. Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri, Paradigma Yayınları. (2000).

MUSTAFA GÜNAY, Adalet, Küreselleşme ve Tarihsellik,

HFSA, Sayı 9, İB. Yayınları. (2004).

NAİMAN, JOANNE, Marksizm ve Feminizm, Amaç yayıncılık, İst. (1988).

NEVSAL ELEVLİ, Milliyet Gazetesi, 05.02. (2006).

NİLGÜN TOKER, Hannah Arend Neden Feminist Olmadı, Amargi, Sayı 1, İst. (2006).

NİLÜFER KUYAŞ, Seküler Toplum Milliyet, (07 Haziran 1996).

ÖKÇESİZ, HAYRİ, Yargıda Reformun Felsefi ve Sosyolojik Alanında Bazı Önemli Nirengi Noktaları, HFSA 4, İB Yayınları. (2001).

ÖZBUDUN, SİBEL, BM, DB ve IMF'nin dilinde Kadın Yoksulluğu, Yoksulluk ve Kadın, Ayrıntı Yayınları, İst. (2014).

ÖZBUDUN, SİBEL, Niçin Feminizm Değil? İst. (1984).

ÖZDEMİR, DİDEM DERYA, Feminizmi Anlamadın Ya, Ben Ona Yanıyorum, 02 Aralık 2011 Radikal İki. (2011).

ÖZKAZANÇ, ALEV, Feminizm ve Quer Kuram, dipnot yayınları, Ankara. (2015).

ÖZKAZANÇ, ALEV, Psikanalizm, Feminizm ve Şiddet Sorunu, Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri, Derleyen: Yarar, Betül, İst. Bilgi Üni. Yayınları, İst. (2015).

ÖZŞAHİN, M.CÜNEYT/ULUER, A. GÖKSEL, Ekonomik Küreselleşme ve kadın Yoksulluğu: Bir Yazın Taraması, Yoksulluk ve Kadın, Topçuoğlu, Abdullah/Aksan, Gamze/tekin, Duygu, Ayrıntı Yayınları, İst. (2014).

ÖZŞAHİN, M.CÜNEYT/ULUER, A. GÖKSEL, Ekonomik Küreselleşme ve kadın Yoksulluğu: Bir Yazın

Taraması, Yoksulluk ve Kadın, Topçuoğlu, Abdullah/Aksan, Gamze/tekin, Duygu, Ayrıntı Yayınları, İst. (2014).

PARLA, TAHA. "Vicdani Reddin Felsefi Gerekçeleri", Derleyen, Özgür Heval Çınar & Çoşkun Üsterci, Çarklardaki Kum: Vicdani Red, 1. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları. (2008).

PARLA, TAHA. "Vicdani Reddin Felsefi Gerekçeleri", Derleyen, Özgür, Heval, Çınar & Coşkun Üsterci, Çarklardaki Kum: Vicdani Red, İletişim Yayınları, İstanbul. (2008).

PHILLIPS, ANNE, Demokrasinin Cinsiyeti, Çev: Türker, Alev, Metis Yayınları, 2. Basım, İst. (2012).

POSTL, GERTRUDE, Tekrar Etme, Alıntılama, Altüst Etme İrigaray'ın Taklit Kavramının Politikası, COGİTO, feminizm, Yapı Kredi Yayınları Sayı 58, Bahar, (2009).

PURKIS, JOHN/BOVEN, JAMES, 21. Yüzyıl Anarşizmi, Ayrıntı Yayınları, İst. (1998).

REUSCH, SİEGFRİED, Denken Frauen Anders, Journal Für Philosophie, der blaue reiter, 33. (tarih yok).

ROVBOTHAM, SHEILA, Kadın Bilinci Erkek Dünyası, Çev: Alpagut, Şükrü, Payel Yayınları, İst. (1987).

SAIGOL, RUBİNA, Militarizasyyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri, Ayşe Gül Altınay, Vatan Millet Kadınlar, İletişim, İst. (2000).

SAVRAN, GÜLNUR, Acar, Beden, Emek Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin, Kanat Yayınları, İst. (2004).

SAVRAN, GÜLNUR, ACAR, SSGS, Görünmeyen Emek ve Feminist Politika, Amargi, Bahar, Sayı 8, İst. (2008).

SCOTT, JOAN W, Feminist Tarihin Peşinde, bgst Yayınları, Derleyenler, Dinçer, Fahriye/Aslan, Özlem, Türkçesi, Günaydın, Ayçe/ Sönmez, Ayten/Demirler, Derya,/ Dinçer, Fahriye/Tümer, Öykü/ Aaslan, Özlem, İst. (2013).

SCOTT, JOAN, Kadın Tarihi, Tarih ve Toplum, Mart, Cilt 33, Sayı 19. İst. (2000).

SELEK, PINAR, Ahtopata Karşı Kesişen Mücadeleler: Türkiye'de Feminist ve Anti- Militarist Hareketler, Şiddet, Siyaset ve Medenilik, Derleyen: Marie- Clair Caloz-Tschopp, İletişim Yayınları, İst. (2014).

SELEK, PINAR, Sürüne Sürüne Erkek Olmak, İletişim Yayınları, İst. (2011).

SİRMAN, NÜKHET, Sosyal Güvenliğin Öznesi, Amargi, Bahar, Sayı 8, İst. (2008).

SONTAG, SUZAN, Başkalarının Acısına Bakmak, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İst. (2004).

ŞAHİNKAYA, HEZZAN,'.Psiko Sosyal Yönleriyle Aile, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 287. Ankara. (1967).

ŞENTÜRK, S. DİLEK, Masanın Başındakiler: Mahmut, Bekir, Dilaver, Amargi, Yaz, Sayı 25 (2012).

ŞIK, BÜLENT, Cumhuriyet gazetesi, Akademi, 30. Ağustos. (2017).

SVENSEN, LARS, FR. H. Korkunun Felsefesi, Çev: Erşen, Murat, Redingot Kitap, 2017

TEKELİ, ŞİRİN, Feminizm, İst. (1987).

TEKELİ, ŞİRİN, Kadınlar İçin, İst. (1988).

TEKELİ, ŞİRİN, Kadınlar İçin, Siyasal İktidar Karşısında Ka-

dın, Alan yayıncılık, . (1998).

TEKELİ, ŞİRİN, Kadınlar Ve Siyasal ve Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları, İst. (1982).

TEPE, HARUN, Bir Felsefe Dalı Olarak Etik, Doğu Batı, Düşünce Dergisi, 4. Bası, Sayı 4, İst. (1998).

TEPE, HARUN, Bir Felsefe Dalı Olarak Etik, Doğu Batı, Düşünce Dergisi, 4. Bası, Sayı 4, İst. (1998).

TİLLİON, GERMAİNE, Harem ve Kuzenler, Çev Tekeli Şirin/ Sirmen, Nükhet, Metis Yayınevi. (2006).

TOKER KILNÇ, Nilgün, Politika ve Sorumluluk, Birikim Yayınları, İst. (2012).

TOKER, NİLGÜN "Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Etmeme ve Direnme" Derleyen, Özgür, Heval, Çınar & Coşkun Üsterci, Çarklardaki Kum: Vicdani Red, İletişim Yayınları, İst. (2008).

TOKER, NİLGÜN, Hannah Arendt Neden Feminist Olmadı? Amargi, yaz, Sayı 1. (2006).

TURNER, BRİAN, Eşitlik, Çev: Şener, Sina Bahadır, Dost Kitapevi, Ankara. (1997).

TÜRK HUKUKÇU KADINLAR DERNEĞİ, Cumhuriyet Dönemi Hukuk Devrimi, THKD. Yayınları, İstanbul, 1994,

TÜRKBAĞ, AHMET ULVİ, Postmodernite ve Hukuk İdealleri: Adalet, Hukuk Devleti, Doğu Batı, Düşünce Dergisi, Sayı 13, 2000-1, . (2001).

UMBERTO EKO, Cumhuriyet-Kitap, (6 Temmuz 2017).

UYURKULAK, MURAT, Karşıyaka'da 401 Numara, Tuhaf, Haziran, 2017. (tarih yok).

VOGEL, LİSA, Marksist Teoride kadın, Çev: Öngören, Mine, İst.,1990. (1995).

VOGEL, LİSE, Marksist Teoride Kadın, Pencere Yayınları, İst. (1990).

VOGEL, LİSE, Marksist Teoride Kadın, Pencere yayınları, İst. (1990).

WEEKS, KATHİ, Feminist Öznelerin Kuruluşu, Çev: Özküralpli, İlkay, Otonom Yayıncılık, İst. (2012).

WEYL, MONİQUE-ROLAND, Hukukun Payı, Çev, Yalçın, Şiar Konuk Yayınları, İst. (1975).

WİTTIG, MONIQUE, Straıght Düşünce, Türkçesi: Leman Sevda Darıcıoğlu/Pınar Büyüktaş, Sel Yayınları, İst. (2013).

WOOLF WİRGİNİA, Kadının Toplumsal İşlevi, Çev: Esençay, Erol, Gün Yayıncılık. (1998).

WOOLF, VIRGİNİA, Kadının Toplumsal İşlevi, Çev, Esençay, Erol, Gün Yayıncılık, (yılı yok) İst. (tarih yok).

WOOLF, VIRGİNİA, Kendine Ait Oda, ALTIKIRBEŞ Yayın, Kadıköy,. (2016).

YALÇINÖZ, BÜŞRA, "Bir" Olmayan "Ben",Çoklu Benlik Kuramına Bakış, Suret, Psikokültürel Analiz, Sayı 3,Yıl, (2013).

YARAR, BETÜL, "Yakın İllişki İçinde Şiddet" i Feminist Bakışla Yeniden Düşünmek, Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri, Derleyen: Yarar, Betül, İst. Bilgi Üni. Yayınları, İst. (2015).

YİRMİBEŞOĞLU, VİLDAN, (Akyol, Arzu, Töre Şiddetinin Kaynağı Kutsal Aile, Özgür Politika), 02Ocak2003. (02.Ocak.2003).

YUVAL-DAVİS, NİRA, Cinsiyet ve Millet, Çev: Bektaş, Ayşin,

İst. (2003).

YÜKSEL, MURAT, Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri İst. (2003).

ZİHNİOĞLU, YAPRAK, Kadınsız İnkilap, Metis Yayınları, İst. (2003).

ZİZEK, SLAVOJ, Gıdıklanan Özne, Polirtik Ontolojinin Yok merkezi, Çev: Can, Şamil, Epos Yayınları, 2. Baskı Ankara. (2007).

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.dr.com.tr/Kitap/Osmanli-Toplumunda-Aile/Ilber-Ortayli/Arastirma-Tarih/Tarih/Osmanli-Tarihi/urunno=0000000306655,

http://www.alewiten.com/genelmetedoloji080803.htm

http://bianet.org/

http://mutlaktoz.wordpress.com/luce-irigaray/.

http://www.lamdaistanbul.org/php/main.php?menuID

http://evrimagaci.org/photo/tr/stephen-jay-gould

http://kadın.mühendisler.googlepages.com

http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/opuz-karari

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/ 20150711-25.pdf

http://www.anayasa.gov.tr/

http://www.5harfliler.com/

http://www.radikal.com.tr/turkiye/bir-aile-kizini-sokak-ortasinda-nasil-oldurdu-792096/

https://www.tagesschau.de/inland/bundestag-sexualstrafrecht-101.html

http://www.felsefe.gen.tr/siyaset_felsefesi/devletin_koke-ni_arkhesi_tartismasi.asp

http://www.baransav.com/?Syf=18&Hbr=33811

http://www.metiskitap.com/catalog/book/4634

http://www.sosyalbilimler.org/

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/172347

http://yenihukuk.blogspot.com.tr/2014/02/marksizm-ve-hukuk-yazn-incelemesi.html

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1987/20752 .pdf

http://www.yeniyaklasimlar.org/m.aspx?id=10541

http://www.journals.istanbul.edu.tr

http://www.journals.istanbul.edu.tr

http://www.birikimdergisi.com,

http://www.ilkerduman.av.tr/makaleoku.aspx

http://www.emekveadalet..com

http://www.lambdaistanbul.org/php/main.php

http://universitehaber.com/i

http://www.grin.com

http://caghankizil.blogspot.com.tr

http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41923916

http://sendika62.org/2018/02/kadinlardan-diyanetin-dualinikâh-genelgesine-yanit-al-basina-cal-472329/

http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/6599/queer-teori-ekseninde-lgbti-hareketi-ve-feminizm#.WjqFpfll-qY

http://cercisanat.com/dergi/2/zoe-bios-bio-siyaset-ve-bir-film-ornegi-azinlik-raporu,

http://www.barisicinkadinlar.com/en/haber_detay.asp?haberID=221

http://www.canbaskent.net/politika/29.html,

http://www.yenicag.com.cy/yenicag/2011/03/kadin-ve-vicdani-ret-uzerine-hilal-demir/

http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/tekmakale/2011-4/2011-4-10.pdf

http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2007-72-353

http://www.demokrathaber.org/kadin-vicdani-ret-makale,1718.html

http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=1869

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'de_vicdan%C3%AE_ret

http://www.aihmiz.org.tr,

http://dergiler.ankara.edu.tr/

http://meseledergisi.com/2015/05/insan-sonrasi-zamanlarda-amor-fati-etigi/

Dizin

A

Abjeksion 139, 228

Adalet Etiği 377

Adaletsizlik Kavramı 347

Ahlak 33, 96, 138, 153, 175, 187, 275, 281, 282, 283, 287, 288, 339, 340, 371, 374, 376, 377, 381, 386, 387, 391, 406, 417, 421

Aile 17, 20, 23, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 62, 65, 71, 78, 86, 93, 95, 97, 99, 113, 121, 123, 142, 169, 170, 174, 175, 176, 241, 243, 244, 245, 250, 331, 357, 367, 371, 378, 386, 420, 441, 447, 451, 453

Aile İçi Şiddet 69, 97, 421

Ailenin Kutsallığı 32

Akrabalık 26, 31, 85, 96, 352

Aktivist 223, 274, 413

Aktivizm 203

Alternatif Sivil Hizmet 294

Altkültür 341

Alt-Üst 194

Anaerkil 23

Analoji 157

Anarşist Feminist 250

Anayasa 40, 68

Anayasa Mahkemesi 50, 67, 68, 78, 79, 94, 113, 122

Annelik 35, 48, 52, 63, 139, 259, 352, 362, 401, 414

Anonim Ahlak 168
Antigon 224
Antimilitarizm 301
Arzu 36, 267, 453
Asimilasyon 137
Asker Anaları 306
Askerliği Reddetmek 286, 289
Aşkınlık Hareketi 137
Ataerkil Erkeklik 286
Avignonlu Kadınları 200
Avrupa Emperyalizmi 149
Avrupalıl 128
Aydınlanma 161

B

Bağlanma İçgüdüsü 204
Bağlılık İlişkisi 145
Barışın Tesisi 318
Batı Felsefesi 52
Batı Metafiziği 137
Beden 24, 27, 29, 53, 130, 131, 138, 139, 159, 168, 194, 196, 200, 215, 228, 231, 232, 234, 254, 259, 260, 267, 270, 272, 273, 279, 378, 401, 422, 428
Beden Analojisi 130
Beden Bütünlüğü 259
Bilgi 341
Bilgi Kuramları 107, 158, 162, 251, 346
Bilinçaltı 238
Bilme Kuramını 341
Bir Bebek Evi' 212
Bireyin Güvenliği 134
Bireyin Korunması 46
Birincil Özdeşleşme 166
Birlikte Yaşama 60
Biseksüellik 144
Biyokapitalizm 271

Büyük Anlatılar 82, 250

C

Cemaat 166, 224
Cemaatçilik 204
Cinsel 20, 23, 24, 27, 30, 32, 35, 38, 39, 47, 49, 51, 52, 62, 63, 69, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 89, 94, 97, 113, 114, 115, 116, 123, 129, 133, 140, 157, 158, 175, 176, 187, 200, 203, 204, 205, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 227, 228, 235, 236, 243, 246, 253, 257, 259, 280, 346, 347, 358, 362, 363, 364, 366, 378, 379, 399, 400, 408, 414, 420, 421
Cinsel İlişki 30
Cinselliğin Analizi 195
Cinsel Özgürlük 63, 217
Cinsiyet Adaleti 195
Cinsiyet Ayrımcılığı 49
Cinsiyet Eşitliği 20, 99
Cinsiyetin Analizi 195
Cinsiyet Kategorisi 51
Cumhuriyet 20, 37, 43, 83, 84, 85, 97, 103, 106, 111, 112, 113, 215, 250, 337, 437, 438, 439, 443, 446, 447, 451, 452
Çağdaş Kadın Hareketi 206
Çapraz Siyaset Kavramı 296
Çifte Hakikat 159, 160
Çocuk 30, 31, 35, 56, 57, 63, 74, 89, 93, 94, 116, 139, 169, 175, 183, 188, 189, 227, 259, 260, 266, 295, 300, 356, 357, 368, 406, 414
Çocuk Doğurma 93, 189
Çoğulculuk 88, 133, 291, 321
Çoklu Cinsellik 270
Çokluk 270
Çoklu Kişilik Hakları 258

D

Davranışsal Şiddet 158
Dayanışma 92, 116, 197, 226, 260, 273, 288, 307, 404, 409, 413
Demokrasi 62, 82, 83, 103, 106, 108, 109, 111, 116, 148, 149, 161, 164, 168, 275, 297, 321, 349, 352, 404, 418

Demokratik Süreç 296
Devlet 18, 19, 20, 21, 28, 37, 39, 41, 46, 47, 49, 55, 60, 63, 69, 81, 82, 83, 84, 91, 93, 107, 108, 163, 189, 216, 303, 334, 341, 413, 444, 446, 448
Dışlama 139
Dışlamak 228
Dilbilimsel 225, 275, 284, 389
Dil Oyunları 251, 283
Dilsel Altüst Biçimleri 141
Din Kuralları 42
Din Sosyolojisi 164
Direnme Hakkı 138
Disiplin 97, 133, 213, 229, 312, 335, 371
Disneyland 153
Diyalektik 114, 147, 148, 163, 166, 171, 217, 263, 270, 330, 335, 355, 356, 363, 419
Diyalog 146, 240, 323, 326
Diyanet İşleri 112
Doğa 22, 28, 35, 117, 129, 160, 169, 171, 182, 199, 214, 217, 219, 225, 226, 234, 238, 266, 272, 274, 280, 344, 357, 375, 378, 391, 393, 399, 401, 403, 428, 431
Doğal Hak 133
Doğal Haklar 418
Doğru 37, 60, 132, 251, 370, 392, 448
Dünyevileşme 162
Düşünme Özgürlüğü 107
Düzen Kaynağı 382

E

Egemenlik 82, 102, 184, 213, 216, 222, 261, 314, 343, 351, 375, 380, 382, 393, 408, 410
Eğlence Parkı Şiddeti 152
Ekonomik Şiddet 145
Eleştirel 22, 92, 110, 133, 181, 193, 200, 230, 251, 337, 348, 397, 398, 400, 404, 412
Eleştirel Hukuk 398
Eleştirel Mesafe 251

Emek 29, 129, 130, 131, 135, 163, 175, 178, 179, 181, 182, 185, 186, 189, 207, 217, 231, 261, 298, 332, 336, 348, 351, 352, 355, 356, 357, 363, 364, 367, 368, 380, 411
Emek Sömürüsü 62, 261, 298, 351, 411
Emperyalist 163
Erdem 25, 330, 374
Erkek Kategoriler 311
Erkekliğe Ayrıcalık 303
Erkekliği Yüceltmek 304, 305
Erkek Şiddeti 72
Eşcinsellik 51, 144, 293
Eşitlik 17, 35, 39, 48, 50, 51, 52, 54, 60, 63, 64, 83, 87, 93, 95, 148, 149, 161, 162, 167, 180, 184, 186, 197, 207, 210, 216, 217, 218, 289, 329, 336, 346, 349, 351, 353, 371, 372, 373, 374, 376, 385, 408, 412, 414, 421
Etiğinin Görevi 138
Etik İlişki 137
Etik Kavramı 281
Etik Kural 340
Etnik Tikellik 335
Ev Emeği 176, 177, 178, 209, 355, 356, 357, 364
Ev İçi Şiddet 69
Ev İşine Maaş 362
Ev İşine Ücret 365
Evlilik 24, 28, 29, 30, 31, 38, 53, 54, 55, 56, 99, 183, 184, 243, 244, 439, 440, 448
Ev Mesleği 213
Evrensel İşçi Birliği 200
Evrim 30, 32, 214, 219, 272, 280
Evrim Kuramı 107

F

Fail 145, 255, 257, 258
Faillik 134, 254, 258
Farklılığın Sesi 297
Faşizm204
Feminist Bakış 296

Feminist Devrim 198
Feminist Felsefe 412
Feminist Hukuk 195, 349, 397, 398, 399, 400, 420
Feminist Hukuk Kuramı 195, 397, 400
Feminist Hukuk Kuramı 398
Feminist Siyaset 200, 253
Feminizm 16, 22, 40, 143, 174, 188, 191, 198, 200, 201, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 218, 224, 230, 231, 232, 245, 251, 266, 278, 299, 300, 341, 355, 356, 363, 377, 378, 380, 397, 399, 406, 407, 408, 412, 439, 440, 443, 444, 445, 448, 449, 450, 451
Feminizmin Dönemleştirilmesi 207
Fiziksel Yük 359
Flört Etme 98

G

Gender 173, 174, 214, 217, 225
Gerçek 31, 153, 218, 317, 322, 332, 391
Gerçekçilik 162
Gerilla Tiyatroları 208
Göçmenlik 69, 241
Grup Özne 261
Güç 34, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 91, 96, 106, 127, 132, 151, 155, 156, 170, 187, 205, 208, 215, 216, 230, 237, 255, 267, 314, 332, 334, 338, 342, 365, 375, 383, 387, 399, 413, 421
Güç İlişkileri 200
Güç Siyaseti 342

H

Hak Arama Sigortası 71, 72
Hakikat 41, 109, 160, 165, 281, 299, 369, 391, 431
Hakkaniyet 331
Haklar Kavramı 346
Halinde Oluş 262
Hayat Sevgisi 319
Haysiyet Kırıcı 294
Hayvan 29, 82, 131, 271, 272, 279

Hegemonik 39, 141, 168, 210, 407
Heteroseksüellik 192
Hıristiyanlık 33
Homo Liber 152
Hukuk 17, 28, 40, 41, 47, 51, 58, 85, 93, 94, 103, 192, 195, 201, 209, 257, 259, 286, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 349, 351, 370, 380, 381, 382, 387, 391, 397, 401, 418, 420, 421, 437, 438, 441, 443, 444, 446, 448, 452, 453
Hukuk Devleti 58
Hukuk Öznesi 49, 195
Hukuk Politikası 398
Hukukun Üstünlüğü 58, 82, 163, 343
Hümanizm 161, 162, 274

I

Irkçılık 204, 295, 408
Irksal Alan Direnişi 141
İdeoloji Kavramı 201
İfşa 202, 206, 406
İhtimama Dayalı Ahlak 421
İhtiyaçların Yorumlanması Siyaseti 146
İkincil Özneleşme 166
İktidar 39, 41, 55, 82, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 111, 115, 122, 123, 133, 134, 144, 146, 155, 163, 196, 197, 202, 210, 216, 224, 226, 229, 246, 250, 277, 298, 319, 337, 339, 342, 343, 351, 371, 376, 394, 397, 398, 434
İktidar 21, 85, 86, 88, 91, 114, 132, 133, 134, 135, 151, 154, 158, 174, 210, 361, 363, 439, 443, 451
İktisadi İlişkiler 332
İlişkisellik 204
İllüzyon 153, 208
İnsan Hakları 50, 53, 79, 161, 168, 272, 287, 337, 340, 353, 371, 388, 433
İnsanın Özünü 280, 298, 330, 335
İnsan Kavramı 192
İnsan Kimliği 156
İnsanlaştırma 289
İnsan Sonrası 271, 273, 275, 439

İnsanyasa 48
İşbölümü 29, 62, 174, 184, 327, 333, 358, 363, 364, 365
İşgücü Piyasası 356

K

Kadın Doğurganlığı 319
Kadın Efsaneleri 300
Kadın Emeği 241, 361
Kadın Gibi Konuşmak 224
Kadın Hakları 109, 259, 412, 415
Kadın Hareketi 42, 110, 191, 441
'Kadının İnsan Hakları 191
Kadın Kurtuluş Hareketi 197
Kadınlara Karşı Ayırım 63
Kadınlara Karşı Şiddet 67, 99
Kadınlığın Yoksullaşması 241
Kadınlık 44, 139, 157, 197, 211, 212, 213, 448
Kadın Olarak Konuşma 256
Kadın Oluşa 269
Kamusal 38, 39, 41, 44, 63, 69, 83, 84, 104, 109, 111, 112, 115, 123, 129, 130, 132, 133, 137, 143, 147, 167, 168, 170, 174, 184, 189, 199, 222, 225, 243, 245, 259, 298, 314, 340, 355, 356, 358, 381, 388, 414, 420, 421
Kapitalizm 40, 152, 170, 174, 175, 176, 178, 179, 199, 210, 232, 250, 314, 316, 356, 421
Kardeşlik Antlaşması 39
'Karşıtlık' Mantığı 150
Kartezyen 160, 170, 199, 267
Kayıp Anneleri 313
Kimlik 49, 52, 73, 90, 104, 130, 133, 180, 204, 212, 222, 227, 231, 232, 233, 234, 245, 254, 270, 272, 286, 296, 297, 298, 301, 322, 346, 353, 354, 359
Kimlik Yarası 297
Kişilik Hakkı 41, 47, 258, 259
Kişisellik Dil 139
Kişisel Özgürlüğün
Kişisel Özgürlük 147

Kolektif Özne 53
Komunizim 150
Kozmik 32
Köle 131, 213, 225, 334, 386
Kötülüğün Sıradanlığı 130
Kötülüğün Sıradanlığı 223
Kuantum 238, 239
Kurban 97, 408
Kurgu 51, 170, 194, 258, 272, 383, 384, 403
Kusursuz Cinayet 152
Kutsal 26, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 106, 152, 307, 308
Kuvvetler Ayrılığı 216
Kuvvet Politikası 338
Kültür 26, 52, 62, 89, 114, 128, 143, 155, 162, 169, 195, 199, 215, 219, 232, 266, 272, 274, 280, 282, 287, 301, 338, 339, 353, 389, 400, 402, 408, 414, 428
Kültürel Kuramlar 257
Küresel 125, 240, 252, 288, 349, 351, 352, 361, 362, 411, 413
Küreselleşme 88, 252, 273, 342, 351, 353, 361, 379, 408
Küreselleşme 167, 241, 334, 398, 449, 450

L

Laik Aile 20, 44, 48, 113
Lezbiyenler 64, 192
Liberal 35, 38, 89, 149, 165, 187, 201, 210, 216, 331, 334, 368, 374, 444

M

Maddeci 35, 176, 182, 188, 202, 355
Maddi Olmayan Emek 351, 352
Makbul Kadın 405
Makro İktidar 339
Mason 34
Maternal 23
Materyalist Feminizm 208
Materyalist Hukuk 332

Melankoli 138
Meşrulaştırılmış Şiddet 320
Meşruluk 59
Metafizik 159, 202, 276, 335, 388, 423
Meta Üretimi 363
Mikro İktidar 339
Militarizasyon 300, 319, 320
Militarizm 136, 309, 327
Mitos 136
Modern 50, 106, 166, 249, 252
Modern Felsefe 160
Modernite İnsanı 205
Modernizm 108, 161, 162, 169, 371
Molar Çizgi 270
Moleküler Kadın 270
Mutlak Akıl 163
Mutlak Güç Yanılsaması 151
Müdahale 59
Mülki Amir 73
Müphem Konum 140

N

Namus Cinayetleri 97
Negatif Bir Ortaklık 231, 359
Neo-Liberal 382
Nesne 27, 154, 162, 204, 219, 239, 344, 348, 370, 381, 388, 391
Nesnellik 106, 341, 348
Norm 229
Normalleştirme 341

O

Ontolojik 127
Ontolojik Paralelizme 267
Ontolojinin Şiddeti 137
Organsız Beden 270

Ortak Bir Payda 133
Osmanlı Kadın Hereketi 44
Oy Hakkı 197, 206, 319
Ödipal Aile 143
Ölçüsüz Güç 151
Ölüm 22, 90, 115, 128, 129, 134, 143, 169, 192, 202, 252, 255, 262, 271, 290, 292, 294, 304, 321, 336, 406, 429
Öteki 32, 39, 126, 129, 138, 140, 143, 213, 254, 269, 273, 280, 359, 383, 406
Özel Alan 28, 38, 39, 111, 129, 356
Özel Hukuk 40
Özel Mülkiyet 135, 358
Özel Olan Politiktir 195, 226, 242
Özen Etiği 377
Özerklik 31, 63, 174, 408
Özgürlük 31, 48, 63, 90, 103, 148, 149, 152, 162, 167, 195, 196, 198, 202, 210, 212, 213, 217, 222, 226, 245, 249, 256, 258, 259, 288, 289, 290, 329, 336, 343, 347, 350, 365, 371, 374, 377, 378, 379, 386, 388, 390, 415
Özne 194
Özne/ Fail İlişkisi 257
Öznelik 138, 275
Özörgütlenme 206

P

Paryanın Seyahatleri 200
Patriyarka 141
Patriyarkal Terör 142
Platon'un Mağarası 140
Politik Bir Hayvan 134
Postiş 251
Postmodern 82, 91, 133, 162, 167, 208, 249, 250, 262, 273, 275, 282, 347, 380, 385, 389, 400, 401, 409, 415
Proleterya 149, 182
Psikanaliz 141, 230
Psikolojik 32, 35, 77, 158, 197, 230, 233, 369, 391, 403

Q

Queer 227, 234, 236
Queer Teori 269

R

Radikal 84, 88, 100, 108, 141, 142, 148, 150, 154, 159, 162, 172, 176, 182, 192, 209, 228, 230, 251, 274, 297, 301, 326, 358
Radikal Feminizm 107, 141
Radikalizm 150, 206
Refah Devleti 146
Resmi Nikâh 44, 113, 122, 351
Rihizom'239
Ritüel 156

S

Sadık Eşler 306
Sadizm 129
Savaş Militanı 136
Savunuculuk 399, 413
Sekülerizm 51, 103
Sembolik 139, 143, 154, 155, 156, 158, 317, 352
Sembolik Mücadeleler 154
Sembolik Sermaye 155
Sembolleşen Kadınlık 158
Semiyotik 139, 276, 285, 406, 423
Sığınak 71
Sınıf 28, 52, 54, 83, 161, 184, 197, 216, 225, 250, 271, 285, 334, 343, 346, 353, 354, 359, 360, 361, 362, 408
Simgesel 49, 151, 205, 446, 447
Simgesel Otorite 230
Siyah 209, 285, 359, 361, 400, 403
Siyasal 21, 38, 58, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 102, 106, 108, 109, 111, 127, 132, 146, 149, 150, 161, 163, 189, 192, 193, 197, 202, 223, 232, 233, 234, 272, 300, 318, 319, 321, 333, 342, 346, 351, 379, 380, 382, 388, 398, 403, 410, 418, 434

Siyaset Felsefesi 249, 251
Siyasi Özne 199
Siyasi Yenilik 303, 304
Sorumlulukt 313, 384, 389, 390
Sosyal Haklar 259
Sosyal Hukuk 259, 260, 331
Sosyalizm 187, 232, 333, 334, 421
Sosyoloji 258
Sosyolojik 57, 105, 168, 282, 310, 391
Soykütüğü 227
Soyut Evrensellik 335
Soyutlama 369
Şiddet 18, 21, 24, 37, 41, 45, 46, 47, 53, 62, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 86, 94, 95, 99, 114, 115, 116, 123, 125, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 151, 155, 156, 157, 158, 175, 181, 182, 218, 237, 245, 295, 296, 301, 302, 314, 317, 320, 324, 342, 380, 383, 384, 406, 408, 411, 414
Şizoanaliz 267

T

Taciz 63, 68, 72, 76, 77, 97, 115, 378, 414
Taklit Etme 140
Tarih 43, 107, 192, 193, 194, 204, 206, 319, 444, 450, 451
Tarih Anlayışı 202
Tarih Kazıcılığı 283
Tecavüz 76, 77, 95, 96, 99
Tecavüz 131, 217
Tekil Özne 53
Teknik Kural 340
Temsil 219
Terörizm 151
Tipolojik Yaklaşımlar 141
Toplumbilim 338
Toplumsal Cinsiyet 23, 28, 51, 64, 68, 70, 95, 107, 142, 180, 190, 193, 195, 199, 200, 204, 205, 209, 214, 215, 216, 217, 221, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 246, 270, 279, 298, 301, 304, 317, 320, 331, 341, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 394, 400

Toplumsal Temsil 288
Toplumsal Üretim 29, 209
Töre Cinayetleri 99
Töresel 35
Translık 144
Türcü 308

U

Ulus-Devlet 82, 88, 90, 110, 167, 170, 199, 320
Uzay Hikâyeleri 273
Uzlaşmaz Çelişki 148, 157
Üçüncü Dünyalı Feministleri 359
Üretici Güçler 135
Üst-Belirlenme 157
Üstün-İnsan 136
Ütopya 148

V

Varolma 266
Vatandaşlık 83, 90, 152, 199
Velayet 399
Vicdani Ret 285, 289, 294, 295, 303, 305, 310, 441

Y

Yabancılaşma 251
Yahudilerin Yok Edilmesi 130
Yapısalcılık 249, 250
Yargı Kararları 56, 108
Yaygın Eş Şiddet 142
Yeni Feminizm 197
Yersiz Yurtsuzlaşma 269
Yıkıcı 42, 136, 151, 319, 375, 402
Yoksulluk 240, 241, 242, 437, 449, 450

Z

Zihinsel Yük 359
Zihniyet 54, 93, 196, 203, 242, 310, 351
Zorla Evlendirme 68
Zorla Muayene 293
Zorunlu Askerlik 289, 291, 294, 303, 304, 307